

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК:

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

HUMANITIES SCIENCE CURRENT ISSUES:

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

ВИПУСК 60. ТОМ 2
ISSUE 60. VOLUME 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 3 від 23.02.2023 р.)*

Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – Вип. 60. Том 2. – 310 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також філології, мистецтвознавства, історії.

Редакційна колегія:

Пантюк М.П. – головний редактор, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Душний А.І.** – співредактор, кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ільницький В.І.** – співредактор, доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Дмитрів І.І.** – відповідальний секретар, кандидат філологічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Андрєєв В.М.** – доктор історичних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка); **Батюк Т.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Баукова А.Ю.** – кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Бермес І.Л.** – доктор мистецтвознавства, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гриценко Г.З.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галів М.Д.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Галик В.М.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Гіжесьяк Ян** – доктор габлітований, надзвичайний професор кафедри (Державна вища професійна школа); **Дутчак В.Г.** – доктор мистецтвознавства, доцент (Національна музична академія України імені Петра Чайковського); **Зимомря І.М.** – доктор філологічних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Іванишин П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Корсак Р.В.** – доктор історичних наук, професор (Ужгородський національний університет); **Кравчик М.О.** – кандидат філософських наук, доцент (Міжнародний гуманітарний університет); **Маршалек-Кава Джоанна** – доктор наук, доцент (Університет Миколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща); **Масненко В.В.** – доктор історичних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького); **Мафтин Н.В.** – доктор філологічних наук, професор (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника); **Мацьків П.В.** – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Медвідь О.В.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Невмержицька О.В.** – доктор педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Оршанський Л.В.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пагута М.В.** – кандидат педагогічних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Пантюк Т.І.** – доктор педагогічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Петречко О.М.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Печарський А.Я.** – доктор філологічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка); **Попп Р.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Синкевич Н.Т.** – кандидат мистецтвознавства, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Ситник О.М.** – доктор історичних наук, професор (Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького); **Сташевська І.О.** – доктор педагогічних наук, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Сташевський А.Я.** – доктор мистецтвознавства, професор (Харківська державна академія культури), заслужений діяч мистецтв України; **Стедик Ю.О.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Стрєначікова Марія** – доктор наук (дос. CSc., PhD.), (Академія мистецтв у Банській Бистриці); **Тельвак В.П.** – кандидат історичних наук, доцент (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Устименко-Косоріч О.А.** – кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук, професор (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка); **Футала В.П.** – доктор історичних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка); **Чик Д.Ч.** – доктор філологічних наук, доцент (Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка); **Яворська Г.Х.** – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний гуманітарний університет); **Янишин Б.М.** – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут історії України НАН України); **Яремчук В.П.** – доктор історичних наук, професор (Національний університет «Острозька академія»).

Збірник індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 6143 від 28.12.2019 р. (додаток 4) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями), 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями), 016 – Спеціальна освіта).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі філологічних наук (035 – Філологія) та у галузі культури і мистецтва (022 – Дизайн, 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація, 024 – Хореографія, 025 – Музичне мистецтво, 026 – Сценічне мистецтво, 027 – Музеєзнавство, пам'яткознавство, 028 – Менеджмент соціокультурної діяльності).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1290 від 30.11.2021 р. (додаток 3) журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі історичних наук (032 – Історія та археологія).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання www.aphn-journal.in.ua

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Ільницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.

Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, обл. Львівська, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2023
© Пантюк М.П., Душний А.І., Зимомря І.М., 2023

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol No 3 from 23.02.2023)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers M. Pantyuk, A. Dushnyi, V. Ilnytskyi, I. Zymomrya]. – Drohobych : Publishing House „Helvetica”, 2023. – Issue 60. Volume 2. – 310 p.

The journal is intended for all interested in high school pedagogy, philology, art, and history.

Editorial board:

M. Pantyuk – Editor-in-Chief, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific Work (Ivan Franko Drohobych State Pedagogical); **A. Dushnyi** – Co-Editor, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Ilnytskyi** – Co-Editor, Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **I. Dmytriv** – Corresponding Secretary, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Andriyev** – Doctor of History, Professor (Kyiv Grinchenko University); **T. Batiuk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Baukova** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Lviv National University); **I. Bermes** – Doctor of Arts, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **H. Hrytsenko** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Haliv** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Halyk** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **J. Gzhesiak** – Dr. Gab., Associate Professor (Konin Higher Secondary School of Education); **V. Dutchak** – Doctor of Arts, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **V. Zaiets** – Candidate of Art Studies, Associate Professor (National Music Academy of Ukraine named after Peter Tchaikovsky); **I. Zymomria** – Doctor of Philology, Professor (Uzhgorod National University); **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **R. Korsak** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Uzhhorod National University); **M. Kravchyk** – Ph.D. in Philosophy, Associate Professor (International Humanitarian University); **Marszalek-Kawa Joanna** – Doctor of Science, Associate Professor (Nicolaus Copernicus University in Torun, Torun, Poland); **V. Masnenko** – Doctor of History, Professor (Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University); **N. Maftyn** – Doctor of Philology, Professor (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **P. Matskiv** – Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Medvid** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Nevmerzhytska** – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (General Pedagogy and Preschool Education of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **L. Orshanskyi** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ivan Franko State Drohobych Pedagogical University); **M. Pahuta** – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ivan Franko State Pedagogical University); **T. Pantiuk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **A. Pecharskyi** – Doctor of Philological Sciences, Professor (Lviv National University); **R. Popp** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **N. Synkevych** – Candidate of Arts, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Sytnyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University); **I. Stashevsk** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Academic Affairs of Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **A. Stashevskyi** – Doctor of Arts, Professor (Kharkiv State Academy of Culture), Honored Worker of Arts of Ukraine; **Y. Stetsyk** – Doctor of Historical Sciences, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **M. Strenachikova** – Doctor of Science (Doc. CSc., PhD.), (Academy of Arts in Banska Bystrica); **V. Telvak** – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **V. Futala** – Doctor of History, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University); **O. Ustyomenko-Kosorich** – Candidate of Art History, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko); **D. Chyk** – Doctor of Philology, Associate Professor (Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanities and Pedagogical Academy); **H. Yavorska** – Doctor of Education, Professor (International Humanitarian University); **B. Yanyshyn** – Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate (Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine); **V. Yaremchuk** – Doctor of History, Professor (Ostroh Academy National University).

The collection is included in such international databases as **Index Copernicus International**.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 28.12.2019 No 6143 (annex 4), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 014 – Secondary education (subject specialization), 015 – Professional education (in the field of specializations), 016 – Special education).

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 17.03.2020 № 409 (annex 1), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (035 – Philology) and culture and arts (022 – Design, 023 – Fine arts, decorative arts, restoration, 024 – Choreography, 025 – Musical arts, 026 – Performing art, 027 – Museum and monument studies, 028 – Management of socio-cultural activities).

Based on the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine No 1290 dated 30.11.2021 (annex 3), the journal is included in the List of professional editions of Ukraine (category “B”) in the area of of Historical Sciences (032 - History and Archeology).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P dd. 14.05.2013.

All electronic versions of articles in the collection are available on the official website edition
www.aphn-journal.in.ua

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles,
and is not responsible for the accuracy of these data and references.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya.

Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24, Drohobych, Lviv region,
82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: info@aphn-journal.in.ua

© Drohobych State Ivan Franko
Pedagogical University, 2023
© M. Pantyuk, A. Dushnyi, I. Zymomrya, 2023

ІСТОРІЯ

УДК 631.5/9:061.2(477-25):001.891(091)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-1>

Людмила ГОРДІЄНКО,
orcid.org/0009-0000-2840-1584
аспірантка

Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки
Національної академії аграрних наук
(Київ, Україна) ludmilaggordienko2018@gmail.com

КИЇВСЬКЕ ПОЛІТЕХНІЧНЕ ТОВАРИСТВО ІНЖЕНЕРІВ І АГРОНОМІВ (1911–1916 РР.): ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті здійснено спробу аналізу джерельної та надання характеристики методологічної баз дослідження науково-організаційної та популяризаційної діяльності Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів, яке існувало у 1911–1916 рр. при Київському політехнічному інституті Імператора Олександра II і було досить потужним науковим осередком на початку ХХ ст. Засновниками даного Товариства стали відомі вчені-інженери: П. Е. Бутенко, І. Ф. Пономарьов, Б. Г. Сахновський, І. А. Феценко-Чопівський та інші. Джерельна база дослідження, в основному, складається з понад 20 архівних справ, що містять у собі інформацію про діяльність Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів (1911–1916 рр.) та внесок його членів у розвиток інженерної, механічної, хімічної наук та сільськогосподарської дослідної справи на теренах України. У статті подано перелік знайдених матеріалів фондів Державного архіву м. Києва (ф. 268 «Київське політехнічне товариство інженерів та агрономів» (1911–1916 рр.); ф. 18 «Київський політехнічний інститут» (1897–1920 рр.)), Державного архіву Київської області (ф. 10 «Київське губернське у справах про товариства присутствіє» (1906–1917 рр.)), Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (номери «Бюллетеней Киевского политехнического общества инженеров и агрономов» (1911–1917 рр.)). Проаналізовані матеріали містять: Статут Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів, протоколи засідань секцій, звіти, доповідні записки про діяльність, листування тощо. Вперше у дослідженні введено до наукового обігу архівні документи, серед яких особові справи викладачів Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II, які були членами Товариства. Розкрито методологічну базу дослідження, що ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, науковості, всебічності, системності; загальнонаукових методах (аналізу та синтезу); власне історичних методах (порівняльно-історичному, проблемно-хронологічному, персоніфікації), а також інших методах наукового дослідження (джерелознавчому та архівознавчому аналізу).

Ключові слова: наука, Київське політехнічне товариство інженерів і агрономів, дослідження, методи, джерельна база.

Liudmyla HORDIENKO,
orcid.org/0009-0000-2840-1584
PhD student

National Scientific Agricultural Library of National Academy of Agrarian Sciences
(Kyiv, Ukraine) ludmilaggordienko2018@gmail.com

KYIV POLYTECHNIC SOCIETY OF ENGINEERS AND AGRONOMISTS (1911–1916): SOURCE BASE AND RESEARCH METHODOLOGY

The article makes an attempt to analyze the source and characterize the methodological bases of the study of scientific, organizational and popularization activities of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists, which existed in 1911–1916 at the Kyiv Polytechnic Institute of Emperor Alexander II and was a rather powerful scientific center in the early 20th century. The founders of this Society became known scientists-engineers: P. E. Butenko, I. F. Ponomarev, B. G. Sakhnovsky, I. A. Feshchenko-Chopovsky and others. The source base of the study mainly consists of more than 20 archival files containing information about the activities of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists (1911–1916) and the contribution of its members to the development of engineering, mechanical, chemical sciences and agricultural research in Ukraine. The article presents a list of materials in the funds of the State Archives of Kyiv (f. 268 «Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists» (1911–1916); f. 18 «Kyiv Polytechnic Institute» (1897–1920)), State Archives of Kyiv Region (f. 10 «Kyiv Provincial Presence for Societies» (1906–1917)), Scientific

and Technical Library named after G. I. Denisenko of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky» and National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky (issues of the «Bulletins of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists» (1911–1917)). The analyzed materials include: the Statute of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists, protocols of section meetings, reports, activity reports, correspondence, etc. For the first time, the study introduces archival documents into scientific circulation, including personal files of teachers of the Kyiv Polytechnic Institute of Emperor Alexander II, who were members of the Society. The methodological basis of the study is revealed, which is based on the principles of historicism, objectivity, scientificity, comprehensiveness, systematicity; general scientific methods (analysis and synthesis); historical methods (comparative-historical, problematic-chronological, personification), as well as other methods of scientific research (source and archival analysis).

Key words: science, Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists, research, methods, source base.

Постановка проблеми. За сучасних умов організації науки особливе місце займає вивчення досвіду минулих поколінь, особливо стосовно такої форми об'єднання наукових сил як товариства. Наукові товариства були покликані сприяти розвитку та поширенню академічних, дисциплінарних, професійних знань. У даному випадку особливий науково-дослідницький інтерес становить робота товариських об'єднань при провідних вузах на початку ХХ ст. Так, наприклад, Київське політехнічне товариство інженерів та агрономів (КПТІА) при Київському політехнічному інституті Імператора Олександра II (КПІ), що є предметом нашого дослідження, розпочало свою діяльність з 1911 р. Його засновниками стали відомі вчені-інженери: П. Е. Бутенко, І. Ф. Пономарьов, Б. Г. Сахновський, І. А. Феценко-Чопівський та інші. Товариство у своїй організаційній структурі мало 4 секції (за прототипом навчальних відділень КПІ): 1) механічну; 2) інженерну; 3) хімічну; 4) агрономічну, а також технічно-консультаційне бюро, до складу якого входили два відділи: електротехнічний та агрономічний. Окремо функціонувало довідкове бюро та курси для інженерів. Метою Товариства було об'єднання випускників Інституту та популяризація його діяльності. До його складу входили провідні в той час вчені, а саме: І. М. Ганицький, Г. Г. Де-Метц, П. Р. Сльозкін, О. О. Хохряков, М. П. Чирвинський, П. О. Широких та інші.

Аналіз сучасних досліджень з даної тематики засвідчив, що на даний час не існує комплексної наукової роботи, присвяченої дослідженню функціонуванню Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів (1911–1916 рр.), зокрема джерельної та методологічної баз зазначеної проблеми. Так, сучасні дослідники у галузі історії науки і техніки І. О. Демуз (Демуз, 2013: 25) та А. С. Білоцерківська (Білоцерківська, 2017: 24–28) у своїх працях висвітлюють питання заснування та організації діяльності Товариства лише на перших етапах його існування. Відомий український історик В. А. Вергунов присвятив свої дослідження окремим постатям, а саме вче-

ним-аграріям, які у свій час були членами Товариства, а саме професорам М. М. Кагану (Вергунов, 2022: 140–143) та П. Р. Сльозкіну (Вергунов, 2007). Дослідник В. П. Шуманський у своїх наукових працях розкрив діяльність засновника КПТІА І. А. Феценка-Чопівського в контексті розвитку науки і техніки (Шуманський, 2000а: 258–264; Шуманський, 2000б: 79–83; Шуманський, 2002а: 132–133).

Метою статті є здійснення аналізу джерельної та надання характеристики методологічної баз дослідження науково-організаційної та популяризаційної діяльності Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів (1911–1916 рр.).

Виклад основного матеріалу. В кожному історичному дослідженні з метою висвітлення об'єктивної та правдивої інформації головним інструментарієм є залучення й аналіз джерелознавчої бази. До цієї групи джерел, насамперед, належать архівні документи, періодичні видання, звітні матеріали, фактографічні публікації тощо. Джерельна база даного дослідження складається, в основному, з архівних матеріалів Державного архіву м. Києва (ДАК) – ф. 268, ф. 18; Державного архіву Київської області (ДАКО) – ф. 10; Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»; Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що охоплюють великий масив документів, зокрема: Статут Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів, протоколи засідань секцій, звіти, доповідні записки про діяльність, листування та ін.

Так, з ф. 268 «Київське політехнічне товариство інженерів та агрономів» (1911–1916 рр.) (ДАК) проаналізовано та вперше введено до наукового обігу архівні документи, серед яких: різноманітні відомості, протоколи засідань, витяги з протоколів, вхідна та вихідна кореспонденція, доповідні записки, звіти, списки членів, Статут тощо. У результаті дослідження використано матеріали з 9 справ: 1) спр. 1 «Подлинныя утвержденные Устав и Положение об учреждении Киевского

политехнического общества инженеров и агрономов» (1911–1913 pp.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 1. 19 арк.); 2) спр. 2 «Переписка Правления Киевского политехнического общества инженеров и агрономов и особые мнения» (1911–1915 pp.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 2. 71 арк.); 3) спр. 3 «Протоколы общих собраний и доклады Ревизионной комиссии Киевского политехнического общества инженеров и агрономов» (1911–1916 pp.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 3. 31 арк.); 4) спр. 6 «Письма и заявления членов Киевского политехнического общества инженеров и агрономов по общим вопросам и переписка с ними по таким же вопросам» (1911–1916 pp.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 6. 33 арк.); 5) спр. 7 «Переписка Киевского политехнического общества инженеров и агрономов с разными учреждениями» (1911–1916 pp.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 7. 125 арк.); 6) спр. 8 «Переписка Киевского политехнического общества инженеров и агрономов с директором Киевского политехнического института и другими должностными лицами Института» (1912 p.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 8. 47 арк.); 7) спр. 10 «Текущая переписка Киевского политехнического общества инженеров и агрономов по делам редакции» (1913 p.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 10. 31 арк.); 8) спр. 11 «Текущая переписка с членами Киевского политехнического общества инженеров и агрономов» (1913–1916 pp.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 11. 186 арк.); 9) спр. 15 «Переписка Киевского политехнического общества инженеров и агрономов с членами Правления и другими должностными лицами общества» (1913–1914 pp.) (ДАК. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 15. 810 арк.).

Окрім того, на зберіганні у ДАК знаходяться матеріали про діяльність Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II за період 1897–1920 pp. (ф. 18). Крім урядових постанов, наказів, розпоряджень у цьому фонді наявні особові справи професорсько-викладацького складу. Більшість із них були членами Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів. У дослідженні встановлено та вперше введено до наукового обігу архівні документи, серед яких особові справи викладачів КПІ, які були членами КПТІА.

У результаті дослідження із ф. 18 використано матеріали із 13 справ: 1) спр. 50 «Личное дело Воропаева Михаила Алексеевича» (1907 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 50. 161 арк.); 2) спр. 56 «Личное дело Ганицкого Ивана Михайловича» (1907 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 56. 115 арк.); 3) спр. 105 «Личное дело Ильина Александра Федоровича» (1900) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 105. 14 арк.);

4) спр. 106 «Личное дело Иоделло Франса Иосифовича» (1906 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 106. 49 арк.); 5) спр. 132 «Личное дело Коновалова Ивана Николаевича» (1906 p.) (Личное дело Коновалова Ивана Николаевича (1906 p.). ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 132. 7 арк.); 6) спр. 173 «Личное дело Де-Метца Георгия Георгиевича» (1898 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 173. 134 арк.); 7) спр. 187 «Личное дело Орнатского Павла Петровича» (1910 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 187. 89 арк.); 8) спр. 256 «Личное дело Тихвинского Михаила Михайловича» (1898 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 256. 124 арк.); 9) спр. 266 «Личное дело Фещенко-Чоповского Ивана Адриановича» (1909 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 266. 89 арк.); 10) спр. 271 «Личное дело Хохрякова Александра Алексеевича» (1904 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 271. 70 арк.); 11) спр. 273 «Личное дело Цислинского Леонида Васильевича» (1909 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 273. 73 арк.); 12) спр. 284 «Личное дело Чирвинского Николая Петровича» (1898 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 284. 240 арк.); 13) спр. 290 «Личное дело Широких Петра Осиповича» (1900 p.) (ДАК. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 290. 56 арк.).

У Державному архіві Київської області у ф. 10 «Київське губернське у справах про товариства присутствіє» (1906–1917 pp.) віднайдено спр. 338 «О регистрации Киевского политехнического общества инженеров и агрономов», де подано лист від вчених-інженерів (П. Е. Бутенка, Б. Г. Сахновського, І. Ф. Пономарьова, І. А. Фещенка-Чопівського) на ім'я київського губернатора з проханням реєстрації Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів та представлено проект Статуту Товариства від 8 лютого 1911 p. (ДАКО. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 338. 31 арк.).

Досить інформативний матеріал надає періодичний друкований орган «Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов» (БКОИА) (1911–1917 pp.), на сторінках якого висвітлюються плани, звіти про діяльність Правління, секцій, гуртка винахідників, роботу технічно-консультативного бюро, списки членів Товариства, наукові доповіді тощо. Так, у Науково-технічній бібліотеці ім. Г.І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» віднайдено номери видання за такі роки: 1913 p. (№ 5) (БКОИАа, 1913); 1914 p. (№ 2) (БКОИА, 1914a); у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського: 1911 p. (№ 2) (БКОИА, 1911); 1912 p. (№ 1) (БКОИА, 1912); 1913 p. (№ 4) (БКОИА, 1913b); 1914 p. (№ 1, 3) (БКОИА, 1914b ; (БКОИА, 1914c.); 1915 p. (№ 1,

2, 3–4) (БКОИАа, 1915; БКОИАб, 1915; БКОИАс, 1915); 1916 р. (№ 1) (БКОИА, 1916); 1917 р. (№ 1) (БКОИА, 1917).

Виявлені та опрацьовані матеріали джерельної бази є достатніми для проведення комплексного наукового дослідження, що надає змогу визначити особливості розвитку науки в аналізований період та роль Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів в системі наукових розробок того часу.

Методологія даного дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах історичного пізнання: історизмі, об'єктивності, науковості, всебічності, системності. Окрім того, важливе значення надається використанню загальнонаукових методів (аналізу й синтезу) та власне історичних (порівняльно-історичного, проблемно-хронологічного, персоніфікації). У процесі проведення дослідження також було передбачено залучення методів джерелознавчого та архівознавчого аналізу.

Принцип історизму вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій відповідно до конкретно-історичних обставин, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Будь-яке історичне явище має вивчатися в динаміці: як воно виникло, які етапи в своєму розвитку пройшло, чим стало на той чи інший момент часу. Принцип історизму також вимагає, щоб кожне історичне явище розглядалося у зв'язку з конкретним досвідом історії у світлі подальших подій. Він надає можливість заглибитися в історію, зрозуміти її, оцінити мотиви вчинків історичних діячів, з'ясувати їх значення. Фактичний матеріал слугує надійною основою наукових досліджень лише за умови опрацювання усієї сукупності конкретних фактів, а не окремих випадкових прикладів. Даний принцип використовувався при відтворенні діяльності Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів впродовж 1911–1916 рр., а також при розкритті його організаційної структури, функціонування секцій Товариства тощо.

Другим методологічним принципом наукового дослідження є *принцип об'єктивності*, який зобов'язує вченого брати до уваги лише реальні факти, не викривляючи їх і не підганяючи під задалегідь створені схеми чи висновки. Він заснований на визнанні дійсності в її реальних закономірностях та загальних формах. Виступає як вимога до вченого, що передбачає, що соціальна реальність є об'єктивною. Об'єктивність – це підхід до вивчення обставин та доказів у справі. Водночас цей принцип вимагає знаходити закономірність суспільного розвитку, його зумов-

леність, насамперед, матеріальними й духовними чинниками. Принцип об'єктивності є одним із принципів, який зобов'язує розглядати історичну реальність у цілому, незалежно від бажань, прагнень, установок і прихильностей суб'єкта. Розглядати історію з позицій цього принципу означає, що необхідно, перш за все, вивчати об'єктивні закономірності, які визначають процеси суспільно-політичного розвитку; спиратися на факти в їх істинному змісті, розглядати кожне історичне явище в його багатогранності та суперечливості, вивчати всі факти в сукупності. Використовуючи цей принцип, вдалося здійснити спробу відображення діяльності Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів на фоні суспільно-політичних процесів на початку ХХ ст.

Третім методологічним принципом наукового дослідження є *принцип науковості*, який застерігає дослідника від описовості, фактографічності та заідеологізованості. Він застосовувався при розкритті біографічних даних вчених, які працювали у Товаристві, при аналізі історіографічних та архівних джерел із теми дослідження.

Методологічний *принцип всебічності* передбачає комплексний підхід до вивчення діяльності Товариства, врахування зовнішніх впливів, усунення випадкових факторів. Досить суттєва вимога комплексного підходу – використання в дослідженні різноманітних методів та їх поєднань. Даний принцип в історичній науці має на меті забезпечити повноту та достовірність наведеної інформації, але й обов'язкове врахування особливостей прояву всіх сторін і взаємозв'язків, що впливають на досліджувану сферу. Він застосовувався при розкритті науково-організаційної, громадської, популяризаторської та просвітницької діяльності Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів впродовж 1911–1916 рр. у контексті становлення та розвитку науки.

Проблема *принципу системності* є досить актуальною, оскільки його застосування передбачає взаємне узгодження всіх напрямів діяльності Товариства. Суспільство в історичному розвитку розглядається як надскладна саморегулююча система з різноманітними й постійно мінливими зв'язками, але при цьому в цілісності, що має певну структуру. При аналізі фактів і явищ принцип системності в історичній науці посідає одне з провідних місць, оскільки пізнання закономірностей у суспільних науках є досить складним і політизованим. Даний метод застосовувався при відображенні наукової діяльності вчених, які працювали при Товаристві, враховуючи об'єктивну історичну реальність та їхні особисті погляди.

Використання загальнонаукового *методу аналізу* передбачає наявність певних прийомів, способів і засобів, що застосовуються для оцінки явищ та процесів; поділу цілісного об'єкта на частини для більш детального вивчення. Особливості цього методу полягають у тому, що до уваги береться система або одиничний критерій для подальшого аналітичного дослідження об'єкта, який детально вивчається перед застосуванням даного методу; розглядаються й аналізуються різні аспекти явища або об'єкта (причини виникнення або зміни, зв'язок з іншими об'єктами). Метод аналізу має прикладний характер, охоплює теоретичну і практичну базу. Використання методу, співвідношення теорії і практики цілком залежить від сфери наукового дослідження. Даний метод застосовувався при виборі теми дослідження, складанні плану роботи, опрацюванні історіографії та джерельної бази.

Метод синтезу означає уявне або матеріальне об'єднання виділених у процесі аналізу частин (ознак, властивостей, відносин) досліджуваного об'єкта в єдине ціле з метою одержати знання про шлях виявлення тих істотних зв'язків і відносин, які об'єднують раніше виділені в аналізі частини в одне ціле. Даний метод дозволив цілісно та комплексно розглянути теоретичну та практичну діяльність Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів, а також внеску його в розвиток науки та освіти у 1911–1916 рр.

Порівняльно-історичний метод дає змогу шляхом порівняння встановити схожість і відмінність між історичними явищами, що вивчаються, а також можливість порівняти історичні процеси в Україні та в інших країнах, що дозволяє більш детально оцінити здобутки чи прорахунки, стан держави, суспільства в конкретний історичний період. При цьому порівняння застосовується в комплексі двох його протилежних сторін: індивідуалізованої, що дозволяє розглянути одиничне і особливе у факті та явищі, і синтетичної, що надає можливість провести логічне спостереження для виявлення загальних закономірностей. Цей метод використовувався при оцінці науково-організаційного внеску Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів впродовж 1911–1916 рр., його значимості для сучасного розвитку аграрної науки.

Проблемно-хронологічний метод передбачає аналіз історичного матеріалу в часовій послідовності, але в межах виділених проблемних блоків. Він надає змогу сконцентрувати увагу на розгляді того чи іншого компонента історичного процесу в динаміці. Застосування цього методу дозволило розглянути науково-організаційну, громадську, популяризаційну та просвітницьку діяльність Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів впродовж досліджуваного періоду.

Метод персоніфікації використовувався при дослідженні персонального складу Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів та його секцій. *Методи джерелознавчого й архівознавчого аналізу* використовувалися у процесі накопичення матеріалів щодо теми даного дослідження.

Висновки. У результаті здійсненого дослідження охарактеризовано та впорядковано джерельну й методологічну бази дослідження, обґрунтовано доцільність проведення спеціального комплексного вивчення діяльності Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів у контексті розвитку механічної, інженерної, хімічної науки та сільськогосподарської дослідної справи на українських землях на початку ХХ ст. Надано характеристику джерельної бази на основі матеріалів фондів Державного архіву м. Києва (ф. 268 «Київське політехнічне товариство інженерів і агрономів», ф. 18 «Київський політехнічний інститут»), Державного архіву Київської області (ф. 10 «Київське губернське у справах про товариства присутствіє» (1906–1917 рр.)), Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Обґрунтовано методологічне підґрунтя наукового пошуку, вибір принципів і підходів щодо вирішення дослідницьких задач. Усі вище проаналізовані принципи та методи наукового дослідження надають змогу здійснити об'єктивний аналіз діяльності Київського політехнічного товариства інженерів та агрономів (1911–1916 рр.), визначити основні чинники, що вплинули на його функціонування, а також відобразити стан розвитку науки на початку ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоцерківська А. С. Київське політехнічне товариство інженерів та агрономів: історія створення. *Історія освіти, науки і техніки в Україні*: матеріали XII Міжнар. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН, Київ, 19 трав. 2017 р. / Нац. акад. аграр. наук України; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН; Рада молодих вчених НААН [та ін.]; уклад. В. А. Вергунов, А. С. Білоцерківська, М. М. Давиденко; редкол.: В. А. Вергунов (голова). Київ: ТОВ «Центр поліграфії «КОМПРИНТ», 2017. С. 24–28.
2. *Бюлетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1911. № 2. 20 с.

3. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1912. № 1. 23 с.
4. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1913. № 4. 33 с.
5. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1913. № 5. 47 с.
6. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1914 № 1. 54 с.
7. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1914. № 2. 24 с.
8. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1914. № 3. 25 с.
9. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1915. № 1. 40 с.
10. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1915. № 2. 25 с.
11. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1915. № 3–4. 32 с.
12. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1916. № 1. 12 с.
13. *Бюллетени Киевского политехнического общества инженеров и агрономов*. 1917. № 1. 15 с.
14. Вергунов В. М. М. Каган – учень та сподвижник фундатора Київської станції по випробуванню землеробських машин та знярядь професора К.Г. Шиндлера. *Науково-інноваційний розвиток агропромисловості як запорука продовольчої безпеки України: вчора, сьогодні, завтра*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 20–21 жовт. 2022 р. / НААН, ННСГБ. Вінниця: ФОП Просяннікова О. М., 2022. С. 140–143.
15. Вергунов В. А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927) / Укр. акад. аграр. наук, Держ. наук. с.-г. б-ка, Укр. держ. наслідна інспекція. Київ: Аграр. наука, 2007. 180 с. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 19).
16. Демуз І. О. Науково-технічні товариства України кінця XIX – початку XX ст.: історіографія дореволюційного періоду. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1055: Сер.: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки ; вип. 16. С. 25.
17. Личное дело Воропаева Михаила Алексеевича (1907 р.). *Державний архів м. Києва (ДАК)*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 50. 161 арк.
18. Личное дело Ганицкого Ивана Михайловича (1907 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 56. 115 арк.
19. Личное дело Де-Метца Георгия Георгиевича (1898 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 173. 134 арк.
20. Личное дело Ильина Александра Федоровича (1900 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 105. 14 арк.
21. Личное дело Иоделло Франса Иосифовича (1906 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 106. 49 арк.
22. Личное дело Коновалова Ивана Николаевича (1906 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 132. 7 арк.
23. Личное дело Орнатского Павла Петровича (1910 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 187. 89 арк.
24. Личное дело Тихвинского Михаила Михайловича (1898 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 256. 124 арк.
25. Личное дело Фещенко-Чоповского Ивана Адриановича (1909 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 266. 89 арк.
26. Личное дело Хохрякова Александра Алексеевича (1904 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 271. 70 арк.
27. Личное дело Цилинского Леонида Васильевича (1909 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 273. 73 арк.
28. Личное дело Чирвинского Николая Петровича (1898 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 284. 240 арк.
29. Личное дело Широких Петра Осиповича (1900 р.). *ДАК*. Ф. 18. Оп. 2. Спр. 290. 56 арк.
30. О регистрации Киевского политехнического общества инженеров и агрономов (1911). *Державний архів Київської області*. Ф. 10. Оп. 1. Спр. 338. 31 арк.
31. Переписка Киевского политехнического общества инженеров и агрономов с директором Киевского политехнического института и другими должностными лицами института (1912 р.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 8. 47 арк.
32. Переписка Киевского политехнического общества инженеров и агрономов с разными учреждениями (1911–1916 рр.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 7. 125 арк.
33. Переписка Киевского политехнического общества инженеров и агрономов с членами Правления и другими должностными лицами Общества» (1913–1914 рр.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 15. 810 арк.
34. Переписка Правления Киевского политехнического общества инженеров и агрономов и особые мнения» (1911–1915 рр.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 2. 71 арк.
35. Письма и заявления членов Киевского политехнического общества инженеров и агрономов по общим вопросам и переписка с ними по таким же вопросам (1911–1916 рр.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 6. 33 арк.
36. Подлинные утвержденные Устав и Положение об учреждении Киевского политехнического общества инженеров и агрономов (1911–1913 рр.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 1. 19 арк.
37. Протоколы общих собраний и доклады Ревизионной комиссии Киевского политехнического общества инженеров и агрономов (1911–1916 рр.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 3. 31 арк.
38. Текущая переписка Киевского политехнического общества инженеров и агрономов по делам редакции (1913 р.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 10. 31 арк.
39. Текущая переписка с членами Киевского политехнического общества инженеров и агрономов (1913–1916 рр.). *ДАК*. Ф. 268. Оп. 1. Спр. 11. 186 арк.
40. Шуманський В. П. Висвітлення науково-технічної та просвітницької діяльності І. Фещенка-Чопівського на сторінках журналу «Технічні вісті». *Історія української науки на межі тисячоліть*. 2000. Вип. 3. С. 258–264.
41. Шуманський В. П. Етапи життєвого і творчого шляху матеріалознавця Івана Фещенка-Чопівського: формування світогляду (1902–1917). *Вісник Дніпропетровського університету*. Сер. «Історія та філософія науки і техніки». 2000. Вип. 6. С. 79–83.
42. Шуманський В. П. Наукова творчість І. Фещенка-Чопівського. *Історія освіти, науки та техніки*: Перша конф. молодих вчених та спеціалістів, Київ, 30 трав. 2002 р. К., 2002. С. 132–133.

REFERENCES

1. Bilotserkivska A. S. *Kyivske politekhnichne tovarystvo inzheneriv ta ahronomiv: istoriia stvorennia* [Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists: History of Creation]. History of education, science and technology in Ukraine: materials 12 International. conf. young scientists and specialists, devoted 100th anniversary of the foundation of the National Academy of Sciences of the NAS of Ukraine, Kiev, May 19. 2017 year / National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine; National Agricultural Agricultural Library of NAAS; The Council of Young Scientists of NAAS [and others]] ; compl. Verhunov, V. A., Bilotserkivska, A. S. and Davydenko, M. M. ; editorial board: Verhunov, V. A. (heard). Kyiv: TOV "Tsentralna polihrafiia "KOMPRYNT", 2017, pp. 24–28. [in Ukrainian].
2. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1911. Nr 2. 20 p. [in Russian].
3. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1912. Nr 1. 23 p. [in Russian].
4. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1913. Nr 4. 33 p. [in Russian].
5. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1913. Nr 5. 47 p. [in Russian].
6. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1914. Nr 1. 54 p. [in Russian].
7. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1914. Nr 2. 24 p. [in Russian].
8. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1914. Nr 3. 25 p. [in Russian].
9. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1915. Nr 1. 40 p. [in Russian].
10. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1915. Nr 2. 25 p. [in Russian].
11. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1915. Nr 3–4. 32 p. [in Russian].
12. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1916. Nr 1. 12 p. [in Russian].
13. Byulleteni Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Bulletins of the Kiev Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. 1917. Nr 1. 15 p. [in Russian].
14. Verhunov V. M. M. Kahan – uchen ta spodyvzhnyk fundatora Kyivskoi stantsii po vyprobuvanniu zemlerobskykh mashyn ta znariad profesora K. H. Shyndlera [M. M. Kagan – student and associate of the founder of the Kyiv station for testing agricultural machines and tools of professor K. G. Schindler]. Scientific and innovative development of agricultural production as a guarantee of food security of Ukraine: yesterday, today, tomorrow: materials of the All-Ukraine science and practice conference, Kyiv, October 20–21. 2022 / National Scientific Agricultural Library, National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine, Vinnytsia: FOP Prosiannikova O. M., 2022, pp. 140–143. [in Ukrainian].
15. Verhunov V. A. Profesor Slozkin Petro Rodionovych (1862–1927) [Professor Slozkin Petro Rodionovych (1862–1927)] / Ukrainian Academy of Agrarian Sciences, State Scientific Agricultural Library, Ukrainian State Seed Inspection. Kyiv: Agrarian Science, 2007. 180 p. (Historical and bibliographic series «Agrarian science of Ukraine in persons, documents, bibliography» ; book 1. [in Ukrainian]
16. Demuz I. O. Naukovo-tekhnichni tovarystva Ukrainy kintsia XIX – pochatku XX st.: istoriografii dorevoliutsiinoho periodu [Scientific-Technical Societies of Ukraine, the end of the 19 – early 20 centuries: historiography of the pre-revolutionary period]. Bulletin of Kharkiv University named after V. N. Karazin. 2013, Nr 1055: Ser.: History of Ukraine. Ukrainian studies: historical and philosophical sciences]. Nr 16, pp. 23–28. [in Ukrainian].
17. Lichnoe delo Voropaeva Mykhayla Alekseevycha [Personal file of Voropaev Mikhail Alekseevich]. State Archives of Kyiv, 1907, f. 18, d. 2, f. 50. 161 s. [in Russian].
18. Lichnoe delo Ganitskogo Ivana Mikhailovicha [Personal file of Ganitsky Ivan Mikhailovich] (r.). State Archives of Kyiv, 1907, f. 18, d. 2, f. 56, 115 s. [in Russian].
19. Lichnoe delo De-Mettsa Georgiya Georgievicha [Personal file of De-Metz Georgy Georgievich]. State Archives of Kyiv, 1898, f. 18, d. 2, f. 173, 134 s. [in Russian].
20. Lichnoe delo Ilyina Aleksandra Fedorovicha [Personal file of Ilyin Alexander Fedorovich]. State Archives of Kyiv, 1900, f. 18, d. 2, f. 105, 14 s. [in Russian].
21. Lichnoe delo Iodello Fransa Iosifovicha [Personal file of Iodello Frans Iosifovich]. State Archives of Kyiv, 1906, f. 18, Opd. 2, f. 106, 49 s. [in Russian].
22. Lichnoe delo Konovalova Ivana Nikolaevicha [Personal file of Konovalov Ivan Nikolaevich]. State Archives of Kyiv, 1906, f. 18, d. 2, f. 132, 7 s. [in Russian].
23. Lichnoe delo Ornatskogo Pavla Petrovicha [Personal file of Ornatsky Pavel Petrovich]. State Archives of Kyiv, 1910, f. 18, d. 2, f. 187, 89 s. [in Russian].
24. Lichnoe delo Tikhvinskogo Mikhaila Mikhailovicha [Personal file of Tikhvinsky Mikhail Mikhailovich]. State Archives of Kyiv, 1898, f. 18, d. 2, f. 256, 124 s. [in Russian].

25. Lichnoe delo Feshchenko-Chopovskogo Ivana Adrianovicha [Personal file of Ivan Adrianovich Feshchenko-Chopovsky]. State Archives of Kyiv, 1909, f. 18, d. 2, f. 266, 89 s. [in Russian].
26. Lichnoe delo Khokhryakova Aleksandra Alekseevicha [Personal file of Khokhryakov Alexander Alekseevich]. State Archives of Kyiv, 1904, f. 18, d. 2, f. 271, 70 s. [in Russian].
27. Lichnoe delo Tsislinskogo Leonida Vasilevicha [Personal file of Tsislinsky Leonid Vasilevich]. State Archives of Kyiv, 1909, f. 18, d. 2, f. 273, 73 s. [in Russian].
28. Lichnoe delo Chirvinskogo Nikolaya Petrovicha [Personal file of Chirvinsky Nikolai Petrovich]. State Archives of Kyiv, 1898, f. 18, d. 2, f. 284, 240 s. [in Russian].
29. Lichnoe delo Shirokikh Petra Osipovicha [Personal file of Shirokikh Pyotr Osipovich]. State Archives of Kyiv, 1900, f. 18, d. 2, f. 290, 56 s. [in Russian].
30. O registratsii Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov. Derzhavnii arkhiv Kiivskoï oblasti [About the registration of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. State Archives of Kyiv Region, 1911, f. 10, d. 1, f. 338, 31 s. [in Russian].
31. Perepiska Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov s direktorom Kievskogo politekhnicheskogo instituta i drugimi dolzhnostnymi litsami instituta [Correspondence of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists with the director of the Kyiv Polytechnic Institute and other officials of the institute]. State Archives of Kyiv, 1912, f. 268, d. 1, f. 8, 47 s. [in Russian].
32. Perepiska Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov s raznimi uchrezhdeniyami [Correspondence of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists with various institutions]. State Archives of Kyiv, 1911–1916, f. 268, d. 1, f. 7, 125 s. [in Russian].
33. Perepiska Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov s chlenami Pravleniya i drugimi dolzhnostnymi litsami obshchestva [Correspondence of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists with members of the Board and other officials of the Society]. State Archives of Kyiv, 1913–1914, f. 268, d. 1, f. 15, 810 s. [in Russian].
34. Perepiska Pravleniya Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov i osobie mneniya [Correspondence of the Board of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists and dissenting opinions]. State Archives of Kyiv, 1911–1915, f. 268, d. 1, f. 2, 71 s. [in Russian].
35. Pisma i zayavleniya chlenov Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov po obshchim voprosam i perepiska s nimi po takim zhe voprosam [Letters and statements from members of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists on general issues and correspondence with them on the same issues]. State Archives of Kyiv, 1911–1916, f. 268, d. 1, f. 6, 33 s. [in Russian].
36. Podlinnie utverzhdenie Ustav i Polozhenie ob uchrezhdenii Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Genuine approved Charter and Regulations on the establishment of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. State Archives of Kyiv, 1911–1913, f. 268, d. 1, f. 1, 19 s. [in Russian].
37. Protokoli obshchikh sobranii i dokladi Revizionnoi komissii Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Minutes of general meetings and reports of the Audit Commission of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. State Archives of Kyiv, 1911–1916, f. 268, d. 1, f. 3, 31 s. [in Russian].
38. Tekushchaya perepiska Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov po delam redaktsii [Current correspondence of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists on editorial matters]. State Archives of Kyiv, 1913, f. 268, d. 1, f. 10, 31 s. [in Russian].
39. Tekushchaya perepiska s chlenami Kievskogo politekhnicheskogo obshchestva inzhenerov i agronomov [Current correspondence with members of the Kyiv Polytechnic Society of Engineers and Agronomists]. State Archives of Kyiv, 1913–1916, f. 268, d. 1, f. 11, 186 s. [in Russian].
40. Shumanskii V. P. Visvitlennya naukovo-tekhnichnoï ta prosvitnitskoï diyalnosti I. Feshchenka-Chopivskogo na storinkakh zhurnalu «Tekhnichni visti». [Coverage of the scientific, technical and educational activities of I. Feshchenko-Chopivskyi on the pages of the magazine «Technical news»]. The history of Ukrainian science on the verge of millennia, 2000, issue 3, pp. 258–264. [in Ukrainian].
41. Shumanskii V. P. Yetapi zhitteвого i tvorhogo shlyakhu materialoznavtsya Ivana Feshchenka-Chopivskogo: formuvannya svitoglyadu (1902–1917). [Stages of the life and creative path of materials scientist Ivan Feshchenko-Chopivskyi: formation of worldview (1902–1917)]. Bulletin of Dnipropetrovsk University. Ser. «History and philosophy of science and technology», 2000, issue 6, pp. 79–83. [in Ukrainian].
42. Shumanskii V. P. Naukova tvorchist I. Feshchenka-Chopivskogo. [Scientific work of I. Feshchenko-Chopivskyi] History of education, science and technology: First conference. of young scientists and specialists, Kyiv, May 30. 2002. K., 2002, pp. 132–133. [in Ukrainian].

УДК 94(477)“12”(075.3)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-2>**Олена ГУРСЬКА,***orcid.org/0000-0002-1666-5192*

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу наукового і навчально-методичного забезпечення змісту загальної середньої освіти в Новій українській школі

Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»

(Київ, Україна) *elkon44@gmail.com***Ілля ПАРШИН,***orcid.org/0000-0003-0554-1335*

кандидат історичних наук,

завідувач відділу історії середніх віків

Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України

(Львів, Україна) *iparshyn@yahoo.com*

ПІДРУЧНИКИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ 1991–2001 РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ ПОСТАТІ КОРОЛЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА)

В умовах російської військової агресії звернення уваги до проблем формування пантеону героїв українського народу є вкрай актуальним завданням. Мета статті полягає у висвітленні елементів формування історичної пам'яті на прикладі короля Русі Данила Романовича у підручниках з історії України 1990-х років. Постать старшого Романовича еволюціонувала внаслідок зміни парадигми сприйняття його особисто та його політики, як в історіографії, так і у педагогічній думці. У статті продемонстровано, що після розпаду Радянського Союзу в Україні відчувався брак національних наративів з минулого. Автори старих москвоцентричних підручників мало приділяли уваги володарям, що не правили у Києві. Вони наголошували на «неодмінному» прагненні встановити союзні відносини із князями Володимиро-Суздальщини, спільному виступі проти монгольської влади. Короткий аналіз навчальної літератури продемонстрував, що ще упродовж 1980-х років місця для питома українських героїв у навчальній шкільній літературі не було. Перші українські підручники з історії Княжої доби з'явилися друком у 1995 р. До того часу уже були відомі та опубліковані дослідження українських істориків першої половини ХХ ст., яких комуністична влада оголосила «буржуазними націоналістами». На основі використання цього наукового пласту сформувалися значно об'єктивніші огляди політики князя і короля Данила Романовича, його держави у цілому. Подальший розвиток української історичної науки трансформував образ старшого Романовича. Вже протягом 1995–2001 рр. описи його життя та політики стали докладнішими, зміцніла також пам'ять та уявлення про концепт королівства Русі, який потрапив на сторінки видань, призначених для шкільного ужитку. Приклад короля Данила Романовича демонструє також важливу закономірність: уявлення про нього спочатку утверджувалося у науковій літературі, пізніше – у навчальній. Це підтверджує звичний механізм формування історичної пам'яті, коли більш консервативні кола авторів-«освітян» наголошують на важливих подіях, уже доведених дослідниками. Активна політика старшого Романовича продемонструвала також відповідь на актуальне для українського соціуму питання про роль та місце Галицько-Волинської держави у системі міждержавних відносин середньовічної Європи.

Ключові слова: *король Данило Романович, історія України, підручники, історична пам'ять, Галицько-Волинська держава.*

Olena HURSKA,

orcid.org/0000-0002-1666-5192

PhD,

Senior Researcher at the Department of the Scientific and Educational and Methodical Providing of the Content of General Secondary Education State Scientific Institution "Institute of Education Content Modernization" (Kyiv, Ukraine) elkon44@gmail.com

Illia PARSHYN,

orcid.org/0000-0003-0554-1335

PhD,

Head of the Department of Medieval Studies Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine) iparshyn@yahoo.com

TEXTBOOKS ON THE HISTORY OF UKRAINE AS AN ELEMENT OF THE FORMATION OF HISTORICAL MEMORY 1991–2001 (USING THE FIGURE OF KING DANYLO ROMANOVYCH AS AN EXAMPLE)

In the conditions of Russian military aggression, paying attention to the problems of forming the pantheon of heroes of the Ukrainian people is an extremely urgent task. The purpose of the article is to highlight the elements of the formation of historical memory on the example of the King of Rus' Danylo Romanovych in textbooks on the history of Ukraine in the 1990s. The figure of the elder Romanovych evolved as a result of a paradigm shift in the perception of him personally and his politics, both in historiography and in pedagogical studies. The article demonstrates that after the collapse of the Soviet Union, Ukraine felt a lack of national narratives from the past. The authors of the old Moscow-centric textbooks paid little attention to the rulers who did not rule in Kyiv. They emphasized the "imperative" desire to establish alliance relations with the princes of Vladimir-Suzdal region, joint action against the Mongol authorities. A brief analysis of educational literature showed that even during the 1980s there was no place for specifically Ukrainian heroes in educational school literature. The first Ukrainian textbooks on the history of the "Kniazha doba" appeared in 1995. By that time, the studies of Ukrainian historians of the first half of the 20th century, whom the communist authorities declared "bourgeois nationalists", were already known and published. On the basis of such assessments, much more objective reviews of the policy of Prince and King Danylo Romanovych and his state were formed. The further development of Ukrainian historical science transformed the image of the elder Romanovych. Already during 1995–2001, the descriptions of his life and politics became more detailed, and the memory and idea of the concept of the kingdom of Rus', which got into the pages of publications intended for school use, also strengthened. The example of King Danylo Romanovych also demonstrates an important regularity: the idea was first established in scientific literature, later – in educational literature. This demonstrates the usual mechanism of historical memory formation. The active policy of the elder Romanovych also demonstrated the answer to the question of the role and place of the Galician-Volhynian state in the system of interstate relations of medieval Europe, which is relevant for Ukrainian society.

Key words: *King Danylo Romanovych, history of Ukraine, textbooks, historical memory, Galician-Volhynian state.*

Постановка проблеми. Дослідження українського минулого від 1991 р. набуло нового значення. Подолання «білих плям» історії, виявлення травмуючого, трагічного досвіду поколінь, що раніше приховувався радянською владою, відхід від вульгаризованого класового підходу – усе це наслідки поступової демократизації наукової та освітньої діяльності часів відновлення незалежності України. Водночас зазначені тенденції зустрічали опір консервативних (відверто прорадянських, пізніше – проросійських) політиків та суспільно-культурних діячів, погляди яких знаходили підтримку у частини українського соціуму. Наростання кризових тенденцій у гуманітарній сфері ледь не призвели до катастрофи 2014 р., коли свідомі і несвідомі прихильники сепаратизму із російською військо-

вою допомогою спробували знищити самостійний курс України. Скориставшись величезною перевагою, вони досягли певних тактичних здобутків, анексували Крим та перетворили окремі райони Донецької та Луганської областей на сірі анклав. Цей частковий успіх росіян додатково вселив у них впевненість у власній вищості та історичній правоті, відповідно до якої вони мають право повертати собі українські землі, оголошуючи їх питомо російськими. Така політика отримала широку пропагандистську підтримку у всіх їхніх можливих медіа-ресурсах. Нав'язливе повторення вигідних кремлівському режиму наративів, перемішаних із половинчастими «історичними фактами», перетворилося на гібридну зброю, частиною якої стала шкільна історія.

Українське суспільство гідно прийняло виклик, відповіло на провокаційні звинувачення, фейки та пропагандистські випадки активізацією досліджень у галузі гуманітаристики, курсом на дотримання європейських вимог до освіти. Значно змінилася тематика наукових студій, зокрема професійні історики та любителі збільшили свою присутність в інформаційному полі, використовуючи як традиційні друковані засоби донесення власної точки зору, так і цифрові платформи (наприклад, YouTube). Від лютого 2022 р., коли російська агресія оновилася у значно загрозливіших та нелюдських вимірах, сила українського освітньо-наукового спротиву також зростає.

Водночас відповідь на російський виклик ґрунтується на попередніх здобутках освіти і науки. Реакція українського соціуму на експансію – демонстрація певного тріумфу української ідеї, яка заснована також на розумінні свого минулого. В її основі перебуває політика культурної та історичної пам'яті, вивчення історії у школі та популяризація цих знань. Гіпотеза дослідження, яку доводять автори, полягає у тому, що поступовий розвиток наукових історичних знань призводив до трансформації та значного оновлення шкільних підручників, внаслідок чого змінювалося уявлення суспільства про українську минуле.

Аналіз досліджень. Проблематика історичної пам'яті для України є досить новою. Важлива узагальнююча стаття належить А. Киридон (Киридон, 2015), в якій розглянуто особливості формування цього концепту та його сучасне застосування в українських реаліях. Важливим здобутком дослідниці є створення приблизної хронологічної моделі розвитку «історичної пам'яті», що пов'язана із політичними змінами. Хоча пропонувані роздуми досить умовні і не враховують, наприклад, стану «українізації» окремих наук, які не завжди співпадають із декорованими, вважаємо роздуми А. Киридон надзвичайно цінними, особливо через прикрий брак публікацій на відповідну тематику. Інша важлива аналітична стаття належить Ф. Турченку – у своєму дослідженні він описав загальну атмосферу появи перших підручників з історії України після відновлення державності у 1991 р. (Турченко, 2016). Додатково проаналізовано історичні дослідження, які мали відповідний вплив на формування історичних знань та уявлень про постать короля Данила Романовича. Насамперед мовиться про студії Л. Войтовича (Войтович, 2015), М. Волощука (Волощук, 2014), І. Паршина (Паршин, 2015; Паршин, 2022) та інших дослідників, що формують загальний погляд на епоху у світлі сучасного бачення проблеми. Джерелами

для написання статті стали підручники з історії України, які присвячені особливостям висвітлення історії Галицько-Волинської держави.

Мета статті. Мета статті полягає у висвітленні підручників з історії України як елементів формування історичної пам'яті на прикладі короля Русі Данила Романовича (1201–1264).

Виклад основного матеріалу. Стан української історичної на початку 1990-х років надзвичайно влучно охарактеризував Ф. Турченко: «...необхідно було знайти повноцінну наукову заміну радянській версії історії. Без цього створити узагальнений образ минулого України у контексті європейської і світової історії було неможливо. З іншого боку, звільнення від диктату марксистсько-ленінської методології в її радянському варіанті не повинно було поставити вчених у залежність від іншої, «єдино вірної». Однак, знайти сучасні розробки теоретичних підстав історичної науки у працях науковців України виявилось неможливим. У доперебудовних дослідженнях у більшості своїй вони залишалися на позиціях радянської версії марксизму «застійного» періоду... Але в умовах «перебудови» і на початку незалежності, коли обставини змінилися і можна було писати «інакше», ніякої альтернативи вітчизняні історики не запропонували» (Турченко, 2016: 177). Вразливий стан історичних досліджень позначився на якості підручників, зокрема, деякий час функціонували радянські шкільні видання.

Радянський наратив української історії мав чималу кількість прикметних рис, які уже ставали об'єктом наукового дослідження (Батурина, 2019: 144–152). Ця тенденція по-своєму вплинула також на написання підручників, де подавалися лише «перевірені» факти у досить рафінованому вигляді. Наприклад, у посібнику В. Сарбея, Г. Сергієнка, В. Смолія, опублікованому у 1983 р. у видавництві «Радянська школа», можна помітити цілий набір штампів: від зародження класового суспільства (перша тема) і до періоду посилення розпаду і кризи феодального кріпосницького ладу, який у радянські науковій думці традиційно датували першою половиною XIX ст. Погляди авторів, що є типовим для багатьох істориків, пізніше еволюціонували, перебудувалися на «нове мислення». Водночас, упродовж 1980-х років, навіть беручи до уваги поступову лібералізацію совєцького режиму й посилення гласності, аналіз минулого залишався консервативними, і залишки феодалізму на українських землях датувалися XIX ст., що сьогодні є цілком спростованим фактом.

У посібнику існування Русі (Київської Русі) також висвітлено тенденційно. Декілька сторінок, присвячених князюванню Данила Романовича (у тексті – Данило Галицький), на нашу думку, є занадто малим обсягом для представлення учням політики цього володаря. Про його коронацію 1253 р. жодним словом не згадано. Так само у загальних рисах описано внутрішнє становище Галицько-Волинської держави, наголошено на боротьбі проти польських та угорських феодалів (Сарбей, Сергієнко, Смолій, 1983: 27). Окремий, дещо докладніший огляд – протистояння з іноземними загарбниками, тобто монголами (Сарбей, Сергієнко, Смолій, 1983: 28–29). У цьому контексті згадується союз князя Данила Романовича з новгородським князем Олександром Ярославовичем Невським (Сарбей, Сергієнко, Смолій, 1983: 31). Такого альянсу у дійсності ніколи не існувало. Навпаки, князь Олександр зрадив свого брата Андрія і перейшов на бік Орди, від правителів якої отримав підтвердження на братові володіння (Войтович, 2015: 326–328). Схематично окреслене правління князя Данила Романовича не відобразило повноти його діяльності та значення для української історії XIII ст.

Матеріали посібника 1983 р. мали чимало спільного із тогочасною радянською історіографією: частково – із дослідженнями повсякденного часу, почасти – зі студіями сучасних авторам відомих дослідників середньовіччя (насамперед – М. Котляра). Відтак, королівський титул Данила Романовича дослідники ігнорували, так само поза межами наукових інтересів були вияви впливу європейської культури на Русь (Mereniuk, 2021: 60–61). До того ж, чимало досягнень правителя описано пунктирно. Навіть заснування руським князем міста Холм подано «через кому», хоча в українській історії не так багато правителів, які самостійно заклали міські поселення.

Такі радянські оцінки певний час були орієнтирами для шкільного викладання. Навіть в умовах «перебудови» трансформацій зазнавала насамперед історія XX ст. Проголошення незалежності, все ж таки, спричинило поступове зникнення з публічного середовища та колективної пам'яті радянських історичних міфів. Їх почали сприймати як «накинуте ззовні» явище, що не має нічого спільного з національними інтересами. Негативний образ радянської історії з галузі національних наративів було перенесено до російського минулого. На практиці ішлося про створення примітивної «чорно-білої» картини (Киридон, 2015: 247), яка була чималим кроком уперед в історичному плані. Подібна політика принесла свої плоди, що

можна побачити в наступних роботах з Княжої доби для школярів.

Г. Сергієнко та В. Смолій уже в 1995 р. опублікували значно оновлену версію свого підручника. Класові підходи відійшли у минуле, текст став україноцентричним, правління старшого Романовича присвячено окрему увагу. Зокрема, створено ґрунтовну передісторію – ідеться про політику князя Романа Мстиславовича (бл. 1152–1205) і створення Галицько-Волинської держави, що для історії України стало важливим епізодом і чого майже не відображено у підручниках радянського часу. Правління князя Данила описано не менш докладно, згадано про внутрішні діяння, заснування й укріплення міст (поруч із Холмом перелічено також Львів), церковну політику тощо (Сергієнко, Смолій, 1995: 83–85). У посібнику відчувається вплив «нової реальності»: книги М. Грушевського, Н. Полонської-Василенко та інших «буржуазних істориків» стали доступні читачам і науковцям. Звернення до класичних робіт значно збагатили українську історіографію початку 1990-х років. Перевидання книг на певний час вгамувало чималий інформаційний голод у дослідницьких колах (Волошук, 2014). Зрештою, автори скористалися можливістю процитувати «Історію України» академіка І. Крип'якевича (Сергієнко, Смолій, 1995: 84–85), погляди якого на князя Данила не надто толерувалися у радянські часи.

На зорі незалежності передрук ґрунтовних досліджень першої третини XX ст. дав змогу переоцінити та переосмислити чимало подій. Хоча Г. Сергієнко та В. Смолій знову не вказали про коронацію князя Данила та приписали йому союз із Олександром Ярославовичем, у тексті відчуваються оцінки М. Грушевського, зокрема і щодо переходу влади у Галицькому та Волинському князівствах до литовської династії Гедиміновичів. Використання свідчень римського посла-францисканця П'єтро Карпіні (Сергієнко, Смолій, 1995: 93–94) показало, що українські середньовічні землі згадуються також поза межами літописних повідомлень. Значення латиномовних джерел для вивчення правління короля Данила з'ясоване пізніше (Паршин, 2022: 274–275).

У 1996 р. вийшов друком підручник Р. Лях та Н. Темірової, в якому існував уже окремий розділ – «Галицько-Волинська держава» (Лях, Темірова, 1996: 73–83). Виокремлення такого тексту в шкільному підручнику у дечому випередило розвиток наукового бачення проблеми – в історіографії тривалий час володіння Романовичів називали князівством або Галицько-Волинською Руссю.

У розділі окреслено обставини створення єдиного володіння, вектори політики князя Романа Мстиславовича. Значно повніше створено образ його сина Данила – уточнено, що він коронувався у Дорогичині в 1253 р. королівським вінцем, а його союзником у боротьбі із монголами був князь Андрій Ярославович, а не Олександр. Докладну оповідь завершили короткі відомості про останніх Романовичів, тобто Галицько-Волинська держава не зникла раптово із курсу шкільної історії.

В оновленому виданні підручника Р. Лях та Н. Темірової (Лях, Темірова, 2000: 256–259) князя і короля Данила Романовича відверто героїзують, проте у руслі свідчень, залишених вірним літописцем (що цілком відповідає історичним дослідженням (Паршин, 2018: 30–31)). Для формування історичної пам'яті такий крок став цілком природним, оскільки передбачив наголошення на національних героях минулого та формуванні відповідного образу (Киридон, 2015: 248–249).

Варто відзначити також інший підручник, який пропонує докладний огляд минулого Галицько-Волинської держави із особливим наголосом на культурних процесах (Коляда, Криlach, Слюсаренко, 2001: 227–256). Постаць князя і короля Данила Романовича висвітлена надзвичайно широко, особливо із точки зору врахування іншого вектору – дипломатичних контактів. Напевно, загалом для національної історичної пам'яті такий акцент був важливим, адже поступово у суспільстві почали виникати питання, пов'язані із місцем України у світі. Демонстрація зовнішніх контактів старшого Романовича – чудова вказівка на важливість його держави у Центрально-Східній Європі.

Як продовження цієї імовірної тенденції – В. Смолій та В. Степанков у підручнику з історії України для 7–х класів уживали назву Українське королівство (Смолій, Степанков, 2001: 198). Відзначимо, що подібні оцінки ішли поруч із відповідними досягненнями української історіографії, яка на початку ХХІ ст. почала відроджувати та вводити до вжитку концепт королівства Русі, хоча й у менш барвистому обрамленні. Поступове впровадження нового для шкільного навчання та історичної пам'яті терміну стало важливою віхою. Автори пояснювали: «Коронація Данила стала важливою подією політичної історії України. З цього часу не лише фактично, а й юридично Галицько-Волинське князівство набуло статусу самостійної Української держави... Саме королівство ... в очах європейської громадськості

було державою руського народу, Руссю, спадкоємницею Руської імперії» (Смолій, Степанков, 2001: 203). Сучасні погляди на описані події ХІІІ ст. вказують на певну переоцінку таких патетичних описів (Войтович, 2015: 320–329; Паршин, 2018: 48–51), утвердження зі шкільної лави ідей про рівноправність України-Руси із іншими європейськими середньовічними державами була вкрай прогресивною. Пізніше ці ідеї були підтримані у шкільній навчальній літературі (Васильків, Паршин, Островський, 2020), як актуальні для пропагування та докладного аналізу.

Висновки. Отже, на прикладі образу короля Данила Романовича у шкільних підручниках можна продемонструвати окремі елементи становлення історичної пам'яті в незалежній Україні. Від 1991 р. історики зіштовхнулися із проблемою відсутності національних наративів. Стара радянська шкільна навчальна література орієнтувалася на встановлені давніше штампи: невелика увага до життєписів немосковських володарів, наголос на співпраці із правителями «північної Русі», спільна боротьба із ординцями та іншими іноземними феодалами тощо. У такій концепції місця для українських героїв не існувало, що продемонстрував випадок старшого Романовича, образ якого змальовано неповно й уривчасто. Перші питоми українські підручники з історії Княжої доби з'явилися друком у 1995 р. На той час були опубліковані дослідження українських істориків першої половини ХХ ст., раніше заборонених комуністичною владою. На підставі цього встановилися значно об'єктивніші оцінки політики короля Данила та Галицько-Волинської держави загалом. Із розвитком української історіографії змінився також портрет старшого Романовича: його життєпис став докладнішим, а концепт королівства Русі міцніше утверджувався у історичній пам'яті. Хоча остаточні оцінки (наприклад, «звільнення» князя Данила від епітету Галицький) з'явилися упродовж 2010-х років, звернення уваги до цієї постаті як частини українського національного пантеону має беззаперечну вагу. Приклад короля Данила Романовича демонструє також важливу закономірність: уявлення про нього спочатку склалися у науковій літературі, пізніше – у навчальній. Це демонструє звичний механізм формування історичної пам'яті, коли більш консервативні кола авторів-«освітян» наголошують на подіях, доведених дослідниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батурина С. Історія України в загальній схемі радянської історії (на основі аналізу підручників союзних республік). *Сіверянський літопис*. 2019. № 3. С. 140–152.
2. Васильків І., Паршин І., Островський В. Перший український король: посібник серії «Шкільна бібліотека» для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2020. 160 с.
3. Войтович Л. Галич в політичному житті Європи XI–XIV століть. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. 478 с.
4. Волощук М. «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. 496 с.
5. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2015. Вип. 15. С. 244–250.
6. Коляда І., Криlach К., Слюсаренко С. Історія України: Підручник для 7 класу середнього загальноосвітнього навчального закладу. Київ: Генеза, 2001. 328 с.
7. Лях Р., Темірова Н. Історія України. З найдавніших часів до XIV ст.: Підручник для 7-го класу середніх шкіл. Київ: Генеза, 1996. 120 с.
8. Лях Р., Темірова Н. Історія України. З найдавніших часів до XV ст.: Підручник для 7-го класу середніх шкіл. Київ: Генеза, 2000. 320 с.
9. Паршин І. Дипломатія Галицько-Волинської держави: європейські нарративні джерела XIII–XV століть. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2018. 348 с.
10. Паршин І. Мавтовивчений епізод середньовічної Центрально-Східної Європи: чеський король Вацлав III та «донька короля Русі». *Фортеця : збірник заповідника «Тустань»*. Львів, 2022. Кн. 5. С. 274–285.
11. Паршин І. Участь Данила Романовича інтронізації угорського короля Бели IV. *Княжа доба: історія і культура*. 2015. Вип. 9. С. 23–33.
12. Сарбей В., Сергієнко С., Смолий В. Історія Української СРС. Навчальний посібник для 7-8 класів. Київ: Радянська школа, 1983. 159 с.
13. Сергієнко С., Смолий В. Історія України (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.): Навчальний посібник для 7–8 класів середніх шкіл. Київ: Освіта, 1995. 254 с.
14. Смолий В., Степанков В. Історія України: Давні часи та середньовіччя. Пробний підручник для 7-го класу. Київ: Освіта, 2001. 270 с.
15. Турченко Ф. Як створювалися перші підручники з історії України. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 45, т. 1. С. 177–191.
16. Merenyuk K. “Tournaments” and “Games” in Rus’: tradition or single mentions? *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Львів, 2021. Вип. 3. С. 57–69.

RREFERENCES

1. Baturyna S., Istoriiia Ukrainy v zahal'nii skhemi radianskoi istorii (na osnovi analizu pidruchnykiv soiuznykh respublik) [History of Ukraine in the general scheme of Soviet history (based on the analysis of textbooks of the Union republics)]. *Siverianskyi litopys*, 2019, Nr 3, pp. 140–152. [in Ukrainian].
2. Vasylykiv I., Parshyn I., Ostrovskyy V. *Pershyi ukrainskyi korol: posibnyk serii “Shkilna biblioteka” dlia 7 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [The first Ukrainian king: a textbook of the “School Library” series for the 7th grade of general secondary education institutions]. Ternopil: Aston, 2020. 160 p. [in Ukrainian].
3. Voityvych L. *Halych v politychnomu zhytti Yevropy XI–XIV stolit* [Halych in the political life of Europe in the 11th–14th centuries]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2015. 478 p. [in Ukrainian].
4. Voloshchuk M. “Rus” v Uhorskomu korolivstvi (XI – druha polovyna XIV st.): suspilno-politychna rol, mainovi stosunky, mihratsii [“Rus” in the Hungarian Kingdom (XI – second half of XIV centuries): social and political role, property relations, migrations]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2014. 496 p. [in Ukrainian].
5. Kyrydon A. Polityka pamiaty v Ukraini (1991–2015 rr.) [Politics of memory in Ukraine (1991–2015)]. *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Istoriiia, mizhnarodni vidnosyny*, 2015, Nr 15, pp. 244–250. [in Ukrainian].
6. Koliada I., Krylach K., Sliusarenko S. *Istoriiia Ukrainy: Pidruchnyk dlia 7 klasu serednoho zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu*. [History of Ukraine: Textbook for the 7th grade of a secondary general educational institution]. Kyiv: Heneza, 2001. 328 p. [in Ukrainian].
7. Liakh R., Temirova N. *Istoriiia Ukrainy. Z naidavnishykh chasiv do XIV st.: Pidruchnyk dlia 7-ho klasu serednikh shkil* [History of Ukraine. From the earliest times to the 14th century: Textbook for the 7th grade of secondary schools]. Kyiv: Heneza, 1996. 120 p. [in Ukrainian].
8. Liakh R., Temirova N. *Istoriiia Ukrainy. Z naidavnishykh chasiv do XIV st.: Pidruchnyk dlia 7-ho klasu serednikh shkil* [History of Ukraine. From the earliest times to the 15th century: Textbook for the 7th grade of secondary schools]. Kyiv: Heneza, 2000. 320 p. [in Ukrainian].
9. Parshyn I. *Dyplomatiia Halysko-Volynskoi derzhavy: yevropeiski naratyvni dzherela XIII–XV stolit* [Diplomacy of the Galicia-Volyn state: European narrative sources of the XIII–XV centuries]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2018. 348 p. [in Ukrainian].

10. Parshyn I. Malovyvchenyi epizod serednovichnoi Tsentralno-Skhidnoi Yevropy: cheskyi korol Vatslav III ta “donka korolia Rusi” [A little-studied episode of medieval Central-Eastern Europe: the Czech king Václav III and the “daughter of the king of Rus”]. *Fortetsia: zbirnyk zapovidnyka “Tustan”*, 2022, Nr 5, pp. 274–285. [in Ukrainian].
11. Parshyn I. Uchast Danyla Romanovycha intronizatsii uhorskooho korolia Bely IV [Danylo Romanovych’s participation in the enthronement of the Hungarian king Bela IV]. *Kniazha doba: istoriia i kultura*, 2015, Nr 9, pp. 23-33. [in Ukrainian].
12. Sarbei V., Serhiienko S., Smolii V. *Istoriia Ukrainiskoi SRS. Navchalnyi posibnyk dlia 7-8 klasiv. [History of the Ukrainian SRS. Study guide for grades 7-8]*. Kyiv: Radianska shkola, 1983. 159 p. [in Ukrainian].
13. Serhiienko S., Smolii V. *Istoriia Ukrainy (z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII st.): Navchalnyi posibnyk dlia 7-8 klasiv serednikh shkil [History of Ukraine (from the earliest times to the end of the 18th century): Study guide for 7-8 grades of secondary schools]*. Kyiv: Osvita, 1995. 254 p. [in Ukrainian].
14. Smolii V., Stepankov V. *Istoriia Ukrainy: Davni chasy ta serednovichchia. Probnii pidruchnyk dlia 7-ho klasu [History of Ukraine: Ancient Times and the Middle Ages. Trial textbook for the 7th grade]*. Kyiv: Osvita, 2001. 270 p. [in Ukrainian].
15. Turchenko F. Yak stvoriuvались pershi pidruchnyky z istorii Ukrainy [How the first textbooks on the history of Ukraine were created]. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 2016, Nr 45, t. 1, pp. 177–191. [in Ukrainian].
16. Mereniuk K. “Tournaments” and “Games” in Rus’: tradition or single mentions? *Problemy istorii viin i viiskovoho mystetstva*, 2021, Nr 3, pp. 57–69.

Михайло ЖУРБА,

orcid.org/0000-0001-9691-8913

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри Всесвітньої історії та археології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Київ, Україна) kafedra_slovjan@ukr.net*

Дмитро ТРЕЙТЯК

orcid.org/0000-0003-3909-5062

*аспірант кафедри Всесвітньої історії та археології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Київ, Україна) stevandthree@gmail.com*

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕЦЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ У МІЖВОЄННУ ДОБУ

У статті подано огляд наявної джерельної бази дослідження повсякденності греків України у період 20–30-х років ХХ століття. Здійснено аналіз та структурування джерельної бази, як базової умови комплексного вивчення повсякденного життя грецьких громад в Україні у міжвоєнну добу. Виявлена специфіка історичних джерел різних типів, розкриваються особливості методології модерного джерелознавства. Здійснено огляд та верифікацію архівного матеріалу, встановлено пріоритети в опрацюванні документів. Авторами визначено, що джерельна база повсякденності греків включає в себе комплекс компонентів, зокрема документальний масив, що міститься у центральних державних архівних установах міста Києва та державних регіональних архівах, а також ресурси статистики, епістолярію, мемуари, архівну періодику. Опрацювання різних за походженням джерел дозволяє співставити фактологію та сформувати об'єктивну картину повсякденного буття греків у міжвоєнну добу. Важливим компонентом джерельної бази на сьогодні також є збірники документів, в тому числі такі, що публікують раніше засекречені документи. Це дозволяє у дослідженнях теми доторкнутися до раніше невідомих пластів інформації. У статті проаналізовано режим доступу до документальних фондів центральних та регіональних архівних установ, та розкрито особливості сучасних нововведень, завдяки яким науковці отримують змогу дистанційного доступу до оцифрованих документів архівних фондів, що значно спрощує роботу з архівними матеріалами у сучасних реаліях.

Практичне значення статті полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані при вивченні джерельної бази греків Приазов'я, як складової дослідження джерелознавства та повсякденного життя етнічних меншин півдня України у період 20–30-х років ХХ століття.

Ключові слова: *джерельна база, історичне джерело, архів, грецька етноменшина, повсякденність, греки Приазов'я.*

Mykhailo ZURBA,

orcid.org/0000-0001-9691-8913

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the Department of World History and Archaeology
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) kadēdra_slovjan@ukr.net*

Dmytro TREITIAK,

orcid.org/0000-0003-3909-5062

*Postgraduate at the Department of World History and Archaeology
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) stevandthree@gmail.com*

SOURCE BASE FOR THE STUDY OF EVERYDAY LIFE OF THE GREEK ETHNIC MINORITY IN UKRAINE IN THE INTERWAR PERIOD

The article provides an overview of the available source base for the study of everyday life of Ukrainian Greeks in the period of the 20-30s of the 20th century. The analysis and structuring of the source base was carried out as a

basic condition for a comprehensive study of the everyday life of Greek communities in Ukraine in the interwar period. The specificity of historical sources of various types is revealed, the peculiarities of the methodology of modern source studies are revealed. A review and verification of archival material was carried out, and priorities were established in the processing of documents. The authors determined that the source base of everyday life of the Greeks includes a complex of components, in particular the documentary array contained in the central state archival institutions of the city of Kyiv and state regional archives, as well as statistical resources, epistolary, memoirs, archival periodicals. Studying sources of different origins allows comparing facts and forming an objective picture of the everyday life of the Greeks in the interwar period. Document collections, including those that publish previously classified documents, are also an important component of the source base today. This allows to touch previously unknown layers of information in the research of the topic. The article analyzes the mode of access to the document funds of central and regional archival institutions, and reveals the features of modern innovations, thanks to which scientists get remote access to digitized documents of archival funds, which significantly simplifies work with archival materials in modern realities.

The practical significance of the article is that the research materials can be used in the study of the source base of the Greeks of the Azov region, as a component of the study of source studies and everyday life of the ethnic minorities of southern Ukraine in the period of the 20s-30s of the 20th century.

Key words: source base, historical source, archive, Greek ethnic minority, everyday life, Greeks of the Azov region.

Постановка проблеми. В наш час у вітчизняній науці стрімко розвиваються дослідження історії етнічних меншин на території України. Вивчення грецької меншини останнім часом доповнилося низкою нових опрацювань теми. Українська елліністика переживає своєрідний ренесанс, фундамент якого закладався ще у 90-ті роки ХХ століття, після отримання Україною незалежності. На сьогодні, коли дослідження повсякденності активно розробляються вітчизняними науковцями, є потреба систематизувати та дати характеристику наявній джерельній базі історії повсякденності грецької етнічної меншини в Україні міжвоєнної доби.

Серед досліджень, що зверталися до теми висвітлення джерел з історії греків України у цей період, можна згадати праці таких науковців як А. Гедьо, Н. Терентьєву, Л. Якубову, Б. Чирко. Автор численних україно-грецьких студій Н. Терентьєва серед своїх елліністичних досліджень зверталася і до питання джерел з історії грецької громади (Греки України: джерелознавчий аспект).

А. Гедьо у своїх наукових пошуках значну увагу приділяла різним аспектам діяльності грецької меншини в Україні починаючи від ХVІІІ століття і до ХХ століття. Її авторству належить ряд праць, присвячених джерелознавчому аспекту грецької етнічної меншини в Україні (Греки Північного Приазов'я кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: джерелознавчий аспект).

Свій внесок у дослідження грецької меншини зробила завідувача відділом Інституту історії НАН України Л. Якубова. Її авторству належить низка праць, присвячених різним проявам життєдіяльності етнотеншин України в 20–30-ті роки ХХ століття, зокрема і джерелознавчим аспектам грецьких громад (Етнічні меншини УСРР у 20-і – першій половині 30-х років ХХ ст.: історіографія та джерела дослідження).

Водночас, аналіз профільної історіографії засвідчує відсутність комплексного вивчення джерельної бази саме повсякденного життя грецького населення міжвоєнного періоду.

Метою даного дослідження є аналіз та структуризація наявної джерельної бази для дослідження повсякденності греків України у 20–30-ті роки ХХ століття, як важливої основи для комплексного осмислення повсякденного життя грецької етнотеншини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Період 20–30-х років ХХ століття ставить перед науковцем серію викликів, через необхідність враховувати цілий ряд специфічних економічних, політичних і соціальних чинників, які були характерними для цього періоду. Основою дослідження повсякденності греків в цей час, є сукупність історичних джерел різного походження та різноманітних типів, що акумулюють потрібну інформацію, дають змогу побудувати реальну картину минулого.

Вивчення грецької етнічної меншини потребує зосередження уваги на кількох регіонах компактного проживання греків на території України. Перш за все це греки Приазов'я, як найбільший осередок грецької людності в нашій країні, а також грецькі громади у великих містах України. Основою джерельної бази є об'ємний комплекс історичних документів, який сконцентровано у центральних та місцевих архівних установах України.

У сучасних дослідженнях повсякденність найчастіше розкривається як синтез елементів матеріальної та духовної культури, при цьому увага акцентується на ретельному вивченні таких елементів людського буття, як господарство, житло, одяг, зайнятість та дозвілля. Історія повсякдення – це симбіоз усіх сфер людського життя, поєднання історії побуту, подій, а також історії людського мислення, ментальності та особистих пережи-

вань. Основою повсякденного життя є спільна для населення колективна свідомість, суспільний менталітет, який визначає соціальні орієнтири, цінності людей, етнічно зорієнтований світогляд.

Дослідження повсякденності етноспільнот – це певний перехід від аналізу абстрактних процесів до висвітлення конкретної ситуації. Він дозволяє розглянути соціальні та культурні процеси у середовищі етноменшини з позиції історичної антропології. Об'єктивне вивчення повсякденності грецької етноменшини в Україні можливе лише за умови детального та критичного опрацювання наявного масиву джерел, саме такий підхід дозволить неупереджено дослідити повсякденність, уникнувши стереотипів та застарілих схем відображення дійсності.

Особливо продуктивним джерельним комплексом у вивченні побуту та життєдіяльності греків є матеріали центральних архівів України – ЦДАВО України – Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань (ЦДАГО) України.

Центральні історичні архіви України надають широкий пласт інформації із зазначеної проблематики. Джерельна база матеріалів з української історії 20–30-х років ХХ століття накопичувалася у складних умовах, коли країна переживала постійні зміни територіально-адміністративного поділу та системи державного управління. Проте фонди державних архівів зберегли чимало важливих документів, які сьогодні дають змогу сучасним історикам розглядати проблемні аспекти повсякденного життя у підрадянській Україні.

У фондах ЦДАВО України зберігаються матеріали, що можуть бути використані при дослідженні повсякденності грецької етноменшини. Матеріали Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, що містяться у фонді 1, надають змогу простежити такі аспекти діяльності, як стан розвитку жіночої праці та підготовку кваліфікованих жіночих кадрів для роботи у різних сферах – головним чином аграрній та педагогічній; культурно-побутове обслуговування колгоспів та стан громадського харчування у них; розвиток радіофікації та кінофікації сільських населених пунктів та організацію кампаній по розвитку фізичної культури та оздоровлення населення.

Інформацію про повсякденність греків України дослідник отримує з колекції документів, сконцентрованих у фонді 413, де зберігаються матеріали Центральної комісії у справах національних меншин при ВУЦВК УРСР (ЦКНМ). У ньому містяться матеріали обстеження районів проживання

грецької етнічної меншини. У фонді зберігаються звіти, висновки з обстеження національних районів, протоколи засідань, акти обстежень. У фонді зібрано документи, які характеризують економічне, соціальне та культурне становище грецької меншини. Об'ємний загал матеріалів, актів, звітів, статистичної інформації щодо грецького населення Приазов'я є важливим джерелом інформації. Звіти керівників національних секцій ЦКНМ при ВУЦВК містять інформацію, що розкриває особливості повсякденного життя грецької громади середини 20-х – початку 30-х років ХХ століття. У фонді 413 зустрічаємо документи про культурний стан грецької меншини, процес створення та розвитку освітніх установ, особливості побуту грецького населення, проведення виборів до національних сільрад, створення мережі медичних установ та культурних закладів.

Джерелами, що містять вагомий пласт інформації щодо становища грецьких громад на території України, є звіти про обстеження грецького населення Маріупольського та Сталінського округів, урядовими комісіями в 1924–1925 рр. Надалі багато деталей щодо колективного та індивідуального побуту, мовної практики, дозвілля, розваг та інші види життєдіяльності відображалися в щорічних звітах про обстеження національних сільрад і районів, культосвітніх закладів.

Варто відзначити протоколи засідань ЦКНМ при ВУЦВК, а також листування комісії з місцевими органами, окружними та районними виконавчими комітетами, ЦК КП(б)У, етнографічною комісією при Всеукраїнській академії наук, стосовно культурно-освітньої роботи, запровадження національної мови в закладах освіти, медичне обслуговування та інших важливих питань повсякденності.

У дослідженні аспектів повсякденності також можуть бути корисними матеріали фонду 342, Народного комісаріату охорони здоров'я Української РСР, в якому містяться різноманітні відомості стосовно медичної сфери життя етноменшин. У матеріалах цього фонду можна знайти відомості про поширення інфекційних захворювань на території України, листування комісаріату з приводу медичного обслуговування національних меншин, матеріали стосовно діяльності губвідділів з охорони здоров'я, статистичні підбірки про поширення епідемій на території України, характеристики стану медичної сфери у грецьких національних районах. Документи фонду дають змогу простежити зміни в охороноздоровчій сфері серед греків України впродовж 20–30-х років ХХ століття та порівняти стан цієї галузі в різні роки.

Центральний державний архів громадських об'єднань України надає доступ до документів, в яких можна простежити політичний тиск більшовицької влади на традиції повсякденного життя грецької етноменшини у сенсі уніфікації його за радянським каноном. У фонді 1, Центрального комітету Комуністичної партії України міститься низка документів, яка дає змогу відслідкувати процес пропагандистської роботи органів влади по індоктринації комуністичної ідеології у базові сфери побутового життя греків України, а також про господарське становище грецьких регіонів, під час проведення в них масової колективізації.

Загалом центральні архівні органи України зберігають різні за змістом документи, що надають можливість дослідити окремі аспекти повсякденного життя етнічних меншин. Вони розкривають загальне становище етноменшин, матеріальну культуру та їх світогляд, демонструють їх ментальний стан і показують як політика радянської влади впливала на їх свідомість. Низка документів дає змогу дослідити перебіг господарських процесів у регіонах проживання греків, та скласти уявлення про зміни, що відбулися під впливом соціалістичного експерименту у їх господарстві, та про реакцію місцевого населення на трансформації.

Значним сегментом джерельної бази виступають документи з обласних архівних установ: Державного архіву Одеської області та державного архіву Запорізької області. В архівах цих областей містяться дані про становище меншин, що проживали на півдні України, зокрема греків. Вони дають змогу відтворити деякі моменти стосовно запровадження радянської ідеології у відповідних регіонах і спротиву місцевого населення політичним акціям радянської влади. Розлогий комплекс матеріалів стосовно грецької громади Приазов'я знаходився у Державному архіві Донецької області. В них було відображено чимало аспектів адміністративних, соціальних та побутових змін, які відбувалися у регіоні Приазов'я, зокрема у фондах 3 (постанови ЦК КП(б)У про видавництво періодики), 11, 15 (діяльність виконавчих органів, які здійснювали національну політику у регіоні). На жаль, на сьогодні матеріали Державного архіву Донецької області не доступні до використання, через війну на території України.

Для більшої частини українських архівних установ до цього часу характерним залишається переважання традиційних засобів інформування про документи, які зберігаються у їхніх сховищах та режиму доступу до архівних джерел. Це звична система, що включає паперові описи, ката-

логи, картотеки, покажчики та довідники. Тим не менше, останнім часом розгорнувся процес створення новітнього науково-довідкового апарату, з використанням сучасних цифрових технологій. Документи оцифровуються, а бази даних та каталоги переводять в електронний формат. Це істотно розширює можливості інтелектуального доступу до архівних матеріалів, і дозволяє науковцям у дистанційному режимі отримувати необхідну інформацію стосовно фондів. 27 січня 2022 року ЦДАВО України презентував новий он-лайн ресурс на базі інформаційної системи «Архіум», який дозволяє отримувати віддалений доступ до ресурсів архівних фондів. На момент презентації до системи було завантажено близько 600 тисяч скан-копій документів (21 архівний фонд в повному обсязі) а також науково-довідникові матеріали архіву (Сайт ЦДАВО). Подібні режими віддаленого доступу існують і в ЦДАГО України, що значно полегшує для науковців доступ до необхідної інформації.

Серед опублікованих джерел можна зазначити про статистичні видання, збірки документів, а також мемуарна література та архівна періодика. Деякі матеріали можна знайти у Інституті рукописів Центральної наукової бібліотеки НАН країни ім. В. Вернадського.

Вагомим джерелом у дослідженні грецької меншини є збірки документів та матеріалів, що побачили світ після здобуття Україною незалежності. У першій половині 90-х років було видано збірку «Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів», в якому містилися опубліковані документи стосовно діяльності державних та партійних органів УРСР, що відображали основні аспекти національної політики в 20–30-ті роки ХХ століття (Національні відносини в Україні, 1994). Важливе значення для розуміння повсякденності греків мають документи, які були нещодавно розсекречені і дають змогу по новому поглянути на складні процеси, що відбувалися в ті часи. Такі добірки, як правило, мають на меті продемонструвати особливості більшовицької політики щодо національних меншин, вони дають змогу по новому поглянути на процеси, які замовчувалися у радянській історіографії. У 2014 році Київською міською організацією товариства «Меморіал» ім. В.Стуса та Громадським інститутом історичної пам'яті було опубліковано трьохтомний збірник документів «Чекістське досье окупованої України. Збірник документів» (Чекістське досье..., 2014). Створення та оприлюднення довідників і збірок документів є важливим шляхом поширення

інформації про зміст наявних архівних джерел. Унікальним зібранням документів є видання «Греки на українських теренах», що побачило світ у 2004 році і містило в собі відібрану колекцію документів стосовно грецької етнічної меншини, у тому числі з історії повсякденного життя (Греки на українських теренах, 2004).

До досліджуваної джерельної бази також варто долучити сукупність періодичних видань радянського періоду, які надають змогу поринути в інформаційний простір того часу. Більшість публікацій у періодичних виданнях носить пропагандистський характер, проте вони часто висвітлювали настрої місцевого населення, або повідомляли про соціально-економічне та побутове життя населення, важливі події, що відбувалися у регіонах проживання меншин. Так само, розглядаючи статті та рубрики газет та журналів, можна проаналізувати напрямки пропагандистської роботи радянських структур, якою просякнута побутова сфера життя нацменшин. Також друкувалися періодичні видання мовами національних меншин, на сторінках яких можна знайти відомості про культурницькі процеси у середовищі грецьких громад. Газета «Колективістос», яка виходила грецькою мовою, є одним із основних грекомовних джерел інформації того часу. Широкий загал інформації надає журнал «Радянське село», який містить інформацію про земельні громади греків, вибори до місцевих рад а також роботу культурно-освітніх установ та деякі побутові особливості життя меншин. Деякі видання, такі як «Безбожник» або «Безвірник», регулярно публікували матеріали, які відображали стан боротьби радянських активістів із релігією та особливості релігійної діяльності у середовищі грецької меншини. Чимало питань повсякденної господарської діяльності меншин висвітлювалося у газетах, які покликані були стати головним джерелом інформації для широкої людності у містах і селах (такі періодичні видання як «Голос труда», «Радянська Україна», «Приазовський пролетарій» та подібні до них).

Побутові та суспільні проблеми грецького населення дозволяють краще виявити та дослідити публічно-правові актові джерела, їх використання дозволить у більшій повноті розкрити перебіг повсякденності меншини та допоможе у висвітленні ставлення грецької громади до важливих явищ та подій, що відбувалися в ті часи. До таких матеріалів можна віднести документи, що відображають діяльність Маріупольського грецького суду, вони зберігаються у фонді 157 Центрального державного історичного архіву Укра-

їни. Деякі справи зберігаються у Державному архіві Одеської області.

Також важливе значення у дослідженні відіграють статистичні дані. Це матеріали, такі як переписи населення, характеристика економічного стану населення, завдяки ним з'являється змога дослідити та відстежити зміни чисельності грецької етнічної меншини на території України, та особливості її розміщення у різних регіонах країни протягом різних проміжків часу. Вони містять широкий спектр даних про економічне життя, громадську активність, рівень освіченості населення, трудову зайнятість та інші важливі показники життя етнічної меншини.

Ще однією групою джерел, яка доповнює собою джерельну базу є оповідні джерела: це твори, які містять грецьку історичну, художню, публіцистичну літературу, в яких можна зустріти відомості щодо історичної самосвідомості громади греків на досліджуваному етапі їх життя.

До джерел, які дають змогу побачити повсякденність та буденність, відносяться також розповіді очевидців подій. Вони відтворюють картину буття греків України завдяки власним спостереженням і надають змогу відчувати тогочасні настрої суспільства та певні тенденції мислення учасників подій, які описуються. Серед найбільш цікавих праць представників грецької громади можна виділити «Історію повсякденності в її етнічному вимірі: спогади грека-комуніста», книгу написану І. Стріоновим (уродженцем греко-урумського селища Комар) і видану у 2008 році під редакцією Л. Якубової (Історія повсякденності..., 2008). Також «Одиссея мариупольських греков: Очерки истории» Г. Джухи, «Мариупольскому греческому обществу – 10 лет» В. Коноп, «К истории становления и развития клубного дела и музыкального художественного творчества трудящихся Донбасса в годы Советской власти (20–70-е гг.)» В. Бахарева. Вони дають змогу поглянути в ті часи очима сучасників подій і проаналізувати ставлення безпосередньо греків до політичного і соціального буття радянської дійсності. В наш час характерним при дослідженні джерел є розширення кількості методів (в тому числі і міждисциплінарних) і врахування особливостей історичної свідомості епохи досліджуваного джерела. Першим етапом джерелознавчої критики є так звана «аналітична критика», що полягає у попередньому відборі джерел, їх класифікації, встановлення авторства, обставин та мети створення джерела. Другим етапом джерелознавчої критики є синтез, за допомогою якого встановлюються зв'язки даного джерела з іншими джерелами, від-

бувається їх співставлення, з'ясування ступеню їх достовірності, а також створення комплексу джерел, що дають змогу дослідити певні історичні події (Богдашина, 2009).

Опрацювання всієї сукупності джерел потребує від сучасного дослідника правильного та неупередженого підходу до вивчення наявної джерельної бази. Для дослідження повсякденності важливе значення мала методологічна революція, пов'язана із діяльністю засновників школи «Анналів» М. Блока, Л. Февра, яка протистояла домінуючому до цього позитивізму. На відміну від позитивістів, які не замислювалися над тим, яким чином певне джерело творилося і якою була світоглядна картина у творця джерела, засновники школи «Анналів» бачили у відображенні повсякденності елемент відтворення історичної картини, як цілісного полотна. Вони висунули концепцію діяльності історика, згідно до якої він перестає повністю залежати від певного джерела, а самостійно визначає досліджувану проблему, добирає матеріал та визначає під яким кутом зору цей матеріал буде розглядатися (Гуревич, 1991). Це дозволило по новому працювати з джерелами, сучасні дослідники повсякденності за допомогою осмислення ментальності авторів та особливостей історичної доби можуть відтворити набагато

більш цілісну картину дійсності, враховуючи систему цінностей, особисті погляди автора, специфіку світосприйняття та певні особливості притаманні досліджуваній епосі. Такий підхід дозволить відтворювати не лише подієву історію, але й провести глибинний аналіз економічних, соціальних та ментальних зрушень в досліджуваній період, що є надзвичайно важливим для висвітлення повсякденності, як сукупності матеріальних та духовних аспектів буття.

Отже, джерельна база повсякденності грецького населення в Україні у міжвоєнний період є різноманітною та багатогранною. Вона дає змогу всебічно розглянути повсякденне життя грецької етнічної меншини в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття. В наш час в обіг вводяться нові масиви різноманітних документів та створюються платформи для віддаленого доступу до архівних джерел, що значно полегшує роботу науковців і надає зручний доступ до широкого кола архівних даних. Опрацювання джерельної бази має вирішальне значення при дослідженні основних аспектів повсякденності грецьких громад в Україні, оскільки надає можливість за допомогою нових документальних матеріалів здійснити об'єктивний аналіз та узагальнити особливості досліджуваної тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богдашина О. М. Критика історичних джерел в українській історіографії / Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін.; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2009. Т. 5. 560 с.
2. Гедьо А. В. Греки Північного Приазов'я кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.): джерелознавчий аспект. *Вісник Донецького університету* № 2. 2001. С. 153–160.
3. Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії: документи, матеріали, карти / упоряд.: М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томозов та ін. Київ: Либідь, 2000. 448 с.
4. Гуревич А. Я. О кризисе современной исторической науки. *Вопросы истории*. М., 1991, № 2–3. С. 21–35.
5. Історія повсякденності в її етнічному вимірі: спогади грека-комуніста / Відповідальний редактор: д-р іст. наук Л. Д. Якубова. Київ, 2008. 334 с.
6. Круцик Р. М. Чекістське досьє окупованої України. Збірник документів. Київ: Преса України, 2015. Т. 1, 1048 с., Т. 2, 992 с., Т. 3, 1216 с.
7. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів / упорядн. М. І. Панчук, І. Л. Гошуляк, С. С. Діброва та ін. Ін-тут національних відносин і політології НАН України. Київ: Наукова думка, 1994. 558 с.
8. Сайт ЦДАВО України: 27 січня 2022 року ЦДАВО України надав он-лайн доступ у режимі 24/7 до понад півмільйона скан-копій документів 21 архівного фонду. 27.01.2022 р. URL: <https://cutt.ly/XM8jZ11>
9. Терентьєва Н., Чернухін Є. Греки України: джерелознавчий аспект. *Україна – Греція. Архівна та книжкова спадщина греків України. Науковий збірник*. Київ. Інститут історії України НАНУ, 1999. С. 3–11.
10. ЦДАВО України, ф. 1. Оп. 7. Спр. 1750–1778.
11. ЦДАВО України, ф. 342. Оп. 2. Спр. 10–2857.
12. ЦДАВО України, ф. 413. Оп. 1. Спр. 1–569.
13. ЦДАГО України, ф. 1. Оп. 20. Спр. 1470–3100.
14. Чирко Б. В. Робота парторганізацій з національними меншостями на Україні (1923–1930 рр.). *Український історичний журнал*, 1988. № 6. С. 68–77.
15. Чирко Б. В. Національні меншості на Україні у 20-ті – на початку 30-х рр. (огляд документів в ЦДАЖР УРСР). *Архіви України*. 1990. № 1. С. 28–33.
16. Якубова Л. Д. Етнічні меншини УСРР у 20-ті – першій половині 30-х років ХХ ст.: історіографія та джерела дослідження. К., 2006.

REFERENCES

1. Bohdashyna O. M. Krytyka istorychnykh dzherel v ukrainskii istoriografii [Criticism of historical sources in Ukrainian historiography] Encyclopaedia of the history of Ukraine: in 10 volumes / editor: V. A. Smoliy and others.; Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. K.: Scientific opinion, 2009. Vol. 5. 560 p. [in Ukrainian].
2. Hedo A. V. Hreky Pivnichnoho Pryazovia kintsia XVIII – pochatku XX st.: dzhereloznavchyi aspekt [The Greeks of the Northern Azov region of the end of the 18th – beginning of the 20th centuries): the source science aspect]. Bulletin of Donetsk University. No. 2. 2001. P. 153–160. [in Ukrainian].
3. Hreky na ukrainskykh terenakh: narysy z etnichnoi istorii: dokumenty, materialy, karty [Greeks in Ukrainian territories: essays on ethnic history: documents, materials, maps] / edited by: M. Dmytrienko, V. Lytvyn, V. Tomozov and others. Kyiv: Lybid, 2000. 448 p. [in Ukrainian].
4. Gurevich A. Ya. O krizise sovremennoy istoricheskoy nauki [About the crisis of modern historical science.]. Questions of history. M., 1991, № 2–3. P. 21–35. [in Russian].
5. Istoriia povsiakdennosti v yii etnichnomu vymiri: spohady hreka-komunista [The history of everyday life in its ethnic dimension: memories of a Greek communist] / Responsible editor: L. D. Yakubova. Kyiv, 2008. 334 p. [in Ukrainian].
6. Krutsyk R. M. Chekistske dosie okupovanoi Ukrainy [Chekist dossier of occupied Ukraine]. Collection of documents. Kyiv: Press of Ukraine, 2015. Volume 1, 1048 pages, Volume 2, 992 pages, Volume 3, 1216 pages. [in Ukrainian].
7. Natsionalni vidnosyny v Ukraini u XX st.: zbirnyk dokumentiv i materialiv [National relations in Ukraine in the 20th century: a collection of documents and materials] / edited by M. I. Panchuk and others. Institute of National Relations and Political Science of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka, 1994. 558 p. [in Ukrainian].
8. The website of the CSAVO of Ukraine: 27 sichnia 2022 roku TsDAVO Ukrainy nadav onlain dostup u rezhymi 24/7 do ponad pivmiliona skankopii dokumentiv 21 arkhivnoho fondu [27.01.2022, the CSAVO of Ukraine provided online access 24/7 to more than half a million scanned copies of documents from 21 archival funds]. 27.01.2022. URL: <https://cutt.ly/XM8jZl1>. [in Ukrainian].
9. Terentieva N., Chernukhin Ye. Hreky Ukrainy: dzhereloznavchyi aspekt [The Greeks of Ukraine: source-historical aspect]. Ukraine – Greece. Archival and book heritage of the Greeks of Ukraine. Scientific collection. Kyiv. Institute of History of Ukraine, NASU, 1999. P. 3–11. [in Ukrainian].
10. TsDAVO. F. 1. Op. 7. Spr. 1750–1778. [in Ukrainian].
11. TsDAVO. F. 342. Op. 2. Spr. 10–2857. [in Ukrainian].
12. TsDAV. F. 413. Op. 1. Spr. 1–569. [in Ukrainian].
13. TsDAHO. F. 1. Op. 20. Spr. 1470–3100. [in Ukrainian].
14. Chyrko B. V. Robota partorhanizatsii z natsionalnymy menshostiamy na Ukraini (1923-1930 rr.) [The work of party organizations with national minorities in Ukraine (1923-1930)]. Ukraine history journal, 1988. № 6. P. 68-77. [in Ukrainian].
15. Chyrko B. V. Natsionalni menshosti na Ukraini u 20-ti – na pochatku 30-kh rr. (ohliad dokumentiv) [National minorities in Ukraine in the 1920s and early 1930s (a review of documents in the Central Committee of the USSR)]. Archives of Ukraine. 1990. № 1. P. 28–33. [in Ukrainian].
16. Yakubova L. D. Etnichni menshyny USRR u 20-i – pershii polovyni 30-kh rokiv XX st.: istoriografia ta dzherela doslidzhennia [Ethnic minorities of the USSR in the 20s – the first half of the 30s of the 20th century: historiography and research sources]. K., 2006. [in Ukrainian].

UDC 94:352:34(477-074)»1941/1944»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-4>

Alina IVANENKO,
orcid.org/0000-0001-9303-7395
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Law, Philosophy and Political Science
T. G. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”
(Chernihiv, Ukraine) alina.a.ivanenko@gmail.com

THE PLACE OF LEGAL DEPARTMENTS OF LOCAL GOVERNMENTS IN THE SYSTEM OF THE OCCUPATION REGIME OF THE REICHSKOMMISSARIAT “UKRAINE” AND THE MILITARY ZONE OF OCCUPATION (1941–1944)

The article considers legal departments as a necessary component of the German regime, which was established after the occupation of Ukrainian territories. It was noted that the need to regulate the daily needs of the population of the occupied zones of Ukraine, to establish their relations with the German and local authorities required appropriate normative influence, and specific prescriptions had to be understandable to all subjects of social relations at that time. Therefore, legal departments were introduced to the staff lists of many local government bodies. The creation of legal departments in the structure of local government bodies is explained not only by the need for them to perform the functions of judicial bodies and notaries at a time when they did not yet exist, but also by the need to regulate legal relations with the German civil and military authorities. The study of the activities of legal departments of local governments was briefly or in more detail carried out by Ukrainian researchers: Shaykan V., Ivanenko A., Goncharenko O., Kunytskyi M., Lysenko O. However, in the mentioned works, the scientists focused on the regional aspect or on a specific direction of activity or work of legal departments was considered in the context of the activities of local government bodies in general.

Based on all of the above, it can be concluded that the legal departments of local governments played a major role both before the creation of a full-fledged judicial system and during its existence. In the first months after the establishment of the occupation regime, legal departments were actually the only body that regulated the lawful behavior of the local population by non-repressive methods, which was absolutely necessary for the local administration. After the introduction of the judicial system, the legal departments began to perform mostly advisory functions, in addition, they became effectively part of the executive branch of government with all the possible range of powers accordingly.

Key words: legal department, local administration, administration, judiciary.

Аліна ІВАНЕНКО,
orcid.org/0000-0001-9303-7395
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри права, філософії та політології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) alina.a.ivanenko@gmail.com

МІСЦЕ ПРАВОВИХ ВІДДІЛІВ МІСЦЕВИХ УПРАВ У СИСТЕМІ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА» ТА ВІЙСЬКОВОЇ ЗОНИ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 РР.)

У статті розглядається правові відділи, як необхідна складова частина німецького режиму, який був встановлений після окупації українських територій. Зазначено, що необхідність врегулювання повсякденних потреб населення окупованих зон України, налагодження їх стосунків із німецькою та місцевою владою потребувала відповідного нормативного впливу, а конкретні приписи мали бути зрозумілими усім суб'єктам тогочасних соціальних відносин. Тому до штатних розписів багатьох органів місцевого управління було введено правові відділи. Створення правових відділів у структурі органів місцевого управління пояснюється не лише потребою виконання ними функцій судових органів і нотаріату в той період, коли їх ще не існувало, а й необхідністю врегулювання правовідносин з органами німецької як цивільної, так і військової влади. Дослідженням діяльності правових відділів місцевих управ побіжно чи більш детально займалися українські дослідники: Шайкан В., Іваненко А., Гончаренко О., Куницький М., Лисенко О. Але у згаданих працях науковцями було здійснено акцент на регіональний аспект чи на конкретний напрямок діяльності або робота правових відділів розглядалась у контексті діяльності органів місцевого управління в загальному.

Виходячи з усього вищезазначеного можна зробити висновки, що правові відділи місцевих управ відігравали велику роль як до створення повноцінної судової системи, так і в період її існування. Перші місяці після встановлення

окупаційного режиму правові відділи фактично були єдиним органом, який регламентував правомірну поведінку місцевого населення нерепресивними методами, що було конче необхідно місцевій адміністрації. Після запровадження судової системи правові відділи почали здебільшого виконувати консультативні функції, окрім того, стали фактично частиною виконавчої гілки влади з усім можливим спектром повноважень відповідно до цього.

Ключові слова: правовий відділ, місцеве управління, управа, судочинство.

Formulation of the problem. After the establishment of the civilian occupation administration in the Reichskommissariat “Ukraine” and the administrations in the territory of the military zone of occupation, the need to regulate the daily needs of the population of the occupied zones of Ukraine, to establish their relations with the German and local authorities required appropriate normative influence, and specific prescriptions had to be understandable to all subjects of the then social relations. The transfer of certain powers from this sector of the occupation policy to local government bodies turned out to be an effective, but still insufficient means of influencing people’s lawful behavior. Some of the German administrators understood these circumstances, and therefore acted quite rationally and adequately to the conditions of the management reality that developed at that time. Therefore, legal departments were introduced to the staff lists of many local government bodies. In some places they received the names of legal departments. The names of these structures could be different, but the scope of official powers of their employees remained constant.

Analysis of studies. Ukrainian researchers: V. Shaykan (Шайкан В., 2006), A. Ivanenko (Іваненко А., 2019), O. Honcharenko (Гончаренко О., 2011; Гончаренко О., 2010), M. Kunytskyi and O. Lysenko (Гончаренко О., Куницький М., Лисенко О., 2014) were engaged in the study of the activities of legal departments of local governments either briefly or in more detail. But in the mentioned works, scientists focused on the regional aspect or on a specific direction of activity, or the work of legal departments was considered in the context of the activities of local government bodies in general.

Main part. The original documentation of local authorities that we have analyzed attests to the fact that usually such structural divisions were created as part of the administrations of cities large in size and population – Kyiv, Vinnytsia, Dnipropetrovsk, Kharkiv. But legal departments were also created in the administrative bodies of relatively small cities, such as Cherkasy. In the absence of opportunities or desire to create legal departments on the basis of structural subdivisions of administrations, the position of legal consultants was introduced into the corresponding general or administrative departments, who actually dealt with practical issues of regulatory regulation of the everyday needs of the local population. This

is how the problem was solved in the Lutsk and Zhytomyr administrations, many other authorities at the district and city levels.

The creation of legal departments in the structure of local government bodies is explained not only by the need for them to perform the functions of judicial bodies and notaries at a time when they did not yet exist, but also by the need to regulate legal relations with the German civil and military authorities. It is also necessary to take into account the dynamics of the formation of German authorities, changes in their staff lists, the transfer of powers from the military to civilian administrators, and the relocation of garrison military commanders. A feature of the German military administration was the lack of real legal succession between relocated commanders. Actually, the civil authorities of the RKU did not pay attention to the regulations issued by the previous military authorities. Therefore, the system of action of the regulatory framework issued by the German side was in a certain way unbalanced, and previously accepted and newly created prescriptions contradicted each other.

The low quality of German regulatory acts also consisted in the fact that the new government introduced legal regulations, often without paying attention to the previous ones, and the prescriptions were not canceled by it. This often referred to such areas of occupation policy as: collection of taxes and payments in kind, rent, organization of harvest, wage level. And if we take into account the nominal continuation of the Soviet legislation, then of course, specialists with a purely legal education could somehow sort out the chaos of various regulations. The German managers, on the other hand, acted exclusively with “Aryan” superiority and demanded to carry out exactly them, and not pre-accepted instructions. In addition, the very failure to comply with German instructions could end extremely tragically for the local authorities. Therefore, the authorities needed experts who could professionally to explain to local managers the effect of certain normative acts, to generalize them in a certain way, to carry out elementary codification. In this regard, a separate position of legal adviser was introduced in some local authorities simultaneously with legal departments. Usually, this employee was introduced to the general department, and his manager checked and approved management documents. In fact, the position of legal adviser to the local authority was

necessary to avoid mistakes (Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1312. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 92). The Zaporizhzhya City Administration approached the problem of the correct application of regulations quite specifically. For this purpose, the position of advisor to the burgomaster was introduced in the staff list (Держархів Запорізької обл. Ф. Р-1433. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 34). In fact, this official performed official powers similar to those of legal consultants.

With the creation of judicial bodies, notaries and lawyers in occupied Ukraine, it was the legal departments of local governments that received the competence to coordinate their work. For this purpose, official meetings and briefings of employees of the legal sphere were held. And in some administrations, judges, lawyers, and notaries were generally included in the job descriptions of legal departments or legal sections. These facts were recorded in Vinnytsia, Cherkasy, and other cities of Ukraine.

Among other arrays of original documentation, the most complete information about the process of creating legal departments in the autumn of 1941, the official competence of their employees, is provided by the funds of the Kyiv city administration. The legal department as part of this administration appeared in the first days of the organization of local government. Similar departments were created in Kyiv district administrations. There is also a certain specialization for this structure. Thus, a criminal section headed by former lawyer V. Maikovskiy was created in the staff of the legal department of the Kyiv city administration (Галузевий державний архів Служби безпеки України, Ф. 5. Спр. 63380. Арк. 13).

As evidenced by the documentation of the Kyiv city administration, the legal department was entrusted with the following tasks: development and approval of resolutions and orders of the city government that regulated law and order and social life in the city, announcements of its departments, which were published in the press and made public; development and registration of standard charters of cooperative and other organizations, societies and banks; development of standard contracts (including the lease transfer of enterprises, buildings and other institutions) of city and district administrations; development of reports on legal issues, as well as providing consultations and conclusions to city government structures; systematization of official documents (orders, resolutions) with their subsequent publication in the "News of the City Administration"; proceedings of all court cases of city government departments.

The employees of the legal department of the Kyiv city administration also received temporary powers,

in particular: to carry out preparatory work on the creation of general legal bodies, namely: prosecutor's offices, judicial and investigative institutions, notaries and advocates; to develop temporary regulations and instructions regarding regulations that regulated the work of these bodies and institutions; consulting and instructing their employees on all legal issues, as well as on behalf of the city administration and the German civil authorities conducting inspections of their activities with drawing up relevant conclusions and proposals; together with the personnel department of the city administration to identify persons capable of working in legal services (Держархів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 43. Арк. 1, 3, 4).

The practical work of legal department employees who certify original documents was quite rich and multifaceted. Thus, according to the work plan of the legal consultant of the legal department of the Shevchenkiv district administration of the city of Kyiv for the first and second quarters of 1942, it was foreseen: conducting an inventory of buildings on the territory of the district, drawing up passports for them; checking the state of execution of 219 contracts regarding the employment of trade and industrial enterprises. In case of detection of violations, the authorized legal adviser of this department had to prepare the case and submit it to the court for cancellation of the contract; to renegotiate the specified contracts, since their term of validity expired on January 15, 1942; provide legal assistance to all departments of the administration and heads of buildings; hold a reception and provide legal advice to 1,500 people; find out the correctness of charging for utility services.

In the work plan for the next period of 1942, the task of organizing the accounting of unmanaged property, setting up work in the matter of appointment of guardianship and guardians was added to the duties of the legal department of the Kyiv City Administration. Also, the employees of the department had to take care of all administrative matters. From the content of the report on the work carried out, it is clear that all the planned activities were carried out. Moreover, instead of 1,500 visitors, the legal adviser received 2,130 people (Держархів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 102. Арк. 9, 10, 13).

Officials of legal departments worked quite intensively. For example, from the text of the report on the work carried out for the period from October 4 to December 30, 1941, we can see that the legal consultant of the legal department of the Shevchenkiv district administration of Kyiv managed to provide legal assistance to 2,220 persons during this time, conclude 233 lease agreements for

industrial enterprises, formulate 36 conclusions from various issues, develop the statute of the district administration and rules of internal procedure, draw up 15 standard contracts for property lease, sale of houses, commission conditions, regulations on the dining room, subcontract for repair works.

The work of the legal consultant of the legal department was also important for the normalization and streamlining of the functioning of the city government. Thus, this official was present at meetings of the district board, drew up conclusions on administrative cases, some of which he handed over to investigative bodies. He inspected the work of the trade department of the administration and drew up conclusions that were sent to the top management. It is important that the legal consultant codified the legal acts received by the administration from the German authorities, provided professional advice to the relevant officials of the legal departments of the Volodymyr and Sofia district administrations on organizational and purely legal issues (Держархів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 102. Арк. 12, 13).

The work of the legal adviser was of great importance for the population of the city, because thanks to his professional activity, conclusions were drawn up regarding the exemption from rent for the disabled and pensioners, the free provision of property to burnt-out victims and persons repressed by the Soviet authorities, the inventory of the property of the deceased, the issuance of passports and the right to residence to people who returned to the city for various reasons. He was entrusted with the responsibilities of organizing the registration of the unemployed, who were planned to be sent to work in Germany.

The official cooperated extremely closely with the administrative department of the administration, in particular, he drew up conclusions on committed offenses. Legal advisor obliged to investigate abuse of office by employees of institutions subordinate to the district administration. After that, part of the cases processed by him were handed over to investigative bodies. In addition, the legal adviser checked the work of the executive of the department and the state of receipt of penalty payments to the financial department of the administration (Держархів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 102. Арк. 14, 15).

The requirements for the work of the legal departments of the Kyiv City Administration were unified. Thus, a similar unit of the Pechersk District Administration of Kyiv dealt with practically the same issues. It was noted in the official records of the department that its employees were also engaged in the official interpretation of normative acts adopted

by the city and German authorities (Держархів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 136. Арк. 1). Many of them were published in the local press (Роз'яснення правничого відділу Київської міської управи. *Нове українське слово*. 1941. 19 грудня).

During the period of absence of judicial institutions, the employees of the legal departments also had to solve issues that, under the conditions of normal organization of government, should have been within the competence of the courts. For example, in the act on the inspection of the work of the legal consultant of the Sofiyiv district administration of Kyiv, dated July 13, 1942, we read that the legal conclusions of the corresponding employee "actually played the role of court decisions and finally resolved disputes between individual citizens". The document noted that the work of the legal consultant is complicated by the absence of judges and "the still unsolved legislative order of a number of legal issues." (Держархів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 70. Арк. 2, 2 зв.)

Legal sections were created in the structure of individual departments of local government bodies. In any case, such a management structure as part of the housing department of the Kyiv city administration was created on October 5, 1941. Its task was to provide legal support for the multifaceted activities of the housing department of the city administration: from the development of standard lease and rental contracts to representation in courts (Держархів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 45. Арк. 3). It is quite obvious that the creation of such departmental divisions was associated with the complexity of organizing the management of communal economy, especially in large cities.

The creation of legal departments in the structure of city and district administrations brought its benefits. The employees of these departments not only provided various forms of legal assistance to the population, but also contributed to the specific work of local governments themselves, codifying normative legal acts, standardizing and sanctioning the activities of economic and other associations. We are convinced of this by the contents of local periodicals during the occupation. It was after the sanctions of the legal departments that business associations started their work. As a result, in the autumn and winter of 1941, economic societies "Kulinar", "Erma", "Peremoga" (Повідомлення правничого відділу Київської міської управи. *Нове українське слово*. 1941. 26 грудня), "Vodnyk", "Second Ukrainian Society of Responsible Labor", "First Kyiv Society of Responsible Labor", "Standard" began to work in Kyiv "Tailor" (Повідомлення правничого відділу

Київської міської управи. *Нове українське слово*. 1941, 27 грудня).

Over time, not only consultants, but also other employees of the legal sphere, including judges and notaries, were added to the staff lists of the legal departments of individual local governments. Based on such approaches, the staff list of the legal section of the Vinnytsia city administration was formed in June 1943. It included employees of the cassation and peace courts, as well as notaries. But the legal adviser was in the staff of the general department (Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1312. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 87). Reformatting of the structure of local governments was permanent. Thus, until June 1943, the employees of the notary were in the structure of the general department of the Vinnytsia city administration, and then they were transferred to the legal section (Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1312. Оп. 1. Спр. 2а. Арк. 23).

So, as we can see, in some city and district administrations, local courts and notaries were part of local administration bodies. And sometimes lawyers were also transferred to them. As a result, all employees of legal institutions were united in one management structure. This allowed the authorities to control their professional activities more effectively. Of course, we have no reason to claim “independence” or “independence” of the work of the bar and the court during the occupation period. Both judges and lawyers carried out their professional activities within strict and clearly limited regulations. Any arbitrary actions of judges were prohibited and subject to immediate punishment. But the judges actually lacked the authority to render decisions in important civil disputes or criminal proceedings. German officials also understood this, stating that the extension of the competence of local judges can only be carried out by the Reich Commissioner, but this has not yet happened (Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1312. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 92).

The unification of all employees in the legal field into a single staff unit at the local authorities has also brought positive results. Yes, it gave judges, lawyers and notaries an opportunity to jointly discuss the innovations of the German administration in the legal sphere, consult and interpret the procedure for the practical application of legal norms. At official meetings, judges who are senior in terms of official status familiarized them with the normative prescriptions of the authorities, specific instructions of German managers. As a result, they achieved unity in the application of legal norms. In addition, reaching an agreement in the application of the current regulatory framework, agreeing on joint approaches

with the German superiors on many issues of the judicial process made it possible to avoid punishment for wrongly pronounced decisions and sentences.

The specific content of the work of the legal departments of local governments is illustrated by their original documents, in particular the minutes of official meetings. For example, on August 24, 1943, the order of organizing the work of the legal section of the district administration was considered at the meeting of the clerks and lawyers of the city of Cherkasy. From the content of the meeting, it is clear that the legal section, which included lawyers, was headed by a civil judge. The collegiality of the section’s work is evidenced by the fact that those present at the meeting made a joint decision to give lawyers the opportunity to consider issues that required a qualified legal assessment (Держархів Черкаської обл. Ф. Р-50. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 44).

At the same time, the diversity and lack of a unified approach to the creation and organizational development of local government bodies on the part of the German leadership led to the fact that in some regions of the country legal departments received more serious official powers, in particular in the field of justice. Thus, in Cherkasy in May 1942, that is, even before the official creation of courts in the RKU, the judicial process was carried out directly by the legal department. This fact is evidenced by the cassation appeals of the parties to the civil process. Thus, on February 19, 1943, the applicant K. Zinchenko appealed to the Cherkasy District Administration with a complaint against the decision of the legal department dated May 21, 1942 to collect 3,000 krb from her. The applicant asked the district administration “as a supervisory body to cancel the decision of the consultant and the legal commission on this case, and to transfer the case for consideration in a court of law to the police officer of the 1st section of Cherkasy” (Держархів Черкаської обл. Ф. Р-5. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 2, 3).

The internal records of the legal department of the Cherkasy district administration analyzed by us testify to the fact that as of August-September 1942, when the judicial system of the RKU already existed, all employees of the legal sphere were also united in a single full-time unit. Thus, in the lawsuits for consideration of civil cases of local residents, it is clearly stated that they do not apply to the court, but directly to the legal department. But at the same time, the civil process was conducted by the schlichter. In the same way, in the summons for the appearance of the defendants in court, it was stated that they were summoned by the “Legal Department of the Cherkasy District Administration.” During the public meeting

of the legal department of the Cherkasy district administration on September 16, 1942, the lawyers of the parties to the civil process were also present (Держархів Черкаської обл. Ф. Р-22. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 4, 8, 9). So, as we can see, both the city courts and the legal department of the administration performed the same functions.

Concluding. Based on all of the above, it can be concluded that the legal departments of local governments played a major role both before the creation of a full-fledged judicial system and during

its existence. In the first months after the establishment of the occupation regime, legal departments were actually the only body that regulated the lawful behavior of the local population by non-repressive methods, which was absolutely necessary for the local administration. After the introduction of the judicial system, the legal departments began to perform mostly advisory functions, in addition, they became effectively part of the executive branch of government with all the possible range of powers accordingly.

BIBLIOGRAPHY

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 5. Спр. 63380.
2. Гончаренко О. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.): монографія. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. 600 с.;
3. Гончаренко О. Органи обласного управління на теренах Райхскомісаріату «Україна»: організаційна структура, компетенція та досвід функціонування (1941–1944 рр.). *Часопис української історії* / За ред. доктора історичних наук, професора А.П. Коцура. Київ, 2010. Вип. 17. С. 37–41.
4. Гончаренко О., Куницький М., Лисенко О. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941–1944 рр. / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Інститут історії України, 2014. 151 с.
5. Державний архів Вінницької обл. Ф. Р-1312. Оп. 1. Спр. 1.
6. Державний архів Вінницької обл. Ф. Р-1312. Оп. 1. Спр. 2 а.
7. Державний архів Запорізької обл. Ф. Р-1433. Оп. 3. Спр. 1.
8. Державний архів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 102.
9. Державний архів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 136.
10. Державний архів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 43.
11. Державний архів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 45.
12. Державний архів Київської обл. Ф. Р-2412. Оп. 2. Спр. 70.
13. Державний архів Черкаської обл. Ф. Р-22. Оп. 1. Спр. 3.
14. Державний архів Черкаської обл. Ф. Р-5. Оп. 1. Спр. 2.
15. Державний архів Черкаської обл. Ф. Р-50. Оп. 1. Спр. 1.
16. Іваненко А. Особливості функціонування правових відділів органів місцевого управління північно-східних регіонів окупованої України (1941–1943 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія / головний редактор Іван Зуляк. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 1. С. 129–138.
17. Повідомлення правничого відділу Київської міської управи. *Нове українське слово*. 1941. 26 грудня.
18. Повідомлення правничого відділу Київської міської управи. *Нове українське слово*. 1941. 27 грудня.
19. Роз'яснення правничого відділу Київської міської управи. *Нове українське слово*. 1941. 19 грудня.
20. Шайкан В.О. Німецька система судочинства та діяльність українських правових відділів у роки тимчасової гітлерівської окупації України. *Безсмертя подвигу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 22 квітня 2005 р. / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ: ВПЦ МВС України, 2006. С. 111–121.

REFERENCES

1. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine]. Foundation 5. Case. 63380. [in Ukrainian]
2. Honcharenko O. Funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu "Ukraina" upravlinsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944 rr.): monohrafiia. [Functioning of the occupation administration of the Reichskommissariat "Ukraine" management-administrative and organizational-legal aspects (1941–1944): monograph]. Kyiv: NPU named after M.P. Dragomanova, 2011. 600 p.; [in Ukrainian]
3. Honcharenko O. Orhany oblasnoho upravlinnia na terenakh Raikhskomisariatu "Ukraina": orhanizatsiina struktura, kompetentsiia ta dosvid funksionuvannia (1941–1944 rr.). [Regional administration bodies on the territory of the Reichskommissariat "Ukraine": organizational structure, competence and experience of functioning (1941–1944)]. *Journal of Ukrainian History* / Ed. doctor of historical sciences, professor A.P. Kotsura Kyiv, 2010. Vol. 17. P. 37–41. [in Ukrainian]
4. Honcharenko O., Kunytskyi M., Lysenko O. Systema orhaniv mistsevoho upravlinnia na terytorii raikhskomisariatu "Ukraina" ta "viiskovoi zony". 1941–1944 rr [The system of local government bodies on the territory of the Reich Commissariat "Ukraine" and the "military zone". 1941–1944] / NAS of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv: Institute of History of Ukraine, 2014. 151 p. [in Ukrainian]
5. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi obl [State archive of the Vinnytsia region]. Stock. R-1312. Description 1. Case 1. [in Ukrainian]

6. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi obl [State archive of the Vinnytsia region]. Fund R-1312. Description 1. Case. 2 a. [in Ukrainian]
7. Derzhavnyi arkhiv Zaporizkoi obl. [State archive of the Zaporizhzhia region]. Stock. R-1433. Description 3. Case. 1. [in Ukrainian]
8. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi obl. [State archive of the Kyiv region]. Stock. R-2412. Description 2. Case. 102. [in Ukrainian]
9. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi obl. [State archive of the Kyiv region]. Stock. R-2412. Description 2. Case.136. [in Ukrainian]
10. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi obl. [State archive of the Kyiv region]. Stock. R-2412. Description 2. Case. 43. [in Ukrainian]
11. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi obl. [State archive of the Kyiv region]. Stock. R-2412. Description 2. Case. 45. [in Ukrainian]
12. Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi obl. [State archive of the Kyiv region]. Stock. R-2412. Description 2. Case 70. [in Ukrainian]
13. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi obl. [State Archive of the Cherkasy Region]. Stock. R-22. Description 1. Case. 3. [in Ukrainian]
14. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi obl. [State Archive of the Cherkasy Region]. Stock. R-5. Description 1. Case. 2. [in Ukrainian]
15. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi obl. [State Archive of the Cherkasy Region]. Stock. R-50. Description. 1. The case. 1. [in Ukrainian]
16. Ivanenko A. Osoblyvosti funktsionuvannia pravovykh viddiliv orhaniv mistsevoho upravlinnia pivnichno-skhidnykh rehioniv okupovanoi Ukrainy (1941–1943 rr.). [Peculiarities of the functioning of legal departments of local government bodies of the north-eastern regions of occupied Ukraine (1941–1943)]. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: History* / editor-in-chief Ivan Zulyak. Ternopil: Department of TNPU named after V. Hnatyuka, 2019. Issue 1. P. 129–138. [in Ukrainian]
17. Povidomlennia pravnychoho viddilu Kyivskoi miskoi upravly. [Notice of the Legal Department of the Kyiv City Administration]. *A new Ukrainian word*. 1941. December 26. [in Ukrainian]
18. Povidomlennia pravnychoho viddilu Kyivskoi miskoi upravly. [Notice of the Legal Department of the Kyiv City Administration]. *A new Ukrainian word*. 1941. December 27. [in Ukrainian]
19. Roz'iasnennia pravnychoho viddilu Kyivskoi miskoi upravly. [Clarification of the legal department of the Kyiv City Administration]. *A new Ukrainian word*. 1941. December 19. [in Ukrainian]
20. Shaikan V.O. Nimetska systema sudochynstva ta diialnist ukrainskykh pravovykh viddiliv u roky tymchasovoi hitlerivskoi okupatsii Ukrainy. [The German judicial system and the activities of Ukrainian legal departments during the years of the temporary Nazi occupation of Ukraine]. *The immortality of the feat: materials of the international scientific and practical conference*, Kyiv, April 22, 2005 / Kyiv National University of Internal Affairs. Kyiv: VOC of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 2006. P. 111–121. [in Ukrainian].

УДК 378.013

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-5>

Вячеслав КОБА,

orcid.org/0000-0002-1157-8735

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) koba092544@gmail.com*

Ірина ТАРНОВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-2027-946X

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) irusia.tarnovska@gmail.com*

Валентина ВЛАСОВА,

orcid.org/0000-0001-7480-101X

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Державного університету інфраструктури та технологій
(Київ, Україна) vp067vlasova@gmail.com*

СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: УРАХУВАННЯ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС

У статті в контексті досвіду європейських країн розглянуто сутність понять соціокультурна діяльність, соціокультурне середовище. Визначено, що соціокультурний простір України формувався під впливом політичних, культурних, соціальних чинників різних країн та народів, європейських країн зокрема. Історичне розуміння соціокультурного простору українців є важливим для визначення вектору розвитку суспільства, соціокультурної трансформації. За роки незалежності зроблено цивілізаційний вибір країни. Соціокультурна діяльність відбувається виходячи із цього вибору. Глобалізація всіх сторін суспільних відносин, а також комерціалізація культури викликали необхідність залучення авторитету міжнародних організацій до збереження культурних здобутків і надбань народів світу, захисту та використання їхньої культурної спадщини. Підкреслено, що важливу роль в даному питанні відіграє ЮНЕСКО. Співпраця України з ЮНЕСКО допомагає зберегти та розвивати власний соціокультурний простір. Пандемія, війна, економічна нестабільність не дають провадити соціокультурну діяльність відповідно до суспільних потреб. Але тенденції розвитку соціокультурної діяльності кінця двадцятого та початку двадцять першого століття зберігаються. Встановлено, що головними тенденціями залишаться масовізація культури та її комодифікація. Сьогодні комодифікація є дієвим інструментом культурного виробництва. Розвиток соціального простору реалізується завдяки комодифікації об'єктів міського простору. На основі проведеного дослідження авторами визначені перспективи розвитку соціокультурної діяльності в Україні у післявоєнний період, а саме: прискорення євроінтеграційних процесів та прийняття загальноєвропейських культурних цінностей, повернення до власних традицій, поглиблення комодифікації культурного простору, удосконалення нормативно-правового забезпечення соціокультурної діяльності в контексті євроінтеграції, посилення діяльності з відновлення та збереження культурної спадщини із залученням авторитетних міжнародних організацій, вироблення та поширення нових українських культурних продуктів в ЄС та в інших країнах світу.

***Ключові слова:** соціокультурна діяльність, європейський досвід, культурна спадщина, комодифікація, культурний продукт.*

Viacheslav KOBA,*orcid.org/0000-0002-1157-8735**Doctor of Sciences in Economics, Professor;
Professor at the Department of Management and Public Administration
State University of Infrastructure and Technologies
(Kyiv, Ukraine) koba092544@gmail.com***Iryna TARNOVSKA,***orcid.org/0000-0003-2027-946X**Candidate of Sciences in Economics (Ph. D.), Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Management and Public Administration
State University of Infrastructure and Technologies
(Kyiv, Ukraine) irusia.tarnovska@gmail.com***Valentyna VLASOVA,***orcid.org/0000-0001-7480-101X**Candidate of Science in Economics (Ph. D.), Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Management and Public Administration
State University of Infrastructure and Technologies
(Kyiv, Ukraine) vp067vlasova@gmail.com*

SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES IN UKRAINE: TAKING INTO ACCOUNT THE EXPERIENCE OF EU COUNTRIES

In the article, the essence of the concepts of sociocultural activity and sociocultural environment is considered in the context of European countries experience. It has been studied that the socio-cultural space of Ukraine was formed under the influence of political, cultural, social factors of various countries and peoples, European countries in particular. Culture provides an organic link between a person's natural and social qualities in the social being of a person. Strictly speaking, culture is an effective component of the socio-historical process that characterizes the quality of human existence. Historical understanding of the socio-cultural space of Ukrainians is important for determining the vector of society's development, socio-cultural transformation. During the years of independence, the country made a civilizational choice. Sociocultural activity takes place based on this choice. The globalization of all aspects of social relations, as well as the commercialization of culture, made it necessary to involve the authority of international organizations in preserving the cultural achievements and assets of the peoples of the world, protecting and using their cultural heritage. It is emphasized that UNESCO plays an important role in this issue. Ukraine's cooperation with UNESCO helps preserve and develop its own socio-cultural space. Pandemic, war, economic instability prevent socio-cultural activities in accordance with public needs. But the trends in the development of sociocultural activities of the late twentieth and early twenty-first centuries have persisted. It was established that the main trends will remain the massification of culture and its commodification. Today, commodification is an effective tool of cultural production. The development of social space is implemented thanks to the commodification of objects in the urban space. The authors have determined the prospects for the development of sociocultural activities in Ukraine during the post-war period, namely: acceleration of European integration processes and adoption of pan-European cultural values, return to own traditions, and deepening of the community.

Key words: *sociocultural activity, European experience, cultural heritage, commodification, cultural product.*

Постановка проблеми. Культура забезпечує у соціальному бутті людини органічний зв'язок між природними й соціальними якостями людини. Власне кажучи, культура є дієвим компонентом суспільно-історичного процесу, що характеризує якість людського існування. Культура відіграє роль в будь-якій інтеграції як міра вдосконалення діяльності, виступає певною технологією, що визначає можливості суспільства на певному етапі цивілізаційного розвитку. Крім того, вона посилює можливості адаптації до прогресивних змін. Культурні цінності забезпечують сталість соціального організму. Соціокультурна діяльність певною мірою відображає стан

розвитку певних секторів економіки. З іншого боку спостерігаємо вплив культури на розвиток економіки.

Під соціокультурною діяльністю заведено розуміти будь-яку діяльність, що пов'язана з виробництвом, відтворенням і зміною стосунків між людьми. Результатом такої діяльності є не тільки взаємостосунки між людьми, а й створення норм та цінностей, які складають культуру.

Сьогодні для ЄС та України зокрема, необхідно зрозуміти які напрямки соціокультурної діяльності важливо розвивати першочергово, визначити спільні ціннісні орієнтири у культурному просторі та їх взаємозв'язок.

Аналіз досліджень. Суттєві зміни духовно-ціннісних орієнтацій, поява нових стилів, течій в сучасному мистецтві, укорінення нових суспільних ідеалів та моральних норм мають вплив на суспільні процеси на рівні матеріальних, а в деяких випадках і більший. Саме це зумовлює інтерес вітчизняних науковців до даної проблематики. Наразі ми маємо низку цікавих праць, які через призму історії розглядають розвиток соціокультурної діяльності в Україні. Аналізуючи роботи вітчизняних науковців, присвячених різним аспектам соціокультурної діяльності, дійшли висновку, що маємо праці присвячені соціокультурній трансформації. Історично склалося, що сучасний соціокультурний простір України формувався під впливом політичних, культурних, соціальних чинників різних країн та народів. Водночас українці перебуваючи у складі різних імперій мали вплив на формування їхнього соціокультурного простору. Історичне розуміння соціокультурного простору українців є важливим для визначення вектора розвитку суспільства і це підтверджено в дослідженнях Макеєва С., Головиної Н. та ін. (Макеєв, Патракова, 2004; Головина, 2005).

Окремої уваги заслуговує робота, оприлюднена у 2016 році «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь». У роботі зазначено, що «Україна є країною, що знаходиться на межі двох цивілізацій – євроатлантичної та євразійської. Елементи кожної із цих цивілізацій є складовими українського суспільства і вони по-різному проявляються у різних регіонах країни». Вивчаючи цивілізаційний вибір України, в тому числі й через призму історичних подій, колектив зробив висновки про те, що «цивілізаційний проект України має бути не проєкт регіональної цивілізації буфера між Заходом та Сходом, а проєкт цивілізації гуманістичних інновацій – проєкт гідної самореалізації людини. Його гаслом повинно стати: «гідна самореалізація людини – сильна країна». Поділяючи думку авторів, зазначимо, що соціокультурна діяльність має відбуватися із врахуванням даного цивілізаційного вибору (Пирожков, Майборода, Шайгородський, 2016).

Ю. Савельєв у своїх роботах досліджує проблематику соціокультурної модернізації. Науковець дійшов до висновку, «що економічний розвиток є спорідненим із соціокультурними вимірами модернізації, що передбачає появу все більшого числа людей, які поділяють емансипаційні цінності, здатні до критичного мислення і раціональної комунікації, є відповідальними, мають активну громадянську позицію і демонструють

готовність до включення інших безвідносно їхньої культурно-національної ідентичності» (Savelyev, 2016).

Проте, сучасних досліджень щодо соціокультурної діяльності недостатньо. А з врахуванням того, що після закінчення війни соціокультурна діяльність матиме нові прояви, дана тема є актуальною.

Метою статті є дослідження особливостей соціокультурної діяльності в Україні в контексті європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу. Сучасний вектор розвитку України, його демократична спрямованість виокремили та актуалізували проблему загальної культури суспільства та її політичного контексту, насамперед утвердження норм толерантності, раціонально обґрунтованої справедливості, взаємоповаги, що у культурно та ідеологічно розколотому українському суспільстві відбувається з великими труднощами.

У праці (Кочубей, 2015) зазначено, що культура, як необхідна умова існування громадськості, постійно відтворюється суспільством. Відтворення культури, елементарне або, розширене, вимагає не лише діяльної участі людей в цьому процесі, а й відновлених ресурсів, інститутів, організації, управління – усі ці й деякі інші процеси та форми утворюють те, що називають соціокультурною сферою життя суспільства.

Соціокультурне середовище можна розглядати як сукупність культурних цінностей, загальноприйнятих норм, законів, правил, наукових даних і технологій, якими володіє соціум і людина в соціумі для ефективних дій і взаємодій з усіма компонентами своєї життєвого середовища.

Соціокультурна діяльність Європейського Союзу, як об'єкт дослідження, розглядається із двох сторін:

– вона може цікавити Україну як джерело цінного досвіду, який можна використовувати при аналізі перспектив і наслідків тих чи інших перетворень у соціокультурній сфері;

– вона може містити пропозиції вигідних для України умов інкорпорації до Європи, стимулюючи водночас процеси внутрішнього розвитку культурної галузі.

З іншого боку, і Україна є цікавою для Європи з огляду на багатство власної культури: і традиційної, і сучасної.

Нагадаємо, що Європейський Союз створювався передусім на економічних засадах, і принципи культурної співпраці довгий час не були для нього пріоритетними. Засади та принципи розвитку культури, які сьогодні заведено називати

«культурною політикою» ЄС, розроблялися досить тривалий час, і перший план культурної діяльності був прийнятий Європейською Комісією лише в 1977 р. Першими заходами з формування спільного європейського гуманітарного простору було створення умов для «спільного ринку телевізійного мовлення» (Council Directive 89/552/EEC, 1989) та здійснення певних заходів з охорони культурно-історичної спадщини. З Європейського соціального фонду, Європейського фонду регіонального розвитку фінансувалися надання творчих стипендій, підтримка літературних перекладів, проведення окремих заходів у культурній сфері.

Якщо бути об'єктивним, то формування спільного європейського гуманітарного простору почалося одразу після Другої світової війни, одним із прикладів можна вважати пісенний конкурс Євробачення. Інноваційна ідея зародилася у 1955 році та перший конкурс відбувся вже 24 травня 1956 року в місті Лугано, Швейцарія. На той час це був певний соціокультурний прорив, адже завдання було з'єднати разом багато країн у велику мережу для трансляції на великій території, створена відповідна інфраструктура. На той час ще не було супутникового телебачення, і технічно транслювати в режимі реального часу виступи співаків було складно. Євробачення можна вважати взірцем культурного продукту, який активізує та об'єднує соціокультурну діяльність в багатьох країнах, а також він є прикладом культурної дипломатії.

Розвиток соціокультурної сфери потребує також і певної державної підтримки. Це добре розуміють в ЄС. Надаючи фінансову, інформаційну та іншу підтримку соціокультурній сфері на різних рівнях, уряди країн-учасниць ЄС вбачають свої вигоди.

Властиві сьогоденню глобалізація всіх сторін суспільних відносин та комерціалізація культури значно загострили питання щодо залучення авторитету міжнародних організацій до збереження культурних здобутків і надбань народів світу, захисту та використання їхньої культурної спадщини.

Соціокультурна діяльність неможлива без підтримки ЮНЕСКО – всесвітньовідомої міжнародної організації, якій відводиться значна роль у питаннях міжнародного врегулювання у сфері охорони культурної спадщини. Без культурної спадщини соціокультурна діяльність в будь-якій країні буде неповною.

ЮНЕСКО (UNESCO – The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) офіційно існує з 4 листопада 1946 р. і своєю діяльністю підтримує на постійній основі офіційні консультативні та партнерські зв'язки майже з 600 міжнародними неурядовими організаціями та практично з усіма спеціалізованими установами системи ООН (ЮНЕСКО, 2021). Про значущість вище зазначеної організації свідчить те, що майже 1200 міжнародних неурядових організацій підтримують з ЮНЕСКО епізодичні ділові контакти (ЮНЕСКО, 2021).

Таблиця 1

Міжнародні конвенції ЮНЕСКО, стороною яких є Україна

Рік	Нормативно-правові акти
1952	Всесвітня конвенція про авторське право
1954, (1999)	Конвенції про охорону культурних цінностей у випадку збройного конфлікту
1958	Конвенція про обмін офіційними виданнями та урядовими документами між державами
1960	Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти
1966	Декларації про принципи міжнародного культурного співробітництва
1970	Конвенції про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності
1971	Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів
1971	Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм (Конвенція про фонограми)
1972	Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини
1979	Конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та вчених ступенів у державах регіону Європи
1997	Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні
2001	Конвенції про охорону підводної культурної спадщини
2003	Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини
2005	Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження

Джерело: (ЮНЕСКО, 2021)

Охорона культурної спадщини можлива завдяки нормотворчості ЮНЕСКО: розробка та прийняття нормативних актів з відповідної сфери міжнародно-правового регулювання (першочергово, конвенцій та рекомендацій).

Наведемо в хронологічному порядку основні міжнародні нормативно-правові акти з питань охорони та розвитку культурної спадщини та інших питань соціокультурної діяльності ЮНЕСКО в таблиці 1.

Серед усіх ратифікованих конвенцій виділяють перш за все Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року. Вона ґрунтується на тому, що деякі цінності культурної та природної спадщини становлять винятковий інтерес для всього світу і тому повинні вважатися частиною всесвітньої спадщини всього людства (Древаль, 2014).

Для України в сучасних умовах набула особливої значущості Конвенція про охорону культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. На жаль, матеріальна культурна спадщина України нещадно знищується, загарбається російською федерацією. Немає значення, чи входить цей об'єкт до списку ЮНЕСКО чи ні, навіть маленький краєзнавчий музей у селі є невіддільна (частина/ознака) частиною соціокультурного простору українців, частиною їх життя.

Національний парк Асканія-Нова, який у 1988 році став першим українським природоохоронним об'єктом, занесеним до списку ЮНЕСКО, дуже сильно постраждав від військових дій та окупації (Смишляев, 2022).

Ми маємо ще й нематеріальну культурну спадщину. Частина цієї спадщини внесена до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства, а саме:

- Петриківський декоративний живопис як феномен української орнаментальної народної творчості (2013 рік);
- Традиція Косівської мальованої кераміки (2019 рік);
- Орьнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього (2021 рік)
- Крім того, до Списку нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони включено:
  - Козацькі пісні Дніпропетровщини (2016 рік);
  - Культура приготування українського борщу (2022 рік).

Наразі ЮНЕСКО співпрацює з музеями та колекціями в Україні, намагається боротися з типовою проблемою всіх воєн – загрозою грабунку.

Отже, збереження та відновлення культурної спадщини спільно з міжнародними організаціями є одним із пріоритетних напрямків соціокультурної діяльності в Україні.

Сьогодні соціокультурна діяльність відбувається в складних умовах, до того ж на соціокультурну сферу всього світу мала значний негативний вплив пандемія COVID-19. Але тенденція розвитку які були започатковані раніше зберігаються. Мова йде перш за все про масовізацію культури, комодифікаційний підхід до культурних ресурсів, благ і послуг, транскордонне культурне співробітництво, глобалізацію. Ці тенденції сформувалися в другій половині ХХ ст. посилюються з початку ХХІ ст. Наразі сприйняття культури як потужного драйвера економічного розвитку є звичним явищем як в європейських країнах, так і в Україні.

До речі, Д. Гезмондгалш запропонував визначати «комодифікацію культури» як історичний процес. (Hesmondhalph, 2007, p. 309). Автор вбачає комодифікацію культурного виробництва і творчості як певний інструмент комунікації митця з аудиторією, феноменом, що своєю появою зобов'язаний розвитку суспільства та економічних відносин.

Спостерігаємо і комодифікацію соціального простору. Це чітко прослідковується в містах. М. Петренко зазначає, що «комодифікація об'єктів міського простору посилює тенденції до апропріації міста, за якої, об'єкти, що існують довгі роки, отримують нове функціональне й естетичне наповнення. Вони перетворюються на елементи символічної економіки та допомагають продавати міста їхнім мешканцям і туристам» (Петренко, 2015).

На думку авторів, у післявоєнний період в соціокультурній діяльності України будуть виділені наступні пріоритети:

- євроінтеграційні процеси прискоряться, відповідно загальноєвропейські культурні цінності займуть особливе місце в житті українців;
- очистившись від пережитків радянської епохи, українці повертатимуться до власних традицій, устрою та наповнюватимуть соціокультурний простір новим змістом;
- тісна взаємодія українців з різними європейськими культурами, традиціями, ментальністю через вимушену еміграцію сприятиме швидшій інтеграції в загальноєвропейський простір з однією сторони, а з іншої дасть поштовх до культивування збереження власних традицій;
- поглиблюватиметься комодифікація культурного продукту;

– продовжитися удосконалення нормативно-правового забезпечення соціокультурної діяльності в контексті євроінтеграції;

– відбуватиметься посилення діяльності з відновлення та збереження культурної спадщини із залученням відповідних міжнародних організацій країн ЄС та інших країн світу;

– вироблятимуться та поширюватимуться нові українські культурні продукти в ЄС та в інших країнах.

Висновки. Соціокультурна діяльність в Україні багатогранна, має власну історію та орієнтується на європейські цінності. Соціокультурна діяльність завжди привертала увагу науковців, які досліджували її розвиток та певні напрямки. Аналіз праць науковців різних періодів дає підстави стверджувати, що розвиток соціокультур-

ної діяльності відбуватиметься в контексті євроінтеграційних процесів. Війна завдала значних збитків культурній спадщині. Але завдяки тому, що Україною імplementовано нормативно-правові акти з питань охорони та розвитку культурної спадщини та інших питань соціокультурної діяльності ЮНЕСКО, маємо реальну можливість їх відновлювати, оберігати. Всупереч цілій низці перешкод, таких, як пандемія, війна, економічна нестабільність тенденції розвитку соціокультурної діяльності кінця двадцятого та початку двадцять першого століття зберігаються. Мова йде перш за все про масовізацію культури та її комодифікацію. Зазначені авторами акценти розвитку соціокультурної діяльності в післявоєнний період в подальших дослідженнях будуть детально розглянуті та конкретизовані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Makeiev S., Patrakova A. Regionalna spetsyfikatsiia sotsiokulturnykh vidminnostei v Ukraini. *Sotsiologiya: teoriia, metody, marketing*. 2004. № 3. С. 109–125.
2. Golovina N. Nova sotsiokulturna realnist v Ukraini ta zavdannia kulturnoi polityky derzhavy. 2005. С. 42–46. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3021/1/Golovina.pdf>
3. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. К.: НАН України, 2016. 284 с.
4. Стан культури та креативних індустрій під час війни – результати дослідження від Українського культурного фонду та МКІП України. 2022. URL: <https://ucf.in.ua/news/11082022>
5. Savelyev Yurii. Соціокультурні виміри модернізації і економічний розвиток європейських суспільств: Україна в координатах цінностей та ідентичності (Socio-Cultural Dimensions of Modernization and Economic Development of European Societies: Ukraine in the Coordinates of Values and Identity) (September 21, 2016). *Sociology: theory, methods, marketing*, 2016, No. 3, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2841801> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2841801>
6. Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by Law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31989L0552>
7. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність: Навчальний посібник. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Суми: Університетська книга, 2015. 122 с.
8. Міжнародні конвенції ЮНЕСКО, стороною яких є Україна. 2021. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/mizhnarodni-konvenciyi-yunesko-storonoyu-yakih-ye-ukrayina>
9. Древаль Ю.Д. Діяльність ЮНЕСКО у сфері охорони культурної спадщини. 2014. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1252/1/DeBu_2014_1_27.pdf
10. Смишляев С. ЮНЕСКО: В Україні пошкоджено понад 200 об'єктів культури. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/unesco-v-ukraini-poskodzeno-ponad-200-obektiv-kulturnoi-spadsini/a-63570995>
11. Hesmondhalgh David. *The Cultural Industries*. Second edition. London: SAGE Publications Ltd. 2007. 346 p.
12. Петренко М.П. Економіка сучасного міста: комодифікація людини, простору, культури. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 2. С. 47–51.

REFERENCES

1. Makeiev S., Patrakova A. Regionalna spetsyfikatsiia sotsiokulturnykh vidminnostei v Ukraini [Regional specification of socio-cultural differences in Ukraine]. *Sotsiologiya: teoriia, metody, marketing*, 2004. № 3. pp. 109–125. [in Ukrainian].
2. Holovyna N. Nova sotsiokulturna realnist v Ukraini ta zavdannia kulturnoi polityky derzhavy. [The new socio-cultural reality in Ukraine and the tasks of the state's cultural policy], 2005. pp. 42–46. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3021/1/Golovina.pdf> [in Ukrainian].
3. Tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii: natsionalna dopovid [Civilizational choice of Ukraine: paradigm of understanding and strategy of action: national report] / red. kol.: S.I. Pyrozhkov, O.M. Maiboroda, Yu.Zh. Shaihorodskyyi ta in.; Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. K.: NAN Ukrainy, 2016. 284 s. [in Ukrainian].
4. Stan kultury ta kreatyvnykh industrii pid chas viiny – rezultaty doslidzhennia vid Ukrainskoho kulturnoho fondu ta MKIP Ukrainy [The state of culture and creative industries during the war – research results from the Ukrainian Cultural Fund and the ICIP of Ukraine], 2022. URL: <https://ucf.in.ua/news/11082022> [in Ukrainian].

5. Savelyev Yuriy. Sotsiokulturni vymiry modernizatsii i ekonomichnyi rozvytok yevropeyskykh suspilstv: Ukraina v koordynatakh tsinnosti ta identychnosti [Socio-Cultural Dimensions of Modernization and Economic Development of European Societies: Ukraine in the Coordinates of Values and Identity] (September 21, 2016). Sociology: theory, methods, marketing, 2016. No. 3. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2841801> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2841801> [in Ukrainian].

6. Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989 on the coordination of certain provisions laid down by Law, Regulation or Administrative Action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31989L0552>

7. Kochubei N.V. Sotsiokulturna diialnist: Navchalnyi posibnyk [Sociocultural activity: Study guide]. NPU im. M.P. Drahomanova. Sumy: Universytetska knyha, 2015. 122 s. [in Ukrainian].

8. Mizhnarodni konventsii YuNESKO, storonoiu yakykh ye Ukraina [UNESCO international conventions to which Ukraine is a party], 2021. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/mizhnarodni-konvenciyi-yunesko-storonoyu-yakih-ye-ukrayina> [in Ukrainian].

9. Dreval Yu.D. Diialnist YuNESKO u sferi okhorony kulturnoi spadshchyny [Activities of UNESCO in the field of cultural heritage protection], 2014. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1252/1/DeBu_2014_1_27.pdf [in Ukrainian].

10. Smyshliaiev S. YuNESKO: V Ukraini poshkodzheno ponad 200 obektiv kultury [UNESCO: More than 200 cultural objects were damaged in Ukraine], 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/unesko-v-ukraini-poskodzheno-ponad-200-obektiv-kulturnoi-spadshchyny/a-63570995> [in Ukrainian].

11. Hesmondhalgh David. The Cultural Industries. Second edition. London: SAGE Publications Ltd, 2007. 346 s.

12. Petrenko M.P. Ekonomika suchasnoho mista: komodyfikatsiia liudyny, prostoru, kultury [Economy of the modern city: commodification of man, space, culture]. Investytsii: praktyka ta dosvid, 2015. № 2. pp. 47–51. [in Ukrainian].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 78.071.1(437.1)(092):780.642.2.082.2
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-6

Олександр ДУБКА,
orcid.org/0000-0003-0165-5116
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри оркестрових духових та ударних інструментів
Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського
(Харків, Україна) Progreso168@gmail.com

СОНАТА ДЛЯ ТРОМБОНА, 12 СТРУННИХ І ФОРТЕПІАНО Й. МАТЕЯ: МОНУМЕНТАЛЬНО-КОНЦЕРТНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖАНРУ

Статтю присвячено розкриттю особливостей жанру тромбонної сонати в її монументально-концертному варіанті на прикладі Сонати для тромбона, 12 струнних та фортепіано Й. Матея. Виокремлено та систематизовано домінуючі ознаки сонати концертного типу, що відрізняються діалогічністю у побудованні фактури, наявністю циклічної форми, яка відтворює основні особливості сонатно-симфонічної логіки. В статті запропоновано виконавський аналіз зазначеної Сонати для тромбона та визначено належність даного твору до типу сонат-концертів. На це вказують такі ознаки, як тричастинна структура, принцип «змагання» партій та каденційність.

Мета: в результаті виконавського аналізу Сонати для тромбону Й. Матея продемонструвати нову авторську концепцію, переосмислення жанру сонати за участю тромбона в ХХ столітті, що вплив композитор та висвітлити особливості композиторського та виконавського аспектів реалізації твору.

Об'єкт: жанр сонати в сучасному репертуарі для тромбона. **Предмет** – Соната для тромбона, 12 струнних і фортепіано Й. Матея. У **висновках** зазначено, що Соната Й. Матея відтворює жанрову взаємодію з концертом. Визначено низку особливостей композиторського та виконавського «вимірів», які у кореляції створюють унікальну концепцію художнього твору. Вказано, що композиторський аспект проявляється в поєднанні традиційного та інноваційного підходів, в той час як виконавський аспект полягає в реалізації концепції твору разом із звуковиражальним потенціалом тромбона.

Таким чином, поєднання витонченості форми з глибиною змісту, емоційно-художньою складовою, різноманітними виразними засобами, розкриттям темброво-акустичних та віртуозно-технічних можливостей тромбона робить цей твір затребуваним як у педагогічному, так і у концертному репертуарі сучасних виконавців.

Ключові слова: соната, монументально-концертний тип сонати, тромбонне виконавське мистецтво, виконавський та композиторський аспекти художнього твору.

Olexandr DUBKA,
orcid.org/0000-0003-0165-5116
Candidate of Art,
Senior Lecturer at the Department Orchestral Wind and Percussion Instruments
Kharkov National University of Arts named after I.P. Kotliarevsky
(Kharkiv, Ukraine) Progreso168@gmail.com

SONATA FOR TROMBONE, 12 STRINGS AND PIANO BY J. MATEJ: A MONUMENTAL CONCERT REPRESENTATION OF THE GENRE

The article is devoted to revealing the features of the trombone sonata genre in its monumental-concert version using the example of the Sonata for trombone, 12 strings and piano by J. Matej. The dominant features of the concert-type sonata, which are distinguished by the dialogic structure of the texture, the presence of a cyclical form that reproduces the main features of the sonata-symphonic logic, are singled out and systematized. The article offers a performance analysis of the mentioned Sonata for trombone and determines whether this piece belongs to the sonata-concerto type. This is indicated by such features as the three-part structure, the competitive principle of instrument's voices and cadency.

The Aim of the article is to demonstrate a new author's concept, rethinking of the sonata genre with the participation of the trombone in the 20th century with the performance analysis of the Sonata for trombone by J. Matej, embodied by the composer, and to highlight the features of the compositional and performance aspects of the work's implementation.

Object: the sonata genre in the modern trombone repertoire. **Subject** – Sonata for trombone, 12 strings and piano by J. Matej. **Conclusions** state that a number of features of compositional and performing “dimensions” have been

identified, which in correlation create a unique concept of an artistic work. It is indicated that the compositional aspect is manifested in the combination of traditional and innovative approaches, while the performing aspect consists in the realization of the concept of the work together with the sound-expressive potential of the trombone.

Thus, the combination of the elegance of the form with the depth of the content, the emotional and artistic component, various expressive means, the disclosure of timbre-acoustic and virtuosic-technical capabilities of the trombone makes this piece in demand both in the pedagogical and concert repertoire of modern performers.

Key words: *sonata, monumental-concert sonata type, trombone performing art, performing and compositional aspects of the artistic work.*

Постановка проблеми. Для сучасного українського музикознавства є характерним тренд системного вивчення камерно-інструментальної музики. В силу своєї лабільності саме ця жанрова сфера має невичерпний потенціал для творчих пошуків та експериментів сучасних композиторів та широкий простір інтерпретаційних виконавських рішень. Жанр сонати відіграє провідну роль в камерно-інструментальній музиці, оскільки в ньому зосереджено найважливіші компоненти для здійснення композиторсько-виконавської комунікації.

За висловом І. Палійчук, «цей жанр містить у собі систему музичних образів, які презентуються під час послідовного співставлення швидких і повільних частин сонатно-симфонічного циклу» (І. Палійчук, 2019). Досліджуючи жанр сонати для труби в ХХ столітті, О. Вар'янюк надає схоже спостереження: «у жанрі сонати ідея співставлення діаметрально протилежних семантичних начал ідеально відповідала соціальним запитам часу, поєднуючи раціоналізм з яскравістю емоційного самовиразу, багатогранністю і гнучкістю функційного навантаження тем і розділів, свідомою полістилістичністю авторської лексики, опосередкованою опорою на національно-фольклорні джерела – тобто тому комплексу принципів мислення, які у контексті камерно-ансамблевого музикування довгий час були прерогативою скрипки та флейти» (О. Вар'янюк, 2014).

Тромбон втілює ці принципи з підкресленням її іманентних тембрових властивостей. Жанр сонати в тромбонівому мистецтві в Україні вивчений недостатньо, рідкісними є роботи про сонати для тромбона у ХХ столітті, а щодо системного огляду сонати для тромбона та струнних Й. Матея досить немає жодної наукової праці. Проблема новітніх тенденцій у виконавському тромбонівому мистецтві сучасності (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) в українському музикознавстві також потребує не лише більшої концентрації уваги науковців-дослідників, але й вивчення саме з позиції виконавського «виміру». Адже в сучасній музикознавчій сфері, яка передбачає миттєву дослідницьку реакцію на швидкоплинні процеси в музичному мистецтві, вагомий вплив мають

роботи саме виконавців. Таким чином, **актуальність** статті полягає в:

– недостатній кількості джерельної бази в українському музикознавчому доробку стосовно виконавства на тромбоні, а також специфіки жанру сонати в репертуарі для тромбона;

– в необхідності здійснити виконавський аналіз Сонати для тромбона Й. Матея для досягнення та розуміння специфіки даного твору на всіх рівнях музичного тексту: від інтонаційного до драматургічного та семантичного, а також виявити певні характеристики взаємодії композиторського задуму та виконавської реалізації.

Мета: в результаті виконавського аналізу Сонати для тромбону Й. Матея продемонструвати нову авторську концепцію, переосмислення жанру сонати за участю тромбона в ХХ столітті, що втілює композитор та висвітлити характерні риси композиторського та виконавського аспектів реалізації твору.

Об'єкт: жанр сонати в сучасному репертуарі для тромбона. **Предмет** – Соната для тромбона, 12 струнних і фортепіано Й. Матея.

Аналіз джерельної бази. Для даного дослідження 8в світлі окресленої проблеми дотичними виявилися роботи О. Зинькевич, Л. Кияновської, Е. Купріяненко, І. Палійчук, О. Вар'янюк, К. Болдуїна, Я. Стракоса.

Викладення основного матеріалу. Предмет даної статті репрезентує зразок сонатного ансамблю з солюючим тромбонем, запропонований чеським композитором Й. Матеєм (1922–1992). Цей автор відноситься до категорії композиторів-виконавців. Його основною виконавською спеціалізацією був саме тромбон, на якому він грав все своє життя, спочатку навчаючись музиці в місті Острава, а згодом – у Празькій академії виконавських мистецтв.

І. Палійчук (І. Палійчук, 2017) надає наступну класифікацію сонат для мідних духових інструментів в ХХ столітті: монументальні сонати концертного спрямування та камерно-ансамблеві сонати-мініатюри. Згідно цієї класифікації обраний нами твір можна охарактеризувати як монументально-концертний. Це буде продемонстровано завдяки виконавському аналізу, що викладено нижче.

Як наголошується в інтернет-джерелі (*Czech music information centre*), стиль Й. Матея як композитора відрізняється поєднанням традиційної тонально-гармонічної системи з характерними новаціями, властивими загалом чеській музиці періоду 1960–1970 років (її репрезентантом був тоді фестиваль «Празька весна» 1974 року). Підкреслюється також вплив на творчість Й. Матея тенденцій неофольклоризму, виражений через переосмислення інтонаційної лексики не лише чеської, але й вірменської, балканської, польської народної музики, що було втілено в концентрованому вигляді в опері «Сорок днів гори Муса Даг» (*“Forty Days of Mount Musa Dagh”*), над якою композитор працював останні 20 років свого життя (там само).

Проте основою композиторської творчості Й. Матея були камерно-інструментальні та концертні жанри. Він є автором ряду творів для тромбона, серед яких: Концерт для тромбона з оркестром (1947–1951), Концерт для бас-тромбона з оркестром (1952), Соната для тромбона, 12-струнних і фортепіано (1965), потрійний Концерт для труби, валторни і тромбона з камерним оркестром (1974).

Соната, що вперше розглядається в українському музикознавстві, була створена в 1965 році, і є зразком змішаного концертно-камерного стилю. За жанром – це фактично соната-концерт, що відповідає основній стильовій спрямованості творчості Й. Матея, який тяжів до концертно-віртуозної «броскості» створюваної ним камерно-інструментальної музики. Звідси – основні риси драматургії і композиції цієї Сонати, яка складається з трьох частин: I ч. – *Introduzione e Allegro*; II ч. – *Musica funebre*; III ч. – *Finale*. Соната містить також дві розгорнуті каденції солюючого тромбона, які можуть виконуватися на вибір (*ad libitum*) – або основна, дана в межах *Finale*, або додаткова (*cadenza alternativa*).

Слід відзначити, що Соната має подвійну призначеність стосовно солюючого інструмента і може виконуватися як тромбоном, так і фаготом. Традиції такої версійності, похідні від концертуючого стилю Бароко, були відроджені в XIX столітті західноєвропейськими романтиками, зокрема, Й. Брамсом. Зразок – дві його пізні Сонати для альту або кларнета, проаналізовані у дисертації Е. Купріяненко (Купріяненко, 2010).

Щодо складу ансамблю тромбово-фаготова Соната Й. Матея, як засвідчує практика, теж може бути версійною. Якщо у фагатовій версії струнні інструменти обмежуються 12-ма музикантами (два пульти перших, пульт других скрипок, по

одному пульту альтів, віолончелей і контрабасів), а також виконавцем-піаністом, то в тромбовому варіанті зазвичай склад кількісно розширюється і складає: три пульти перших, два пульти других скрипок, по два пульти альтів і віолончелей, один пульт контрабасів (це порівняння здійснено на підставі відеозаписів, які використовувалися при аналізі даного твору).

Кількісне збільшення складу ансамблю у тромбовій версії цієї Сонати знадобилося для того, щоб урівноважити звучання «гучного» тромбона та інших інструментів у плані динамічного балансу, який в даній

Сонаті є чи не основним виконавським завданням саме через переважання в партії тромбона динаміки *f* і *ff* в більшості активних тем частин (виключення складають лірико-кантиленні теми, зокрема, тема побічної партії з першої частини, початкова тема другої частини, деякі швидкі теми, побудовані за принципом крещендування, як, наприклад, тема рефрену з *Finale*).

Сонату присвячено автором пам'яті одного з його вчителів – тромбоніста Я. Юзака (*J. Usak*), у якого він навчався в Празькій академії виконавських мистецтв. Тематику *memory* втілено в оригінальній узагальнено-програмній концепції та архітектоніці сонатно-циклічної форми, трактованої Й. Матеєм в класико-романтичному дусі, але збагаченою в царині стилістики рядом новацій.

Це стосується, зокрема, першої частини, що складається з *Introduzione (Maestoso, 4/4)*, розширена тональність з центром *in F* і повного сонатного *allegro*. Інтродукція будується як тричастинна структура, що містить дві досить контрастні теми. Перша з них звучить у солюючого тромбона (авторська ремарка – *energico sempre tenuto, quasi fanfare*) на фоні гостро-ритмізованого акомпанементу ансамблю струнних і фортепіано, в якому впродовж дев'яти тактів жодного разу не повторюється однаковий ритм.

Друга тема (авторська ремарка – *crescendo poco a poco e accelerando*) репрезентує вже не фанфарну, а пісенно-декламаційну лексику, що охоплює в подальшому і репрізний розділ (*Tempo I, Largamente, 16–19 тт.*). Далі звучить перша мікро-каденція солюючого тромбона (авторська ремарка – *drammaticamente, molto rubato*), що будується на тріольних репетиціях і маркатних підкресленнях витриманих звуків тромбона на динаміці *fff (pesante)* у супроводі тремоло інструментів ансамблю, що імітують тремоло литавр в симфонії (21–23 тт.).

Подальший розвиток матеріалу відбувається вже в рамках експозиції сонатного *allegro*, що

будується на двох темах. Перша з них (тема головної партії) ґрунтується на активних маршових пунктирах в рамках двокомпонентної фактури з чітким розподілом на партії солюючого тромбона та акомпануючого ансамблю (1–11 тт. від початку розділу *Allegro*). У темі тромбона неважко помітити схожість з першою темою *Introduction*, що дозволяє говорити про наявність у тематизмі цієї частини (як і Сонати загалом) монотематичної основи, представлені на рівні мікро-інтерваліки (кварто-квінтові мелодичні обороти) і ритміки (тріолі з теми *Introduzione* в першій темі *Allegro* перетворюються в початкову синкопу «шістнадцята – восьма – шістнадцята» і пунктир «восьма з крапкою – шістнадцята»).

На остинатному фоні з цих ритмо-інтонацій будується весь розділ головної партії I ч. Модифікації в сфері ритму і фактури відбуваються лише в зв'язці, коли в обох партіях – тромбона та інструментального ансамблю – з'являються провісники нової теми, побудованої на іншій жанровій основі; «марш» з його пунктирами немов би модулює у «пісню-декламацію» для тромбона із струнно-смичковим контрапунктом і фортепіанним акомпанементом (з 36 т., *L'istesso tempo*, авторська ремарка – *rigore del tempo, piuttosto avanzando*).

Розпочинається діалог тромбона і інструментів супроводу, в процесі якого друга тема набуває рис кантиленної лірики (авторські ремарки – *leggierissimo, molto legato*, динаміка *p* у всіх партіях, причому тромбон першим переходить на тиху звучність, немов поступаючись місцем інструментам ансамблю). Проте ліричний «ухил» змісту, означений другою темою *Allegro*, не є головним драматургічним знаком у даній частині Сонати і швидко змінюється активними кварто-квінтовими зворотами і тутійною звучністю, які повертають семантику першої теми *Introduzione* (від 63 т.), де цікавим є прийом швидких змін динаміки всередині мелодичних фраз від *fff* до *ppp* у тромбона, як *subito*, так і «вилочками».

З інтонацій теми *Introduzione* поступово кристалізується реприза теми головної партії, яку, згідно з нормативами класичної сонатної форми, слід було б назвати «хибною» (матеріал надано в тональності субдомінанти – *in Es* – замість *in B*), що ще раз підтверджує спорідненість цих тем. Тема-мелодія у викладі тромбона звучить на тлі тремоло струнних з періодичними вкрапленнями реплік фортепіано і наче вливається в репризу другої кантиленної теми, в якості контрапункту до якої використано матеріал першої «теми-маршу» (91–98 тт.).

Відсутність розробки як такої в даній сонатній формі компенсується за рахунок внутрішньої роз-

робковості в межах хвиль наростання, остання з яких, побудована на мотивних вичленуваннях з тем *Introduzione* і *Allegro*, що сполучаються по вертикалі (99–112 тт.), припадає на зону золотого перетину і співпадає з репризою-кодою в основній тональності *in B* на матеріалі теми головної партії, що звучить у тромбона в контрапункті з видозміненою темою *Introduzione* (з 113 т., авторська ремарка – *espressivo*). З досягненням максимальної напруги (*fff*, авторська ремарка *molto pesante, marcato* у тромбона на фоні акордового тремоло в інструментів ансамблю) розвиток музики немов уривається. Звучить *Andante quasi recitativo* – усього один такт солюючого тромбона, що завершує першу частину і слугує зв'язкою з наступною, позначеною як *Musica funebre*.

Назва II ч. (*Largo*, 4/4, розширений лад з тональним центром *in d*, вільна тричастинна композиція, заснована на двох споріднених темах) цілком відповідає семантиці *memory*, що постає як «жанр другого плану» (Зінькевич, 1986) у цій Сонаті, присвяченій пам'яті Я. Юзака. Дана частина, на думку Я. Стракоса (J. Strakoš, 2009), є одним з кращих зразків траурної музики концертно-камерного типу, створеної для тромбона і камерного оркестру в XX столітті. За драматургічним рішенням *Musica funebre* – це камерно-концертне *Largo* зі всією атрибутикою цієї частини сонатно-симфонічного циклу.

За формою *Musica funebre* – вільна тричастинна (трироздільна) композиція імпровізаційно-медитативного типу, в якій відсутні як такі контрасти, а розгортання матеріалу будується на спільній інтонаційній базі, з якої по черзі вичленовуються і розвиваються окремі елементи у вигляді мелодичних мотивів і ритмо-формул.

Перший розділ форми є експонуванням основної теми, котра, завдяки своїй багатоскладовості, постає джерелом подальшого розвитку. Спочатку звучить оркестровий супровід, що включає два фактурно-тематичні елементи – мірні «маршові кроки» (1–5 тт.) та скорботну речитацію-декламацію, засновану на поступовому низходженні від завойованої вершини до початкового стану (6–7 тт.). В межах цього матеріалу неодноразово піддається змінам характер музики, що позначено численними авторськими ремарками – *accenti postosi, poco rubato, molto rubato, decrescendo*.

Тему-мелодію тромбона, що вступає далі, викладено у формі періоду повторної будови з розширеним другим реченням (8 + 11 тт.). Вона ґрунтується на кантиленній основі і має стриманий, проте внутрішньо напружений характер (авторська ремарка – *molto quieto e serioso*,

semre tenuto). Виокремлення солюючого тромбона, за законами камерного жанру, супроводжується відходом камерного оркестру на акомпануючі функції з встановленням «фунебрального» (повільного) маршового пунктиру «четвертна з крапкою – восьма». В кінці викладу теми відбувається «прорив» трагічних речитативних інтонацій (імітація «плачу-голосіння») з підкресленням ритмо-формули «восьма з крапкою – тріоль шістнадцятими» (24–26 тт.)

Далі відбувається повернення матеріалу оркестрового вступу (другий сегмент), що передує викладу теми середнього розділу форми (партія тромбона – від кінця 32 т.). Характерна особливість співвідношення тем цієї частини Сонати – їхній «ланцюговий» зв'язок у вигляді «подвійного синтаксису» (накладення «початку» на «кінець»), що можна визначити як «вторгний фактурний каданс» (за аналогією с подібним гармонічним кадансуванням). Такий прийом створює ефект безперервності, плинності музики, яка долає цезури, а у змістовній сфері відповідає меморіальній ідеї «вічної пам'яті».

Так, друга тема (тема середнього розділу форми) виявляється похідною від першої, зокрема, від формули тріольної речитації з її кадансової зони. У цьому розділі досягається максимальне інтонаційне напруження, втілене у досягненні найвищої регістрової точки і максимальної динаміки у тромбона (*cis* другої октави, *fff*, 47–48 тт.). Автор навіть вдається до варіантів (*ossia*), який дає можливість уникнення складно-виконуваних моментів (у першому випадку це стосується фігури з тридцятьдругими тривалостями; у другому – перенесення найвищого звуку на октаву вниз).

Досягнута в кульмінації інерція руху доволі швидко гаситься і переростає в каденцію-зв'язку (тромбон і перші скрипки в 57–59 тт., до яких далі приєднується весь камерний оркестр), яка знову ніби накладається на початок наступного розділу форми – репризи (від 66 т., авторські ремарки – *a tempo, molto quieto e serio*). Тут звучить лише друге речення тромбової теми-періоду (11 тактів), представлене на *crescendo* і *allargando* з завершенням на «фанфарній» тріолі, яка є модифікацією попередньої «плачової». Завершується *Musika funebre* тональним «проясненням» у вигляді показу тоніки тональності *d-moll*, даної в класичному тризвучному варіанті (76–78 тт., *p – ppp*, авторська ремарка – *perdendosi* – іт. гублячись, зникаючи): музика цієї частини Сонати досягає своєї «тихої» кульмінації і немов замовкає, розчиняючись в часі-просторі.

III ч. Сонати – *Finale (Vivace, 4/4)*, розширена тональність з центром *in B*, складна тричастинна форма з епізодом, близька із-за повторів головної теми рондальній композиції) є жанровим «гібридом» токати і скерцо, що свідчить про її «об'єктивну» природу, типову для фіналів концертних форм. Водночас, дана частина не передбачає однозначного смислового рішення, оскільки жанрова характеристичність представлена у ній немов крізь призму жанру *memory*, який домінує у змісті даного твору (особливо показовою є тут попередня частина – *Musika funebre*).

Розпочинається III ч. подвійною експозицією основної теми, що підкреслює концертну спрямованість музики всієї Сонати. Спочатку ця тема, в якій неважко виявити зв'язок з *Introduzione* до I ч. (тріольні репетиції), викладається в оркестрі у вигляді октавних унісонів (1–4 тт.), а потім – шляхом переміщення її мотивів за «поверхами» фактури (5–7 тт.). Далі ці мотиви немов «стягуються» до геміоли (поєднання дуолей і тріолей у вертикалі) на унісоні звука *f* – доміанти основної тональності даної частини і Сонати в цілому *B-dur* (6–8 тт.), що готує вступ тромбона (з 11 т., авторська ремарка – *leggiarissimo*, прийом виконання – «потрійний язик», штрих – *stacato*).

Тема у тромбона швидко «набирає обертів», наче розростається в звуковому обсязі і динаміці, аби потім поступитися місцем оркестровому переходу-зв'язці, котра фактурно відтіняє вступ середнього розділу простої тричастинної форми (від 20 т., авторська ремарка – *marcato*, зміни динаміки від *p* до *f*). У викладі матеріалу знову репрезентується концертний принцип подвійної експозиції, але у своєрідній камерній формі – на рівні елементів теми: мелодичний мотив з чотирьох восьмих, що прозвучав у басах оркестру в 21–22 тт., далі з'явиться у тромбона в 35–36 тт. і стане визначальним у середньому розділі форми *Finale*, заснованому на кантиленній темі пісенної генези (від 57 т., авторська ремарка – *rogore del tempo*).

Похідний контраст тем по горизонталі поєднується з їх суміщенням по вертикалі фактури: пісенна кантилена тромбона звучить на фоні тріольного акомпанементу оркестра, що репрезентує жанровість токати. У фіналі даної Сонати найяскравіше простежується вплив концертної форми, з тією лиш різницею, що, згідно з законами камерності, солююча функція тромбона виявляється паритетною до акомпануючої за тематичним і фактурним «наповненням».

Домінантно-концертна стилістика *Finale* визначає і його доволі драматизовану образну

інтонаційність: жанрові ознаки токати і скерцо постають у напруженому процесі безупинного фактурно-тематичного розгортання, у якому інструменти оркестру та тромбон наче виборюють право на першість (концертність у сонатному жанрі як стильовий принцип, що відтворюється у даному творі Й. Матеєм).

Композитор не випадково пропонує дві версії завершення своєї Сонати. Перша з них ґрунтується на ретроспекції матеріалу II частини (*Lento*, 132–162 тт., 2/4, імітації-відлуння коротких мотивів у тромбона та інструментів оркестра, які створюють просторову ілюзію зупинки, «застиглості» руху, що в цілому відповідає статусу камерності).

Другий варіант завершення Сонати передбачає (з 130 т.) проведення основної токатної теми *Finale*, після чого звучить ремінісценція початкової фрази з основної теми *Allegro* I ч., даної в темпі *lento* з завершальним кадансом в тональності *B-dur*, проголошеною формулою фанфари з *Maestoso* (вступ до I ч.) в *tutti* тромбона та інструментів оркестру (цей варіант репрезентує збірну, «резюмуючу» функцію завершення твору, що тяжіє до концертного принципу).

Щодо виконавських аспектів, то в даній Сонаті «концертуєчий» тромбон постійно виступає в діалозі з камерним оркестром та його групами, а також з фортепіано. При відсутності як такого диригента дана концертна Соната повинна бути узгодженою за темпами та динамікою між усіма виконавцям, що потребує певної репетиційної роботи. Серед віртуозно-технічних моментів у партії тромбона в даній Сонаті виокремлюються такі, як особливий вид атаки «потрійний язик», широкі інтервальні стрибки, що вимагають від виконавця постійного слухового контролю та узгодженості між «слухом і рухом», тривалі перебування у високому регістрі, розгорнуті фрази декламаційного характеру, що передбачають добре розвинену техніку дихання.

Висновки. Проведений виконавський аналіз Сонати для тромбона Й. Матея дозволив виявити наступні характерні риси:

– перевага концертного принципу, який засвідчують: 1) тричастинна структура; 2) наявність двох заключних каденцій (на вибір виконавців), перша з яких резюмує зміст Сонати в цілому, а

друга (*Cadenza alternativa*) ґрунтується на токатній темі III ч. (*Finale*).

– концертність, властива даному твору, втілюється у віртуозному характері тромбової партії, насиченої доволі складними елементами, серед яких: 1) артикуляційні (техніка «потрійного язика»); 2) інтонаційні (широкі інтервальні ходи і великі масштаби фраз); 3) регістрові (значний діапазон із залученням високого регістра).

К. Болдуїн відмічає величезні зміни в звучанні та образі тромбона ХХ століття. Цікаво те, що замість того, щоб рухатися далі та відкидати попередні техніки та музичні надбання, нові техніки використовуються на додаток до попередніх. Традиційні виразні засоби ніколи не зникали зі сцени, яка б нова техніка не використовувалася, створюючи різноманітну колекцію технік в репертуарі для сучасного тромбоніста (К. Baldwin, 2013).

Отже, стосовно прояву композиторського та виконавського аспектів в проаналізованому творі слід зазначити, що композиторський аспект проявляється в дихотомії «традиція-інновація». На рівні форми композитор намагається частково втілити традиційний підхід до сонатного жанру, водночас із цим, на рівні інтонації, тембру метроритмічної організації музичного тексту прослідковується інноваційний підхід.

Виконавський аспект проявляється у реалізації концепції твору разом із звуковиразальним потенціалом тромбону. Соната для тромбона Й. Матея є квінтесенцією виконавських труднощів (залучення широкого спектру виразних засобів, сценічної витримки, майстерного володіння виконавським диханням та віртуозно-технічним рівнем) та фундаментального «багажу», основи знань досвіду попередніх епох та поколінь, історії сонатного жанру, розуміння функцій інструментів в камерній музиці, розуміння ансамблевої виконавської комунікації. Необхідно також звернути увагу на загальну тенденцію реалізації музичних творів в ХХІ столітті, що її підкреслює Л. Кияновська, яка полягає у прямуванні до точки перетину простору і часу, відмові від векторної лінійності драматургічного розгортання твору (К. Кияновська, 2017). Тому сучасні виконавські завдання включають в себе репрезентацію твору у системі часопросторових координат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вар'янюк О. Українська соната для труби і фортепіано: тенденції розвитку жанру. Мистецтвознавчі записки, ЛНМА ім. М. В. Лисенка, Львів: 2014., Вип. 25, С. 90–98.
2. Зинькевич Е. Динамика обновления. Украинская симфония на современном этапе в свете диалектики традиции и новаторства. Київ : Муз. Україна, 1986. 183 с.

3. Кияновська Л. О. Який сьогодні стиль надворі? Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2017. Вип. 119. С. 65–90.
4. Купріяненко Е. Б. Альт у політембровому камерно-інструментальному ансамблі австро-німецької традиції (пізнє Бароко – Й. Брамс) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства. Харків, 2010, 18 с.
5. Палійчук І. Жанр сонати для мідних духових інструментів у творчості українських композиторів другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Рівне: РДГУ, 2019. Випуск 30. С. 89–95.
6. Baldwin, K. J. (2013) *The Twentieth Century Trombone: Expansion of Technique*. A thesis submitted in fulfilment of the requirements of the Manchester Metropolitan University for the degree of Masters by Research Department of Contemporary Arts.
7. Czech music information centre; Josef Matej; Biography. URL : <http://www.musica.cz/en/composers/show?itemId=101> (дата звернення: 27.09.2019).
8. Matěj J. *Sonáta : pro trombon (fagot ad lib.), 12 smyčcových nástrojů a klavír : uprava pro trombon a klavír*. Praha : Panton, 1974. 44 s.
9. Strakoš J. (2009) *Osobnost a dílo hudebního skladatele Jožky Matěje*. *Práce A Studie Muzea Beskyd – Společenské Vědy*. Č. 21, 2009. S. 100–127. URL: http://www.zusbrusperk.cz/wp-content/uploads/006_Strako%C5%A1-Mat%C4%9Bj-def..pdf (дата звернення: 27.09.2019).

REFERENCES

1. Varyanko O. *Ukrayinska sonata dlya truby i fortepiano: tendentsiyi rozvytku zhanru [Ukrainian sonata for trumpet and piano: trends in the development of the genre]*. *Mystetstvoznavchi zapysky, LNMA im. M.V.Lysenka, L'viv: 2014.*, Vyp. 25., P. 90–98. [in Ukrainian].
2. Zinkevich E. (1986) *Dinamika obnovleniya. Ukrainskaya simfoniya na sovremennom etape v svete dialektiki traditsii i novatorstva [Dynamics of renewal. Ukrainian symphony at the present stage in the light of the dialectics of tradition and innovation]*. Kiev: Muz. Ukrayina, 1986. 183 p.
3. Kiyanovska L. O. *Yakyy s'ohodni styl' nadvori? [What is the style outside today?]* *Naukovyy visnyk Natsional'noyi muzychnoyi akademiyi Ukrayiny imeni P. I. Chaykovs'koho*. Kyiv, 2017., Vyp 119. pp. 65–90. [in Ukrainian].
4. Kupriyanenko E. *Al't u politembrovomu kamerno-instrumental'nomu ansambli avstro-nimets'koyi tradytsiyi (piznye Baroko – Y. Brahms)*: avtoref. dys. ... kand. mystetstvoznavstva. Kharkiv, 2010. 18 p. [in Ukrainian].
5. Paliychuk I. *Zhanr sonaty dlya midnykh dukhovyykh instrumentiv u tvorchosti ukrayins'kykh kompozytoriv druhoiy polovyny 20 – pochatku 21 stolit [Genre of sonata for brass instruments in the works of Ukrainian composers of the second half of the 20th and early 21st centuries]*. *Ukrayins'ka kul'tura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku*. Rivne: RDHU, 2019. Vyp. 30. P. 89–95. [in Ukrainian].
6. Baldwin, K. J. (2013) *The Twentieth Century Trombone: Expansion of Technique*. A thesis submitted in fulfilment of the requirements of the Manchester Metropolitan University for the degree of Masters by Research Department of Contemporary Arts.
7. Czech music information centre; Josef Matej; Biography. URL : <http://www.musica.cz/en/composers/show?itemId=101> (date of application: 27.09.2019).
8. Matěj J. *Sonáta : pro trombon (fagot ad lib.), 12 smyčcových nástrojů a klavír : uprava pro trombon a klavír [Sonata : for trombone (bassoon ad lib.), 12 string instruments and piano : arrangement for trombone and piano]*. Praha : Panton, 1974. 44 s. [in Czech]
9. Strakoš J. (2009) *Osobnost a dílo hudebního skladatele Jožky Matěje [The personality and work of music composer Jožka Matěj]*. *Práce A Studie Muzea Beskyd – Společenské Vědy*. Č. 21, 2009. S. 100–127. The access mode: URL: http://www.zusbrusperk.cz/wp-content/uploads/006_Strako%C5%A1-Mat%C4%9Bj-def.pdf (date of application: 27.09.2019). [in Czech]

УДК 78.071.2(477.83)»20»:784.071.4
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-7>

Андрій ДУШНИЙ,
orcid.org/0000-0002-5010-9691
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *assotobile@ukr.net*

Наталія СТОРОНСЬКА,
orcid.org/0000-0002-6793-5199
кандидат мистецтвознавства,
провідний концертмейстер,
доцент кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *nataliastoronska@gmail.com*

Володимир САЛІЙ,
orcid.org/0000-0002-3522-3787
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *mega.vvllaadd@ukr.net*

КОРИФЕЇ ДРОГОБИЦЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ СЦЕНИ КОРНЕЛІЙ СЯТЕЦЬКИЙ ТА БОГДАН БАЗИЛИКУТ: ВИКОНАВСЬКИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ

На зламі ХХ–ХХІ століть в Україні потужним осередком популяризації вокального, інструментального та хорового мистецтва й науки виступає Дрогобич. Дана розвідка покликана представити та проаналізувати діяльність видатних постатей вокально-академічного мистецтва дрогобиччини. Засновником дрогобицької вокальної школи (академічного співу) вважається Микола Якович Копнін – відомий педагог-вокаліст. Серед його учнів: народні артисти України Богдан Базилик, Ігор Кушплер, Іван Мацялко, Марія Шалайкевич, Мар'ян Шуневич; заслужений діяч мистецтв Олег Цигилик; заслужений працівник освіти України Корнель Сятецький; заслужені працівники культури України Степан Дацюк, Богдан Щурик, а також низка співаків, серед яких Галина Баб'як, Микола Багрії, Ірина Василюк, Григорій Вільховий, Ігор Возний, Роман Зарицький, Клавдія Ковшевацька, Марія Лев, Степан Тимчишак, Галина Цимбала, Валентин Чубріков. Сам М. Копнін навчався у харківського професора П. Голубєва й вдосконалював свою вокальну майстерність у відомого італійського педагога-вокаліста Карло Баррера. Протягом усього свого життя він завжди з великою вдячністю згадував цього видатного співака-педагога, який навчив його мистецтву «витонченого співу» – *bel canto*.

У передвоєнні роки, М. Копнін – соліст Харківського та Київського оперних театрів. У повоєнні роки сім'я М. Копніна переїжджає до Дрогобича. До 1959 року митець працює солістом Дрогобицької філармонії. Паралельно розпочинає педагогічну діяльність із солістами філармонії, згодом – викладач постановку голосу на кафедрі музики і співу (з 2001 року – кафедра народних музичних інструментів та вокалу) Дрогобицького педагогічного інституту імені І. Франка (з 1998 року – Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка).

Пропонуємо, на прикладах виконавської та педагогічної діяльності корифеїв дрогобицької вокальної сцени Корнелія Сятецького та Богдана Базиликута розглянути модель дрогобицької вокальної школи за наявності спадкоємності педагогічних та виконавських принципів у декількох поколіннях педагогів-виконавців; розгортанні позицій школи в глибину (триєдність педагогічних ланок: школа – коледж – ЗВО); розвитку установчих засад школи вишир (діяльність учнів послідовників у містах і селах краю, їх концертна та педагогічна діяльність поза регіоном, на теренах й за межами України).

Ключові слова: вокальна школа, оперна сцена, репертуар вокаліста, концертна діяльність, вокаліст-педагог.

Andriy DUSHNIY,*orcid.org/0000-0002-5010-9691**Ph.D. in Education, Associate Professor;**Head of the Department of Music Theoretical Disciplines and Instrumental Training**Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**(Drohobych, Lviv region, Ukraine) accomobile@ukr.net***Nataliia STORONSKA,***orcid.org/0000-0002-6793-5199**PhD of Music Art, Leading concertmaster;**Associate Professor at the Department of Music Theoretical Disciplines**and Instrumental Training**Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**(Drohobych, Lviv region, Ukraine) nataliastoronska@gmail.com***Volodymyr SALII,***orcid.org/0000-0002-3522-3787**Ph.D. in Education,**Associate Professor at the Department of Music Theoretical Disciplines**and Instrumental Training**Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**(Drohobych, Lviv region, Ukraine) mega.vvllaadd@ukr.net*

BRIGHTS OF THE DROHOBYTSKA VOCAL SCENE CORNELIJ SYETETSKY AND BOHDAN BAZILYKUT: EXECUTIVE AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE ACTIVITY

At the turn of the 20th and 21st centuries, Drohobych was a powerful center for the popularization of vocal, instrumental and choral art and science in Ukraine. This survey is designed to present and analyze the activities of outstanding figures of the vocal and academic art of Drohobych region. Mykola Yakovych Kopnin, a well-known vocal teacher, is considered the founder of the Drohobych vocal school (academic singing). Among his students: people's artists of Ukraine Bohdan Basilikut, Ihor Kushpler, Ivan Matsyalko, Maria Shalaykevych, Maryan Shunevych; Honored Art Worker Oleg Tsygylyk; Honored Education Worker of Ukraine Kornel Syatetskyi; honored cultural workers of Ukraine Stepan Datsyuk, Bohdan Shchuryk, as well as a number of singers, including Halyna Babyak, Mykola Bagriy, Iryna Vasylyuk, Hryhoriy Vilkhovy, Ihor Voznyy, Roman Zarytskyi, Klavdia Kovshevatska, Maria Lev, Stepan Tymchyshak, Halyna Tsymbala, Valentin Chubrikov. M. Kopnin himself studied with Kharkiv professor P. Golubev and improved his vocal skills with the famous Italian vocal teacher Carlo Barrera. Throughout his life, he always remembered with great gratitude this outstanding singer-pedagogue who taught him the art of «sophisticated singing» – bel canto.

In the pre-war years, M. Kopnin was a soloist of the Kharkiv and Kyiv opera theaters. In the post-war years, M. Kopnin's family moved to Drohobych. Until 1959, the artist worked as a soloist of the Drohobych Philharmonic. At the same time, he began teaching activities with the soloists of the Philharmonic, later he became a teacher of voice production at the department of music and singing (since 2001 – the department of folk musical instruments and vocals) of the I. Franko Drohobych Pedagogical Institute (since 1998 – the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University).

We suggest, using the examples of the performance and teaching activities of the luminaries of the Drohobych vocal scene, Kornelii Syatetskyi and Bohdan Basilikut, to consider the model of the Drohobych vocal school in the presence of the continuity of pedagogical and performance principles in several generations of teacher-performers; deployment of the school's positions in depth (the trinity of pedagogical links: school – college – higher education institution); development of the founding foundations of the school across the board (activities of student followers in the cities and villages of the region, their concert and pedagogical activities outside the region, in the fields and outside of Ukraine).

Key words: *vocal school, opera stage, vocalist's repertoire, concert activity, vocalist-pedagogue.*

Постановка проблеми. У світлі дослідницького феномену внесок Дрогобицьких співаків у мистецьку спадщину України посідає ключові позиції. Концертно-гастрольна діяльність професорів Корнелія Сятецького та Богдана Базилікута заслуговує широкого дослідження, адже, виконавці такого рівня постають сподвижниками своєї справи, поєднуючи діяльність із педагогіч-

ною, методичною та науковою складовою. Внесок митців висвітлювали як місцеві так і всеукраїнські й зарубіжні ЗМІ, неодноразовими були виступи на телебаченні різного рівня та здійснені фондові записи виконання творів світової та української класики. Педагогічна сфера стала ключовою фазою передачі досвіду, аналіз якого є базовою складовою при дефініції поняття школи

як феномену для прийдешніх поколінням музикантів, педагогів, виконавців. Наукова діяльність концентрується на методичній складовій фахового навчання вокаліста та дослідженні творчості провідних співаків України та діаспори.

Аналіз досліджень. Фундаментальними дослідженнями щодо Дрогобицької вокальної школи та її видатних представників постають посібник-довідник А. Душного та Б. Пица (Душний&Пиц, 2010) й дисертаційні дослідження Л. Мартиніва (Мартинів, 2019) та Н. Сторонської (Сторонська, 2021), науково-творчий нарис Н. Юзюк (Юзюк, 2014: 107–112). Низка науковців (Околович, 2012: 350–358; Сторонська, 2020: 146–155; Боженський&Душний, 2019: 14–16; 2020: 121–123) розкривають діяльність корифеїв крізь призму різновекторної дотичності до мистецького життя краю, висвітлюють дописи на сторінках УМЕ (Пиц, 2006: 119) та журналу «Музика» (Пиц&Сюта, 2006: 257–258; 1989: 29).

Вагомого значення набули власні напрацювання: К. Сятецького (Syatetskiy, Dushniy&Pyts: 2019; Сятецький, 2015; 2002: 151–158), у який професор опирається на власний виконавсько-педагогічний досвід, його трансформації прийдешнім поколінням у навчально-репертуарному та науковому контексті; Б. Базиликута (Базиликут, 2001; 2005; 2009) котрі спрямовані на музично-словесну вимову у співі з проекцією на фізіологію співака, репертуарну політику в контексті становлення та розвитку вокального апарату у класі постановки голосу та співу.

Мета статті – здійснити аналіз виконавської та педагогічної діяльності яскравих представників Дрогобицької вокальної школи Корнелія Сятецького та Богдана Базиликута.

Виклад основного матеріалу. Одним із найвідоміших продовжувачів вокальних традицій, і, зокрема, «школи» М. Копніна є Корнель Сятецький. Митець навчався співу у Миколи Копніна понад 15 років, що дало йому змогу узагальнити вокальні принципи свого наставника, котрі базуються на засадах кращих методик, які існували на той час у вокальній педагогіці. Серед його учнів, лауреати Всеукраїнських та міжнародних конкурсів: Ростислав Герилів, сьогодні – соліст Львівського академічного музично-драматичного театру імені Юрія Дрогобича; Софія Костирко, Віктор Янковський та ін. Володіючи унікальною гнучкістю тенорового тембру, в практичній роботі професор з легкістю втілює власні професійні можливості для відпрацювання різноманітних технік співу у високо-теситурних ділянках, як з чоловічими, так і жіночими голосами.

У 2003 році за ініціативи К. Сятецького було організовано вокальний конкурс, присвячений 100-річчю від дня народження Миколи Копніна. Його метою стало: виховання виконавської культури студентів музичних відділень та факультетів педагогічних навчальних закладів I–IV рівнів акредитації; продовження традицій національної вокально-виконавської школи; обмін досвідом з питань професійної підготовки студентів; виявлення вокально-обдарованих молодих виконавців з метою подальшого удосконалення їх фахових навичок.

Обширними за обсягом та численними є сольні виступи К. Сятецького, в програмах яких простежується послідовна лінія на популяризацію українського камерного мистецтва, першопрочитання новітніх композицій вітчизняних митців. Концертний репертуар співака включав романси та пісні Ш. Гуно («Аве Марія»), Р. Шумана («Наспівом скрипка чарує», «У сні я гірко плакав» та «Коли б квіти уміли» з вокального циклу «Любов поета» на слова Г. Гейне), Й. Брамса, Р. Глієра, Ф. Ліста, Дж. Россіні, Ф. Шуберта, оперні арії Ж. Бізе, Ш. Гуно, К. Данькевича, Г. Доніцеті, Р. Леонкавалло, Дж. Пучіні, Ф. Чілеа, а також обробки українських, та італійських народних пісень.

У 1986 році співаком у співпраці з концертмейстером В. Баб'яком та музикознавцем Л. Кияновською був підготований масштабний сольний концерт камерно-вокальної лірики, що відбувся в актовій залі ДДПУ імені І. Франка (сьогодні – ДДПУ ім. І. Франка). «К. Сятецький показав справжнє, професійне володіння голосом (лірико-драматичний тенор), вміння відчувати й передати різноманітну жанрово-стильову палітру виконуваних творів, здатність заглибитися то в інтимно-ліричну, то в емоційно-напружену, драматичну сферу», – акцентував рецензент мистецької події Р. Сов'як (Мартинів, 2019: 175).

У період 1987–1991 років митець був солістом Львівського академічного театру опери та балету імені І. Франка та оперної студії Львівської консерваторії. Тут К. Сятецький створив яскраві партії-образи у творах М. Аркаса, О. Бородіна, С. Гулака-Артемівського, П. Масканьї, С. Рахманінова, що викликали схвалення у численних знавців та аматорів оперного мистецтва. «Корнель Сятецький міг би співати у будь-якому театрі Європи. І найславетніші змушені були б поступитися йому місцем», – стверджував М. Головащенко (Мартинів, 2019: 176). Репертуар співака включав оперні партії – Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Андрій («Катерина» М. Аркаса),

Молодий циган («Алеко» С. Рахманінова), Туріду («Сільська честь» П. Масканьї).

У 1990-ті роки концертна діяльність митця вийшла на національний та міжнародний рівень. Співав з капелою «Трембіта», капелою хлопчиків і юнаків «Дударик» (Львів), симфонічним оркестром Львівської філармонії, Заслуженим ансамблем пісні й танцю «Верховина», зведеним чоловічим хором України. На окрему увагу заслуговує гастрольна діяльність К. Сятецького, який разом із львівським чоловічим хором «Гомін» та колективом з тією ж назвою з Манчестера брав участь у концертних програмах у Великій Британії. У цій творчій подорожі солоспів «Виростеш ти, сину» (П. Майборода, слова В. Симоненка, транскрипція для чоловічого хору С. Стельмашука), виконаний співаком, став одним із визначних прочитань цього твору (Мартинів, 2019: 176).

Як соліст К. Сятецький представляв Україну на «Фольклорамі – 97» (Вінніпег, Канада), брав участь в урочистостях з нагоди 400-річчя Берестейської унії (Ватикан, 1996), про що згадував у інтерв'ю: «У липні 1996 року у Базиліці Св. Петра у Римі відзначалося 400-ліття Берестейської Унії. І прошу собі уявити: 250-особовий хор, що співає Службу Божу, виголошується на весь світ українською мовою для світової (біло-, чорно- і жовтолицької) спільноти, я співаю соло (у супроводі хору) “Вірую” Андрія Гнатишина та “У царстві Твоїм” Миколи Леонтовича... а пізніше – отримую благословення від Понтифіка» (Мартинів, 2019: 176). Доречно зауважити, що згаданий співаком композитор А. Гнатишин був присутній на цій акції.

Вокаліст був залучений до українсько-польських проєктів, являвся учасником міжнародного музичного фестивалю «Віртуози», Всеукраїнських мистецьких проєктів «Чорнобиль – молодь буде пам'ятати» (Київ, 2006, 2007), «Дні українсько-польської культури» (травень 2006); постановка ораторії «Шлюби Яна Казимира» М. Солтиса (Львів, Ченстохов, Буско-Здруй, Варшава, Краків, 2008), «Українська музика у світовій культурі» (2008), Концерту-реквієму, присвяченому жертвам голодомору в Україні (Стрий, Львів, 2007), III Міжнародного фестивалю «Арка уяви Бруно Шульца» у Дрогобичі (2008), Шевченківського свята «Прометей» у Національній філармонії України (2008).

Його виконавська майстерність відзначена у численних схвальних рецензіях, співак був визначений професійною критикою як один з кращих виконавців у кантатно-ораторіальному жанрі (Мартинів, 2019: 177). Однією з вагомих сторін концертної діяльності митця є участь та ініцію-

вання монографічних авторських програм. В рамках V фестивалю української музики «Струни душі нашої» (Дрогобич, грудень 1999) за ініціативи К. Сятецького відбувся сольний концерт вокальної лірики А. Кос-Анатольського (у його програмі прозвучали «Любов і музика» на слова В. Шекспіра, «Біля річки Черемоша», «Стоїть гора високая», «Ніч на Підгір'ю», «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» на слова І. Франка) та спільно з І. Кліш («Білі троянди» і «Незабутній вальс») (Мартинів, 2019: 177).

Концерт-лекція «Михайло Вербицький – автор Національного Гімну», що відбувся 13 грудня 2010 року в Національному будинку органної і камерної музики в Києві, був організований у творчій співпраці із професорами Л. Кияновською зі Львова і В. Федоришиним із Києва. До участі в ньому були запрошені камерний чоловічий хор «Боян Дрогобицький», капела «*Gaudeamus*» ДДПУ імені І. Франка та хор регентів Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова з солістами: тенором – К. Сятецьким, мецо-сопрано – М. Головка та басом С. Магерою, які виконали вокальні твори композитора (Мартинів, 2019: 177). До таких мистецьких акцій слід віднести і участь співака у авторських концертах І. Соневицького, В. Балея (США), М. Кузана (Франція).

Поряд з цим, росте визнання К. Сятецького як педагога та організатора: за заслуги у підготовці висококваліфікованих спеціалістів, розвиток і впровадження наукових досліджень у 1991 році йому присвоєне почесне звання «Заслужений працівник народної освіти Української РСР». В 2001–2019 роках він – завідувач кафедри народних музичних інструментів та вокалу, професор (2004) ДДПУ імені І. Франка, водночас з 2006 – доцент Львівської національної академії музики імені М. Лисенка.

Багатий практичний та педагогічний досвід К. Сятецького зумовив можливість заснування Регіонального конкурсу молодих вокалістів імені М. Копніна (Дрогобич, 2003, 2005, 2009), що проводився на базі очолюваної ним кафедри народних музичних інструментів та вокалу. «Він став першою спробою усвідомити й виокремити роль М. Копніна у формуванні професійно-вокальних підвалин на Дрогобиччині, які з часом, через його учнів, потужно вплинули на культуру вокального й вокально-хорового виконавства краю» (Мартинів, 2019: 178). В перебігу IV-го фестивалю «Струни душі нашої» (Дрогобич, 2007) відбувся концерт-академія, присвячений цьому видатному вокалісту-педагогу (Мартинів, 2019: 178).

К. Сятецький – автор статей у наукових виданнях та часописах з питань культури, музичної освіти та педагогіки, методичних порад для студентів музично-педагогічних факультетів, програм та методичних посібників. За особисті досягнення на освітянській ниві, творче використання новітніх педагогічних технологій, якісне оновлення змісту вищої освіти його нагороджено «Золотою медаллю імені М. Драгоманова» – почесною відзнакою НПУ імені М. Драгоманова (Мартинів, 2019: 178).

На сьогоднішній день одним із найуспішніших учнів К. Сятецького, який пішов по стопах наставника, є Віктор Янковський. Свою музичну освіту цей митець розпочав у музичному коледжі в Дрогобичі по спеціальності гри на гітарі та сольного співу й продовжив навчання вокалу в Музичній академії у Львові, де здобув ступінь бакалавра. Вдосконалював свою вокальну техніку під керівництвом К. Сятецького. В даний час він є студентом Музичної академії Кароля Шимановського в Катовицях (Польща) в класі сольного співу доктора габілітованого Еви Бігас (Сторонська, 2021: 75).

В. Янковський є лауреатом численних національних та міжнародних конкурсів вокалістів, а саме: Премія Гран-прі на вокальному конкурсі «Золота троянда» (Львів, 2015); Премія Гран-прі Річарда Вагнера, отримана під час IV конкурсу Фонду Майкла Стрихарза для молодих оперних співаків (Львів, 2019); I місце на міжнародному вокальному конкурсі “*Bella voce*” в Бусько-Здруй (*Busko-Zdrój*, 2019); II премія на Міжнародному вокальному конкурсі Яна, Едуарда та Юзефіни Решкув (Ченстохов, 2019); спеціальний приз за найкраще виконання польської оперної арії під час IV Міжнародного оперного вокального конкурсу Адама Дідура (Битом, 2019); відзнака під час польського вокального конкурсу Здзіслава Сквара в Млаві (*Mława*, 2019); фіналіст Конкурсу молодих вокалістів імені Василя Сліпака (Львів, 2017); фіналіст Міжнародного вокального конкурсу імені Яна Кіпури в Криниць-Здруй (*Krynica-Zdrój*, 2019) (Сторонська, 2021: 75).

В. Янковський провадить активну мистецьку діяльність. Як соліст виступав із оркестром Сілезької опери, симфонічним оркестром Львівської філармонії, Національним президентським оркестром України, оркестром “*Orchestre de Chambre Nouvelle Europe*”, Симфонічним оркестром Каліської філармонії, Симфонічним оркестром Забжанської філармонії, філармонічним оркестром Хмельницького. Він співпрацював з багатьма диригентами в Україні та за кордоном,

в тому числі з Г. Брейером, Ф. Коломб’є, Є. Косеком, Т. Козловським, Н. Краузе, Т. Мартинюком, В. Сивохіпом, В. Василенком (Сторонська, 2021: 76).

У 2017 році співак гастролював у Італії, виступивши в Мілані, Венеції та Брешиї. Того ж року дав численні концерти із симфонічним оркестром Львівської філармонії та камерні концерти у Львівській опері. В травні 2019 року В. Янковський взяв участь у серії оперних концертів під акомпанемент «Оркестера де Шамбре», проведеного Н. Краузе у Парижі, а в жовтні – виступив як соліст Львівського філармонічного оркестру під час Фестивалю імені Князя Владислава Любомирського, виконуючи партію баритону в «*Stabat Mater*» К. Шимановського. (Сторонська, 2021: 76).

З 2019 року В. Янковський – соліст Львівської опери. У червні 2019 року він дебютував у цьому театрі, зігравши головну роль у виставі «Дон Жуан» В. А. Моцарта. У листопаді того ж року він дебютує в Сілезькій опері у Битомі, виконавши роль Станіслава в опері С. Монюшка «*Verbum nobile*» режисера Генріка Конвіньського. Репертуар співака є досить вагомим, постійно змінюється та поповнюється новими творами. Концертна діяльність В. Янковського включає й численні сольні-камерні концерти під акомпанемент фортепіано. З 2019 року баритон працює з піаністкою Д. Пешко, популяризуючи українську й польську вокальну лірику, а також таку, яка була незаслужено забута (Сторонська, 2021: 77).

Ще один відомий учень К. Сятецького – це Юрій Трищецький (бас), який здобув вокальну освіту у Львівській консерваторії імені М. Лисенка та Музичній академії імені Гнесіних в Москві. У 2006–2009 роках Ю. Трищецький навчався вокалу в магістратурі ДДПУ імені І. Франка у К. Сятецького. Його трудова діяльність розпочалась у 1987 році. У 1987–1992 роках Ю. Трищецький працював у Челябінському театрі опери та балету імені М. Глінки. З 1992 року він є солістом опери Львівського національного академічного театру опери та балету імені С. Крушельницької. Гастролював у Австрії, Бельгії, Голландії, Данії, Італії, Лівані, Німеччині, Польщі, Україні, Франції. Його репертуар доволі обширний і різноманітний (Сторонська, 2021: 77).

Багатогранною постає діяльність Богдана Базиликута – оперного та концертно-камерного співака (тенор), педагога, науковця-практика. В репертуарі виконавця оперні партії: Андрія («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Петра («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Герцога, Альфреда («Ріголетто», «Травіата» Дж. Верді), Надіра

(«Шукачі перлів» Ж. Бізе). У концертах виконує твори українських (В. Барвінський, М. Лисенко, С. Людкевич, Д. Січинський, Я. Степовий, К. Стеценко, Б. Фільц та ін.) та зарубіжних композиторів, а також пісні народів світу. Гастролював у Австрії, Бельгії, Нідерландах, Угорщині (Сторонська, 2021: 78).

У фонд Держтелерадіо виконавець записав понад 70 пісень. Крім того, він наспівав на грамплатівку 15 народних пісень, в т. ч. і українську народну пісню «Чорнії брови, карії очі». Співаком записано аудіо-альбоми: «З Різдрвом Христовим» (1990), «Стрілецькі пісні Р. Купчинського» (1993) – обидва на «Аудіо Україна» в супроводі Національного оркестру народних інструментів України, а також «Романси Д. Січинського» та колядки у його обробці (Львів).

Поміж учнів педагога Б. Базиликута: Є. Шуневич (Аудерська) (доцент ДДПУ імені І. Франка), Г. Смолій (лауреат міжнародного конкурсу імені А. Дворжака, соліст опери у Франції), О. Харачко (лауреат міжнародного конкурсу імені Р. Тебальді, солістка опери м. Парма в Італії), Р. Бровдій, В. Паньків, Р. Приставська, Б. Полюга, В. Загорбенський (два останні – співаки Львівського національного театру опери та балету імені С. Крушельницької) та ін. Педагогічні принципи та виконавська діяльність Б. Базиликута сприяли написанню монографії «Орфоєпія в співі», упорядкуванню репертуарних збірників, опрацюванню методичних матеріалів (Сторонська, 2021: 78).

Володимир Паньків – наступний учень Б. Базиликута, який несе славне ім'я свого учителя і базові засади школи у європейській академічній музичній простір. Уродженець Дрогобича,

який мистецтво співу опановував на вокальному відділенні Вищого державного музичного інституту імені М. Лисенка у Львові, потім в Академії музики у Кракові. У Польщі він дебютував у ролі Сарастро (Зороастро) в «Чарівній флейті» В. А. Моцарта в Замковій опері в Щецині. В. Паньків виконав багато партій на нашій сцені, в тому числі Коліна в «Богемі» Дж. Пуччіні, Стольника в «Гальці» С. Монюшка, Командора в «Дон Жуані» В. А. Моцарта, Мефістофеля з однойменної опери Арріго Бойто, Германа (Ландграфу) в «Тангейзері» Р. Вагнера, а нещодавно Дона Базиліо в «Севільському цирюльнику» Дж. Россіні, Інквізитора в «Дон Карлосі» та Талбота у «Жанні д'Арк» Дж. Верді (Сторонська, 2021: 79).

Висновки. Отже, підсумуємо розглянутий вище виконавсько-педагогічний аспект формування та розбудови Дрогобицької вокальної школи в історичному контексті. На прикладі діяльності її провідних представників розглянуто процес становлення й розвитку концертних і освітніх традицій вокалу. Традиції вокальної школи в Дрогобичі були закладені М. Копніним та розвинені його учнями та послідовниками Г. Баб'як, М. Багриєм, Б. Базиликутом, І. Василюк, Г. Вільховим, І. Возним, С. Дацюком, Р. Зарицьким, К. Ковшевацькою, І. Кушплером, М. Левом, І. Мацялкою, К. Сятецьким, С. Тимчишаком, О. Цигиликом, Г. Цимбалою, В. Чубріковим, М. Шалайкевич, М. Шуневичем, Б. Щуриком. Отже, висвітлення постатей Корнелія Сятецького та Богдана Базиликута, їх вокально-педагогічна діяльність, трактується нами як сполучна ланка між основоположником та послідовниками у сфері розвитку академічного вокалу дрогобицької музичної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базиликут Б. Українські народні пісні для мецо-сопрано: навч.-метод. пос. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 220 с.
2. Базиликут Б. Хрестоматія вокальних творів для баса: посібник. Львів: Каменяр, 2005. 270 с.
3. Базиликут, Б. Орфоєпія в співі: навч. посібник [для студ. вищих навч. закл.]. Львів, 2001. 124 с.
4. Боженьський А., Душний А. «Вокальна Шевченкіана» в контексті навчально-репертуарного доробку кафедри народних музичних інструментів та вокалу ДДПУ ім. І. Франка. *Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom VIII: dialog w rozwoju nauk i edukacji* / [Red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Ilnytskyj]. Konin – Uzhorod – Cherson: Poswit, 2019. С. 14–16.
5. Боженьський А., Душний А. До питання методичного напрацювання секції вокалу інституту музичного мистецтва ДДПУ ім. І. Франка (на прикладі праць Є. Шуневича та Б. Щурика). *У діалозі з музикою: зб. матер. І-ї між нар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 30 квітня – 1 травня 2020)*. Ужгород, 2020. С. 121–123.
6. Душний А., Пиц Б. Кафедра народних музичних інструментів та вокалу музично-педагогічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. *Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа): підручник*. Київ: НМАУ ім. П. Чайковського, 2010. Вид. 2-ге доп., випр. С. 498–510.
7. Мартинів Л. Етапи професіоналізації музичного життя Дрогобиччини: дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Львів, 2019. 400 с.
8. Мартинів Л. Роль творчості співака К. Сятецького в культурно-мистецькому житті Дрогобиччини. *Виконавська*

інтерпретація та сучасний навчальний процес: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 15 – 16 берез. 2012). Луганськ: Вид-во ЛДІКМ, 2012. С. 59–62.

9. Околович І. Вокальна школа Дрогобиччини: минуле і сучасність. *Актуальні проблеми історії та практики художньої культури: зб. наук. праць*. Київ: Міленіум, 2012. Вип. XXVIII. С. 350–358.

10. Пиц Б. Базиликот Богдан Омелянович. *Українська музична енциклопедія (УМЕ)*. Київ: Вид-во ІМФЕ НАНУ, 2006. Т. 1. С. 119.

11. Пиц Б., Сютя Б. «Боян Дрогобицький». *Українська музична енциклопедія (УМЕ)*. Київ: Вид-во ІМФЕ НАНУ, 2006. Т. 1. С. 257–258.

12. Пиц Б., Сютя Б. «Легенда». *Музика*. 1989. № 4. С. 29.

13. Сторонська Н. Діяльність дрогобицької музичної школи в контексті українського академічного мистецтва: дис. ... канд. мистецтвозн.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Суми, 2021. 345 с.

14. Сторонська Н. Різновекторність дрогобицької музично-педагогічної школи. *Музична Україніка (композитори України у парадигмі світової музичної культури: зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (ДМК ім. В. Барвінського, 12 березня 2020 р., м. Дрогобич) / [ред.-упоряд. О. Сенік]*. Дрогобич: «Швидкодрук» 2020. 186 с. С. 146–155.

15. Сторонська Н. Феномен творчої постаті Євгенії Шуневич в контексті діяльності Дрогобицької вокально-педагогічної школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [ред.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря]*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Том 5. 242 с. С. 203–209. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/29_2020/part_5/31.pdf

16. Сятецький К. Вокальні твори з репертуару Корнелія Сятецького в опрацюванні Володимира Баб'яка: навч.-метод. посіб. Дрогобич: Посвіт, 2015. 120 с.

17. Сятецький К. Шляхи і засоби творчого розвитку майбутнього вчителя музики у класі вокалу. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр.* Київ, 2002. Вип. 7. С. 151–158.

18. Шуневич Є. Вокально-виконавські традиції камерного хору «Легенда» та їх вивчення на сучасному етапі розвитку хорового мистецтва Дрогобиччини. *Молодь і ринок*. 2006. № 2 (17). С. 64–68.

19. Шуневич Є. Процес розвитку вокального виконавства в Галичині. *Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Мистецтвознавство*. Івано-Франківськ, 2006. Вип. 9. С. 48–55.

20. Юзюк Н. Маєстро Богдан Базиликот: творчий портрет. *Просценіум*. 2014. № 1–3 (38–40). С. 107–112.

21. Storonka N. Activities of representatives of Drohobych vocal school in the context of modern European Opera Art. *Horizonty umenia 7: zbornik príspevkov z medzinárodnej vedeckej webovej konferencie (01–15.10.2020)*. Banská Bystrica, 2020. URL: <https://www.facebook.com/groups/772631876839763/permalink/818235148946102/>

22. Syatetskiy K., Dushniy A., Pyts B. Mykola Kopnin's vocal and pedagogical school. *Horizonty umenia 6: Zbornik príspevkov z medzinárodnej vedeckej webovej konferencie (20.10.2019 – 01. 11. 2019)*. Banská Bystrica, 2019. URL: https://lookaside.fb.com/file/Syatetskiy_K%20%26%20Dushniy_A%20%26%20Pyts_B.pdf?token=AWzU18zJYWwK5aTs0mmrVMcbq2SZPdT6Rp0mudcIAXjEsC9QP9IGwsB8RdM-oesOqmmYGijKFXlgChszAOcc7GHFjHsqOKg50mV8zHp_wv5dtcKZxPuka7EOYE6QXymxTWRKc86dEI2DLgywyJc2V9AXVh4MeUUe-sLAowNblv5ka

REFERENCES

1. Bazylykut, B. (2009). *Ukrainski narodni pisni dlia metso-soprano* [Ukrainian folk songs for mezzo-soprano]: *navch.-metod. pos.* Lviv: Vydavnychy tsentr LNU im. I. Franka. 220 s. [in Ukrainian].

2. Bazylykut, B. (2005). *Khrestomatiia vokalnykh tvoriv dlia basa* [Bibliography of vocal works for bass]: *posibnyk*. Lviv: Kameniar. 270 s. [in Ukrainian].

3. Bazylykut, B. (2001). *Orfoepiia v spivi* [Orthoepia in singing]: *navch. posibnyk [dlia stud. vyshchych navch. zakl.]*. Lviv. 124 s. [in Ukrainian].

4. Bozhenskiy, A. & Dushniy, A. (2019). "Vokalna Shevchenkiana" v konteksti navchalno-repertuarnoho dorobku kafedry narodnykh muzychnykh instrumentiv ta vokalu DDPU im. I. Franka ["Vocal Shevchenkiana" in the context of educational and repertoire development of the Department of Folk Musical Instruments and Vocals of the DDPU named after I. Franko]. *Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki – stan, problemy, perspektywy. Tom VIII: dialog w rozwoju nauk i edukacji / [Red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Ilnytskyj]. Konin – Użhorod – Chersoń: Poswit, 2019. Pp. 14–16. [in Poland]*.

5. Bozhenskiy, A. & Dushniy, A. (2020). *Do pyttannia metodychnoho napratsiuvannia sektiiv vokalu instytutu muzychnoho mystetstva DDPU im. I. Franka (na prykladi prats Ye. Shunevych ta B. Shchuryka)* [On the issue of methodical development of the vocal section of the Institute of Musical Art of the DDPU named after I. Franko (based on the works of E. Shunevych and B. Shchuryk)]. *U dialozi z muzykoiu: zb. mater. I-yi mizh nar.nauk.-prakt. konf. (Uzhhorod, 30 kvitnia – 1 travnia 2020)*. Uzhhorod, 2020. Pp. 121–123. [in Ukrainian].

6. Dushniy, A. & Pyts, B. (2010). *Kafedra narodnykh muzychnykh instrumentiv ta vokalu muzychno-pedahohichnoho fakultetu Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Department of Folk Musical Instruments and Vocals, Faculty of Music and Pedagogy Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University]. *Davydov M. Istoriia vykonavstva na narodnykh instrumentakh (Ukrainska akademichna shkola): pidruchnyk*. Kyiv: NMAU im. P. Chaikovskoho. Vyd. 2-he dop., Vyrp. Pp. 498–510. [in Ukrainian].

7. Martyniv, L. (2019). *Etapy profesionalizatsii muzychnoho zhyttia Drohobychchyny* [Stages of professionalization of the musical life of Drohobych region]: *dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 "Muzychne mystetstvo"*. Lviv. 400 s. [in Ukrainian].

8. Martyniv, L. (2012). *Rol tvorchosti spivaka K. Siatetskoho v kulturno-mystetskomu zhytti Drohobychchyny* [The

role of the work of the singer K. Syatetskyi in the cultural and artistic life of Drohobych]. *Vykonavska interpretatsiia ta suchasnyi navchalnyi protses: mater. IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Luhansk, 15–16 berez. 2012)*. Luhansk: Vyd-vo LDIKM. Pp. 59–62. [in Ukrainian].

9. Okolovych, I. (2012). *Vokalna shkola Drohobychchyny: mynule i suchasnist* [Vocal school of Drohobych region: past and present]. *Aktualni problemy istorii ta praktyky khudozhnoi kultury: zb. nauk. prats.* Kyiv: Milenium. Vyp. XXVIII. Pp. 350–358. [in Ukrainian].

10. Pyts, B. (2006). *Bazylykut Bohdan Omelianovych* [Basilikut Bohdan Omelyanovych]. *Ukrainska muzychna entsyklopediia (UME)*. Kyiv: Vyd-vo IMFE NANU. T. 1. Pp. 119. [in Ukrainian].

11. Pyts, B. & Siuta, B. (2006). “Boian Drohobytskyi” [“The Boyan in Drohobych”]. *Ukrainska muzychna entsyklopediia (UME)*. Kyiv: Vyd-vo IMFE NANU. T. 1. Pp. 257–258. [in Ukrainian].

12. Pyts, B. & Siuta, B. (1989). “Lehenda” [“The Legend”]. *Muzyka*. 1989. № 4. Pp. 29. [in Ukrainian].

13. Storonska, N. (2021). *Diialnist drohobytskoi muzychnoi shkoly v konteksti ukrainskoho akademichnoho mystetstva (na prykladi Instytutu muzychnoho mystetstva Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka)* [Activities of Drohobych Music School in the context of Ukrainian academic art (on the example of the Institute of Music Art of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University)]: *dys. ... kand. mystetstvozn.: spets. 17.00.03 “Muzychne mystetstvo”*. Sumy. 345 s. [in Ukrainian].

14. Storonska, N. (2020). *Riznovektornist drohobytskoi muzychno-pedahohichnoi shkoly* [Different vectoriality of the Drohobych music-pedagogical school]. *Muzychna Ukrainika (kompozytory Ukrainy u paradyhmi svitovoi muzychnoi kultury: zb. mater. III Vseukr. nauk.-prakt. konf. (DMK im. V. Barvinskoho, 12 bereznia 2020 r., m. Drohobych) / [red.-uporiad. O. Senyuk]. Drohobych: “Shvydkodruk”*. Pp. 146–155.

15. Storonska, N. (2020). *Fenomen tvorchoi postati Yevhenii Shunevych v konteksti diialnosti Drohobytskoi vokalno-pedahohichnoi shkoly* [The phenomenon of the creative figure of Yevgenia Shunevich in the context of the activities of the Drohobych vocal and pedagogical school]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka / [red.-uporiad. M. Pantiuk, A. Dushniy, I. Zymomria]. Drohobych: Vydavnychiy dim “Helvetyka”*. Vyp. 29. Tom 5. Pp. 203–209. [in Ukrainian]. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/29_2020/part_5/31.pdf

16. Syatetskiy, K. (2015). *Vokalni tvory z repertuaru Kornelia Siatetskoho v opratsiuванні Volodymyra Babiaka* [Vocal works from the repertoire of Kornel Syatetskiy, processed by Volodymyr Babyak]: *navch.-metod. posib.* Drohobych: Posvit. 120 s. [in Ukrainian].

17. Syatetskiy, K. (2002). *Shliakhy i zasoby tvorchoho rozvytku maibutnoho vchytelia muzyky u klasi vokalu* [Ways and means of creative development of the future music teacher in the vocal class]. *Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky: zb. nauk. pr.* Kyiv. Vyp. 7. Pp. 151–158. [in Ukrainian].

18. Shunevych, Ye. (2006). *Vokalno-vykonavski tradytsii kamernoho khoru “Lehenda” ta yikh vyvchennia na suchasnomu etapi rozvytku khorovoho mystetstva Drohobychchyny* [Vocal and performance traditions of the chamber choir “Legend” and their study at the current stage of development of the choral art of Drohobych region]. *Molod i rynek*. № 2 (17). Pp. 64–68. [in Ukrainian].

19. Shunevych, Ye. (2006). *Protses rozvytku vokalnoho vykonavstva v Halychyni* [The process of development of vocal performance in Galicia]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu imeni Vasyliia Stefanyka. Mystetstvoznavstvo*. Ivano-Frankivsk. Vyp. 9. Pp. 48–55. [in Ukrainian].

20. Yuzyuk, N. (2014). *Maestro Bohdan Bazylykut: tvorchiy portret* [Maestro Bohdan Basilikut: creative portrait]. *Prostsennium*. № 1–3 (38–40). Pp. 107–112. [in Ukrainian].

21. Storonska, N. (2020). Activities of representatives of Drohobych vocal school in the context of modern European Opera Art. *Horizonty umenia 7: zbornik prispievkov z medzinárodnej vedeckej webovej konferencie (01–15.10.2020)*. Banská Bystrica. [in Slovakia]. URL: <https://www.facebook.com/groups/772631876839763/permalink/818235148946102/>

22. Syatetskiy, K., Dushniy, A. & Pyts, B. (2019), Mykola Kopnin’s vocal and pedagogical school. *Horizonty umenia 6: Zbornik prispievkov z medzinárodnej vedeckej webovej konferencie (20.10.2019 – 01. 11. 2019)*. Banská Bystrica. [in Slovakia]. URL: https://lookaside.fbssbx.com/file/Syatetskiy_K%20%26%20Dushniy_A%20%26%20Pyts_B.pdf?token=AWzU18zJYWwK5aTs0mmrVMcbq2SZPdT6Rp0mudcIAXjEsC9QP9lGwsB8RdM-oesOqmmyGijKFXlgChsZAOcc7GHFjHsqOKg50mV8zHp_wv5dtcKZxPuka7EOYE6QXymxTWrrKc86dE12DLgywyJc2V9AXVh4MeUUe-sLAowNbLv5kA

UDC 811:81'276.6

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-8>

Olga ZAYTSEVA,

orcid.org/0000-0002-9764-9126

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Foreign Languages Department
Odessa State Academy of Building and Architecture
(Odessa, Ukraine) zayenka.57@mail.ru*

Elina GRODSKAYA,

orcid.org/0000-0002-1122-2878

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Odessa National University "Odesa Polytechnic"
(Odessa, Ukraine) grodskaelina@gmail.com*

COMPARATIVE ANALYSIS OF DICTIONARY DEFINITIONS AND LEXICAL-SEMANTIC VARIANTS OF THE NOUN 'SYSTEM' FUNCTIONING IN THE TEXT CORPUS "CHEMICAL ENGINEERING"

The presented article describes the process and results of comparing the system of definitions of the noun 'system', recorded in the normative dictionary, with the list of lexical-semantic variants of this word functioning in the text corpus "Chemical Engineering" in order to find integral and differential characteristics between them. The noun 'system' was chosen as the most frequent among all nouns occurring in the text corpus of the specialty "Chemical Engineering" which is the object of this study. On its basis a probabilistic-statistical model (frequency dictionary) was created in order to determine the most frequent nouns that can be found in the "Chemical Engineering" texts and whose semantic structures will be analyzed in the future. The text corpus "Chemical Engineering" was created on the basis of scientific articles taken from the journals of the USA and Great Britain: Chemical Engineering Progress, Chemical and Process Engineering. The size of the text corpus is 200 thousand tokens. To compile a list of definitions, Webster's dictionary was chosen among the normative dictionaries, which has the most complete list of definitions of the word 'system' in the dictionary entry. The list of lexical-semantic variants that are encountered in the text corpus is presented in descending order of the frequency of their use in the texts. The results of this comparison clearly demonstrate the degree of implementation of the semantic structure of the word 'system' embedded in dictionary definitions in the researched text corpus. Although out of ten definitions recorded in the Webster dictionary and constituting the semantic structure of the word 'system' in the language, only three of them are actually implemented in the "Chemical Engineering" text corpus, in the process of contextual analysis the new semantic shades of the lexical-semantic variants, that are not fixed in the normative dictionary, were marked. It is likely that the presence of the mentioned shades of meanings can contribute in the future to the corresponding development of the semantic structure of the noun 'system' and the emergence of new definitions that have independent meanings.

Key words: *semantic structure, differential and integral characteristics, token, frequency, text corpus.*

Ольга ЗАЙЦЕВА,

orcid.org/0000-0002-9764-9126

кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мовОдеської державної академії будівництва та архітектури
(Одеса, Україна) zaupenka.57@mail.ru**Еліна ГРОДСЬКА,**

orcid.org/0000-0002-1122-2878

кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри іноземних мовНаціонального університету «Одеська політехніка»
(Одеса, Україна) grodskaelina@gmail.com

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ І ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ВАРІАНТІВ ІМЕННИКА 'SYSTEM', ФУНКЦІОНУЮЧОГО В ТЕКСТОВОМУ КОРПУСІ «ХІМІЧНЕ МАШИНОБУДІВНИЦТВО»

У представленій статті описано процес і результати порівняння системи значень іменника 'system', зафіксованої в нормативному словнику, з переліком лексико-семантичних варіантів цього слова, що функціонують у текстовому корпусі «Хімічне машинобудування» з метою визначення інтегральних та диференціальних характеристик між ними. Серед усіх іменників, що зустрічаються в текстовому корпусі спеціальності «Хімічне машинобудування», який є об'єктом дослідження, обрано найчастотніший іменник 'system'. На його основі створено імовірно-статистичну модель (частотний словник) для визначення найбільш частотних іменників, які зустрічаються в текстах «Хімічне машинобудування» і семантичні структури яких будуть проаналізовані в майбутньому. Текстовий корпус «Хімічне машинобудування» створено на основі наукових статей із журналів США та Великої Британії: *Chemical Engineering Progress*, *Chemical and Process Engineering*. Розмір текстового корпусу становить 200 тис. слововживань. Для складання списку дефініцій серед нормативних словників було обрано словник Вебстера, який у словниковій статті має найповніший список дефініцій. Список лексико-семантичних варіантів, які зустрічалися в текстовому корпусі, подається в порядку зменшення частотності їх вживання в текстах. Результати цього зіставлення наочно демонструють рівень реалізації у текстовому корпусі семантичної структури слова 'system', закладеної в словникових дефініціях. Хоча фактично з десяти дефініцій, зафіксованих у словнику Вебстера, які складають семантичну структуру слова 'system' у мові, у текстовому корпусі «Хімічне машинобудування» реалізуються лише три з них, у процесі контекстуального аналізу були відзначені лексико-семантичні варіанти з новими семантичними відтінками, не зафіксованими у нормативному словнику. Цілком імовірно, що наявність згаданих відтінків значень надалі може сприяти відповідному розвитку семантичної структури іменника 'system' і появі нових дефініцій, що мають самостійні значення.

Ключові слова: семантична структура, диференційні та інтегральні характеристики, слововживання, частотність, текстовий корпус.

Analysis of the implementation of the semantic structure of a word in text corpora is one of the most interesting, but at the same time the most difficult problems in linguistics. Such an analysis became real for researchers only after the possibility of obtaining text corpora of large sizes. At the early stage of the development of corpus linguistics, one could already observe an extraordinary enthusiasm of young linguists for statistics, quantitative analysis, mathematical linguistics and an almost complete denial of the role of the language system in their theoretical and applied research (Тарасова, 1980; Шестопалова, 1980; Лошакова, 1983; Мельник, 1984; Трофимова, 1988; Шапа, 1991). Even at the present stage of development of applied linguistics which, according to many researchers, has long since taken a stable position, there is also a certain opposition between

the traditional one, which uses data from various dictionaries, and the new approach to collecting linguistic material which involves referring to text corpora. This is noted by young researchers who apply corpus methods for the analysis of linguistic phenomena (Ганиева, 2007; Шилихина, 2014).

The further development of linguistics showed the need for a comprehensive study of linguistic phenomena, which provides for the simultaneous appeal to both language and speech. Such a synthesis allows us to trace the mutual influence of both parts of the "language-speech" dichotomy on each other. On the one hand, to analyze how the system of definitions fixed in dictionaries is used in texts, and on the other hand, to determine lexical-semantic variants (LSVs) in a text corpus that are not yet in this set of definitions. Thus with the help of the study of the functioning of

a word in text corpora a certain prediction of the further development of the semantic structure of words become possible.

Despite the modern possibilities of information processing the analysis of the implementation of the semantic structure of a word in a text corpus remains quite laborious, which can explain the very small number of works on this topic. Nevertheless the data of such analysis already appear in the scientific literature, although there are still few such works (see above). This is especially true for the processing of text corpora that belong to scientific and technical discourse (Неврева, 1984; Неврева, 1986; Борисенко, 1989; Почтарук, 1989; Шапа, 1991). Here, in addition to the complexity of the task itself, there is another real problem – the lack of experts experienced in any field of engineering, whose help is simply necessary in determining this or that lexical-semantic variant and its correspondence to the generalized meanings of the definitions presented in the normative dictionaries. However, the experience of working with technical texts, as well as the real help of the aforementioned experts, makes it possible to successfully cope with contextual analysis and obtain reliable results.

In the given article the **object** of the research is the text corpus of one of the technical specialties – “Chemical Engineering” (CE). On its basis, a probabilistic-statistical model (frequency dictionary) was created in order to determine the most frequent nouns that can be found in the texts “Chemical Engineering” and whose semantic structures will be analyzed in the article. They turned out to be a few words, but the most frequent of them is the noun ‘system’, which is considered in the given article.

Aim. The goal of the article is to describe the process and results of comparing the set of definitions of the noun ‘system’ fixed in a normative dictionary to the list of LSVs of this word functioning in the text corpus “Chemical Engineering” in order to find the integral and differential characteristics between them. This comparison clearly demonstrates the extent of implementation of the semantic structure of the word ‘system’ embodied in the dictionary definitions.

Basic material. The text corpus was created on the basis of scientific articles used in US and UK journals: Chemical Engineering Progress, Chemical and Process Engineering. The total amount of textual content is 200 thousand tokens.

The analysis of the semantic structure of the English noun ‘system’ was carried out on the basis of definitions fixed in the English normative dictionaries Longman Dictionary Of Contemporary English, Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary, Webster’s

Third New International Dictionary, some industry bilingual dictionaries of this specialty. Comparison of normative dictionaries has showed that in almost all the sets of definitions are presented in the same way in them. However it (set) is most fully represented in Webster’s Third New International Dictionary (Webster’s, 2002).

Based on Webster’s Dictionary a list of dictionary definitions of the noun ‘system’ was determined for the further comparison with the LSVs occurring in the text corpus. Particular attention was paid to the terminological meanings included in the terminological system of the technical area “Chemical Engineering”.

As we have already mentioned in the **Aim** that the description of the semantic characteristics of the noun ‘system’ is presented by comparing the definitions of the dictionary entry of the word ‘system’, recorded in the normative dictionaries, with the lexical-semantic variants of this word, found in the CE text corpus by contextual analysis, which makes it possible to determine integral and differential characteristics of both lists and to realize to what extent the semantic structure of the word ‘system’, reflected in the language system, is implemented in speech, i.e. – in the text.

The article provides the following order of analysis. First of all, the set of dictionary definitions presented in the normative English dictionaries is considered, which is the semantic structure of the word ‘system’. Then all lexical-semantic variants that implement the semantic structure of the word ‘system’ in the CE text corpus are given in full confirmed by the corresponding examples. It should be noted that the basis for the hierarchy, i.e. the order in which definitions are presented, is the one given in the normative dictionary, and for the LSV hierarchy – the frequencies of their use in the corresponding meanings in the text corpus. Therefore along with the examples the statistical data on the LSV occurrence in the text corpus is presented. And finally a comparative analysis of language and speech units is carried out.

So the dictionary entry of the noun ‘system’ contains the following ten definitions: 1) *a set or arrangement of things so related or connected as to form a unity or organic whole*; 2) *the world or the universe*; 3) *the body considered as a whole functioning organism*; 4) *a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts*; 5) *a method or plan of classification*; 6) *a regular orderly way of doing something*; 7) *a number of bodily organs acting together to perform one of the main bodily functions*; 8) *an arrangement of rocks showing evidence as through fossils, of having been formed during a given geological period*; 9) *a group of transportation lines*

under a common owner; 10) in chemistry, a group of substances in or approaching equilibrium.

We present a list of lexical-semantic variants that reflect the semantic structure of the noun 'system' in the CE text corpus. As already noted in addition to examples confirming the presence of an LSV with the corresponding meaning in the text corpus, we provide statistical data, i.e. a percentage that various LSVs occupy when they function in a text corpus:

a) *installation, instrument* (53,8 %) e.g. *An outline sketch of the **system** is known in Figure 1 with elevation to the steam drum noted;*

b) *device, set*, (11%) e.g. *In summary this article has discussed the operation of a hierarchical computer **system** consisting of host/satellite computers for automation of process and laboratory analyzer;*

c) *complex of parts*, (10%) e.g. *The computer **system** combines the information of each of the items above to complete the tabular entries for standard DDC type control program;*

d) *unit*, (9,7%) e.g. *The mechanisms for elevating or convey is also pneumatically operated, and both **systems** are connected to the works' air line;*

e) *technique, technology*, (9,4%) e.g. *The boiler water treatment was the conventional caustic-phosphate **system**;*

f) *set of elements (steps, units, junctions), cycle, combination, conjunction*, (2,1 %) e.g. *Other applications include piping for caustic cell liquor first stage evaporators in a waste treatment **system**, tanks as large as 12 ft x 36 ft for waste solvent recovery **systems**, alkaline, plating solution tanks, and tank wagons, fans, blowers and stocks as tall as 200 ft and a barometric condensing **system** handling 200–250 degrees of Fahrenheit organics, acids and alkalines for over 12 year;*

g) *coordinate system* (1%) e.g. *Nomenclature "Rotational velocity ordinate **system**";*

h) *one indivisible whole*, (1%) e.g. *The third opportunity for instrument involved the removal of the reclaimer to change the unit into a closed operating **system**;*

i) *computer*, (1%) e.g. *The probe-type Oxygen Analyzer is mounted directly into the flue gas steam and requires no sampling **system** of any type;*

j) *company, firm* (1%) e.g. *To monitor implementation of the Workshop proposals by the various computer manufacturers and **systems** houses, the Workshop is considering the establishments of a set of evaluation programs to test s strict compliance with the proposals.*

A comparative analysis of the dictionary definitions and lexical-semantic variants found in the CE text corpus shows the following:

– dictionary definition 1) "*a set or arrangement of things so related or connected as to form a unity or organic whole*", which obviously represents the etymologically original meaning of the noun 'system', is used in the CE text corpus, but is only in eighth place by the frequency of use and is implemented by LSV h);

– dictionary definition 2) of the normative dictionary "*the world or the universe*" to a certain extent coincides with dictionary unit 1); in many normative dictionaries, dictionary definition 2) is absent as an independent unit of the dictionary entry. The context of the CE text corpus under consideration does not confirm dictionary unit 2);

– dictionary definition 3) "*the body considered as a whole functioning organism*" also coincides to a certain extent with dictionary definition 1) of Webster's normative dictionary, as well as LSV a), b), d), h) and i) of this noun in the text corpus;

Thus, with the help of the method of lexical transformations, dictionary definitions 1), 2), 3) turned into one 1)-3) "*a group of related parts working together*", which is an invariant that combines the meanings 1)-3) on the rights of options. Such procedures are very justified when researchers are dealing with literary texts, because this helps to eliminate an excessive fragmentation of the meanings recorded in dictionaries, which is unnecessary for literary texts (Dianova 1979). However for texts referred to scientific and technical discourse the fragmentation of semantic structure of a word often becomes a necessity when using additional semantic meanings or shades of meanings to describe the object as accurately as possible. Therefore, although LSVs a), b), d), h) and i) in the CE text corpus largely coincide, they have the right to independent existence, which is confirmed both by industry dictionaries belonging to this field of science and by the presence of the corresponding examples of LSVs encountered in the corpus under study.

– dictionary definition 4) of the normative dictionary "*a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts*" partly coincides with dictionary definitions 1) and LSVs b), c), f), j). Still, the observed differences in their content give reason to consider these LSVs as quite independent, being included in the semantic structure of the noun 'system' as full-fledged semantic units. For example,

*The functions of the hierarchical **system** for automation of the process stream analysis are ... (LSV b) device, set);*

*Control **system** design effectively divides itself into two separate areas: 1) the regulation of the pro-*

cess and 2) supervisor or economic optimizing control (LSV c) complex of parts);

Thus, a mixture of **systems** must be used by each applications group to achieve its desired results (LSV f) set of elements (steps, units, junctions), cycle, combination, conjunction).

Dictionary definitions of Webster's normative dictionary 5) "a method or plan of classification; and 6) "a regular orderly way of doing something" are identical to the LSV e) 'technique, technology' and to a certain extent coincides with the LSV g) 'coordinate system' in the text corpus under study.

Conclusions. The analysis of the dictionary definitions of the previously mentioned English normative dictionaries and bilingual branch dictionaries referred to the described scientific area, carried out by the method of lexical transformation, logical generalization operations, and their (definitions) comparison with the lexical-semantic variants implemented in the CE text corpus, made it possible to draw the following conclusions as to the integral and differential characteristics of the two lists of language and speech units under comparison:

1. Quantitative analysis shows that the noun 'system' is the most frequent noun in the text corpus "Chemical Engineering".

2. Despite the fact that according to a number of theoretical linguists in any field of technology a sharp narrowing of the semantic structure of a word should be observed, the contextual analysis data showed that the semantic structure of the noun 'system' in the studied text corpus is quite branched, although does

not cover all the definitions of this word taken into account in the normative dictionaries.

3. The semantic structure of the word 'system' in the texts of the CE specialty is represented by ten LSVs. However, in fact, out of ten definitions recorded in Webster's dictionary and constituting the semantic structure of the word 'system' in the language, only three of them are implemented in the CE text corpus: 1) a set or arrangement of things so related or connected as to form a unity or organic whole; 4) a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts; 6) a regular orderly way of doing something.

4. The remaining LSVs of the noun 'system' in the analyzed text corpus of the CE specialty represent new semantic shades that are potentially embedded in the semantic structure of this noun in the language system, but are not fully reflected in dictionary definitions. Such LSVs are the following: *devices, set, complex of parts; technique, technology; one individual whole; company, firm.*

It seems that the presence of the mentioned shades of meanings can further contribute to the corresponding development of the semantic structure of the noun 'system' and the emergence of new elements in the form of corresponding definitions that have independent meanings.

5. The hierarchy of definitions in Webster's normative dictionary of and LSVs in the texts of the CE specialty does not match, which is also confirmed by the given statistical data.

BIBLIOGRAPHY

1. Борисенко Т.И. Английские модальные глагольные конструкции в подязыках техники: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 Германские языки. Одесса: ОГУ, 1989. 180 с.
2. Ганиева И.Ф. Об использовании корпусов в лингвистических исследованиях. *Вестник Башкирского университета*. 2007, Уфа: Изд-во УГУ. Т. 12. № 4. С. 104–106.
3. Дианова Е.М. Исследование семантической структуры английского существительного 'matter'. *Исследование семантической структуры слова и их лексической сочетаемости*. М.: Наука, 1979. С. 79–90.
4. Лошакова А.А. Исследование семантической структуры и сочетаемости групп глаголов, выражающих понятие «поддерживать» (на материале современного английского языка): дис. ... канд. филол. наук, специальность 10.02.04 Германские языки. М.: МГПИИЯ им. М.Тореза, 1983. 231 с.
5. Мельник С.К. Семантическая структура отглагольного словообразовательного гнезда в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук, специальность 10.02.04 Германские языки. М.: МГПИИЯ им. М. Тореза, 1984. 21 с.
6. Неврева М.Н. Методические указания по работе с английской специальной лексикой для студентов специальности «Химическое машиностроение» (частотный словарь-минимум). Одесса: Изд-во ОПИ, 1984. 80 с.
7. Неврева М.Н. Словообразовательная типология имен существительных в подязыках техники (на материале английского языка): дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 Германские языки. Одесса: ОГУ, 1986. 257 с.
8. Почтарук Г.Я. Семантическая структура английских существительных в подязыках техники: канд. филол. наук: спец. 10.02.04 Германские языки. Одесса: ОГУ, 1989. 283 с.
9. Тарасова Л.Д. О языковом статусе лексико-семантических вариантов и их соотношении в семантической структуре слова. *Семантика слова и предложения в английском языке*. Л.: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1980. С. 50–63.
10. Трофимова А.С. Синтаксические единицы современных английских текстов делового стиля: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса: ОГУ, 1988. 199 с.

11. Шапа Л.Н. Формы и функции имен прилагательных в научно-техническом тексте (на материале английского подъязыка электроснабжения): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса: ОГУ, 1991. 205 с.
12. Шестопалова Л.С. Соотношение и ранжирование лексических значений в семантической структуре слова в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: специальность 10.02.04 Германские языки. Л.: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1980. 23. с.
13. Шилихина К.М. Использование корпусов в исследованиях дискурса. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2014. № 3. С. 21–26.
14. Webster's Third New International Dictionary. N-Y: Publisher Merriam Webster, Inc., June 2002. 2662 p.

REFERENCES

1. Borisenko T.I. Anglijskie modal'nye glagol'nye konstrukcii v pod"yazykah tekhniki [English modal verbal constructions in engineering sublanguages]. Diss. ... cand. of philol. sciences: 10.02.04 German languages. Odessa: OSU, 1989. 180 p. [in Russian].
2. Ganieva I.F. Ob ispol'zovanii korpusov v lingvisticheskikh issledovaniyakh [On the usage of corpora in linguistic research]. *Bulletin of Bashkir University*, 2007. Ufa: Publishing House of USU. Vol. 12. No. 4. pp. 104–106. [in Russian].
3. Dianova E.M. Issledovanie semanticheskoy struktury anglijskogo sushchestvitel'nogo 'matter' [The semantic structure research of the English word 'matter']. *The study of the semantic structure of words and their lexical compatibility*. M.: Science, 1979. pp. 79–90. [in Russian].
4. Loshakova A.A. Issledovanie semanticheskoy struktury i sochetaemosti grupp glagolov, vyrazhayushchih ponyatie "podderzhivat'" (na materiale sovremennogo anglijskogo yazyka) [Research of the semantic structure and combinability of verb groups expressing the concept 'support' (on the material of modern English)]. Diss. ... cand. of philol. sciences: 10.02.04 German languages. Moscow: MSPI named after Maurice Thorez, 1983. 231 p. [in Russian].
5. Mel'nik S.K. Semanticheskaya struktura otglagol'nogo slovoobrazovatel'nogo gnezda v sovremennom anglijskom yazyke [Semantic structure of the verbal word-formation lacuna in modern English]. Abstract of dis. ... cand. of philol. sciences, 10.02.04 Germanic languages. M.: Moscow: MSPI named after Maurice Thorez, 1984. 21 p. [in Russian].
6. Nevreva M.N. Metodicheskie ukazaniya po rabote s anglijskoj special'noj leksikoj dlya studentov special'nosti "Himicheskoe mashinostroenie" (chastotnyj slovar'-minimum) [Methodological guidelines for working with English special lexis for students of the specialty "Chemical engineering" (frequency dictionary-minimum)]. Odessa: OPU publishing House, 1984. 80 p. [in Russian].
7. Nevreva M.N. Slovoobrazovatel'naya tipologiya imen sushchestvitel'nyh v pod"yazykah tekhniki (na materiale anglijskogo yazyka) [Word-formation typology of nouns in sublanguages of engineering (based on the material of the English language)]. Diss. ... cand. of philol. sciences: 10.02.04 German languages. Odessa: OSU, 1986. 257 p. [in Russian].
8. Pochtaruk G.YA. Semanticheskaya struktura anglijskikh sushchestvitel'nyh v pod"yazykah tekhniki [Semantic structure of the English nouns in engineering sublanguages]. Diss. ... cand. of philol. sciences: 10.02.04 German languages. Odessa: OSU, 1988. 283 p. [in Russian].
9. Tarasova L.D. O yazykovom statuse leksiko-semanticheskikh variantov i ih sootnoshenie v semanticheskoy strukture slova [On the linguistic status of lexical-semantic variants and their correlation in the semantic structure of a word]. *Semantics of word and sentence in English*. L.: LSPI named after A.I. Herzen, 1980. pp. 50–63. [in Russian].
10. Trofimova A.S. Sintaksicheskie edinicy sovremennykh anglijskikh tekstov delovogo stilya [Syntactic units of modern English business-style texts]. Diss. ... cand. of philol. sciences: 10.02.04 German languages. Odessa: OSU, 1988. 199 p. [in Russian].
11. Shapa L.N. Formy i funkcii imen prilagatel'nyh v nauchno-tekhnicheskom tekste (na materiale anglijskogo pod"yazyka elektrosnabzheniya) [Forms and functions of adjectives in scientific-engineering texts (based on the English sublanguage "Electrical Engineering")]. Diss. ... cand. of philol. sciences: 10.02.04 German languages. Odessa: OSU, 1991. 205 p. [in Russian].
12. Shestopalova L.S. Sootnoshenie i ranzhirovanie leksicheskikh znachenij v semanticheskoy strukture slova v sovremennom anglijskom yazyke [Correlation and ranking of lexical meanings in the semantic structure of a word in modern English]. Abstract of diss. ... cand. philol. sciences: 10.02.04 German languages. L.: LSPI named after A.I. Herzen, 1980. 23 p. [in Russian].
13. Shilikhina K.M. Ispol'zovanie korpusov v issledovaniyakh diskursa [The use of corpora in discourse research]. *Bulletin of the VSU. Series: Linguistics and Intercultural Communication*. Voronezh: VSU Publishing House, 2014. № 3. pp. 21–26. [in Russian].
14. Webster's Third New International Dictionary. N-Y: Publisher Merriam Webster, Inc., June 2002. 2662 p.

УДК 792.57:78.036.9

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-9>

Павло ЗІБРОВ,
orcid.org/0000-0002-3537-5860
народний артист України, професор,
завідувач кафедри естрадного співу
Приватного вищого навчального закладу «Київський університет культури»
(Київ, Україна) dianazibrova1@gmail.com

Владислав ЗАЙЦЕВ,
orcid.org/0000-0002-7661-6886
заслужений артист України,
доцент кафедри естрадного співу
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) info@vladzaytsev.com

РЕТРО ЕСТЕТИКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОП-МУЗИКИ

У статті окреслено особливості втілення ретро естетики в сучасній українській поп-музиці. Відзначено, що розвиток мистецької практики відбувається повсякчас. Загальна логіка її становлення демонструє наявність феноменів, які дають можливість переосмислити музичну спадщину минулого, виявити її культуротворчий потенціал та сформувати нові твори. Хоч музична культура невинно розвивається, проте в ній можна віднайти чимало відсилань до тих мистецьких практик, витоків яких були закладені у попередні роки. Спостерігаючи за тими музичними явищами, які виникли відносно нещодавно, можна констатувати використання музикантами здобутків культури попередніх десятиліть. Ретро-стиль наразі функціонує як окрема гілка в межах поп-музики. Яскравим прикладом подібного ретро в музиці є намагання гуртами та виконавцями використовувати специфічний саунд, що наближений до звучання різних колективів другої половини ХХ століття, звернення до музичних композицій минулого. Також наслідування можна спостерігати на рівні візуального оформлення сценічних костюмів музикантів. Всі ці чинники дозволяють казати про формування ретро естетики у сучасній поп-музиці. В композиціях українського гурту «Our Atlantic» інтерес до ретро в музичному плані реалізується через звернення до напрямків фанк, соул та диско. Фанк характеризується використанням танцювальних ритмоформул, нерідко у розмірі 4/4. Для нього притаманне акцентування сильних долей такту, доволі прозоре аранжування, де використовуються характерні синтезаторні семпли, гітарні акорди тощо. Вкрай виразною ознакою звучання колективу є застосування головним солістом фальцету у всіх композиціях. Подібне тембральне рішення дозволяє надати особливої легкості звучанню та створити святковий настрій. Візуальний сценічний образ виконавців також ілюструє відтворення стилістики ретро. Їх музичний стиль є таким, що передає традиції здобутків минулих років у сучасній формі.

Ключові слова: фанк, ретро, поп-музика, повторення, соул, стиль.

Pavlo ZIBROV,
orcid.org/0000-0002-3537-5860
People's Artist of Ukraine, Professor,
Head of the Pop Singing Department
Kyiv University of Culture
(Kyiv, Ukraine) dianazibrova1@gmail.com

Vladyslav ZAITSEV,
orcid.org/0000-0002-7661-6886
Honored Artist of Ukraine,
Associate Professor at the Pop Singing Department
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) info@vladzaytsev.com

RETRO AESTHETICS IN THE CONTEXT OF MODERN UKRAINIAN POP MUSIC

The article highlights the peculiarities of the embodiment of retro aesthetics in modern Ukrainian pop music. It was noted that the development of artistic practice is taking place everywhere. The general logic of its formation demonstrates the presence of phenomena that make it possible to rethink the musical heritage of the past, reveal its cultural potential

and create new works. Although musical culture is constantly developing, it can be found many references to those artistic practices that were established in previous years. Observing those musical phenomena that arose separately a long time ago, it is possible to trace how the performers were taken as achievements of the culture of previous decades. Retro style currently functions as a separate branch within pop music. A vivid example of such a retro in music is the attempt of bands and performers to use a special sound that is like the sound of various groups of the second half of the 20th century, an appeal to musical compositions of the past. Observations can also be at the level of visual design of stage costumes of musicians. All these factors refused to say about the prevalence of retro aesthetics in modern pop music. In the composition of the Ukrainian band "Our Atlantic", the interest in retro in the musical plan is realized through the appeal to the directions of funk, soul and disco. Funk is characterized by the use of dance rhythm formulas, often in 4/4. It is characterized by accentuation of strong parts of the beat, a good transparent arrangement, where characteristic synthesizer samples, guitar chords, etc. are used. An extremely distinctive feature of the band's sound is the use of falsetto by the main soloist in all compositions. Such a timbral solution allows you to give a special lightness of sound and create a festive mood. The visual stage image of the performers also illustrates the reproduction of the retro style. Their musical style conveys the traditions of the achievements of the past years in a modern form.

Key words: funk, retro, pop music, repetition, soul, style.

Постановка проблеми. Розвиток мистецької практики відбувається повсякчас. Загальна логіка її становлення демонструє наявність феноменів, які дають можливість переосмислити музичну спадщину минулого, виявити її культуротворчий потенціал та сформувати нові твори. Хоч музична культура невпинно розвивається, проте в ній можна віднайти чимало відсилань до тих мистецьких практик, витоки яких були закладені у попередні роки. Спостерігаючи за тими музичними явищами, які виникли відносно нещодавно, можна констатувати звернення до здобутків культури попередніх десятиліть. Яскравим прикладом подібного ретро в музиці є намагання рок-гуртами та виконавцями використовувати специфічний саунд, що наближений до звучання різних колективів другої половини ХХ століття, або звернення до музичних композицій минулого. Також наслідування можна спостерігати на рівні візуального оформлення сценічних костюмів музикантів. Всі ці чинники дозволяють казати про превалювання ретро естетики у сучасній поп-музиці. В тому числі чимало прикладів можна віднайти в українській музичній культурі, хоча дана тенденція не здобувала достатнього вивчення в науковій літературі.

Аналіз досліджень. Питання взаємодії традицій та новацій в історії мистецького розвитку розкривались у публікаціях видатного італійського мислителя У. Еко. Особливості використання в музичній культурі раніше створених тем досліджувалось в статті А. Тормахової, на прикладі римейків. Специфіка музичних стилів, що циркулюють в сучасній музиці, висвітлюються в роботах таких авторів, як М. Смородська та І. Яркіна. Поширення ретро в українській музичній естраді досліджує Р. Шаповалова. Аналізу поняття «стиль» присвячена монографія О. Коннова.

Мета статті – дослідити прояви ретро естетики в контексті української сучасної музичної культури.

Виклад основного матеріалу. Сучасна музична культура представлена низкою виконавців та гуртів. Основною задачею кожного артиста є пошук індивідуального неповторного стилю, що є запорукою успішності та можливості бути впізнаним на музичній арені. О. Коннов вірно відмічає, що саме стиль є запорукою того, що витвір чи виконавець, якому він притаманний, є індивідуальністю. «Відсутність стилю у цьому сенсі – це невиразність, позбавленість своєрідності, оригінальності, власного обличчя, непомітності на загальному тлі» (Коннов, 2015: 62). Водночас, формування власного творчого обличчя є доволі непростою задачею, при вирішенні якої мають враховуватись як інтереси і смаки самого виконавця, так і публіки. Аналізуючи специфіку розвитку музичної поп-сцени можна виявити певну закономірність, що нерідко напрямки, які межують один з іншим, є діаметрально протилежними. Кожен наступний стиль є відкиданням вже відомого та апробованого. Проте вже із плином часу відбувається процес повернення до тих надбань, які були популярними двадцять-тридцять, або й більше років тому. Умберто Еко (Еко, 1985) вказує на формування нової теорії мистецтва, що притаманна для постмодерну, в якій повторення є ознакою серійності (в широкому сенсі). Тобто повторення є певним базисним принципом. Це притаманно і для моди, як механізму регулярної зміни стандартів одягу, і для різних мистецьких напрямків, в тому числі й музичних. «Явище римейку, а іншими словами повторення, цитування, варіантності та варіативності характерне для музики як виду мистецтва» (Тормахова, 2015: 14). Музичний дискурс формується з відомих лексем, символічних одиниць значення, що ілюструють приналежність до твору, стилю чи певного феномену.

Інтерес до ретро естетики, того, що набуло характер звичного та добре колись знайомого,

притаманний для української музичної культури сьогодення. Причому ознаки цього процесу наявні у багатьох гуртів. Р. Шаповалова робить висновки, що ретро-стиль наразі функціонує як окрема гілка в межах поп-музики. «Відтворення принципів вінтажного стилю, переважання танцювально-пісенних жанрів розважальної культури минулого, зверненість до позаекторного трактування часопростору є особливістю ретро-стилю» (Шаповалова, 2021: 83). Дослідниця вбачає ознаки цього процесу у відтворенні творів представників української діаспори, які мають чітку асоціацію з музикою минулого. Наприклад, такими є твори Богдана Весоловського й Квітки Цісик, що нерідко привертають увагу різних сучасних українських музикантів. Відому пісню «Верше, мій верше» виконувала Іларія, Джамала, Костянтин та інші виконавці. Їх кавер-версії вінтажної композиції є прикладом стилю ретро, принаймні процесу реактуалізації подібних першоджерел.

Ще більш яскраво та наочно процес циркуляції ретро в музичній культурі простежується тоді, коли відтворюється мистецький феномен цілісно. Тобто ретранслюється система ознак, що викликають комплекс взаємопов'язаних значень. Український гурт «Our Atlantic» є прикладом колективу, що використовує чимало елементів ретро у своїй творчості. Специфіка творчих інтенцій колективу проявляється у наслідуванні традицій виконавства, що були започатковані такими колективами, як «Earth, Wind & Fire» та «Jamiroquai». О. Тринько відзначає здобутки ансамблю «Earth, Wind & Fire», адже він став не лише культовим для американської культури, а й для вітчизняного виконавства. «Саме цей гурт сформував основу, на якій виросло чимало сучасних співаків-солістів та колективів сьогодення. Їх музична практика була пов'язана з синтезом різних напрямків, як-от фанк, соул, диско, рок» (Тринько, 2020: 214-215). Основою індивідуального стилю було поєднання розгалужених інструментальних партій, яскравих вокальних ліній та ритмічної пружності.

Учасники гурту «Our Atlantic» звертаються до стильового напрямку фанк. Цей стиль характеризується використанням танцювальних ритмоформул, нерідко у розмірі 4/4. Для нього притаманно акцентування сильних долей такту, доволі прозоре аранжування, де використовуються характерні синтезаторні семпли, гітарні акорди тощо. Вкрай виразною ознакою звучання колективу є застосування головним солістом фальцету у всіх композиціях. Фактично немає прикладів творів, де був би наявний спів на повний голос у низь-

кому регістрі. Подібне тембральне рішення дозволяє надати особливої легкості звучанню та створити святковий настрій.

Ірина Яркіна, досліджуючи особливості розвитку вокально-інструментальних ансамблів у стилі фанк, визначає, що для них притаманні наступні риси: «1) пісенна «шлягерна» основа; 2) ритм як провідний засіб «перекладу» пісні у танець; 3) фоніка електронних інструментів у комплексі з засобами звукопосилувальної техніки, що дає змогу встановити необхідний звукорежисерський баланс, створити стереофонічну картину звучання, спрямоване не на час розгортання музики, а на звукопросторові ефекти (Dolby Surround) (Яркіна, 2016: 8). Всі ці ознаки характерні для музики гурту «Our Atlantic». Учасники даного колективу запозичують не лише традиції західноєвропейських та американських гуртів, а й українських. Особливо відчутним є вплив на їх творчість «вусатого» фанку, який був поширений у 70–80-х роках в українській музичній культурі.

Два альбоми гурту – «Pillow» (2018) і «Час розваг» (2020) та сингли «Чуєш?», «Час розваг (2020) та «Марні Мрії» (2023) наочно демонструють той великий шлях, який було пройдено учасниками. Зміни саунду свідчать про розвиток індивідуального стилю гурту. Легкий танцювальний настрій превалює у композиції «Чуєш?» та інших творах з репертуару гурту. Наспівні мелодії вкрай просто закарбовуються у пам'яті слухача, а ритміка ініціює сферу моторики. Окрім використання елементів фанку, учасники наслідують стилістику соул та диско. Елементи соул здебільшого можна простежити у вокальній манері співака. Здебільшого це ті чинники, що характерні для арфроамериканських фольклорних форм. Як правило, вони найбільш часто прослідковуються у приспівих їх композицій. Так соул проявляється у наступних ознаках, як ритмічна основа імпровізації соліста, «свобода від основної ритмічної лінії, яку тримає ритм-група; використання «дьоті-тонів» і звуків з невизначеною висотою; мелодико-інтонаційний зв'язок, поліритмія» (Смородська, 2020: 6). Це також можна розглянути як ще один компонент ретро стилістики, адже соул як стиль та виконавська манера був наявний у творчості «Earth, Wind & Fire».

І фанк, і соул, і диско були започатковані в другій половині ХХ століття та мали неабияку популярність. Для музикантів гурту «Our Atlantic» вкрай важливо показати традиції та продемонструвати їх вплив на сучасність. Учасники колективу можуть використовувати не лише популярні музичні стилі, а й транслювати у власних творах

окремі народні мелодії та інтонації. Причому вони звучать цілком органічно, будучи обрамленими електросаундом, який превалує у аранжуваннях. Формування власної художньої мови цього колективу здійснювалось, починаючи від 2017 року, коли свої перші композиції записали Віктор Байда та Дмитро Бакал. Після розширення складу гурту, до якого додалися Олексій Биков та Сергій Лисов, відбулись процеси остаточної кристалізації стилю. Зокрема такого значення набуло застосування вінтажних синтезаторних семплів. Їх «штучне» звучання, яке вражає своєю несхожістю на акустичні клавішні інструменти, поєднане із чоловічим голосом, що співає фальцетом, створює ті фанк-риси, які нині символізують ретро. Поступово учасники колективу не лише змогли сформувати власний неповторний впізнаваний стиль, а й вийшли на доволі високий професійний щабель, адже прийнявши участь у національному відборі для участі у конкурсі Євробачення-2022, вони були високо оцінені членами журі. Тоді їх композиція «Моя любов» отримала 5 балів від журі, що безперечно демонструє їх здатність формувати контент, який може гідно представляти Україну на світовій музичній арені.

Потрібно зауважити, що про стиль ми можемо говорити тоді, коли існує цілісність усіх компонентів. Не лише музичних, а й візуальних. «Стиль, таким чином, є детермінантною, принциповою властивістю форми, що “розчинена” у всіх її частинах» (Коннов, 2015: 63). Це можна простежити і у діяльності цього українського гурту. Розвитку здобувала не лише музична мова учасників гурту, а й їх візуальний імідж. Якщо у ранніх відеороботах музиканти демонстрували слідування сучасній моді, то починаючи з 2020 року ними активно підкреслюється прихильність до ретро не лише у музиці, а й у костюмах (їх фасоні, матеріалі, кольорі тощо), зачісках, вусах. Візуальний образ учасників найбільше відповідає тому «стандартному» вигляду, який мали музиканти напрямку «вусатий фанк» – це подовжені зачіски типу каре,

твідові костюми коричневого чи бежевого кольору з брюками кльош. Навіть у відеокліпах, в тому числі на пісню «Моя любов», вони обирають простір, що максимально точно відтворює атмосферу, коли фанк чи диско лише починали набувати популярності. Антураж приміщення втілює естетику дизайну готелів 70-х років, яка була поширена в СРСР. Водночас тематика пісень гурту сконцентрована на розкритті важливих та соціально значимих тем (захисту довкілля, аб'юзивних стосунків та ін.), які набули актуальності в сучасній музичній практиці.

Можна відзначити, що звернення до ретро естетики, насамперед, полягає у прагненні максимально точно відтворювати різні компоненти музичної культури. Це проявляється не лише на рівні стилю, а й через використання певних тем чи музичних творів, що були притаманні для попередньої практики. Причому доцільність віднесення феномену до ретро можлива у тому випадку, коли музикант прагне відтворювати старий твір не у новому обрамленні чи стилі тощо. Подібна кардинальна зміна буде означати його перевтілення. Естетизація ретро можлива тоді, коли артист відтворює його із збереженням константних базових ознак. Саме такими характеристика і змальовується стиль, як цілісна багатовимірна система.

Висновки. В українській музичній попкультурі можна констатувати поширення ретро естетики. Даний принцип може реалізовуватись на різних рівнях – через циркуляцію окремих композицій, які були написані упродовж попередніх десятиліть, на рівні стильового музичного «запозичення» та відтворення візуальних характеристик. Естетика ретро майстерно втілюється в композиціях українського гурту «Our Atlantic». В музичному плані це реалізується через звернення до напрямків фанк, соул та диско. Візуальний сценічний образ виконавців також ілюструє відтворення стилістики ретро. Їх музичний стиль є таким, що передає традиції здобутків минулих років у сучасній доступній формі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коннов О. Ф. Історична динаміка художнього стилю. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 187 с.
2. Смородська М.М. Стиль соул в естрадно-джазовому вокальному мистецтві другої половини ХХ століття. Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – музичне мистецтво; Харківська державна академія культури. Харків, 2020. Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка. Суми, 2020. 21 с.
3. Тормахова А. Римейк чи варіації? До проблеми розвитку сучасної музичної культури. *Університетська кафедра*. Київ: КНЕУ, 2015. № 4. С. 7–17.
4. Тринько О. «Earth, Wind And Fire»: специфіка виконавської манери. *Матеріали щорічної науково-практичної інтернет-конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів «Музика в діалозі з сучасністю: мистецькі, педагогічні, комунікаційні аспекти музичної культури України ХХІ століття»*. Київ: КНУКіМ, 2020. С. 214–216.

5. Шаповалова Р. Стиль «ретро» в українській популярній музиці (на прикладі пісні «Верше» Квітки Цісик). *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2021. Вип 44. Т. 3. С. 78–83.
6. Яркіна І. Вокально-інструментальний ансамбль у стилі *funk*: автореф. канд. мистецтвознавства: 17.00.03 – Музичне мистецтво. Харків, 2016. 19 с.
7. Eco U. Innovation and Repetition: Between Modern and Post-Modern Aesthetics. *Daedalus*, 1985. Vol. 114, No. 4, pp. 161–184.

REFERENCES

1. Konnov O. F. Istorychna dynamika khudozhnoho styliu [Historical dynamics of artistic style]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2015. 187 p. [in Ukrainian].
2. Smorodska M.M. Styl soul v estradno-dzhazovomu vokalnomu mystetstvi druhoi polovyny XX stolittia [Soul style in pop-jazz vocal art of the second half of the 20th century]. Avtoref. dys... kand. mystetstvoznavstva: 17.00.03 – muzychne mystetstvo; Kharkivska derzhavna akademiia kultury. Kharkiv, 2020. Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. A.S. Makarenka. Sumy, 2020. 21 p. [in Ukrainian].
3. Tormakhova A. Rymeik chy variatsii? Do problemy rozvytku suchasnoi muzychnoi kultury [Remake or variations? To the problem of the development of modern musical culture]. *Universytetska kafedra*. Kyiv: KNEU, 2015. № 4. pp. 7–17 [in Ukrainian].
4. Trynko O. «Earth, Wind And Fire»: spetsyfika vykonavskoi manery [Earth, Wind And Fire”: the specifics of the performing manner.]. *Materialy shchorichnoyi naukovopraktychnoyi internet-konferentsiyi profesors'ko-vykladats'koho skladu, doktorantiv, aspirantiv, mahistriv ta studentiv “Muzyka v dialozi z suchasnistiu: mystetski, pedahohichni, komunikatsiini aspekty muzychnoi kultury Ukrainy XXI stolittia”*. Kyiv: KNUKiM, 2020. pp. 214–216 [in Ukrainian].
5. Shapovalova R. Styl «retro» v ukrainskii populiarnii muzytsi (na prykladi pisni “Vershe” Kvitky Tsisyk) [The “retro” style in Ukrainian popular music (on the example of the song “Vershe” by Kvitka Tsisyk)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobitskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 2021. Issue 44. Vol. 3. pp. 78–83 [in Ukrainian].
6. Iarkina I. Vokalno-instrumentalni ansambl u styli funk [Vocal-instrumental ensemble in funk style]: avtoref. kand. mystetstvoznavstva: 17.00.03 – Muzychne mystetstvo. Kharkiv, 2016. 19 p. [in Ukrainian].
7. Eco U. Innovation and Repetition: Between Modern and Post-Modern Aesthetics. *Daedalus*, 1985. Vol. 114, No. 4, pp. 161–184.

УДК 783.65+78.088(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-10>**Ольга ЗОСІМ,***orcid.org/0000-0001-7546-094X**доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри академічного і естрадного вокалу та звукорежисури
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) olgazosim70@gmail.com***Олена СПОЛЬСЬКА,***orcid.org/0000-0002-2397-2035**аспірантка кафедри академічного і естрадного вокалу та звукорежисури
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
провідний фахівець ректорату
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Тернопіль, Україна) olenadovbush84@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВНИХ РІЗДВЯНИХ ПІСЕНЬ У ФОРТЕПІАННИХ ОБРОБКАХ ДЕНИСА СІЧИНСЬКОГО, ВАСИЛЯ БЕЗКОРОВАЙНОГО ТА ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО

У статті розкриваються питання рецепції української духовнопісенної традиції та аналізуються індивідуальні художні рішення у фортепіанних обробках різдвяних пісень Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського. Актуальність роботи пов'язана з необхідністю осмислення фортепіанних транскрипцій церковних коляд не лише в контексті регіональної музичної традиції, а і з позицій генетичних зв'язків такого роду музичних творів з паралітургічними пісенними практиками Галичини. В результаті аналізу змісту і структури циклів трьох композиторів було встановлено, що збірки Д. Січинського та В. Безкоровайного є фортепіанними аналогами церковних співаників паралітургічного призначення, з якими їх споріднює пісенний репертуар та принципи його упорядкування. В. Барвінський відходить від моделі церковного пісенника, в його збірці у вільному порядку розташовані різдвяні твори книжного та фольклорного походження. Встановлено, що при звертанні до української барокової духовнопісенної спадщини композитори орієнтувалися на сучасну музичну практику паралітургічного співу, а тому мелодичні версії пісень, які було покладено в основу їх фортепіанних творів, були відмінними від богогласникових, іноді суттєво. Аналітичним матеріалом дослідження стали фортепіанні обробки трьох пісень з почаївського «Богогласника» – «Небо и земля нынѣ торжествуютъ», «Новая радость стала», «Не плачь Рахили», до яких, окрім останньої, зверталися усі три композитори. Було відзначено особливості індивідуальних творчих рішень кожного з композиторів при обробці пісенних творів, встановлено жанрові орієнтири та окреслено стильові пріоритети. Зазначено, що в обробках Д. Січинського базовий романтичний стиль доповнюється неокласичними елементами, у творах В. Барвінського органічно поєднуються риси романтизму, імпресіонізму та неокласицизму, а В. Безкоровайний, який у п'єсах циклу максимально спрощує музичну мову, орієнтується на класико-романтичний стиль. Аналіз фортепіанних обробок різдвяних пісень Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського показав, що ці твори є значимими для української музичної культури і як зразок оригінальної рецепції українського духовнопісенного репертуару, так і національно орієнтованої фортепіанної музики дидактичного спрямування, що має художню цінність.

Ключові слова: українські церковні пісні, церковні співаники, «Богогласник», фортепіанні обробки різдвяних пісень Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського, музичний жанр, музичний стиль.

Olga ZOSIM,

orcid.org/0000-0001-7546-094X

Doctor of Arts, Professor,

*Professor at the Department of Academic and Popular Vocal and Sound Directing
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) olgazosim70@gmail.com*

Olena SPOLSKA,

orcid.org/0000-0002-2397-2035

*Postgraduate Student at the Department of Academic and Popular Vocal and Sound Directing
National Academy of Culture and Arts Management,
Leading Specialist of the Administration
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil, Ukraine) olenadovbush84@gmail.com*

FEATURES OF THE PERCEPTION OF UKRAINIAN CHURCH CHRISTMAS SONGS IN THE PIANO ARRANGEMENTS BY DENYS SICHYNSKYI, VASYL BEZKOROVAINYI AND VASYL BARVINSKYI

The paper reveals the issues of the perception of the Ukrainian spiritual song tradition and analyzes individual artistic decision in piano arrangements of Christmas songs by D. Sichynskyi, V. Bezkorovainyi and V. Barvinskyi. The relevance of the work is connected with the need to comprehend the piano transcriptions of church carols not only in the context of the regional musical tradition, but also from the standpoint of the genetic links of this kind of musical works with the paraliturgical song practices of Halychyna. As a result of the analysis of the content and structure of the cycles of three composers, it was found that the collections by D. Sichynskyi and V. Bezkorovainyi are piano analogues of church songbooks for paraliturgical purposes, with which they have in common the song repertoire and the principles of its compilation. V. Barvinskyi departs from the model of a church songbook; in his collection, Christmas works of book and folklore origin are disposed in a free order. It has been established that when referring to the Ukrainian baroque spiritual song heritage, the composers were guided by the modern musical practice of paraliturgical singing, and therefore the melodic versions of the songs that were the basis of their piano works were different from the Bohohlasnyk's ones, sometimes significantly. Piano arrangements of three songs from Pochaiv's «Bohohlasnyk» – «Heaven and earth are now triumphant», «New joy has become», «Don't cry Rachel», which, except for the last one, were used by all three composers, became the analytical material of the study. The features of the individual creative decisions of each of the composers in the arrangement of song works were noted, genre guidelines were established and stylistic priorities were outlined. It is indicated that in the arrangements by D. Sichynskyi the basic romantic style is supplemented with neoclassical elements, in the works of V. Barvinskyi organically combines the features of romanticism, impressionism and neoclassicism, and V. Bezkorovainyi, who simplifies the musical language as much as possible in the plays of the cycle, focuses on the classic-romantic style. The analysis of piano arrangements of Christmas songs by D. Sichynskyi, V. Bezkorovainyi and V. Barvinskyi showed that these works are significant for Ukrainian musical culture both as an example of the original perception of the Ukrainian spiritual song repertoire and nationally oriented piano music of the didactic direction.

Key words: *Ukrainian church songs, church songbooks, «Bohohlasnyk», piano arrangements of Christmas songs by D. Sichynskyi, V. Bezkorovainyi and V. Barvinskyi, musical genre, musical style.*

Постановка проблеми. Дослідження української сакральної музики є одним з пріоритетів сучасних музикологічних студій. Окрім традиційних розвідок, присвяченим богослужбовому співу, активно розвивається напрям, що зосереджує увагу на паралітургічних жанрах, а також музичних творах, що генетично пов'язані з традиціями паралітургічного співу. Фортепіанні обробки різдвяних пісень композиторів Галичини першої третини ХХ століття є тим напрямом творчості, який сягає корінням церковної музичної традиції, а саме її паралітургічної гілки. Цей зв'язок мало усвідомлюється сучасними науковцями, які воліють розглядати фортепіанні збірки з обробками різдвяних пісень в контексті рецепції української

фольклорної традиції. Не менш важливе значення матимуть текстологічні та музикознавчо-аналітичні, у тому числі компаративні, студії циклів різдвяних пісень в обробці фортепіано композиторів Галичини, які дадуть цілісне уявлення про оригінальну сторінку фортепіанної музики регіону першої третини ХХ століття.

До жанру фортепіанної обробки різдвяних пісень зверталися Василь Барвінський, Василь Безкоровайний, Богдан Вахнянин, Денис Січинський, Ярослав Ярославенко (Вінцковський), які створили збірки п'єс на основі пісень різдвяного циклу – як церковних, так і фольклорних. Серед цих композиторів троє – Василь Барвінський, Василь Безкоровайний, Денис Січинський – є уро-

дженнями Тернопілля. І хоча фортепіанні цикли за часом і місцем створення не були безпосередньо пов'язані з їх малою батьківщиною, для аналізу нами було обрано збірки саме тернопільських митців, творчість яких мала важливе значення для розвитку музичної культури Галичини першої третини ХХ століття.

Аналіз досліджень. Цикли фортепіанних обробок різдвяних пісень Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського вже потрапляли у поле зору українських науковців. Серед цих робіт відзначимо дослідження О. Горбач та М. Райчук (Горбач, Райчук, 2005), І. Новосядлої (Новосядла, 2007а; Новосядла, 2007б; Новосядла, 2009; Новосядла, 2011), Л. Філоненка (Філоненко, 1995; Філоненко, 1997), І. Фрайта (Фрайт, 2013). У розвідках зазначених науковців підіймаються питання музичного стилю творів, зв'язку з фольклорною традицією, підкреслюється їх виховна та дидактична цінність, меншою мірою увагу приділено музичній компаративістиці, а саме порівнянню підходів митців до пісенних першоджерел та відмінностям їх творчих рішень у музичному втіленні тієї чи іншої пісні. Зовсім не висвітлено в науковій літературі проблематика зв'язків фортепіанних обробок різдвяних пісень з паралітургічною гілкою української богослужбової традиції, представленою духовнопісенними творами, хоча питання релігійного компоненту в контексті українських традицій святкування Різдва підіймалися у дисертації І. Новосядлої (Новосядла, 2011: 75–77), а також у вступній статті Т. Воробйової до видання циклу В. Безкоровайного (Безкоровайний, 2006: 3–5). Отже, проблематика, пов'язана з рецепцією пісень різдвяного циклу у фортепіанній музиці Галичини першої третини ХХ століття, потребує серйозного вивчення, у тому числі із залученням методологічного інструментарію, виробленою сучасною компаративістикою.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей рецепції української духовнопісенної традиції та характеристикі індивідуальних художніх рішень у фортепіанних обробках різдвяних пісень композиторів-тернополян – Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського.

Виклад основного матеріалу. Тривалий час фортепіанні обробки різдвяних пісень Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського були невідомі українському загалу, передусім через їх релігійний зміст. За часи незалежності було здійснено їх перевидання, що дало можливість ознайомитися з цими творами українському слухачеві та закріпитися в концертному й навчально-мето-

дичному репертуарі. Оскільки сучасні музиканти мають уяву про цикли Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського по нових виданнях, вважаємо за потрібне подати інформацію джерелознавчо-текстологічного характеру, передусім щодо назв циклів, часу і місця їх виходу.

Повна назва циклу Д. Січинського – «Христос родився. Коляди на Різдво Христове. Часть 1. Музыка. Зложив на фортепьян Денис Січинський» (Січинський, б. р.). У перевиданні її, як і назви п'єс у циклі, змінено відповідно до норм сучасного правопису: «Христос родився! Коляди на Різдво Христове. Уклав для фортепіано Денис Січинський» (Січинський, 2012). Рік видання на титульній сторінці оригінального видання не зазначено, орієнтовно він припадає на 1920-ті роки. Збірка містить 24 музичних твори для фортепіано, де інструментальна партія доповнена текстами перших куплетів різдвяних пісень, що розташовані між нотонаосцями. Такий тип друків передбачав як фортепіанне виконання музичних композицій, так і супровід сольного, ансамблевого або хорового співу. Назва циклу Д. Січинського вказує на існування другої його частини – з текстами пісень, однак наразі немає відомостей про це видання.

Фортепіанний цикл В. Барвінського, що налічує 22 твори, має оригінальну назву «Колядки і щедрівки на фортепьян з підложеним текстом» (Барвінський, б. р.). Назва сучасного видання є дещо зміненою: «Колядки і щедрівки для фортепіано зі словесним текстом» (Барвінський, 1997). Рік видання більшість науковців традиційно визначають як 1935, хоча на титулці дата відсутня. Як і у збірці Д. Січинського, перший куплет текстів пісень розміщено між нотонаосцями фортепіанної партії. На початку збірки подано передмову композитора, наприкінці – деякі тексти пісень зі вказівкою, в яких виданнях можна знайти інші пісенні тексти.

Цикл В. Безкоровайного «При ялинці», що складається з 16 творів, є значно більш складним щодо атрибуції. Сучасні дослідники та видавці розділилися у думках щодо місця й часу написання твору, а також його форми. Ю. Медведик подає його назву («При ялинці: Збірка коляд для фортепіано») та місце видання (Тернопіль – Львів) без зазначення дати (Медведик Ю., 2015: 60), тим самим вказуючи, що цей твір композитор написав і видав, перебуваючи на Галичині у період до 1939 року. Наразі про цей друк ми маємо інформацію лише з публікації цього вченого. Низка дослідників, зокрема Л. Обух (Обух, 2015), З. Юзюк (Юзюк, 2009), І. Новосядла (Новосядла, 2009) зазначають, що цей цикл був написаний В. Безкоровайним вже

після від'їзду з України. Втім, для І. Новосядло питання часу і місця написання твору є відкритим, бо в іншій публікації цикл В. Безкоровайного розглядається як такий, що написаний на Галичині (Новосядла, 2007а). Зазначимо і той факт, що усі дослідники уникають його датування. Не менше питань викликають і два сучасних українських видання збірки В. Безкоровайного: «При ялинці. Збірка колядок в перекладі для фортепіано з текстами» (Безкоровайний, 1999) та «При ялинці: Збірка колядок для фортепіано» (Безкоровайний, 2006). Як бачимо, у першому виданні різдвяні пісні надруковані з текстами, подібно до збірок Д. Січинського та В. Барвінського, друге містить лише їх музичні обробки. Ми висловимо свої припущення щодо часу і місця написання В. Безкоровайним свого твору після аналізу його змісту і структури та порівняння з аналогічними циклами Д. Січинського та В. Барвінського.

Для характеристики фортепіанних збірок Д. Січинського, В. Барвінського та В. Безкоровайного з позицій рецепції в них українських різдвяних пісень важливо не лише виявити специфічні риси фортепіанних обробок окремих пісень, а й проаналізувати зміст та структуру самих циклів, зокрема ступінь їх спорідненості з колядниками – співаниками, що містять церковні пісні різдвяного періоду, тобто із врахуванням церковно-літургійного чинника. Для цього спочатку коротко охарактеризуємо саму українську едиційну традицію різдвяних пісень другої половини XIX – першої третини XX століття. Інформацію про деякі видання подає стаття Галини та Юрія Медведиків, в якій зазначено, що окремі збірки коляд у Галичині видавалися ще у другій половині XIX століття, але початок активної промоції такого типу видань припадає на кінець XIX століття. На початку XX століття збірки різдвяних пісень виходили на Буковині та Закарпатті, але системно видавати пісні різдвяного циклу в галицькій Жовкві з 1905 по 1939 роки (Медведик Г., Медведик Ю., 2015: 73–74). Втім, як справедливо зазначають автори статті, наші знання про видання різдвяних пісень та їхні кінця XIX – першої третини XX століття й досі є поверховими і хаотичними, а тому необхідно ретельне опрацювання українських друків зазначеного періоду (Медведик Г., Медведик Ю., 2015: 76).

Пошук джерел для опрацювання різдвяних пісень, їх підбір та розташування у збірці, на нашу думку, не може обмежуватися лише територіями сучасної України, а має враховувати й видання діаспори, які, хоч і з запізненням, відображають едиційні практики материкової Укра-

їни. Саме діаспорні друковані співаники дозволили зрозуміти особливості формування контенту та структури циклу Д. Січинського. Три ненотовані співаника з діаспори – австрійський «Українські колядки» (Українські колядки, 1916) та американські «Коляди церковні. Коляди, щедрівки і желаня» (Коляди церковні, 1923) і «Коляди і щедрівки на Різдво Христове і Богоявлення з додатком пісень страстних, воскресних і інших пісень церковних» (Коляди і щедрівки, 1927), попри те, що вийшли друком після смерті композитора, виявилися репрезентативними щодо усвідомлення специфіки фортепіанної збірки Д. Січинського, зокрема її зв'язку з паралітургійною співацькою традицією Греко-католицької Церкви. Відзначимо насамперед два моменти. По-перше, американські співаники, окрім нових, містять доволі велику кількість барокових пісень з почаївського «Богогласника», текст яких адаптований для сучасного слухача. По-друге, звертає увагу вільне розташування церковних різдвяних пісенних творів, яке було в почаївському друці і зберіглося у співаниках XIX – початку XX століття. Пізніше, у жовківському виданні «Коляди» (Коляди, 1925) і в канадському «Українські коляди (з нотами)» (Українські коляди, 1950), вже використано інший, а саме алфавітний принцип упорядкування коляд. Останнє свідчить, що в діаспорі орієнтувалися і враховували едиційну практику материкової України, але із запізненням. Таким чином ми припускаємо, що діаспорні видання коляд 1920-х років відображали традицію, передусім зміст та упорядкування пісень, які були у Галичині на початку XX століття, тобто тоді, коли писав свій цикл Д. Січинський. У фортепіанній збірці останнього ми бачимо вільне розташування п'єс, створених на основі різдвяних пісень, що свідчить про орієнтацію композитора на структуру тогочасних церковних пісенників. Якщо говорити про сам пісенний репертуар, то у циклі Д. Січинського 15 з 24 творів базуються на богогласникових піснях (14 українських та одній польській), а до пісні «Дивная новина» композитор звертався двічі, використавши дві різні мелодії. Отже, 16 з 24 композицій у циклі ($\frac{2}{3}$) пов'язані з «Богогласником». Інші 8 творів є фортепіанними обробками нових церковних пісень.

Відзначимо ще й такий момент. Обидва американські співаники починаються з пісні «Бог предвічний», який у XX столітті отримав почесний статус головного галицького різдвяного гімна, а тому часто відкривав зібрання духовних пісень (в збірках з алфавітним розташуванням творів ця пісня зазвичай не є першою, оскільки починається

з літери б). Обробки В. Безкоровайного та В. Барвінського, написані у 1930-х роках, починаються з цієї пісні. Однак у Д. Січинського вона розміщена під № 11. Якщо взяти до уваги згаданий австрійський співаник, то у ньому пісня «Бог предвічний» також не є першою. Отже, цикл Д. Січинського відображає більш ранню традицію неалфавітного упорядкування збірок коляд, де «Бог предвічний» ще не набув зазначеного статусу.

Порівняльний аналіз змісту австрійської та двох американських показав, що найбільш близьким до циклу Д. Січинського за пісенним репертуаром є видання «Коляди церковні. Коляди, щедрівки і желаня» (Коляди церковні, 1923). Серед церковних коляд у діаспорній збірці 33 твори, з яких 15 богогласникових (13 українських та 2 переклади з польської). І якщо відсоток пісень з «Богогласника» в американському співану є дещо меншим, ніж у Д. Січинського ($\frac{2}{3}$ та менш ніж $\frac{1}{2}$ відповідно), то пісенний контент дуже близький – обидва видання мають спільних 20 творів, що становить $\frac{5}{6}$ репертуару циклу Д. Січинського та трохи менше ніж $\frac{2}{3}$ пісенної збірки. Це найбільша репертуарна спорідненість з усіх відомих нам на цей час співаників. Пісенний контент та структурна близькість циклу Д. Січинського до тогочасних співаників наштовхує на думку про те, що друга – текстова – частина його збірки як не надто потрібна (тексти усіх пісень були в тогочасних співаниках) могла і не виходити з друку.

Оскільки американський співаник є ненотованим, то важко говорити і про тотожність його мелодій з богогласниковими піснями, і про подібність їх у пісеннику та циклі Д. Січинського. Лише звернення до нотованих видань дозволить зробити порівняльний аналіз, який дасть можливість побачити трансформації у мелодіях «Богогласника» я в пісенниках першої третини ХХ століття, так і циклі Д. Січинського. Частково ці питання підніматимуться в аналітичній частині статті, однак вони потребують системного й ґрунтовного вивчення.

Отже, збірка «Христос родився» Д. Січинського є фортепіанною версією церковних співаників початку ХХ століття, оскільки за структурою та змістом відображає галицьку традицію, яку було збережено в українській діаспорі. Можливо з часом будуть віднайдені й галицькі пісенні збірки межі століть, музичний контент яких виявиться близькими й навіть тотожним циклу Д. Січинського, однак і зараз ми зі впевненістю можемо стверджувати про орієнтири композитора при написанні циклу та його генетичну спо-

рідненість з тогочасним церковним паралітургічним співом.

Якщо говорити про цикл «При ялинці» В. Безкоровайного, то його структура та змістовне є близьким до збірки Д. Січинського, хоча він є дещо меншого обсягу (16 творів). Розташування пісень у циклі є вільним, подібно до співаників з неалфавітним упорядкуванням пісенного репертуару. В. Безкоровайний звертався до пісень «Богогласника» більш ніж у половині творів: ним оброблено 8 пісенних творів, а пісню «Нова радість стала» він гармонізував двічі, і богогласникову традицію репрезентують 9 творів циклу. Інші 7 п'єс є обробками нових церковних пісень, які у циклі В. Безкоровайного, як і в тогочасних співаниках, чергуються з бароковими. Як і Д. Січинський, В. Безкоровайний не звертався безпосередньо до почаївського видання ХVIII століття, а брав пісенний контент з пізніших співаників. Таким чином ми можемо говорити про орієнтацію обох композиторів на структуру і репертуар тогочасних церковних пісенників, які було покладено в основу їх фортепіанних циклів. Ця спорідненість збірки В. Безкоровайного з церковними співаниками та циклом Д. Січинського непрямо свідчить про те, що вона була задумана і написана у Галичині у 1920–1930-ті роки, де традиція фортепіанних обробок церковних пісень була популярною, а такий тип збірки затребуваний.

Суттєво менше звертався до пісень «Богогласника» у своєму циклі В. Барвінський, у якого лише 5 з 22 творів взято з барокової збірки та 4 з нових церковних пісень, тобто їх менше ніж половина. Інша частина репертуару – це народні колядки і щедрівки. Зазначимо, що церковні співаники США і Канади також містили народні колядки, щедрівки та віншування, але вони були чітко відмежовані від церковних коляд; в австрійському виданні колядки-віншування хоча і не виділені в окремий розділ, однак йдуть після церковних. У циклі В. Барвінського церковні колядки (№№ 1–5, 15, 18–20) чергуються з народними колядками та щедрівками, при цьому церковні твори, за винятком № 15, йдуть блоками. Таким чином констатуємо, що В. Барвінський вже не орієнтується на будову церковного співаника, як Д. Січинський і В. Безкоровайний, а дає авторську версію будови циклу різдвяних пісень, в якій на першому плані художній, а не літургічний чинник.

Окрім спорідненості та відмінності, які виявилися при підборі пісенного репертуару та в структурі циклів Д. Січинського, В. Барвінського та В. Безкоровайного, багато спільного та відмінного є і в підходах до фортепіанних транскрипцій різд-

вяних пісень та музичної інтерпретації окремих творів. По-перше, це жанрові відмінності пісень, до яких зверталися композитори. Д. Січинський та В. Безкоровайний орієнтувалися не на фольклорну традицію, а на церковні пісні, тексти яких базуються на євангельських подіях та церковній традиції, без домішок побутових або апокрифічних елементів (церковні коляди), а їхні фортепіанні цикли, як вже зазначалося вище, близькі за змістом та будовою до церковних співаників. Натомість у збірці В. Барвінського ми бачимо різножанрові твори – церковні коляди, народні колядки і щедрівки, а сам цикл нагадує збірку фортепіанних п'єс, які тематично пов'язані, але не становлять драматургічно вибудоване ціле. Якщо деталізувати спорідненість різдвяного репертуару трьох композиторів, то ми бачимо таку картину. Цикл В. Безкоровайного містить обробки тих самих пісенних творів, що є у збірці Д. Січинського, окрім двох, і, попри різну кількість п'єс в циклах обох композиторів (16 та 24 відповідно), обидва зібрання є тематично спорідненими. Натомість цикли В. Барвінського та Д. Січинського мають спільними лише 7 творів з 22 та 24 відповідно, В. Барвінського та В. Безкоровайного – лише 6 (7 з 22 та 16 (одна пісня в циклі В. Безкоровайного має дві мелодичні версії)). Така мала кількість спільних творів у циклі В. Барвінського та аналогічних збірках В. Безкоровайного і Д. Січинського пов'язана з жанровою приналежністю пісень, які лягли в основу їх фортепіанних обробок.

По-друге, у творах Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського ми бачимо різні підходи до побудови збірки з точки зору технічної складності композицій. Фортепіанні обробки коляд Д. Січинського не є твором навчально-дидактичним в сучасному розумінні: усі п'єси в ньому технічного приблизно одного рівня, а у збірці відсутній принцип поступового ускладнення музичних композицій. Цикл В. Безкоровайного має виразну дидактичну спрямованість і призначений для піаністів-початківців. Саме тому всі його твори мають спрощений фактурний виклад, хоча побудова усієї збірки не має поступове технічне ускладнення творів. Натомість у циклі В. Барвінського є суттєва різниця між короткими творами на початку та середині збірки й останніми, подекуди доволі розлогими та технічно складними композиціями. Таким чином, дидактичний принцип ускладнення у В. Барвінського виражений більш наочно та послідовно.

По-третє, Д. Січинський та В. Безкоровайний при звертанні до церковних пісень не вказують їх

джерело, тоді як В. Барвінський зазначає, з якого регіону походить той чи інший пісенний твір, а також подає інформацію, на яку саме хорову обробку пісні він спирається при її аранжуванні. Важливим є й те, що композитор прагне вийти за межі музичних традицій Галичини і у своєму циклі створює універсальну, всеукраїнську концепцію святкування Різдва.

По-четверте, в фортепіанних циклах яскраво проявився індивідуальний композиторський стиль усіх трьох митців, що не могло не відобразитися на особливостях фортепіанних інтерпретацій різдвяних пісень. Так, для обробок Д. Січинського був характерний короткий вступ (зазначимо, що вступом починалися й обробки різдвяних пісень Я. Ярославенка (Новосядла, 2007а: 232)), натомість у В. Безкоровайного та В. Барвінського він відсутній. Також суттєвою відмінністю обох циклів є принципи фортепіанного письма. Якщо у Д. Січинського та В. Безкоровайного для всіх обробок характерний фортепіанний виклад з відповідною фактурою і лише в деяких композиціях ми можемо знайти відсилання до хорового співу, то більшість п'єс В. Барвінського навіть зовнішньо нагадують хорову партитуру, записану на двох нотонасях.

Зупинимося більш детально на обробках композиторами богогласникових пісень. Пісня **«Небо і земля нині торжествують»** у почаївському друку (назви пісень у «Богогласнику» та фортепіанних циклах ми подаємо відповідно до того, як вони записані у перших виданнях) записана під № 5. Цей бароковий твір завдяки швидкому темпу, танцювальній мелодії та мажорному ладу емоційно відтворює радість, яка охоплює людину при оповіді про події Різдва. Характерною рисою пісні «Небо і земля нині торжествують» є повторність, що стало наслідком її танцювальної генези. Пісня має заспів і приспів, її тематичну будову можна відтворити за допомогою схеми $A+A+b+b+b_1+b_1+b_1+b_1+C$, де великими літерами позначені чотиритактові речення (A) чи двотактові фрази (C), а малими – однотокові мотиви (b, b₁), де останні різняться між собою лише початком. Попри танцювальну генезу, цей твір часто виконують у повільному темпі. Повторність музичного матеріалу приспіву можна трактувати як звуконаслідувальний елемент, а саме імітацію церковного передзвону, особливо у тому випадку, якщо твір звучить у швидкому темпі. В більш пізніх за часом створення співаниках мелодія пісні друкувалася без суттєвих змін, а тому композитори в своїх обробках фактично спиралися на її бароковий варіант.

У Д. Січинського пісня **«Небо і земля»** у циклі розміщена під № 14. Композитор обирає темп *Andantino*, орієнтуючись на традицію повільного виконання твору. На відміну від більшості обробок циклу Д. Січинського, в пісні **«Небо і земля»** відсутній вступ. Фортепіанна фактура є насиченою і має усі елементи – мелодію, яка дублюється у заспіві в сексту, а у приспіві в терцію, середні голоси і бас. Обраний композитором фактурний виклад в цілому є незмінним до кінця твору, що типово для багатьох обробок церковних пісень композитора. Відмітимо одну цікаву деталь, яка є в музиці Д. Січинського. Він для створення урочистого характеру імітує звучання церковних дзвонів, використовуючи для цього тонічний органний пункт, який звучить протягом майже усього твору, та арпеджовані акорди на сильну долю. Дзвони, звучання яких потенційно закладено в мелодії пісні, для Д. Січинського стали важливим елементом музичного образу колядки **«Небо і земля»**.

В. Безкоровайний пісню **«Небо і земля»** розміщує під № 6. Відзначимо її відмінність від твору Д. Січинського, який орієнтувався на фортепіанний тип викладу, а саме – звернення до традицій хорових обробок богогласникових пісень. Якщо у заспіві композитор обирає традиційну для більшості п'єс циклу фактуру, де у партії правої руки – акордовий виклад з мелодією у верхньому голосі, а в партії лівої – функційний бас, то у приспіві композитор імітує хорове звучання, коли поступово збільшується кількість голосів з одного до п'яти, а динаміка поступово наростає з *p* до *f*. Такий підхід є продуктивним, адже відповідає особливостям пісні, де перша фраза приспіву повторюється кілька разів з новим текстом, і саме фактурне розростання є оптимальним прийомом при гармонізації пісні, що не робить звучання одноманітним.

Гармонічний розвиток також має певну відмінність від Д. Січинського. Останній при повторі мелодії заспіву залишалися в основній тональності, тоді як В. Безкоровайний розпочинає другу фразу в паралельному мінорі. Подібну гармонізацію ми можемо почути в численних хорових обробках пісні **«Небо і земля»**, і, вочевидь, композитор орієнтувався на традиції хорового виконавства, коли обирав саме використання паралельного мінору при повторі мелодії заспіву. Також В. Безкоровайний відмовився від ідеї імітації звучання дзвонів, що було обумовлено простотою фактури його обробок, характерної для усієї його збірки, а, отже, неможливістю це зробити через свідоме обмеження у виражальних засобах.

Фортепіанну обробку пісні **«Небо і земля»** В. Барвінський у своєму циклі розміщує під № 3. Композитор, подібно до багатьох інших аранжувань різдвяних пісень у своєму циклі, як вже зазначалося, орієнтується на хорове звучання, у тому числі й фактурному викладі. Пісня розпочинається одноголосно, далі кількість голосів поступово збільшується, а в каденційній зоні звучать повнозвучні акорди. Аналогічний драматургічний розвиток відбувається і в приспіві. І якщо у куплеті фактура ще нагадує хорову, то у приспіві композитор широко використовує прийоми фортепіанної гри. Відзначимо витончену колористику, яку В. Барвінський використовує наприкінці твору, що дало підстави дослідникам говорити про імпресіоністичні риси у п'єсі, зазначаючи фонічні ефекти у приспіві (Горбач, Райчук, 2005: 88). Ця колористика створюється за рахунок басових квінт, які завдяки обертонам надають особливий характер музиці, імітуючи звучання дзвонів. Нагадаємо, що ідея звуконаслідування дзвонів була закладена в мелодії твору, потім використана в обробці Д. Січинського, що, можливо, надихнуло застосувати цей ефект і В. Барвінського.

Отже, ми можемо констатувати, що Д. Січинський, В. Безкоровайний та В. Барвінський створили свої фортепіанні транскрипції богогласникової пісні **«Небо и земля нынѣ торжествуютъ»**, які відображають оригінальне бачення композиторами твору в його фортепіанній редакції, так і тяглість традиції, яка проявилася як у звертанні до практики хорового виконавства, так і до музичного тексту обробки тієї самої пісні, створеної попередником.

«Нова радість стала» увійшла до **«Богогласника»** під № 22. Цей твір – один з найулюбленіших в українців. Мінорний лад не пов'язаний з тематикою твору, який оповідає про радісні події Різдва Христового, а є відбиттям загальних тенденцій барокової музики з пріоритетністю мінору, що пов'язано із загальним драматичним відчуттям епохи. Проте мінорність пісні виявилася суголосною меланхолійності музичних образів, які характерні для світовідчуття сецесії. На українських теренах набули поширення два варіанти мелодії – галицька та наддніпрянська. Обидва мелодичні варіанти не є тотожними богогласниковому: мелодія заспіву більш точно зберіглася в галицькій версії, приспіву – наддніпрянській.

У своєму циклі Д. Січинський пісню **«Нова радість стала»** розмістив під № 5. Композитор обрав галицький варіант барокового пісенного твору. В обробці Д. Січинського пісенній мелодії передують чотиритактовий вступ, який готує до

викладу основного музичного матеріалу. При повторі другої половини куплету змінюється фактура – терцієве дублювання мелодії замінюється секстовим, також зазнає змін гармонізація, що урізноманітнює звучання пісні.

Відмітимо оригінальність підходу Д. Січинського в інтерпретації пісні «Нова радість стала» з точки зору її жанрових ознак. Використаний у вступі мазурковий ритм у п'єсі набуває жанротворчих рис, перетворюючи пісню на мініатюрну мазурку. Пояснень цій жанровій трансформації може бути кілька. Можливо, композитор у такий спосіб виявив свою любов до польської музики, інтерес до якої був прищеплений в тернопільський період його вчителем Владиславом Вшелячинським. Не виключений і вплив традиції салонного музикування, де мазурка була одним з найпопулярніших жанрів. Також можна припустити, що композитор вирішив актуалізувати закладену в бароковій пісні танцювальність, яка з часом втрачалася. Ймовірно, усі три чинники зіграли свою роль, і пісня «Нова радість стала» в мазуркових шатах увійшла до збірника коляд Д. Січинського, загравши новими фарбами.

В. Безкоровайний у своїй збірці зробив дві обробки пісні «**Нова радість стала**» – у № 4 та № 15. У № 4 композитор за основу бере галицьку версію, як Д. Січинський та В. Барвінський, у № 15 – наддніпрянську. В. Безкоровайний у № 4 підкреслює пісенність твору, а тому її танцювальні прообрази відходять на другий план. Фактурне рішення є подібним до інших п'єс циклу і розраховане на виконавця-початківця. Звертає увагу динамічне розгортання композиції, де автор, апелюючи до барокового першоджерела пісні, підкреслює контрасти, протиставляючи динаміку (*p* і *mf*, *p* і *f*) з кульмінацією наприкінці твору. При повторі другої половини куплету В. Безкоровайний не варіює музичний текст, а просто його повторює.

Аналогічний підхід до першоджерела композитор використовує при гармонізації наддніпрянської версії пісні у № 15. Серед відмінностей – інша тональність (g-moll замість a-moll), використання контрасту менш послідовно, розташування кульмінаційної зони з динамікою *f* не наприкінці твору, а в точці золотого перетину. Фактурне рішення є подібним, однак у № 15 композитор у заспіві імітує традиційне барокове українське багатоголосся: у першому реченні голоси йдуть паралельними терціями, у другому секстами, а нижній голос є функціональним басом, чого не було у галицькому варіанті пісні. Апелюючи до української барокової музики, В. Безкоровайний в

обробці пісні «Нова радість стала», як і в інших п'єсах циклу, орієнтується на класико-романтичний стиль. Простота фактурного викладу не дозволяла композитору включитися у стильову гру, якою відзначалася модерна доба.

В обробці пісні «**Нова радість стала**» (у циклі розміщена № 4), В. Барвінський притримується лінії, наміченої в перших композиціях збірки, а саме ідею фактурного розвитку – від квазі-хорової до фортепіанної. У куплеті фактура майже не відрізняється від хорової, записаної на двох нотоносцях, а гармонія є максимально простою. У приспіві виклад стає більш піаністичним і фактурно різноманітним: В. Барвінський не лише максимально розширює діапазон, а й використовує свої улюблені чисті квінти, які додають музиці імперсіоністичних барв. Змін зазнає й гармонічна мова: замість тризвуків часто звучать септакорди, які в поєднанні із секвенційним рухом апелюють до неокласичного стилю. Таким чином, сецесійні риси в обробці В. Барвінського пісні «Нова радість стала» не обмежуються імпресіонізмом, а мають й неокласичні риси.

Таким чином констатуємо, що в музичному рішенні пісні «Нова радість стала» різниця в інтерпретації твору Д. Січинським, В. Безкоровайним та В. Барвінським пояснюється індивідуальним стилем кожного з них. Д. Січинський завдяки мазурковим ритмам акцентує танцювальні прообрази, які були у бароковій пісні, тоді як В. Барвінський і В. Безкоровайний – пісенні. Інструменталізм більшою мірою виявлений в обробках Д. Січинського та В. Барвінського, хорові прообрази відчутні у В. Безкоровайного, особливо при гармонізації наддніпрянського варіанту пісенного твору.

Пісня «**Не плач Рахили**» увійшла до «Богослужника» під № 4. Цей бароковий твір був дуже популярним на українських землях протягом кількох століть. Через оповідь про побиття немовлят царем Іродом пісня часто ставала частиною вертепної драми. Твір написано в куплетній формі з приспівом, куплет і приспів є контрастними за темпом та характером, а також достатньо великими за розміром, що доволі типово для барокових пісень. Відповідно мелодія пісні є розвиненою, і ця її особливість приваблювала композиторів, які часто робили її аранжування. Від барокових часів пісня зазнала трансформацій, передусім в ритміці, але також і в мелодиці, що засвідчили її видання XIX – XX століть. В результаті мелодико-ритмічних трансформацій тридольний куплет пісні, який у стародруку не мав затакту, починається зі слабкої долі, а друга частина куплету часто запи-

сується в парному розмірі. Через драматичний зміст до цього твору не звернувся В. Безкоровайний, однак Д. Січинським та В. Барвінським були створені цікаві обробки цієї барокової пісні.

Д. Січинський розмістив свій твір «**Не плач Рахиле**» наприкінці свого циклу під № 22. Композитор спирається на тогочасні співаники, а тому протягом твору він кілька разів змінює розмір з тридольного на дводольний. Д. Січинський намагається повністю використати музично-драматургічний потенціал пісні. «Не плач Рахиле» починається традиційним для цього циклу коротким вступом, після чого композитор проводить мелодію пісні у фортепіанному викладі. Тематичний розвиток твору є насиченим і за типом розгортання музичного матеріалу нагадує баладу, для якої характерна оповідальність, відстороненість від подій одночасно з внутрішньою напруженістю і прихованим драматизмом. Баладний тип оповіді, який розгортається двічі через повтор мелодії заспіву, створюється завдяки змінам у фактурі: спочатку мелодія пісні, яка набула декламаційних рис, з характерними «мовчазними» паузами в супроводі змальовує образ глибокого суму та скорботи в його індивідуальному прояві (тт. 5–8, 14–17), хоральний склад фактури об'єктивує музичний образ (тт. 9–10, 18–19), драматичне тремоло в каденційній частині мелодії заспіву знову повертає слухача до індивідуального виміру людського буття (тт. 11, 20).

Нетрадиційно Д. Січинський підходить і до аранжування приспіву пісні, який зазвичай виконується швидше, ніж куплет. Композитор у цій частині дає вказівку темпу *meno mosso*, що вказує на його уповільнення, і приспів стає зосередженням ліричного начала, що знайшло відображення у фактурі твору. Однак наприкінці приспіву знову повертається епічний, відсторонений тип висловлювання. Таким чином, в обробці пісні «Не плач Рахиле» Д. Січинський виявив її драматургічний потенціал й розкрив його за допомогою прийомів, апробованих у фортепіанній музиці, зокрема у жанрі інструментальної балади. Відмітимо й те, що в обробці композитор поєднує базову для нього стилістику романтичної музики з бароковою, що пояснюється як часом написання пісні «Не плач Рахиле» та неокласичними тенденціями, що панували в музиці у цей час.

Обробка пісні «**На плач, Рахиле**», що розміщена композитором наприкінці збірки під № 20, є одним із найскладніших творів у циклі В. Барвінського. У цій композиції В. Барвінський повністю відмовляється від квазі-хорового викладу та спирається лише на тип фактури і прийоми, характерні

для фортепіанної музики. Відмітимо, що В. Барвінський використовує той самий варіант мелодії, що і Д. Січинський, але створює зовсім інший за звучанням фортепіанний твір. У Д. Січинського на першому плані баладність як найбільш органічна форма передачі оповідальності в романтичній музиці. Риси баладності можна побачити і в обробці В. Барвінського, що можна пояснити як впливом Д. Січинського, так і особливістю самої пісні, драматичний зміст якої, напевно, неможливо передати інакше.

На відміну від Д. Січинського, куплет і приспів у В. Барвінського менш контрастні і становлять єдину лінію музичного розгортання. Також композитор традиційно прискорює приспів, на відміну від свого попередника, який у приспіві уповільнює темп. Але найбільше вражає в обробці пісні «На плач, Рахиле» її гармонічне рішення, на що вже зверталася увага дослідників, а саме на альтеровані гармонії та підголосок в середніх голосах (Горбач, Райчук, 2005: 89). Не можна погодитися з авторами зазначеної розвідки, що в цьому творі є риси імпресіонізму, тоді як цілком слушним є твердження, що п'єса є яскравим прикладом сецесії у фортепіанних творах (Горбач, Райчук, 2005: 89). Відзначимо, що оригінальна гармонія створюється за рахунок лінійного хроматизованого руху голосів, що характерно для творчості композиторів-неокласиків. Також гармонізація пісні доби бароко передбачає хоча б часткове використання елементів барокової гармонії, зокрема використання прийому перегармонізацій мелодії або її фрагментів в паралельній тональності. Нагадаємо, що в обробці Д. Січинського також є стилістичні риси бароко, романтизму та неокласицизму, але у кожного з композиторів їх поєднання є настільки оригінальним, що робить обидві п'єси неповторними й унікальними, попри єдине пісенне першоджерело.

Висновки. Аналіз збірок з фортепіанними обробками різдвяних пісень Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського дозволив окреслити специфіку рецепції української духовнопісенної традиції в інструментальній музиці Галичини першої третини ХХ століття. В результаті аналізу змісту і структури циклів було встановлено, що збірки Д. Січинського та В. Безкоровайного є фортепіанними аналогами церковних співаників паралітургічного призначення, з якими їх споріднює пісенний репертуар та принципи його упорядкування. Композитори у своїх обробках створили фортепіанні версії як сучасних церковних пісень, так і барокових, тим самим підкреслюючи цінність та значимість дав-

нього українського духовнопісенного репертуару. В. Барвінський відходить від моделі церковного пісенника, в його збірці у вільному порядку розташовані різдвяні твори книжного та фольклорного походження.

Встановлено, що при звертанні до української барокової духовнопісенної спадщини композитори орієнтувалися на сучасну музичну практику паралітургічного співу, а тому мелодичні версії пісень, які було покладено в основу їх фортепіанних творів, були відмінними від богогласникових, іноді суттєво. Також митці враховували й традицію хорового співу, беручи до уваги хорові аранжування духовнопісенних творів.

На основі аналізу обробок трьох пісень з початківського «Богогласника» («Небо и земля нынѣ торжествуютъ», «Нова радість стала», «Не плачь Рахили») були відзначені особливості індивиду-

альних творчих рішень кожного з композиторів при обробці пісенних творів, встановлено жанрові орієнтири та окреслено стильові пріоритети. Зазначено, що в обробках Д. Січинського базовий романтичний стиль доповнюється неокласичними елементами, у творах В. Барвінського органічно поєднуються риси романтизму, імпресіонізму та неокласицизму, а В. Безкоровайний, який у п'єсах циклу максимально спрощує музичну мову, орієнтується на класико-романтичний стиль.

Аналіз фортепіанних обробок різдвяних пісень Д. Січинського, В. Безкоровайного та В. Барвінського показав, що ці твори є значимими для української музичної культури і як зразок оригінальної рецепції українського духовнопісенного репертуару, так і національно орієнтованої фортепіанної музики дидактичного спрямування, що має художню цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барвінський В. Колядки і щедрівки для фортепіано зі словесним текстом / упоряд. О. Смоляк. Тернопіль: Збруч, 1997. 24 с.
2. Барвінський В. Колядки і щедрівки на фортепян з підложеним текстом. Львів: Видання Музичного товариства ім. М. Лисенка, б. р. 24 с.
3. Безкоровайний В. При ялинці. Збірка колядок в перекладі для фортепіано з текстами / упор. І. Полякова. Івано-Франківськ: Плай, 1999. 31 с.
4. Безкоровайний В. При ялинці: Збірка колядок для фортепіано / упор., ред. та передм. Т. Воробкевич. Львів: ЛДМА ім. М. Лисенка, 2006. 14 с. (Український педагогічний репертуар).
5. Горбач О. А., Райчук М. М. Імпресіоністична стилістика у фортепіанних творах В. Барвінського (на матеріалі циклу «Колядки і щедрівки»). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2005. Вип. 21. С. 88–90.
6. Коляди і щедрівки на Різдво Христове і Богоявлення з додатком пісень страстних, воскресних і інших пісень церковних. Jersey City: З друк. «Свободи», 1927. 96с.
7. Коляди церковні. Коляди, щедрівки і желаня / зібрав о. М. Кінаш. Філадельфія: Накладом Друк. при Сиріт. домі, 1923. 160 с.
8. Коляди, або Пісні з нотами на Різдво Христове. Жовква: Печатня оо. Василіян, 1925. 80 с.
9. Медведик Г., Медведик Ю. Релігійна та етнопедагогічна сутність українських різдвяних пісень (за матеріалами маловідомих друкованих видань середини XIX – початку XX ст.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 70–76.
10. Медведик Ю. Ad Fontes: з історії української музики XVII – початку XX ст.): вибрані статті, матеріали, рецензії. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 618 с.
11. Новосядла І. «Дитячий альбом» як цикл мініатюр у фортепіанній педагогічній літературі західноукраїнських композиторів I половини XX ст. *Вісник Прикарпатського Університету. Серія «Мистецтвознавство»*. 2007. Вип. X–XI. С. 230–237.
12. Новосядла І. С. Сучасні тенденції формування українського фортепіанного репертуару для дітей (кінець XX – початок XXI ст.): дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2011. 265 с.
13. Новосядла І. Фортепіанний репертуар для дітей у творчості композиторів українського зарубіжжя: національно-виховний та дидактично-пізнавальний аспект. *Вісник Прикарпатського Університету. Серія «Мистецтвознавство»*. 2009. Вип. XV–XVI. С. 115–124.
14. Новосядла І. Фортепіанні твори для дітей В. Безкоровайного. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного інституту ім. В. Гнатюка та НМАУ ім. П. Чайковського. Серія «Мистецтвознавство»*. 2007. № 1 (18). С. 3–10.
15. Обух Л. Специфіка дитячого педагогічного репертуару в українському зарубіжжі (ногні збірники та посібники для інструментального виконання). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 15. С. 130–138.
16. [Січинський Д.]. Христос родив ся. Коляди на Різдво Христове. Часть 1. Музика. Зложив на фортепян Денис Січинський. Станіславов: Наклад і власність книгарні А. Ставдагер і Спілка (власитель М. Гасклер), б. р. 32 с.
17. [Січинський Д.]. Христос родився! Коляди на Різдво Христове. Уклав для фортепіано Денис Січинський / упорядкування Віолетти Дутчак та Ірини Новосядлої. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний педагогічний університет імені Василя Стефаника, 2012. 40 с.

18. Українські коляди (з ногами) / зібрав і справив о. Марко Дирда ЧСВВ. Торонто: Видавництво і Друкарня оо. Василіян, 1950. 167 с.
19. Українські колядки. 3-тє вид. Відень: Накладом Союзу визволення України, 1916. 32 с.
20. Філоненко Л. Збірка колядок «Христос родився» Д. Січинського та її педагогічне значення. *Музика в системі художньо-естетичної освіти молоді*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Івано-Франківськ, 1995. С. 83–85.
21. Філоненко Л. Колядки і щедрівки українських композиторів (для фортепіано). *Мистецтво та освіта*. 1997. № 4. С. 16–18, 29.
22. Фрайт І. Внесок Дениса Січинського у розвиток музичної освіти і виховання Західної України (кінець ХІХ – початок ХХ століття). *Молодь і ринок*. 2013. № 6 (101). С. 85–90.
23. Юзюк З. Фортепіанні твори композиторів української діаспори у педагогічному репертуарі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Мистецтвознавство»*. 2009. № 1 (20). С. 111–118.

REFERENCES

1. Barvinskyi, V. (1997). Koliadky i shchedrivky dlia fortepiano zi slovesnym tekstem [Carols and generous for piano with verbal text]. Ternopil: Zbruch. 24 p. [in Ukrainian].
2. Barvinskyi, V. (n. d.). Koliadky i shchedrivky na fortepian z pidlozhenym tekstem [Carols and generous for piano with accompanying text]. Lviv: Vydannia Muzychnoho tovarystva im. M. Lysenka. 24 p. [in Ukrainian].
3. Bezkorovainyi, V. (1999). Pry yalyntsi. Zbirka koliadok v perekladі dlia fortepiano z tekstamy [At the Christmas tree. A collection of translated carols for piano with texts]. Ivano-Frankivsk: Plai. 31 p. [in Ukrainian].
4. Bezkorovainyi, V. (2006). Pry yalyntsi: Zbirka koliadok dlia fortepiano [At the Christmas tree: A collection of carols for the piano]. Lviv: LDMA im. M. Lysenka, 2006. 14 p. [in Ukrainian].
5. Horbach, O. A., Raichuk, M. M. (2005). Impresionistychna stylystyka u fortepiannykh tvorakh V. Barvynskoho (na materialy tsykladu “Koliadky i shchedrivky”) [Impressionistic stylistics in the piano works of V. Barvinskyi (based on the material of the cycle “Carols and generous”)]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu im. I. Franka*. 2005. Issue 21. P. 88–90 [in Ukrainian].
6. Koliady i shchedrivky na Rizdvo Khrystove i Bohoiavlennі z dodatkom pisen strastnykh, voskresnykh i ynshykh pisen tserkovnykh (1927). [Carols and generous and Epiphany with the addition of Passion, Resurrection and other church songs]. Jersey City: Z druk. “Svobody”. 96 p. [in Ukrainian].
7. Koliady tserkovni. Koliady, shchedrivky i zhelania (1923). [Church carols. Carols, generous and desire]. Philadelphia: Nakladom Druk. pry Syrit. domi. 160 p. [in Ukrainian].
8. Koliady, abo Pисni z notamy na Rizdvo Khrystove (1925). [Carols, or Songs with notes for Christmas]. Zhovkva: Pechatnia oo. Vasyliian. 80 p. [in Ukrainian].
9. Medvedyk, H., Medvedyk, Yu. (2015). Relihiina ta etnopedagogichna sutnist ukraїnskykh rizdvianykh pisen (za materialamy malovidomykh drukovanykh vydan seredy XIX – pochatku XX st.) [Religious and ethno-pedagogical essence of Ukrainian Christmas carols (based on the materials of little-known printed editions of the middle of the 19th – early 20th centuries)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 2015. Issue 11. P. 70–76 [in Ukrainian].
10. Medvedyk, Yu. (2015). Ad Fontes: z istorii ukraїnskoi muzyky XVII – pochatku XX st.): vybrani statii, materialy, retsenzii [Ad Fontes: on the history of Ukrainian music of the 17th – early 20th centuries): selected articles, materials, reviews]. Lviv: LNU im. Ivana Franka. 618 p. [in Ukrainian].
11. Novosiadla, I. (2007). “Dytiachyi albom” yak tsykl miniatur u fortepianniі pedahohichnii literaturi zakhidnoukraїnskykh kompozytoriv I polovyny XX st. [“Children’s album” as a cycle of miniatures in the piano pedagogical literature of Western Ukrainian composers of the first half of the 20th century]. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu. Seriiа “Mystetstvoznavstvo”*. Issue 10–11. P. 230–237 [in Ukrainian].
12. Novosiadla, I. S. (2011). Suchasni tendentsii formuvannia ukraїnskoho fortepiannoho repertuaru dlia ditei (kinets XX – pochatok XXI st.) [Modern trends in the formation of the Ukrainian piano repertoire for children (late 20th – early 21st centuries)]: Candidate’s thesis. Kyiv: Instytut mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M. T. Rylskoho NAN Ukrainy. 265 p. [in Ukrainian].
13. Novosiadla, I. (2009). Fortepianniі repertuar dlia ditei u tvorchosti kompozytoriv ukraїnskoho zarubizhzhia: natsionalno-vykhovnyi ta dydaktychno-piznavalnyi aspekt [Piano repertoire for children in the works of Ukrainian composers abroad: national-educational and didactic-cognitive aspect]. *Visnyk Prykarpatskoho Universytetu. Seriiа “Mystetstvoznavstvo”*. Issue 15–16. P. 115–124 [in Ukrainian].
14. Novosiadla, I. (2007). Fortepianni tvory dlia ditei V. Bezkorovainoho [Piano works for children by V. Bezkorovainyi]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo instytutu im. V. Hnatiuka ta NMAU im. P. Chaikovskoho. Seriiа “Mystetstvoznavstvo”*. Issue 1 (18). P. 3–19 [in Ukrainian].
15. Obukh, L. (2015). Spetsyfika dytiachoho pedahohichnogo repertuaru v ukraїnskomu zarubizhzhі (notni zbirnyky ta posibnyky dlia instrumentalnogo vykonannia) [Specificity of children’s pedagogical repertoire in Ukrainian abroad (sheet music and manuals for instrumental performance)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Issue 15. P. 130–138 [in Ukrainian].
16. [Sichynskyi, D.], (n. d.). Khrystos rodyv sia. Koliady na Rizdvo Khrystove. Chast 1. Muzyka. Zlozhyv na fortepian Denys Sichynskyi [Christ was born. Christmas carols. Part 1. Music. Composed for piano by Denys Sichynskyi]. Stanislavov: Naklad i vlasnist knyhnari A. Stavadkher i Spilka (vlastytel M. Hasklier). 32 p. [in Ukrainian].

17. [Sichynskyi, D.], (2012). Khrystos rodyvsia! Koliady na Rizdvo Khrystove. Uklav dlia fortepiano Denys Sichynskyi [Christ was born! Christmas carols. Composed for piano by Denys Sichinsky]. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. 40 p. [in Ukrainian].
18. Ukrainski koliady (z notamy) (1950). [Ukrainian carols (with notes)]. Toronto: Vydavnytstvo i Drukarnia oo. Vasyliian. 167 p. [in Ukrainian].
19. Ukrainski koliadky (1916). [Ukrainian carols]. Vienna: Nakladom Soiuza vyzvolennia Ukrainy. 32 p. [in Ukrainian].
20. Filonenko, L. (1995). Zbirka koliadok "Khrystos rodyvsia" D. Sichynskoho ta yii pedahohichne znachennia [Collection of carols "Christ is born" by D. Sichinsky and its pedagogical significance]. Muzyka v systemi khudozhno-estetychnoi osvity molodi: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Ivano-Frankivsk. P. 83–85 [in Ukrainian].
21. Filonenko, L. (1997). Koliadky i shchedrivky ukrainskykh kompozytoriv (dlia fortepiano) [Carols and generous of Ukrainian composers (for piano)]. Mystetstvo ta osvita. Issue 4. P. 15–18, 29 [in Ukrainian].
22. Frait, I. (2013). Vnesok Denysa Sichynskoho u rozvytok muzychnoi osvity i vykhovannia Zakhidnoi Ukrainy (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Denys Sichynsky's contribution to the development of musical education and upbringing in Western Ukraine (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. Molod i rynek. Issue 6 (101). P. 85–90 [in Ukrainian].
23. Yuziuk, Z. (2009). Fortepianni tvory kompozytoriv ukrainskoi diaspory u pedahohichnomu repertuari [Piano works of composers of the Ukrainian diaspora in the pedagogical repertoire]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Serii "Mystetstvoznavstvo". 2009. Issue 1 (20). P. 111–118 [in Ukrainian].

УДК 378.035:792.8.071.2]:172.15
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-11>

Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ,
 orcid.org/0000-0003-4202-4222
 аспірант кафедри режисури та хореографії
 Львівського національного університету імені Івана Франка,
 викладач кафедри хореографії
 Київського університету імені Бориса Грінченка
 (Київ, Україна) k.kaliievskiy@kubg.edu.ua

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ХОРЕОГРАФІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті обґрунтовано проблеми патріотичного виховання хореографів в закладах вищої освіти. Проаналізовано вплив фахових знань на загальну культуру, світоглядну орієнтацію здобувачів вищої освіти. Наголошено на головних завданнях вищої хореографічної школи, які орієнтовані на загальнолюдські культурні цінності, фундаментами яких є джерела національної духовності.

Питання патріотичного виховання студентів хореографічного спрямування мають охоплювати знання з історії України, мови та культури. Важливою є пошана до історичного минулого, відповідальність за долю країни, дбайливе ставлення до національної історико-культурної спадщини, які сприяють реалізації виховного потенціалу здобувачів вищої хореографічної освіти.

В статті зазначено становлення системи освіти на українських землях. Зауважено про активну діяльність князя Костянтина Острозького, який заснував школу, що згодом стала академією, друкарнею та культурно-освітнім осередком. Наголошено, що ця діяльність сприяла заснуванню братств, братських шкіл, розвитку книгодрукарні на теренах стародавньої України.

У публікації наголошено на важливій ролі Києво-Могилянської академії в суспільному житті населення українських земель та її впливі на відродження й спробі розбудови української держави. Приділено увагу легендарній постаті минулого часу митрополиту Петру Могили, який спрямовував свої зусилля на виховання молоді. Висвітлені аспекти впливу української духовної, інтелектуальної еліти могилянської доби на формування нового стилю мислення і стилю життя на наступний час.

Розкриті шляхи формування у студентської молоді національної свідомості і самосвідомості через призму національної ідеї та пізнання героїчного минулого українського народу. Сформовані основні аспекти національно-патріотичного виховання, які ґрунтуються на національно-культурних традиціях і несуть в собі ментальну складову етнічної спадщини українського народу.

Наголошено на тісному зв'язку стародавньої освіти з козацьким визвольним рухом, який свідчить про міцні цивілізаційні засади наших пращурів у розвитку національної освіти.

Враховано нове прочитання архаїстично-традиційних поглядів на збереження народного танцю та на формування новітнього етнокультурного світогляду на сприйняття фольклорного танцю країн світу.

Піднесені актуальні теми героїко-патріотичного спрямування засобами хореографічного мистецтва. Враховані аспекти розвитку новітнього суспільства та формування нового етнокультурного світогляду з подальшою його популяризацією та трансляцією в сучасний творчий простір.

Ключові слова: патріотичне виховання, могилянська доба, вища освіта, культура, хореографія.

Kostiantyn KALIEVSKYI,
 orcid.org/0000-0003-4202-4222
 Graduate student at the Department of Directing and Choreography
 Ivan Franko Lviv National University,
 Lecturer at the Choreography at the Department of Choreography
 Borys Grinchenko Kyiv University
 (Kyiv, Ukraine) k.kaliievskiy@kubg.edu.ua

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF CHOREOGRAPHERS AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article substantiates the issues of choreographers' patriotic education at higher education institutions. The impact of professional knowledge on the general culture and worldview direction of higher education students is analyzed. The emphasis is placed on the main tasks of the higher choreographic school, which are focused on universal cultural values, the founders of which are the sources of national wealth.

The issue of patriotic education of choreography students should include knowledge of Ukrainian history, language, and culture. Respect for the historical past, responsibility for the fate of the country, and a caring attitude to the national historical and cultural heritage, which contribute to the realization of the educational potential of students of higher choreographic education, are important.

The article describes the formation of the education system on Ukrainian territory. The activity of Prince Konstantin Ostrozky, who founded a school that later became an academy, a printing house, and a cultural and educational center, was noted. It is emphasized that this activity contributed to the establishment of fraternities, and fraternal schools, and the development of book printing in the territories of ancient Ukraine.

The publication emphasizes the important role of Kyiv-Mohyla Academy in the social life of the population of Ukraine and its influence on the revival and attempts to build the Ukrainian state. Attention is paid to the legendary figure of the past, Metropolitan Peter Mohyla, who directed his efforts to the education of young people. Aspects of the influence of the Ukrainian spiritual and intellectual elite of the Mohyla era on the formation of a new style of thinking and lifestyle for the next time are highlighted.

The ways of national consciousness and self-awareness development among student youth through the national idea and knowledge of the heroic past of the Ukrainian people have been revealed. The main aspects of national-patriotic education, which are based on national-cultural traditions and have the mental component of the ethnic heritage of the Ukrainian people, have been formed.

The close connection of ancient education with the Cossack liberation movement is emphasized, which testifies to the strong civilizational background of our ancestors in the development of national education.

New comprehension of archaic and traditional views on folk dance protection and the formation of modern ethnocultural outlook on folk dance of the countries in the world is taken into account.

Current topics of heroic and patriotic orientation are presented through choreographic art. The aspects of modern society development and the formation of a new ethnocultural worldview with its further popularization and translation into the modern creative space are taken into account.

Key words: *patriotic education, the time of Petro Mohyla, higher education, culture, choreography.*

Постановка проблеми. На сьогодні складним, болючим та актуальним залишається питання національно-патріотичного виховання хореографів в закладах вищої освіти, адже історія переконливо свідчить, що освіта повинна базуватися на національних засадах. Однак, лише розуміючи сукупність факторів, які впливають на освітній процес, можна побачити трансформування національної концепції в мистецьке та освітнє середовище сьогодення.

Мета статті. Проаналізувати аспекти виховання здобувачів хореографічної освіти на засадах національно-патріотичної ідеї.

Завдання. Дослідити основні засади формування національно-патріотичного виховання хореографів.

Актуальність статті зумовлена потребою в осягненні національно-духовного феномену козацької педагогіки, аналізу творчого спадку козацької доби на прикладі хореографічного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень свідчить про значне зростання уваги педагогів та викладачів фахових дисциплін до історичних аспектів педагогічної освіти, які закладалися в часи діяльності українського козацтва. Питання досліджували Ю. Руденко, М. Стельмахович, Г. Біленький, Т. Василенко, Т. Будняк, Ю. Єлісовенко, М. Кравчук, З. Сергійчук, А. Шевченко, В. Кузь, О. Губко, О. Плахотнюк та ін.

Виклад основного матеріалу. «Серце розумного здобуває знання, і вухо мудрих шукає знання» (Біблія, 2017: 654).

Освіта та культура є наріжними каменями гармонійно розвиненої особистості, сформованої на широкому колі етичних цінностей.

Сучасна дослідниця Г. Падалка зазначає, що «саме мистецтво покликане відтворити цінність буття людини, протистояти руйнаціям технократичного мислення, вузькому підходу до усвідомлення сенсу людського буття з позицій бездушного практицизму і утилітаризму» (Падалка, 2008: 45).

Важливими культурними цінностями суспільства можна вважати:

а) універсальні – життя, здоров'я, безпека, сім'я, родичі, освіта, правопорядок, кваліфікація, достаток тощо;

б) демократичні – свобода слова, совісті, партій, громадських організацій, національний, державний суверенітет;

в) партикулярні – любов до сім'ї, батьківщини тощо;

г) фетишизм – прагнення до абсолюту, віра в Бога, у надреальні сили;

д) міжособистісного спілкування – взаємоповага, доброзичливість, тактовність, уважність, чуйність, толерантність, автономність, колективізм;

е) суспільного визнання – рейтинг у суспільстві, оцінка як духовної особистості, авторитет тощо;

ж) ідеальні – уявлення про добро і зло, мета, щастя, сенс життя і смерті.

Освічена людина, в якій закладені культурні цінності, протиставляє добро – злу, мир – війні

і через причинно-наслідкові зв'язки аналізує наслідки всепрощення, які породжують беззаконність і злочинність, а завищена чи занижена самооцінка викликає почуття несправедливості.

Спілкування, засноване на ціннісних відносинах, є своєрідною програмою настанов для сучасного та прийдешнього покоління, інакше кажучи, соціалізуючим навчально-виховним процесом. Мета його полягає у формуванні ідеального образу майбутнього, кінцем якого людина вбачає сенс свого життя. Кінцева мета створює у свідомості модель ідеального досягнення цілей завдяки спрямованій усвідомленій діяльності.

Саме форми хореографічної культури у вигляді танцювальної спадщини, що відображають українські обряди, звичаї і традиції, закладають глибокі тенденції розвитку та стають неписаними правилами поведінки нашого суспільства. Усі календарні свята, традиції та звичаї нашого народу є своєрідним розписаним на рік планом життя і всі елементи соціо-культурної спадщини виступають цінними досягненнями національної культури, саме вона акумулює і зберігає весь людський досвід і реалізує його через окремі функції.

Виховна функція культури покликана сприяти формуванню гармонійної духовно розвиненої особистості. За словами дослідниці Паньків Л. «мистецтво, як особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси, є сферою естетичних і художніх цінностей. Естетичні цінності, які продукує мистецтво, є відбиттям краси як міри досконалості, допомагають усвідомлювати прекрасне не лише у мистецьких творах, а і в оточуючому світі. Художні цінності являють собою вищі рукотворні форми естетичних цінностей» (Паньків, 2015: 40).

Світоглядна функція культури акумулює вищі духовні ідеали мистецтва, фокусуючи людину на самовизначенні. «Світогляд людини формується завдяки розширенню спілкування з навколишнім середовищем, пізнанню різних культур, поглядів, знайомству з далекими й близькими історичними епохами. Формування сучасного покоління в умовах «культурного напруження» виховує здатність до самовизначення, формування індивідуальної життєвої позиції, потяг до нових знань, толерантного ставлення до чужих поглядів і думок» (Грузенберг, 2007: 70).

Отже, культура визначає певні межі, в яких здатна діяти людина.

Яскравим історичним прикладом становлення системи освіти на українських землях стало заснування у 1615 році в Києві митрополитом Петром Могилою навчальної академії. Варто зауважити,

що її створенню передувала активна діяльність відомого українського князя Костянтина Острозького, який в м. Острог близько 1576 року заснував школу, що стала академією, друкарню та культурно-освітній осередок, сприяв заснуванню братств, братських шкіл, розвитку книгодрукування (Берест, 2014: 72).

Києво-Могилянська академія в історії України відіграла роль національного культурно-інтелектуального центру розвитку філософської думки та науки. Вона стала символом високої національної духовності, яка формувала політичну й культурну еліту нації. Як твердить В. Гоцуляк, «душею й фундатором цього об'єднання був митрополит Петро Могила. Існування такого феномена, як «могилянське коло» в українській історії, крім всього іншого, було свідченням демократичності українського духовного й суспільного життя, в якому брали участь як діячі церкви, так і світські люди. Тобто не можна однозначно стверджувати лише про монополію церкви і духовенства на освіту, книжні знання, розумову працю, культурну діяльність в могилянську добу» (Гоцуляк, 2018: 10).

Зазначена авторка наголошує, що «Найбільшим досягненням митрополита Петра Могили стало те, що завдяки йому та його сподвижникам Київ перетворюється в справжній центр українського політичного і культурного життя у XVII ст. Концентрацією всіх духовних, інтелектуальних сил стає Київський колегіум, відкритий стараннями Петра Могили» (Гоцуляк, 2018: 9). Дослідник С. Голубев зауважив, що «з приходом у Київ високоосвіченого, енергійного православного митрополита спостерігається пошкваллення культурного й освітнього духу. І діяльність його увінчалася наслідками більш плідними, ніж досягли його попередники» (Голубев, 1983). Невід'ємною складовою його діяльності була цілісна програма розвитку вітчизняної педагогіки на основі гуманістичних ідей та національно-визвольної боротьби українського народу. Митрополит реалізовував цілісні програми вивчення молоддю іноземних мов, удосконалюючи та поглиблюючи знання з рідної української мови.

Впродовж усього часу свого існування академія була головним центром духовної консолідації, інституцією, яка через освіту формувала, єднала й уніфікувала етнокультурні процеси (Нічик, 1997).

Як стверджує Ю. Руденко, Петро Могила разом зі своїми соратниками розгорнув енергійну діяльність з метою відкриття слов'яно-греко-латинських шкіл, які дослідники називають першими українськими гімназіями. В 1631 році

митрополит заснував Лаврську школу, що стала вітчизняним закладом вищої освіти з викладацьким складом, який мав вищу європейську освіту (Руденко, 2007: 43). Відкриття П. Могилою Київської колегії було найбільшим досягненням, де він зумів поєднати західноєвропейські зразки педагогічної системи з традиціями вітчизняних братських шкіл.

Києво-Могилянська академія по праву здобула славу закладу вищої освіти європейського зразка. Митрополит всі свої зусилля спрямував на те, щоби здобувати вищу освіту могли представники всіх верств населення. Завдяки його ініціативі в колегії була організована студентська конгрегація, яка допомагала студентам та була прообразом товариської спілки.

Академія виховала багатьох науковців і патріотів, виконувала велику історичну місію найбільшого наукового і навчально-виховного закладу України. Професорсько-викладацький склад академії своїми науковими та літературними працями виховували в молоді патріотичні почуття, формували стійку громадянську позицію, цілеспрямовано розвивали національні ідеї. Діячі освіти у своїй просвітницькій, навчально-виховній діяльності висвітлювали історію походження українського народу, його етнічне коріння.

У своїй публікації Руденко Ю. зазначає, що «Митрополит реалізовував обумовлену складними тогочасними європейськими обставинами мовну політику в галузі освіти, науки, культури та релігії» (Руденко, 2007: 43).

Український народ завжди був багатий на мудрих державних діячів, обдарованих письменників, вчених, педагогів, мав багато шкіл та бібліотек. Українці завжди виховували молодь на козацько-лицарських традиціях, прагнули прищепити та навчити відчувати глибокі патріотичні почуття, національну свідомість і самосвідомість (Руденко, 2007: 48).

Так ректор академії Касіян Сакович у своїх «Віршах на жалосний погреб... Петра Конашевича-Сагайдачного» писав: «Україна тим військом незборимого зостається. А гетьман Сагайдачний не смертної слави гідний... Має Греція Нестора, Ахілла й Аякса, Троя – Гектора, Атени – Перікла й Фемістокла, а Рим – Курція й Помпея, то матиме тепер України – Петра Сагайдачного» (Голубев, 1886: 18). Передові українські вчені, педагоги завжди були взірцем служіння рідному народові, виступали за свободу й незалежність України.

Великі заслуги Києво-Могилянської академії в розвитку освіти, науки, культури не лише впли-

нули на нашу державу, а й на всю Східну Європу, визначивши потужний потенціал вітчизняної освіти і системи виховання.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти потрібно докорінно поліпшити виховання студентської молоді на глибинних знаннях народознавчого та українознавчого характеру. Любов до Батьківщини, справжня українська духовність свіжим струменем оновлює сучасні педагогічні реальності, реалізує козацько-лицарські ідеї в підростаючому поколінні. Шлях формування у студентської молоді національної свідомості і самосвідомості проходить через усвідомлення національних ідей, пізнання героїчного минулого українського народу.

Викладачі мистецьких дисциплін, в тому числі і хореографічних, повинні надавати ґрунтовні знання студентам на матеріалах народної спадщини, даючи можливість занурюватись та створювати нові танцювальні проекти з застосуванням художньо-образного мислення. Для успішного виховання студентів-хореографів доцільно застосовувати методи та прийоми, які розкривають аспекти сутності національно-культурних традицій, специфіку ментальних особливостей українського народу.

Сутність та самобутність новітніх тенденцій хореографічної освітньої системи повинно базуватися на цінностях вільної освіти, пріоритетної ролі національного характеру та ідей, на цінностях історичного минулого та цінностях науки і інтелектуального пошуку та збереження танцювального фольклору України. Адже хореографія має властивість нести культурно-історичний відбиток з неповторним специфічним змістом кожного народу, який впливає на національну систему освіти і виховання.

Розвиваючи національну хореографічну освіту, педагоги багатьох навчальних закладів України модулюють оновлену виховну систему за аналогами кращих моделей світового рівня, акцентом яких є розвиток в кожній особистості національної свідомості. Віра в мужність своєї демократичної Батьківщини, гордість за її волю та незалежність – це те, що є притаманним, сповненим національного духу, українцям. Здобувачі вищої освіти плекають розвиток високої моралі, інтегрують духовні якості нашого народу в сучасне середовище.

Викладачі вищої освіти червоною стрічкою вплітають в навчальний процес знання давніх глибоких традицій українського народу, наголошуючи на тісному зв'язку стародавньої освіти з козацьким визвольним рухом. Виховання студен-

тів призводить до піднесення духу, поглиблюючи національні ідеали, дозволяють створити унікальний процес оволодіння обраної спеціальності.

Володіння науковою інформацією переконливо свідчить про міцні цивілізаційні засади наших пращурів, що пробуджують глибоку шану і гордість за свою історичну спадщину.

Дослідник Ю. Руденко зазначав, що на прикладах героїв творів Т. Шевченка та інших письменників, на фактах і подіях з історії та культури українського козацтва необхідно пояснювати здобувачам освіти, що козацький характер – це вищий рівень українського національного характеру. Для прийдешніх поколінь найвищими взірцями козацького характеру стали І. Богун, П. Дорошенко, І. Мазепа, П. Орлик, І. Сірко, П. Сагайдачний, Б. Хмельницький та багато інших представників українського козацтва (Руденко, 2007: 148).

Історія доводить, що століття колоніального і напівколоніального гніту, геноцид і лінгвоцид, штучні голодомори і політичні арешти, концтабори на змогли знищити високошляхетних якостей нашого народу, придушити нездоланну волю до незалежності.

Львівський дослідник О. Плахотнюк зазначає: «сьогодні можна констатувати той факт, що відображення не простої тематики і в водночас актуальної тематики героїко-патріотичного спрямування, засобами хореографічного мистецтва хореографами-постановниками, танцівниками використовуються новітні технології та форми сучасного танцю» (Плахотнюк, 2020: 103).

Сьогоднішні студенти – майбутні артисти професійних хореографічних колективів, викладачі навчально-виховних творчих закладів, керівники дитячих та дорослих танцювальних колективів мають дедалі ґрунтовніше ознайомлюються з теорією і практикою українського народного танцю. Адже національне хореографічне мистецтво просякнуте ідеями національної незалежності та філософією козацтва сприяє розвитку моральної духовної сфери підростаючого покоління.

Народна хореографія в поєднанні з засобами козацької педагогіки пробуджують в душі кожного студента національну гідність, самобутність, піднесеність, глибокі емоції, дух героїзму, шляхетність поривів душі, моральні чесноти.

Творче використання народного мистецтва з козацько-лицарськими традиціями сприяють оновленню освітньо-виховного процесу, поліпшують підготовку національних кадрів в хореографічній галузі культури. Заклади вищої освіти мають поглиблено вивчати історію та культуру українського народу зосереджувати увагу на вивченні

історії українського хореографічного мистецтва, що дозволить оперти всю багатогранну систему освіти і виховання на вітчизняний ґрунт, віковічні національні традиції. Саме вони зберігають духовні цінності і святині української нації, завдяки яким науковці-освітяни будуть творчо переносити на національні освітньо-виховні терени здобутки світової культури.

Потрібно враховувати розвиток новітнього суспільства і реальне сприйняття молоддю сьогодення, як зазначає О. Плахотнюк: «нове прочитання архаїстично-традиційних поглядів на збереження народного танцю, формування новітнього етносвітогляду сприйняття фольклорного танцю країн світу, кожного національного осередку, етнічної групи в мистецькому просторі сучасності. Як результат розвиненості відео- теле- фіксації, мережі Інтернет технологіям розширюються можливості фіксації фольклорного танцю, його популяризації та донесення до глядачів всього світу» (Плахотнюк, 2021: 8).

Висновки. Отже, сучасна система національно-патріотичного виховання педагога-хореографа розпочинається з початкової хореографічної освіти, яка концептуально має формувати базові історико-культурні стандарти національної свідомості, виховувати у майбутніх фахівців хореографії любов до українського народу, української музики, пісні та танцю і продовжуватися в системі вищої освіти вже як фундаментальне, основне, раціональне зерно хореографічної педагогіки. Українське хореографічне мистецтво повинно стати значущою складовою майбутнього професіоналу та сприяти гармонійному розвитку його особистості.

Початкова ланка має закладати фундамент національних традицій та звичаїв української культури, цілеспрямовано і поетапно сприяти розвитку хореографічних компетентностей, які базуються на скарбах народної творчості.

Доцільно констатувати, що національно-патріотичне виховання учнів та студентів є ефективним інструментом комплексного формування хореографічних здібностей, разом із розвитком творчої уяви та фантазії, цілеспрямованості щодо набуття творчо-виконавської майстерності, яка є основою для формування національної культури особистості.

Значення національно-патріотичного виховання полягає у можливості формування національної свідомості та ідейно-моральних, емоційно-естетичних якостей лицарської духовності, ставши непохитним підмурівком усієї української освіти і виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біблія. Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2017. 1416 с.
2. Берест Р., Козак Г. Історія України: туристичні аспекти. Конспект лекцій для студентів туристичного профілю. Львів: Галицька видавнича спілка. 2014. 336 с.
3. Голубев С. Київський митрополит Петро Могила та його сподвижники. Т. 1. Київ: Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1983. 1168 с.
4. Голубев С. Історія Київської духовної академії. Випуск 1, дод. Київ : 1886. 376 с.
5. Гоцуляк В. Петро Могила і культурно-освітній процес в Україні XVII ст. *Педагогічний дискурс*, 2018. Вип. 24. С. 7–11. DOI: <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2018.24.01>
6. Грузенберг С. О. Теорія катарсису. Мистецтво як катарсис. *Практична психологія і соціальна робота*. 2007. № 12. С. 70–76.
7. Дяченко А. Роль мистецької освіти та її функцій у формуванні розвитку особистості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2015. Вип. 73. Т. 1. С. 107–112. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.73-1.24>
8. Нічик В. Петро Могила в духовній історії України. Київ : Український Центр духовної культури, 1997. 328 с.
9. Падалка Г. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
10. Паньків Л. Зміст та функції художніх орієнтацій у контексті мистецької освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти*. Київ, 2015. Вип. 18. С. 37–42.
11. Плахотнюк О. Етносвітогляд фольклорного танцю в мистецькому просторі сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук : Міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Гельваніка, 2021. Вип. 35. Т. 5. С. 4–8. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1>
12. Плахотнюк О. Героїко-патріотична спрямованість сучасної хореографії в рамках фестивалю «Сурми звятяги». *зб. наук. праць: Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 1. С. 97–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2020_1_21 DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2020.196575>
13. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність. Київ : МАУП, 2007. 384 с.

REFERENCES

1. *Biblia. Kyivska Patriarkhiia Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu*. (2017) [Bible. Kyiv Patriarchate of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate.] Kyiv : Ukrainse Bibliine Tovarystvo. 1416 s. [in Ukrainian].
2. Berest R., Kozak H. (2014) *Istoriia Ukrainy: turystychni aspekty*. [History of Ukraine: tourist aspects.] Konspekt lektsii dlia studentiv turystychnoho profilii. Lviv: Halytska vydavnycha spilka. 336 s. [in Ukrainian].
3. Holubev S. (1983) *Kyivskiy mytropolyt Petro Mohyla ta yoho spodvyzhnyky*. [Metropolitan Petro Mohyla of Kyiv and his associates.] V. 1. Kyiv: Typ. H. T. Korchak-Novitskoho. 1168 s. [in Ukrainian].
4. Holubev S. (1886) *Istoriia Kyivskoi dukhovnoi akademii*. [History of the Kyiv Theological Academy.] Vypusk 1, dod. Kyiv. 376 s. [in Ukrainian].
5. Hotsuliak V. (2018) *Petro Mohyla i kulturno-osvitnii protses v Ukraini XVII st.* [Petro Mohyla and the cultural and educational process in Ukraine of the 17th century.] Pedahohichni dyskurs. Vyp. 24. S. 7–11. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.31475/ped.dys.2018.24.01>
6. Hruzenberh S. O. (2007) *Teoriia katarsysu. Mystetstvo yak katarsys*. [Theory of catharsis. Art as catharsis.] Praktychna psykholohiia i sotsialna robota. № 12. S. 70–76. [in Ukrainian].
7. Diachenko A. (2015) *Rol mystetskoï osvity ta yii funktsii u formuvanni rozvytku osobystosti*. [The role of art education and its functions in the formation of personality development.] Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5 : Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Kyiv. Vyp. 73. T. 1. S. 107-112. [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.73-1.24>
8. Nychyk V. (1997) *Petro Mohyla v dukhovnii istorii Ukrainy*. [Petro Mohyla in the spiritual history of Ukraine.] Kyiv : Ukrainskiy Tsentr dukhovnoi kultury. 328 s. [in Ukrainian].
9. Padalka H. (2008) *Pedahohika mystetstva. Teoriia i metodyka mystetskykh dystsyplin*. [Art pedagogy. Theory and methodology of artistic disciplines.] Kyiv : Osvita Ukrainy. 274 s. [in Ukrainian].
10. Pankiv L. (2015) *Zmist ta funktsii khudozhnikh oriiientatsii u konteksti mystetskoï osvity*. [Content and functions of artistic orientations in the context of art education.] Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 14 : Teoriia i metodyka mystetskoï osvity. Kyiv. Vyp. 18. S. 37-42. [in Ukrainian].
11. Plakhotniuk O. (2021) *Etnosvitohliad folklorneho tantsiu v mystetskomu prostori suchasnosti*. [Ethnview of folklore dance in the artistic space of modernity.] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk : Mizhvuzivskiyi zb. nauk. prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych : Helvanika. Vyp. 35. T. 5. S. 4–8. [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-5-1>
12. Plakhotniuk O. (2020) *Heroiko-patriotychna spriamovanist suchasnoi khoreohrafii v ramkakh festyvaliu «Surmy zvytiahu»*. [Heroic-patriotic orientation of modern choreography within the framework of the «Trumpets of Triumphs» festival.] zb. nauk. prats: Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. № 1. S. 97–103. [in Ukrainian]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2020_1_21 DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2020.196575>
13. Rudenko Yu. (2007) *Ukrainska kozatska pedahohika: vytoky, dukhovni tsinnosti, suchasnist*. [Ukrainian Cossack pedagogy: origins, spiritual values, modernity.] Kyiv : MAUP. 384 s. [in Ukrainian].

УДК 784.4(477.85)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-12>**Юлія КАПЛІЄНКО-ІЛЮК,**

orcid.org/0000-0002-6114-9680

доктор мистецтвознавства, доцент,

доцент кафедри музики

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(Чернівці, Україна) yuliyakaplienکو@gmail.com

НАРОДНОПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ БУКОВИНЦІВ ЯК ЯВИЩЕ ПОЛІНАЦІОНАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРИЗМУ

Стаття розкриває особливості народнопісенної творчості на Буковині, її видові категорії, здійснює висновки про значення багатонаціонального компонента в буковинському музичному фольклорі. В процесі підготовки матеріалів розвідки були використані різні методи дослідження, зокрема, культурологічний, історичний, компаративний та методи музикознавчого аналізу.

Фольклорно-музична спадщина Буковини демонструє широкий спектр жанрових типів пісень: колядки та веснянки, рекрутські й солдатські, коліскові, жартівливі й танцювальні пісні, балади та пісні про кохання. Особливо розповсюдженими були коломийки та їх різновид – «гуцулка», що має оригінальні розспіви та специфічні регіональні ознаки. Зразки народної музичної творчості характеризуються своєрідною ладовою системою, «примхливим» метроритмом, тональною перемінністю. Буковинські пісні переважно монодичного складу, що позначилося на їх сольному виконанні або унісонній хоровій фактурі. Виконання буковинських пісень значно відрізняється і за звукоутворенням.

Музичний фольклор буковинців характеризується контамінацією пісенної стилістики різних народів, що населяють край. Так, спостерігається проникнення музики інших народів у культуру Буковини, зокрема румунів, молдаван, німців, поляків, євреїв, угорців, словаків. Результатом таких взаємодій стало формування полінаціонального фольклоризму. Його прояви, перш за все, спостерігаються в народній музичній творчості, проте й професійне мистецтво послуговується принципами змішуванням стильових рис іноземних музично-практичних систем. Незважаючи на таку культурно-мистецьку строкатість регіонального контенту, українці Буковини зберігали та примножували власні культурні цінності.

Отже, народнопісенна творчість буковинців – полістилістична, що є сутністю музичної культури Буковини, де поєднані знакові елементи творчості різних народів, створено оригінальний стиль музичного фольклору.

Ключові слова: мистецтво Буковини, музичні жанри Буковини, народна музична творчість, полістилістика, фольклоризм.

Yuliya KAPLIYENKO-ILIUK,

orcid.org/0000-0002-6114-9680

Doctor of Science in Art Criticism, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Music

Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University

(Chernivtsi, Ukraine) yuliyakaplienکو@gmail.com

FOLK SONG ARTISTIC WORK OF THE PEOPLE OF BUKOVYNA AS A PHENOMENON OF POLYNATIONAL FOLKLORISM

The article reveals the peculiarities of folk song artistic work in Bukovyna, its specific categories, draws conclusions about the significance of the multinational component in Bukovynian musical folklore. In the process of preparing the present paper, various research methods were used, in particular, cultural, historical, comparative, and musicological analysis methods.

The folklore and musical heritage of Bukovyna shows a wide range of genre types of songs: carols and spring songs, recruit and soldier songs, lullabies, humorous and dance songs, ballads and love songs. Kolomyiki songs and their variety – “hutsulka” songs, which have original chants and specific regional characteristics, were especially widespread. Samples of folk musical artistic work are characterized by a peculiar scale system, “capricious” metrorhythm, and tonal variability. Bukovynian songs are mainly monodic in composition, which influenced their solo performance or unison choral texture. The performance of Bukovynian songs is also significantly different in terms of sound production.

The musical folklore of the people of Bukovyna is characterized by the contamination of the song styles of various peoples inhabiting the region. Thus, the penetration of the music of other nations into the culture of Bukovyna, in particular Romanians, Moldovans, Germans, Poles, Jews, Hungarians, and Slovaks, is observed. The result of such interactions was

the formation of multinational folklorism. Its manifestations, first of all, are observed in folk music, but professional art also uses the principles of mixing stylistic features of foreign musical and practical systems. Despite such cultural and artistic diversity of the regional content, the Ukrainians of Bukovyna preserved and multiplied their own cultural values.

Thus, the folk song creative work of the Bukovynian people is polystylistic, which is the essence of the musical culture of Bukovyna, where iconic elements of the artistic work of different peoples are combined, creating an original style of musical folklore.

Key words: art of Bukovyna, musical genres of Bukovyna, folk musical artistic work, polystylistics, folklorism.

Постановка проблеми. Народна музична творчість Буковини – дорогоцінний скарб українського культурного простору. Внаслідок певних історичних, географічних, соціальних та релігійних обставин, мистецтво краю сформувало власні музично-культурні парадигми. Переживши не одну окупацію, витримавши гоніння та перешкоди, буковинці зберегли свою самобутню культуру, народні традиції, обряди тощо. Народнопісенна творчість краю демонструє приклади міжкультурних взаємодій різноманітних музично-практичних систем. Це сформувало явище полістилістики в народній і професійній творчості митців Буковини.

Аналіз досліджень. Народна музика Буковини цікавить фольклористів з початку XIX ст. Зокрема, діяльність Ю. Федьковича (Федькович, 1968) пов'язана зі збиранням і вивченням народних пісень. Проте особливо активізувалося дослідження музичного фольклору Буковини починаючи з кінця XX ст. Народна творчість буковинського краю частково охарактеризована у збірці «Пісні Буковини» під редакцією А. Яківчука (Яківчук, 1990). Науковці кафедри музики Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича докладають чимало зусиль у вивчення та розповсюдження пісенної та інструментальної народної музики краю. А. Кушніренко, О. Залуцький і Я. Вишпінська, оглядаючи історію музичної культури та освіти Буковини, характеризують інструментальне народне музикування полінаціонального середовища Буковини (Кушніренко, Залуцький, Вишпінська, 2011). Праці І. Мокрогуз, В. Бондаренка, Я. Осипенка повідомляють про традиції кобзарства, народно-інструментального мистецтва на Буковині (Мокрогуз, Бондаренко, Осипенко, 2021; Мокрогуз, Івасюк, 2005; Мокрогуз, 2007). Видам народнопісенної творчості краю присвячено один із підрозділів монографії Ю. Каплієнко-Ілюк (Каплієнко-Ілюк, 2020). Однак виникає потреба подальшого вивчення музичного фольклору Буковини та ґрунтовного дослідження особливих, «поліфольклористичних» основ творчості буковинців.

Мета статті. Основна мета цієї роботи – охарактеризувати види народнопісенної творчості буковинців, виявити її відмітні риси, здійснити

висновки про особливості музичного фольклору Буковини.

Виклад основного матеріалу. Історія зародження пісні на Буковині дуже давня: йде від часів наших предків – тиверців, від періоду Галицько-Волинського князівства та тяжких років поневолення чужими державами. Усе це знайшло своє відображення в піснях, які дали шанс українцям Буковини не втратити свою історію, дух національної самоідентичності. А. Яківчук відзначає: «Талановиті, безіменні піснярі виливали народне горе у співанках таких же тужливих, як і їхнє життя – потоптане боярськими чоботищами, знекровлене яничарськими ятаганми та австрійськими багнетами, спалплене волоськими румунізаторами» (Яківчук, 1990: 5). Пісні були спонукою до боротьби за незалежність, прагнення до волі, кращої долі, зокрема відображали історичні події, висловлювали невдоволення та гнів.

Фольклорно-музична спадщина Буковини демонструє широкий спектр жанрових типів пісень: колядки та веснянки, у яких відображено давні часи; історико-козацькі, що вказували на зв'язки Буковини з Україною; рекрутські й солдатські, в яких висловлювався протест проти сваволі панів і австрійського уряду; колискові пісні, якими матері заколисували дітей, прищеплюючи їм любов до української мови та пісні; жартівливі й танцювальні пісні, що допомагали сподіватися на краще майбутнє; балади та пісні про кохання, у яких відбилася нелегка жіноча доля та справжня широка українська душа.

На Буковині були поширені різні категорії пісень: колядки, щедрівки, гагілки, думи, коломийки, шумки тощо. Колядки мають ті самі ознаки, що й в інших регіонах України («Добрий вечір, щедрий вечір»). Веснянки, які на Буковині найчастіше називають гаївками або гагілками, поширені в різних куточках краю. За ними йдуть весняні ігри та забави, таночки тощо («Ой ти, ой ти, білоданчику»).

Особливо розповсюдженим був різновид коломийки, який називався «гуцулка» і побутував у гуцулів, що жили біля річки Черемош. Такий своєрідний підвид вирізнявся ознаками народно-інструментального та пісенно-танцювального жанрів (Кушніренко, Залуцький, Вишпінська,

2011: 12). Танцювальні коломийки виконуються в швидкому темпі («Чого тота полонина навесні весела»), натомість коломийки, які призначені для співу, – повільні («Чи ж я тобі не казала»). Багато коломийок на Буковині схожі на закарпатські чи гуцульські («Ой як тропну чоботами»), де помітні типові звороти коломийок. Проте буковинські коломийки мають як оригінальні розспіви, засновані на ангеітонному звукоряді, так і чотирихордні в межах квінти. Такі риси мають мелодії пісень, записані у селі Черногузи Вижницького району («Ой казала голубана», «Ой у гори, легіники»). «Різкої межі між коломийками та власне піснями взагалі не існує», – зауважує Л. Яценко. Він пише: «Поряд з однокуплетними співанками, не пов'язаними між собою ні сюжетно, ні тематично, які виконуються на першу-ліпшу мелодію, дуже поширені й такі, що об'єднуються по кілька куплетів у цілісні групи і мають послідовний сюжетно-тематичний розвиток. Нерідко такі тексти закріплюються за певними мелодіями, найбільш відповідними їм своїм настроєм та особливостями структури» (Буковинські народні пісні, 1963: 16). Водночас багато коломийок наспівного характеру, мають вільний метроритм, наближуючись до пісенних зразків. Слід зауважити, що коломийка вплинула майже на всі жанри буковинського фольклору: її строфічна структура (8+6+8+6) зустрічається в багатьох зразках буковинських народних пісень. За характером, будовою і змістом деякі жартівливі пісні також близькі до коломийкового зразку. Кожне село на Буковині мало свої оригінальні коломийкові мелодії, на які накладалися різні віршовані рядки. Зміст і характер коломийки залежали від певної ситуації та подій, про які співалися в піснях-коломийках; часто текст був імпровізованим.

Поряд із характерною строфічністю коломийки в буковинських піснях часті дворядкові куплети, які виникають із повторення однієї фрази тексту. Вони характеризуються стриманим розвитком мелодії, що залежить від змісту тексту. Серед таких пісень слід назвати: «Вітер віє, трава шумить», «Гей у лузі береза стояла», «Ой дубе, дубе кучерявий» та ін. Фразова структура тексту будується на його варіантному викладі.

Народні пісні Буковини мають певні стилістичні особливості і водночас характеризуються, за твердженням Л. Яценка, «стильовою неоднорідністю, що є природним результатом відмінностей географічного розташування та економічних умов розвитку окремих районів краю» (Буковинські народні пісні, 1963: 13). Чернівецька область не має загальної географічної, етнічної та куль-

турної цілісності. Є гірські райони (Вижницький), заселені переважно гуцулами, які мають немало спільного з гуцулами сусідньої Івано-Франківської області, особливо Косівського району. У цій частині Буковини найчастіше звучать коломийки, гуцулки чи співанки, які мають однакові стилістичні ознаки. На Північно-Східній Буковині (Кельменецький і північ Новоселицького районів) найбільш поширені протяжні багатоголосні пісні, подібні до тих, що побутують на Поділлі та в центрі України. А на прикордонних з Молдовою та Румунією територіях (Глибоцький та Новоселицький райони) відчувається вплив пісенності народів сусідніх країн.

Серед особливостей буковинських народних пісень можна відзначити й розвиток мелодій у типових мінорних ладах, зокрема, у натуральному мінорі («Сумно ж мені, сумно», «Буковино ти зелена»), дорійському («Ой Канадочка широка», «Ой вийду я, вийду»), гуцульському («Заплакала старша дружка», «Від поля до поля», «Висока верба, висока верба»), фрігійському («Ой піду я туди, куди я ходила»). До речі, використання мажорного ладу у буковинських піснях зустрічається нечасто, але помітні прояви мажоро-мінору («Ой є в мене у садочку кирничка»). Іноді пісні буковинського краю, особливо коломийки, спираються на вузькооб'ємні звукоряди, а їх мелодія складається лише з 3–4 звуків («І ти гуцул, і я гуцул»).

Мелодії в піснях, які засновані на народно-ладовій системі, містять своєрідні інтонаційні звороти, підкреслюючи колоритність ладового наповнення. Нерідко зустрічається в мелодії хід на збільшену секунду, що характерно для гуцульського ладу. Типові пісенні кінцівки з низхідним глісандо від IV, іноді V ступеня до тоніки («Ой ходив я всю днинку по ринку»). У мелодиці пісень помічаємо й інші види мелізматика, яка є невід'ємною частиною стилю буковинських пісень, а не лише засобом прикрашання мелодії.

Буковинська пісенність відрізняється оригінальним і різноманітним метроритмом. Метрична складова мелодій, поряд із традиційним простим метром, використовує складні, змішані та перемінні тактові розміри («Стоїть явір над водою», «Гей дубку, дубку кучерявий»). Багато мелодій мають досить «примхливий» ритм, що межує з імпровізацією, і вільний розвиток, що не вкладається ні в які метричні схеми («Ой породила перепеличка»).

Ритм багатьох пісень, особливо коломийкових, побудований на синкопованих ритмах. Вони займають особливе місце в каденціях більшості

пісень, де підкреслюється кінцева слабка доля. Таке закінчення пісень, де синкоповано повторюється останній звук, визначає одну зі стильових ознак музичної мови буковинської народної творчості («Вітер віє, сонце гріє»). Поряд із кінцевими синкопованими повторами тонів, як правило, першого ступеня ладу, поширене використання досить тривалих повторів на тому самому звуці («Трава шумить, трава шумить»); є народні мелодії, які повністю пронизані синкопами (рис. 1).

Рис. 1. Буковинська народна пісня «Прилетіла ластівочка»

Часто в піснях поєднуються ознаки різних ладів і тональностей. Модуляція характеризується зміною тональних центрів або утворюється в результаті хроматизації звукоряду. Так, в мелодії буковинської пісні «У неділю раненько» кожна наступна фраза починається і закінчується в новій тональності. Постійні зміни тонального центру нерідко мають певну логіку: тональності сполучаються у секундовому, терцієвому та кварто-квінтовому співвідношеннях (рис. 2).

У НЕДІЛЮ РАНЕНЬКО

Протяжно, вільно

у не- ді- лю ра- ньень- ко.
у не- ді- лю ра- ньень- ко
піс- ла- ла ма- ти доч- ку
Вар. Вільно
Піс- ла- ла ма- ти доч- ку.
піс- ла- ла ма- ти доч- ку
а в гай по ка- ли- ноч- ку

Рис. 2. Буковинська народна пісня «У неділю раненько»

У буковинських піснях переважає монодичний склад, що втілюється в сольному виконавстві та унісонній хоровій фактурі. Двоголосні, а інколи й триголосні пісні побутували лише в окремих місцевостях Буковини. Хоровий народний спів є рідкісним явищем, оскільки багатоголосні фольклорні традиції характерні для центральної частини України.

Буковинські багатоголосні пісні мають ознаки різних фактур: здебільшого це пісні гомофонно-гармонічного складу («Гей по синьому морю»), нерідко зустрічаються зразки гетерофонії («Повій, вітре, яром, яром»), подекуди й імітаційної поліфонії («Хто там опівночі по лісу блукає?»). Гармонічна вертикаль спирається переважно на терцієві звучання і найпростіші консонантні співзвуччя.

Виконання хорових буковинських пісень значно відрізняється за звукоутворенням, адже партії жіночих голосів виконуються не з грудним тембром, як це було в центральних областях України. Однак цей тип співу часто траплявся в чоловічих партіях; багато пісень супроводжувалися підголоском, який доручався чоловічому голосу.

Водночас, унаслідок спілкування місцевого українського населення з представниками інших народів, особливо молдаванами та румунами, типові риси пісень цих народів увійшли до фольклорних зразків Буковини. Отже, взаємозв'язок української та молдовської народної музичної творчості, певною мірою, виявляв кореляційні ознаки. Так, «запальний наш танок "Гуцулка-коломийка" звучав у ті часи на кожному весіллі, на кожній гулянці молдаван, як і їх власні танці» – зазначав К. Демочко (Демочко, 1990: 30). У музичному середовищі молдаван зустрічається багато інших жанрів народної пісні. Також українці часто чули молдавські дойни та хори.

Народна музична творчість Буковини має багато яскравих і самобутніх рис. Їй властива певна стильова неоднорідність, що є закономірним результатом відмінностей у географічному положенні та економічних умовах розвитку окремих частин краю. Адже Чернівецька область, як раніше зазначалося, не являє собою якогось цілісного масиву і це зумовлює різні традиції та звичаї.

На Буковині була широко розповсюджена румунська пісня. Для мелодії переважної більшості цих пісень характерні протяжні, сумні та меланхолійні інтонації; проте не обійшлося без веселих та запальних пісень. Серед жанрів румунської народної творчості найвідомішою була «дойна», походження якої дослідники пов'язують зі словом «dolor», що має латинське коріння та означає біль, смуток. Румунська «Дойна» лірико-

елегійного характеру з чіткою, симетричною формою. Враження монотонності в цих піснях створюється завдяки сентиментальному змісту та частим мелодичним повторам, але наявність речитативних кульмінацій надає динамічного розвитку. Дойни часто створювалися на основі мінорних ладів, мелодії відрізнялися багатомелізматикою.

Проникнення музики інших народів у культуру Буковини активно розпочалося за часів правління Австрійської імперії, коли внаслідок заохочувальних дій влади на території краю з'явилися переселенці з різних країн Західної Європи. Так на Буковину селилися німці, поляки, євреї, угорці, словаки, приносячи свою культуру, звичаї, свою музику і танці. За виразом, змістом і виконавськими характеристиками вони суттєво відрізнялися від традицій, які наслідувало місцеве населення. Німці часто виконували свої пісні в супроводі духових інструментів, проте на весіллях танцювали лендлер, шлайфер і гобсер.

На Буковині також було велике поселення євреїв, музична культура яких зосереджена переважно в культовому середовищі. Єврейський народ зумів зберегти власну культурну спадщину, яка сягає стародавніх традицій, зокрема стилістику, жанрову систему. Єврейське мистецтво було синкретичним, де музика відрізнялася прикладним характером. Музика брала участь у релігійних обрядах і побуті, звучала на святах, урочистостях; різного роду заходи супроводжувалися піснями, танцями й інструментальною музикою. Найпоширенішим жанром обрядової музики став псалом – синкретичний музично-поетичний жанр, що мав три способи виконання: сольний, респонсорний та хоровий спів. Вплив цього жанру на єврейську культуру простежується й досі. Культовим піснеспівом властиві: метроритмічна свобода, багата мелізматика. Відмітним явищем у музичному житті євреїв став розвиток синагогальної музики, яка відображала духовне і культурне життя народу. Вона була виключно вокальною і залишалася такою й дотепер. Серед побутово-обрядових жанрів були популярні танцювальні, застільні, весільні, трудові та рекрутські пісні, балади та голосіння. Великою популярністю користувалася музична гра «фрейлехс» (забава), яку виконували на весіллі. Ця гра складалася з вокально-інструментальних і танцювальних номерів, які перемежувалися розмовними епізодами; мелодії поєднували риси пісні та танцю. Яскравим прикладом світської музичної творчості євреїв є клезмерське мистецтво, яке відзначалося жанровою різноманітністю, виразністю виконання та імпровізацією.

Музичний фольклор євреїв, записи їх народної музики знайшли відображення в розвідках фольклористів. У 1927–1948 рр. М. Береговський зробив багато фонографічних і нотних записів єврейської народної творчості в Україні, особливо на Буковині.

На теренах буковинського краю побутували угорські пісні й танці цього народу; польська музична культура в регіоні представлена різдвяними, дитячими піснями, іграми, танцями та виставами; словаки також пропагували свою національну культуру. З іншого боку, вірмени, які також оселилися на території Буковини, мало приділяли уваги своїм пісенним традиціям, тому не залишили сліду своєї культури.

Незважаючи на певне культурне розмаїття регіону, українці Буковини зберігали та примножували власні культурні цінності, проявляли неабиякий інтерес до музики, про що свідчить низка свят і урочистостей, на яких звучала та пропагувалася професійна музика. Певного значення набували музичні твори у виконанні військового оркестру. Після офіційних заходів, зазвичай, влаштовували народні свята, де люди веселилися, співали пісні та виконували танці різних народів, що населяють територію Буковини.

Отже, культурні особливості народної музики Буковини зазнали впливу інших народів і сформували власні традиції, засновані на симбіозі засад музичної мови народів, що населяли край. Молдавська та румунська мелодика залишили слід у буковинських піснях «Чорні очі та й кучері», «Ой маю я три жури», «Ой слаба я, слаба я», «По тім боці Дунаю» та ін. В окремих піснях можна знайти прикмети польського мелосу («Глибока криниця»), а також словацької пісенної творчості («Мала баба три сини»).

Висновки. Народнопісенні зразки творчості Буковини вирізнялися місцевою самобутністю, своєрідністю інтонації та ритму, яскравим ладовим колоритом тощо. Полінаціональне середовище спричинило стильові контамінації в галузі музичної творчості, основою якої є поєднання фольклорних особливостей різних народів, що проживають на території краю. Такий тип зв'язку культур у сфері народної творчості називаємо полінаціональним фольклоризмом. Це явище притаманне народним пісням і танцювальним жанрам – цілому колу календарно-обрядових пісень, а також пісенно-танцювальним коломийкам. Збережені звичаї та традиції народнопісенної творчості краю стали невід'ємною частиною стилю буковинських композиторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буковинські народні пісні / Упорядкування, вступна стаття та примітки Л. Яшенка. Київ: АН УСРС, 1963. 680 с.
2. Демочко К. Музична Буковина: Сторінки історії. Київ: Музична Україна, 1990. 136 с.
3. Каплієнко-Ілюк Ю. В. Музичне мистецтво Буковини. Стилєві парадигми композиторської творчості XIX–XXI ст.: монографія. Чернівці: Букрек, 2020. 504 с.
4. Кушніренко А. М., Залуцький О. В., Вишпінська Я. М. Історія музичної культури й освіти Буковини: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 376 с.
5. Мокрогуз І., Бондаренко В., Осипенко Я. Народно-інструментальне мистецтво Буковини: історія та традиції. *Молодий вчений*, 2021. № 5 (93) травень. С. 271–275.
6. Мокрогуз І., Івасюк О. Історична пісня як всеохоплююче віддзеркалення минулого українського народу. *Науковий вісник: Педагогіка та психологія*. Чернівці: Рута, 2005. Вип. 256. С. 119–125.
7. Мокрогуз І. Традиційний кобзарський репертуар та його сучасна інтерпретація (на аналізі творчості буковинського бандуриста В. Пиндика). *Науковий вісник: «Мистецтвознавство»*. Івано-Франківськ: ВДВЦІТ, 2007. Вип. 10–11. С.141–144.
8. Федькович Ю. Руські церковні і народні пісні, колядки і щедрівки. *Народні пісні Буковини в записах Юрія Федьковича*. Київ: Музична Україна, 1968. С. 29–59.
9. Яківчук А. Пісні буковинського краю. *Пісні Буковини: пісенник / Записи, упоряд. Яківчука А. Ф., розшифровка нот Смаля К. А.; Ред колегія: Авдієвський А. Т. та інші*. Київ: Музична Україна, 1990. С. 6–17.

REFERENCES

1. Bukovynski narodni pisni [Bukovina Folk Songs]. Kyiv: AN USRS, 1963. 680 p. [in Ukrainian].
2. Demochko K. Muzychna Bukovyna: Storinky istorii [Musical Bukovyna: Pages of History]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1990. 136 p. [in Ukrainian].
3. Kapliienko-Iliuk, Yu. V. Muzychne mystetstvo Bukovyny. Styl'ovi paradyhmy kompozytors'koyi tvorchoosti XIX–XXI st.: monohrafiya [Music Art of Bukovyna: Style Paradigms of Composer Art of the XIX–XXI Centuries: monograph]. Chernivtsi: Bukrek, 2020. 504 p. [in Ukrainian].
4. Kushnirenko A. M., Zaluts'kyi O. V., Vyshpins'ka Ya. M. Istoriya muzychnoyi kul'tury y osvity Bukovyny : navchal'nyy posibnyk [History of Musical Culture and Education of Bukovyna: Study Guide]. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2011. 376 p. [in Ukrainian].
5. Mokrohuz I., Bondarenko V., Osypenko Ya. Narodno-instrumentalne mystetstvo Bukovyny: istoriia ta tradytsii [Folk Instrumental Art of Bukovyna: History and Traditions]. *Molodyi vchenyi*, 2021. № 5(93). pp. 271–275 [in Ukrainian].
6. Mokrohuz I., Ivasiuk O. Istorychna pisnia yak vseokhopliuiuche viddzeralennia mynuloho ukrainskoho narodu [A Historical Song as a Comprehensive Reflection of the Past of the Ukrainian People]. *Naukovyi visnyk: Pedahohika ta psykholohiia*. Chernivtsi: Ruta, 2005. Vol. 256. pp. 119–125 [in Ukrainian].
7. Mokrohuz I. Tradytsiinyi kobzarskyi repertuar ta yoho suchasna interpretatsiia (na analizi tvorchoosti bukovynskoho bandurysta V. Pindyka) [Traditional Kobzar Repertoire and its Modern Interpretation (Based on the Analysis of the Work of the Bukovyna Bandurist V. Pindyk)]. *Naukovyi visnyk: "Mystetstvoznavstvo"*. Ivano-Frankivsk: VDVTSIT, 2007. Vol. 10–11. pp. 141–144 [in Ukrainian].
8. Fedkovych Yu. Ruski tserkovni i narodni pisni, kolyadky i shchedrivky [Russian Church and Folk Songs, Christmas Songs and Carols]. *Narodni pisni Bukovyny v zapysakh Yurii Fedkovycha*. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1968. pp. 29–59 [in Ukrainian].
9. Yakivchuk A. Pisni bukovynskoho kraiu [Songs of the Bukovyna Region]. *Pisni Bukovyny: pisennyk*. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1990. pp. 6–17 [in Ukrainian].

УДК 78.071.1(478)(092):780.653
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-13>

Михайло КУЖБА,
 orcid.org/0000-0002-5762-8574
 здобувач ступеня доктора мистецтва,
 викладач кафедри народних інструментів України
 Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського
 (Харків, Україна) kuzhba@ukr.net

ЦИМБАЛЬНА ТВОРЧИСТЬ ОЛЕКСАНДРА ТИМОФЄЄВА: ВИКОНАВСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті вперше в українському цимбалознавстві з позиції виконавства проаналізовано цимбальну творчість молдавсько-американського сучасного композитора Олександра Тимофєєва. Цимбальне мистецтво українських митців є визнаним й займає значне місце в світовій музичній культурі, про що на сьогодні вже написано ряд різножанрових наукових та публіцистичних досліджень. Окрім оглядово-ознайомчого опису цимбальних творів автора, рефлексій на життєві події, що мали вплив на формування композитора, його уподобання та пошуки, метою статті є системне осмислення цимбальної творчості О. Тимофєєва. Аналіз цимбальної творчості дозволив: 1) здійснити періодизацію (вирізняє два творчих періоди), 2) позначити програмність та концертність характерними принципами композиторського мислення автора (“The Flame”, “Sincerity”, “On Thin Ice” тощо), 3) зацентрувати його звернення до природних якостей цимбалів. Так, виокремлено такі риси цимбальної стилістики як віртуозність, імпровізаційність, метро-ритмічна домінантність та політембровість. З точки зору жанру позначені дві основні категорії – концертна та мініатюра. Відносно інструментального складу вирізняє твори для цимбалів соло (Метафора, Ноктюрн, “Sincerity”), у супроводі фортепіано (Концертна п’єса “Snowstorm”, “Lucky Strike”), для інструментального ансамблю (Концертна п’єса “Snowstorm”, Балада) та для цимбалів з симфонічним (камерним) оркестром (Концерт). Аргументовано причини зацікавленості О. Тимофєєва українським мелосом та використанням музичного матеріалу двох українських народних пісень «Ой, горе, горе» та «Ой, коли-б той вечір». Виявлено притаманне композиторському мисленню поєднання сучасних метро-ритмів та імпровізаційно-кантиленних побудов як впізнана риса композиторського стилю митця.

Ключові слова: цимбальна творчість, творчість Олександра Тимофєєва, композиторське мислення, програмність, концертність, цимбальна стилістика, концерт, мініатюра.

Mykhailo KUZHBA,
 orcid.org/0000-0002-5762-8574
 Candidate for the Degree of Doctor of Arts,
 Lecturer at the Department of Folk Instruments of Ukraine
 Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts
 (Kharkiv, Ukraine) kuzhba@ukr.net

DULCIMER CREATIVITY OF ALEXANDER TIMOFEEV: THE PERFORMING ASPECT

In the article, for the first time in Ukrainian dulcimer studies, the dulcimer creative work of the Moldavian-American contemporary composer Alexander Timofeev has been analysed from the standpoint of performance. The dulcimer art of Ukrainian artists is recognized and occupies a place in the world musical culture, about which a number of scientific and journalistic studies of various genres have already been written. In addition to an overview and introductory description of the author’s dulcimer compositions, reflections on life events that had an impact on the formation of the composer, his preferences and searches, the purpose of the article is a systematic understanding of A. Timofeev’s dulcimer creativity. The analysis of dulcimer creative work allowed: 1) to carry out periodization (two creative periods were distinguished), 2) to mark the program and concert nature with the characteristic principles of the composer’s thinking (“The Flame”, “Sincerity”, “On Thin Ice” etc.), 3) to emphasize his appeal to the natural qualities of dulcimers.

Thus, such features of dulcimer stylistics as virtuosity, improvisation, metro-rhythmic dominance and poly-timbre nature have been singled out. From the point of view of the genre, two main categories have been marked – concerto and miniature. Regarding the instrumental composition, there are compositions for solo dulcimers (Metaphor, Nocturne, “Sincerity”), accompanied by a piano (“Snowstorm” concert piece, “Lucky Strike”), for instrumental ensemble (“Snowstorm” concert piece, Ballad) and for dulcimers with symphony (chamber) orchestra (Concerto). The reasons for A. Timofeev’s interest in Ukrainian melos and the use of the musical material of two Ukrainian folk songs “Oh, woe, woe” and “Oh, when is that evening” have been specified. The combination of modern metro-rhythms and improvisational-

cantilena constructions inherent in the composer's thinking has been revealed as a recognizable feature of the artist's compositional style.

Key words: *dulcimer creativity, creative work of Alexander Timofeev, composer's thinking, program nature, concert nature, dulcimer stylistics, concerto, miniature.*

Постановка проблеми. Цимбалоподібні інструменти є одними із найстаріших представників музичної органології, про які на сьогодні написані чисельні дослідження науковцями різних країн. Питання, які підіймали дослідники, торкалися досить різних аспектів, починаючи від генезису та будови і закінчуючи національними особливостями та індивідуальним стилем цимбалістів. Серед всього розмаїття є достатньо багато невирішених питань й цікавих для вивчення тем, й композиторський доробок – одна з таких. Цимбальна творчість сучасного молдавсько-американського композитора Олександра Тимофєєва є популярною серед виконавців – представників різних національних цимбальних шкіл та, на нашу думку, відкритою і цікавою для її наукового осмислення.

Аналіз досліджень. Тематика статті охоплює декілька напрямів цимбалознавства, як то – вивчення жанрово-стильових особливостей творчості, бібліографіка, регіоналістика, феноменологія особистості тощо. Автор пропонованого дослідження неодноразово звертався до творчості митців, зокрема – Олени Костенко (Кужба, Юрченко, 2021), Тараса Барана (Кужба, 2021). В цих статтях напрацьовані принципи опису виконавської школи, виконавського аналізу, аналізу стилю творчої особистості. Методологічно автор статті спирається на напрацювання кафедри інтерпретології та аналізу музики ХНУМ імені І.П. Котляревського, де протягом багатьох років розроблялись вказані різновиди аналітичних підходів. Композиторська творчість Олександра Тимофєєва частково описана у дипломній роботі молодшої молдавської дослідниці Юлії Кореневої. В Україні пропонована стаття наразі є першою науковою публікацією, матеріал якої базовано на інтерв'ю з композитором, даних з офіційного сайту¹ та особистого виконавського досвіду.

Мета статті – системний опис цимбальної творчості Олександра Тимофєєва.

Вклад основного матеріалу. Особливості творчості композитора, характерні ознаки його музичної мови, вибір інструментів чи інструментальних складів залежить від тих життєвих основ, на яких і зростає ця творчість. Нижче наводимо етапи творчої біографії О. Тимофєєва, складені автором дослідження на основі особистих інтерв'ю та матеріалів з офіційного сайту.

Народився Олександр Тимофєєв, представник нової генерації молдавських композиторів та піаністів, 28 жовтня 1983 році в місті Оргіїв, яке знаходиться досить близько від державної та культурної столиці Республіки Молдови. По словам самого митця, саме батько став тим, хто прищепив щирю любов до музичного мистецтва, повагу до своїх національних корінь та став опорою під час професійного становлення. Так, Олександр в 1996 році вступає до відомого своїми яскравими випускниками музичного ліцею імені Ч. Порумбеску в місті Кишиневі, де паралельно навчається в класах Віктора Левинзона (фортепіано) та першої жінки-композитора – представниці молдавської композиторської школи Злати Ткач (композиція). Після еміграції В. Левинзона до Німеччини він продовжує навчання по класу фортепіано у викладача А. Варданяна.

Після закінчення музичного ліцею у 2002 році юний митець емігрує до США та вступає до Державного Університету в Нью-Джерсі (*Rowan University*) по класу фортепіано до професора Веди Зупончич (*Veda Zuponcic*) та паралельно отримує курс композиції у професора Гарольда Олів'є (*Harold Oliver*). Виконавця та композитора весь час цікавило і мистецтво диригування, тому під час своїх коротких поїздок до Батьківщини він бере приватні уроки у харків'янина за походженням, відомого піаніста, диригента та викладача Михайла Сечкіна².

За роки навчання й в музичному ліцеї в Молдові, й у Державному Університеті в Нью-Джерсі О. Тимофєєв неодноразово брав участь в міжнародних конкурсах піаністів як виконавець, де отримував звання лавреата першого ступеня. Після закінчення Державного Університету в Нью-Джерсі він отримує ступінь бакалавра

---

²Цікавими та вартими уваги, на наш погляд, є факти творчої біографії М. Сечкіна. В свій час він закінчив Харківську середню спеціальну музичну школу в класі Регіни Самойлівни Горовиць, та Харківський інститут мистецтв (нині – Харківський національний університет мистецтв імені І.П. Котляревського) в класі завідувача кафедри спеціального фортепіано, професора Михайла Самойловича Хазановського. Але його жага до оперно-симфонічного диригування привела до стін Київської державної консерваторії, де спочатку він займався в класі учня Миколи Малька професора Михайла Канерштейна, а пізніше в асистентурі-стажуванні в класі видатного українського диригента Степана Турчака.

Тобто, через ці години творчого спілкування викладача Михайла Сечкіна з учнем Олександром Тимофєєвим останній був по-своєму дотичний до витоків української музичної культури, зокрема до традицій харківської академічної школи виконавства.

¹Офіційний сайт композитора Тимофєєва <https://timofeev.org/>

музики як піаніст та композитор, а після закінчення Істменської школи музики (*Eastman School of Music*) в 2008 році і ступінь магістра музики як піаніст. У 2012 року Олександр Тимофєєв закінчив докторантуру з фортепіанного виконавства в Університеті штату Меріленд, Коледж Парк (*University of Maryland*).

Хто ж такий сьогодні – митець Олександр Тимофєєв?

Він є активним виконавцем-віртуозом, симфонічним диригентом, композитором, автором багатьох оригінальних творів, викладачем. За даними офіційного сайту, він є куратором та ініціатором багатьох мистецьких проєктів, пропагандистом молдавської музичної культури, громадським діячем, засновником Міжнародного товариства піаністів і композиторів (*ISPC, International Society of Pianists and Composers*), некомерційної організації, яка займається просуванням сучасної фортепіанної музики. В даний час О. Тимофєєв проживає у Філадельфії, працюючи як резидент-артист в Університеті Роуен у Глассборо, штат Нью-Джерсі.

До композиторського доробку О. Тимофєєва входять чисельні твори фортепіанної, камерно-інструментальної, камерно-вокальної, хорової, симфонічної, електронної музики та аранжування. Якщо дивитися на його творчість з позиції жанрових вподобань, то це програмні інструментальні п'єси (балади, вальс, транскрипції, прелюдії, етюди тощо), твори великої форми (сонати, концерти, фантазії, тощо), циклічні форми (сюїти, цикли п'єс) та інше.

В межах пропонованого дослідження підкреслимо зацікавленість музиканта цимбалами та глибокого вивчення інструменту на рівні тембрально-виконавської специфіки та можливостей. Це можна пояснити рядом чинників. По-перше, цимбали системи Шунди є національним інструментом молдавської культури, навчання на якому в Молдові має широке розповсюдження та саме цей інструмент представлено як в академічній сфері, так і в традиційному виконавстві. Так, все становлення як музиканта О. Тимофєєва проходило поряд з активним включенням цимбального тембру в молдавський побут. По-друге, знайомство з яскравими учнями-виконавцями на цимбалах музичного ліцею імені Ч. Порумбеску та їх наставником, одним з кращих викладачів сучасності, Валерієм Луце зробило можливим особисту співпрацю на рівні виконавець-композитор. А як вершина, все це призвело до сприйняття О. Тимофєєвим цимбалів як інструмента з цікавими унікальними можливостями, подекуди, по

словом самого композитора, «більш досконалого і могутнього аніж фортепіано».

На сьогодні молдавсько-американським композитором для цимбалів системи Шунди написано або зроблено композиторську версію низки творів для цимбалів соло (“The Flame”, Метафора, “Sincerity”, Ноктюрн, “On Thin Ice”, Дві п'єси-імпровазації на українські народні теми “Ой, горе, горе” та “Ой, коли-б той вечір”), з фортепіано (Концертна п'єса “Snowstorm”, “Lucky Strike”), для інструментального тріо з включенням цимбалів (Концертна п'єса “Snowstorm”, Балада) та Концерт для цимбалів з симфонічним оркестром у 3-х частинах.

За часовими ознаками можна виокремити *два періоди* творчості:

– початок 2000-х рр. – створення оригінальних творів (“Метафора” для цимбалів соло, Концертна п'єса “Snowstorm” у супроводі фортепіано, перша редакція Концерту для цимбалів з симфонічним оркестром);

– після 2013 року – переосмислення вже написаного (друга редакція Концерту для цимбалів з симфонічним оркестром та авторські версії декількох творів, написаних для інших музичних інструментів).

На нашу думку, факт повернення композитора до роботи з цимбалами після перерви, редагування вже написаного Концерту та тембрального переосмислення інших музичних творів пов'язане з відновленням його співпраці з талановитим молдавським цимбалістом, учнем В. Луце Іоном Куртяну (*Ion Curteanu*), який і став першим виконавцем зокрема Концерту.

На ґрунті аналітичних спостережень спробуємо окреслити *рис* композиторського мислення О. Тимофєєва.

Так, однією з основних є *програмність*. Майже всі твори, і це стосується не тільки цимбальних, мають або програмну назву (наприклад, “The Flame”, “On Thin Ice”, “The Secret Ritual”), або в назві-жанрі закладено характер твору (наприклад, Ноктюрн, Балада, Постлюдія).

З точки зору *цимбальної стилістики* (Юрченко, 2015: 14) Олександр Тимофєєв в першу чергу в своїх творах підкреслює віртуозність, імпроваційність, метро-ритмічну домінантність та політембровість. Тобто, головним стає сприйняття композитором саме природи цимбалів.

В свою чергу, наявна віртуозність цимбальних творів, навіть кантіленних епізодів чи частин, стає однією з складових, яка виводить їх на рівень *концертності*.

З позиції *жанру*, поки що ця категорія представлена двома позиціями – п'єси та концерт.

Зупинимося на аналізі окремих музичних творів³.

Концертна п'єса «Snowstorm» для цимбалів і фортепіано, написана у 2001 році, стала першим композиторським опусом для інструменту та отримала 1 місце на Міжнародному фестивалі-конкурсі з композиції в Чехії (*Valasske Mezirici International Composition Festival and Competition*). Прем'єрний запис відбувся у виконанні Марчелло Коменданта у тому ж році. На нашу думку, цей твір став немов би концептуальним «ескізом» до майбутнього Концерту. Тут ми спостерігаємо одночасно рівновагу та змагання між партіями двох інструментів, наявність невеликої каденції цимбаліста, співставлення швидких ритмо-технічних частин з кантиленними епізодами. Всі ці характеристики підкреслюють і визначення самого композитора стосовно п'єси як концертної.

Власне Концерт для цимбалів з симфонічним оркестром у 3-х частинах було написано у 2005 році і присвячено Валерію Луце, людині, якою молодий композитор захоплювався, і завдяки яскравій творчій діяльності якої звернувся до цимбалів в своєму композиторському житті. По словам самого автора, твір писався з урахуванням виконавських можливостей цимбаліста Марчелло Коменданта (*Marcel Comendant*), який і повинен був стати першим виконавцем цього першого молдавського цимбального концерту. Але час зробив свої корективи, і прем'єра цього твору, в більш досконалій та переосмисленій другій редакції (2013), відбулася на відкриті Міжнародного конкурсу імені Євгенія Коки у виконанні Іона Куртяну та під орудою самого композитора.

Концерт складається з 3-х частин:

I. Allegro giusto

II. Ballade. Andante cantabile

III. Vivo con fuoco.

Як видно із темпових позначень частин, він побудований за принципом класичного концерту (швидко-повільно-швидко), в якому перша частина є початком конфліктності, друга – прояв внутрішнього світу, а третя – динамічною розв'язкою. Цікавим фактом є програмність саме другої частини – Ballade.

За словами композитора, спочатку у 2005 році друга частина була створена як самостійна п'єса на основі фольклорного матеріалу, яку в тому ж році композитор ввів як самостійну частину в концерт для цимбалів. І переважно саме ця частина

в майбутньому зазнала змін у новій редакції, яку вже зміг почути світ.

Як вже відзначалося, повільна кантилена друга частина є характерною для тричастинного циклу, але введення до структури концерту саме жанру балади підкреслює фольклорну приналежність, що походить від традиційних молдавських дво-частинних циклів (дойна-жок, дойна-хора).

Стосовно розгорнутих каденцій соліста цікавим є не тільки їх наявність в кожній з частин, але й їхній характер. Вони стають немов би «оазисом» внутрішнього світосприйняття виконавця, його можливості залишитися зі слухачем один на один. Це момент спрацювання «чистого» цимбального тембру та законів акустики з акцентом на звучанні цимбалів, їхньому фонізмі, фактурних можливостях.

Оригінальною в Концерті є ритмічна організація музичного матеріалу: акцентність ритмічних побудов комбінуються з імпровізаційно-кантиленними. З одного боку такі композиторські рішення є органічними для виконавства на цимбалах, з іншого, в рамках масштабного циклічного твору вони ще більш підкреслюють проведену історичну паралель між минулим (традиція) та сучасним (академізм).

В доказ вище сказаному звернемося до п'єси для цимбалів соло «Метафора», яка до речі є першим твором для цимбалів соло в композиторському доробку О. Тимофєєва. Концептуально вона побудована аналогічно Концерту. Це тричастинна побудова, в якій музичний матеріал крайніх розділів є стрімким розгортанням з чітким метро-ритмічним акцентуванням та з використанням усього діапазону цимбалів системи Шунди. Треба підкреслити, що це акцентування взято композитором не з традицій народного музикування, а є вже феноменом саме академічної виконавської культури. Середній розділ (як і в Концерті) – імпровізаційно-кантиленна частина, момент емоційної розрядки та можливості зазирнути в себе, це час, коли спрацьовує життєвий принцип «тут і зараз».

Прем'єра цього твору відбулася у 2002 році у виконанні Марчелло Коменданта в Кишиневі, в тому ж році стала частиною збірки музики сучасних композиторів в редакції Валерія Луце. Це один з найулюбленіших творів цимбалістів, представників різних національних шкіл, який потребує високого технічного володіння інструментом та вже зрілого сприйняття художнього матеріалу. Так, у 2014 році вона була обов'язковою для виконавців на цимбалах в рамках відомого та престижного Міжнародного конкурсу імені Євгенія Коки (Молдова).

---

³ Нотний матеріал для аналізу міститься на офіційному сайті композитора.

Стосовно інших цимбальних творів, які є авторською версією вже написаних опусів для інших інструментів (в більшості це оригінальні п'єси для фортепіано, кларнету, маримби), то здебільшого це ритмічні п'єси у швидкому темпі: "The Flame", "On Thin Ice", "Lucky Strike" та перекладення кантиленного з імпровізаційним характером Ноктюрну. Нажаль, на сьогодні, всі ці мініатюри не можна почути в записі саме на цимбалах, але, сподіваємося, це питання часу, настільки органічно композитор сприймає та відтворює цимбальну стилістику, а саме – віртуозність, метро-ритмічність та імпровізаційність. Якщо подивитися з позиції техніки адаптування з інструментів на цимбали системи Шунди, то варто означити деякі характерні принципи: теситурні та фактурні трансформації, заміна прийомів та способів гри, але завжди при збереженні форми та художнього змісту твору.

Окремої уваги варта мініатюра "Sincerity", яка в оригіналі написана для фортепіано і є другим номером циклу "New Age Album", оп. 8. Це досить складний за технічними та фактурними особливостями твір, який став невід'ємною частиною концертного репертуару сучасних цимбалістів. Твір є перекладенням з фортепіанного, але вкрай органічно звучить на цимбалах. До речі, саме фортепіанні твори досить складно перекладати для цимбалів соло без втрати фактурних пластів. А в цій неймовірно романтично-емоційній та витонченій п'єсі природно залучені різні прийоми гри, з яких складається наповнена цимбальна фактура, з використанням притаманних цимбальній стилістиці елементів. Звісно, порівняльний слуховий аналіз фортепіанної та цимбальної версій виокремить різницю в підході до ритмічних акцентних епізодів (з більшим акцентуванням та ударністю в цимбальному виконавстві).

Останніми на сьогодні творами, які були написані для цимбалів, стали Дві п'єси-імпровізації на українські народні теми «Ой, горе, горе» та «Ой, коли-б той вечір» (2020). В інтерв'ю авторів дослідження композитор на запитання «чому вперше в творчості молдавсько-американського композитора з'явилося бажання звернутися до українського матеріалу» автор вказав, що це було замовлення відомого сучасного харківського журналіста-кінодокументаліста, автора понад двадцяти історичних фільмів-розслідувань Ігоря Піддубного для одного з його проєктів про Григорія Сковороду. Композитором було створено декілька різних музичних композицій, але нажаль через суб'єктивні причини, не всі були використані харківським діячем, а ось саме дві імпровізації

для цимбалів на теми українських народних тем увійшли до документального фільму. Стосовно вибору українських тем, по словам автора, він був інтуїтивно-пошуковим, хоча, ймовірно, відгукнулося українське коріння композитора. Так, зі сторони батька його бабуся була харків'янкою, а дідусь – з Донецької області, і з часом вони емігрували до Молдови. Деякі його родичі також жили в Одесі, де в дитинстві він часто бував. Тому Україна з її традиціями та мелосом є для композитора родинним скарбом, до якого, до речі він в майбутньому планує звертатися, створюючи цимбальні композиції для українських виконавців.

Висновки. За останні двадцять років цимбальна творчість молдавсько-американського композитора Олександра Тимофєєва в світовій виконавській практиці цимбалістів набула популярності. Цей факт підтверджено активним включенням його творів в різні концертні програми та до списків обов'язкових творів престижних міжнародних конкурсів.

Підсумовуючи наше осмислення цимбальної композиторської творчості молдавсько-американського композитора Олександра Тимофєєва з позиції виконавства підкреслимо її значимість, унікальність, професійність та привабливість для розвитку та презентації сучасного цимбального мистецтва.

Проаналізовані в дослідженні твори для цимбалів системи Шунди вже стали невід'ємною вагою часткою як педагогічного, так і концертного репертуару цимбалістів різних національних шкіл виконавства, а ті, які ще не прозвучали на концертних сценах, ми впевнені, з часом будуть високо оцінені як виконавцями, так і слухачами.

Перш за все, привабливим для цимбалістів є органічне поєднання сучасного композиторського мислення, фольклорного матеріалу, природи інструменту та майстерності виконавців.

По-друге, привертає увагу яскрава програмність цимбальних творів з підкресленням або руху або імпровізаційності та тяжіння до концертності з використанням каденційних та віртуозних розділів, обумовленні відчуттям та розумінням композитором характерної цимбальної стилістики.

Перекладення митцем власних музичних композицій для цимбалів системи Шунди може інтерпретуватися не тільки з позиції творчого композиторського процесу, але й з позиції виконавської активної зацікавленості. Кожного разу авторські аранжування є не просто адаптацією, переінструментуванням, а саме переосмисленням кожного окремого музичного твору з внесенням нових композиторських рішень.

З виконавської точки зору цимбальні твори О. Тимофєєва відбивають сталі тенденції творчості, які з кожним зверненням композитора відкриваються по-новому. При роботі композитора з цимбалами відчувається національне підґрунтя, але авторське мислення відбиває сучасний спектр образів, ритмів, інтонацій, презентуючи зустрічний рух національних шкіл в процесі глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран Т. Цимбали та музичний професіоналізм : підручник. Львів : Афіша, 2008. 224 с.
2. Кужба М. Цимбали в системі народно-інструментального виконавства України: на пошану Тараса Барана та Олени Костенко. *Народно-інструментальне мистецтво на зламі XX–XXI століть* : збірник матеріалів та тез XV міжнародної науково-практичної конференції (ДДПУ ім. І. Франка, 3 грудня 2021 р.) [редактор-упорядник А. Душний]. Дрогобич: Пó світ, 2021. С. 93–97.
3. Кужба М., Юрченко О. Олена Костенко : фундатор харківської цимбальної школи. *Аспекти історичного музикознавства* : зб. наук. ст. Вип. XXII: До 95-річчя кафедри народних інструментів України. Харків. Нац. ун-т мистецтв імені І.П. Котляревського; ред.-упоряд. Романюк І. А. Харків, ХНУМ, 2021. С. 135–149.
4. Юрченко О. Жанрово-стильові засади професійного цимбального мистецтва України : автореф. дис. ... канд. мист. Харків, 2015. 18 с.
5. Luță Valeriu. Reflectare : Caiet pentru țâmbal 3, red. Valeriu Luță; cop. Kamil Jurašek, Igor Condrea, Chișinău.: Grafema Libris, 2004. 143 p.

REFERENCES

1. Baran T. Tsybaly ta muzychnyi profesionalizm [Dulcimer and musical professionalism]: pidruchnyk. Lviv : Afisha, 2008. 224 s. [in Ukrainian].
2. Kuzhba M. Tsybaly v systemi narodno-instrumentalnoho vykonavstva Ukrainy: na poshanu Tarasa Barana ta Oleny Kostenko [Dulcimer in the system of folk-instrumental performance of Ukraine: in honor of Taras Baran and Olena Kostenko]. *Narodno-instrumentalne mystetstvo na zlami KhKh – KhKhI stolit* : zbirnyk materialiv ta tez KhV mizhnarodnoi naukovo- praktychnoi konferentsii (DDPU im. I. Franka, 3 hrudnia 2021 r.) [redaktor-uporiadnyk A. Dushnyi]. Drohobych : Pó svit, 2021. S. 93–97. [in Ukrainian].
3. Kuzhba M., Yurchenko O. Olena Kostenko : fundator kharkivskoi tsymbalnoi shkoly [Olena Kostenko: founder of the Kharkiv dulcimer school]. *Aspekty istorychnoho muzykoznavstva* : zb. nauk. st. Vyp. XXII : Do 95-richchia kafedry narodnykh instrumentiv Ukrainy. Kharkiv. Nats. un-t mystetstv imeni I.P. Kotliarevskoho; red.-uporiad. Romaniuk I. A. Kharkiv, KhNUM, 2021. S. 135–149. [in Ukrainian].
4. Yurchenko O. Zhanrovo-stylovi zasady profesiinoho tsymbalnoho mystetstva Ukrainy [Genre and style principles of professional dulcimer art of Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. myst. Kharkiv, 2015. 18 s. [in Ukrainian].
5. Luță Valeriu. Reflectare : Caiet pentru țâmbal [Notebook for dulcimer] 3, red. Valeriu Luță; cop. Kamil Jurašek, Igor Condrea, Chișinău.: Grafema Libris, 2004. 143 p. [in Romanian].

УДК 786.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-14>**Любомира ЛАСТОВЕЦЬКА,***orcid.org/0000-0001-6069-1606**доцент кафедри вокально-хорового, хореографічного та образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) lastovetskal@dspu.edu.ua***Зоряна ЛАСТОВЕЦЬКА-СОЛАНСЬКА,***orcid.org/0000-0002-6606-9831**кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри історії музики
Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка
(Львів, Україна) zoriana0705@gmail.com***Степан СОЛАНСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0001-9533-1344**кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедр спеціального фортепіано і загального та спеціалізованого фортепіано
Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка
(Львів, Україна) szolanszky@gmail.com*

ПОЕТИЧНО-СЮЖЕТНІ РЕФЛЕКСІЇ У ХОРОВІЙ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ЛАСТОВЕЦЬКОГО

Мета статті – розглянути хоровий доробок сучасного українського композитора Миколи Ластовецького в аспекті поетичних інспірацій та сюжетних пріоритетів. Виявлено, що мистець звертається до широкого кола віршів українських поетів різних генерацій. Проведено аналіз сюжетної канви ряду циклічних хорових творів М. Ластовецького. Наукова новизна статті полягає у тому, що вперше хорова творчість композитора досліджується з означеного дослідницького ракурсу. Методологія статті базується на комплексному поєднанні різних методів, серед яких слід виділити біографічний, аналітичний, історично-теоретичний та синтезуючий. У результаті встановлено, що для його хорової творчості характерна низка поетичних пріоритетів і сюжетних домінант. У хоровому доробку композитора присутні звернення як до класиків української культури та літератури (Ю. Дрогобича (Ю. Котермака), Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, А. Малишка та ін.), так і сучасників (М. Сингаївського, В. Романюка, П. Перебийноса, М. Шалати, П. Маха, М. Богаченка, М. Белея, Ф. Кривіна, Р. Пастуха, Л. Пилип'юк, П. Лехновського, В. Панченка, М. Кабалюк-Тисянської, С. Сондей, Т. Кисилевич, М. Ластовецького та ін.). У цій жанровій царині простежуються численні звернення до віршів І. Франка, Лесі Українки та М. Рильського. Наголошено, що М. Ластовецький вперше серед українських композиторів «покав на музику» текст з трактату «Прогностична оцінка поточного 1483 року» Юрія Дрогобича (Ю. Котермака) та здійснив обробки практично всіх, збережених у записах, жнивварських пісень українського народу. До сюжетних домінант хорової творчості М. Ластовецького можна віднести: патріотичні теми, духовно-релігійні, любовну лірику, образи природи, календарно-обрядову тематику, філософсько-інтимні рефлексії та ін. Загалом, для хорових творів М. Ластовецького на слова українських поетів характерні такі риси: опора на народний пісенний мелос, поліфонізована фактура, драматизований розвиток тощо. Усі хорові композиції вирізняються тонким розумінням конотативного змісту поетичного слова того чи іншого автора, його образно-смыслових відтінків, продуманим доббором музично-виражальних засобів.

Ключові слова: *Микола Ластовецький, композитор, хорова творчість, поетичні пріоритети, сюжетні домінанти, українські поети.*

Lyubomyra LASTOVETSKA,
orcid.org/0000-0001-6069-1606

Associate Professor at the Vocal and Choral, Choreographic and Visual Arts Department
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) lastovetskal@dspu.edu.ua

Zoryana LASTOVETSKA-SOLANSKA,
orcid.org/0000-0002-6606-9831

PhD (Art Sciences),
Associate Professor at the Department of History of Music
Mykola Lysenko Lviv National Academy of Music
(Lviv, Ukraine) zoriana0705@gmail.com

Stepan SOLANSKYI,
orcid.org/0000-0001-9533-1344

PhD (Art Sciences),
Associate Professor at the Departments of Special Piano and General and Specialized Piano
Mykola Lysenko Lviv National Academy of Music
(Lviv, Ukraine) szolanszky@gmail.com

POETIC AND PLOT REFLECTIONS IN THE CHORAL CREATIVITY OF MYKOLA LASTOVETSKYI

The purpose of the research is to consider the choral work of the modern Ukrainian composer Mykola Lastovetskyi in the aspect of poetic inspirations and plot priorities. It is stated that the composer refers to a wide range of poems by Ukrainian poets of different generations. An analysis of the plot canvas of a number of cyclical choral compositions by M. Lastovetskyi was carried out. The scientific novelty of the article lies in the fact that, for the first time, the choral work of a composer is examined from the specified research perspective. The methodology of the article is based on a complex combination of various methods, among which biographical, analytical, historical-theoretical and synthesizing methods should be distinguished. As a result, it was established that his choral creativity is characterized by a number of poetic priorities and plot dominants. In his choral compositions M. Lastovetskyi turns to the poetry of both the classics of Ukrainian culture and literature (Yu. Drohobych (Yu. Kotermak), T. Shevchenko, I. Franko, Lesia Ukrainka, M. Rylskyi, A. Malyshko etc.) and contemporaries (M. Synhaiivskyi, V. Romaniuk, P. Perebyinis, M. Shalata, P. Makha, M. Bohachenko, M. Belei, F. Kryvin, R. Pastukh, L. Pylypiuk, P. Lekhnovsky, V. Panchenko, M. Kabaliuk-Tysianska, S. Sondei, T. Kysylevych, M. Lastovetskyi etc.). In the choral work numerous appeals to the poems of I. Franko, Lesia Ukrainka, M. Rylsky and others can be traced. It is emphasized that M. Lastovetskyi is the first among Ukrainian composers who "put to music" the text from the treatise "Prognostic estimation of the current year 1483" by Yu. Drohobych (Yu. Kotermak) and made arrangements for almost all harvest songs of the Ukrainian people preserved in records. The plot priorities of Lastovetsky's choral creativity include: patriotic, spiritual and religious themes, love lyrics, images of nature, calendar and ritual themes, philosophical and intimate reflections etc. In general, M. Lastovetskyi's choral compositions based on the words of Ukrainian poets are characterized by a reliance on folk song melody, a polyphonic texture, dramatized development, etc. All choral compositions are distinguished by a subtle understanding of the connotative meaning of a poetic word of a particular author; its figurative and semantic nuances, and a considerate choice of musical and expressive means.

Key words: Mykola Lastovetskyi, composer, choral creativity, poetic priorities, plot dominants, Ukrainian poets.

Постановка проблеми. Хорова творчість сучасного українського композитора, лауреата премій імені С. Гулака-Артемівського, Ю. Дрогобича та С. Людкевича, вихованця професора Романа Сімовича у Львівській державній консерваторії (нині – Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка), члена Національної спілки композиторів України, заслуженого діяча мистецтв України Миколи Адамовича Ластовецького викликає значне зацікавлення як зі сторони виконавців, так і дослідників. Вона вмщує твори різних жанрів та форм, призначена для розмаїтих складів – мішаного, чоловічого, жіночого та дитя-

чого. З метою кращого осягнення авторського задуму, інтерпретаторам варто більш детально дослідити сюжетні пріоритети та поетичні доміанти хорових творів М. Ластовецького, які продовжують кращі традиції українського хорового мистецтва та своєрідно віддзеркалюють індивідуальну манеру його композиторського письма.

Аналіз досліджень. Науково-теоретичному осмисленню різних ділянок хорової творчості М. Ластовецького присвячено праці багатьох українських дослідників – І. Бермес (Бермес, 2009; 2016), Д. Василик (Василик, 2019), І. Матійчин, Н. Синкевич, Л. Соловей,

Л. Ластовецької, З. Ластовецької-Соланської, Л. Немцовой, З. Лельо, Н. Семків, Т. Павлів (Літепло), Л. Путятицької, Н.-М. Хиляк, А. Соляр, В. Сембратович, В. Коник, І. Марківської та ін. Однак, у вищезазначених розвідках дослідницький ракурс, притаманний означеній статті, не достатньо сфокусований.

Потрібно зауважити, що в означеній статті при аналізі орієнтовано лише на опубліковані та підготовлені до друку хорові композиції мистця, у «робочому столі» якого міститься ще значна кількість творів цього жанру на різних стадіях завершеності, які, очевидно, не були залучені до аналітичного матеріалу пропонованої розвідки.

Мета статті – дослідити хоровий доробок М. Ластовецького у ракурсі сюжетних домінант та поетичних інспірацій.

Виклад основного матеріалу. Творчі зацікавлення М. Ластовецького вирізняються плюралізмом та універсальністю художньо-мистецьких устремлень. Мистець активно працює в різних жанрах – вокально-хоровому, хоровому, фортепіанному, симфонічному, камерно-інструментальному, вокальному та ін. Серед його вокально-хорових творів великої форми слід виділити три кантати («Псалми Давида» на канонічні біблійні тексти для солістів, мішаного і дитячого хорів та симфонічного оркестру в семи частинах (2000) (Ластовецький, 2021б), «Повернення Дрогобича» на слова Ю. Дрогобича, Ф. Малицького, Р. Пастуха, М. Ластовецького для солістів, хору та симфонічного оркестру (1999) (Ластовецький, 2021а) та «Пісню про Чорновола» на слова М. Шалати для хору, солістів та капели бандуристів (2000) (Ластовецький, 2006), хоровий триптих-концерт «Козак Мамай» для мішаного хору на слова М. Рильського (Ластовецький, 2020), хорові концерти для жіночого хору без супроводу «Давня весна» (концертино) (Ластовецький, 2016) та «Сльози-перли» на слова Лесі Українки (Ластовецький, 2018) та ін.

У творчому доробку М. Ластовецького вагоме місце займає хорова музика. Мистець є автором значної кількості як оригінальних хорових творів, так і обробок народних пісень, створених для різних складів. Як зазначила доктор мистецтвознавства, професор Ірина Бермес, хорова творчість М. Ластовецького «об’ємна, тісно пов’язана з естетичним світом національної культури і виражає себе в нерозривному зв’язку з ним. Це прослідковується і в засобах музичної мови, серед яких фольклорні елементи посідають вагоме місце, і в образному характері поетичних текстів, до яких звертається композитор» (Бермес, 2009: 229).

У хорових композиціях М. Ластовецький звертається до поезії як класиків української культури та літератури, так і сучасників. Зокрема, у його доробку широко представлені твори на слова:

– *Юрія Дрогобича (Ю. Котермака)* (кантата «Повернення Дрогобича» для солістів, хору та симфонічного оркестру (1999) (Ластовецький, 2021а));

– *Тараса Шевченка* («Тече вода в синє море», «Вітер з гаєм розмовляє»);

– *Івана Франка*. До хорової Франкіани композитора належать як оригінальні композиції для мішаного хору («Ой жалю, мій жалю», «Дивувалась зима», «Червона калино, чого в лузі гнешся?», «Не забудь юних днів»), чоловічого хору («Зелений явір», «Чим пісня жива?») (Ластовецький, 2017)), так і пісні із записів Каменяра в опрацьованні для мішаного («Гей, а ворле, ворле, сивий соколе», «Ой, пігнала дівчинонька ягнятонько в поле», «На городі біла глина», «Коло млина шумить дубина») та чоловічого складів («Ой по горі-горі», «Ой світи, місяченьку») та ін.

Для хорових творів композитор із різних збірочок І. Франка обрав вірші розмаїтого тематичного спрямування: зокрема, із збірки «Зів’яле листя» для музичного озвучення він використав ліричні поезії «Червона калина», «Ой жалю мій, жалю» та «Зелений явір», із циклу «Веснянки» зі збірки «З вершин і низин» – вірші «Не забудь юних днів» та «Дивувалась зима», зі збірки «Профілі і маски» (цикл «Поет») – вірш «Чим пісня жива?».

У цьому контексті слід зауважити, що «образна атрибутика вірша І. Франка, її фольклорність привабили М. Ластовецького. Поезія близька композитору своєю живописною картинністю... Інтерпретація поезії І. Франка в хоровій версії М. Ластовецького «прочитується» в драматургії, переконливій композиторській «поетиці», зафіксованій у вишуканих, водночас переконливих механізмах хорового письма, яке відповідає запитам сучасних професійних виконавських колективів і хорових диригентів» (Бермес, 2016: 172; 177);

– *Лесі Українки* (два збірники на сл. Лесі Українки: «Мелодії смутку і надій (цикл 12-ти п’єс¹ для жіночого хору без супроводу)» (Ластовецький, 2016) та «*Contra spem spero!*»² для жіночого хору

¹ 1. «Нічка тиха і темна була»; 2. «Не співайте мені сеї пісні»; 3. «Горить моє серце»; 4. «Знов весна»; 5. «Дивлюсь я на ясній зорі»; 6. «Стояла я і слухала весну»; 7. «Хотіла б я пісню стати»; 8. «У чорну хмару збралася туга моя»; 9. До музи («Прилинь до мене, чарівнице мила»); 10. «То була тиха ніч чарівниця»; 11. «Давня весна»; 12. Перемога («Довго я не хотіла коритись весні»).

² «Надія», «Конвалія», «Красо України, Подолля!», «Чого то часами», «Пісня (Чи є кращі між квітками)», «На роковини Шевченка (Шевченкові)», «Напровесні», «*Contra spem*

без супроводу (Ластовецький, 2018). На думку дослідниці Д. Василик, «власне в інтерпретації М. Ластовецьким поезії Лесі Українки можемо говорити про резонування смислів-почувань, які в свою чергу викликають до життя смислипочування при співінтонуванні твору виконавцями твору та слухачем» (Василик, 2019: 122);

– *Максима Рильського* (цикл «Поетика» (22 мішані хори³ без супроводу, в т.ч., триптих-концерт «Козак Мамай») (Ластовецький, 2020); «Дівчина – літо», «Ой, річка, ой, ріка!», «Осінь на землю тихенько спускається... (Осінь пісня)», «Зимовий танок у лісі», «Ти, ялинко, зеленій!», «Надобраніч, красуня Сонце» (Ластовецький, 2022));

– *Миколи Сингаївського* («Кожна квітка – пісня Україні (Материна пісня)», «Ходить дзвоник по городу...», «Повертайся, ластівко, прилітай! (Пісня весни)», «Вийшов травень з лісу (Травнева усмішка)», «Жива криничка», «Пісня про човника», «Танцюють граки (Осінь танець граків)», «Осінь сон вербички», «Заснула натомлена рідна земля (Квітка колискова)» (Ластовецький, 2022);

– *Андрія Малишка* («Батьківщино, рідная земля!» для мішаного хору без супроводу);

– *Віктора Романюка* (чоловічі хори без супроводу «Отча криниця», «Де ти, ладо чорноброва», «Мужицька доля» (Ластовецький, 2002а));

– *Петра Перебийноса* (збірник «Чотири мішані хорові твори без супроводу» («Ніч у полі», «Дерево вічності», «Дві зорі цвіло у небі», «Сніг у квітні») (Ластовецький, 2002б));

– *Михайла Шалати* (кантата «Пісня про Чорновола» (Ластовецький, 2006));

– *Михайла Богаченка* (мішаний хор у супроводі фортепіано «Моя дорога Україно!»);

spero!», «Мій шлях», «Граї, моя пісне!», «На човні нас було тільки двос», «Сльози-перли (концерт для жіночого хору без супроводу): I. «Сторононько, рідна! Коханий мій краю!», II. «Україно! Плачу слізьми над тобою...», III. «Всі наші слези тугою палкою...»; «Досвітні огні», «Слово, чому ти не твердая криця...», «Як дитиною, бувало...».

³ Триптих для мішаного хору без супроводу «Поетика» (1. «На білу гречку впали роси...»; 2. «Поле чорніє. Проходять хмари...»; 3. «Спи в своїй білій постелі!»), «Три поетично-музичні присвяти» («Пророк зорі (Тарасові Шевченку)», «Вийся, жайворонку, вийся... (Миколі Лисенку)», «Пісня про пісню (Миколі Леонтовичу)»), «Як не любити...» («О рідна пісне», «Живи, Україно!», «Як не любити зими сніжно-синьої на Україні мої...», «Цвіт-каліно, Україно, розцвітай!», «Вербова гілка зацвіла», «Колі дзвенять черешні (жарт)», «Дош» (скерцо)), «Меланхолії» («Вже перший сніг кружляє над землею...», «Проса покошено. Спустило тихе поле...», «Люблю похмурі дні, коли кризь сизі хмари...», «Ой сумний той голос, що луни не має... (народний переспів)», «На мосту, над темною водою... (романс)», «Вміє розставатись той, хто вмів любити»), хоровий триптих-концерт «Козак Мамай» (1. «Я – запорожець, воїн справний»; 2. «Їхав козак полем (Гей, бандуро моя)»; 3. «Мій козаче, мій Мамаю»).

– *Петра Маха* («На сіре тло проміння впало»);
– *Михайла Белея* (чоловічий хор без супроводу «Ми власної долі Каменярі»; «Славень Дрогобичу», «Синьо-жовте знамено» для мішаного хору в супроводі фортепіано);

– *Фелікса Кривіна* («Небо», «Ніч і мишка» з циклу «Вчені казки» для мішаного хору *a cappella*);

– *Володимира Панченка* («Гомонять тополі» для мішаного хору *a cappella*);

– *Стефанії Сондей* (мішаний хор у супроводі фортепіано «Нам не страшні ніякі вороги!»);

– *Тетяни Кисилевич* («Лелеки» для жіночого хору та ансамблю бандуристів);

– *Романа Пастуха* (кантата «Повернення Дрогобича» (Ластовецький, 2021а));

– *Федора Малицького* (кантата «Повернення Дрогобича» (Ластовецький, 2021а));

– *Лесі Пилип'юк* («Весна у горах...» (Ластовецький, 2022));

– *Павла Лехновського* («Христос Воскрес! (Великодня пісня)»);

– *Марії Кабалюк-Тисянської* («Ой хто ж тебе, калинонько, садив край дороги?», «Он зіронька сяє на сході, з-за гір...», «Гори рідні, високі, любі мої гори...», «Стогне Тиса, шумить тирса...», «Гей, рідні гори, я вас кохаю...» для дитячого хору (Ластовецький, 2022); «Знаю, дівчино» для мішаного хору без супроводу);

– *на власні слова* (кантата «Повернення Дрогобича» (Ластовецький, 2021а), марш «Захисники України» для мішаного хору з фортепіано, мішаний хор у супроводі фортепіано «Нам не страшні ніякі вороги!») та ін.

До провідних образно-тематичних пріоритетів у хорівій творчості М. Ластовецького слід віднести:

– *патріотичний* (кантати «Повернення Дрогобича» (Ластовецький, 2021а), «Пісня про Чорновола» (Ластовецький, 2006); збірник «*Contra spem spero!*» («Красо України, Подоля!», «На роковини Шевченка (Шевченкові)», «Досвітні огні», «Слово, чому ти не твердая криця», хоровий концерт «Сльози-перли» (I. «Сторононько, рідна! Коханий мій краю!», II. «Україно! Плачу слізьми над тобою...», III. «Всі наші слези тугою палкою...») для жіночого хору без супроводу (Ластовецький, 2018) на сл. Лесі Українки; марш «Захисники України» на сл. М. Ластовецького; збірник творів для дитячого хору на сл. М. Рильського, М. Сингаївського, М. Кабалюк-Тисянської та Л. Пилип'юк «Кожна квітка – пісня Україні»⁴

⁴ «Кожна квітка – пісня Україні (Материна пісня)» на сл. М. Сингаївського, «Ходить дзвоник по городу...» на сл. М. Сингаївського, «Весна у горах...» на сл. Л. Пилип'юк,

(«Кожна квітка – пісня Україні (Материна пісня)» на сл. М. Сингаївського, «Гори рідні, високії, любі мої гори...» та «Гей, рідні гори, я вас кохаю...» на сл. М. Кабалюк-Тисянської) (Ластовецький, 2022); триптих-концерт «Козак Мамай» («Я – запорожець, воїн справний», «Їхав козак полем (Гей, бандуро моя)», «Мій козаче, мій Мамаю»), «Три поетично-музичні присвяти» («Пророк зорі (Тарасові Шевченку)», «Вийся, жайворонку, вийся... (Миколі Лисенку)», «Пісня про пісню (Миколі Леонтовичу)»), «О рідна пісне», «Живи, Україно!», «Як не любити зими сніжно-синьої на Україні моїй», «Цвіт-каліно, Україно, розцвітай!» на сл. М. Рильського (Ластовецький, 2020); «Батьківщино, рідная земля!» для мішаного хору без супроводу на сл. А. Малишка; «Ми власної долі Каменярі», «Славень Дрогобичу», «Синьо-жовте знамено» на сл. М. Белея; «Моя дорога Україно!» на сл. М. Богаченка; «Нам не страшні ніякі вороги!» на сл. С. Сондей; «Лелеки» для жіночого хору та ансамблю бандуристів на сл. Т. Кисилевич; обробки народних пісень «Ой, три літа, три неділі», «Стоїть явір над водою» та ін.);

– *духовно-релігійний* (кантата у семи частинах «Псалми Давида» (Ластовецький, 2021б); «Літургія» для чоловічого хору; «Святий Боже», «Христос Воскрес! (Великодня пісня)» на сл. П. Лехновського; «Отче наш», «Богородиця», «Господи, помилуй» для мішаного хору *a cappella* та ін.);

– *календарно-обрядовий* (два збірники обробок жнивварських пісень: 17 творів⁵ для мішаного хору без супроводу (Ластовецький, 2015) та 32 ком-

позиції⁶ для жіночого хору (Ластовецький, 2019); обробки народних пісень зимового календарно-обрядового циклу для мішаного хору *a cappella* «Щедрик, щедрик, щедрівочка», «Добрий вечір тобі, господарю», «Зажурили сі буйні гори» та ін.);

– показ життя народу («Тече вода в синє море» на сл. Т. Шевченка; українська народна пісня для мішаного хору із записів І. Франка «Ой пігнала дівчинонька ягнятонько в поле»; «Коли дзвенять черешні (жарт)» на сл. М. Рильського; «Ходить дзвоник по городу...» на сл. М. Сингаївського (Ластовецький, 2022); «Отча криниця», «Мужицька доля» на сл. В. Романюка (Ластовецький, 2002а); «Гомонять тополи» для мішаного хору *a cappella* на сл. В. Панченка; обробки народних пісень «Ой там в полі криниця безодна», «Пряла б же я куделицю» та ін.);

– *любовну лірику* («Ой жалю, мій жалю» на сл. І. Франка; українські народні пісні для мішаного хору із записів І. Франка «Гей, а ворле, сивий соколе», «Ой коло млина шумить дубина», «На городі біла глина»; збірник «Мелодії смутку і надій» («Нічка тиха і темна була», «Стояла я і слухала весну») (Ластовецький, 2016), збірник «*Contra spem spero!*» («На човні нас було тільки двоє») для жіночого хору без супроводу (Ластовецький, 2018) на сл. Лесі Українки; цикл «Меланхолії» («Ой сумний той голос, що луни не має... (народний переспів)», «На мосту, над темною водою... (романс)», «Вміє розставатись той, хто вмів любити», «На білу гречку впали роси», «Спи в своїй білій постелі!» на сл. М. Рильського (Ластовецький, 2020); «Де ти, ладо чорноброва» на сл. В. Романюка (Ластовецький, 2002а); «Дві зорі цвіло у небі», «Ніч у полі» на сл. П. Перебийноса (Ластовецький, 2002б); «Знаю, дівчино» для мішаного хору без супроводу на сл. М. Кабалюк-Тисянської; обробка української народної пісні «Ой світи, місяченьку»; обробки лемківських народних пісень «Кед єм так пасала», «Над водов кряк», «Бива любов», «Ой, мила моя» та ін.);

«Повертайся, ластівко, прилітай! (Пісня весни)» на сл. М. Сингаївського, «Вийшов травень злісу (Травнева усмішка)» на сл. М. Сингаївського, «Дівчина – літо» на сл. М. Рильського, «Ой, річка, ой, ріка!» на сл. М. Рильського, «Жива криничка» на сл. М. Сингаївського, «Пісня про човника» на сл. М. Сингаївського, «Осінь на землю тихенько спускається... (Осінь пісня)» на сл. М. Рильського, «Танцюють граки (Осінь танець граків)» на сл. М. Сингаївського, «Осінь сон вербички» на сл. М. Сингаївського, «Зимовий танок у лісі» на сл. М. Рильського, «Ти, ялинко, зеленій!» на сл. М. Рильського, «Заснула натомлена рідна земля (Квітова коліскова)» на сл. М. Сингаївського, «Надобраніч, красуня Сонце» на сл. М. Рильського, «Ой хто ж тебе, калинонько, садив край дороги?» на сл. М. Кабалюк-Тисянської, «Он зіронька сяє на сході, з-за гір...» на сл. М. Кабалюк-Тисянської, «Гори рідні, високії, любі мої гори...» на сл. М. Кабалюк-Тисянської, «Стогне Тиса, шумить тирса...» на сл. М. Кабалюк-Тисянської, «Гей, рідні гори, я вас кохаю...» на сл. М. Кабалюк-Тисянської.

⁵ 1. «Задзвеніли стодали»; 2. «Уже сонце на причілку»; 3. «У неділю пораненьку»; 4. «Ой уже сонце над вербами»; 5. «Ой; заспіваймо; гей»; 6. «Ой літає соколонько»; 7. «Ой чие то жито»; 8. «Ой ти; лане; ланочку»; 9. «Уже сонечко закотилося»; 10. «Болять мене руки»; 11. «Дивувалися ліси»; 12. «Ви жінці молодії»; 13. «А вже сонце заходить»; 14. «А в нашого господаря»; 15. «Йой чие то поле»; 16. «Живо; жінчики; живо»; 17. «Перепілонька мала».

⁶ 1. «Ой снопе, снопе»; 2. «Ой паночку наш»; 3. «А в нашого пана»; 4. «Весело на ниву жінчики ідуть»; 5. «Ой на горі жита много»; 6. «Ой паночку наш, наш»; 7. «Ой чіє ж то жінці»; 8. «Ой на горі зацвіли ожинки»; 9. «Ой куриться доріжейка»; 10. «Маяло житечко, маяло»; 11. «Вінчику, вінчику, вінчику мій»; 12. «Качався вінок з лану»; 13. «Ой і скидай да, Хведорку, жупан»; 14. «Я ж думала, що зажалася»; 15. «А вже сонце котиться»; 16. «Ой зашуміла дуброва»; 17. «Обжали ж ми ниву»; 18. «Уже сонце на лану»; 19. «В чистому полі садочок»; 20. Ой послала мене мати»; 21. «Вгору, сонінко, вгору!»; 22. «Ото наш господар охочий»; 23. «Кругом, жінчики, кругом»; 24. «У неділю рано-вранці»; 25. «Нуте, нуте до межі»; 26. «Ой коли господар журився»; 27. «Із поля віночок котився»; 28. «А вже сонце нагорі»; 29. «У неділю пораненьку»; 30. «Місяцю-ярожейку»; 31. «Перепілка»; 32. «Ви, жінчики славні».

– *образи природи* («Вітер з гаєм розмовляє» на сл. Т. Шевченка; «Червона калино, чого в лузі гнешся?», «Дивувалась зима» на сл. І. Франка; обробка української народної пісні із записів І. Франка «Ой, по горі, горі»; збірник «Мелодії смутку і надій» («Знов весна і знов надії», «То була тиха ніч чарівниці») (Ластовецький, 2016), збірник «*Contra spem spero!*» («Напровесні (Не дивуйте, що квітом прекрасним...»), «Пісня (Чи є кращі між квітками...»)» для жіночого хору без супроводу (Ластовецький, 2018) на сл. Лесі Українки; цикл «Меланхолії» («Люблю похмурі дні, коли крізь сизі хмари...») (Ластовецький, 2020), «Дощ», «Дівчина – літо», «Ой, річка, ой, ріка!», «Осінь на землю тихенько спускається... (Осінь пісня)», «Зимовий танок у лісі», «Ти, ялинко, зеленій!», «Надобраніч, красуня Сонце», «Поле чорніє. Проходять хмари», «Вербова гілка зацвіла» на сл. М. Рильського; «Повертайся, ластівко, прилітай! (Пісня весни)», «Вийшов травень з лісу (Травнева усмішка)», «Жива криничка», «Пісня про човника», «Танцюють граки (Осінь танець граків)», «Осінь сон вербички», «Заснула натомлена рідна земля (Квіткова коліскова)» на сл. М. Сингаївського (Ластовецький, 2022); «Ой хто ж тебе, калинонько, садив край дороги?», «Он зіронька сяє на сході, з-за гір...», «Гори рідні, високії, любі мої гори...», «Стогне Тиса, шумить тирса...», «Гей, рідні гори, я вас кохаю...» на сл. М. Кабалука-Тисянської (Ластовецький, 2022); «Весна у горах...» на сл. Л. Пилип'юк (Ластовецький, 2022); «Сніг у квітні» на сл. П. Перебийноса (Ластовецький, 2002б); «На сіре тло проміння впало» на сл. П. Маха та ін.). Тут варто зазначити, що часто образи природи композитор персоніфікує та наповнює рефлексивно-філософським підґрунтям;

– *філософсько-інтимні рефлексії* («Чим пісня жива?») для чоловічого хору без супроводу, «Не забудь юних днів» для мішаного хору без супроводу на сл. І. Франка; збірник «Мелодії смутку і надій» («Дивлюсь я на ясні зорі», «Не співайте мені сеї пісні», «Горить моє серце», «Хотіла б я піснею стати», «Перемога», «Прилинь до мене, чарівнице мила (До музи)», «У чорну хмару зібралася туга моя») (Ластовецький, 2016), збірник «*Contra spem spero!*» («Чого то часами, як сяду за діло», «*Contra spem spero!*», «Мій шлях», «Граї, моя пісне!», «Як дитиною, бувало») для жіночого хору без супроводу (Ластовецький, 2018) на сл. Лесі Українки; цикл «Меланхолії» («Вже перший сніг кружляє над землею...», «Проса покошено. Спустило тихе поле...») на сл. М. Рильського (Ластовецький, 2020); «Дерево вічності» на сл. П. Перебийноса (Ластовецький, 2002б); «Небо»,

«Ніч і мишка» з циклу «Вчені казки» для мішаного хору *a cappella* на сл. Ф. Кривіна та ін.).

Висновки. Отже, у хорових композиціях М. Ластовецький звертається до поезії як класиків української культури та літератури (Ю. Дрогобича (Ю. Котермака), Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, А. Малишка та ін.), так і сучасників (М. Сингаївського, В. Романюка, П. Перебийноса, М. Шалати, П. Маха, М. Богаченка, М. Белея, Ф. Кривіна, Р. Пастуха, Л. Пилип'юк, П. Лехновського, В. Панченка, М. Кабалука-Тисянської, С. Сондей, Т. Кисилевич, М. Ластовецького та ін.). Варто підкреслити, що М. Ластовецький вперше серед українських композиторів «поклав на музику» текст з трактату «Прогностична оцінка поточного 1483 року» Юрія Дрогобича (Ю. Котермака) та здійснив обробки практично всіх, збережених у записах, жнивварських пісень українського народу.

Композитора приваблює широкий образно-тематичний спектр, у якому пріоритет належить: патріотичним темам, духовно-релігійним, образам природи, показу життя народу, любовній ліриці, календарно-обрядовій тематиці, філософсько-інтимним рефлексіям та ін.

На даний час, кількісні показники образно-сюжетних пріоритетів у хорових композиціях М. Ластовецького виглядають наступним чином: календарно-обрядова тематика – 52 твори, патріотична тематика – 38, образи природи – 33, любовна лірика – 21, філософсько-інтимні рефлексії – 19, показ життя народу – 9, духовно-релігійна – 7.

Загалом, хоріві композиції М. Ластовецького на слова українських поетів позначені опорою на народнопісенний мелос, поліфонізованою фактурою, тяжінням до наскрізного драматизованого розвитку, тенденцією до розширення масштабів музичної форми та ін. Вони відзначаються тонким розумінням конотативного змісту поетичного слова того чи іншого літератора, його образних та семантичних нюансів, продуманим вибором музично-виражальних засобів. Як зазначила кандидат мистецтвознавства Н. Синкевич, «ці музичні твори виявили вдумливе осягнення поетичних оригіналів і створення на їхній основі власних художніх концепцій, що сконцентрували у собі багатство музично-стилістичних ідей, притаманних істинному митцеві» (Ластовецький, 2017: 14).

Перспективи подальших наукових розвідок у означеному напрямку полягають у спеціальному вивченні семантичного потенціалу музичного та поетичного текстового начал хорових творів М. Ластовецького та їхньому художньому взаємопроникненні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бермес І.Л. Інтерпретація поезії І. Франка «Дивувалась зима» у хорівій версії М. Ластовецького. *Хорове мистецтво України та його подвижники: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дрогобич, 20–21 жовтня 2016 р.)* / редкол. І.Л. Бермес, В.В. Полюга. Дрогобич: Ред.-видав. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2016. С. 169–179.
2. Бермес І. Життєві домінанти Миколи Ластовецького. *Українська культура: минуле сучасне, шляхи розвитку*. Вип. 15 (т. 1). Рівне, 2009. С. 225–232.
3. Василик Д. Інтонаційні особливості прочитання поезій Лесі Українки в хорівих творах Миколи Ластовецького. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2019. № 8 (175). С. 120–123. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179420> (дата звернення 01.01.2023)
4. Ластовецький М.А. *Contra spem spero!* (жіночі хори без супроводу) / Ред.-упор. Л. Ластовецька. Дрогобич: Посвіт, 2018. 134 с.
5. Ластовецький М.А. Жнивварські пісні. Українські народні пісні в опрацюванні для мішаного хору без супроводу / Ред.-упор. Л. Ластовецька. Дрогобич: Коло, 2015. 92 с.
6. Ластовецький М.А. Жнивварські пісні. Зошит 2. Для жіночого хору / Ред.-упор. Л. Ластовецька. Дрогобич: Посвіт, 2019. 136 с.
7. Ластовецький М.А. Кожна квітка – пісня України. Твори для дитячого хору: навчальний посібник / Ред.-упор. Л. Ластовецька, М. Ластовецький. Дрогобич: Посвіт, 2022. 64 с.
8. Ластовецький М.А. Мелодії смутку і надій (цикл п'єс для жіночого хору без супроводу) / Ред.-упор. Л. Ластовецька. Дрогобич: Коло, 2016. 84 с.
9. Ластовецький М.А. Пісня про Чорновола (слова М. Шалати). Кантата для солістів, жіночого хору та капели бандуристів / Ред.-упор., вступне слово Л. Ластовецька. Дрогобич: Вимір, 2006. 24 с.
10. Ластовецький М.А. «Повернення Дрогобича». Кантата для солістів, хору та симфонічного оркестру на слова Юрія Дрогобича, Федора Малицького, Романа Пастуха, Миколи Ластовецького. Партитура: навчальний посібник / Упор. Л. Ластовецька. Дрогобич: Посвіт, 2021а. 36 с.
11. Ластовецький М.А. Поетика. Мішані хори без супроводу на слова Максима Рильського / ред.-упор. Л. Ластовецька. Дрогобич: Посвіт, 2020. 144 с.
12. Ластовецький М.А. Псалми Давида. Кантата для солістів, мішаного і дитячого хорів та симфонічного оркестру. Партитура. Навчальний посібник / Ред.-упор. Л. Ластовецька. Дрогобич: Посвіт, 2021б. 124 с.
13. Ластовецький М.А. Чоловічі хори без супроводу на слова Віктора Романюка. Тернопіль: Астон, 2002а. 24 с.
14. Ластовецький М.А. Чотири мішані хоріві твори без супроводу на слова Петра Перебийноса. Тернопіль: Астон, 2002б. 24 с.
15. Микола Ластовецький. Не забудь юних днів. Хори на вірші І. Франка / Ред.-упор., вступ. ст. Н. Синкевич. Дрогобич: Посвіт, 2017. 40 с.

REFERENCES

1. Bermes, I.L. (2016). Interpretatsiia poezii I. Franka «Dyvuvalas zyma» u khorovii versii M. Lastovetskooho [Interpretation of I. Franko's poem "Winter was surprised" in the choral version by M. Lastovetskyi]. *Khorove mystetstvo Ukrainy ta yoho podvyzhnyky: materialy V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Drohobych, 20-21 zhovtnia 2016 r.) [Ukrainian choral art and its devotees: materials of the 5th International Scientific and Practical Conference (Drohobych, October 20-21, 2016)]* / redkol. I.L. Bermes, V.V. Poliuha. Drohobych: Red.-vydav. viddil DDPU im. I. Franka, pp. 169–179. [in Ukrainian].
2. Bermes, I.L. (2009). Zhyttievi dominanty Mykoly Lastovetskooho [Life dominants of Mykola Lastovetskyi]. *Ukrainska kultura: mynule suchasne, shliakhy rozvytku [Ukrainian culture: past, present, ways of development]*. Vyp. 15 (t. 1), Rivne, pp. 225–232. [in Ukrainian].
3. Vasylyk, D. (2019). Intonatsiini osoblyvosti prochyttannia poezii Lesi Ukrainky v khorovykh tvorakh Mykoly Lastovetskooho [Intonational features of the reading of Lesya Ukrainka's poetry in the choral works of Mykola Lastovetskyi]. *Molod i rynek. Shchomisiachnyi naukovopedagogichnyi zhurnal [Youth and the market. Monthly scientific and pedagogical journal]*. Drohobych, Vol. 8 (175), pp. 120–123. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.179420> (Accessed 01 Jan. 2023). [in Ukrainian].
4. Lastovetskyi, M.A. (2018). *Contra spem spero!* (zhinochi khory bez suprovodu) [Contra spem spero! (women's choirs without accompaniment)] / Red.-upor. L. Lastovetska. Drohobych: Posvit, 134 p. [in Ukrainian].
5. Lastovetskyi, M.A. (2015). *Zhnyvvarski pisni. Ukrainski narodni pisni v opratsiuvanni dlia mishanoho khoru bez suprovodu* [Harvest songs. Ukrainian folk songs arranged for mixed choir without accompaniment] / Red.-upor. L. Lastovetska. Drohobych: Kolo, 92 p. [in Ukrainian].
6. Lastovetskyi, M.A. (2019). *Zhnyvvarski pisni. Zoshyt 2. Dlia zhinochoho khoru* [Harvest songs. Notebook 2. For women's choir] / Red.-upor. L. Lastovetska. Drohobych: Posvit, 136 p. [in Ukrainian].
7. Lastovetskyi, M.A. [2022]. *Kozhna kvitka – pisnia Ukraini. Tvory dlia dytiachoho khoru: navchalnyi posibnyk* [Every flower is a song of Ukraine. Works for the children's choir: a study guide] / Red.-upor. L. Lastovetska, M. Lastovetskyi. Drohobych: Posvit, 64 p. [in Ukrainian].
8. Lastovetskyi, M.A. (2016). *Melodii smutku i nadii (tsykl pies dlia zhinochoho khoru bez suprovodu)* [Melodies of sadness and hope (a cycle of plays for a female choir without accompaniment)] / Red.-upor. L. Lastovetska. Drohobych: Kolo, 84 p. [in Ukrainian].

9. Lastovetskyi, M.A. (2006). Pisnia pro Chornovola (slova M. Shalaty). Kantata dlia solistiv, zhinochoho khoru ta kapely bandurystiv [Song about Chornovil (words by M. Shalata). Cantata for soloists, women's choir and bandura's capella] / Red.-upor., vstupne slovo L. Lastovetska. Drohobych: Vymir, 24 p. [in Ukrainian].

10. Lastovetskyi, M.A. (2021a). «Povernennia Drohobycha». Kantata dlia solistiv, khoru ta symfonichnoho orkestru na slova Yurii Drohobycha, Fedora Malytskoho, Romana Pastukha, Mykoly Lastovetskoho. Partytura: navchalnyi posibnyk [“Return of Drohobych”. Cantata for soloists, choir and symphony orchestra with lyrics by Yuriy Drohobych, Fedir Malytskyi, Roman Pastukh, Mykola Lastovetskyi. Score: study guide] / Upor. L. Lastovetska. Drohobych: Posvit, 36 p. [in Ukrainian].

11. Lastovetskyi, M.A. (2020b). Poetyka. Mishani khory bez suprovodu na slova Maksyma Rylskoho [Poetics. Mixed choirs without accompaniment to the words of Maksym Rylskyi] / red.-upor. L. Lastovetska. Drohobych: Posvit, 144 p. [in Ukrainian].

12. Lastovetskyi, M.A. (2021). Psalmy Davyda. Kantata dlia solistiv, mishanoho i dytiachoho khoriv ta symfonichnoho orkestru. Partytura. Navchalnyi posibnyk [Psalms of David. Cantata for soloists, mixed and children's choirs and symphony orchestra. Score. Tutorial] / Red.-upor. L. Lastovetska. Drohobych: Posvit, 124 p. [in Ukrainian].

13. Lastovetskyi, M.A. (2002a). Cholovichi khory bez suprovodu na slova Viktora Romaniuka [Men's to the words of Viktor Romaniuk]. Ternopil: Aston, 24 p. [in Ukrainian].

14. Lastovetskyi, M.A. (2002b). Chotyry mishani khorovi tvory bez suprovodu na slova Petra Perebyynosa [Four mixed choirs without accompaniment to the words of Petro Perebyjnis]. Ternopil: Aston, 24 p. [in Ukrainian].

15. Lastovetskyi, M.A. (2017). Mykola Lastovetskyi Ne zabud yunykhn dnyv. Khory na virshi I. Franka [Mykola Lastovetskyi. Do not forget the young days. Choirs on poems by I. Franko] / Red.-upor., vstup. st. N. Synkevych. Drohobych: Posvit, 40 p. [in Ukrainian].

УДК 784.9:[784.4:398.8]

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-15>**Лідія ОСТАПЧУК,***orcid.org/0000-0003-1538-4919**заслужена артистка України,**старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) ostapchuklida@gmail.com***Людмила ВАСИЛЕВСЬКА-СКУПА,***orcid.org/0000-0002-1989-7175**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) lpvasylevska@gmail.com***Світлана БАСОВСЬКА,***orcid.org/0000-0002-8662-3887**викладач кафедри вокально-хорової підготовки теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) svitlana.basovska@vspu.edu.ua*

ШЛЯХИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОПІСЕННОЇ ТРАДИЦІЇ

У статті в історичному аспекті розглянуто шляхи освоєння професійними виконавцями українського пісенного фольклору. Такий аналіз веде до розуміння причин різноманітності проявів народнопісенної традиції у сучасній музичній культурі. Автори констатують, що пісенний фольклор, який творився народом впродовж тисячоліть і був невід'ємною частиною його побуту, на професійній сцені з'явився у першій половині 19-го століття, коли в мистецтві зародилася орієнтація на фольклор, що найбільш яскраво проявилось в музично-драматичних творах.

Народна пісня займає чільне місце в творчості провідних митців і з часом стає основою професійного вокально-хорового мистецтва. Зберігаючи естетику традиційної етносфери української народної культури, її ідеали та моральні принципи, воно розвивалося в залежності від загального рівня культури та запитів суспільства, змінювало форми, напрямки, трансформуючи стилістику та засоби виразності. Підкоряючись законам сцени, пісня зазнає кардинальних трансформацій, втрачає свою первинність, і стає похідним художнім продуктом, творчістю окремих виконавців, колективів чи основою для досягнення художнього задуму композитора, диригента, співака.

Автори характеризують шляхи професіоналізації української народнопісенної культури, які стали визначальними у формуванні в українській професійній вокально-хоровій музиці трьох різновидів сценічної інтерпретації традиційного пісенного виконавства: народнопісенного виконавства, освоєного засобами класичного вокально-хорового мистецтва; народно-академічного виконавства, позначеного уніфікацією, стилізацією та значним впливом класичної музики; фольклорно-репродуктивної пісенної творчості, яка сьогодні є компонентом екологізації середовища побутування традиційного виконавства.

Таке різнопланове представлення традиційного вокального музикування на професійній сцені збагачує музичну культуру і дозволяє задовольняти мистецькі потреби різних прошарків суспільства. Усі напрямки виконавського фольклоризму не вступають у протиріччя і попри критику окремих науковців, існують паралельно, взаємодіють між собою, збагачуючи палітру сучасної української музики і потребують детального наукового аналізу.

Ключові слова: народнопісенна виконавська традиція, фольклор, вокально-хорове мистецтво, виконавський фольклоризм.

Lidiia OSTAPCHUK,

orcid.org/0000-0003-1538-4919

Honored Artist of Ukraine,

*Senior Teacher at the Department of Vocal and Choral Training,
Theory and Methodology of Music Education
Vinnytsia State Pedagogical University by Mykhailo Kotsyubynsky
(Vinnytsia, Ukraine) ostapchuklida@gmail.com*

Liudmyla VASYLEVSKA-SKUPA,

orcid.org/0000-0002-1989-7175

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education
Vinnytsia State Pedagogical University by Mykhailo Kotsyubynsky
(Vinnytsia, Ukraine) lpyasylevska@gmail.com*

Svitlana BASOVSKA,

orcid.org/0000-0002-8662-3887

*Lecturer at the Department of Vocal, Choral Training, Theory and Methods of Music Education
Vinnytsia State Pedagogical University by Mykhailo Kotsyubynsky
(Vinnytsia, Ukraine) svitlana.basovska@vsp.u.edu.ua*

WAYS OF PROFESSIONALIZATION OF THE UKRAINIAN FOLK-LIKE TRADITION

The article examines the ways of mastering Ukrainian song folklore by professional performers in a historical aspect. Such an analysis leads to an understanding of the reasons for the diversity of manifestations of the folk song tradition in modern musical culture. The authors state that song folklore, which was created by the people for thousands of years and became an integral part of their daily life, appeared on the professional stage in the first half of the 19th century, when the focus on folklore was born in art, which was most clearly manifested in musical dramatic works.

The folk song occupies a prominent place in the work of leading artists and over time becomes the basis of professional vocal and choral art. Preserving the aesthetics of the traditional ethnosphere of Ukrainian folk culture, its ideals and moral principles, it developed depending on the general level of culture and demands of society, changed forms, directions, transforming stylistics and means of expression. Obeying the laws of the stage, the song undergoes radical transformations, loses its primacy, and becomes a derivative artistic product, the work of individual performers, collectives, or the basis for achieving the artistic intention of a composer, conductor, singer.

The authors characterize the ways of professionalization of Ukrainian folk song culture, which became decisive in the formation of three types of stage interpretation of traditional song performance in Ukrainian professional vocal and choral music: folk song performance mastered by means of classical vocal and choral art; folk-academic performance marked by unification, stylization and significant influence of classical music; folklore-reproductive song creativity, which today is a component of environ mentalization of the living environment of traditional performance.

Such a diverse presentation of traditional vocal music making on a professional stage enriches musical culture and allows to satisfy the artistic needs of various strata of society. All directions of performing folklorism do not contradict each other and, despite the criticism of individual scientists, exist in parallel, interact with each other, enriching the palette of modern Ukrainian music and require detailed scientific analysis.

Key words: folk song performing tradition, folklore, vocal and choral art, performing folklorism.

Постановка проблеми. Українське духовне надбання є надзвичайно багатим, цінним і ще до кінця не дослідженим, не усвідомленим ні світом, ні самими українцями. Його вагомим здобутком є яскрава, високохудожня, різножанрова, пісенна спадщина, що несе в собі високу естетику, мораль, елементи духовної діяльності наших пращурів. Пісенна творчість нашого народу проливає яскраве світло на світотворчі процеси, водночас засвідчуючи безперервність української культури, а отже українського етносу. «Якщо підкреслювати внесок українського народу в світову культуру – то пісня й

дума найпомітніші дари, принесені нами у вселюдську духовну скарбницю». (Нудьга, 1989: 6).

Глобалізація сучасного світового культурного простору призводять до зміни світогляду і свідомості, нівеляції звичаїв та традицій, трансформації напрацьованого цілим поколінням духовного спадку. Однак, кожне значиме явище світової культури має свої етнічні витoki, які ідентифікують його з поміж культур інших народів. Збагнути процеси, що відбуваються в суспільстві сьогодні, допомагає історичний аналіз витоків та шляхів формування того чи іншого явища.

Сучасне професійне вокально-хорове мистецтво виросло на ґрунті української пісенної традиції, яка сягає доби неоліту, є її логічним продовженням і ніколи не переривало зв'язок з своїми витокami. Зберігаючи естетику традиційної української народної культури, її ідеали та моральні принципи, воно розвивалося в залежності від загального рівня культури та запитів суспільства, змінювало форми, напрямки, трансформуючи стилістику та засоби виразності.

Шляхи професіоналізації народнопісенної традиції вплинули на особливості її стилю, естетику, манеру виконання, форми побутування, специфіку трансформації і адаптації в сценічних умовах. Визначальним є той факт, що пісня змінила «свою генеалогію, конкретну землю й те питоме середовище, в якому формується її духовна суть» (Бенч, 2002: 10). Пісня-молитва, пісня-мантра, яка виникла у природному етнографічному середовищі з внутрішньої потреби індивідуума гармонізувати своє буття з навколишнім світом, не передбачала стороннього слухача. Вона мали катарсичне значення для самого співака і виконувала функцію певного духовного очищення. Позбавлена природної сфери побутування, втрапивши своє першочергове призначення, джерело існування і природного розвитку, пісня виконується не задля власної духовної потреби самого виконавця. В умовах сцени вона стає засобом емоційного впливу на глядача, ілюстрацію естетичного ідеалу, художнім образом, що несе в собі певне ідейне, не властиве для неї, навантаження і смисл. Підкоряючись законам сцени, пісня зазнає кардинальних трансформацій, втрачає свою первинність, і стає похідним художнім продуктом, творчістю окремих виконавців, колективів чи основою для досягнення художнього задуму композитора, диригента, співака і не для виконавця, а передовсім для глядача через співпереживання художнього образу є способом очищення, вивільнення емоцій.

Це неминуча закономірність, яка лежить в основі творення і розвитку професійного мистецтва кожного народу, що асимілює в собі доробок попередників зокрема народну творчість. Українське вокально-хорове мистецтво не є виключенням. Розвиваючись на ґрунті тисячолітньої традиції, сьогодні воно є яскравим, багатожанровим, професійним, часом несподіваним, але тим і цікавим для світу, явищем. Українська народна пісня в своєму автентичному звучанні, як обробка для виконавців класичного напрямку чи красномовна цитата в авангардній музиці зайняла чільне місце на сцені. Освоєння живої народної традиції

у творчій діяльності прийнято називати виконавським фольклоризмом.

Аналіз досліджень: Український пісенний фольклор завжди був у полі зору відомих українських музикантів, мистецтвознавців, культурних та громадський діячів. Одними з першими були М. Лисенко та П. Сокальський, які утвердили ряд принципів відношення мистецтва до дійсності, що стали основоположними в діяльності більшості українських дослідників. Їхні праці були важливим етапом українського етномузикознавства. На початку ХХ-го століття їхню справу продовжили Ф. Колесса, К. Квітка, С. Людкевич, які у своїх працях порушували питання вивчення музичного фольклору, народнопісенного виконавства та форм його збереження.

В останні десятиліття важливими є наукова діяльність А. Іваницького, роботи якого торкаються теми співочих стилів, зональності співочих традицій, основних форм багатоголосся, функції співаків та інших, вкрай важливих для розуміння природи українського народного вокального музикування, питань. Значний внесок в оцінку процесів, що відбуваються в сучасному музичному мистецтві роблять музикознавчі праці О. Бенч-Шокало, В. Антонюк, наукові праці яких присвячені осмисленню питання генези і традицій українського хорового співу, проблемам екології культури, аналізу виконавського фольклоризму. Цікавими для розуміння феномену народнопісенного виконавства є наукові роздуми О. Скопцової, І. Синельникова, Ю. Карчової, Р. Лоцман та інших дослідників.

Мета статті – в історичному аспекті проаналізувати шляхи освоєння професійними виконавцями українського пісенного фольклору, що веде до розуміння причин різноманітності проявів народнопісенної традиції у сучасній музичній культурі.

Виклад основного матеріалу. Пісенний фольклор творився народом впродовж тисячоліть, був невід'ємною частиною його побуту, а на професійній сцені з'явився у першій половині 19-го століття. Саме в цей період відбувається становлення українського національного музично-драматичного театру. Серед його фундаторів – непересічні постаті І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка. У виставах «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» І. Котляревського, «Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, широко використовуються народно-побутові сцени та пісенний фольклор. Українські народні пісні «Ой під вишнею, під черешнею», «Чого вода каламутна», «Хусточка моя шовковая», «Казав

мені батько», «Та лиха ж моя година», «Віють вітри» та ряд інших звучали у той період зі сцени театру, пропагуючи пісенну культуру України.

Театр корифеїв, який був створений у 1882 році і вважається першим професійним театром, продовжив традицію попередників. Його вистави були побудовані на українському фольклорі, народних ігрищах, інтермедіях, де поєднувалися слово, музика та пластичні рухи. Особливістю українського театру стало впровадження у драматичну дію народних обрядів, пісень, різноманітної народної лірики, народної хореографії, що викликало велике зацікавлення у публіки. Яскраве музичне оформлення, яке здійснювали неперевершений М. Лисенко, П. Ніщинський, К. Стеценко, було невід'ємною складовою національного театру, створювало особливу атмосферу та сприяло популярності українських вистав. Стиль синкретичного театру, що поєднував драматичне й комедійне дійство з музичними, вокальними сценами, включаючи хорові й танцювальні ансамблі, вражав суто народною свіжістю й неповторністю.

Популяризації народної пісні сприяла композиторська діяльність М. Лисенка. Прагнучи засвоїти народний музичний стиль, народну музичну мову, особливості народного багатоголосся, композитор аранжував понад 500 народних пісень різних жанрів. Його обробки для голосу вирізнялися високим професіоналізмом, прагненням зберегти національний колорит, специфіку мелодики і гармонії. «Гармонічна мова аранжувань народних пісень відзначається ладо-гармонічним багатством і різноманітністю. Національної специфіки й свіжого колориту надало використання в ній мажору та мінору в поєднанні з елементами натуральних ладів. Це належить до новаторських рис стилістики жанру аранжування народних пісень». (Корній, 2014: 253). Однак домінування класичного європейського мислення у професійній музиці того часу суттєво позначилося на сценічному втіленні народного вокального музикування і було основою для виконання народної пісні в неприйнятній для народного співу манері, яку сьогодні прийнято називати академічною манерою співу. Так розпочалося освоєння традиційної народнопісенної культури засобами класичного музичного мистецтва.

Ідеї М. Лисенка підхопили його наступники. Народна пісня зайняла чільне місце в творчості М. Леонтовича, С. Людкевича, Я. Степового, Л. Ревуцького, Б. Лятошинського та багатьох інших українських композиторів. Академічна манера співу широко культивувалася в українському музичному просторі, тривалий час була

панівною, вважалася єдиною правильною у професійних колах, навчальних закладах то ж і обробки писалися виключно для хорів та солістів з академічною манерою співу. На сьогодні це вагомий пласт української музичної культури, який живе, розвивається, користується популярністю широкого загалу.

Живу народно-пісенну традицію з притаманними для неї особливостями народного багатоголосся, звучання, манери виконання вперше виніс на сцену П. Демуцький. Молодий лікар, збирач і популяризатор фольклору мав тісні творчі зв'язки з М. Лисенком – співав у нього в хорі. Після закінчення медичного факультету Київського університету він у 1892 році, працюючи в с. Охматів на Київщині, організував хор. До репертуару колективу входили регіональні ліричні пісні. П. Демуцький вважав, що народна пісня самодостатнє явище музичної культури і без стороннього втручання у неї заслуговує на увагу слухача.

Це була перша спроба перенести народну пісню на сцену у первозданному вигляді. Вона була яскравим свідченням зародження усвідомлення справжньої художньої цінності народно-пісенної традиції. Інтерес до такого відтворення музики минулого визрівав з кінці 19-го, початку 20-го століття. Окрім П. Демуцького спроби у цьому напрямку робили В. Верховинець, Н. Городовенко, Д. Ревуцький. Аналізуючи проблеми запису та збереження музичної фольклорної спадщини, в 1924 році К. Квітка зазначав: «Є ще інший спосіб зберігати зразки народної музики не в мертвій схемі нотного зазначення, а з натуральними властивостями справжнього живого виконання: це – піддержувати традиції народнього виконання в живих музичних демонстраціях, що могли б культивуватися з освітньою і, так мовити, „музейною” метою, не витісняючи собою, а тільки доповнюючи звичайну тепер практику виконувати в концертах народні пісні в артистичному обробленні» (Квітка, 2010: 175).

З кінця 30-х років в Україні на професійній основі з метою збереження та популяризації народної творчості з'являються такі мистецькі колективи: «Гуцульський ансамбль пісні і танцю», а нині національний академічний гуцульський ансамбль пісні і танцю «Гуцулія» (1939 р., м. Івано-Франківськ); ансамбль пісні і танцю «Подільська» в 1989 р. перейменований на «Козаки Поділля» (1938 р. м. Хмельницький); Буковинський народний хор з 1953 р. знаний як Буковинський ансамбль пісні і танцю (1944 р., м. Чернівці); Закарпатський ансамбль пісні і танцю згодом перейменований на «Закарпатський

народний хор» (1945 р., м. Ужгород); Черкаський народний хор (1957 р., м. Черкаси); поліський ансамбль пісні і танцю «Льонок» (1958 р., м. Житомир). Велику роль у справі популяризації традиційної культури відіграв заснований у 1943 році народний хор під орудою Г. Верьовки. Він покликаний був презентувати етнокультуру всіх регіонів України. Сьогодні це знаний у нас на Батьківщині і далеко за її межами Національний заслужений академічний народний хор України, який носить ім'я свого засновника і з успіхом продовжує розпочату ним справу.

Згодом майже кожна обласна філармонія мала свій колектив фольклорного спрямування, який збирав, художньо переосмислював та пропагував народну творчість, створював нові пісні, танці, вокально-хореографічні композиції за мотивами життя і звичаїв регіону. Місцевий колорит кожного колективу визначав концертний одяг, музичний та хореографічний матеріал, репертуар, який прагнув до ексклюзивності, художні смаки і професійність керівників, постановників танців і композицій. Творчість таких осередків народної культури була і залишається яскравим явищем, користується популярністю і навіть в певний період претендувала на єдино правильне професійне трактування народнопісенної традиції.

Однак фольклористи, оцінюючи їхню митецьку діяльність, справедливо критикували нехтування місцевою специфікою звукоутворення (часто відверте використання академічної манери співу), надмірну стилізацію, уніфікацію, втручання в мелодику, використання не властивої для народної музики гармонії, відсутність у репертуарі справжнього живого пісенного фольклору. Діяльність професійних народних хорів та ансамблів пісні і танцю, формувала смаки, породжувала дещо зверхнє ставлення до живої народнопісенної культури, яка залишалася частиною побуту час від часу з'являючись на аматорській сцені у виконанні автентичних гуртів.

Це було зовсім не те збереження і пропагування живої народнопісенної традиції, про яке писав у 1924 р. К. Квітка, закликаючи приділяти увагу «музеальному збереженню народного репертуару, традицій народного виконання і манірів інструментальної гри» (Квітка, 2010: 175).

Все ж маємо констатувати, що з 30-х років і до тепер в українській музичній культурі сформувався новий, специфічний пласт виконавства із явними ознаками синкретизму, який виник на основі народнопісенної традиції в умовах сценічного виконання під впливом законів і правил сценічної режисури з використанням загаль-

ноприйнятих засобів виразності професійного класичного мистецтва. Він генерував індивідуальну естетику, художні ідеали, заклав підвалини «народно-академічної» манери співу, яка «базується на орфоєпії сучасної української літературної мови і є симбіозом традиційної української співацької культури з європейською, панівною у професійних колах вокальною школою, у якому перша служить основою, а друга виступає як значний фактор впливу» (Остапчук, 2021: 37).

Сьогодні можна прогнозувати різні шляхи розвитку цього типу виконавського фольклоризму, можна його піддавати критиці, але не можна заперечувати значимість творчої діяльності таких постатей як Г. Верьовка, А. Кушніренко, А. Авдієвський, І. Сльота, А. Пашкевич, Р. Кириченко, Н. Матвієнко, Є. Станкович, керівників та артистів народних хорів та ансамблів пісні і танцю фольклорного спрямування, які сьогодні функціонують у більшості обласних філармоній, ведуть активну концертну діяльність і користуються популярністю.

Відтворення народної пісні в її первозданному вигляді в Україні по справжньому розпочинається у 70-х роках минулого століття. Його започаткували студенти-музикознавці Київської консерваторії (нині – Національна музична Академія ім. П. Чайковського). Фольклорні експедиції спонукали їх об'єднатися і спробувати відтворити почуті в селах пісні. Ініціатором стала В. Пономаренко, яка, під керівництвом викладача фольклору В. Матвієнка, обрала собі шлях фольклориста. Ініціативу підтримав Є. Єфремов – тоді ще нещодавній випускник консерваторії, який розпочав самостійне музично-етнографічне дослідження Київського Полісся і щойно став аспірантом етномузиколога І. Мацієвського. Згодом долучилися й інші студенти. Так з'явився науково-експериментальний фольклорний ансамбль «Древо», який до сьогоднішнього дня успішно працює як науково-творча лабораторія, досліджує співацькі традиції українського Полісся, Полтавщини та Східного Поділля, максимально точно відтворює манеру виконання народних співаків, діалекти, специфічні стильові особливості співу (обриви слів, додаткові вигуки, повтори, довгі розспіви...), традиційний одяг і навіть типову поведінку та пластику виконавців. Науковий підхід до фольклорного матеріалу, високий професіоналізм та академічний рівень виконання забезпечили жвавий інтерес до колективу та його неординарної творчості не тільки в Україні, а й за кордоном.

Діяльність гурту «Древо» стала яскравим зразком, а найголовніше, рушієм фольклорно-репро-

дуктивної пісенної творчості в Україні. Невдовзі на українській сцені з'являються гурти «Божичі», «Муравський шлях», «Буття», «Родовід», «Кралиця», «Рожаниця» та ряд інших, які, за прикладом ансамблю «Древо», записують, досліджують народні пісні та займаються їхнім відтворенням. У навчальних закладах різного рівня, аматорських колективах починає культивуватися народна, автентична манера співу. Традиційне вокальне музикування від людей старшого покоління потрапляє у сферу діяльності молоді. У професійних колах сприйняття традиційного народнопісенного виконавства як нижчого щабля у культурній ієрархії по відношенню до академічного, класичного виконавства як вищого рівня культури змінюється на чітке розуміння, що це самостійна мистецька сфера, яка живе і розвивається за своїми законами і є першоджерелом та основою всього вокально-хорового жанру.

На хвилі патріотичного піднесення, яке спостерігаємо в Україні останні десятиліття, реконструкція пісенного фольклору стала актуальною і привернула увагу не тільки тих, хто цінує і береже культурну спадщину. Відповідаючи на вимоги часу в пошуках свіжих мистецьких рішень, нових шляхів розвитку, молоді музиканти, що представляють найрізноманітніші течії естрадного музичного мистецтва, поєднують етнічні мотиви українських пісень та сучасну музику. Гурти «ДахаБраха», «Онука», «TaRuta», «Правиця», «Go-A», «Mavka», «The Doox», «Lemko Bluegrass Band», «Фолькнери» (перелік можна продовжувати), багато сольних виконавців, які працюють у різноманітних стилях (джаз, рок, поп, кантрі, електронна музика, ембієнт, даунтемп і т. д.), сміливо, часто парадоксально, використовують у своїх композиціях етнічні

мотиви, народні пісні усіх жанрів, автентичну манеру співу, живе звучання народних інструментів, іноді не тільки українських. Це дуже різнобарвна творчість, яка формує нові стилі і напрямки. Її можна критикувати, можна нею захоплюватися, але не можна бути байдужим. Вважаємо, що потрібен час аби у цьому бурхливому творчому потоці сформувалися справжні духовні скарби на зразок тих, що пройшли через століття і не загубили своєї значущості.

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, слід констатувати той факт, що на ґрунті традиційної пісенної культури в українській професійній вокально-хоровій музиці впродовж останніх двох століть сформувалися три різновиди сценічної інтерпретації традиційного пісенного виконавства: народнопісенне виконавство, освоєне засобами класичного вокально-хорового мистецтва; народно-академічне виконавство, позначене уніфікацією, стилізацією та значним впливом класичної музики; фольклорно-репродуктивна пісенна творчість, яка сьогодні є компонентом екологізації середовища побутування традиційного виконавства.

На нашу думку таке різнопланове представлення традиційного вокального музикування на професійній сцені збагачує музичну культуру і сприяє задоволенню мистецьких потреб різних прошарків суспільства. Усі напрямки виконавського фольклоризму не вступають у протиріччя і, попри неоднозначні висловлювання окремих науковців, митців, педагогів, існують паралельно, взаємодіють між собою, збагачуючи палітру сучасної української музики і потребують не заперечення, а детального наукового аналізу і конструктивної критики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції. Київ: Український світ, 2002. 440 с.
2. Іваницький А. І. Український музичний фольклор. Підручник для вищих учбових закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 320 с.
3. Квітка К. Зібрання праць. Прижиттєві публікації (1902-1941). Львів: Наукове електронне видання, 2010. 596 с.
4. Корній Л., Сjuta Б. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ: Музична Україна, 2014. 592 с.
5. Нудьга Г. А. Українська пісня в світі. Київ: Музична Україна, 1980. 536 с.
6. Остапчук Л.О., Сідорова І.С. Лановенко-Мельник Н.В. Автентична та народно-академічна манери співу: специфіка і шляхи професіоналізації. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич. 2021. Вип. 35 С. 32–39.
7. L.M. Onofrichuk, I.S. Sidorova. Conceptual approaches to the formation of the basics of students' aesthetic culture. Development and modernization of pedagogical and psychological sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph. T. 3. Baltija Publishing – 2018. P. 154–170.

REFERENCES

1. Bench-Shokalo O. Ukrainskyi khorovyi spiv: Aktualizatsiia zvychaievoi tradytsii. [Ukrainian choral singing: Update of customary tradition]. Kyiv: Ukrainskyi svit, 2002. 440 s. [in Ukrainian].

2. Ivanytskyi A. I. Ukrainskyi muzychnyi folklor. Pidruchnyk dlia vyshchykh uchbovykh zakladiv. [Ukrainian musical folklore. Textbook for higher educational institutions]. Vinnytsia: NOVA KNYHA, 2004. 320 s. [in Ukrainian].
3. Kvitka. K. Zibrannia prats. Pryzhyttievi publikatsii (1902-1941). [The Selection of Works. In life publications (1902-1941)]. Lviv: Naukove elektronne vydannia, 2010. 596 s. [in Ukrainian].
4. Kornii L., Siuta B. Ukrainska muzychna kultura. Pohliad kriz viky. [Ukrainian musical culture. A look through the ages] Kyiv: Muzychna Ukraina, 2014. 592 s. [in Ukrainian].
5. Nudha H.A. Ukrainska pisnia v sviti. [Ukrainian song in the world]. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1980. 536 s. [in Ukrainian].
6. Ostapchuk L.O., Sidorova I.S. Lanovenko-Melnyk N.V. Avtentychna ta narodno-akademichna manery spivu: spetsyfika i shliakhy profesionalizatsii. [Authentic and folk-academic manners of singing: specifics and ways of professionalization]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych 2021. Vyp. 35 S. 32–39. [in Ukrainian].
7. L.M. Onofrichuk, I.S. Sidorova. Conceptual approaches to the formation of the basics of students' aesthetic culture. Development and modernization of pedagogical and psychological sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph. T. 3. Baltija Publishing – 2018. P. 154–170.

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2.09:791.31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-16>

Наталія ГОРБАЧ,

orcid.org/0000-0001-7743-9845

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри української літератури
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) horbachnathalia@gmail.com

Софія МІЩЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3584-6658

студентка II курсу факультету іноземної філології
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) mishchenkosophie@gmail.com

ЕЛЕМЕНТИ КІНОПОЕТИКИ В ЕСЕЇ І. СЛАВІНСЬКОЇ «ПОБАЧИМОСЬ У БАХЧИСАРАЙ»

Статтю присвячено аналізу есею І. Славінської «Побачимось у Бахчисарай» крізь призму поетики кінонарративу. Актуальність дослідження зумовлена потребою застосування міжмистецьких стратегій прочитання до творів сучасної української літератури, де вони свідчить про зміну способів мислення й комунікації в добу інформаційного суспільства. Метою дослідження в статті є з'ясування ролі кадру та монтажу як елементів кінопоетики у вищезгаданому творі. У статті наголошено, що в межах монтажу й кадру можуть позиціонуватися більшість із складників кінопоетики. Зроблена спроба дати власне визначення кадру як елементу літературного твору, що становить собою зоровий образ, який фіксує окреслений кутом огляду людського ока момент художньої дії, характеризується відносною смисловою завершеністю та фіксованістю, нерозгорнутістю в часі. У статті розглянуто моделювання образів кримських міст за допомогою кадрювання та монтажної техніки. Зазначено, що завдяки монтажному принципу побудови авторка komponує власні спогади, які належать до різних проміжків часу. Зокрема, у творі постає Бахчисарай домайданного періоду і, опосередковано, березня 2022 року. Поєднання трьох часових площин – недавнього минулого, теперішнього та майбутнього, з яким пов'язана мрія письменниці про повернення в колишню ханську столицю, – надають об'ємності й багатомірності образу Криму.

Монтажний принцип побудови на рівні поєднання кадрів допомагає І. Славінській ущільнювати матеріал і концентрувати дію в часі. На рівні ж komponування монтажних абзаців, яке відбувається як за принципом подібності, так і за принципом контрастності, – створює ефект багатоплановості предмету письменницької обсервації, демонструє можливості розділення і поєднання відносно самостійних смислових фрагментів, набуття нових смислових відтінків внаслідок «випадкового» сусідства епізодів тощо.

Ключові слова: кінопоетика, кадр, монтаж, інтермедіальність, подія, кінонарратив, поетика.

Natalia HORBACH,

orcid.org/0000-0001-7743-9845

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
 Head of Department of the Ukrainian Literature
 Zaporizhzhia National University
 (Zaporizhzhya, Ukraine) horbachnathalia@gmail.com

Sophia MISHCHENKO,

orcid.org/0000-0003-3584-6658

Second-year Student at the Faculty of Foreign Philology
 Zaporizhzhia National University
 (Zaporizhzhya, Ukraine) mishchenkosophie@gmail.com

ELEMENTS OF CINEMA POETICS IN THE ESSAY OF I. SLAVINSKA “SEE YOU IN BAKHCHISARAY”

The article is devoted to the analysis of I. Slavinska's essay «See You in Bakhchisarai» via the prism of the poetics of cinematic narrative. The relevance of the study is determined by the need to apply inter-artistic reading strategies to works of contemporary Ukrainian literature, where they testify to the change in the ways of thinking and communication in the age of information society. The purpose of the study in the article is to clarify the role of the frame and montage as elements of cinematic poetics in the above-mentioned work. The article emphasises that most of the components of film poetics can be positioned within montage and frame. An attempt was made to define the frame as an element of a literary work, which is a visual image that captures the moment of artistic action outlined by the angle of view of the human eye, characterised by relative semantic completeness and fixity, and not unfolding in time. The article examines the modeling of images of Crimean cities using framing and editing techniques. It is noted that by dint of the montage principle of construction, the author composes her own memories that belong to different time periods. In particular, the work presents Bakhchisarai of the pre-Maidan period in March 2022. The combination of three temporal planes – the recent past, the present, and the future, when the writer dreams of returning to the former khan's capital – gives the image of Crimea a volume and multidimensional character. The montage principle of construction at the level of combining shots helps I. Slavinska to condense the material and concentrate the action in time. At the level of the arrangement of montage paragraphs, which is based on both the principle of similarity and contrast, it creates the effect of the versatility of the subject of the writer's observation, demonstrates the possibility of separating and combining relatively independent semantic fragments, acquiring new semantic shades as a result of the «accidental» neighborhood of episodes, etc.

Key words: cinema poetics, frame, montage, intermediality, event, cinematic narrative, poetics.

Постановка проблеми. Результатом переходу людства до інформаційного суспільства стала нова картина світу, в основі якої лежить монтажне сприйняття отримуваної інформації. Позначене багатоплановістю і епічною широтою, таке світобачення призвело до того, що й у мистецтві популярності набула техніка монтажу. Її вплив на літературу виявляється у фрагментуванні композиції, у відході від лінійності, просторово-часових, причинно-наслідкових зв'язків; підвищенні автономності кожного елемента; появі нових семантичних відтінків залежно від посднання подій, епізодів, деталей, персонажів тощо. Ця техніка, теоретично обґрунтована в межах кінематографу, насправді існувала й у докінематографічний період у різних видах мистецтва, зокрема, й літературі. Тож сьогодні її використання майстрами слова спирається на тривалу традицію, яка, проте, ще потребує літературознавчого осмислення. Цим зумовлене наше звертання до інтермедіальної взаємодії кіно й літератури на матеріалі творчості сучасної вітчизняної авторки Ірини

Славінської. Вона відома нашим співвітчизникам як журналістка та продюсерка радіо «Культура», громадська діячка, зокрема у сфері гендерних питань, літературознавиця, перекладачка. Так, у її доробку – переклад французькою мовою мистецького проекту «Богдан-Ігор Антонич: Назавжди», з французької – творів Р. Мюшамбле, Е. Сьорана, У. Еко та Ж.-К. Кар'єра. Переклад книги двох останніх авторів «Не сподівайтесь позбутися книжок» відзначений премією імені Григорія Сковороди Посольством Франції в Україні як найкращий переклад з французької на українську мову. Крім цього, І. Славінська зробила успішні кроки як письменниця. Дебютувавши 2014 року книгою «Історії талановитих людей», героями якої стали 11 наших сучасників і сучасниць, авторка через рік видала її продовження, де розповіла ще про 11 неординарних особистостей, які її надихають. Не залишилася непоміченою і збірка есеїв «Мої запасні життя» (2019), що увійшла до довгого списку Премії імені Юрія Шевельова поряд із творами есеїстичного жанру Є. Кононенко, І. Лучука,

В. Махна, В. Панченка та інших авторів. Об'єктом нашої уваги став есей «Побачимось у Бахчисараї» зі збірки «Моє тихе Різдво» (2022), котра є продовженням традиції різдвяних антологій від «Видавництва Старого Лева», а предметом – поетика кінонарративу твору.

Аналіз досліджень. Дослідженням інтермедіального дискурсу, зокрема літературно-кінематографічної взаємодії, у вітчизняному літературознавстві займалися Н. Бернадська, О. Брайко, Л. Генералюк, Л. Горболіс, Н. Горницька, Г. Клочек, А. Мазурак, А. Покулевська, О. Пуніна, О. Рисак та інші. Проте аналізований есей ще не був у полі зору літературознавців, що доводить наукову новизну дослідження, а свідченням його актуальності є увага до елементів кінопоетики твору як результату міжмистецької взаємодії кіно й літератури, які сприяють збагаченню виражальних можливостей сучасного письменства.

Мета статті. Метою дослідження в статті є з'ясування ролі кадру та монтажу як елементів поетики кінонарративу в есеї І. Славінської «Побачимось у Бахчисараї».

Виклад основного матеріалу. Підстави говорити про кінозасоби літератури дає наявність у тексті твору «прийомів, джерелом яких був кінематограф – кадрування, монтажу, титрів, колористичних деталей, світлових ефектів, ритму, контрасту, зміни перспектив і планів тощо» (Горбач, Міщенко, 2022: 155). На думку А. Покулевської, більшість із подібних прийомів можуть позиціонуватися в межах двох головних складників кінопоетики – монтажу і кадру (див. Покулевська, 2016: 45). А. Мазурак, розглядаючи психологічні засади монтажного мислення на матеріалі праць із психології та психофізіології, приходять до висновку, що монтажність, яка властива нашому баченню, мисленню, – «це психофізіологічна властивість сприйняття людиною світу, це засіб здійснення розумових операцій нашою свідомістю» (Мазурак, 2012: 10). Вона полягає у спроможності останньої з розрізнення відбитків реальності, вихоплених фрагментів інформації створювати кінцевий образ. Кліпове мислення, з яким пов'язують монтажність викладу, стало наслідком світоглядних і технологічних трансформацій. Особливого значення монтажний принцип побудови текстів набуває у сучасному письменстві, де він свідчить про зміну способів мислення й комунікації в добу інформаційного суспільства. Відтак, прийом монтажу лежить в основі мислення зоровими образами, засобом досягнення того чи іншого емоційного чи художнього ефекту і становить «компо-

вання закодованих у слово зображень» (Мазурак, 2012: 10).

Одиницями цього компоновання, складниками монтажу в кіно є кадри – окремі знімки на кіноплівці, які за темпоритмом та змістом об'єднуються в монтажні фрази. Визначення кадру, запропоновані літературознавцями, також підкреслюють його просторову обмеженість, зокрема, Г. Клочек вважає, що кадр – «певний простір, обмежений прямокутною рамкою, має своє змістове наповнення, елементи його змісту найретельніше відібрані, композиційно та колористично вирішені» (Клочек, 2013: 9). За формою втілення художнього образу кіно як просторово-часове мистецтво має спільні ознаки з видами просторового мистецтва – живописом, фотографією. Їхня реалізація дійсно передбачає наявність певних рамок у просторі, пов'язаних із точкою зору на об'єкт зображення. На них вказує і етимологія слова «кадр», що походить від французького «cadre» (оправа, рамка) та італійського «quadro» (квадрат). Ці рамки можуть бути зумовлені обширом вікна, картинної рами, екрану тощо.

Для літератури як мистецтва часового, на нашу думку, визначення кадру має акцентувати не тільки наявність просторових обмежень, але й зв'язки з часом. Тож, у межах запропонованого дослідження будемо послуговуватися таким визначенням: кадр – зоровий образ, що фіксує окреслений кутом огляду людського ока момент художньої дії, характеризується відносною смисловою завершеністю та фіксованістю, нерозгорнутістю в часі. Відповідником монтажної фрази вважатимемо монтажний абзац як частину зв'язного тексту з одного чи кількох речень, яким властива тематична цілісність та відносна завершеність змісту.

У центрі аналізованого твору І. Славінської постає образ Криму, яким він запам'ятався авторці під час літніх і зимових поїздок. Топосами літнього Криму стають міста Судак і Ялта. Кожному з них присвячено окремий абзац, що поєднуються між собою прийомом монтажу за послідовністю. Загальні плани всередині цих монтажних абзаців, крім фортеці у Судаку й музею Лесі Українки в Ялті, куди авторка так і не потрапила, нанизуючись, творять типовий образ курортного кримського міста: залюднені пляжі з банальною назвою чи набережна з публікою на підборах і в лелітках, химерна забудова поблизу моря, дегустування риби й морепродуктів, персиків чи домашнього вина в пластикових пляшках.

Зимовий Крим, позбавлений сезонної метушні і тисняви, стає відкриттям авторки: «виявляється, кримські міста й містечка, напрочуд гарні, якщо їх

не затуляє натовп. Виявляється, кримчани напро-чуд гостинні й товариські, якщо їх не затуркали безкінечні туристи. Виявляється, гуляти можна цілий день, якщо не пече сонце» (Славінська, 2022: 208). Відтак літній і зимовий образи Криму поєднані за монтажним принципом на основі контрасту. Місто Гурзуф моделюють у читацькій уяві кадри пейзажних картин: «щодня фотографую точку зустрічі моря, землі та неба – важко повірити, що одне й те саме місце може бути настільки різним» (Славінська, 2022: 207). При описі парку дитячого табору «Артек» – порожнього запашного парку – залучаються ольфакторні характеристики місцевості: «пахощі величезних ялівців нагадують про літо й довгі канікули» (Славінська, 2022: 207), що допускає кінопоетика літературного твору на відміну від кінострічки.

Найнеповторніше враження на авторку справляє Бахчисарай. Її перше знайомство з містом відбулося раніше, проте в пам'яті до цього часу залишається краса ханського палацу. Нині ж маршрут містом пролягає не лише такими екскурсійними об'єктами як середньовічне місто-фортеця Чуфут-Кале, які в думках читача пробуджують очікувані візуальні образи, а й поза ними, виводячи на перший план образи міських мешканців. У ресторанчику «Спітак» – родинному бізнесі вірменської сім'ї – з молодими киянами переходять на українську і «приймають як рідних, що зайшли в гості» (Славінська, 2022: 208). Символом різдвяної гостинності стає страва із свіжовиловленої риби: «Хазяйка виносить її показати – велику лиску сріблясту рибину» (Славінська, 2022: 208). Кольоролексема «срібляста» і вторинна кольоро-назва «лискуча», яка виконує роль модифікатора, в цьому кадрі ніби підкреслюють урочистість моменту. Зміна плану зображення вже у наступному реченні призводить до стискання, пришвидшення фабульного часу, що надає динамізму оповіді: «Стриматися неможливо, і за якийсь час на столику з'являється величезна тареля – щойно з печі...» (Славінська, 2022: 208).

Образ Бахчисараю поступово набуває етнокультурного означення. «Татарські будинки» й «татарські дворики», які викликають в уяві читача домислювання ідилічних деталей побуту, стають не лише маркерами присутності там кримських татар, але й відправною точкою розмови про новітню історію Криму. За зізнанням авторки, яка не мала на півострові родичів чи друзів, його історія до кінця першої декади двотисячних років залишалася сторінкою зі шкільного підручника історії, в якому щось говорилося про депортацію. І тільки знайомство із власником гостьових кім-

нат, який із захватом говорить про комфортність і затишок свого будинку з внутрішнім двориком, але зневажливо – про справжніх господарів таких татарських помешкань, змушує її усвідомити причиново-наслідкові зв'язки між геноцидом корінного населення Криму і появою там у радянські часи росіян, що однаково зверхньо ставилися до українців і кримських татар, бо «мислили себе «старшими братами», дозволяючи «молодшим» лише милу придуркуватість, але без самостійності з незалежністю» (Славінська, 2022: 209–210).

Монтажний принцип побудови дозволяє І. Славінській компонувати спогади, що належать до різних проміжків часу. Так поряд із Бахчисараєм зразка 2013 року постає опосередкований образ кримського міста, датований березнем 2022-го. В Україні точиться війна, а з окупованого Криму авторку морально підтримує її недавнішня знайома – мати чотирьох дітей і дружина кримськотатарського журналіста Амета Сулейманова, котрий відбуває домашнє ув'язнення за присудом окупаційної російської влади. Їхнє знайомство з Лілею почалося на зустрічі з правозахисницями та дружинами ув'язнених кримськотатарських активістів у передвоєнному різдвяному Києві, що подарував диво народження нової дружби: «Аби трохи мене розрадити, надсилає фото з Бахчисарайського музею. І я, сидячи в коридорі за двома стінами, під звук нового «прильоту» десь удалині розглядаю красиву кераміку, мідні кавники та апетитні кримськотатарські солодоші на тарелях. «Сподіваюся, що невдовзі побачимось у Бахчисарайі», – одночасно пишемо одна одній» (Славінська, 2022: 210). Зміна крупності планів, ніби через наближення камери, від загального, що подає фігуру авторки в імпровізованому укритті, до крупного (кераміка) і, нарешті, детального (кавники, солодоші, тарелі) зміщує фокус уваги з воєнної реальності на тему національного вітаїзму, що виявляє себе в мистецтві. Лінеарність художнього часу раз у раз порушується спогадами про кримських знайомих, котрі після захоплення півострова пішли на співпрацю з окупантами; про вулицю Інститутську в Києві і стіну пам'яті; мандрівку Херсонщиною, коли до Криму було рукою подати, і мріями про повернення в Сад-палац: «Де б не їхала, у Бахчисарай потраплю прямою дорогою. Можливо, це буде зима чи навіть Різдво. І ми зможемо повторити одну з перших спільних мандрівок. Згадати, який наш Крим, що відпочиває на зимових канікулах» (Славінська, 2022: 210). Поєднання трьох часових площин – недавнього минулого, теперішнього та майбутнього – нада-

ють об'ємності і багатовимірності проблеми повернення Криму і повернення в Крим.

Висновки. Монтажна техніка в творах сучасних письменників не є випадковою. Монтажний принцип побудови есею І. Славінської «Побачимось у Бахчисараї» на рівні компонування кадрів допомагає авторці ущільнювати матеріал і концентрувати дію в часі, відкидаючи те зайве, що може відволікати читача і акцентуючи його увагу на важливому і значимому з її точки зору. Поєднання монтажних абзаців як за принципом

подібності, так і контрастності, сприяє передачі багатоплановості предмету письменницької обсервації, можливості розділення і поєднання відносно самостійних смислових фрагментів, що наділені спільними або відмінними часо-просторовими характеристиками, підкресленню значимості «випадкового» сусідства епізодів тощо. Загалом же, кадрування і монтаж як елементи кінопоетики літературного твору увиразнюють темпоритм сучасного життя, передаючи образи в динаміці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбач Н., Міщенко С. Саспенс як елемент кінопоетики в новелі В. Габора «Телеграма». *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 47. Том 1. С. 154–158.
2. Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка : монографія. Київ : Академвидав, 2013. 256 с.
3. Мазурак А. Психофізіологічні засади монтажу як засобу художнього впливу в літературі й кіно. *Слово і Час*. 2012. № 6. С. 9–18.
4. Покулевська А. Монтажність та кадровість як принципи структурування в просторових та часових мистецтвах. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». Дніпро : б. в., 2016. № 2 (12). С. 45–52.
5. Славінська І. Побачимось у Бахчисараї. *Моє тихе Різдво* : коротка проза. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. С. 205–212.

REFERENCES

1. Horbach N., Mishchenko S. Suspens yak element kinopoetyky v noveli V. Gabora "Telehrama" [Suspense as a cinematic element in V. Gabor's novella "The telegram"]. *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych : Vydavnychyy dim "Helvetyka", 2022. Vyp. 47. Tom 1. S. 154–158. [in Ukrainian].
2. Klochek H. Poetyka vizualnosti Tarasa Shevchenka [Taras Shevchenko's Poetics of Visuality]: monohrafiya. Kyiv : Akademvydav, 2013. 256 s. [in Ukrainian].
3. Mazurak A. Psykhofiziologichni zasady montazhu yak zasobu khudozhnoho vplyvu v literaturi y kino [Psychophysiological principles of montage as a means of artistic influence in literature and cinema]. *Slovo i Chas*. 2012. № 6. S. 9–18. [in Ukrainian].
4. Pokulevska A. Montazhnist ta kadrovist yak pryntsyipy strukturuvannya v prostorovykh ta chasovykh mystetstvakh [Montage and framing as structuring principles in spatial and temporal arts]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelya*. Seriya "Filolohichni nauky". Dnipro : b. v., 2016. № 2 (12). S. 45–52. [in Ukrainian].
5. Slavinska I. Pobachymos u Bakhchysarayi [See you in Bakhchisarai]. *Moye tykhe Rizdvo : korotka proza* [My quiet Christmas : short prose]. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2022. S. 205–212. [in Ukrainian].

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-17>**Андрій ГУРДУЗ,***orcid.org/0000-0001-8474-3773*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови і літератури

Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

(Миколаїв, Україна) *gurdai@ukr.net*

ОБРАЗИ «ДИВНИХ ДІТЕЙ» У РОМАННИХ ЦИКЛАХ РЕНСОМА РІГГЗА І АРТУРА ЗАКОРДОНЦЯ: СВОЄРІДНІСТЬ І РОЛЬ

Художній корпус фентезі інтенсивно розвивається в якісному і кількісному планах, значно випереджаючи його літературознавче осягнення. Невисвітленість найновіших текстів як проблема загострюється у випадку їх генетичного зв'язку з пізнішими творами. Виявляємо рецепцію матеріалу гексалогії Р. Ріггза «Дім дивних дітей» у трилогії А. Закордонцем про Грана. Запозичені окремі сюжетні рішення першої книги американського циклу в останньому томі української трилогії: в історії про роль у складний період існування народу Долини його нового покоління – надприродно обдарованих дітей ідентифікуємо риси розповіді про «дивних» Р. Ріггза паралельно з типологічно близькими обом митцям імперативами. Американський і український цикли виявляють ряд близьких художніх рішень у сюжеттиці, системі образів, міфопоетиці тощо, будучи оригінальними й орієнтованими на національні питання. Специфіку рецепції художнього матеріалу циклу Р. Ріггза у трилогії А. Закордонця визначаємо вперше. Паралельно доводимо факт указанного творчого запозичення; з'ясовуємо спосіб адаптації вітчизняним автором зарубіжного досвіду й окреслюємо вірогідні передумови, а також висвітлюємо співвідносність основних концептів цих романних циклів та їх тональності.

Язичники долиняни в циклі А. Закордонця асоційовані з давніми українцями, тобто розповідання може сприйматись як оригінальна альтернативна історія наших пращурів. Спосіб життя «дивних дітей» тут, їхній склад за віком і здібностями настійно нагадує і часом точно співпадає з віком і талантами юних екстрасенсів із тексту американського письменника. Вітчизняний автор також акцентує увагу на аутсайдерстві «дивних». Подібні також генетична єдність і надання прихистку вигнанцям відуном Нару й імбриною Сапсан. А. Закордонць оригінально переосмислює фрагментно запозичений матеріал міського фентезі. Принципова в прозаїків роль обдарованих дітей у їхніх національних спільнотах: герої, в першу чергу, захищаються й намагаються вижити, тим даючи шанс своїй культурі продовжитись. Фіксуємо спільне ідейне спрямування творів, орієнтування на збереження національної ідентичності; ключові концепти пам'яті, часу, норми й Іншого.

Зіставлення романних циклів Р. Ріггза і А. Закордонця засвідчує близькість художнього мислення митців, попри розроблення відмінних фентезійних субжанрів. Оригінальні в цілому, гексалогія і трилогія органічні сучасному фентезійному корпусу. Твір Р. Ріггза відчутно занурений у сучасну масову культуру; трилогія А. Закордонця дистанційована від такого контексту на користь антуражу слов'янського фентезі. Подальше дослідження доробку цих митців у широкому жанровому контексті є вельми перспективним.

Ключові слова: фентезі, рецепція, інтертекстуальність, типологія, концепт, модель.

Andriy GURDUZ,*orcid.org/0000-0001-8474-3773*

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature

V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv

(Mykolaiv, Ukraine) *gurdai@ukr.net*

IMAGES OF “PECULIAR CHILDREN” IN THE CYCLES OF NOVELS BY RANSOM RIGGS AND ARTHUR ZAKORDONETS: SPECIFIC AND ROLE

The artistic corps of fantasy is intensively developing in terms of quality and quantity, far ahead of its literary comprehension. The lack of coverage of the newest texts as a problem is exacerbated in the case of their genetic connection with later artistic works. We reveal the reception of the material of R. Riggs' hexalogy “Miss Peregrine's Home for Peculiar Children” in A. Zakordonets' trilogy about Hran. Individual plot solutions of the first book of the American cycle are borrowed in the last volume of the Ukrainian trilogy: in the story about the role the new generation in a difficult period of existence of the people of the Valley – supernaturally gifted children, we identify the features of the story about “peculiar” of R. Riggs in parallel with imperatives typologically close to both writers. The American and Ukrainian cycles reveal a number of close artistic solutions in the plot, system of images, mythopoetics, etc., being original and

oriented to national issues. We determine the specifics of the reception of the artistic material of R. Riggs' cycle in the trilogy by A. Zakordonets for the first time. In parallel, we prove the fact of his creative borrowing; we find out the method of adaptation of the foreign experience by Ukrainian author and outline the probable prerequisites, as well as define the correlation between the main concepts of these novel cycles and their tonality.

The Pagans of the Valley in A. Zakordonets' cycle are associated with ancient Ukrainians, that is, the story can be perceived as an original alternative history of our ancestors. The way of life of "peculiar children" here, their composition in terms of age and abilities strongly resembles and sometimes exactly coincides with the age and talents of young psychics from the text of the American writer. Ukrainian author also emphasizes the outsidership of the "peculiar". Similar are also the genetic unity and the sheltering of exiles by Naru-sorcerer and by Peregrine-ymbryne. A. Zakordonets originally reinterprets the fragmentary borrowed material of urban fantasy. The role of gifted children in their national communities is fundamental for novelists: the heroes, first of all, defend themselves and try to survive, thereby giving their culture a chance to continue. We fix the common ideological direction of this artistic works, they are focusing on the preservation of national identity; the key concepts here are memory, time, norm and the Other.

A comparison of the novel cycles by R. Riggs and A. Zakordonets attests to the closeness of the writers' artistic thinking, despite that their texts are worked in different fantasy subgenres. Original as a whole, these hexology and trilogy are organic to the modern fantasy corps. The artistic work by R. Riggs is noticeably immersed in modern mass culture; the trilogy by A. Zakordonets is distanced from such a context in favor of the entourage of Slavic fantasy. Further research of these artistic works by the novelists in a broad genre context is very promising.

Key words: *fantasy, reception, intertextuality, typology, concept, model.*

Постановка проблеми. Художній корпус фентезі інтенсивно розвивається в якісному (ускладнення спектру жанрових модифікацій та їхньої природи, потужна інтелектуалізація, політизація тощо) і кількісному планах, значно випереджаючи його літературознавче осягнення на обох цих фронтах. Про тимчасовість й невдалість спроб «визначити форми і піджанри» фентезі та про не вирішувані поки складнощі систематики метажанру в цілому заявили не так давно Ф. Мендлесон і Е. Джеймс (James, Mendlesohn, 2012: 2), резюмувавши зауваження до власних праць і робіт колег різних поколінь про неодмінну долю умовності пропонувананих теоретичних розробок (П. Гейтс, С. Стеффел і Ф. Молсона, К. Манлова, Е. Хегерфельдт, О. Ковтун та ін.); парадокси дослідження окремих ланок класифікації виявляємо навіть в останніх фундаментальних працях, зокрема А. Аністратенко – щодо співвідношення альтернативної історії й криптоісторії (Аністратенко, 2020: 48, 414).

Невисвітленість (частковість розгляду) найновіших текстів як проблема загострюється у випадку їх генетичного зв'язку з пізнішими творами, коли питання традиції й новаторства, а значить, і місця в літературному процесі, визнання оригінальності автора вимагають фахової оцінки тексту. Рецепцію матеріалу гексалогії Ренсома Ріггза «Дім дивних дітей» ("Miss Peregrine's Home for Peculiar Children", 2011–2021) виявляємо в трилогії Артура Закордонця про Грана «Відунський сокіл» – «Таємниці багряних велетнів» – «Багрянний сокіл» (2015–2018). Точніше, йдеться про запозичення окремих сюжетних рішень першої (хронологічно ранішої) книги циклу американського письменника в останньому томі вітчизняної трилогії «Багрянний сокіл»: в історії про

роль у складний період існування народу Долини його нового покоління – надприродно обдарованих дітей-«відунят» (Закордонець, 2018: 111, 116) ідентифікуємо риси розповідання про «дивних» Р. Ріггза паралельно з типологічно близькими обом митцям імперативами. Зауважимо, що, не дивлячись на субжанрову й тематичну відмінність, американський (міське фентезі) і український (слов'янське фентезі) цикли загалом виявляють ряд близьких художніх рішень у сюжеттиці, системі образів, міфопоетиці тощо, будучи при цьому оригінальними й орієнтованими на національні питання.

Аналіз досліджень. Попри очевидну художню вартісність, трилогія А. Закордонця про Грана не досліджена в жодному з аспектів і критикою фактично не помічена. «Відунський сокіл» уперше розглянутий нами як фоновий текст у висвітленні специфіки вираження концептів свободи і пам'яті, а також співвідношення чоловічого й жіночого начал у слов'янському фентезі Я. Каторож (Гурдуз, 2022: 194). Не дивлячись на популярність «Дому дивних дітей» та аспектну увагу до окремих семантичних площин його перших томів (зокрема, А. Зажицької, Д. Дімарко, К. А. Імас Бенінг, Т. Кушнірової й І. Фісак), національну художню рецепцію (елементів сюжеттики) гексалогії також розглядаємо вперше, хоча в розрізі типології – щодо вираження соціального зла цикл висвітлювався (в зіставленні з «Лабіринтом Фавна» Г. дель Торо і К. Функе (Гурдуз, 2021)). Гостра проблема національної художньої рецепції взагалі не розроблена в сучасному фентезі. З одного боку, результати її об'єктивного студіювання за визначенням вказують на стан національних панорам метажанру, сприяючи науковій прогностиці. З іншого боку, «незручність» означення

них студій зумовлена потребою перегляду згідно з їх висновками ряду національних досягнень і в цілому балансу в метажанрі (сказане, ясно, не стосується випадків відвертих і декларованих художніх наслідувань, приклади чому, наприклад, для поттеріани Дж. К. Ролінг – повісті про Ірку Хортицю І. Волинської й К. Кащеєва або скандально відома серія повістей Д. Ємця).

Образ надприродно обдарованої дитини чи підлітка як персонажа для фентезійного твору природний, хоча простежений у межах окремих творів і не системно. Водночас, попри беззаперечну актуальність, не порушувалися питання постаті дитини у фентезі в аспекті національного художнього сприймання або динаміки психології дитини-персонажа в розвитку метажанру.

Мета статті – вперше визначити специфіку рецепції художнього матеріалу циклу «Дім дивних дітей» Р. Рігза у трилогії про Грана А. Закордонця. Ключовими при цьому бачимо а) доведення факту вказаного творчого запозичення; б) з'ясування способу адаптації вітчизняним автором відповідного зарубіжного досвіду й окреслення вірогідних передумов та в) висвітлення співвідносності основних концептів зіставлюваних українського й американського романних циклів.

Виклад основного матеріалу. Язичники долиняни, яким власне присвячено цикл А. Закордонця про Грана, асоційовані автором із давніми українцями (яр у «Відунському соколі» – «Холодний» (Закордонець, 2015: 292), у «Багряному соколі» жіночий обряд Гранового народу стилізовано під традицію пускати вінки на воду на Івана Купала (Закордонець, 2018: 128–129), ім'я однієї з героїнь, Квітки, входить до праслов'янського іменослова (Лозко, 1994: 88) тощо), тобто розповідання може сприйматись як оригінальна альтернативна історія наших пращурів, співвідносна з написаним у цей же час «Палімпсестом» (2017–2019)) Я. Каторож.

Про доленосних для долинян «відунят» як національне оновлення попереджає мудрий Оуш у першому томі трилогії: «У Селищі і далі будуть народжуватися діти, котрим не судилося стати мисливцями чи дружинами. Будуть також з'являтися дорослі, котрі раптом відчують себе іншими» (Закордонець, 2015: 293). Сутність пророчтва про рятування ними селища розгорнута пізніше, разом з історіями окремих таких дітей чи підлітків (аналогічні екскурси в минуле вихованців пані Сапсан до їхньої появи в її пансіоні), причому склад «дивних дітей» (Закордонець, 2018: 105) у А. Закордонця за віком і здібностями настійно нагадує і часом точно співпадає з віком

і талантами юних екстрасенсів із тексту американського письменника. Так, із-поміж обдарованої молоді долинян виділяється унікальне вміння хлопчика Клуня керувати бджолами, зокрема спрямовувати їх на нападника: «Над рудим Клуном тривожно вилися, гуділи зо два десятки бджіл, щомиті прибуваючи в кількості. Народжувався, збивався, виростав грізний рій» (Закордонець, 2018: 137). Такий дар і у Г'ю в «Домі дивних дітей», але бджоли живуть у тілі дитини: «... хлопчик, усередині якого живуть бджоли. Деякі вилітали щоразу, коли він відкривав рот... але вони ніколи не жалили, якщо Г'ю цього не хотів» (Riggs, 2013: 95). На відміну від пов'язаних із комахами загалом, сюжетних рішень із задіяними бджолами у фентезі фактично не виявляємо, за винятком «Сходження Юпітер» («Jupiter Ascending», США, Австралія, 2015) реж. Л. і Л. Вачовських, де бджоли здатні визнати королівську кров.

Подібно до американської гексалогії, де маски на обличчях двійнят (Riggs, 2013: 147) виконують захисну функцію, в українській трилогії шкіряну маску, що закриває рот, носить Цмуля-крикуха і в такий спосіб не завдає шкоди своїм криком навколишнім («Ту маску на Цмулю натягли, коли вона була ще немовлям. Одягли, коли вона вперше закричала» (Закордонець, 2018: 98)). Емма Блюм здатна нагрівати те, чого торкається (Riggs, 2013: 138), – аналогічно українському персонажу Шеві («Шева спробував юшку, скривився і накрив миску долонею. Скоро з-під долоні жваво заструміла пара» (Закордонець, 2018: 98); надзвичайна сила Бронвін Брантлі чи її вбитого брата Віктора (Riggs, 2013: 8) симетрична фізичній обдарованості в трилогії «здорованьки» (Закордонець, 2018: 113) Трелі.

Ясновидіння малого Вавая, котрий утілює побачене в малюнках (Закордонець, 2018: 126), співвідноситься з аналогічним даром Рігзового Горація, який осягає майбутнє у снах і в одному з епізодів робить малюнок побаченого (Riggs, 2013: 238). Певно дублює в трилогії особливість всезнання Горація маленька Тулечка, «...котра усе про всіх знає» (Закордонець, 2018: 105); миттєво зчитує особистість людини і сам Нару (Закордонець, 2018: 108). Доросла же Сапа спроможна людину «примушувати забувати» (Закордонець, 2018: 113) щось – так же, як і сама пані Сапсан у гексалогії.

Парубок Нав в тексті українського письменника здатний відбирати життя, а закохана в нього дівчина Квітка – повертати: «Нав умів гасити жаринки живого, вона – розпалювати» (Закордонець, 2018: 102). Дар Квітки умовно співвід-

носний з умінням Єноха О'Коннора тимчасово оживляти неживе. Важливо, що в процесі розповідання в гексалогії інтерпретація здібності Єноха позитивно переосмислюється: коли в першому томі оживлені підлітком істоти нагадують зомбі, то оживлення в заключній книзі вбитої Ві асоціюється з відродженням Христом Лазаря (Рігз, 2021: 183). Квітка же повертає життя істотам, котрі ще можуть бути врятовані. Більш за те, здатність цієї дівчини керувати рослинами («А потім і квіти з'явилися, почали рости скрізь, одночасно, буйно, невпинно і переможно. (...) З лісу прямо по квітах йшла Квітка. Квіти розступалися перед нею, згиналися під її ногами, але знову виструнчувалися, як тільки дівчина проходила далі» (Закордонць, 2018: 137–138)) співпадає з можливостями вихованки пані Сапсан Фіони: «Вона нахилилась і підняла одну долоню над травою. Через декілька секунд травинки під рукою почали звиватися, витягуватися й розростатися, поки не торкнулися нижньої частини долоні» (Riggs, 2013: 124).

Вітчизняний автор акцентує увагу на аутсайдерстві «відунят» серед їхнього племені, котре не визнає й зневажає своїх представників нового покоління. Живуть «відунята» також компактно: змушені залишити рідне селище й зібратися у величезній хижі (Закордонць, 2018: 96) старого й «не зовсім звичайного» (Закордонць, 2018: 98) Нару. Розуміння відуном Нару й імбриною Сапсан вигнанців, співчуття їм і генетична єдність із ними, забезпечення прихистку, безпеки й навчання вельми подібні. Як і пансіон пані Сапсан у першому томі гексалогії, дім Нару в результаті зазнає нападу, а його мешканці змушені протистояти небезпеці, у процесі чого й проявляють у повну силу свої здібності. Співвідносна, крім того, кільцева композиція зіставлюваних циклів, і в першу чергу – стосовно «дивних».

В обох прозаїків імена персонажів промовисті. Ім'я Джейкоба органічне біблійному складнику в інтертексті гексалогії, закономірно важливого для метафоризованої моделі історії про долю єврейства. Зустрічаємо в тексті Р. Рігза також «дивного» Горація, таємничого перевізника Шарона з функціями, відповідними античному Харону, та ін. В А. Закордонця натяк на дар Нава закладений уже в імені підлітка (від назви одного зі світів у давньослов'янській міфології), а ім'я опікуна «відунят» Нару в інверсійному прочитанні – «Уран». У романі Нару вже думає про смерть, але водночас готує вихованців до соціалізації після їх повернення до долинян. Саме ці діти сформулюють майбутнє народу Нару й будуть його підтримкою

й надприродним захистом, не дарма у фокусі розповідання деякий час перебуває кохання Нава і Квітки, які очікують шанс на щасливе життя. До слова, ідилічні стосунки цих закоханих «дивних» у трилогії контрастують із виокремленою любовною лінією в Рігзовому циклі, де Єнох невзаємно закоханий в Емму Блюм і ревнує її до головного героя Джейкоба Портмана, який потрапляє до світу дивних і крізь призму сприймання котрого цей світ розкривається для читача.

У трилогії А. Закордонця, в такий спосіб, виявляємо оригінально й національно переосмислене фрагментне запозичення матеріалу з циклу Р. Рігза «Дім дивних дітей», тобто сюжетний елемент твору міського фентезі творчо інсталюваний у слов'янське фентезі. Для останнього подібне запозичення сюжетних кластерів не характерне у зв'язку з неспівмірністю цивілізаційного розвитку зображуваних епох (швидше винятком тут є вплетення окремих явищ сучасності в тексті «Відьмака» А. Сапковським (Сапковський, 2021: 66, 175)), хоча аналізований випадок зумовлений, вірогідно, підвищеною популярністю ідеї роботи з образом дитини чи підлітка у фантастико-фентезійному мистецтві кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Відповідно можна було б говорити і про схожість прихистку «дивних» дітей у тексті А. Закордонця та, наприклад, школи мутантів у «Людах-Ікс» («Х-Мен», США. Великобританія, 2000–2019) Б. Сингера й інших режисерів, якби не означені вище особливості набору надприродно обдарованих дітей у «Багрянному соколі».

Крім того, принципова в Р. Рігза й А. Закордонця роль обдарованих дітей у їхніх національних спільнотах. Якщо люди-Х чи аналогічні популярні супергерої переважно рятують людство в цілому, то зіставлювані нами персонажі, в першу чергу, захищаються й намагаються вижити, тим даючи шанс своїй культурі продовжитись у майбутньому. Адже в метафоризованій американській гексалогії дивні – переслідувані в часи Другої світової війни євреї, яким удається уникнути знищення. В українській трилогії «дивні» не бажані власним народом, через що на певний час залишають його, але мріють про повернення. Рігзові герої незвичайні в людському суспільстві як такому, хоча нормальні для своєї нації, в якій «особливі» всі. Закордонцеві ж персонажі нормальні якраз стосовно ключових у трилогії відунів, яким є сам Гран-долинянин, але виділяються серед звичайних представників свого народу.

Можливо, стимулом для рецепції елементів американської гексалогії для вітчизняного митця стало спільне ідейне спрямування творів, орієнту-

вання на збереження національної ідентичності, боротьби за виживання в критичних умовах. Недаремно і в Р. Рігза, і в А. Закордонця ключовими є концепти пам'яті, часу й норми. У «Домі дивних дітей» вихованці пані Сапсан та інших імбрин переховуються в часових петлях із повторюваним часовим відрізком, із котрих згодом знаходять можливість виходити без ризику миттєвого старіння. Готовність долинян прийняти, як рідних, юних екстрасенсів також віддалена в часі; за висловом старого Оуша: «усе має дозріти, навіть час» (Закордонець, 2015: 293).

Збереження пам'яті і власне культури дивних у циклі Р. Рігза вперше зіставляємо також із місією рятування свого народу «дивними» з трилогії А. Закордонця. Пам'ять як умова національного відновлення й продовження зрозуміла в контексті проблематики «Дому дивних дітей»; не дарма П. Нора вказує, що для євреїв пам'ять та історія синонімічні, і збереження пам'яті «...є способом домогтися визнання своєї самобутності...» (Нора, 2014: 262). Так само від втрати пам'яті як від катастрофи ментального зникнення застерігає мудрий Оуш у А. Закордонця: «Бережіть... народ і пам'ять» (Закордонець, 2015: 293).

Зумовлений єврейською й українською традиціями також вибір прозаїками «опікунів» молодого покоління: це жінки (імбрини) – в єврейському соціумі й чоловік – в українському. Попри виражені гендерні метаморфози ХХІ ст., зображений А. Закордонцем альтернативний час співвідносний із середньовічним періодом, кваліфікованим у слов'ян як патріархальний. Метод паралельних місць підтверджує провідну роль у трилогії чоловіка. Підкреслений високий статус жінки тут («В Долині мами самі нарікають дітей. Мами і більше ніхто» (Закордонець, 2018: 100)) не означає відсутності обмежень функцій жіночої статі в соціумі: недарма у згаданому пророцтві старійшини, що в майбутньому в народі з'являться люди, котрим «...не судилося стати мисливцями чи дружинами» (Закордонець, 2015: 293), за чоловіками залишається професійна роль у суспільстві, а за жінками – роль виключно в сім'ї.

Нарешті, виявляємо близькість підходів Р. Рігза і А. Закордонця до культивованого в постмодернізмі концепту Іншого, ультрапопулярного у фентезійному контексті кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. (Дж. Ролінг, С. Маєр, Х. Векер, Д. Корній, Н. Ліщинська, С. Лук'яненко й ін.). Характерно, що в українського митця Інший – не тільки відмінний (як Гран та решта долинянських відунів), але й новий, асоційований, спрямований і належний майбутньому, котрий це майбутнє

наслідує. Інші ж в американського письменника – тільки відмінні й більше пов'язані зі старим часом, адже їхня дитинність умовна, контрастує з об'єктивним віком і є наслідком перебування в часових петлях. Прикметною рисою іншості персонажів обох авторів є оригінально піднесений і також актуальний у сучасному фентезі мотив дводушництва. У першій книзі гексалогії Джейкоб у стані сильного стресу відчуває «...ніби стук другого серця...» (Riggs, 2013: 145); у «Місті порожніх...» Мілард Нулінгс говорить, що в дивних є «друга душа» (Riggs, 2014: 191) («дивна душа» (Riggs, 2014: 351)), а в «Бібліотеці душ» це підтверджено (Riggs, 2015: 381)). Наявності такої другої душі персонажі Р. Рігза завдячують своїми надприродними обдаруваннями, але процес обігрування мотиву приводить письменника до надмірної казковості, пов'язаної з Бібліотекою душ. Тим часом спроможність Закордонцевого Грана бачити очима сокола передбачає згоду птаха на таке поєднання душ і є варіацією мотиву перевертня (перевертнями є, нагадаємо, й імбрини в гексалогії). Відповідна умовна друга душа Грана відудна символізує тісний зв'язок із природою, є відлунням язичництва давніх слов'ян; суголосні Грановому таланту в цьому й здібності впливати на флору чи фауну інших «дивних» трилогії.

Висновки. Зіставлення романних циклів Р. Рігза і А. Закордонця засвідчує близькість художнього мислення американського й українського митців, попри розроблення ними відмінних фентезійних субжанрів. Проблемно-тематичні комплекси їхніх творів споріднені проникненістю національною ідеєю для алегорично прозорого адресата, супроводженою спільними ключовими концептами пам'яті, часу, норми і, звісно, Іншого. Оригінальні в цілому, гексалогія і трилогія органічні сучасному їм фентезійному корпусу (значною мірою – у піднесенні осередку надприродно обдарованих дітей, доля котрих пов'язана з рятуванням). При цьому твір Р. Рігза відчутно занурений у сучасну масову культуру; трилогія А. Закордонця природно дистанційована від такого контексту на користь антуражу слов'янського фентезі, однак демонструє в останній третині запозичення елементів сюжеттики і системи образів «Дому дивних дітей». Наголосимо, що окреслене творче засвоєння вітчизняним автором зарубіжного художнього досвіду типове в нинішньому фентезі й потребує детального висвітлення й кваліфікації

Загалом висока динаміка оновлення корпусу сучасного фентезі й насичений міжкультурний полілог у ньому орієнтують на оперативну і про-

фесійну оцінку його зразків. Поглибленого вивчення потребують питання переосмислюваної оригінальності й національної рецепції творів метажанру, метафорики відображених у ньому суспільно-культурних рухів і явищ. Компаративний аналіз сприяє глибинному розкриттю художнього й ідейно-етичного потенціалу прози Р. Ріггза і А. Закордонця, зокрема виражених у їхніх романах національно орієнтованих імперативів. У такий спосіб, подальше дослідження доробку цих митців у широкому жанровому контексті бачиться вельми перспективним у формуванні панорами загальних тенденцій розвитку фентезі перших десятиліть ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аністратенко А. В. Альтернативна історія як метажанр української та зарубіжної прози: компаративна генологія і поетика: монографія. Чернівці: БДМУ, 2020. 547 с.
2. Гурдуз А. Концепти свободи і пам'яті в романах Ярини Каторож. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Вид. дім. «Гельветика», 2022. Вип. 47. Т. 2. С. 190–196. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-2-30>
3. Гурдуз А. Фентезійна рецепція соціального зла в «Домі дивних дітей» Ренсома Ріггза і «Лабіринті Фавна» Гільєрмо дель Торо і Корнелії Функе. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Вид. дім. «Гельветика», 2021. Вип. 39. Т. 1. С. 184–190.
4. Закордонць А. Багрянний сокіл: роман-фентезі. Луцьк: Твердиня, 2018. 216 с.
5. Закордонць А. Відунський сокіл: роман-фентезі. Луцьк: Твердиня, 2015. 304 с.
6. Лозко Г. Українське язичництво. Київ: Укр. центр духовної культури, 1994. 88 с.
7. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. із фр. А. Репи. Київ: Кліо, 2014. 272 с.
8. Ріггз Р. Спустошення Диявольського Акра: роман / пер з англ. В. Кучменко. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 544 с.: іл.
9. Сапковський А. Відмак. Кров Ельфів: роман / пер. з пол. С. Легези. Харків: Кн. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 318 с.
10. James E, Mendlesohn F. Introduction. *The Cambridge Companion to Fantasy Literature* / ed. E. James, F. Mendlesohn. New York: Cambridge University Press, 2012. P. 1–4.
11. Riggs R. *Hollow City*. Philadelphia: Quirk Books, 2014. 428 p.
12. Riggs R. *Library of Souls*. Philadelphia: Quirk Books, 2015. 463 p.
13. Riggs R. *Miss Peregrine's Home for Peculiar Children*. Philadelphia: Quirk Books, 2013. 307 p. URL: yes-pdf.com/book/701 (дата звернення 24.02.2023).

REFERENCES

1. Anistratenko A. V. *Alternatyvna istoriya yak metazhanr ukrayinskoyi ta zarubizhnoyi prozy: komparatyvna henolohiya i poetyka*. [Alternative history as a Metagenre of Ukrainian and Foreign Prose: Comparative Geneology and Poetics]: a monograph. Chernivtsi: BDMU, 2020. 547 p. [in Ukrainian].
2. Gurdus A. *Kontsepty svobody i pam'yati v romanakh Yaryny Katorozh* [Concepts of freedom and memory in Yarina Katorozh's Novels]. *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. [Topical Issues in the Humanities: Intercollegiate Collection of Scientific Papers of Young Scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University]. Drohobych: Vyd. dim. "Helvetyka", 2022. Iss. 47. T. 2. pp. 190–196. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-2-30>. [in Ukrainian].
3. Gurdus A. *Fenteziyna retseptsiya sotsialnoho zla v "Domi dyvnykh ditey" Rensoma Riggza i "Labirynti Favna" Gil'yermo del Toro i Korneliyi Funke* [Fantasy reception of social evil in "Miss Peregrine's Home for Peculiar Children" by Ransom Riggs and "Pan's Labyrinth: The Labyrinth of the Faun" by Guillermo del Toro and Cornelia Funke]. *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Topical Issues in the Humanities: Intercollegiate Collection of Scientific Papers of Young Scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University]. Drohobych: Вид. дім. «Гельветика», 2021. Iss. 39. T. 1. pp. 184–190. [in Ukrainian].
4. Zakordonets A. *Bahryanyy sokil*. [Purple falcon]: a novel-fantasy. Lutsk: Tverdunya, 2018. 216 p. [in Ukrainian].
5. Zakordonets A. *Vidunskyi sokil*. [Sorcerer falcon]: a novel-fantasy. Lutsk: Tverdunya, 2015. 304 p. [in Ukrainian].
6. Lozko H. *Ukrayinske yazychnytstvo* [Ukrainian Paganism]. Kyiv: Ukr. center of spiritual culture. 1994. 88 p. [in Ukrainian].
7. Nora P. *Teperishnye, natsiya, pam'yat* [Present, nation, memory] / transl. from French by A. Ryepa. Kyiv: Clio, 2014. 272 p. [in Ukrainian].
8. Riggs R. *Spustoshennya Dyyavolskoho Akra*. [The Desolations of Devil's Acre]: a novel / transl. from Engl. V. Kuchmenko. Kharkiv: Кн. клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2021. 544 p. [in Ukrainian].
9. Sapkovskyy A. *Vidmak. Krov Elfiv*: a novel / transl. from Pol. by S. Leheza. Kharkiv: Кн. клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2021. 318 p. [in Ukrainian].
10. James E, Mendlesohn F. Introduction. *The Cambridge Companion to Fantasy Literature* / ed. E. James, F. Mendlesohn. New York: Cambridge University Press, 2012. pp. 1–4.
11. Riggs R. *Hollow City*. Philadelphia: Quirk Books, 2014. 428 p.
12. Riggs R. *Library of Souls*. Philadelphia: Quirk Books, 2015. 463 p.
13. Riggs R. *Miss Peregrine's Home for Peculiar Children*. Philadelphia: Quirk Books, 2013. 307 p. URL: yes-pdf.com/book/701 (last accessed 24.02.2023).

УДК 811.161.2'374.822

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-18>**Маргарита ЖАДЛУН,***orcid.org/0000-0002-2965-0950*

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук

Дніпровського державного медичного університету

(Дніпро, Україна) *ritazhadlun@gmail.com***Катерина САРЖИНСЬКА,***orcid.org/0000-0002-7190-0087*

викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук

Дніпровського державного медичного університету

(Дніпро, Україна) *kukorol@gmail.com*

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОРІВНЯНЬ У ПОВІСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»

Ужиток порівнянь – традиційна і яскрава ознака авторського ідіостилю Оксани Забужко. Осягнення таїн порівнянь як мовних засобів репрезентації дійсності письменницею залишається актуальним не лише для науковців, але й для пересічних поціновувачів її творів. У статті проаналізовано семантичний потенціал художніх порівнянь у мовотворчості Оксани Забужко на матеріалі повісті «Казка про калинову сопілку». Визначено лінгвістичний, а саме стилістичний, обсяг та структуру порівняння за тлумаченнями Олександра Пономаріва, Любові Мацько, Олени Селіванової. У результаті суцільної вибірки з досліджуваного твору виокремлено та розглянуто текстові фрагменти, що містять порівняльні конструкції. На основі семантичних особливостей виділених конструкцій визначено тематичні сфери порівнянь залежно від тих чи тих об'єктів, з якими порівняно зображуване (героїв «Казки про калинову сопілку», їхню зовнішність, елементи вбрання, позитивні та негативні риси характеру, фізичні дії, поведінку, внутрішній стан, думки, почуття та ін.), а саме: 1) «Людина» (фізичні якості, дії та стани людини, її національна, класова, вікова приналежність); 2) «Тваринний світ» (рух, здатність видавати характерні звуки, поведінка, стан тварин); 3) «Рослинний світ» (будова, колір, розмір, міцність рослин); 4) «Світ неживої природи» (форми рельєфу, атмосферні явища, стихії буття, небесні тіла, метали, каміння, мінерали); 5) «Світ артефактів» (житло, подвір'я, посуд, харчові продукти, процес приготування їжі, знаряддя праці, предмети побуту, музичні інструменти, предмети розкоші); 6) «Сакральний світ» (християнські обрядові елементи, процес молитви, біблійні та старозавітні сюжети і персонажі); 7) «Міфологічний світ» (міфологічні істоти, як-от відьма, вовкулака, опир, покуття душа, тисячоокий смок). Зроблено висновки, що найважливішими функціями порівнянь у повісті Оксани Забужко є образотворча, стилістична, експресивна та естетична. Подальше дослідження тексту «Казки про калинову сопілку» необхідно зосередити на розгляді структурних особливостей компаративних конструкцій.

Ключові слова: порівняння, порівняльна конструкція, суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння, ознака порівняння.

Marharyta ZHADLUN,
orcid.org/0000-0002-2965-0950
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Language Training and Humanities
Dnipro State Medical University
(Dnipro, Ukraine) ritazhadlun@gmail.com

Kateryna SARZHYNKA,
orcid.org/0000-0002-7190-0087
Lecturer at the Department of Language Training and Humanities
Dnipro State Medical University
(Dnipro, Ukraine) kukorol@gmail.com

EXPLICATION OF COMPARISONS IN THE NOVEL “THE TALE OF THE GUELDER-ROSE FLUTE” BY OKSANA ZABUZHKO

The use of comparisons is a traditional and distinctive feature of the author’s idiosyncrasy of Oksana Zabuzhko. The writer’s comprehension of the mysteries of comparisons as linguistic means of representing reality remains relevant not only for the scientists, but also for ordinary connoisseurs of her works. The article analyzes the semantic potential of artistic comparisons in the lingual creativity of Oksana Zabuzhko on the basis of “The Tale of the Guelder-Rose Flute” novel. The linguistic, namely stylistic, volume and structure of comparison according to the interpretations of Olexandr Ponomariv, Lyubov Matsko, Olena Selivanova were determined. The continuous sampling of the studied work resulted in the isolating and analyzing the text fragments containing comparative constructions. On the basis of the semantic features of the distinguished contexts, thematic areas of comparisons are determined depending on the objects they are compared with (the characters of “The Tales of the Guelder-Rose Flute”, their appearance, elements of attire, positive and negative personality traits, physical actions, behavior, internal state, thoughts, feelings, etc.), namely: 1) “Human” (physical qualities, actions and states of a person, his or her nationality, class, or age); 2) “Animal world” (moves, ability to produce characteristic sounds, behavior, state of animals); 3) “Plant world” (structure, color, size, strength of plants); 4) “The world of inanimate nature” (forms of relief, atmospheric phenomena, natural elements, celestial bodies, stones, minerals); 5) “The world of artifacts” (housing, yard, utensils, foodstuff, food preparation, implements, household items, musical instruments, luxury items); 6) “Sacral world” (Christian ritual elements, praying, biblical and Old Testament stories and characters); 7) “Mythological world” (mythological creatures, such as witch, werewolf, ghoul, house spirit, serpent with thousand eyes). It is concluded that the most important functions of comparisons in the novel by Oksana Zabuzhko are visual, stylistic, expressive and aesthetic. Further study of the text of “The Tales of the Guelder-Rose Flute” should focus on the consideration of the structural features of comparative constructions.

Key words: comparison, comparison construction, tenor of comparison, vehicle of comparison, basis for comparison.

Постановка проблеми. Репрезентація дійсності образними засобами мови в художньому дискурсі Оксани Забужко залишається однією з досліджуваних філологічних проблем. Із-поміж цілої низки виражально-зображальних засобів, якими майстерно послуговується письменниця, за частотністю та самобутністю вживання виокремлюємо порівняння. Це пов’язано з тим, що пізнання та відображення навколишнього світу людиною, особливо творчою особистістю, відбувається завдяки пошуковій подібних та відмінних рис у зовнішності, поведінці, характері, що властиві їй та іншим людям, тваринам, рослинам, стихіям природи, предметам тощо. Такі зіставлення закарбовуються в мові, яка, за словами Оксани Забужко, «прив’язує етнос до його природного оточення, до ландшафту, до того кривого, предметно обжитого космосу, з рослинністю та звіриною включно, котрий становить неорганічне тіло народу» (Забужко, 1990: 97).

І хоча порівняння у мовотворчості Оксани Забужко вивчалися раніше (праці Ірини Бабій, Наталії Дарчук, Світлани Єрмоленко, Віталія Кононенка та ін.), питання семантичного розмаїття порівняльних конструкцій у повість «Казка про калинову сопілку», на наше переконання, студійовано недостатньо, тому це стало причиною нашого наукового пошуку.

Аналіз досліджень. Порівняння як лінгвістична категорія досі перебуває у колі зацікавлень вітчизняних мовознавців. У сучасній україністиці дослідження порівнянь збагачено науковими розвідками Олександра Межова про синтаксичні конструкції порівняльної модальності в поезії Тараса Шевченка (Межов, 2014); Марії Заборної про структурно-семантичні параметри складнопідрядних порівняльних речень в ідіолекті Марка Вовчка (Заборна, 2017); Ольги Донік про функційно-стилістичне навантаження порівняльних конструкцій у творах Надійки Гербіш (Донік, 2018); Раїси

Козак про синтаксичну експресивність порівнянь у мовотворчості Івана Огієнка (Козак, 2019); Ірини Бабій про семантико-естетичні параметри порівнянь у поетичному дискурсі Оксани Забужко (Бабій та ін., 2022). Прикметно, що для такого різнобічного вивчення порівнянь джерельною базою дослідження обрано тексти класичної та сучасної української літератури.

Мета статті – дослідити семантичні особливості порівнянь у творі Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку». Досягненню означеної мети підпорядковано вирішення таких завдань: з'ясувати лінгвістичний обсяг терміна «порівняння»; виокремити з повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» контексти, що містять порівняльні конструкції; класифікувати та проаналізувати вибрані порівняння; визначити місце порівняльних конструкцій у творі.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістичний зміст терміна «порівняння» вважаємо досить опрацьованим. Олександр Пономарів трактує порівняння як «троп, побудований на зіставленні двох явищ, предметів, фактів для пояснення одного з них за допомогою іншого. Стилїстична роль порівнянь полягає у виділенні якоїсь особливості предмета чи явища, яка виступає дуже яскраво в того предмета, з яким порівнюється дане явище» (Пономарів, 2000: 41).

На думку Любові Мацько, порівняння є тропеїчною фігурою, в якій зображення особи, предмета, явища чи дії змальовано через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими іншим: *дівчина струнка, як тополя; волошки сині, як небо; надворі тепло, як улїтку; руки, як у мамі тощо* (Мацько, 2003: 359).

За Оленою Селівановою, порівняння – це «стилїстична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають мисленнєву операцію поєднання обох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їхнього уподібнення, установлення аналогій між ними» (Селіванова, 2006: 475).

Із наведених мовознавчих тлумачень витікає, що у структурі порівняння розрізняють суб'єкт – те, що порівнюють, об'єкт – те, з чим порівнюють, і ознаку, за якою відбувається порівняння.

Опрацювання повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» дало змогу реконструювати тематичні сфери порівнянь, серед яких «Людина», «Тваринний світ», «Рослинний світ», «Світ неживої природи», «Світ артефактів», «Сакральний світ», «Міфологічний світ». Розглянемо семантичний потенціал порівнянь виокремлених сфер.

I. Людина. Дослідження порівнянь у творі Оксани Забужко засвідчує, що письменниця неодноразово зіставляє зображуване з людиною. Об'єктами порівнянь стають такі характеристики людини, як-от:

– фізичні якості: «...пояс одчувався як живий – прохолодний, але водночас мовби розпашілий із середини, **як її власна шкіра**»; «...куди вона (баба-прочанка) там направду йшла, сама **як палець**»; «...набиваючи їй куклу жованим хлібом, **ніби власною слиною прагнув перелляти в дитину всю свою снагу**»; «...замерехтіли-закрутилися довкола зірки, переплутуючись, **як світляне волосся, вогненними хвостами**»;

– фізичні дії та стани: «...Ганна-панна рослила в собі свою жовтим світлом горючу обиду – **як мати годує груддю дитя**»; «...вона шугонула з воза, **як навтьоки**»; «...Ганнуса зненацька стала **як укопана**»; «Ганнуса й справді ринулась увихатися, **як навіжена**»; «Вертала додому, **як зварена ...**, а в голові крутилося, **мов у чорторій ускочила**»;

– національна, класова та вікова приналежність: «...бабина дочка, що гордує та мєнджує найкращими на селі парубками, **як циган кїньми**»; «...озираючи її прицінно чїпким оком ... і тепер примірявся до голої, **як турок у Кафі**»; «...Оленка ... трималася зовсім **як молода господиня, а не як друга з черги дочка на виданні**»; «...Оленка вилежувалась ... прикривши лице лопухом, **мов пані яка**»; «...вона (Ганна) підбирала перед ним губи, ... – **як кривляння малої дитини**»; «...Марія таки й почервонїла, **як слухняна школярка**».

II. Тваринний світ. Авторка часто змальовує героїв твору, їхні характерні ознаки через зіставлення зі свійськими та хижими звірами. Також вона знаходить певну подібність між різними представниками тваринного світу. До найвиразніших ознак, що є ґрунтом для порівнянь, належать такі:

– рух: «...про Ганну-панну, яка тричі приїздила ... **восьмериком таких вороних, як змії**»; «...у дворі грався проти місяця, **змїями вигинаючи шиї, четверик вороних ... коней**»; «...Марія також уся в сріблїзлоті, **навою впливаючи наперед**»; «...Оленка ходила по селу ... не ходила, а **пливла навою**»; «...думки відчитались їй (Ганні) так легко, **мов видимі, – мов зґрайка плотви в'юнилась у до дна прозорїй водї**»; «...їниша лапа ... рвала з неї запаску, заголюючи вище судорожно зціплених колїн, якими вона (Ганна) билась, **як риба хвостом**»; «...вона (Марія) спросоння хвицалася, **як необ'їжджена лошиця**»;

– здатність видавати характерні звуки: «...тут вона (Марія) справді **закричала звіром**»; «...сусїд-

ський хлопець, ... стривожив, прокричавши вранці через тин радісно, **наче молодий півник**»; «... повіт хата дітей, гамору й писку, **як у пухнастому, з верхом, решеті весняних курчат**»; «...та чи не тю на вас, баби, чого се ви розкаркались, **як гайворони на сніг**»; «...чоловічок ... тонко, **як поранений пес**, закричав, заскавулів»; «...замалим не пофоркував (Дмитро) з утіхи на те все, чисто **як жеребець**, коли його чешуть»; «...мов бджоли в нічному вулику, сонно дзумчали укриті джерела»; «...Ганнуса ... скрикнула низьким, захриплим голо- сом, **наче ворон влетів у хату**»;

– поведінка та стан: «...він (Дмитро) брав її в облогу ... вихопившись навперейми з-за куців, **як ведмідь**, аж затріщало, аж Ганнуса сахнулася»; «...вона (Ганна) привчилася різко обертатися ... аби їх підловити ... змисел, **як у молодого звіря**, що ще не тямить початку ловів, але настренчується, занюшивши з вітром дух хортів»; «... (Дмитро) мруживсь ото на неї вдоволено, **як кіт на сонечку**»; «...його (самогубця) до неї тягне, **як муху, на запах**»; «...вона (Оленка) чутиметься **як риба в ставку**».

Окремої уваги у «Казці...» Оксани Забужко варта об'єктивація злості через її зіставлення з гускою, шия якої схожа на зміїну, паща як у дикого звіра, а зуби подібні до щучих: «...насправді єдине, чого Оленка домагається, – то побачити Ганнусину злість, як виходить назверх, – тільки цього, й нічого більше, **ніби та злість була гускою, котру Оленці доручили пасти (великою, грізно шиплячою гускою – о довгій зміїній шиї, о чорній, у гидких заїдах, пащеці, де, придивившись, можна було б, либонь, розгледіти й зуби, такі дрібонькі, як у щуки)**». Ця складна порівняльно-приєднувальна конструкція, побудована за принципом образної аналогії, нагадує процес нанизування намистин на нитку для збирання намиста.

III. Рослинний світ. Об'єктами порівнянь обрано й рослини за їхніми різноманітними ознаками (формою, будовою, кольором, розміром, міцністю): «...усі голови поверталися в її (Ганни) бік, **як соняшники за сонцем**»; «...і він буде нянчити внуків – цілу гирилицю внуків, білявеньких і пухнастих, голівки **як кульбабки**»; «...стиха шелеснула Ганнуса порепаними, **мов кора, губами**»; «...Ганнуса ... вмить почувала себе **мов серед темного бору** – оточеною з маху **вознесеним чагарником** загальної безмовної неприязні»; «...з лютою силою розгрібаючи чагарі ... обдираючи до крові шкіру, з кожним спалахом болю, що проступав назверх соковитою, **як спіла ягода**, ... – темночервоною краплею»; «...і то, звичайно ж, була

Оленка...: не здихася, не видереш з корінням, **як оцей Петрів батіг, із думки, з серця**»; «...до червонястого плетива жилок на крилах носа, що відтак починав потворно **нагадувати невеличку влєжану антонівку**».

IV. Світ неживої природи. У тексті Оксани Забужко простежено вживання порівнянь, що містять об'єкти на позначення неживої природи. Різні форми рельєфу, що здавна символізували щось стале, непохитне й незмінне, слугують для зображення якісних характеристик героїв, їхніх дій, обставин і середовища: «... (Дмитро) стояв навпроти й грав очима, гарний і невразливий, **як скеля проти сонця**»; «...він відчував, як у кінці кожного його висилку зводиться з неї (Марії) йому назустріч щось непроникне й нездвигне, **мов темна гора**». І скеля, і гора вказують на такі характеристики об'єктів порівнянь, як невразливість, міць, нечутливість до зовнішнього впливу. Але, якщо у першому випадку ці ознаки мають позитивну конотацію, то у другому – негативну.

Атмосферні явища також виконують роль того, з чим порівнюється той чи той суб'єкт на основі певних ознак (змінність, рухомість, плинність): «...станула з лиця, **як сніг по весні, діввацька пухнявість**»; «...ласка звідусюди й **сипалася на неї дощем**»; «...парубочий пояс – вилискувавсь ... рясною грою золотих, **як лелітки на воді, китиць**». Через порівняння з атмосферними явищами описано й інтенсивність людських почуттів: «...Ганнуса ... мов підмінена на час опосідаючою великою, **як хмара, обидою**»; «...озивалася в ньому ніжність – **як легіт**, що поволі виповнює тіло зсередини»; «Оленка заводила серед ночі жалібний **нявкіт**, ... **нескінченно-тужно-квильний, як осіння сльота**».

Окрім цього, в ролі об'єктів порівнянь виступають стихії буття, а саме:

– вода: «...щез той усміх, **мов водою змило**»; «... не знайшли: **як у воду впала Оленка**»; «... батько співав ... чистим, і якимсь по-чужому молодим, **текучим, як кринична вода, тенором**»; «...вода достоту **мов цілюща**». Визначальними ознаками для порівнянь є текучість, таємничість, свіжість, оновлення води;

– вогонь: «...як підперезеться в неділю червоним поясом, що **мов огонь горить**»; «...поголоска ... полетіла по всіх усядах **як вогонь по соломі**»; «...її обидра ствердла й звузилася на тонке жало, **що вогнем пекло під грудьми**». Через порівняння з вогнем об'єктивовано колір чоловічого пояса, швидкість розповсюдження чутки та пекучий біль від образи;

– повітря: «...чоботи знайшлися другого дня ... **мов з повітря вродились**». Порівняння мов з повітря використано у значенні «нізвідки, з нічого»;

– земля: «...перетворюючи його (серце) на ятрючу, навіть і сном непогасиму пустку, що волала втишення, **наче випалена земля** води у спеку». Знищена сонцем і жаром земля втілює душевну порожнечу Марії, що значно посилює експресивність жіночого образу.

Серед об'єктів компаративних конструкцій у творі виокремлюємо два небесних тіла. Неповний місяць, до якого подібна родима пляма Ганни, стає фатальним для героїв, оскільки він є символом і передвісником нещастя: «...на трохи зависокому як для дівчинки, опукло-буцатенькому лобику виразно темнів збоку невеличкий багрянний серпик, **наче місяць-недобір**»; «...смолисто-кучеряве пасмо **місячної познаки**». Ще одним небесним тілом є зірка: «...змій у комина влетів, такий, **як зірка хвостата**». Тут із падаючою зіркою порівняно змія-диявола, який вночі приходив до Ганни. Це порівняння нагадує старозавітний сюжет про падіння ангела Люцифера з небес на землю.

Такі об'єкти неживої природи як метали, каміння, мінерали надають суб'єктам порівнянь певних ознак, що притаманні їм споконвіку: міць, тривкість, твердість, жорсткість. Твердість і водночас плавкість металу характеризують чоловічий погляд: «...погляд його ... **як заволочена віддихом сталь**»; красу та силу тіла Ганни: «...вода скипала довкруги тіла білою піною, **ніби од розжареного заліза, коли виринала на поверхню**»; жорсткість волосся: «...тільки змиваючи дівчинці голову можна було налапати виступаючий під пальцями пружок, ... **жорсткий як дріт**». Порівняння з камінням і мінералами вказують на міць чоловічих рук: «...безлічі дужих, **як кремій, чоловічих рук**»; форму і розмір крапель поту: «...він трусився, криючись великими, **як дрижкі намистини, краплями поту**»; відмінність і обраність групи людей: «...найліпших і найдужчих, найвиборніших, **як діаманти в земній короні**».

V. Світ артефактів. Аналізуючи повість Оксани Забужко, натрапляємо на реалії селянського життя та побуту, які стають об'єктами порівнянь. До таких артефактів уналежноємо:

– житло та подвір'я: «...світ довкола неї і в ній обвалився, **як крокви** в обнятому пожежею домі»; «...Марія ходила **мов сволюком привалена**»; «...Оленка ж ... ухлялася від усяких-будь спроб порозуміння ... одвернутими плечима, **як виставленим глухим парканом**»; «...Ганнуся провалилася в сон, **як у глухий колодязь без сновидінь**»;

«...вихопилося з неї, звідкись аж із-під грудей, **як із колодязя, голос**»;

– посуд: «...так тісно заплітаючи їй коси в дрібушки, аж голівка починала вилискуватись проти вогню з печі, **мов новенький полив'яний глечик**»; «...моє життя, нате, – **як мискою об долівку, розіб'ється**»; «...дівчинці перехопило дух, **мов вибило, як із переповненого бутля, корок**»;

– харчові продукти та процес приготування їжі: «...**гарна мазана паляниця, а не дитина**»; «...каламутні, **як реітки молока на денці чашки, очі**»; «...боляче, по-парубоцькому стискаючи її за плечі, **мов хотів зім'яти всю разом, як тісто**»; «...з цілою злістю, що таким робом від разу до разу наростала, піднімаючись і спухаючи, **як тісто в діжжі**»;

– знаряддя праці та предмети побуту: «...і тільки знай снувала собі тихцем якусь свою гадку, **як нитку на веретені**»; «...вдарив у ніздрі, аж повен рот слини набіг, той **мов залізна клямка, запах**»; «...в устах їй горів чудний, солонуватий посмак – **немов од залізної клямки, яку колись лизнула в дитинстві**»;

– музичні інструменти: «...коли в ушу дзвенить, тільки нижче, глухіше, – дуднючий звук, ніби луна по тому, **як у тулумбас ударено**»; «...відповідь продудоніла, **як у тулумбас ударив**»;

– предмети розкоші: «У панотцевій господі, де було затишно й погідно, **мов по шовку ступаси**»; «...перекладаючи гребенем ніжні, **як шовк, русяві косенята**»; «...парубочий пояс – вилискувавсь проти місяця **коштовним шовком**»; «...виразно знати було плями темні, **наче гетьманський кармазин**»; «...мати ж ростила не просто собі доцю, а – в другім коліні, **наче скарб родинний, потай громаджену-призбирувану**»; «...тверда й цупка, **як дукачик у разкові, певність власної обречености** якомусь іншому приділові».

VI. Сакральний світ. Із-поміж компаративних конструкцій у «Казці...» Оксани Забужко варто виокремити такі, що містять компоненти, семантика яких об'єктивує сакральний світ. У народній свідомості українців християнська віра, як і все, що з нею пов'язано, характеризує те найкраще, найчистіше, найсвятіше, що має особливу цінність. Християнські обрядові елементи як об'єкти порівнянь використано здебільшого з позитивною конотацією: «...а хутір же то, хутір – **як крашанка Великодня, аж сміється здалеку!**» – гарний, багатий, квітучий хутір порівняно з великодньою крашанкою – символом життя і радості (Жайворонок, 2006: 70); «...той вечір, на яким скінчилося її (Ганни) дитинство й почалося дівочтво і який відтисся їй у пам'яті

так гостро, **ніби на неблякнутому образкові**» – гостроту спогадів зіставлено з чіткістю й тривкістю гравіювання на металевому образкові; «У панотцевій господі ... пахло, як у церкві, – воском, і проскурами» – запах в хатині схожий на специфічний запах в церкві; «...живіт нагадував киталтами церковну чашу з Святими Дарами» – тілесну красу Ганни прирівняно до краси священного обрядового атрибута.

Порівняльні конструкції «...в комині навпереміну вило й схлипувало, **мов закликало молитися** за всіх подорожан»; «...я сповню всі твої бажання, – і зараз же й ринувся сповняти, ревно, **як ніп до молитви**» мають спільний об'єкт порівняння – процес молитви. У першому прикладі звуки з комина спонукають Ганну до молитви-захисту у її прямому значенні – звернення до Бога та святих (Жайворонок, 2006: 374). У другому прикладі наявний фразеологізм **як ніп до молитви**, значення якого перенесено на суб'єкт порівняння.

Порівняння з біблійною семантикою також побудовано із залученням фразеологізмів. Такі конструкції репрезентують стани людей від відчуття безпеки й захищеності до фізичного і морального виснаження: «...вона (Оленка) ... звікує вік **як у Бога за пазухою**»; «Марія натомість ходила **як з хреста знята**».

Письменниця звертається до образу янгола, який засвідчує неможливість народження хлопчика, виконуючи функцію вартового найвищої волі Бога: «...**ніби Марії на роду було написано приводити самих дівчат, ніби янгол зліва чи справа недремно пильнував над їхньою з Василем шлюбною постелею**». У іншому контексті янгол символізує доброзичливість і лагідність слів паломниці: «...і тоді прочанка сказала несподівано лагідно, **мов янгол спустився над хатою**».

Своєрідною за значенням є конструкція, де суб'єкт і об'єкт порівняння належать до старозавітного сюжету про синів Адама і Єви: «...а чи ж Каїн над своїм плодом не так само, **як і брат його, гарував, може, й рук не покладаючи?**». У широкому розумінні авторка проводить паралель між братами (Каїном і Авелем) і сестрами (Ганною й Оленою), у вузькому, – порівнюючи важку працю братів, протиставляє їхні труди та бере під сумнів справедливість Божого вибору.

VII. Міфологічний світ. Міфологічні істоти, здебільшого представники нижчої міфології слов'ян, стають об'єктами порівнянь, маркуючи зовнішні та внутрішні вади героїв, їхні дії. До таких істот у повісті належать:

– відьма, що є уособленням диявольської сутності Ганни: «...і з неї озвалося здушеним, і від того по-чужому соромітно глибоким і хрипким, аж таки дійсно **відьомським якимсь, голосом**»; «...весь **хекаючий-сопучий, заласно-граючий-очима запал напасника з місця вифуркував із нього, як відьма в комин**»; «...промчавши, **мов на мітлі, палаючою думкою**»;

– вовкулака, що є символом тваринної сили, агресії, хтонічності Дмитра, який здатен поводити себе як неконтрольований звір: «...звір її напав, ... гарчав і дер її, кігтями й зубами: **вовкулака!**»; «... Дмитро справді **завив вовкулакою**»;

– опир, що є втіленням злого, обмеженого і фізично неприємного покійного батька Марії: «**Батько Маріїн ... червоний з лиця, як опир**»;

– покутній дух, з яким порівняно тихий, сумний, але водночас добрий і м'який спів Василя, є захисником домівки та її господарів: «...а під вікном **сповідався самотній голос – як покуття душа**»;

– тисячоокий смок (змій), з яким зіставлено оновлене тіло Ганни, її нову силу, міць і знання, втілює первородний гріх Єви: «...**мов ціле її тіло раптом зробилося чутким і видюцим, як настроєний тисячоокий смок**».

Висновки. Отже, вивчення мови твору Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» дає змогу констатувати, що корпус об'єктів порівнянь за своєю семантикою досить різноманітний. Виокремлення тематичних сфер засвідчує, що найпродуктивнішими серед них є «Тваринний світ» (назви та ознаки диких і свійських тварин, риб, птахів та ін.), «Світ неживої природи» (назви та ознаки ландшафту, явищ атмосфери, небесних тіл та ін.), «Світ артефактів» (назви та ознаки житла, посуду, знарядь праці та ін.). Менш уживаними об'єктами порівнянь стають такі, що належать до сфер «Людина» (певні фізичні якості, дії, стани людини, її класова приналежність та ін.) і «Сакральний світ» (церковно-обрядові та біблійні реалії). Рідше за все у компаративних конструкціях авторка послуговується об'єктами, що належать до сфер «Рослинний світ» (назви та ознаки рослин) і «Міфологічний світ» (різноманітні істоти слов'янської міфології). Найважливішими функціями порівнянь у повісті Оксани Забужко вважаємо образотворчу, стилістичну, експресивну та естетичну. Подальше дослідження «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко варто зосередити на розгляді структурних (синтаксичних) особливостей компаративних конструкцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І. М., Кузьма Д. Ф. Семантико-естетичні параметри порівнянь у поетичному дискурсі Оксани Забужко. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24. Т. 1. С. 11–16.
2. Дарчук Н., Маковецької Ю., Сорокін В. Словник порівнянь Юрія Андруховича та Оксани Забужко. URL: <http://www.mova.info/porivn.aspx?11=64> (дата звернення: 07.02.2023).
3. Донік О. М. Функційно-стилістичне навантаження порівняльних конструкцій у творах Надійки Гербіш. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI (43). С. 19–22.
4. Єрмоленко С. І., Андреева О. А. Семантико-структурна характеристика порівняльних лексем та конструкцій (на матеріалі прози Оксани Забужко). *Мова. Свідомість. Концепт*. 2015. Вип. 5. С. 17–20.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
6. Забужко О. Казка про калинову сопілку. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=3288> (дата звернення: 05.02.2023).
7. Забужко О. Мова і влада. *Дніпро*. 1990. № 11. С. 94–105.
8. Заборна М. С. Структурно-семантичні параметри складнопідрядних порівняльних речень в ідіолекті Марка Вовчка. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2018. Вип. 45. С. 60–69.
9. Козак Р. Типологічні та функціональні особливості синтаксичної експресивності порівнянь у мовотворчості Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: серія філологічна*. 2019. Вип. XVI. С. 35–41.
10. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ, 2003. 462 с.
11. Межов О. Синтаксичні конструкції порівняльної модальності в поетичних творах Тараса Шевченка. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2014. Вип. 18. С. 297–308.
12. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: підручник, 3-є вид., перероб. і доп. / за ред. О. Д. Пономарів. Тернопіль, 2000. 248 с.
13. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Київ, 2006. 716 с.

REFERENCES

1. Babii I. M., Kuzma D. F. Semantyko-estetychni parametry porivnian u poetychnomu dyskursi Oksany Zabuzhko [Semantic and aesthetic parameters of comparisons in poetry discourse of Oksana Zabuzhko]. *Zakarpatski filolohichni studii*. 2022. Issue 24. V. 1. P. 11–16 [in Ukrainian].
2. Darchuk N., Makovetska Yu., Sorokin V. Slovyk porivnian Yuriiia Andrukhovycha ta Oksany Zabuzhko [Dictionary of comparisons of Yurii Andrukhovych and Oksana Zabuzhko]. URL: <http://www.mova.info/porivn.aspx?11=64> (data zvernennia: 05.02.2023) [in Ukrainian].
3. Donik O. M. Funktsiino-stylistychnne navantazhennia porivnialnykh konstrukttsii u tvorakh Nadiiky Herbish [Functional-stylistic emphasis in the comparative constructions in the works by Nadiika Gerbish]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI (43). P. 19–22 [in Ukrainian].
4. Yermolenko S. I., Andrieieva O. A. Semantyko-strukturna kharakterystyka porivnialnykh leksem ta konstrukttsii (na materiali prozy Oksany Zabuzhko) [Semantic and structural characteristics of comparative lexemes and constructions (based on the material of Oksana Zabuzhko's prose)]. *Mova. Svidomist. Kontsept*. 2015. Issue 5. P. 17–20 [in Ukrainian].
5. Zhaivoronok V. V. Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: dictionary-reference book]. Kyiv, 2006. 703 p. [in Ukrainian].
6. Zabuzhko O. Kazka pro kalynovu sopilku [Tale of the Guelder Rose flute]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=3288> (data zvernennia: 05.02.2023) [in Ukrainian].
7. Zabuzhko O. Mova i vlada [Language and power]. *Dnipro*. 1990. № 11. P. 94–105 [in Ukrainian].
8. Zaoborna M. S. Strukturno-semantychni parametry skladnovidriadnykh porivnialnykh rechen v idiolekti Marka Vovchka [Structural and Semantic Parametres of Subordinate Comparative Clauses in Idiolect of Marko Vovchok]. *Linhvistychni doslidzhennia*. 2018. Issue 45. P. 60–69 [in Ukrainian].
9. Kozak R. Typolohichni ta funktsionalni osoblyvosti syntaksychnoi ekspresyvnosti porivnian u movotvorchosti Ivana Ohiiienka [Typological and functional features of the syntactic expressiveness of comparisons in the lingual creativity of Ivan Ohiiienko]. *Ivan Ohiiienko i suchasna nauka ta osvita: seriia filolohichna*. 2019. Issue XVI. P. 35–41 [in Ukrainian].
10. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. Stylistyka ukrainskoi movy [Stylistics of Ukrainian language]. Kyiv, 2003. 462 p. [in Ukrainian].
11. Mezhev O. Syntaksychni konstrukttsii porivnialnoi modalnosti v poetychnykh tvorakh Tarasa Shevchenka [The syntactic structures of comparative modality in the poetic works of Taras Shevchenko]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*. 2014. Issue 18. P. 297–308 [in Ukrainian].
12. Ponomariv O. D. Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy [Stylistics of modern Ukrainian language]. Ternopil, 2000. 248 p. [in Ukrainian].
13. Selivanova O. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Kyiv, 2006. 716 p. [in Ukrainian].

UDC 821-1.09(410)Байрон+821-1.09(497.5)Враз
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-19>

Ivan ZYMOMRYA,
orcid.org/0000-0003-3211-8268
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of Department of the Theory and Practice of Translation
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine),
Professor
Pomeranian Academy in Słupsk
(Poland) ivan.zymomrya@uzhnu.edu.ua

Iryna REVA,
orcid.org/0000-0003-0753-5326
Senior Lecturer at the Humanities and Social Sciences Department
Poltava State Agrarian University
(Poltava, Ukraine) iryna.reva@pdaa.edu.ua

PECULIARITIES OF INDIVIDUALISM IN THE POETIC WORKS OF G. BYRON AND S. VRAZ

The article deals with features of individualism in the poetic works of G. Byron (1788–1824) and S. Vraz (1810–1851). The Romantic Period attracts the attention of modern literary critics because the works of outstanding romantic writers skillfully and in detail cover the original cultural traditions of European countries. Reproduction of folk traditions have recorded in language, art, family relations, serves as an impetus to stimulate the development of the people. Patriotism, that is, developed folk national self-consciousness, is the basis for the formation of a virtuous personality. In line with these considerations, the authors of European romanticism in their artistic and philosophical search to present views of the concept nation, search for the «soul of the people» turned to folklore, folk, historical traditions, emphasizing the divine origin of nature, man, unity, the relationship of all phenomena. Through introspection and fascination with natural simplicity, the representatives of romanticism have relied on imagination, fantasy, emotionality, expressive aspiration to individualism, free self-expression, freedom in all spheres of self-realization. Throughout the eighteenth century, the human has fought desperately for her freedom and dream values. Thus, the idea of personal freedom is one of the keys in the romantic conception of the world and human. Prominent representatives of Romanticism are the English author G. Byron and the Slovenian-Croatian poet S. Vraz. Understanding of national revival, the need for national and original development of literature, the theme of love, individualistic and pessimistic sentiments – all this is reflected in the poetic works of these artists. Despite the fact that writers represent the cultural traditions and spiritual heritage of unrelated peoples, their creative poetic heritage is united by a common individual hierarchy of values and worldviews.

Key words: Romanticism, Byron's poetry, poetic works of S. Vraz, individualism.

Іван ЗИМОМРЯ,

orcid.org/0000-0003-3211-8268

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна),

професор

Поморської академії в Слупську
(Польща) ivan.zymomra@uzhnu.edu.ua**Ірина РЕВА,**

orcid.org/0000-0003-0753-5326

старший викладач кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін
Полтавської державної аграрної академії
(Полтава, Україна) iryna.reva@pdaa.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛІЗМУ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ДЖ. БАЙРОНА ТА С. ВРАЗА

У статті розкриваються особливості індивідуалізму в поетичних творах Дж. Байрона (1788–1824) та С. Врази (1810–1851). Доба романтизму привертає увагу сучасних літературознавців з огляду на те, що в творах видатних письменників-романтиків майстерно й детально висвітлено самобутні культурні традиції країн Європи. Відтворення народних традицій, зафіксованих в мові, мистецтві, родинних стосунках, служить поштовхом для стимуляції розвитку народу. Патріотизм, тобто розвинена народна національна самосвідомість, – підґрунтя формування добродесної особистості. У русі цих міркувань автори європейського романтизму в своїх художніх і філософських пошуках для представлення поглядів поняття нації та пошуку «душі народу» звертались до фольклору, народних, історичних традицій, підкреслюючи божественне походження природи, людини, згуртованість, взаємозв'язок усіх явищ. Шляхом заглибленого самопоглядання й захопленості природною простотою представники романтизму спиралися на уяву, фантазію, емоційність, виразне устремління до індивідуалізму, вільне самовираження, свободу в усіх сферах самореалізації. Упродовж XVIII століття особистість вела відчайдушну боротьбу за свою свободу й омріяні цінності. Відтак, ідея особистісної свободи – одна з ключових у романтичній концепції світу та людини. Визначними представниками романтизму є англійський автор Джон Байрон і словенсько-хорватський поет Станко Враз. Розуміння національного відродження, необхідність національно-самобутнього розвитку літератури, тема кохання, індивідуалістичні й песимістичні настрої, – все це відображається в поетичних творах названих митців. Не дивлячись на те, що письменники представляють культурні традиції й духовні надбання неспоріднених народів, їхню творчу поетичну спадщину об'єднує спільна індивідуальна ієрархія цінностей й світоглядних позицій.

Ключові слова: романтизм, поезія Байрона, поетичні твори С. Врази, індивідуалізм.

Problem statement. The epoch of romanticism reflects the established reality of the end XVIII century – the first half of the XIX century. The Romantic Period attracts the attention of modern literary critics because the works of outstanding romantic writers skilfully and in detail cover the original cultural traditions of European countries. Thus, O. Afanasyev and O. Baranovska separate the importance of national culture as a way of uniting people into an organic whole (Afanasyev and Baranovska 2005, 47). Reproduction of folk traditions have recorded in language, art, family relations, serves as an impetus to stimulate the development of the people. Patriotism, that is, developed folk national self-consciousness, is the basis for the formation of a virtuous personality. In line with these considerations, the authors of European romanticism in their artistic and philosophical search to present views of the concept nation, search

for the “soul of the people” turned to folklore, folk, historical traditions, emphasizing the divine origin of nature, man, unity, the relationship of all phenomena (Afanasyev and Baranovska 2005, 59).

In the book “Psychology of Nations” by G. Lebon notes: “Every nation has a mental system as stable as its anatomical features, and it is from her come feelings, thoughts, institutions, beliefs, etc.” (Lebon 2021, 5). Through introspection (deep self-contemplation) and fascination with natural simplicity, the representatives of romanticism have relied on imagination, fantasy, emotionality, expressive aspiration to individualism, free self-expression, freedom in all spheres of self-realization. Throughout the eighteenth century, the human has fought desperately for her freedom and dream values. In romanticism, human individualism was affirmed and to some extent bordered with egocentrism. According to M. Wallance:

“I” have acquired the core value in romanticism” (Wallance 2016, 10). Thus, the idea of personal freedom is one of the keys in the romantic conception of the world and human.

Prominent representatives of Romanticism are the English author G. Byron (1788–1824) and the Slovenian-Croatian poet S. Vraz (1810–1851). Understanding of national revival, the need for national and original development of literature, the theme of love, individualistic and pessimistic sentiments – all this is reflected in the poetic works of these artists. Despite the fact that writers represent the cultural traditions and spiritual heritage of unrelated peoples, their creative poetic heritage is united by a common individual hierarchy of values and worldviews.

Analysis of recent research and publications.

The question of individualism reveals the formula of individuality “to be yourself” in literary studies. Ukrainian and foreign literary critics, in particular, K. Bastian, I. Babbitt, Z. Berezovska, P. Belous, F. Brown, R. Wyck, M. Vallek, P. Volynsky, G. Isenberg, M. Naenko, M. Rosenblum, V. Ovsyichuk, D. Hardvik, A. Heuser, adhere to the general ideological layers of interpretation that the writer is a unique individual in literature who manifests himself in the end result of the creative process, ie in works of art.

Creative individuality appears in the unique realization of one’s own existence in the field of literary studies; at the same time, it is not isolated from the outside world and society, which leave imprints on the ways of its self-expression, influencing the formation of the artist’s social role. Accordingly, there are a number of thematic and stylistic trends (folklore-domestic, folklore-historical, civic, psychological-personal, universal) has been singled out in European and Ukrainian romanticism which focused on the problems of literary language, orientation on folk poetry as an ideological and aesthetic basis of the new literature with a predominance of national-historical themes.

The concept of “individualism” and the meaningful components of these currents of romanticism, especially British and Croatian literature, still remain relevant given the integrity of the combination mental nature (impulses, sensuality, speed of reaction, urges, emotions, will) with spiritual organization emotions, morality, ethics – in fact, humanity).

The aim of the article is analysis the manifestation of signs individualism in the poetic works of romantic poets by G. Byron and S. Vraz.

Presentation of the main material. The romanticism ideology of the XVIII century based on historical sources. The American sociologist R. Bellah identifies the concept of “individualism” in his book “Habits of the Heart” equating it with expressive

individualism in romanticism, which opposes utilitarianism. In the opinion of R. Bellah, expressive individualism emphasizes the uniqueness of feelings and intuition in each person, which must be developed so that the individual has the opportunity to realize utilitarianism, self-interest, common to other people (Bellah 2007, 8). R. Bellah inclines to the statement of K. Weintraub that the romantic artist freely expresses his own thoughts.

The individualization of romantics is the casual expression of personal views. K. Weintraub compared romanticism with liberalism in the work “Integrity of the individual”. K. Weintraub notes a strong affinity between romanticism and liberalism. According to K. Weintraub, the worldview of liberalism within the late eighteenth century – the first half of the nineteenth century differs significantly from the considerations of classical liberalism. In this regard, K. Weintraub remarks: “Philosophical, political, economic theory of modern liberalism, which is established on the premise that individual human freedoms are the legal basis of society and the economic system, that is, above all it is the defense of the absolute value human person” (Weintraub 2010, 15).

N. Abbaniano develops the concept of “positive (optimistic) existentialism” in the positions of romanticism. The famous Italian philosopher dissociates from irrationalism and creates a kind of “eternal philosophy” of human existence, which allows a person to understand yourself, other people, the world around him. N. Abbaniano focused on the fact that, despite the limited choice, a person has a number of opportunities for self-realization. The scientist sought to understand the “golden mean” between the extreme individualization of human and her “dissolution” in society (Toftul 2014, 4). According to this concept, the poet is seen as a creative individual who has freedom of creativity. The main purpose of creative freedom is the ability of the artist to speak freely on various topics.

Writers G. Byron and S. Vraz cover the main categories of epochs in human life that is passionate historical events, nature, people’s way of life within their artistic, typical worldview. The first thing that arises in the imagination of poets when observing a phenomenon, affecting their creative attention, is the motive. In this case, the moral and intellectual character of the poets appears as a spotlight that illuminates the motive, giving them thought, poetic sense, appropriate form. Thus, the quality of poetry is measured by the strength of impressions and influences that can influence the reader; in turn, this factor depends on the will to choose the motive, the mobilization of the poet’s creative forces in his further work.

Limited in the choice of motive occurs when the motive is superimposed, that is, the ideological basis is the most important fact – the individuality of the poet. The artist, without responding at the moment, will not directly give the work of the soul, so accordingly the form of poetic works will be considered meaningless. The lack of a creative and individual approach for writing poetry makes it a dry scheme that has no effect on the reader's soul, and even has the ability to repel or evoke immediately from reading. In this regard, the modern researcher L. Nechyporenko agrees with the opinion of the famous American writer E. Hemingway. L. Nechyporenko argues in the work "Intoxicating burgundy for women": "True poetry is a real holiday for the soul and heart. A holiday that is always with you" (Nechyporenko 2014, 3).

For the author of the work, the reader's perception is important, that is, how the reader's soul will perceive the poetic word, how it will respond to the thoughts of the artist's revelation. Poetess L. Nechyporenko uniquely expresses her feelings for the outworld in her works and believes that most writers adhere to one expression: "Here I am a poet, sometimes sad, sometimes cheerful, but always real" (Nechyporenko 2014, 3). L. Nechyporenko came to the conclusion: poetry is a spiritual exposure, it is a biography of the artist himself. Romantic poets differ from other creators in that they aspire not only to show the state of mind and their own biographical information, but also to reproduce the leading idea of the epoch in the artistic content of works, appealing mainly to the national experience of the writer. The harmony of the combination such components as state of mind, biographical information, national experience, in many respects is determined by the social skills of the artist, directly belonging to the masses. The purpose of the representative's romanticism is opening the horizons of human psychology and life relationships. The idea realizes by bringing the depicted events as close as possible to life itself. The more natural the hero behaves in a given situation, the more convincing and artistically effective the work is.

Researcher O. Kruhlena in the book "Rocker Arm" states: "Poetry is a way of conducting dialogue with the world and oneself, it is a lifestyle. Poetry is a territory where it is possible to remain oneself in spite of everything. Poetic thought does not know bounds, overcoming space and time. Real poetry is exposed, vulnerable, bold, that it's precisely strength" (Kruhlena 2021, 90). It is also important for the authors of romanticism. The authors of romanticism demonstrate life's natural sketches, romantic, philosophical and poetic reflections, which are really sincere, frank, have a deep meaning, true to life, wise,

optimistic conclusions-endings in their lyrical works. The above signs have highlighted in the poetic works of the iconic representative's romanticism of the end XVIII century – the first half of the XIX century by G. Byron and S. Vraz.

G. Byron and S. Vraz give free rein to their feelings and passions in their works. A great writer must reinterpret the old classic plot, reflect the soul, highlight his thirst, pain, and despair in their understanding. According to both romantics, poetic art must be sensual, expressive, emotionally charged. In addition, G. Byron and S. Vraz have advocated the struggle against social oppression and slavery, the militarization of Europe, the falsification of spiritual values, the double standards of the European (English, Croatian, in particular) bourgeoisie of that time, the moral impoverishment of the church, which no longer united man with God, and was incorporated into the political system of the country.

G. Byron tries to show the importance of the essence human life and condemns the diminution of personality. Respect for G. Byron, among other literary artists, arose because he had the ability to ridicule not only the surrounding world, but also himself (Byron 2004, 8). The Ukrainian activist S. Holovanyskyi notes philosophical maxims that reveal the essence of G. Byron's work, poetic art, where sometimes escapades of resentment and dissatisfaction, manifestations of revenge and self-irony emerge before the reader in the book "Don Juan".

According to the novelist R. Didula, the using of self-irony in the works of G. Byron emphasizes the manifestation of an individual style. R. Didula claims that an artist who uses self-irony in his works knows how does not be ashamed to show his individualism, because self-irony is exactly the way of the author's self-awareness and self-expression, which causes the reader to have the utmost confidence in his words. In the words of R. Didula: "A writer is not a demiurge, is not a happy owner of a toga, he is just one of us" (Didula 2001, 8).

G. Byron is always frank with his reader. The English artist, especially in his poetic works, emphasizes the ironic nature of the author's voice, organically combining with self-criticism, caustic sarcasm, healthy laughter, philosophical musings, witty babbling and buffoonery. Irony and self-irony are the leading stylistic features of the expression emotional state in G. Byron's works. The using of artistic tropes with an emotional mood helps G. Byron to talk about the burden of the unjust past, about the undeserved trials of senselessness.

When you get acquainted with the works of G. Byron, irony and self-irony seem to become a met-

amorphosis of auto- and hetero-directed aggressive manifestations, but they are expressed in self-punishment for his own sincere mistakes (faults of his own character, uncompromisingness, honesty), punishment of those who has biased in deciding his fate.

G. Byron is a rebel. He was attracted by acute social relations, but the motivation of “aggravation for the sake of aggravation” was absent in the behaviour of the artist himself, as is the case with some people who felt invigorated by a provoked conflict. The important concepts for G. Byron are self-respect and a sense of one’s own unity. Self-respect and a sense of personal unity in G. Byron’s works are combined with natural optimism, which gives strength to obtain a life-affirming psychologically meaningful formula for life, features of self-integration, prevention of destruction of one’s own “I”.

An example is the jester-narrator, has endowed with the ability to speak the truth and laugh at himself and others in the lyric-epic poem “Don Juan” by G. Byron: “*Good company’s a chess-board – there are kings, Queens, bishops, knights, rooks, pawns; the world’s a game; save that the puppets pull at their own strings, methinks gay Punch hath something of the same. My Muse, the butterfly hath but her wings, not stings, and flits through ether without aim, Alighting rarely: – were she but a hornet, perhaps there might be vices which would mourn it*” (Lord Byron 2018, 738) / “*Людське суспільство – наче шахівниця: на ній і офіцери, й пішаки, і королі. В житті ті самі лиця. Та сіпають вони за ниточки самі себе, і в тому вся різниця. А поетична Муза, навпаки, літає вільно і не прагне звершень. Шкода, що не кусається, мов шершень!*” (Byron 2001, 450).

S. Vraz had acquainted with the work of G. Byron in 1842. S. Vraz was attracted by the constituent factors of G. Byron’s individual style. S. Vraz found for himself a common type of perception reality in the works of G. Byron. G. Byron’s creativity could not but influence the works of S. Vraz. The appeals and teachings of the younger generation have become the same as in G. Byron.

G. Byron tried to print his dissatisfaction or address to the people in magazines. And S. Vraz addressed to the younger generation of authors in the magazine “Kolo” with the following words: “We cannot advise writers of different cultures who write stories or novels, we cannot force them to read Croatian authors according to our preferences, or to become Croatians for us. Every artist is an individuality” (Juvan 2019, 178). Individualism in the understanding of S. Vraz is the construction of one’s life world, structuring the external reality in accordance with the internal reality.

S. Vraz considers the life world as a certain conceptual model of a multidimensional representation reality, which describes objective reality with the help of various perceptual, verbal, mythological, symbolic languages. Images, symbols, signs give the world a special form, an individual “packaging”. The functioning of symbolism is one of the central categories of S. Vraz’s poetics. The symbol is a maple violin in the lyric-epic work “The Cause” by S. Vraz. At first glance, it is about an ordinary musical instrument, but with the first lines one feels the deep kinship of the soul author and the reader. S. Vraz skillfully conveys not only the appearance of the musical instrument, but also its relationship with the inner world of the main character. S. Vraz tries to show the harmonious ideal of human and nature in the lyric-epic poem “The Cause”: “*Kroz mladosti zlatna vrata. S guslam b’jaše motak smio. Srca nadam svim udata. Brzom nogom koračio: Tu ga dragi i radosni Sretnu božić strelonosni*”... (Stanko 2001, 5). / “*Швидка хода життєрадісного молодого юнака, де віща скрипка в його руках надію подає, крізь молодість золотих дверцят; із блискавичним променем Різдва*”... (translated by I. Reva, I. Zymomyra).

The main character is a young boy who strives to convey for all listeners the traditions of his kind and region. S. Vraz creates an ideal image of his epoch. The artist draws attention to the fact that true freedom is not political or economic, it is spiritual, connected with the deep inner essence of a person.

The common features of the artistic works of G. Byron and S. Vraz are the depiction of a lyrical hero who acts in exceptionally difficult circumstances. The main character is characterized by a fighting spirit that completely affects the environment, his word and will are manifested by firmness of character, the ability to balance happiness with acute pain.

There is a similarity of the plot line and features of the main character in the works “Childe Harold’s Pilgrimage” by G. Byron and “Confession” by S. Vraz. The following fragments can serve as an example: “*Dari, svijete, tvoji su sljeparije: Otrov med je, pelin cvijet je tvoj, Trnje vijenac što ga slava vije, Trnje vijenac što ga slava vije, Žar mu znanja vir: tko iz njega pije Dok krv igra, ne zna što j’poko...*” (Stanko 2001, 76) / “*Світові дари оману: мед – отрута, полин, вінок терну, – все, що тебе прославляє в завязтї та знанні кружляє: Хто з нього п’є, у того й кров закіпас...*” (translated by I. Reva, I. Zymomyra); “*And now I’m in the world alone, pon the wide, wide sea : But why should I for others groan, when none will sigh for nie?*” (Lord Byron 2019, 13) / “*Сам я, один я в божому світі; в мене домівка –*

безкрає море: По кім би став я сльози ронити, як моє всім їм байдуже горе?” (Byron 2005, 75). The authors of the lyric-epic poems “Childe-Harold’s Pilgrimage” and “Confession” make readers think about the meaning of life. Their main character is a person confident in his path and thoughts. The traditional world becomes cramped for the main character. He rebels against the world, acquiring freedom. The main character challenges the Creator. Acquiring freedom is associated with the pain of loss, a break with the family, the rejection of the usual. Freedom from the traditions established in the world by the Creator requires the rebel to create his own world. Thus, in the lyrical-epic poems “Childe Harold’s Pilgrimage” by G. Byron and “Confession” by S. Vraz, the lyrical hero is a rebel who calls to believe in the achievement of the desired goals.

The epigraphs play a special role in the poetic works of S. Vraz. It is noteworthy that the epigraphs in the poetic works of S. Vraz are words with the works of G. Byron, because the Croatian poet admired the literary heritage of the English artist. For example, at the beginning of the poem “Song Wreath to the Native Land and Motherland” by S. Vraz, we see an epigraph with the poem “She is the Embodiment of Beauty” by G. Byron: “*I sun’d my heart in beauty’s eyes... G. Byron*” (Stanko 2001, 4) / “*В її очах плетуть світанки...*” (translated by I. Reva, I. Zymomyra).

Among the diversity of the literary heritage of G. Byron and S. Vraz, personal lyrics prevail, in which the inner world of the poets is torn apart in various dimensions and aspects. The lyrical hero expresses his thoughts in the dark colours of the night, pouring out a complaint about his “misfortune” hero in the poems “Darkness” by G. Byron and “Midnight” by S. Vraz. M. Tkachuk claims in the book “Markiyan Shashkevych” that the night landscape is very typical for European romantics, against the background of which the reflections of the lyrical “I” and its revela-

tion are depicted (Tkachuk 2009, 9). In this connection, quotes with the works “Darkness” by G. Byron and “Midnight” by S. Vraz deserve attention: “*Я бачив сон – не все там сном було. Погасло сонце ясно: темні зорі Без променя і без шляху блукали У безмірі, і крижана земля У темряві наосліп кружеляла*” (Lord Byron 2018, 115) / “*I had a dream, which was not all a dream, The bright sun was extinguish’d, and the stars Did wander darkling in the eternal space, Rayless, and pathless; and the icy earth Swung blind and blackening in the moonless air...*” (Lord Byron 2018, 564); “*Рó но́чі је! мiсли спат не могу; Slavulj плаче на окну sred uze, U srcu mi budi žalost mnogu, A na oči tami gorke suze*” (Stanko 2001, 78) / “*Пiвни́ч! Я не могу спати; Плаче соловейко за вікном близьенько. Серце мое від болю в’яне. Гiркi сльози проступають на очах...*” (translated by I. Reva, I. Zymomyra).

The poetry of G. Byron and S. Vraz is full of living human feelings, nobility, protest against the social and political injustice of their time. The poems have not just confuse the reader, but make them think about the concepts of honesty, love, goodness, intolerance to injustice, struggle for progressive ideals of humanity.

Conclusions. The poetic practice of G. Byron and S. Vraz is combined with interpretations of real facts that tend to realism. Both writers have started writing poems since childhood. Although the poetic works were mainly translations and imitations, over time G. Byron and S. Vraz acquired their own individual style: the expression of thoughts, themes and, of course, images, which later highlighted poetic uniqueness.

The human is in the centre of attention of the romantic worldview in the poetic heritage of G. Byron and S. Vraz. The leading idea of romantics is a free, independent personality, i.e. “I-concept”, which is the core of personality, the main behavioural attitude of a person.

BIBLIOGRAPHY

1. Афанасьев О., Барановська О. Конспект лекцій з філософії для студентів усіх спеціальностей і всіх форм навчання. Одеса, 2005. 132 с.
2. Байрон Дж. Дон Жуан. Харків: Фоліо, 2001. 559 с.
3. Байрон Дж. Дон Жуан: поема; пер. з англ. С. Є. Голованівський. Харків: Фоліо, 2004. 560 с.
4. Байрон Дж. Лірика. Харків, 2018. 154 с.
5. Байрон Дж. Мазепа; пер. з англ. Н. Жлуктенко. Харків: Фоліо, 2005. 477 с.
6. Дідула Р. Крутий час: пікаресний роман, фейлетони та гуморески. Львів: Логос, 2001. 394 с.
7. Круглення О. Коромисло. Чернівці, 2021. 224 с.
8. Лебон Г. Психологія народів. Київ: Андронум, 2021. 110 с.
9. Нечипоренко Л. Жіночності п’янке бордо. Миронівка, 2014. 176 с.
10. Ткачук М. Маркіян Шашкевич. Тернопіль: Медобори, 2009. 248 с.
11. Тофтул М. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
12. Bellah R. Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life. London, 2007. 410 p.
13. Juvan M. Worlding a peripheral literature. Liubliana, 2019. 277 p.
14. Lord Byron. Childe harold’s pilgrimage. London, 2019. 124 p.

15. Lord Byron. The Works of Lord Byron: Complete in One Volume. London, 2018. 818 p.
16. Stanko V. Ďulabije Izabrane pjesme. 2001. 129 s.
17. Wallance M. Englightening Romanticism, Romancing the Englihtennment. London, 2016. 216 p.
18. Weintraub K. Individuum est ineffabile. Niederlande, 2010. 372 p.

REFERENCES

1. Afanas'yev O., Baranovs'ka O. Konspekt leksiyy z filosofiyi dlya studentiv usikh spetsial'nostey i vsikh form navchannya [Synopsis of lectures with philosophy for students of all specialties and all forms of education]. Odesa, 2005. [in Ukrainian].
2. Byron G. Don Juan. [Don Juan] Kharkiv: Folio, 2001. 559 p. [in Ukrainian].
3. Byron G. Don Juan. [Don Juan] a poem; trans. from English by S. Golovanivskyi. Kharkiv: Folio, 2004. [in Ukrainian].
4. Byron G. Liryka [Lyrics]. Kharkiv, 2018. [in Ukrainian].
5. Byron G. Mazepa [Mazepa] ; trans. from English by N. Zhluktenko. Kharkiv: Folio, 2005. [in Ukrainian].
6. Didula R. Krutyy chas: pikaresnyy roman, feyletony ta humoresky [Cool time: a picaresque novel, feuilletons and humorous stories]. L'viv: Lohos, 2001. [in Ukrainian].
7. Kruhlenia O. Koromyslo [Yoke]. Chernivtsi, 2021. [in Ukrainian].
8. Lebon H. Psykholohiya narodiv [Psychology of nations]. Kyiv: Andronum, 2021. [in Ukrainian].
9. Nechyporenko L. Zhinochnosti p"yanke bordo [Femininity heady Bordeaux]. Myronivka, 2014. [in Ukrainian].
10. Tkachuk M. Markiyanyan Shashkevych [Markiyanyan Shashkevich]. Ternopil': Medobory, 2009. [in Ukrainian].
11. Toftul M. Suchasnyy slovnyk z etyky [Modern dictionary of ethics]. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I. Franka, 2014. [in Ukrainian].
12. Bellah R. Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life. London, 2007. 410 p.
13. Juvan M. Worlding a peripheral literature. Liubliana, 2019. 277 p.
14. Lord Byron. Childe Harold's pilgrimage. London, 2019. 124 p.
15. Lord Byron. The Works of Lord Byron: Complete in One Volume. London, 2018. 818 p.
16. Stanko V. Ďulabije Izabrane pjesme. 2001. 129 s.
17. Wallance M. Englightening Romanticism, Romancing the Englihtennment. London, 2016. 216 p.
18. Weintraub K. Individuum est ineffabile. Niederlande, 2010. 372 p.

УДК 821.113.6'06-31.09(092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-20>

Мирослава ІВАНИШИН,
orcid.org/0000-0002-4219-104X
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) myropetra@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ОБРАЗУ ЛІТНЬОЇ ЛЮДИНИ В РОМАНАХ Ф. БАКМАНА В АКСІОЛОГІЇ СЬОГОДЕННЯ

У статті здійснено аналіз соціальної теми в романах сучасного шведського письменника Ф. Бакмана, зазначено, що постать популярного автора масової літератури не представлена в українському літературному полі, окрім численних перекладів; поставлено питання теми людей похилого віку в творчості автора як провідної теми в контексті зацікавлень Ф. Бакманом соціальною тематикою. Розкрито тему людей похилого віку як важливу геронтологічну проблему соціології та вікової психології, оскільки в онтогенезі зрілих людей у світлі нових досліджень відбуваються не тільки інволюційні процеси, а й можливі зміни життєвих позицій, віднаходження нових смислів, котрі покращуватимуть якість їхнього життя. Висновковим положенням до розвідки є теза, що така тема важлива для шведської літератури, адже соціальна тема і якість життя усіх сягає своїм корінням поняття «шведський дім», «держава загального добробуту». Феномен успіху творів Ф. Бакмана у тому числі, на нашу думку, зумовлений таким закоріненням у соціальну тему. Загалом у кожному романі автора простежується особистість вразливої категорії, чи то тренер похилого віку, чи то смертельно хвора бабуся, чи то жінка старшого віку, що опинилася перед екзистенційними викликами. Акцент робиться на романі «Чоловік на ім'я Уве», у котрому тема людей похилого віку представлена найвиразніше і котрий породив низку соціологічних досліджень, а також інтермедіальних тлумачень. Здійснено огляд статей щодо тлумачень роману з точки зору читачьких зацікавлень людей такої ж вікової категорії, як і Уве, а також у світлі психологічних досліджень життєвих позицій, зацікавлень та ціннісних орієнтацій людей похилого віку; виявлено актуальність такої проблематики для аксіологічної парадигми сучасного розвиненого суспільства, а відтак і для шведської літератури, для котрої соціальна тематика має історичне та культурне підґрунтя.

Ключові слова: скандинавська література, шведська література, масова література, Фредерік Бакман, геронтологія, соціальна тема.

Myroslava IVANYSHYN,
orcid.org/0000-0002-4219-104X
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of World Literature and Slavonic Languages
Drogobych Ivan Franco State Pedagogical University
(Drogobych, Lviv region, Ukraine) myropetra@gmail.com

THE SOCIAL DIMENSION OF THE IMAGE OF THE ELDERLY IN F. BACHMANN'S NOVELS IN THE AXIOLOGY OF THE PRESENT

The article analyzes the social theme in the novels of the contemporary Swedish writer F. Bachmann, noting that the figure of the popular author of mass literature is not represented in the Ukrainian literary field, except for numerous translations; the question of the theme of the elderly in the author's work as a leading theme in the context of F. Bachmann's interest in social issues is raised. The topic of elderly people is revealed as an important gerontological problem of sociology and age psychology, since in the ontogeny of mature people in the light of new research, not only evolutionary processes take place, but also changes in life positions, finding new meanings that will improve the quality of their lives. The study concludes that this topic is important for Swedish literature because the social theme and quality of life of all are rooted in the concepts of the "Swedish home" and "welfare state." In our opinion, the phenomenon of success of F. Bachmann's works is also due to this rootedness in the social theme. In general, in each of the author's novels, one can trace the personality of a vulnerable category, whether it is an elderly coach, a terminally ill grandmother, or an older woman facing existential challenges. The emphasis is placed on the novel *A Man Called Ove*, which presents the theme of the elderly most clearly and has given rise to several sociological studies and intermediate interpretations. The article reviews articles on interpretations of the novel from the point of view of the reading interests of people of the same age category as *Ove*, as well as in the light of psychological studies of life positions, interests, and value orientations of the

elderly; the relevance of such issues for the axiological paradigm of modern developed society, and thus for Swedish literature, for which social themes have a historical and cultural background, is revealed.

Key words: *Scandinavian literature, Swedish literature, mass literature, Frederik Bachmann, gerontology, social topic.*

Постановка проблеми. Творчість Фредеріка Бакмана, без сумніву, можемо віднести до бестселерів сучасної літератури, не тільки рідної шведської, а й перекладної. Попри гучне ім'я та перекладені твори українською (видавництво «Книголав»), наукових розвідок як про самого автора, так і про художні особливості його романів в українському літературознавстві нема, як і нема ширших розвідок про сучасну скандинавську чи шведську літературу зокрема. У статті нас цікавитиме власне соціальна тематика автора як така, що традиційно виростає із скандинавського (шведського) способу суспільного мислення, а саме увага до людей літнього віку та її художнє вираження через низку романів.

Аналіз досліджень. В українському літературознавчому полі постать Ф. Бакмана не представлена, однак тема людей похилого віку, їхніх життєвих цінностей та життєвих стратегій є достатньо розробленою як у психологічних, так і соціологічних розвідках. Тому щодо текстових особливостей опиратимемося на статті європейських авторів Aathira A. S., Poongodi A. (Aathira, Poongodi, 2022), Sandberg Linn J., Lovgren Karin (Sandberg, Lovgren, 2022), а щодо психологічних та культурно-історичних витоків шведського інтересу до соціальної теми на праці О. Коваль (Коваль, 2019), І. Зязюна (Зязюн, 2013).

Мета статті полягає в розкритті важливості соціальної теми, зокрема геронтологічного характеру, у романах сучасного шведського автора Ф. Бакмана, а також у виявленні історико-культурного коріння соціально ангажованої проблематики його текстів.

Виклад основного матеріалу. Читацький та комерційний успіх творів популярного блогера й письменника Фредеріка Бакмана привертає увагу різноаспектних дослідників, зокрема психологів та соціологів, також він зумовлений і екранізацією знакових романів («Чоловік на ім'я Уве», «Брітт-Марі була тут», серіал «Ведмеже місто»). Феномен успіху масової літератури в сучасній літературознавчій думці часто пояснюється тим, що такі тексти конструюються на затребуваних темах, актуальних дискурсах. Бакман у цьому плані досить успішно користується для плетіння оповіді гендерними, феміністичними, екологічними темами, увагою до людей похилого віку, ейджизму, темою «інакших» людей, булінгу, насиллю, проблемами мультикуль-

турного суспільства, посттравматичних розладів, проблем адаптації до нових умов людей похилого віку та й загалом вразливих категорій людей. Почасти можемо пояснити таку тематику журналістською та, зокрема, колумністською діяльністю Ф. Бакмана. У сучасній літературі автори часто користуються цими популярними ідеологемами. Подекуди така кон'юнктура суперечить художній правді, робить текст низькопробним читвом. Однак у випадку із Ф. Бакманом тренди суспільно важливих і обговорюваних тем майстерно вплітаються в оповідь, образи стають виразними і яскравими, фабула такою, що захоплює, – усі ці фактори, вкупі із суголосними до часу темами, сприяють читацькому успіху його романам.

Це коло тем у романістиці автора впливає і з їхньої трендовості в самому шведському суспільстві, котре вважається найбільш успішним серед розвинених нордичних країн. Здійснюючи культурологічну розвідку способу життя сучасних скандинавів, М. Бут відводить Швеції особливе місце, називає її «найвпливовішою», «найуспішнішою» країною, «елегантним білим лебедем», «котрий завжди досягає своїх цілей з мінімумом метушні та суперечностей, хай би яких аспектів країни це стосувалося» (Бут, 2021: 316). Увага до людей літнього віку – одна з ознак добробуту для всіх.

Інтерес у віковій психології до етапу зрілості, розвиток геронтопсихології – явища нещодавні. Так, І. Зязюн таке зацікавлення пояснює двома факторами: визнання того факту, що зрілий вік не є тільки віком затухання сил, і соціально-економічними факторами збільшення зрілого населення на планеті загалом. Якщо на початку геронтологія вважала такий період життя позначеним інволюційними процесами, то зараз спостерігаються й інші тенденції: «Вченими розроблена адаптаційно-регуляторна теорія старіння, згідно з якою в пізньому віці поряд із процесами розрухи, скороченням адаптивних можливостей організму, існують процеси, спрямовані на підтримання його високої життєздатності, на збільшення продовжностей, які були названі вітауктом» (Зязюн, 2013: 20). Отож привертання уваги до цієї теми через художній текст видається достатньо продуктивним для покращення якості життя усього суспільства загалом, а творча манера Ф. Бакмана і, власне, успіх його романів полягає у роботі з актуальними темами, важливими для соціуму.

У статті, присвяченій аналізу адаптації осіб старечого віку, авторка Голова Н.І. зазначає, що «одним із показників соціалізації є ідентифікація з виконуваними функціями, що прописані соціальною роллю. Важливо, щоб ця роль знайшла своє відображення в Я – образі літньої людини, при цьому мала позитивне емоційне забарвлення» (Голова, 2021: 38). Уве втратив мотивацію до життя із втратою дружини Соні та виходом на вимушену пенсію. Усе його життя від ранньої юності оберталось довкола сумлінної праці на залізниці, чесної і відданої, як вчив його батько, одруження і соціальної ролі в побудові і догляді кооперативного простору та власного будинку. Зміна соціальної ролі, точніше втрата звичних ролей, призводить до дезадаптації і, як наслідок, до суїцидальних намірів. Автор зображує його як мізантропа й буркуна. Це суголосне геронтологічним класифікаціям «життєвих позицій» людей літнього віку, а саме покликаємося на статтю Голови Н.І., де серед низки інших зазначається так звана «позиція «ворожості до світу», при котрій «звинувачують оточуючих і суспільство у всіх невдачах, які вони перетерпіли в житті» та «позиція «ворожості до себе і свого життя», що «виражається у пасивності, зникненні зацікавленості та ініціативи. Такі особи схильні до погіршення настрою і фаталізму, почувають себе самотніми» (Голова, 2021: 36). Саме такий типовий у геронтологічних дослідженнях образ описує Ф. Бакман, він є впізнаваним, дещо схематизованим, відтак привертає увагу масового читача до соціально важливої теми.

Отож в сучасній аксіологічній парадигмі зростає увага до особистості людей похилого віку та їхніх життєвих орієнтацій та цінностей, а сучасна література відгукується на них, як і інші міждисциплінарні дослідження, як-от соціологічна розвідка *Old men's readings of the novel A Man Called Ove as a cultural representation of ageing masculinity* (Sandberg, Lovgren). Так, шведські автори зазначають, що останніми роками збільшилася частка творів про людей на схилку літ. Жанр, у якому старші люди змальовані як активні протагоністи, називають «geezer and grump lit». Його увела учена-геронтолог А. Свіннен (Aagje Swinnen).

Часто люди, ззовні «насуплені», трохи мізантропні, виявляються в ході оповіді людьми із золотим серцем. Визначний твір цього жанру «Чоловік на ім'я Уве». Йому 59 років, він вирішує позбавити себе життя, оскільки після смерті дружини, виходу на пенсію, воно стало безсеновим. Автори пропонують думку, що роман варто розуміти не тільки як репрезентацію старіння, а як

старіння чоловічності. Стаття представляє результати опитування про те, як шведи чоловічої статі від 65–92 років, читають та обговорюють роман. Результати дослідження показують як сприймають проблематику роману люди цієї ж вікової категорії.

Уве хоче себе вбити через вимушений вихід на пенсію і смерть дружини. Роман популярний в Швеції, його можна вважати культурним феноменом, схожим із популярною героїнею Бріджит Джонс із «Щоденника Бріджит Джонс». Автори статті зазначають, що більшість попередніх гендерних досліджень мали справу з жінками, а ті, що стосувалися чоловіків, зазвичай опиралися на образ чоловіка молодого або середнього віку. Як сам літературний текст формується читачами, надає йому нового змісту. Автори зацікавлені в гендері, як стереотипна репрезентація старості («буркотливий старий чоловік») була прочитана різними фокус-групами.

Деякі читачі сказали, що роман не точно відображає їхній досвід старіння як активного прагнення, на противагу книжкового образу пасивного самотнього старого, що є небажаною фігурою старіючої маскулінності. Вони не сприймають щодо себе таку позицію автора роману. Інші учасники стверджують, що роман не відобразив те, що вони вважають фундаментальним досвідом старіння, наприклад, тілесне старіння та вразливість через ізоляцію. Фокус-групи обговорили два типи чоловіків у старості, вказуючи на позицію відповідального і активного чоловіка як найбільш затребуваного у суспільстві. Відповіді читачів були неоднозначними у своїх точках зору, вони водночас стверджували, що потрібно залишатися активними і залученими в суспільстві, але і вказували на виклики подолання самотності та ізоляції.

У результаті соціологічного опитування щодо образу Уве і його старіючої маскулінності автори дійшли думки, що образ Уве, попри свою сварливість, був корисним у суспільстві, умів вирішувати проблеми, деякі учасники впізнали себе в ньому.

У статті описано читацьке дослідження, мета якого показати, як чоловіки похилого віку використовують літературний твір, щоб зрозуміти, як це бути старим. Іншими словами, «як старіюча маскулінність формується на стику культурного відображення і особистих відчуттів учасників» (Sandberg, Lovgren, 2022: 7). Тобто художній твір масової літератури стає фактором впливу на формування суспільно важливих проблем.

Ще одне психологічне дослідження цього роману (Aathira, Poongodi, 2022) використовує цитату Гемінгвея про те, що з віком людина не стає

мудрішою, тільки обачнішою. Процес старіння змушує людей змаліти до самих тільки спогадів і закритися в собі. Література завжди відображала стадії життя: невинність дитинства, невпевненість пубертату, біль і насолоду молодості, за якою слідує холод і роздратування старості.

Роман досліджує тему старіння, його характеристики, виклики і відповідальності, а також як життєва історія Уве, його щасливі й драматичні спогади вплинули на його сьогодення. Аналіз тексту авторами статті опирається на соціоемоційну селективну теорію, зокрема концепт інтеграції сили і вразливості (С. Чарльз, Дж. Гонг). Вона стосується старіння і важливості досягнення емоційних цілей у старості.

Наратив розгортається навколо переходу персонажа від тихого тінейджера до невпевненого юнака і аж до старого буркуна – постраху району. Сюжет розкриває фазу старіння людини, котра фізично і емоційно вразлива, однак не перестає бути сильною особистістю. Перспектива Уве є головною в романі, через неї змальовано життя інших людей. Чоловікові принципів, неохочому прогинатися під світом, вдається взяти контроль над своїм життям і подолати смерть. Фрустрація після смерті Соні забезпечує йому багато ворогів. Зрештою він бере себе в руки і вирішує справлятися з усім. Кожен чоловік має знати, за що він бореться, так казала йому Соня. Ці слова допомогли йому справлятися з викликами долі.

«У старості необхідно мати мету як стимул рухатися далі. Уве є голосом спільноти людей похилого віку, що стикнулися з реальністю: забуттям, сповільненим сприйманням і постійним бажанням тиші й спокою» (Aathira, Poongodi, 2022: 147).

Якось Соня сказала, що для того, аби зрозуміти чоловіків як Уве і Руне, потрібно усвідомити, що вони застрягли в своєму часі. Їм потрібно всього лиш кілька простих речей від життя: дах над головою, тиха вулиця, справна машина і жінка, якій вони б були вірні, робота, де ти є функціональним. Уве представлений як чоловік нетерплячий і з суворими манерами. Він, наприклад, сварячись із продавцем ноутбуків, не визнає, що чогось не знає, таким чином не приймає факту старіння.

Час, згідно з цією теорією, – це основний фактор у закріпленні мотиваційних цілей, які приносять емоційний досвід. Більший рівень когнітивного контролю був зафіксований у людей, що жили в позитивному оточенні. Уве однак є добротним чоловіком у жорстких умовах, його не люблять сусіди, тому важливим для авторів статті є дослідити причину позитивів у його житті. Цей

внутрішній позитив забезпечує впевненість, з якою він допомагає Парване і її дітям, коли їхній батько падає з драбини; дає прихисток Джиммі і Мірсад, допомагає Аніті захистити її чоловіка Руне і т.д.

Уплив позитивних досвідів для літньої людини, активна діяльність і соціальні взаємодії спричинюють емоційну регуляцію у її психіці. Люди тоді стають більш гнучкими і краще адаптуються до суворих умов життя. Після смерті дружини Уве стає психологічно нестабільним, хоча й це інколи не очевидно, однак простежується у його сердитих репліках. З тексту напрошується мораль: «Фазу старіння разом з емоційними обмеженнями і фрустрацією варто прийняти людині з гідністю. Це гарантуватиме їй здоровий світогляд і миролюбність, що допомагають справлятися з фізичними недугами із завзяттям молодості» (Aathira, Poongodi, 2022: 148). Ця фаза вимагає турботи про людину, постановки мети і причини жити далі. Таким чином, літературі і процесу читання в романістиці Ф. Бакмана відводиться соціально важлива роль. Автори зазначають: «Література є одним із способів утекти від суворой правди і реалій життя. Вона завжди була і буде формою терапії, що допомагає полегшити біль. У світі протистояння з усіма його клопотами багато було сказано про важливість ментального здоров'я молоді, дітей... Однак важливо також приділяти увагу психологічному благополуччю старшого покоління. Можливо, той факт, що вони провели уже більшу частину свого життя, є причиною часткової байдужості до їхнього життя. Проте варто зазначити, що саме на цій стадії життя люди стикаються з найважчими ментальними викликами, такими як амнезія, деменція, галюцинації та ін. У цей період вони потребують прихильності, турботи, які допомагають впоратися з цими викликами і рухатися вперед» (Aathira, Poongodi, 2022: 149).

Отож соціальна тематика є характерною рисою, що відзначає особливість письма Ф. Бакмана. Важливість таких тем у скандинавських літературах зумовлюється традиційними концептами: «шведський дім для народу» (*folkehemmet*), «суспільство всезагального блага». Так, щоб збагнути модель шведського суспільства та коріння інтересу шведської літератури до соціальної теми, можемо звернутися до розвідки О. Коваль, котра теж наголошує на невивченості теми в українській науці. Авторка статті здійснює огляд понять Швеції як «держави загального добробуту» та «шведської моделі» зазначає, що «державу загального добробуту називають також соціальною дер-

жавою, підкреслюючи ту важливу роль, яку має виконувати держава для вирішення й регулювання соціальних проблем» (Коваль, 2019: 111). Уве з робітничого класу, як і його батько, прожив чесне і працьовите життя (за законами протестанської етики), уміє усе робити своїми руками, не може сидіти без діла, є відповідальним членом їхнього житлового кооперативу, патріотом, протистоїть муніципальній бюрократії. Його мізантропія і буркотливість трансформуються в корисність для людей, таким чином надаючи на цьому віковому етапі його життя нового смислу.

Майже в усіх романах соціальна тематика, ідея «шведського дому», спільного блага, увага до людей поруч, до вразливих категорій людей (не таких, «інакших»), з болем в серці і проблемами різного характеру) є провідною, до неї так чи інакше сходяться усі композиційні вузли. У романі «*Ведмеже місто*» та його продовженні «*Ми проти вас*» соціальна тема теж концентрується довкола літніх людей – життя в Бйорнстадті обертається довкола хокею, без нього тут не можлива економіка. Чоловіки тут гордо називають себе ведмедями, які протисто- ять холоду, темряві і низькій економіці. У романі «*Моя бабуся просить її вибачити*», Ф. Бакман, очевидно, опирається на традиції шведської казки С. Лагерльоф, котра дала новий голос шведським легендам, переказам та казкам, створила шведський неоромантичний епос, на фентезійні оповіді А. Ліндгрет. Тут теж центральним є образ літньої людини – бабуся, буркотливої, з асоціальною, деколи девіантною поведінкою. Вона перед смертю пише листи, в котрих просить вибачення у всіх. Однак у процесі оповіді розкривається її насправді добре серце, бо вона усе життя служила людям, рятувала їх, підтримувала. Усі мешканці будинку так і чи інакше в результаті пов'язані

з бабусяю і її добрими вчинками. Для своєї «не такої» внучки бабуся створює вигадані світи, казкові царства (Міміас), куди дівчинка зможе втікати від незгод світу. Бабуся помирає у віці 77 років, вона не типова жінка, свого часу стала чи не єдиним хірургом, рятувала в гарячих точках людей, багато мешканців будинку завдячують їй усім. Цей персонаж демонструє більш оптимістичну життєву позицію в літньому віці, таніж Уве, тому що в неї є соціальна роль бабуся. Сенсом її життя стає виховання і турбота за внучкою. Саме ці романи можуть бути в перспективі в полі зору нашого дослідження з точки зору геронтологічних студій.

Висновки. Отож соціальна тема є основною конструювальною темою популярних романів Ф. Бакмана, зумовленою культурними витоками шведського способу життя, орієнтованого на усі верстви населення. Швеція – одна із найуспішніших з усіх нордичних країн, успіх якої серед низки причин пояснюється соціальною політикою та функціонуванням держави як «спільного дому, «дому для народу». Тема людей похилого віку стає об'єктом геронтологічних досліджень не тільки в психолого-соціологічних дисциплінах, а й виражається через масову літературу та її інтермедіальний дискурс. Тематика романів Ф. Бакмана закорінена в способі модерного шведського суспільства, де активно розвиваються міждисциплінарні дослідження, пов'язані із періодом зрілості. У романі «Чоловік на ім'я Уве» через образ літньої людини автор розкриває важливі теми й проблеми соціального характеру активного функціонування зрілих людей у світі, що швидко змінюється. Незвичність, проте важливість такої теми пробуджує значний читацький інтерес до творів шведського автора, а також здійснює вплив літератури на якість суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакман Ф. *Моя бабуся просить її вибачити*; пер. з англ. О. Захарченко. Київ: КНИГОЛАВ, 2021. 416 с.
2. Бакман Ф. *Чоловік на ім'я Уве*; пер. з англ. О. Захарченко. Київ: КНИГОЛАВ, 2018. 352 с.
3. Бут М. Що не так зі скандинавами? Правда і міфи про найщасливіших людей; пер. з англ. Ірина Павленко. К.: Наш формат, 2021. 416 с.
4. Голова Н.І. Соціально-психологічні умови сприятливої адаптації геронтологічної групи населення до нових умов соціалізації. *Науковий журнал «Психологічні травелогі»,* 2021, № 2. С. 33 – 43.
5. Зязюн І. Аксіологічні критерії вікової психології. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2013. Вип. 7. С. 6–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_7_3
6. Коваль О. «Держава загального добробуту» та «шведська модель»: історико-теоретичний аналіз понять. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.* Серія: Історія, 2019, 29: 109–116.
7. Луців О. «Шведський дім» і «Шведська модель»: історія виникнення концепції. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/12018/2/Conf_2010v3_Lutsiv_O-Shvedskyi_dim_i_shvedska_model_48.pdf.
8. Aathira A. S. and A. Poongodi. The Portraiture of Aging: A Psycho-Analytic Study of A Man Called Ove by Fredrik Backman. *Journal of Aging Studies.* Volume 63, December 2022, p. 146–149. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0890406522000561?via%3Dihub>

9. Sandberg Linn J., Lovgren Karin, Bouncing off Ove Jeff Hearn. Old men's readings of the novel A Man Called Ove as a cultural representation of ageing masculinity. *Journal of Aging Studies*. Volume 63, December 2022.

REFERENCES

1. Backman, F. (2021). *Moia babusia prosyt yii vybachyty [My Grandmother Asked Me to Tell You She's Sorry]*. (O. Zakharchenko, Trans). Kyiv: KNYHOLAV [in Ukrainian].
2. Backman, F. (2018). *Cholovik na imia Uve [A Man Called Ove]*. (O. Zakharchenko, Trans). Kyiv: KNYHOLAV [in Ukrainian].
3. Booth, M. (2021). *Shcho ne tak zi skandinavamy? Pravda i mify pro naishchaslyvishykh liudei [What's wrong with Scandinavians? Truth and myths about the happiest people]*. (I. Pavlenko, Trans). Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
4. Holova, N.I. (2021). Sotsialno-psykholohichni umovy spriyatlyvoi adaptatsii herontolohichnoi hrupy naselennia do novykh umov sotsializatsii [Social and psychological conditions for favorable adaptation of the gerontological population group to new conditions of socialization]. *Psykholohichni travelohy – Psychological Travelogues*, 2, 33–43 [in Ukrainian].
5. Ziaziun, I (2013). Axiological criteria of age psychology. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy*, 7, 6–24. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_7_3 [in Ukrainian].
6. Koval, O (2019). «Derzhava zahalnoho dobrobutu» ta «shvedska model»: istoryko-teoretychnyi analiz poniat. [“Welfare State” and “Swedish Model”: Historical and Theoretical Analysis of the Concepts]. *Naukovi zapysky Vynytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho – Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University*, 29, 109–116 [in Ukrainian].
7. Lutsiv, O. «Shvedskyi dim» i «Shvedska model»: istoriia vynyknennia kontseptsii. [«Swedish House» and «Swedish Model»: the history of the concept]. Retrieved from: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/12018/2/Conf_2010v3_Lutsiv_O-Shvedskyi_dim_i_shvedska_model_48.pdf [in Ukrainian].
8. Aathira A. S. and A. Poongodi. The Portraiture of Aging: A Psycho-Analytic Study of A Man Called Ove by Fredrik Backman. *Journal of Aging Studies*. Volume 63, December 2022, p. 146–149. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0890406522000561?via%3Dihub>
9. Sandberg Linn J., Lovgren Karin, Bouncing off Ove Jeff Hearn. Old men's readings of the novel A Man Called Ove as a cultural representation of ageing masculinity. *Journal of Aging Studies*. Volume 63, December 2022.

УДК 81'373.611:811

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-21>

Марія ІВАНЧЕНКО,

orcid.org/0000-0001-7363-4600

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) *ivanchenkomaria05@gmail.com*

Тетяна БОТВИН,

orcid.org/0000-0001-8590-8664

доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(Львів, Україна) *osadestanya@gmail.com*

ЛЕКСИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ІНСТРУКЦІЇ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОГО ОБЛАДНАННЯ)

Дослідження присвячено аналізу лексичних аспектів перекладу науково-технічної літератури на матеріалі інструкцій з експлуатації пожежно-технічного обладнання. Дослідження перекладацьких прийомів відтворення заявлених інструкцій є актуальним з огляду на активізацію міжнародної співпраці формувань ДСНС України з іноземними колегами в умовах війни. Головне завдання статті полягає у аналізі текстів інструкцій англійською та українською мовами та пошуках оптимальних шляхів покращення якості перекладу останніх. Матеріалом дослідження слугували інструкції з експлуатації пожежно-технічного обладнання фірми Fireteks.

Інструкція є супровідним документом до технічних й електронних виробів, різного типу обладнання. Головне комунікативне завдання цього жанру – повідомлення відомостей та припис виконання певних дій (Коротка, 2020). Основними рисами інструкції як жанру офіційно-ділового стилю є точність та ясність викладу, які виявляються у відборі мовних засобів та оформленні тексту інструкції. Композиційна структура тексту типової інструкції містить встановлені стандартами певні розділи.

В українському перекладі інструкції до Поршневого насосу для стаціонарного встановлення (Piston Pump Type for Fixed Installations) компанії Fireteks дотримано композицію документів, що притаманні досліджуваному жанру. Однак у перекладі редакційно-видавничого оформлення оригіналу відтворено зі спотвореннями, особливо на лексичному рівні. Проведений аналіз лексичних аспектів перекладу англійських інструкцій з експлуатації пожежно-технічного обладнання дозволив зробити висновок, що найскладнішими у роботі перекладача є лексичні аспекти відтворення інструкцій. У результаті аналізу виявлено, що елементи конструкції у відповідному розділі інструкції, відтворюються за допомогою прийому калькування, досить часто перекладач вдається до генералізації, зміни порядку слів, зміни частини мови, підбору еквіваленту, четвертий за номером елемент відтворюється шляхом використання родового відмінка, переклад сьомого елемента насосу супроводжується детермінологізацією.

Ключові слова: інструкція, пожежно-технічне обладнання, переклад, лексичний аспект.

Maria IVANCHENKO,
orcid.org/0000-0001-7363-4600
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Foreign Languages and Translation Studies Department
Lviv State University of Life Safety
(Lviv, Ukraine) ivanchenkomaria05@gmail.com

Tetyana BOTVYN,
orcid.org/0000-0001-8590-8664
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Ukrainian Studies and Intercultural Communication Department
Lviv State University of Life Safety
(Lviv, Ukraine) osadestanya@gmail.com

LEXICAL ASPECTS OF THE TRANSLATION OF TECHNICAL LITERATURE (ON THE MATERIAL OF THE INSTRUCTIONS FOR THE OPERATION OF FIRE-FIGHTING EQUIPMENT)

The study is devoted to the analysis of the scientific and technical literature translation on lexical level, based on the material of the instructions for the fire-fighting equipment operation. The study of translation techniques for the reproduction of the stated instructions is relevant taking to account activation of international cooperation between the formations of the Emergency Situations of Ukraine and foreign colleagues within martial law. The main task of the article is to analyse the instructions texts in English and Ukrainian languages and search optimal ways of the translation quality improvement. The material of the study are the instructions for the fire-fighting equipment operation of Firemiks company.

The manual is an accompanying document for technical and electronic products, various types of equipment. The main communicative task of this genre is to communicate information and prescribe the performance of certain actions. The main features of the instruction as a genre of official business style are the accuracy and clarity of the presentation, which are manifested in the selection of linguistic means and the design of the instruction text. The compositional structure of the text of the standard instruction contains certain sections established by the standards.

In the Ukrainian translation for Piston Pump Type for Fixed Installations instructions of Firemiks company, the composition of documents inherent in the researched genre is observed. However, in the translation, the editorial and publishing design of the original is reproduced with distortions, especially at the lexical level. The analysis of the lexical aspects of the translation of English-language fire-fighting equipment operation instructions allowed us to conclude that the most difficult part of a translator's work are the lexical aspects of reproducing the instructions. As a result of the analysis, it was found that the construction elements in the corresponding section of the instructions are reproduced using tracing techniques, quite often the translator resorts to generalization, changing the order of words, changing the part of speech, selecting an equivalent, the fourth element by number is reproduced by using the genitive case, the translation of the seventh element of the pump is fulfilled by determinization.

Key words: instruction, fire-fighting equipment, translation, lexical aspect.

Постановка проблеми. У зв'язку з розширенням міжнародної торгівлі і ввезенням імпоротної продукції виникла гостра необхідність у перекладі українською мовою всіх супроводжуючих документів (технічних паспортів, описів до приладів, інструкцій з експлуатації та монтажу обладнання тощо). Для забезпечення зручного та ефективного використання обладнання інструкція користувача повинна відповідати ряду вимог з точки зору структурного та мовного оформлення. Ця обставина змусила науковців виділити переклад інструкцій в окремий напрямок досліджень.

Аналіз досліджень. Незважаючи на численні дослідження, присвячені вивченню як теоретичних, так і практичних аспектів функціональної стилістики та перекладу, питання про алгоритм відтворення текстів, що належать до так званих нежор-

стких функціонально-стильових утворень, зокрема інструкцій, як і раніше, залишається актуальним.

Провідні вчені розглядають проблеми пов'язані із структурно-семантичними (Боцман, 2006), лінгво-прагматичними (Ібрагімова, 2018) особливостями інструкції, її комунікативними завданнями (Рябокін, Шатковський, 2020). У фокусі уваги дослідників інструкція перебуває як жанр галузевого дискурсу (Коротка, 2020) та як матеріал для вивчення галузевої термінології (Перхач, 2015), окремі аспекти труднощів перекладу англomовних інструкцій українською мовою. Зокрема Ю. З. Колос досліджує способи формулювання деректив, шляхи і особливості їх відтворення українською мовою (Колос, 2021).

Мета статті полягає у дослідженні текстів англomовних інструкцій до технічного обладнання

та аналізі особливостей їх перекладу українською мовою. Дослідження перекладацьких прийомів відтворення заявлених інструкцій є актуальним з огляду на активізацію міжнародної співпраці формувань ДСНС України з іноземними колегами в умовах війни. Головне завдання статті полягає у аналізі текстів інструкцій англійською та українською мовами та пошуках оптимальних шляхів покращення якості перекладу останніх.

Матеріалом дослідження слугували інструкції з експлуатації пожежно-технічного обладнання фірми Firemiks.

Виклад основного матеріалу. Інструкція є супровідним документом до технічних й електронних виробів, різного типу обладнання. Головне комунікативне завдання цього жанру – повідомлення відомостей та припис виконання певних дій (Коротка, 2020). Основними рисами інструкції як жанру офіційно-ділового стилю є точність та ясність викладу, які виявляються у відборі мовних засобів та оформленні тексту інструкції.

Композиційна структура тексту типової інструкції містить, як правило, наступні розділи: вступ, загальні відомості, технічні дані, комплект поставки, вимоги безпеки, порядок установки і підготовки виробу до роботи, порядок роботи виробу, догляд за виробом, технічне обслуговування, правила зберігання й транспортування, можливі несправності й методи їх усунення, гарантійні зобов'язання. (Рябокін, Шатковський, 2020).

В українському перекладі інструкції до *Поршневого насосу для стаціонарного встановлення* (Piston Pump Type for Fixed Installations) компанії Firemiks дотримано композицію документів, що притаманні досліджуваному жанру. Однак у перекладі редакційно-видавниче оформлення оригіналу відтворено зі спотвореннями. Зокрема, при перерахуванні комплектуючих насосу (у розділі комплект поставки) нумерація оригіналу та перекладу не збігаються. У англійській інструкції поданий наступний перелік:

1. *Water motor*
2. *Dosing pump*
3. *Drive coupling*
4. *Selector valve: Dosing/Flushing*
5. *Manual air relieve valve*
6. *Check valve*
7. *Filter*
8. *Drain valve*
9. *Deluge system*
10. *Nozzles, monitors.*

В інструкції українською мовою зустрічаємо такий переклад:

1. *Водяний мотор*
2. *Насос-дозатор*
3. *Привідна муфта*
4. *Клапан вибору: дозування/промивання*
5. *Ручний повітряний випускний клапан*
6. *Зворотний клапан*
7. *Фільтр*
8. *Зливний клапан*
10. *Насадки, монітори.*

В українському варіанті відсутній 9 пункт вихідного списку – *дренчерна система*, таким чином, перекладач порушив нумерацію. Вносити подібні зміни при перекладі категорично не дозволяється, оскільки всі цифробуквенні позначення в інструкції посилаються на креслення, що додається, і будь-яка розбіжність може не тільки ускладнити освоєння приладу споживачем, але і призвести до більш серйозних наслідків.

У цьому розділі інструкції виявлено недоліки перекладу на лексичному рівні. Перший елемент складової насосу відтворено за допомогою перекладацького прийому калькування: *Water motor* – *Водяний мотор*.

Другий із перерахованих комплектуючих насосу: *Dosing pump* – *Насос-дозатор*. У цьому випадку спостерігається використання декількох перекладацьких прийомів. Одним із них є зміна порідку слів, що своєю чергою можна умовно зобразити як АВ = ВА, та поруч з ним використовується зміна частин мови. В англійському варіанті вживається прикметник *dosing*, який перекладається як *дозуючий*, тоді як в українському перекладі інструкції до насосу він відтворюється як іменник *дозатор*.

Третій елемент – *Drive coupling* – *Привідна муфта*.

Coupling перекладається українською мовою як *зв'язок, муфта, зчеплення, з'єднання, контакт, взаємодія, зв'язування* (Бусел, 2010). Однак терміном можна визнати лише одне із цих позначень слово «муфта». Цей термін є ядром представленого синонімічного ряду, який повною мірою описує форму та призначення цієї деталі. Ще одним важливим моментом у перекладі є той факт, що лексема *drive* в англійській мові є формою вираження іменника та дієслова, і означає: noun – *диск, привід, накопичувач, поїздка* (Бусел, 2010); verb – *керувати, їхати, проїхати, привезти* (Бусел, 2010); тоді як в українському перекладі воно виражається частиною мови – прикметник.

Selector valve: Dosing/Flushing – *Клапан вибору: дозування/промивання*

У даному випадку перекладач використовує прийом зміна порядку слів АВ = ВА. Поряд з тим

переклад здійснено шляхом використання родового відмінка в українській мові *клапан (кого? чого?) вибору*. Більше того, іменник *selector* в англійській мові означає *селектор, перемикач* (Бусел, 2010), тобто міжгалузевий термін із вузьким значенням *вся система вибірного зв'язку* (СУМ, 1984) тоді як українською він відтворений загальноновживаним субстантивом із значенням *можливість вибрати кого-, що-небудь* (Бусел, 2010). За таких умов можна стверджувати про наявність перекладацького прийому, що має назву генералізація, тобто «заміна одиниці мови оригіналу, яка має більш вузьке значення, одиницею мови перекладу з більш широким значенням» (Буць, Ібрагімова, 2015).

Наступний комплектуючий елемент насосу, *Manual air relieve valve – Ручний повітряний випускний клапан*, перекладається прямим порядком слів. У цьому випадку це – аналог в українській мові чотирискладового терміну рятувально-пожежної техніки.

Перший елемент цього багатоскладового терміну багатозначний іменник *manual* в англійській мові означає *фізичний, механічний, ручний, посібник, інструкція, довідник, керівництво з використання* (Бусел, 2010), українською він відтворюється з допомогою загальноновживаного прикметника *ручний*. Другий і четвертий елементи перекладені калькуванням.

Третя складова аналізованого багатоскладового терміну дієслово *relieve*, яке має багато значень, а саме: *полегшити, зняти, зменшити, позбавити, звільнити, послабити, низити, розвантажити* (Бусел, 2010), відтворюється українською мовою у формі прикметника як *випускний*. У даному випадку ми спостерігаємо з одного боку зміну частини мови – а з іншого явище генералізації, оскільки дієслово *relieve* в англійській мові має більш конкретне значення ніж прикметник *випускний* в українській мові.

Шостим по рахунку елементом комплектації насосу фірми Firemiks є *Check valve – Зворотний клапан*. У цьому випадку спостерігається прийом перекладу шляхом підбору еквіваленту. Англійський прикметник *check* утворений морфологічно-синтаксичним словотворенням, тобто переходом слова з однієї частини мови до іншої, супроводжуваний перетворенням відповідних парадигматичних характеристик, що у мовознавстві має назву конверсія. Згаданий прикметник в англійській мові має значення *чековий, контрольний* (Oxford), котрий українською мовою перекладений прикметником-аналогом *зворотний* (Бусел, 2010). Очевидно аналогія підібрана завдяки наяв-

ності у цих двох прикметників спільної семантики *повторний*.

Шляхом калькування перекладається сьомий заявлений елемент, а саме *Filter – Фільтр*.

Цікавим є переклад восьмого елемента аналізованої інструкції насосу фірми Firemiks: *Drainvalve – Зливний клапан*. Віддієслівний прикметник *drain* походить від середньоанглійського *dreinen* та від староанглійського *dreahnian*, що мають значення «to draw off gradually, as a liquid; remove by degrees; strain out.», від прагерманського **dreug-*, тобто *drought, dry*, що надає англійському слову вихідне значення «to make dry» (Etymological dictionary).

У переносному значенні *exhaust* тобто виснажений вживається з 1650 року. Значення неперехідного дієслова «to flow off gradually» увійшло до обігу з 1580 років. На сьогоднішній день є два варіанти перекладу цього прикметника, а саме: *дренажний, зливний*. Один із варіантів явно має ознаки терміну, тоді як другий, *зливний*, є загальноновживаним словом. *Дренажний*, прикметник, що характеризує дію «осушування ґрунту за допомогою системи траншей, підземних труб, каналів і каналів; дренажування» (СУМ, 1989). *Зливний*, відповідно до даних поданих у сучасному словнику української мови означає «для зливання чого-небудь» (СУМ, 1989). В українському перекладі ми спостерігаємо явище детермінологізації, тобто коли слово-термін відтворюється мовою перекладу загальноновживаним словом із синонімічним значенням (Буць, Ібрагімова, 2015).

Останній за порядком елемент комплектації перекладається калькуванням: *Nozzles, monitors – Насадки, монітори*.

Висновки. Проведений аналіз лексичних аспектів перекладу англійських інструкцій з експлуатації пожежно-технічного обладнання дозволив зробити висновок, що найскладнішими у роботі перекладача є лексичні аспекти відтворення інструкцій. У результаті аналізу виявлено, що елементи конструкції у відповідному розділі інструкції, відтворюються за допомогою прийому калькування, досить часто перекладач вдається до генералізації, зміни порядку слів, зміни частини мови, підбору еквіваленту, четвертий за номером елемент відтворюється шляхом використання родового відмінка, переклад сьомого елемента насосу супроводжується детермінологізацією.

Перспективою дослідження є аналіз граматичних аспектів перекладу окремих розділів інструкцій пожежно-технічного обладнання українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бусел В. Т. Англійсько-український. Українсько-англійський словник. 500000слів. Ірпінь: Перун. 2010. 1568 с.
2. Ботсман А. В. Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних текстів(на матеріалі англійських ін-струкцій до вживання лікарських препаратів): автореф. дис. ... канд. філ. наук: спец.10.02.04 «Германські мови». К., 2006. 15 с.
3. Буць Ж. В., Ібрагімова С. В. Основи науково-технічного перекладу: навч. посібник (електронне видання). К. : НТУУ «КПІ», 2015. 222 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000. уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
5. Колос Ю. З. Особливості передачі вимог в інструктивних текстах під час перекладу з англійської мови українською. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 48. том 4. С. 70–72.
6. Коротка Л. А. Англійські суднові інструкції як жанр морського дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31(70), № 2. Ч. 2. С. 129–134.
7. Перхач Р.-Ю. Т. Корпус інструкцій до медичних препаратів як метод дослідження медичної термінології. *Філологічні студії*. 2015. Вип. 13. С. 171–175.
8. Рябокін Н. О., Шатковський Я. М. Поняття інструкції, її комунікативне завдання. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*, № 4, (335), 2020. С. 27–37.
9. Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/>
10. Ібрагімова, С. В. (2018). Лінгво-прагматичні особливості французьких інструкцій до вживання лікарських препаратів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*, 1(64), 2018. С. 16–19. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/1736>
11. Firemiks. Water Driven Pump Proportioner for Fire Fighting. URL: https://www.firemiks.com/?gclid=CjwKCAiA-19efBhAkEiwA4TorilhMP3VQ4XI_yTQiD4Lcw5kK8YOxI-UEC-MBA-MitrOeQ0J2M7QcBoCrQwQAvD_BwE
12. Oxford living dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>

REFERENCES

1. Busel V. T. Anhliisko-ukrainskyi. Ukrainsko-anhliyskyi slovnyk. [English-Ukrainian. Ukrainian-English dictionary]. 500000sliv. Irpin: Perun. 2010. 1568 s. [in Ukrainian].
2. Botsman A. V. Strukturno-semantychni ta prahmatychni osoblyvosti farmatsevtichnykh tekstiv(na materialii anhlo-movnykh in-struktsii do vzhyvannia likarskykh preparativ) [Structural-semantic and pragmatic features of pharmaceutical texts (on the material of English-language instructions for the use of medicinal products)]: avtoref. dys. ... kand. fil. nauk: spets.10.02.04 “Hermanski movy”. K., 2006. 15 s. [in Ukrainian].
3. Buts Zh. V., Ibrahimova S. V. Osnovy naukovy-tekhnichnoho perekladu: navch. posibnyk (elektronne vydannia). [Fundamentals of scientific and technical translation: teaching. manual (electronic edition).] K. : NTUU “KPI”, 2015. 222 s. [in Ukrainian].
4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]: 250000. uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005. VIII, 1728 s. [in Ukrainian].
5. Kolos Yu. Z. Osoblyvosti peredachi vymoh v instruktivnykh tekstakh pid chas perekladu z anhliiskoi movy ukrainskoiu. [Peculiarities of conveying requirements in instructional texts during translation from English into Ukrainian.] *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohii*. 2021. № 48. Tom 4. S. 70–72. [in Ukrainian].
6. Korotka L. A. Anhlo-movni sudnovi instruktii yak zhanr morskoho dyskursu. [English-language ship’s instructions as a genre of maritime discourse]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohii. Sotsialni komunikatsii*. 2020. Tom 31(70), № 2. Ch. 2. S. 129–134. [in Ukrainian].
7. Perkhach R.-Yu. T. Korpus instruktii do medychnykh preparativ yak metod doslidzhennia medychnoi terminolohii. [The corpus of instructions for medical preparations as a method of researching medical terminology]. *Filolohichni studii*. 2015. Vyp. 13. 171–175. [in Ukrainian].
8. Riabokin N. O., Shatkovskiy Ya. M. Poniattia instruktii, yii komunikatyvne zavdannia. [The concept of instruction, its communicative task]. *Visnyk LNU im. Tarasa Shevchenka*, № 4, (335), 2020. S. 27–37. [in Ukrainian].
9. Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/>
10. Ibraguimova, S. V. Linhvo-prahmatychni osoblyvosti frantsuzkykh instruktii do vzhyvannia likarskykh preparativ. [Linguistic and pragmatic features of French instructions for the use of medicinal products.] *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*: Serii “Filolohii”, 1(64), 2018. S. 16–19. [in French]. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/1736>
11. Firemiks. Water Driven Pump Proportioner for Fire Fighting. URL: https://www.firemiks.com/?gclid=CjwKCAiA-19efBhAkEiwA4TorilhMP3VQ4XI_yTQiD4Lcw5kK8YOxI-UEC-MBA-MitrOeQ0J2M7QcBoCrQwQAvD_BwE
12. Oxford living dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>

УДК 811.111'27

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-22>

Оксана КИРИЛЬЧУК,
orcid.org/0000-0002-3497-4220

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(Полтава, Україна) Okkirilchuk@ukr.net*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК БАЗОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню проблеми інноваційних підходів до розвитку іншомовної комунікації як базової компетентності студентів філологічних спеціальностей. У дослідженні під «інновацією» розуміється практичний засіб для задоволення потреб суспільства. Це визначення ґрунтуються на концепції Й. Шумпетера.

Компетентність трактується як достатній рівень знань в окремій сфері. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що теоретично обґрунтовано систему навчання іноземних мов студентів-філологів із застосуванням комунікативного підходу до навчання та генерації інновацій.

На основі вивчення наукової літератури проаналізовано стан розробки досліджуваної проблеми, розкрито теоретичні засади розвідки, визначено роль і значення іноземної мови в системі вищої освіти, виявлено особливості використання інноваційних підходів навчання іноземних мов. Доведено, що розробка проблеми інноваційних підходів навчання іноземних мов посідає одне із важливих місць у підготовці майбутніх філологів, а її актуальність підтверджується наявністю широкого спектру напрямів наукових досліджень.

З'ясовано, що вивчення іноземних мов не лише формує у здобувачів вищої освіти іншомовну компетентність, а й розширює науковий світогляд, готує до майбутньої професійної діяльності в багатонаціональному та полікультурному світі, підвищує інформаційну грамотність.

Метод ситуативного моделювання забезпечує імітацію фрагментів професійної діяльності, формуючи навички та вміння спілкування, сприяючи реальній підготовці здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності.

Виявлено, що особливістю інноваційних підходів навчання є їх технічність, адже сьогодні активно використовується дистанційне, електронне, мультимедійне та веб-навчання, яке уможливило вивчення іноземної мови поза межами аудиторії.

Ключові слова: *іноземна мова, інноваційний підхід, іншомовна комунікація, компетентність, філологічна спеціальність.*

Oksana KYRYLCHUK,
orcid.org/0000-0002-3497-4220

*PhD in Pedagogy,
Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Philology
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
(Poltava, Ukraine) Okkirilchuk@ukr.net*

INNOVATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION AS A BASIC COMPETENCE OF STUDENTS OF PHILOLOGICAL SPECIALTIES

The article is devoted to the study of the problem of innovative approaches to the development of foreign language communication as a basic competence of students of philology specialties. In the study, «innovation» is understood as a practical means to meet the needs of society.

These definitions are based on J. Schumpeter's concept. Competence is interpreted as a sufficient level of knowledge in a separate field. The scientific novelty of the study is that the system of teaching foreign languages to philology students using a communicative approach to learning and generating innovations is theoretically substantiated.

Based on the study of scientific literature, the state of development of the investigated problem was analyzed, the theoretical foundations of intelligence were revealed, the role and importance of a foreign language in the system of higher education was determined, and the features of using innovative approaches to teaching foreign languages were revealed. It has been proven that the development of the problem of innovative approaches to teaching foreign languages occupies one of the important places in the training of future philologists, and its relevance is confirmed by the presence of a wide range of scientific research areas.

It has been found that the study of foreign languages not only forms foreign language competence in students of higher education, but also expands the scientific outlook, prepares for future professional activity in a multinational and multicultural world, and increases information literacy.

The method of situational modeling provides imitation of fragments of professional activity, forming skills and communication skills, contributing to the real preparation of education seekers for future professional activity.

It was revealed that a feature of innovative learning approaches is their technicality, because distance, electronic, multimedia and web learning is actively used today, which makes it possible to learn a foreign language outside the classroom.

Key words: *foreign language, innovative approach, foreign language communication, competence, philological specialty.*

Постановка проблеми. Приєднання України до Ради Європи вимагало координації українських освітніх стандартів із загальноєвропейськими, що позначилося на процесі викладання іноземних мов. Європейська система освіти у галузі викладання іноземних мов надає перевагу лінгвістичній та комунікативній компетенціям. З огляду на те, що лінгвістика – це наука, яка вивчає мову, лінгвістична компетенція визначається у науковій літературі як «здатність конструювати граматично правильні форми й синтаксичні конструкції, а також розуміти зміст виразів мовлення та використовувати їх у відповідному значенні мови» (Безкоровайна, 2012).

Лінгвістична компетенція напряму пов'язана з комунікативною, є її структурним компонентом, адже без лексичних знань та умінь акту комунікації стане граматично неможливою. Науковці виокремлюють такі групи лінгвістичних знань, як «лексичний матеріал; соціокультурний зміст лексичного матеріалу; особливості еквівалентних / безеквівалентних відношень між лексичними одиницями іноземної та рідної мов» (Безкоровайна, 2012; Федоренко, 2002). Ці знання є базою для формування лінгвістичних навичок, як-то «автоматизоване використання слів, словосполучень або окремих фраз з метою вирішення іноземного комунікативного завдання; національно-культурні концепти термінологічної лексики; еквівалентні / безеквівалентні відношення між словами в іноземній та рідній мовах» (Пуховська, 1997, с. 47).

Результатом володіння лінгвістичною компетенцією стане «вільне, невимушене спілкуватися іноземною мовою, обмін інформацією в різних комунікативних ситуаціях під час іноземної комунікації, дотримання систем мовленнєвих норм і правил» (Безкоровайна, 2012). Сукупність зазначених знань, умінь і навичок складає комунікативну компетентність студентів філологічних спеціальностей, які за своєю природою мають «комунікативну спрямованість, основою якої є мовленнєва діяльність, формування умінь аудіювання, читання, говоріння та письма, які тісно пов'язані між собою» (Федоренко, 2002 : 63).

Поряд із головним завданням навчання студентів-філологів – надати ґрунтовну іноземну підготовку – постає задача сформувати навички практичного використання іноземної мови під час застосування технічних засобів як для написання статей іношою мовою, участі у міжнародних конференціях, вебінарах тощо, так і для дистанційного навчання, яке у сучасних умовах є домінуючим. Інноваційні підходи у навчанні студентів філологічних спеціальностей посилюють практичну спрямованість викладання іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень. Під час навчання майбутніх філологів іноземна мова забезпечує здійснення іноземної комунікації у подальшій професійній діяльності, тому пріоритетним складником навчання іноземної мови науковці визначають комунікативність, яка є кінцевою метою навчання філологів, що полягає у сформованості умінь і навичок здобувачів освіти здійснювати іноземну комунікацію у певних ситуаціях. З огляду на це, українські дослідники присвячують свої роботи формуванню іноземної комунікативної компетенції студентів технічних навчальних закладів (Сенченко, 2008; Чорна, 2013). У розвідках І. В. Секрет розглядається проблема визначення поняття «іноземна професійна компетентність» (Секрет).

У наукових розвідках звертають увагу на інноваційні підходи у навчанні здобувачів освіти. Так, О. В. Семеніхіна вивчає нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до Smart-суспільства (Семеніхіна). М. В. Сапогов висвітлює smart-навчання як технологічну інновацію у професійній підготовці магістрів (Сапогов, 2018). Л. О. Петриченко досліджує концептуальні підходи до формування готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності (Петриченко). Г. А. Паніч пише про методологічні можливості використання комп'ютерних технологій при формуванні писемної компетенції у студентів (Паніч, 2012). О. В. Олійник пропонує у своїх розвідках інноваційний підхід до застосування інформаційних технологій на заняттях (Олійник, 2012).

Незважаючи на достатню кількість робіт, присвячених інноваціям у викладанні іноземних мов, це питання завжди залишатиметься відкритим, адже динамічні зміни у суспільстві вимагають постійного пошуку нових підходів у навчанні, зокрема іноземної мови.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні системи навчання іноземних мов студентів філологічних спеціальностей із застосуванням інноваційних підходів. Об'єкт дослідження – процес навчання іноземних мов здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей. Предмет дослідження – інноваційні підходи у навчанні іноземних мов студентів філологічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. У текстах Державної національної програми «Освіта», Закону України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір йдеться про необхідність «формування мовленнєвої компетенції особистості майбутнього фахівця» та про «формування національно-мовної особистості, здатної до здійснення кроскультурної комунікації у ситуаціях професійного спрямування» (Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), 1994 : 9).

Згідно з новим стандартом змінюється мета навчання іноземної мови у напрямку «формування комунікативної компетенції з такими складовими, як лінгвістична, соціолінгвістична, соціокультурна, стратегічна, соціальна та дискурсивна компетенція», тобто концепція вивчення іноземних мов орієнтується не на засвоєння граматичних структур, а на «оволодіння живою мовою» (Безкоровайна, 2012). Комунікативна компетенція визначає готовність до активного іншомовного спілкування та уміння розв'язувати складні комунікативні завдання. Іншими словами, національний стандарт вивчення іноземних мов потребує інноваційних підходів навчання, застосування яких сприятиме міжкультурній взаємодії у професійному середовищі.

Лише традиційні підходи у навчанні іноземної мови не можуть гарантувати високих показників сформованості комунікативної компетенції майбутніх філологів. Внаслідок такої організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти не проявляється принцип зв'язку навчання з життям, а отже, і взаємозв'язок предмета навчання з майбутньою професійною та навчальною діяльністю. Особливістю інноваційних підходів навчання є їх технічність, адже сьогодні

активно використовується дистанційне, електронне, мультимедійне та веб-навчання, яке уможливує вивчення іноземної мови поза межами аудиторії, тобто робить їх мобільними та віддаленими в часі та просторі. З огляду на це, можна стверджувати, що мобільність є особливістю сучасного навчального процесу.

У цьому контексті технічність інноваційних підходів у навчанні надає здобувачам вищої освіти можливості налаштувати процес навчання іноземної мови до власних потреб чи можливостей та зробити його для себе комфортним. Окрім того, освітній процес з використанням технологічних інновацій забезпечує варіативність навчальної діяльності здобувачів вищої освіти та сприяє розвитку його індивідуальних здібностей через оптимальне застосування мультимедійних засобів, електронних та веб-матеріалів.

Однією із ефективних інновацій, що сприяють розвитку творчого мислення у здобувачів освіти, є ситуаційне моделювання чи ситуаційні методики навчання, застосовуючи які, імітуються елементи майбутньої професійної діяльності, вивчаються їх характерні та суттєві функції.

Впровадження методик ситуаційного навчання на заняттях з іноземної мови сприяє формуванню навичок навчального дискурсу іноземною мовою, формує навички самоконтролю, готує до майбутньої професійної діяльності та соціального життя на основі реальних ситуацій спілкування. Зробити їх більш живими, цікавими та змістовними гарантує характер суб'єкта та навчальних відносин, який полягає у прийнятті аргументів співрозмовника та готовності до взаємодії з ним. Завдання викладача на занятті з іноземної мови – організувати умови та обставини вивчення мови кожним здобувачем освіти. Це дає можливість кожному проявити активність і креативність. Особливість іноземних мов полягає в їх багатоаспектності.

У науковій та навчальній літературі існує декілька класифікацій освітнього статусу, які базуються на врахуванні вищезазначених чинників. Вчені розрізняють неімітаційні та імітаційні ситуації.

До імітаційних належать проблемні лекції, евристичні бесіди, навчальні дискусії, проблемні завдання пошукового характеру, дослідницькі методики, самостійна робота в рамках програмного навчання тощо. Змодельовані неігрові ситуації включають аналіз конкретних навчальних ситуацій, вирішення ситуаційних навчальних завдань, виконання спрямованих дій (практичних вправ) та індивідуальних навчальних завдань під час практики. Імітаційна ігрова навчальна ситуація визна-

чається як моделювання діяльності, рольова гра та композиція ділової ігрової діяльності.

Природною та дієвою практикою вільного володіння іноземною мовою для студентів-філологів є обговорення проблем у групах, під час яких відбувається взаємний обмін думками, або дискусія. Участь у дебатах дає змогу здобувачам освіти за допомогою яскравих і переконливих мовних засобів добирати відповідні аргументи, мовленнєві конструкції, вирази, які найповніше підкреслюють їхні моральні позиції. Це дуже важливий метод у навчанні іноземної мови, адже застосовуючи ігрові технології під час навчання іноземних мов, майбутні фахівці навчаються вести переговори з партнерами, брати участь у різних видах комунікації, розвиваючи тим самим комунікативний потенціал студентів філологічних спеціальностей.

Здійснення у процесі навчання іноземних мов студентів філологічних спеціальностей моделювання реальних умов майбутньої професійної діяльності є засобом розвитку інноваційного, творчого мислення, актуалізації та зміцнення знань. Формування особистості майбутнього фахівця філологічних спеціальностей у процесі ділової гри забезпечується засвоєнням професійних стратегій і тактик поведінки під час активної комунікативної взаємодії. У процесі проведення рольових ігор розкриваються особливості окремого студента, що забезпечує реалізацію принципу індивідуального підходу до навчання.

Крім того, зазначена технологія стимулює інтерес до навчання, виступає як ефективний засіб підвищення мотивації до іншомовного діалогічного спілкування, до майбутньої професійної діяльності, надає можливості для реалізації особистісно орієнтованого підходу в навчанні іноземній

мові, враховуючи інтереси, емоції, переживання та потреби студентів. У курсі вивчення іноземної мови студентами-лінгвістами моделювання реальних умов майбутньої професійної діяльності є засобом розвитку інноваційного та творчого мислення, актуалізації та поглиблення знань.

Формування особистості майбутніх фахівців філологічної спеціальності в ході ділових ігор забезпечується засвоєнням професійних стратегій і тактик поведінки під час активних комунікативних взаємодій. У процесі проведення рольових ігор виявляються особливості особистості здобувачів освіти, слугуючи ефективним засобом стимулювання інтересу до навчання, підвищення мотивації до діалогового спілкування іноземною мовою, до майбутньої професійної діяльності, як засобу вивчення іноземної мови.

Таким чином, моделювання ситуацій наближає мовну діяльність до реального середовища спілкування та дає можливість використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування.

Висновок. Пошук інноваційних підходів у навчанні іноземної мови є безперервним та багатоаспектним, оскільки вимоги до навчання формуються суспільством, яке перебуває у постійній динаміці. Тому актуальним є перехід від формального навчання до навчання «живій мові». У цьому контексті розвиток іншомовної компетентності є пріоритетним завданням у викладанні іноземних мов, а результат цього розвитку залежить від застосування нових ефективних підходів, які включають не лише лінгвістику, а й соціологію, психологію, прагматику.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у зіставному дослідженні інноваційних підходів у навчанні іноземної мови в Україні, Англії та Німеччині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкоровайна О.В., Мороз Л.В. Актуальні аспекти комунікативної компетенції студентів ВНЗ. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна. 2012. Вип. 25. С. 142–145.
2. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття): [The National program «Education» (Ukraine XXI Century)]. Київ: Райдуга, 1994. С. 8–10.
3. Олійник О.В. Інноваційний підхід до застосування інформаційних технологій на заняттях з англійської мови. Наукові праці. Педагогіка. 2012. Вип. 197. Том 209. С. 22–25.
4. Паніч Г.А. Методологічні можливості використання комп'ютерних технологій при формуванні писемної компетенції у студентів. Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: мат-ли V Міжнар. наук.-пр. конф. (Харків, 22 листопада 2012 р.). Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2012. С. 144–145.
5. Петриченко Л.О. Концептуальні підходи до формування готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/socgum/znpkhhnpu/ttnni/200822/19>
6. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: монографія. Київ: Вища школа, 1997. 180 с.
7. Сапогов М.В. Смарт-навчання як технологічна інновація у професійній підготовці магістрів. Інноваційна педагогіка. Вип. 4., Том 2. 2018. С. 53–56.
8. Секрет І.В. Іншомовна професійна компетентність: проблема визначення. URL: <http://vuzlib.com/content/view/322/84>.

9. Семеніхіна О.В. Нові парадигми у сфері освіти в умовах переходу до Smart-суспільства. URL: nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13sovpds.pdf

10. Сенченко В.О. Формування іншомовної комунікативної компетенції студентів вищих технічних навчальних закладів. Гуманізм та освіта: електронне наукове видання матеріалів VIII міжнародної науково-практичної конференції. URL: <http://www.comf.vstu.vinnica.ua/2008/txt/>

11. Федоренко Ю. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. Рідна школа. 2002. № 1 (864). С. 63–65.

12. Чорна О.О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. 2013. Вип. 22. С. 230–237.

REFERENCES

1. Bezkorovajna, O.V., Moroz, L.V. Aktualjni aspekty komunikativnoji kompetenciji studentiv VNZ [Actual aspects of communicative competence of university students]. Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu “Ostrozjka akademija”. Ser. Filologhichna. 2012. Vyp. 25. Pp. 142–145 [in Ukrainian].

2. Derzhavna nacionaljna proghrama “Osvita” (Ukrajina XXI stolittja): [The National program “Education” (Ukraine XXI Century)]. Kyjiv: Rajdugha, 1994. Pp. 8–10 [in Ukrainian].

3. Olijnyk, O.V. Innovacijnyj pidkhdid do zastosuvannja informacijnykh tekhnologhij na zanjattjakh z anghlijskoji movy [An innovative approach to the use of information technologies in English classes]. Naukovi praci. Pedagoghika. 2012. Vyp.197. Tom 209. Pp. 22–25 [in Ukrainian].

4. Panich, Gh.A. Metodologhichni mozhlyvosti vykorystannja komp’juternykh tekhnologhij pry formuvanni pysemnoji kompetenciji u studentiv [Methodological possibilities of using computer technologies in the formation of students’ writing competence]. Metodychni ta psykhologho-pedagoghichni problemy vykladannja inozemnykh mov na suchasnomu etapi: mat-ly V Mizhnar. nauk.-pr. konf. (Kharkiv, 22 lystopada 2012 r.). Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina. Pp. 144–145 [in Ukrainian].

5. Petrychenko, L.O. Konceptualjni pidkhody do formuvannja ghotovnosti majbutnjogho vchytelja do innovacijnoji dijalnosti [Conceptual approaches to the formation of the future teacher’s readiness for innovative activities]. URL: <http://www.nbu.gov.ua/portal/socgum/znpkhnpu/ttni/200822/19> [in Ukrainian].

6. Pukhovs’ka, L.P. Profesijna pidghotovka vchyteliv u Zakhidnij Jevropi: spilnystj i rozbizhnosti: monoghracija [Professional training of teachers in Western Europe: commonalities and differences: monograph]. Kyjiv: Vyshha shkola, 1997. 180 p. [in Ukrainian].

7. Sapoghov, M.V. Smart-navchannja jak tekhnologhichna innovacija u profesijnij pidghotovci maghistriv [Smart learning as a technological innovation in the professional training of masters]. Innovacijna pedagoghika. 2018. Vyp.4. Tom 2. Pp. 53–56 [in Ukrainian].

8. Sekret, I.V. Inshomovna profesijna kompetentnistj: problema vyznachennja [Foreign language professional competence: the problem of definition]. URL: <http://vuzlib.com/content/view/322/84> [in Ukrainian].

9. Semenikhina, O.V. Novi paradyghmy u sferi osvity v umovakh perekhodu do Smart-suspiljstva [New paradigms in the field of education in the context of the transition to a Smart society]. URL: nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13sovpds.pdf [in Ukrainian].

10. Senchenko, V.O. Formuvannja inshomovnoji komunikativnoji kompetenciji studentiv vyshhykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Formation of foreign language communicative competence of students of higher technical educational institutions]. Ghumanizm ta osvita: elektronne naukovye vydannja materialiv VIII mizhnarodnoji naukovy-praktyčnoji konferenciji. URL: <http://www.comf.vstu.vinnica.ua/2008/txt/> [in Ukrainian].

11. Fedorenko, Ju. Komunikativna kompetencija jak najvazhlyvishyj element uspishnogho spilkuvannja [Communicative competence as the most important element of successful communication]. Ridna shkola. 2002. № 1 (864). Pp. 63–65 [in Ukrainian].

12. Chorna, O.O. Osoblyvosti ta praktyka formuvannja inshomovnoji komunikativnoji kompetentnosti studentiv tekhnichnykh specialnostej [Peculiarities and practice of formation of foreign language communicative competence of students of technical specialties]. Vykladannja mov u vyshhykh navchalnykh zakladakh osvity. 2013. Vyp. 22. Pp. 230–237. [in Ukrainian].

УДК 803.0–5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-23>**Віктор КОЗЛОВСЬКИЙ,***orcid.org/000-0001-7126-8205**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германської філології та перекладу**Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) vvkoz@yandex.com*

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ГРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена дослідженню когнітивного аспекту граматичної форми на матеріалі речення сучасної німецької мови.

Мета статті полягає в інтерпретації граматичної форми як компонента когнітивно-комунікативної структури речення, як операційної одиниці ментального рівня, як засобу організації думки та її вираження в реченні.

У когнітивному аспекті граматики мови являє собою комплекс ментальних структур. Це – інвентар форм і конструкцій з різним ступенем синтаксичної зв'язності складових, різними кількісними та якісними характеристиками. Ментальні структури закріплені у свідомості, мають конвенційний характер, уживаються відповідно до існуючих правил мовленнєвої поведінки.

Грамматична форма (конструкція) займає у граматичній системі німецької мови «закріплене» місце. Уживанню граматичної одиниці передують розумова діяльність мовця: оцінка ситуації спілкування, визначення мети, організація мовленнєвої дії. Мовець ураховує ступінь ефективності мовленнєвого кроку, мовну та мовленнєву компетенції партнера по спілкуванню, його реакцію на почуте.

Когнітивна значущість граматики полягає в тому, що граматична форма бере участь у формуванні стрижня думки мовця. Реалізація категоріальних відношень «форма – значення» відбувається у межах усталених сценаріїв поведінки учасників взаємодії – у відображенні: часових відношень, активної / пасивної дії, завершеності / незавершеності дії, реальної / нереальної дії, відтворення прямої мови, оцінного ставлення мовця до почутого, ввічливого питання / відповіді / відмови / згоди / пропозиції тощо. Реалізація цих сценаріїв відбувається із застосуванням стандартизованих конвенційних граматичних форм.

Грамматичні одиниці у когнітивному аспекті є ментальними структурами, оперативними, системними одиницями пам'яті, які відображені у психіці людини. Інтерпретація граматичних елементів мови поглиблює розуміння учасників мовленнєвої поведінки, особистісних, ментальних (національних) характеристик. Разом з інтерпретацією лексичних елементів мови вони відображують результати пізнання людиною світу, її знання та досвід.

Ключові слова: *граматична одиниця, когнітивна функція мови, конвенційність, мовленнєва взаємодія.*

Viktor KOZLOVSKYI,*orcid.org/0000-0001-7126-8205**Doctor of Philological Sciences, Professor,**Professor at the Department of Germanic Philology and Translation**Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv**(Kyiv, Ukraine) vvkoz@yandex.com*

COGNITIVE ASPECT OF THE GRAMMAR FORM (BASED ON THE MATERIAL OF MODERN GERMAN)

The article is devoted to the study of the cognitive aspect of the grammatical form based on the sentence material of modern German.

The purpose of the article is to interpret the grammatical form as a component of the cognitive and communicative structure of a sentence, as an operational unit of the mental level, as a means of organizing thought and expressing it in a sentence.

In the cognitive aspect, the grammar of a language is a complex of mental structures. This is an inventory of forms and structures with different degrees of syntactic coherence of components, different quantitative and qualitative characteristics. Mental structures are fixed in consciousness, have a conventional character, and get along in accordance with the existing rules of speech behavior.

The grammatical form (construction) occupies a "fixed" place in the grammatical system of the German language. The use of a grammatical unit is preceded by the speaker's mental activity: assessment of the communication situation,

determination of the goal, Organization of speech action. They also take into account the degree of effectiveness of their speech step, the partner's speech competence, their reaction to what they hear.

The cognitive significance of grammar lies in the fact that the grammatical form is involved in the formation of the core of the speaker's thought. The implementation of categorical relations "form – meaning" occurs within the established scenarios of behavior of interaction participants – in the reflection of: time relations, active / passive action, completeness / incompleteness of action, real / unreal action, reproduction of direct speech, evaluative attitude of the speaker to what he heard, polite question / answer / refusal / consent / proposal, etc. These scenarios are implemented using standardized conventional grammatical forms.

Grammatical units in the cognitive aspect are mental structures, operational system units of memory that are reflected in the human psyche. Interpretation of grammatical elements of speech deepens the understanding of participants in speech behavior, personal, mental (national) characteristics. Together with the interpretation of lexical elements of the language, they reflect the results of a person's knowledge of the world, his knowledge and experience.

Key words: *grammatical unit, cognitive function of speech, convention, speech interaction.*

Постановка проблеми. Ознайомлення з роботами, в яких елементи мови вивчаються в аспекті когнітивної лінгвістики, дозволяє зробити висновки про те, що об'єктом вивчення в цих роботах переважно виступають одиниці лексичного рівня, в той час як граматичним одиницям, які є основою формування і вираження думки, приділяється значно менше уваги. Разом з тим, існуючи праці ілюструють перспективи в інтерпретації граматичних одиниць у цілісному механізмі формування відношень між розумовою діяльністю людини і мовою.

Аналіз досліджень. У цьому зв'язку слід зазначити праці, в яких елементи мови досліджуються на межі лінгвістичної семантики і лінгвістичної прагматики (напр.: Сусов, 2009; Дем'янюк, 2010; Приходько 2013). Ставиться за мету дослідити розумову діяльність людини, пояснити причини вибору нею тих елементів мови, які сприятимуть організації ефективної мовленнєвої дії. Результати праць з прагматичної поглибили інтерпретацію граматичних елементів мови, зокрема, у розумінні мовленнєвої поведінки учасників взаємодії, особистісних, у тому числі ментальних (національних), характеристик (напр.: Дем'янюк, 1994; Воркачев, 2002; Приходько 2013; Как нарисовать портрет птицы, 2017; Козловський, 2019).

Мета статті полягає в інтерпретації граматичної форми як компонента когнітивно-комунікативної структури речення, у визначенні ролі граматичної форми в розумовій організації змісту (Inhalt) і смислу (Sinn) речення. Дослідження відношень між граматиною і розумовими процесами обумовлено нашим наміром підкреслити роль граматики мови: визначити її функцію в організації процесів, пов'язаних з репрезентацією знань як реакції на оточуючу дійсність. Така постановка питання визначає актуальність теми статті.

Виклад основного матеріалу. В. фон Гумбольдт визначає граматичну форму як одиницю ментального рівня, підкреслює зв'язок форми мови зі структурою мислення і культурою народу.

ГраMATика, зазначає він, – це „маніфестація духу” („*Manifestation des Geistes*”), узагальнений метод, який слугує цілі побудови думки та її розуміння: *Die zu ihrem [der Sprachen – В. К.] Studium unentbehrliche Zergliederung ihres Baues nötigt uns sogar sie als ein Verfahren zu betrachten, das durch bestimmte Mittel zu bestimmten Zwecken vorschreibt, [...].* (Humboldt, 1963: 419).

Х. Штейнталь (H. Steintal) також вважав, що граматику слід розуміти як «форму зображення думки» (... *als Darstellungsform von Gedanken, die das Stoffliche und das Formale des Gedankens durch differente Formen in Erscheinung bringt ...*) (Steintal, 1968: 391). Засоби граматики, підкреслює він, це – форми, функція яких полягає в організації думки у форматі так званих «ментальних мовних структур». Ця спрямованість мови – у першу чергу її граMATика – має суспільний характер. Ментальні структури створюються і закріплюються у свідомості людини по мірі пізнання нею оточуючого світу (ebd).

У когнітивному аспекті «ГраMATика мови» являє собою комплекс ментальних мовних структур – структурованих лінгвістичних одиниць. «Структурований» означає оформлений відповідно до існуючих у мові категоріальних, системних, відношень. Такі одиниці утворюють у сукупності інвентар лінгвістичних одиниць – граматичних форм (простих і складних), конструкцій з різним ступенем синтаксичної зв'язності складових. ГраMATичні одиниці мають різні кількісні та якісні характеристики.

Конвенційний характер елементів мови визначає їх символічне значення в рамках певного контексту. Наприклад, у групі лексичних одиниць: Brot (хліб), Salz (сіль), Tag (день), Nacht (ніч); arbeiten (працювати), sich erholen (відпочивати); gut (добрий), schlecht (поганий) – фіксуються такі частини мови, як іменник, дієслово, прикметник. У реченні вони можуть утворювати різні класи граматичних форм і різні за кількісними параметрами граматичні структури.

Структурований інвентар лінгвістичних одиниць існує у свідомості людини «блоками»: *Brot und Salz* (хлеб и соль), *Tag und Nacht* (день и ночь), *hart arbeiten* (напружено працювати), *gut und schlecht* (добрий і поганий). Граматика виявляє себе в тім, що, по-перше, слова-блоки побудовані за логіко-семантико-синтаксичними правилами, по-друге, кожне слово перебуває у відповідній морфолого-синтаксичній формі.

Інтерпретація граматичної форми ґрунтується на тому, що вибору граматичної одиниці передують когнітивна операція – розумова, цільова діяльність людини. Наприклад, уживання часової форми Perfekt ... *habe ... gelesen ...* (... прочитав ...); ... *ist ... gekommen ...* (... прийшов ...) асоціюється з фактом завершеності дії; момент мовлення і момент дії мають прямий зв'язок (контакт), що підкреслює актуальний характер дії у реченні. Форма Perfekt є конвенційною структурою, вона закріплена як операційна одиниця організації, вираження й сприйняття факту завершеності певної дії. Аналогічна когнітивна функція притаманна іншим часовим формам. Граматичні форми Futur I і Präsens слугують не тільки засобом вираження абсолютного майбутнього і абсолютного теперішнього – у цьому полягає їх граматичне значення (план змісту, семантика). Як ментальні одиниці вони викликають у людині асоціації: певні уявлення життя у формі т. зв. фрагментів «картин світу», які носії мови представляють у межах розумових процесів (операцій у межах сценарій поведінки). Наприклад, абсолютне минуле / теперішнє / майбутнє закріплені у свідомості людини конкретними знаками – «лінгвістичними» структурами пам'яті. Теж саме можна сказати про граматичні конструкції. Наприклад, конструкція *wollen / sollen + Infinitiv I / II* є досить частотною у спілкуванні. Її застосуванню передують розумові процеси, по'язані зі способом передачі «чужих» слів (*Wiedergabe fremder Worte*) і оцінного ставлення мовця до змісту «чужих» слів (*einschätzende Stellungnahme des Berichters zum Inhalt fremder Worte*):

Er will / soll (wohl) die Schule absolvieren. – Він каже, що нібито закінчує школу.

Er will / soll die Schule absolviert haben. – Кажуть, що він нібито закінчив школу.

Ці конструкції, як і граматичні форми, займають у граматичній системі німецької мови «закріплене» місце. Їх уживання визначається умовами ситуації спілкування – якщо потрібно: а) передати «чужі» слова (*fremde Worte*), б) при цьому виразити «негативне» ставлення мовця до змісту «чужих» слів, наприклад: сумнів / припущення (*Zweifel /*

Annahme). У випадку з дієсловом *wollen* підмет у реченні є особою, слова якої відтворюються, а з дієсловом *sollen* – безпосередній автор у силу композиційних причин не називається, що співвідноситься зі структурами: *Man sagt, ... Es heißt, ...* (кажуть, що ...). Infinitiv I і Infinitiv II – знаки (форми), які у реченні зазначають відповідно «теперішнє» і «минуле». «Заслуга» граматики полягає у тому, що вона організує конструкцію, враховуючи умови її застосування. Завдяки системі категоріальних відношень, зв'язок «форма – значення» відкривається можливість реалізації прагмалінгвістичних відношень: *інтенція мовця – вид мовленнєвої дії – реакція партнера*.

До специфічних (для німецької мови) конструкцій належать утворення з модальними дієсловами у формі Präterit Konjunktiv, наприклад:

Ich könnte Sie anrufen (Indikativ: *Ich kann Sie anrufen*). – Я **міг би** Вам зателефонувати (Я **можу** Вам зателефонувати).

Wir müssten ihn einladen! – Ми **мали б** його запросити!

Er dürfte sich geirrt haben. – Він, **мабуть**, помилився.

Граматична форма співвідноситься з конкретним значенням, вживанням її у межах певного сценарію, у відповідності з правилами / умовами / можливостями застосування у стандартних ситуаціях. Наприклад, граматична форма *könnte* слугує для вираження: а) дії, яка *може / або могла би бути реалізована при певних умовах*, б) *можливості здійснення дії*; при цьому акт висловлення супроводжується *ввічливою* тональністю. Сценарій з формою *müsste* співвідноситься насамперед з *ввічливою пропозицією*, а з формою *dürfte* – *ввічливим («дипломатичним») твердженням*.

Застосування граматичних структур в усталених сценаріях поведінки призводить до створення певних комунікативно-прагматичних відношень між учасниками взаємодії. До таких можна віднести, наприклад, граматичні структури, які слугують для відтворення «чужих» слів і відповідних відношень між безпосереднім автором висловлення (Urheber), тим, хто відтворює (передає) ці слова (Berichter), і тим, хто «сприймає» відтворені слова (Hörer). Граматичною формою, що засвідчує факт відтворення «чужих» слів, служить форма Konjunktiv. Це – знак, який надає німецькій мові не тільки формальну синтаксичну особливість. Німецькі граматики зазначають, що вживання претеритальних форм кон'юнктива в реченнях непрямої мови (Präterit / Plusquamperfekt Konj. / Konditional) може бути зумовлено наміром мовця висловити: *негативну оцінку «чужим» (negative*

Stellungnahme des Berichters: сумнів, незгода, заперечення і т. п.) – (1); а уживання презентних форм кон'юнктива (Präsens / Perfekt / Futur I, II) – засвідчити своє *нейтральне ставлення* (*neutrale Stellungnahme des Berichters*) до змісту передаваного – (2). Щодо форми індикатива у реченнях непрямої мови, то ця форма розглядається як одиниця, яка може позначати *позитивне ставлення* мовця (*positive Stellungnahme des Berichters* до змісту «чужих» слів: *підтримка* безпосереднього автора, *солідарність* з його думкою і т. п.) – (3):

(1) Herr Lemke *sagte*, dass er im Park niemanden *gesehen hätte*.

(2) Herr Lemke *sagte*, dass er im Park niemanden *gesehen habe*.

(3) Herr Lemke *sagte*, dass er im Park niemanden *gesehen hat/hatte*.

Інтерпретація факта вживання форми Кон'юнктив і форми Індикатив спирається на розумові операції мовця (Sprecher / Bericht) і того, хто сприймає «чужі» слова – партнера по спілкуванню (Gesprächspartner, Hörer). Для першого – це оцінка ситуації, вибір граматичної форми та її вживання; для партнера – прийом інформації, її оцінка, відповідна реакція. Кожна розумова операція (з урахуванням форм Кон'юнктив – Індикатив) здійснюється завдяки: а) існуванню у пам'яті людини знаків (сигналів) як елементів мови і формул мовлення, б) їхньому конвенційному характеру, в) лінгвістичній та комунікативній компетенції учасників взаємодії.

Лінгвістичні структури у межах ментальної діяльності асоціюються з конкретними поняттями (образами), при цьому самі асоціації виникають на основі зв'язку конвенційного значення лінгвістичної одиниці й тексту, у межах якого вона вживається. Конвенційність лінгвістичної одиниці зумовлений стереотипами людської. Асоціації, які виникають під час уживання лінгвістичної одиниці, у певному контексті призводять до символізації поняття. До корпусу таких одиниць у німецькій мові можна віднести усталені (*festige*) мовленнєві формули (*Redeformeln*) з присудком у формі претеріального кон'юнктива. Наприклад:

Da wären wir am Ziel ... – Ось ми і на місці ...

Wie wäre es mit einem Spaziergang? – Ви не проти прогулятися?

Ich hätte gern diese Schuhe ... – Я би хотів (купити) ці черевики ...

Es wäre gut, wenn ... – Було б добре, якщо ...

«Усталеність» (*Festigkeit*) конструкцій зумовлена частотністю вживання (*Gebräuchlichkeit*).

Конструкції такого типу пройшли довгий шлях розвитку, що зумовило «кристалізацію» їх структурно-семантичної основи. Рушійною силою «кристалізації» є людський фактор, котрий на кожному етапові розвитку явища знаходив відповідну мовну форму. Кон'юнктивна форма, як і у вище наведених прикладах, виявляє себе як інструмент пізнання розумової поведінки учасників взаємодії. Відображення задуманого здійснюється на тлі врахування мовних і ситуативних факторів. Для адресата пізнання ситуації здійснюється у процесі сприйняття змісту (*Inhalt*) почутого і розуміння смислу (*Sinn*) – того, що мав на увазі (нім.: *meint*; англ.: *mean*) адресант. Взаємодія адресанта і адресата ґрунтується на конвенційному характері граматичних форм (об'єктивний фактор), загальній та лінгвістичній компетенції учасників акту (суб'єктивний фактор). Для адресанта суб'єктивний фактор виявляє себе в тім, що він у відповідності з метою обирає саме таку формулу, яка, на його думку, має привести до бажаного ефекту.

Висновки. У когнітивному аспекті граматики мови виявляє комплекс ментальних структур, які закріплені у свідомості, мають конвенційний характер, уживаються відповідно до існуючих правил мовленнєвої взаємодії.

Грамматична форма виступає операційною одиницею ментального рівня, як засіб організації думки та її вираження у реченні.

Грамматична форма (конструкція) займає у граматичній системі німецької мови «закріплене» місце. Її вживанню передують розумова діяльність мовця. Вона включає: оцінку ситуації спілкування, мету і мотиви мовця, побудову мовленнєвої дії, ступінь ефективності, реакцію партнера на почуте.

Когнітивна значущість граматики полягає в тім, що у пам'яті людини існують граматичні структури з усталеними сценаріями поведінки, наприклад, у відображенні: часових відношень, активної / пасивної дії, завершеності / незавершеності дії, реальної / нереальної дії, відтворення «чужих» слів з оцінним ставленням мовця, ввічливого питання / відповіді / відмови / згоди / пропозиції тощо.

Перспектива дослідження даного питання на матеріалі сучасної німецької мови полягає у встановленні цілісної картини граматизованих структур, їх систематизації та інтерпретації з метою отримання відповідних даних, що буде сприяти розкриттю якісних характеристик ментального світу індивіда та колективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. Филологические науки. Краснодар, 2002. С. 142–149.
2. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. Вопросы языкознания. 1994. № 4. С. 17–33.
3. Дем'янюк А. А. Лінгвістична прагматика і нові напрямки наукового опису функціонального ракурсу мови. 2010. URL: <http://studopedia.org/6-69875.html>
4. Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка: кол. Монография [Бондаренко Е. В., Мартынюк А. П., Фролова И.Е., Шевченко И.С.]; под ред. И.С. Шевченко. ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. 246 с.
5. Козловський В. В. Інтерпретація речення з кон'юнктивом: структурно-семантичний, прагматичний, когнітивний, лінгвокультурний аспекти. Науковий Вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. Випуск 39 том 2. Одеса, 2019. С. 34–38.
6. Приходько А. Н. Концепты и концептосферы. Днепропетровск. 2013. 307 с.
7. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. Винница, 2009. 272 с.
8. Humboldt, W. von. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts / W. von Humboldt. Werke. Bd. III. 1963. S. 368–756.
9. Steinthal H. Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr Verhältniss zueinander / H. Steinthal. Hildensheim: Olms. 1968. 528 S.

REFERENCES

1. Vorkachev S. G. Lingvokul'turologija, jazykovaja lichnost', koncept: stanovlenie antropocentricheskoj paradigmy v jazykoznanii [Cultural linguistics, linguistic personality, concept: the formation of an anthropocentric paradigm in linguistics]. Philological sciences. Krasnodar, 2002, pp. 142–149 [in Russian].
2. Dem'jankov V. Z. Pragmaticheskie osnovy interpretacii vyskazyvanija [Pragmatic Foundations of Utterance Interpretation]. News of the USSR Academy of Sciences. Series literature and languages, 1981, Vol. 40, № 4, pp. 368–377 [in Russian].
3. Dem'ianiuk A. A. Linhvistychna prahmatyka i novi napriamky naukovoho opysu funktsional'noho rakursu movy [Linguistic pragmatics and new directions of scientific description of the functional perspective of language], 2010, available at: <http://studopedia.org/6-69875.html> [in Ukrainian].
4. Kak narisovat' portret pticy: metodologija kognitivno-kommunikativnogo analiza jazyka: kolektyvna monohrafiia [How to draw a portrait of a bird: the methodology of cognitive-communicative language analysis: collective monograph] / [Bondarenko E. V., Martynjuk A. P., Frolova I. E., Shevchenko I. S.]; edited by I. S. Shevchenko. Kharkiv National University named after V.N. Karazin, 2017. 246 p. [in Russian].
5. Kozlovs'kyj V. V. Interpretatsiia rechenia z kon'iunktyvom: strukturno-semantychnyj, prahmatychnyj, kohnytvnyj, lnhvokul'turnyj aspekty [Interpretation of a sentence with a conjunctive: structural-semantic, pragmatic, cognitive, linguistic and cultural aspects]. Odesa, Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology, 2019, № 39, Vol. 2. pp. 34–38. [in Ukrainian].
6. Prihod'ko A. N. Koncepty i konceptosfery [Concepts and concept spheres]. Dnepropetrovsk, 2013, 307 p. [in Russian].
7. Susov I. P. Lingvisticheskaja pragmatika [Linguistic pragmatics]. Vinnitsa, 2009, 272 p. [in Russian].
8. Humboldt, W. von. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts [About the diversity of the human language structure and its influence on the spiritual development of the human race]. W. von Humboldt. Werke, Bd. III., 1963, pp. 368–756. [in German].
9. Steinthal H. Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Prinzipien und ihr Verhältniss zueinander. [Grammar, logic and psychology, their principles and their relationship to each other]. Hildensheim, Olms, 1968, 528 p. [in German].

УДК 811.161.2'373.231:930.255(477.64)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-24>

Дар'я ЛУГОВА,
orcid.org/0000-0003-4786-8942
аспірантка кафедри української мови
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) daria.babych27@gmail.com

СТРУКТУРНІ ТИПИ АНТРОПОФОРМУЛ МЕТРИЧНИХ КНИГ ОЛЕКСАНДРІВСЬКА XVIII СТ.

У статті досліджено метричні книги як джерело антропонімії, тому що саме власне ім'я дозволяє простежити не тільки історію народу, його етнічний склад, а й виявити основні тенденції та традиції номінаційних процесів певного періоду, розвиток антропонімікону окремого району.

Визначено, що метричні книги є чітко регламентованими документами, які відповідають певним правилам. У структурі метричних книг Свято-Покровської церкви м. Олександрівська XVIII ст. виділяються три основні частини: заголовок (загальний заголовок книги і заголовок частин книги); основна частина, яка містить в собі зміст метричної книги (в ній виділяється три розділи: про народжених, про шлюб, про померлих). Досліджуваний матеріал дає можливість виділити такі основні структурні типи антропоформул, зафіксованих у формулярах метричних книг м. Олександрівська.

Доведено, що основними типами антропоформул, зафіксованих у формулярах метричних книг м. Олександрівська є однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні. Так, однокомпонентні антропоформули – це називання на ім'я. Двокомпонентні моделі іменування представлені найбільшою групою. Характерною рисою двокомпонентних моделей олександрійських метричних книг є наявність особистого імені та прізвища в іменуванні, тобто відсутність по батькові, що говорить про недостатню закріпленість цієї антропонімічної характеристики особи. Трикомпонентні моделі іменування становлять меншу групу від усіх антропонімів в метричних книгах м. Олександрівська XVIII ст. Такий тип іменування був закріплений формулярною характеристикою метричних книг як документа офіційно-ділової писемності. До структури такої формули входять імена, імена по батькові (повна та неповна форми), а також прізвища. Доведено, що велика частина трикомпонентних іменувань є антропонімічною характеристикою осіб чоловічої статі.

Визначено антропонімічні конкретизатори, які доповнюють формули імен. Вони складають 7 основних типів: 1) зазначення сімейних відносин (жєна, вдова, зять, дочь, плємєнниця, плємянникъ); 2) зазначення правового статусу жінок (госпожа полковниця, солдатка, прапорищика, діяконца); 3) вказівка на соціальний статус особи (мъщанинъ, купецъ, служитель, крепостные, каторжная, работница); 4) вказівка на військове звання, чин особи (солдатъ, podporutчикъ, генераль, флейщикъ, капитанъ, саржантъ, прапорищикъ, кондукторъ, унтерцовнеръ, капраль, провіантъ майстер, оберкомендантъ, колежский ассессоръ); 5) назва соціального стану, пов'язаного з інститутами церкви (дячокъ, протопопъ, церковникъ); 6) вказівка на професію іменованої особи (городской лікаръ, господинъ надворной совѣтникъ, циркульникъ, дворецкій, фершаль, колежский регистраторъ); 7) етніміми (гречанка).

Ключові слова: антропонім, антропоформула, антропонімікон, власна назва, ім'я, метрична книга, ономастикон.

Daria LUHOVA,
orcid.org/0000-0003-4786-8942
PhD student at the Department of Ukrainian
Zaporizhzhya National University
(Zaporizhzhya, Ukraine) daria.babych27@gmail.com

STRUCTURAL TYPES OF THE ANTHROPONYMIC FORMULAS OF THE METRIC BOOKS OF OLEKSANDRIVSK XVIII CENTURY

The article studies the metric records as a source of anthroponymy, – because the proper name allows tracing the trends of the history of the nation, and its ethnic composition and reveals the fundamental movements and traditions of the nominal processes of the exact period, development of the anthroponymicon of the same region.

We have found out, that metric records are the strictly regulated documents listed under the exact rules. You can distinguish the separate parts among the metric records of the Holy Intercession Church, in Oleksandrivsk, XVIII century viz. the title (the general title of the book-record and the subtitle of the book-records parts); the basic part including the content of the book-records (including also three sub-parts: the data on newly born babies, the data on got married people, and the data on those who died). This data gain us the opportunity to point out three basic types of anthroponymic formulas listed on the pages of the metric book-records of the city of Oleksandrivsk.

It is proved that the basic types of the anthroponymic formulas listed on the pages of the metric book-records of the city of Oleksandrivsk consist of one, two, or three components. Thus, one component anthroponymic formula is calling people by their given names. The two components anthroponymic formula create the biggest group of ways how to call people. The specific feature of the two compound anthroponymic formulas in the metric book-records is the availability of the given name and the last name, i.g. the absence of the patronymic name viz. the insufficient rooting of anthroponymic characteristic of the person. The three compound anthroponymic formulas create the smallest group of anthroponyms in the city of Oleksandrivsk, in the XVIII century. Such a type of naming was fixed by the formula feature of the metric book-records as an official document of the official writing rule. Such formula structure includes the give names, patronymic names (full and short forms), and last names. We have proven the major part of the three compound names serves as a male anthroponymic feature.

We have pointed out the anthroponymic specifications that are enriching the formulas of the names. They include 7 basic types: 1) the ones to show family relation (жєна – a wife, вдова – a widow, зять – a sone-in-law, дочь – a daughter, плємєнниця – a niece, плємянникъ – a nephew); 2) the ones to show the female rights title (госпожа полковниця – a colonel' wife, солдатка – a soldier' wife, прапорщика – an ensign' wife, дяконца – a deacon' wife); 3) the ones to show the social status (мъщанинъ – a petty bourgeois, купецъ – a merchant, служителъ – serves, крепостные – serfs, каторжная – a convict, работница – a worker); 4) the ones to show the military rank (солдатъ – soldier, подпоручикъ – second lieutenant, генераль – general, флєйщикъ – pilot, капитанъ – captain, саржантъ – sergeant, прапорщикъ – ensign, кондукторъ – conductor, унтерцовнеръ – lieutenant, капраль – corporal, провіантъ майстер – quartermaster, оберкомендантъ – chief commandant, коллежский ассессоръ – college assessor); 5) the ones to show the social position related to the church (дячокъ – a deacon, протопопъ – an archpriest, церковникъ – a churchman); 6) the one to show the occupation of the named person (городской лъкаръ – municipal doctor, господинъ надворной совѣтникъ – nobel court counselor, цурульникъ – barber, дворецкю – courtier, фєриаль – a pramedic, коллежский регистраторъ – a college clerk); 7) ethnonyms (грєчанка – a Greek woman).

Key words: *anthroponym, anthroponymic formula, anthroponymicon, proper name, name, metric book, metric record, onomasticon.*

Постановка проблеми. Дослідження метричних книг з позицій ономастичних студій представляє особливий інтерес для сучасної лінгвістики. Декодування інформації, яку містить метричальна документація, дозволяє простежити не тільки історію, соціальні та демографічні процеси народу, його етнічний склад, а й виявити основні тенденції та традиції номінаційних процесів певного періоду, розвиток антропонімікону окремого району.

Аналіз досліджень. Метричні книги неодноразово ставали об'єктом дослідження як істориків, так і мовознавців. Серед історичних досліджень метричних книг можна виділити роботи Н. Лобко «З історії запровадження метричних книг на українських землях», І. Скочольска «Метричні книги в Галичині першої половини XVIII ст.», О. Уварової «Метричні книги Одеської Свято-Троїцької (грецької) церкви як джерело для дослідження родоводу та оточення відомих греків Одеси XIX ст.».

Антропонімічний матеріал проаналізовано у роботах М. Абузарової «Метричні книги – джерельна база ономастичних досліджень (на прикладі парафій Східної Галичини)», Н. Свистун «До питання про варіанти імен (на матеріалі метричних книг та журналу видачі свідоцтв про народження Тернопільського міського загсу)», О. Слюсар «Антропонімікон Буковини кінця ХУІІІ – початку ХІХ ст. (на матеріалі метричних книг Римо-католицької парафії міста Чернівці 1777–1869 рр.) та ін.

На сьогодні лінгвістичний аналіз антропонімічної системи метричних книг м. Олександрівська XVIII ст. залишався поза увагою дослідників, становлячи значний інтерес для сучасної мовознавчої науки та, зокрема, для ономастики, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – виявити структурні особливості антропоформул, зафіксованих у метричних книгах м. Олександрівська XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. Метричні книги – це датовані записи, причому датування було основоположним моментом ведення метричних записів, які складають оригінальні документи, копії з яких відправлялися в централізовані консисторії. Книги були основним реєстраційним документом, в який вносилися відомості про народження, шлюб та смерть. В кінці кожного місяця священники підводили підсумок із зазначенням основних статистичних даних, наприклад: *всєго всѣхъ въ 1780 году родилосьъ вѣсьмъ десятъ девять. Протопопъ вєодоръ писаревскій* (Книга метрика, 1780: 31); *разом в сентябрі мѣсяці бракъ був один /1/ бракъ, а лѣць два /2/ лєца* (Книга метрика, 1782: 44); *итого всѣхъ умершии мужеска дѣветнатцать жєнска вѣсьмъ а обоєго пола дватцать сємь* (Книга метрика, 1784: 89).

Кожна книга складала загальний том та мала заголовок, наприклад: «Книга метрики славенской Епархїи вѣдомства Павловскаго духовнаго правленія крепости александровской церкви покровской 1783 года генваря съ 1 дня о раждавшихся, бракосочетающихся и умершихъ съ

показаніємъ мѣсяца и числа». У заголовку зазначено місце, час створення тому, а також склад документа. Таким чином, більшість метричних книг Свято-Покровської церкви м. Олександрівська XVIII ст. з точки зору їх змісту і зовнішньої структури можна віднести до книг загального типу, в яких зібрані записи про народження, одруження і смерть в хронологічному порядку.

Метричні книги є чітко регламентованим документом, що відповідає певним правилам. У структурі метричних книг Свято-Покровської церкви м. Олександрівська XVIII ст. виділяються три основні частини: заголовок (загальний заголовок книги і заголовок частин книги); основна частина, яка містить в собі зміст метричної книги (в ній виділяється три розділи: про народжених, про шлюб, про померлих).

Перший розділ основної частини метричних книг м. Олександрівська XVIII ст. «Про народжених» фіксує народжених і хрещених в певний період, був розділений на графи і оформлявся у вигляді таблиць. Багатокомпонентна модель запису народжених і хрещених репрезентована у складі чотирьох речень, що складаються з декількох апелятивних, топонімічних і антропонімічних номінацій батьків дитини, ім'я дитини, дане при народженні, імена вопріємників. Інколи антропонімічне поле розширювалося іменами власників поселень, в яких проживали батьки дитини: *александровскаго форштата отъ жителѣй прапорщыка никиты никифорова сына фѣдотова и жены его евдокіи алексѣевой дочери родилсѣ сынъ иванъ. прикрещеніи былъ воспріемникомъ надворной советникъ иванъ ильичъ булгаровъ* (Книга метрика, 1782: 27).

Другий розділ основної частини досліджуваної метричної документації «Про шлюб» фіксує одруження за певний період, також був розділений на графи і оформлявся у вигляді таблиць. Багатокомпонентна модель запису про взяття шлюбу в далекосхідних олександрійських метричних книгах складаються з декількох апелятивних, топонімічних і антропонімічних номінацій. Тут зазначалися імена молодих, а також імена попереднього подружжя (якщо шлюб був другий) та імена свідків, а інколи і батьків: *александровскаго пограничнаго карантина лекаря іванова служитель его григорій байкаловъ съ двѣницею господина протопопа писаревскаго служанкою меланією григорьевою дочерью оба первымъ браком обвѣнчаны* (Книга метрика, 1782: 31).

Третій розділ основної частини «Про померлих» фіксує факти смерті за певний період, розділений на графи і оформлювався у вигляді таблиць.

Багатокомпонентна модель запису померлих репрезентована у вигляді одного речення, що складається з декількох апелятивних і антропонімічних номінацій. В структурі запису подавалося ім'я людини, що померла: *артылярійной команды кананерьъ григорій лаврентієвъ сынъ лобановъ* (Книга метрика, 1783: 42.)

Якщо це була маленька дитина, то часто вказувалися імена батьків або вихователів: *марфы двѣицы крепостой господина дубовицкаго сынъ мишаиль* (3 роки) (Книга метрика, 1784: 54).

У досліджуваних пам'ятках ділової писемності повністю відсутні некалендарні імена, які ще зустрічалися, наприклад, в пам'ятниках кінця XVII–XVIII ст. Всі особисті імена, представлені в метричних книгах Свято-Покровської церкви м. Олександрівська XVIII ст., – календарні. Аналіз дозволяє стверджувати, що матеріали відображають загальну закономірність розвитку української антропонімії: поступове зниження і подальше зникнення вживання некалендарних імен, що почалося після прийняття на Русі християнства і закінчилося в різних регіонах по-різному, але приблизно на початку XVIII ст.

Особисті календарні імена вжиті у повній формі, деминутивні варіанти відсутні. Це пов'язано з особливістю жанру метричної книги, як офіційного документа, що засвідчує особистість. Вони не повинні містити антропоніми з суб'єктивно-оцінним значенням, яке по відношенню до канонічних форм імен є вторинним.

Закріплення ж повної календарної форми особистого імені в якості офіційної юридичної категорії в метричних документах XVIII ст. репрезентує тенденцію, що виникла на початку століття в першу чергу під впливом лінгвістичних факторів (прагнення до чіткості та нейтральності фіксованої інформації) та екстралінгвістичних: реформ Петра I, які закріпили офіційні повні форми імен в документах.

Однак нова форма складання офіційних документів на цю територію дійшла значно пізніше або виконувалася непослідовно. Таким чином до складу формуляра потрапляють народно-розмовні варіанти офіційних імен, наявність яких у метричних книгах м. Олександрівська XVIII ст. незначна, однак варіантна.

Досліджуваний матеріал дає можливість виділити такі основні структурні типи антропоформул, зафіксованих у формулярах метричних книг м. Олександрівська: 1) однокомпонентні; 2) двокомпонентні; 3) трикомпонентні. Крім того, в окрему групу виділяємо антропонімічні конкретизатори, які доповнюють формули імен.

Однокомпонентні антропоформули. У розглянутий період в документах однокомпонентні моделі становили незначну кількість від усіх іменувань, оскільки не могли ясно ідентифікувати особу іменованого з числа оточуючих, з урахуванням високого ступеня тезоіменності.

Серед дорослих чоловіків, представників різних соціальних груп, однокомпонентні іменування майже не спостерігаються. Виняток становлять поодинокі однокомпонентні іменування священнослужителів, але, як правило, разом з особистим ім'ям священника в документі було вказівка на його прихід – цей антропонімічний конкретизатор сприяв чіткій ідентифікації іменованого: *церкви Покровской протопоп феоdorf* (Книга метрика, 1780: 33).

У формулярі трапляються поодинокі випадки вживання однокомпонентного імені при називанні чоловіка (*ївана, прокопа, никола*): *Александровскаго баталіона отъ цылюрника ївана, и жены его пелагїи родилась дочь марїя прикрещенїи была воспрїемницею феоdosия паранфилєва* (Книга метрика, 1780: 27).

Традиційно в метричних книгах Свято-Покровської церкви м. Олександрівська XVIII ст. однокомпонентна модель використовується для іменування немовлят – ім'я зазначалося при народженні та хрещенні (*тетїана, марїя, павель, ксенїя, їоань / їоаннь / иоань / ивань / јвань, феоdorf, димитрій / дмитрій, агафія, тимофеї, евдокїя, александръ, матрона, никита, василїй, ирина, александра, елена, агрипина, петръ, андрей, васса, наталїя, михайло, мойсей, евфросина / евфросина, пелагїя, яковъ, степанъ, анastasїя, филїтъ, варвара, наумъ, данїлтъ, стефанъ, гавріїлтъ*), або дітей до 13 років – у структурі формуляру про смерть: *новоросїйской губернїи крутого яру отъ родителей филїпа зосухи и жены его варвары, родилась дочь ксенїя прикрещенїи была воспрїемницею ирина колмикова* (Книга метрика, 1783: 45); *александровскаго баталіона 3-й роты солдата антона архипова дочь агрипина* (Книга метрика, 1783: 55).

Однак, такі іменування завжди супроводжувалися додатковою інформацією про батька і матір, або обставини появи (реєстрації) цього немовляти чи дитини: *Новоросїйской губернїи славенского уезда отї родителей григорїя красули и жены его евдокїи родился сынъ мойсей прикрещенїи былъ воспрїемникомї сидоръ степаненко* (Книга метрика, 1780: 28); *Александровскаго баталіона 2-й роты солдата федота фидуєва сынъ николай* (Книга метрика, 1783: 56).

Часто однокомпонентні антропоформули зустрічаються у формулярах «*О рождающихся*»

при номінації матері. При цьому обов'язковим компонентом був антропонімічний конкретизатор, що вказував на сімейний стан – дружина (ця лексема подавалася після імені батька дитини у вигляді словосполучення *и жены его*), вдова (*агафія, анна, екатерина, софія, ирина, евфимїя, устина, пелагїя, марїя, дарїя, меланїя, евфросина, параскеєва, анastasїи, матрона, варвара, евгенїя, люба, христинна, марфа, уліяна, васса, марина*): *середней хортицы у жителей харитона бабуры племенника ївана бабуры господина поручика и жены его уліяны родился сынъ їванъ прикрещенїи были воспрїемники данило заика и діяконица анна мойсеева дочь кошеєва* (Книга метрика, 1784: 73).

Така ж одинична конструкція використовується у формулярах «*О бракосочетавшихся*» при вказівці на молодю, яка ще не була заміжною (*марьєю, анною, Мариною, ирыною, меланїєю, параскевією, евдокїєю, пелагїєю, ефимією, феоdosїю, агрипиною, наталїєю, матроною, зьновїєю, натальей, агафією, уліяною, варварою*): *Новоросїйской губернїи рѣчки бѣленкой житель алексїй залесенко з дѣвицею тойже слободы жителя василїя похила дочерью марьєю оба первымъ браком обвенчанны* (Книга метрика, 1780: 31).

Інкони у формулярах «*О рождающихся*» використовується ім'я жінки, яка не перебуває в шлюбі, однак, народила дитину (*евфросини, наталїя, евдокїя*): *тогожь уезда отъ евфросини женицины незаконно сынъ андрей родился прикрещенїи былъ воспрїемникомъ алексїй ковалєвъ* (Книга метрика, 1780: 28); *отъ крѣпостной господина титова коллежского асессора женицины евдокїи сидоровой дочери незаконно родилась дочь дарїя, прикрещенїи была воспрїемницею марїя алексєєва дочь* (Книга метрика, 1782: 46).

Однокомпонентні іменування також зустрічаються в тих випадках, коли називається особа, ідентифікація якої дана за допомогою апелювативних або антропонімічних характеристик іншої людини: *состоящей у вострогъ отродителки каторжной вдовы агафїи, родилась дочь марїя. воспрїемница была господина генерала ланова дворецкого жена евдокїя кручинова* (Книга метрика, 1780: 26).

Серед однокомпонентних іменувань зустрічаються також антропоніми, що складаються тільки з прізвищового компонента, хоч такі випадки поодинокі (*борисова*): *тогожь александровскаго баталіона отъ солдата борисова, и жены его евфимїи родилась дочь евдокїя, прикрещенїи воспрїемницею была ирина адютаншиа* (Книга метрика, 1780: 27).

Двокомпонентні антропоформули. Двокомпонентні моделі іменування представлені найбільшою групою. Двокомпонентні іменування зафіксовані у представників усіх станів. Характерною рисою двокомпонентних моделей олександрійських метричних книг є наявність особистого імені та прізвища в іменуванні, тобто відсутність по батькові, що говорить про недостатню закріпленість цієї антропонімічної характеристики особи в діловій писемності XVIII ст. на Півдні України (*івана войтенка, агрипина мокеева, якими гладкого, ксенія сабадерева, евдокія кручинова, ивана нгмчинова, андрей драгань, гаврила иванова, дарія землянска, федора полкова, анна катанова, лаврентія шевца, петръ самаша, федора довгобеды, ефросинія лэфенчиха, данила холодова, прокопа остроморденка, иванъ голоско, харитона зарубенка, евдокия кошманка, ивана иваненка, агафія головиха, карпа остапова, максимъ кострачевъ, антона радионова, мария иванова, івана смолы, григорій сила, феодосія паранфилєва, гаврила осадчого, антон пацанъ, ивана иваши, федоръ задєрака, ивана ромененого, яковъ дудникъ, петра ткача, ирина сергієва, якова лепетъ, ульяна симсичиха, ивана мороза, параскева сердюкова, лукіяна сабадила, агафія иванова, івана кабєнина, анна чудинцова, степана довгого, марія писаріова, григория спуднева, петръ кузминъ, ульяна губиха, сергія селчукова, кондрата кривого, петра романенка, федоръ павленко, івана тєслы, кирилъ крыса, ефросина ковалиха, алексій ковалєвъ, никифора петренка, павєль сємененко, васілія ляха, косма чорной, івана стрижисвинова, елена пуцєнєнкова, івана маіорского, сергія литвина, андрей хиль, емеліяна шєяна, васса дудничєнкова): *дєрєвни лановой отъ жителєй емеліяна шєяна ижєны его евдокии родилась дочь анна, прекрєщеніи воспріємницею была васса дудничєнкова* (Книга метрика, 1780: 28).*

Двокомпонентні моделі «особисте ім'я + по батькові» зустрічаються в формах як жіночих, так і чоловічих імен. Антропонімічний матеріал досліджуваної метричної документації свідчить про те, що в офіційних моделях іменування існує сформована певною мірою антропонімічна категорія по батькові. Потрібно зазначити, що в таких конструкціях найчастіше використовувались так звані неповні по батькові, тобто форми із використанням не патронімічних суфіксів, а лексичних компонентів **сынъ** та **дочєрь**. Норма вживання таких неповних по батькові в документах даного типу була обов'язковою (*ивана егорова сына, тетіяна петрова дочь, евдокии алыксієвой дочєри, тетіяни степановой дочєри, анны степановой*

дочєри, катєрина григорієва дочь, марья иванова дочь, фєдосія трофимова дочь): отъ родителей павла несторова и жены его матроны івановой дочєри родилась дочь дарія, прикрєщеніи была воспріємницею фєдосія трофимова дочь (Книга метрика, 1782: 46).

Про становлення моделі іменування свідчить факт поодинокого вживання двокомпонентної моделі з повним варіантом по батькові, тобто утворені морфологічним способом за допомогою патронімічного суфікса **-овна**, щодо ідентифікації особи високого рангу (солдатів, лікарів та ін.) (*параскевы івановни, анны ивановны, анны стєфановны, матроны михайловны): Александровскаго баталиона отъ родителей солдата івани нгмчинова, ижєны его анны ивановны родился сынъ павєль. воспріємникъ былъ александровскаго форштата мѣщанинъ андрей драганъ* (Книга метрика, 1780: 26).

Створення по батькові переважно на базі календарних імен свідчить про розвиток і про остаточне закріплення категорії «календарне приватне ім'я» в українській мові. Метрична документація вказує і на таку особливість розвитку української антропонімічної системи, як розмежування формантів по батькові, що говорить про специфічне станове розмежування формантів, а також про традицію ведення певного типу документа у XVIII ст.

Трикомпонентні антропоформули. Трикомпонентні моделі іменування становлять меншу групу від усіх антропонімів в метричних книгах м. Олександрівська XVIII ст. Такий тип іменування був закріплений формулярною характеристикою метричних книг як документа офіційно-ділової писемності. До структури такої формули входять імена, імена по батькові (повна та неповна форми), а також прізвища.

Велика частина трикомпонентних іменувань є антропонімічною характеристикою осіб чоловічої статі (*иванъ / иванъ ильичъ булгаковъ господинъ надворной совѣтникъ, никиты никифорова сына фєдотова, ивана никитина сына третєкова, городскаго лѣкаря петра петровича самойлова, яковъ ивановъ сынъ воеводинъ, яковъ івановъ сынъ мироновъ): отъ каторжнаго герасима тимофѣевого сына и жены его евдокии родился сынъ алексѣи прикрєщеніи былъ воспріємникомъ яковъ івановъ сынъ мироновъ* (Книга метрика, 1782: 46).

Позастанова характеристика моделі іменування підкреслюється все більш частим вживанням трикомпонентної моделі не тільки серед представників різних станів, а й для іменування жінок. У метричних книгах Свято-Покровської

церкви м. Олександрівська XVIII ст. знаходимо достатню кількість таких прикладів (причому станова характеристика особи жіночої статі також є різною) (*марія гаврилова дочь залонченкова, агафія іванова дочь усатова, євдокія иванова дочь кондратьєва, параскева аксентієва караваткина, наталія яковлева дочь сопова*):

балабинской слободы отъ жителей михайла федянина и жены его варвары, родилась дочь анна, прикрещеніи была воспріємниєю євдокія иванова дочь кондратьєва (Книга метрика, 1780: 28).

Про становлення моделі іменування свідчить паралельне вживання дво- та трикомпонентних конструкцій одного й того ж імені (*иванъ булгановъ – иванъ ильичъ булгаковъ*): *Александровской пограничной таможни отъ унтерцовнера ивана никитина сына третякова, и жены его анны степановой дочери родилсь сынъ гавріиль, прикрещеніи былъ воспріємникомъ господинъ надворной совѣтникъ иванъ булгаковъ* (Книга метрика, 1780: 28); *отъ городского лъкаря петра петровича самойловича ижены его матроны михайловны родилсь сынъ јванъ, прикрещеніи былъ воспріємникомъ надворной совѣтникъ иванъ ильичъ булгаковъ* (Книга метрика, 1780: 29).

В структурі антропоформул виокремлюємо також так звані антропонімічні конкретизатори – апелятивні лексичні одиниці, які доповнюють однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні формули іменування у складі розгорнутих формул іменування, а також дозволяють точніше класифікувати іменування денотата. Антропонімічні конкретизатори в метричних книгах мають факультативний характер, оскільки формуляр даного типу офіційно-ділового документа не вимагав настільки докладної характеристики особи.

Аналізований матеріал метричної документації Олександрійської Свято-Покровської церкви дає змогу виділити 7 основних типів антропонімічних конкретизаторів:

1) зазначення сімейних відносин – *жена, вдова, зять, дочь, племенница, племянникъ: крутого яра отъ жителей прокопа носового зятя ижены его маріи, родилась дочь марія, прикрещеніи была воспріємницею агафья иванова дочь усатовна* (Книга метрика, 1780: 28); *деревни толстовой житель євстафій ляхъ со вдовою той же деревни жителкою ириною григорьевою дочерью онъ первымъ браком а она вторымъ обвѣнчаны* (Книга метрика, 1780: 31);

2) зазначення правового статусу жінок – *госпожа полковница, солдатка, прапорщика, дія-*

конца: прикрещеніи была воспріємницею госпожа полковница параскева аксентієва караваткина (Книга метрика, 1780: 29);

3) вказівка на соціальний статус особи – *мѣщанинъ, купецъ, служитель, крепостные, каторжная, работница: Александровскаго форштата отъ жителей купца дмитрія нефедова ижены его катерины сынъ родилсь иоанъ, прикрещеніи былъ воспріємникомъ иванъ ободовскій* (Книга метрика, 1780: 29);

4) вказівка на військове звання, чин особи – *солдатъ, podporутчикъ. генераль, капитанъ, саржантъ, прапорщикъ, кондукторъ* (кондуктор – військове звання, яке надавалося художникам у головних, окружних і польових інженерних управліннях), *унтерцовнеръ, капраль, провіантъ майстер, оберкомендантъ, коллежский ассессоръ*. Це найбільша та найчастотніша група антропонімічних конкретизаторів, що пов'язана з військовим профілем Олександрівського форштадта: *александровскаго баталиона отъ солдата григорія спуднева и жены его ирины родилсь сынъ дмитрій, прикрещеніи воспріємникомъ былъ кондукторъ петръ кузьминъ* (Книга метрика, 1780: 27); *отъ господина провіантъ майстера петра Николаева сына дубовицкого, ижены его надежды ивановой дочери родилсь сынъ александръ, прикрещеніи былъ воспріємникомъ господинъ оберкомендантъ николай яковлевичъ лановой* (Книга метрика, 1782: 27);

5) назва соціального стану, пов'язаного з інститутами церкви (*дьячокъ, протопопъ, церковникъ*): *отъ протопопа федора тисаревскаго и жены его, агафії ивановой дочери, родилась дочь анастасія* (Книга метрика, 1780: 29); *отъ церковника івана луганського и жены его маріи родилась дочь марина* (Книга метрика, 1782: 46);

6) вказівка на професію іменованої особи – *городской лъкаръ, господинъ надворной совѣтникъ, цирульникъ, дворецкіи, феришаль, коллежский регистраторъ: Александровскаго баталиона отродителей феришала карпа остпова ижены его дари, родилась сынъ тимофей прикрещеніи воспріємникомъ былъ четвѣртой роты цылорникъ максимъ кострачевъ* (Книга метрика, 1780: 26);

7) етноніми – *гречанка: катерина манилова дочь гречанка родом* (Книга метричная, 1787: 29).

Висновки. Таким чином, досліджуваний матеріал дає можливість виділити такі основні структурні типи антропоформул, зафіксованих у формулярах метричних книг м. Олександрівська: однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні. Найбільшу групу становлять однокомпо-

нентні антропоформули, на другому місці двокомпонентні, найменша кількість трикомпонентних. Крім того, в окрему групу виділяємо антропонімічні конкретизатори, які доповнюють формули імен. Вони складають 7 основних типів: 1) зазначення сімейних відносин (*жєна, вдова, зять, дочь, плємєнниця, плємянникъ*); 2) зазначення правового статусу жінок (*госпожа полковниця, солдатка, прапорицка, діяконца*); 3) вказівка на соціальний статус особи (*мъщанинь, купецъ, служитель, крепостные, каторжная, работ-*

ница); 4) вказівка на військове звання, чин особи (*солдатъ, подпорутчикъ, генераль, флєйщикъ, капитанъ, саржантъ, прапорицъ, кондукторъ, унтерцовнеръ, капраль, провіантъ майстер, оберкомендантъ, коллежский асессоръ*); 5) назва соціального стану, пов'язаного з інститутами церкви (*дьячокъ, протопопъ, церковникъ*); 6) вказівка на професію іменованої особи (*городскои лъкаръ, господинъ надворной совѣтникъ, цирюльникъ, дворецкій, фершалъ, коллежский регистраторъ*); 7) етноніми (*гречанка*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Книга метрика Славенской Епархїи вѣдомства Павловскаго духовного правленїя крепости Александровской церкви Покровской от 1780 года генваря съ 1 дня о раждавшихся, бракосочетающихся и умершихъ съ показанїемъ мѣсяца и числа. ДАЗО. Ф. 1. : Олександрівська ратуша. Оп. 1. Спр. 351. Арк. 25–35 зв.
2. Книга метрика Славенской Епархїи вѣдомства Павловскаго духовного правленїя крепости Александровской церкви Покровской от 1781 года генваря съ 1 дня о раждавшихся, бракосочетающихся и умершихъ съ показанїемъ мѣсяца и числа. ДАЗО. Ф. 1. : Олександрівська ратуша. Оп. 1. Спр. 351. Арк. 35–43 зв.
3. Книга метрика Славенской Епархїи вѣдомства Павловскаго духовного правленїя крепости Александровской церкви Покровской от 1782 года генваря съ 1 дня о раждавшихся, бракосочетающихся и умершихъ съ показанїемъ мѣсяца и числа. ДАЗО. Ф. 1. : Олександрівська ратуша. Оп. 1. Спр. 351. Арк. 44–71 зв.
4. Книга метрика Славенской Епархїи вѣдомства Павловскаго духовного правленїя крепости Александровской церкви Покровской от 1783 года генваря съ 1 дня о раждавшихся, бракосочетающихся и умершихъ съ показанїемъ мѣсяца и числа. ДАЗО. Ф. 1. : Олександрівська ратуша. Оп. 1. Спр. 351. Арк. 56–71 зв.
5. Книга метрика Славенской Епархїи вѣдомства Новомосковского духовного правленїя крепости Александровской церкви Покровской протоіерея романа кошовского 1784 года генваря съ 1 дня о раждавшихся, бракосочетающихся и умершихъ съ показанїемъ мѣсяца и числа. ДАЗО. Ф. 1. : Олександрівська ратуша. Оп. 1. Спр. 351. Арк. 72–89 зв.
6. Книга метричная въ силу єя імператорскаго величества святѣйшаго правителствующаго синода указа, и духовного регламента 29-го пункта на 25-мъ напечатаннаго въ духовномъ правленїи на 1788 годъ учиненная для записии александровскаго посада, святопокровской церкви священнику ѳеодору романову сыну кошевскому съ припесанїемъ его: рожденїе и крещенїе младенцевъ со означенїемъ мѣсяца и числа, ись имянованїемъ родителей и воспрїемниковъ, браками сочетавшихся, и умирающихъ; икоторые младенцы неполучивъ святого крещенїя помрутъ, лишены будутъ христіанскаго погребенїя, подъ симъ значить 1787-го года. ДАЗО. Ф. 1. : Олександрівська ратуша. Оп. 1. Спр. 351. Арк. 122–144 зв.
7. Ковальський А. Історія Олександрівська від заснування до перейменування в Запоріжжя. *Запорозька Січ*. 2006. 7 жовтня (№ 200). С. 5.

REFERENCES

1. Knyha metryka Slavenskoї Eparkhij vѣdomstva Pavlovskaho dukhovnoho pravleniia krepостy Aleksandrovskoi tserkvy Pokrovskoi ot 1780 hoda henvaria съ 1 dnia o razhdavshchyxhsia, brakosochetaiushchyxhsia y umershыkhъ съ pokazaniemъ mѣsiatsa y chysla [The book of the metrics of the Slavnskaya parchy of the department of the Pavlovsk spiritual government of the fortress of the Alexander Church of the Pokrovskaya from 1780 on January 1st of the born, married and dead, with the month and number shown]. DAZO. F. 1. : Oleksandrivska ratusha. Op. 1. Spr. 351. Ark. 25–35 zv. [in the ancient Russian].
2. Knyha metryka Slavenskoї Eparkhij vѣdomstva Pavlovskaho dukhovnoho pravleniia krepостy Aleksandrovskoi tserkvy Pokrovskoi ot 1781 hoda henvaria съ 1 dnia o razhdavshchyxhsia, brakosochetaiushchyxhsia y umershыkhъ съ pokazaniemъ mѣsiatsa y chysla [The book of the metrics of the Slavnskaya parchy of the department of the Pavlovsk spiritual government of the fortress of the Alexander Church of the Pokrovskaya from 1781 on January 1st of the born, married and dead, with the month and number shown]. DAZO. F. 1. : Oleksandrivska ratusha. Op. 1. Spr. 351. Ark. 35–43 zv. [in the ancient Russian].
3. Knyha metryka Slavenskoї Eparkhij vѣdomstva Pavlovskaho dukhovnoho pravleniia krepостy Aleksandrovskoi tserkvy Pokrovskoi ot 1782 hoda henvaria съ 1 dnia o razhdavshchyxhsia, brakosochetaiushchyxhsia y umershыkhъ съ pokazaniemъ mѣsiatsa y chysla [The book of the metrics of the Slavnskaya parchy of the department of the Pavlovsk spiritual government of the fortress of the Alexander Church of the Intercession from 1782 on January 1st of the born, married and dead, with the month and number shown]. DAZO. F. 1. : Oleksandrivska ratusha. Op. 1. Spr. 351. Ark. 44–71 zv. [in the ancient Russian].
4. Knyha metryka Slavenskoї Eparkhij vѣdomstva Pavlovskaho dukhovnoho pravleniia krepостy Aleksandrovskoi tserkvy Pokrovskoi ot 1783 hoda henvaria съ 1 dnia o razhdavshchyxhsia, brakosochetaiushchyxhsia y umershыkhъ съ pokazaniemъ mѣsiatsa y chysla [The book of the metrics of the Slavnskaya parchy of the department of the Pavlovsk spiritual government of the fortress of the Alexander Church of the Intercession of 1783 on January 1st of the born, married and dead, with the month and number shown]. DAZO. F. 1. : Oleksandrivska ratusha. Op. 1. Spr. 351. Ark. 56–71 zv. [in the ancient Russian].

5. Knyha metryka Slavenskoï Eparkhiy vѣdomstva Novomoskovskoho dukhovnoho pravleniia kreposty Aleksandrovskoi tserkvy Pokrovskoi protoiereia romana koshovskoho 1784 hoda henvaria съ 1 dnia o razhdavshchyxhsia, brakosochetaiushchyxhsia y umershыkhъ съ pokazaniemъ mѣsa y chysla [The book of the metrics of the Slavonian paruchia of the department of the Novomoskovsk spiritual government of the church of the Alexander Church of the Intercession of the archpriest of the Koshovsky novel of 1784 from the 1st day of the birth, marriage and death with the indication of the name and number]. DAZO. F. 1. : Oleksandrivska ratusha. Op. 1. Spr. 351. Ark. 72–89 zv. [in the ancient Russian].

6. Knyha metrychnaia vъsyly eia jmperatorskaho velychestva sviatѣishago pravytelstvuiashchago synoda ukaza, y dukhovnoho rehlamenta 29-ho punkta na 25-mъ нареchatannago въ dukhovnomъ pravleniу na 1788 hodъ uchynennaia dlia zapysy aleksandrovskaho posada, sviatopokrovskoi tserkvy sviashchennyku ѳeodoru romanovu сыну koshevskomu съ prypesanyem eho: rozhdenie y kreshchenie mladentsevi so oznacheniemъ mѣsiatsa y chysla, usъ ymianovaniemъ rodytelѣi y vospriemnykovъ, brakamy sochetavshchyxhsia, y umyraiushchыkhъ; ykotorye mladentsы nepoluchyvъ sviatoho kreshcheniia pomrut, lysheny budut khrystianskaho pohrebeniia, podъ sumъ znachytъ 1787-ho hoda [Book Metric in Vsil eï Jmpering in the lines of the holy ruler of the Synod of the Decree, and the spiritual regulations of the 29th paragraph for the 25th printed by 1788 for the record of the Alexander Posad, the Svyatokrovsky Church eodor Romanov to his son Koshu with his repayment and his birth baptism of infants with the signification of the month and number, and the naming will give birth to the first and the next, who are married, and dying; and some infants, having not received holy baptism, will die, they will be deprived of a Christian burial, by this means the year 1787]. DAZO. F. 1. : Oleksandrivska ratusha. Op. 1. Spr. 351. Ark. 122–144 zv. [in the ancient Russian].

7. Kovalskyi A. Istoriiа Oleksandrivska vid zasnuvannia do pereimenuvannia v Zaporizhzhia [History of Oleksandrivska from the foundation to the renaming to Zaporizhzhia]. *Zaporozka Sich*. 2006. July 7 (No. 200). P. 5. [in Ukrainian].

УДК 821.161.2-32.09(477.87)Чендей
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-25>

Тетяна ЛЯХ,
orcid.org/0000-0002-7913-3468
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) tatianalyakh592@gmail.com

«ВСЕ МИНАЄТЬСЯ. ЗАЛИШАЄТЬСЯ ТІЛЬКИ ЛЮДСЬКЕ ДОБРО...»: ФЕНОМЕН ДОБРА В НОВЕЛІСТИЦІ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Одним із ключових у творчості Івана Чендея є феномен добра, який у новелах письменника слід розглядати не лише крізь призму народної моралі, а й у певному онтологічному сенсі, як духовний аспект буття людини. Мета пропонованого дослідження – вивчити феномен добра у новелістиці Івана Чендея та способи його художньої реалізації у контексті об'єктивної реальності та у зв'язку із внутрішньою сутністю людського буття. З'ясовано, що творче осмислення Іваном Чендеєм феномену добра корелює з філософуванням Григорія Сковороди, Еріха Фрома, котрі розглядали цей феномен як суть людського єства. З'ясовано, що феномен добра формує антропологічний аспект творчості Івана Чендея, для котрого це не абстрактна морально-етична категорія. Це насамперед вчинки людини, її ставлення до світу. У розумінні письменника, людина є джерелом добра і повинна дарувати це благо світові та іншим людям («Вікна у світ»). Етичні питання людської моралі та добра Іван Чендей творчо осмислює крізь призму метафізичного горизонту людського буття, що явлений у внутрішніх переживаннях, спогадах персонажів («Син»). Феномен добра в новелах І. Чендея також корелює з дитячим світом, який є уособленням сакрального в душі людини («Жорно», «Да святиться ім'я його!»). Іван Чендей розглядає добро у тісному зв'язку з Богом і християнськими цінностями, – любов'ю до ближнього, повагою до батьків і старших, співчуттям і милосердям до скривджених. Письменник часто ставить своїх персонажів перед моральним вибором, і коли людина відступає від добра, наслідки бувають сумними або трагічними («Тестамент», «Криниця діда Василя»). Вивчення феномену добра в новелістиці Івана Чендея з'ясовує філософське бачення письменником людини у світі, спонукає до подальшого дослідження творчості автора та української новелістики у міждисциплінарному контексті.

Ключові слова: Іван Чендей, феномен добра, метафізичний дискурс, новела, символ, концепт, ліризм.

Tetiana LIACH,
orcid.org/0000-0002-7913-3468
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Public Health and Humanitarian Disciplines
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) tatianalyakh592@gmail.com

“EVERYTHING PASSES. ONLY HUMAN GOODNESS REMAINS...”: THE PHENOMENON OF GOODNESS IN THE SHORT STORIES OF IVAN CHENDEI

The phenomenon of goodness in the work of Ivan Chendei should be considered not only through the prism of morality, but also in a certain ontological sense. Writer considered goodness as an integral part of the spiritual aspect of human being. The aim of the article is to research the phenomenon of goodness in I. Chendei's short stories and the artistic realization of this phenomenon in the context of objective reality and in connection with the inner essence of human existence. I. Chendei's understanding of the phenomenon of goodness correlates with the philosophy of Skovoroda and Fromm. They considered goodness as the essence of human being. The phenomenon of goodness forms the anthropological aspect of I. Chendei's work. Goodness includes the actions of a person, his attitude to the world. In the writer's understanding, human is the source of goodness and should give it to the world and other people (“Vikna u svit”). The issues of human morality and goodness understood by I. Chendei through the prism of the metaphysical horizon of human existence, manifested through the feelings and memories of the characters (“Son”). The phenomenon of goodness in the short stories by I. Chendei also correlates with the children's world (“Zhorno”, “Da sviatytsia imia yoho!”). Writer considered goodness in close connection with God and Christian values – love, respect, compassion and mercy. Chendei's characters often make a choice, and when person departs from goodness, the consequences could be sad or tragic (“Testament”, “Krynytsya Dida Vasylia”). The study of the phenomenon of goodness clarifies the Chendei's philosophical vision of person in the world, prompts further study of Ivan Chendei's work and the short story genre of Ukrainian literature according to the interdisciplinary research.

Key words: Ivan Chendei, phenomenon of goodness, metaphysical discourse, short story, symbol, concept, lyricism.

Постановка проблеми. Творчість І. Чендея охоплює той період українського соціуму, коли людина намагалася вийти з-під влади політико-ідеологічних моделей буття, а тому перебувала в ситуації екзистенційного вибору, прагнула свободи самовираження. Ця тенденція зумовила у творчості І. Чендея розвиток відповідного соціокультурного дискурсу, в якому людські цінності є маркерами світовідчуття письменника. Акцентування автором морально-етичних модусів буття також викликане філософськими рефлексіями шістдесятництва (див.: Мовчан, 2022), яке «було освячене кантівським розумінням людини-індивідуума, яка аргіогі підкоряється лише вимогам морального закону (імперативу) і вже цим виступає як мета сама собою, через що має право на беззастережну цінність і не може використовуватися тільки як засіб» (курсив автора – Т.Л.) (Тарнашинська, 2008: 188).

І. Чендей прагнув знайти пояснення і відповіді на онтологічні питання радянських реалій, однак при цьому він завжди осмислював їх у гуманітарному, вселюдському контексті, крізь призму долі окремої людини поза часом і суспільством. Одним із таких універсальних феноменів для письменника було добро, що є фундаментальною категорією етики, філософії, релігії, культури.

Добро відображає сукупний зміст вимог і цінностей моральної свідомості. За давніх часів розуміння добра визначалося переважно уявленнями про міфологічно санкціоноване, узвичаєне, цінне або корисне для людського життя і діяльності. Концептуальне наповнення добра відбувалося в античності (як поняття блага у Платона і Аристотеля), християнстві (втілення божественної волі), європейській філософській думці Нового часу (добро як раціоналістична корисність) тощо. Кант визначає добро як відповідність волевияву або вчинку людини апріорному моральному закону, Гегель – як визначення абсолютного духу (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 164).

Суть добра і зла переосмислює Ф. Ніцше («По той бік добра», «Генеалогія моралі»). Філософ кидає виклик усталеним етичним нормам і декларує відносність людських цінностей. Онтологічного сенсу феноменам добра і зла надає Е. Фромм: «Добро полягає в тому, що ми все більше наближуємо наше існування до нашої істинної сутності, зло – в постійно зростаючому відчуженні між нашим буттям і нашою сутністю» (Фромм, 1992: 107).

В українській філософській думці в осмисленні феномена добра важлива роль належить Г. Сковороді, що акцентував на людинознавчій,

етико-гуманістичній проблематиці, духовній першооснові людини, а головне, – боротьбі з власною «злою волею» і пошуку Бога як невидимої натури, істини і добра (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 586-587).

Творче осмислення добра І. Чендеєм корелює з філософуванням Г. Сковороди, Е. Фрома, доповнює світоглядні настанови шістдесятництва. Як слушно зауважує Л. Тарнашинська, «творчо засвоюючи модерну філософську рефлексію Заходу не стільки як лектуру, скільки як дух часу, шістдесятники наповнювали її сковородинівським духом, витворюючи на теренах України специфічно український тип філософії як способу нонконформістського буття» (Тарнашинська, 2008: 175). У розумінні І. Чендея, добро є духовним аспектом буття, що зумовлено не тільки морально-етичними канонами, а й пантеїстичним світосприйняттям людини, її етноментальністю.

Аналіз досліджень. Одним із перших дослідників, котрий відзначив духовно-антропологічний модус феномена добра у творчості І. Чендея, є М. Жулинський. За словами вченого, І. Чендей «<...> заради того, щоб добро і справедливість, любов до ближнього і віра в щасливий день України утверджувалися, запалив духовну свічу творчості і її світлом розгортає темін у людських душах» (Жулинський, 2002: 14).

Дослідник підкреслює зв'язок філософування письменника з тими цінностями, які віками творить народ і які стали міцним підґрунтям творчості автора: «Художній твір для Чендея є «духовною субстанцією», у якій живе самосвідомість художника, його світовідчуження, світорозуміння, його переживання історичної долі закарпатців, їхньої ментальності, психодуховного змісту життєактивності» (Жулинський, 2007: 12).

Відображення морально-етичного виміру нації у творах І. Чендея спостеріг М. Хорошков. На думку дослідника, своєрідність морально-етичної проблематики творчості І. Чендея насамперед була зумовлена неоднозначним дискурсом радянської епохи. Тому вже в дебютній збірці новел та оповідань І. Чендея «Чайки летять на Схід» (1955) дослідник акцентує на відображенні соціокультурних проблем: національній та соціальній дискримінації, бездержавності, економічному зубожінні, культурній ізоляції й неможливості продукування соціальних та культурних смислів (Хорошков, 2012: 166). Заглиблення в духовний світ людини, увага до позачасових категорій та цінностей (родина, пам'ять про предків, совість, справедливість, ідея добротворення тощо) М. Хорошков сприймає «як спосіб втечі від штучно створених і

насилницьки насаджуваних естетичних канонів соціалістичного реалізму» (Хорошков, 2012: 167).

Художній ідеал у творах І. Чендея стає предметом уваги О. Козій. Дослідниця переконана, що цей ідеал «формувався в умовах патріархальної моралі, яка високо ставила людину, що тонко відчуває світ та усвідомлює своє місце в ньому, людину, якій притаманні самокритичність, почуття честі, порядності, відповідальності» (Козій, 2007: 117).

Р. Мовчан вивчає прозовий доробок І. Чендея у всеукраїнському культурному просторі 1960-х років, зокрема у контексті творів письменників-шістдесятників. Дослідниця простежує аксіологічні маркери літератури окресленої епохи: «проблеми, які стосуються історичної пам'яті й національної ідентичності, особистості й гідності кожного, боротьби за національно-духовні цінності, моральні імперативи, духовного й морального яничарства, екзистенційної самотності й занепаду українського села та ін.» (Мовчан, 2022: 69). Таке прочитання творчості І. Чендея у контексті шістдесятництва відкриває нові, недосліджені аспекти його прози, прояснює осмислення письменником феномена добра крізь призму філософії шістдесятництва.

Мета статті. Дослідники осмислюють аксіологічні константи творчості І. Чендея здебільшого у відношенні до політико-ідеологічних або етико-культурних чинників. Однак феномен добра у творах письменника слід розглядати не лише крізь призму народної моралі, а й у певному метафізичному сенсі, адже для І. Чендея добро є духовним аспектом буття людини. Мета пропонованого дослідження – вивчити феномен добра у новелістиці І. Чендея та способи його художньої реалізації не лише у контексті об'єктивної реальності, а й у зв'язку із внутрішньою сутністю людського буття. Об'єктом пропонованого дослідження є новелістика письменника, адже відображення психології людини, динаміки її почуттів стає одним із канонів новели ХХ століття. Крім цього, жанр новели, за словами М. Жулинського, «можна вважати чи не найдосконалішим засобом вияву його (І. Чендея – Т.Л.) письменницької індивідуальності. Етапи творчого розвитку письменника визначаються саме новелами та оповіданнями, в яких здобували своє соціальне і морально-психологічне обличчя його герої, формувалися поетика й стильові особливості, визрівала своєрідність творчої манери» (Жулинський, 1982: 17).

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи шістдесятництво як художньо-естетичне явище, Л. Тарнашинська підкреслює, що митці

«<...> художньо «освоювали» гето-центризм – залежність людини від багатьох інших чинників: 1) ментального; 2) навколишньої природи; 3) міжособистісного, коли замість художньої моделі суспільство – людина – суспільство утверджувалась інша художня модель: людина – людина – людина в контексті соціуму, тобто інтеграція в соціальне Ми через інше індивідуальне Я, де Ми – більшою мірою соціум, а меншою мірою – держава; окремо – міжособистісного досвіду безпосереднього спілкування індивідуальних мистецьких Я – окремих мистецьких світів» (курсив автора – Т.Л.) (Тарнашинська, 2008: 169-170). Окреслена антропоцентрична схема може послужити орієнтиром для вивчення феномену добра та дотичних до нього морально-етичних категорій у новелістиці І. Чендея.

Антропософський аспект творчості письменника відзначає М. Жулинський, за словами котрого, І. Чендей у своїх оповіданнях «досліджує характер верховинця, виписує його рельєфно, масштабно, перевіряє в різних ситуаціях, як правило, складних, драматичних <...> Висока майстерність Чендея-новеліста дозволила зосередити в цих характерах стрімкі течії історичного життя народу, тому й закономірно, що саме характер героя став своєрідним ядром, в якому сконцентрувались етика й поетика його епічної оповіді» (Жулинський, 1982: 10).

У розумінні І. Чендея, добро – не абстрактна морально-етична категорія, а насамперед – вчинки людини, її ставлення до світу, адже добро закладене у природі й речах навколо. Такий підхід визначає цілісність людини Чендея. Саме людина повинна нести добро світові та іншим людям. Таким є образ учительки в ліричній новелі «Вікна у світ»: «Бувають люди, яких зустрів у житті і які потім з тобою всюди і завжди. Ти бережеш їх образ у пам'яті, і тобі радісно стає, коли думаєш про них. <...> Бо ти побачив у них велике і світле, і сам хотів бути таким, як вони. Ти завжди радієш, зустрічаючись з ними, вдячний їм, що сповнили тебе високого чуття людини» (Чендей, 2003: 54).

Етичний дискурс І. Чендея переходить в онтологічну площину. Торкаючись питань людської моралі, письменник прагне осмислити метафізичний горизонт людського буття, явлений у внутрішніх переживаннях, спогадах персонажів. У новелі «Син» автор відображає переживання Данила Катрича, котрий приїхав у село навідати батька. Драматизація (дія твору відбувається протягом однієї ночі в одному місці), психологізм, внутрішній сюжет, ретроспекція, асоціативне мислення, автобіографізм, першоособова нарація розкрива-

ють внутрішній стан людини, котра опинилася на самоті із власними спогадами і замислилася про сенс життя.

Феномен добра в новелі «Син» виявляється в екзистенційних пошуках людиною сенсу буття, усвідомленні персонажем зв'язку зі своєю малою батьківщиною, рідною домівкою. Адже саме рідний дім є не лише вмістилищем «родової пам'яті», він є духовним центром, який дає людині снагу і сили у найважчі моменти життя, підживлює її інтуїцію, допомагає розпізнати важливе. В рідному домі розпочинається духовне прозріння сина: «він відчував рідний дім кожною клітиною свого єства, знову й знову проникався рідним попелищем, в ньому виростало велике, радісне, невідоме досі чуття» (Чендей, 2003: 10). Батьківська хата актуалізує пам'ять Данила. Спогади і самоаналіз ведуть персонажа до розгадки сенсу власного буття: «А що вчинив я для того, аби приносити людям тільки добро?» (Чендей, 2003: 19).

Феномен добра найповніше розкриває образ батька Данила. Старий відчуває внутрішній спокій людини, котра гідно прожила своє життя: «Все минається. Залишається тільки людське добро... От вчинив ти добре чоловіку, залишилося воно, те добре, і довго-довго буде гріти!» (Чендей, 2003: 13). Своїм добром до людей, своєю працею, любов'ю і шаную до родини та дітей старий майстер Яків Катрич наповнив своє життя найвищим сенсом: «В моєму серці нині стільки добра, стільки добра!.. Думаю не раз так: стачило б того добра для всіх людей світу...» (Чендей, 2003: 14). На противагу радісним і спокійним думкам старого, внутрішні переживання його сина ведуть до усвідомлення ним неповноти власного буття попри всі свої, здавалось, немалі досягнення: «Певно, вперше в житті він, інженер з освітою, з посадою, що має тепле сімейне кубельце (так-так, саме кубельце), позаздрив тому простому селянину, життя якого, здається було за плечима, який мав ніч спокійну, якого не шарпали думи, не гризли докір і сумління» (Чендей, 2003: 22).

У філософуванні І. Чендея добро і любов до ближнього наповнюють буття людини сенсом, відсутність якого прирівнюється до фізичної смерті: «Можна померти, залишившись живим!... Хіба ти не помер для іншої людини, коли перестав жити в її серці?.. Коли ти для тої “іншої” залишився байдужим, холодним, як крига? Така смерть страшна... Ти сам ходиш, як живий мертвець... Поміж живих мерців...» (Чендей, 2003: 21).

Феномен добра у новелах І. Чендея оприявнюється не лише у вчинках персонажів. Добро для

письменника – це також віра в людей, у справедливість і її торжество. Саме у такій ситуації опинилися персонажі новели «Жорно», також батько і син. Першоособова нарація сповнює твір ліризмом. Оповідь ведеться від імені сина Дмитра. Це дає змогу авторові змалювати художній простір новели у двох планах: містичні переживання Дмитром світу як казки, що корелює з добром, та реальний світ, у якому панують людська підлість і злість. Символом казкового світу є Замкова гора, образ якої в уяві хлопця викликає візію давнього минулого, коли край ще не був заселений людьми: «Замкова гора на обрії чорніла німим велетнем. Я вдивлявся в неї. Враз мені помарилося, що гора-велет прибрела до Хуста з давніх-давен, зупинилася на околиці, де Ріка вливається у Тису, зачарована довколишньою красою. Потім неподалік підніжжя гори почали селитися люди» (Чендей, 2003: 16-17).

На тлі цього казкового пейзажу з Онуфрієм і його сином Дмитром дорогою трапилася пригода. Коли вони їхали з Вишкова і везли нове жорно, їх зупинив Олодарко Цимботка – «син сільського нотаря з часів старої Австро-Угорщини». І хоч він добре знав Онуфрія ще з дитинства, проте сварився «наче ніколи ніде батька не подибував, а тепер упіймав не просто тих, що їхали мирно від села до села, а страшних нічних розбійників із здобиччю» (Чендей, 2003: 18).

І. Чендей психологічно тонко через мову, жести, портретні деталі персонажа розкриває його підступний і задрісний характер. Щоб вислужитися перед угорською «гонведською адміністрацією», Цимботка почав чіплятися до кожної дрібниці, бо ворог має бути покараний, а він, звісно, винагороджений. Зрештою, було знайдено найбільшу провинку Онуфрія: «<...> величаєш коня іменем фундатора нашої великої держави?.. Отаку має честь у тебе дохла, паскудна шкапа? Отаку нечесть має в тебе наш великий і святий король Іштван?..» (Чендей, 2003: 21-22).

Асоціації, які викликало ім'я коня в угорського офіцера, до котрого було доправлено «порушників», призвели до несподіваної розв'язки новели. Офіцер мимоволі згадав своє радісне дитинство: «Стояв офіцер уже не перед бараками під Замковою горою в Хусті. Він хлопчиком сидів на возі і з крилатою дитячою радістю дивився, як його батько впрягає до воза Пішту і Лоція. Коні мудро ставали по своїх місцях, батько застібав пряжки, затавав на потрібні кільця посторонки, накидав коням через голови ошийники. Ще клав між полудрабки великий оберемок сіна і застилав рядном.. Офіцерові пахло давніми днями дитин-

ства і далеким задунайським селом...» (Чендей, 2003: 26).

Відтак, замість того, щоб «засадити до тюрми зненавиджених русинів» (Чендей, 2003: 25), як того хотів Цімботка, офіцер дає протилежний наказ: відпустити Онуфрія з сином, бо «хто ж тоді жорно доставить у Зелену Долину» (Чендей, 2003: 27), а щоб забезпечити їх від нових несподіванок у дорозі, надав їм патрульного, щоб провів їх аж до села.

Особисті переживання головного персонажа новели Дмитра, від імені котрого ведеться оповідь, та представника угорських гонведів, явлених у його спогадах, дають змогу розглядати феномен добра не тільки в соціально-політичному контексті, а й в онтологічному. І. Чендей прагне утвердити думку, що кожна людина може робити добро, незалежно від національності чи положення в суспільстві. Феномен добра у творі корелює з дитячим світом, який також є уособленням добра в душі людини (Дмитро, офіцер).

У ліричній новелі І. Чендея «Да святиться ім'я його!» сенс добра також розкривається через внутрішні переживання і спогади ліричного суб'єкта. Твір автобіографічний, адже відображає один із літературних вечорів у школі, гостем на якому є головний персонаж, молодий письменник, від імені якого ведеться розповідь. Авторіві вдається гнучко поєднати у творі дві часові площини: реальний час і школу, куди щойно прийшов письменник, його хвилювання, розмову з дітьми, і минуле, явлене у дитячих спогадах ліричного суб'єкта. Містком між ними є символічна художня деталь, – хліб. Окраєць хліба, недбало кинутий на шкільному подвір'ї, викликає в ліричного суб'єкта шквал емоцій: обурення, злість, і, водночас, – теплі спогади дитинства, що оприявнюють щось дуже важливе: «якось дивовижно з'ясувалося і просвітилося те, що тайною ховалося, мабуть, всього лишень для того, аби таки при слухній нагоді з'явитися» (Чендей, 2003: 90).

Образ хліба є ідейним центром новели, символом духовності та добра. Такою семантикою народ наділяв хліб ще в давнину: «Хліб – символ життя, йому поклонялися так само, як і Сонцю. Споконвіків людина молилася до неба, землі, Сонця, Місяця, щоб вони сприяли врожаю, бо то основний харч для тіла і душі, бо то є видимий світ Божого життя. Хліб є символом єдності, у ньому безконечна вічність єднання живих з душами предків, єдина доля для всіх людей» (Войтович, 2002: 561). Крім цього, хліб своєю формою нагадує коло, що архетипово символізує безсмертя, вічність. Так, у філософуванні та світі

символів Г. Сковороди, куля та округлі предмети «<...> найбільш закінчені, замкнуті, досконалі. Усе у світі рухається через протилежності у колі і таким чином примирює суперечності, бо у колі все повертається до самого себе і до свого початку» (Огородник, 1999: 258).

Таким сакральним змістом сповнений образ хліба у дитячих спогадах ліричного суб'єкта, адже асоціюється насамперед із двома великими святами, – Різдом та Великоднем: «<...> не побожною та молитвами, не церковними обрядами й ритуалами з дитинства вкарбувалися в пам'ять Різдо і Великдень.

Запам'ятались вони сподіваннями та чеканням перш за все пшеничного білого, запахушого печеного хліба, що його наша мама усього двічі на рік пекла до великих свят!..

Саме в хлібі і було найбільше свято для нас, малих!

Білий хліб був для нас великою і світлою радістю!..» (Чендей, 2003: 92).

Хліб також уособлює казку, диво, що рано чи пізно має трапитися з кожною людиною: «А на столі найбільшим паном над панамі завжди нам здавався наряджений оздобами пшеничний хліб – ставав-бо він не просто ознакою благородного достатку й ситості, але й отою співучою радістю, в котрій таїлася дивовижна казка Різдва і зими, щедріючого сонця ще ранньої весни чи провесни з Великоднем» (Чендей, 2003: 92).

Саме віра в добро, заново пережите диво дитинства наштовхнули письменника розповісти на літературному вечорі дітям казку про хліб, що в новелі виконує функцію тексту в тексті. І хоч виховна бесіда про хліб безпосередньо стосувалася сучасних реалій («А по ниві тій владно і поважно плив комбайн з тим самим комбайнером»; «Чи поважає тракториста-сівача, комбайнера-жнеця, мельника, пекаря, продавця хлібного магазину той, хто може кусень хліба кинути на землю?» (Чендей, 2003: 94-95)), казка разом зі спогадами ліричного суб'єкта творить певну двоплановість, адже в ній ідеться про онтологічні модули, які існують у бутті людини з моменту світотворення.

Саме такими онтологічними феноменами є добро і зло, сакральне і профанне, тлінне і вічне, про які промовляють алегоричні образи казки «Хліб і золото». Паляницю не прийняв до себе багатій, але радо прийняв бідняк, і відтоді його родина завжди була сита. Золото, яке обрав багатій, принесло йому злидні і голод. Є у цих казкових символах і аллюзія на філософування Сковороди. Ці антитетичні образи увиразнюють

феномен добра у творі, безперечним символом якого виступає хліб. Крім цього, хліб як концепт явлений у новелі у двох мікрообразах: «окрушина білого хліба – лежала в пилюзі на витопаному подвір'ї коло самого входу» (Чендей, 2003: 90), що символізує реальний світ, адже її персонаж побачив у актуальному часі, і «наряджений оздобами пшеничний хліб», що здавався «на столі найбільшим паном над панами» (Чендей, 2003: 92), втілює добрий казковий світ дитячих спогадів. Ці дві іпостасі хліба уособлюють протилежні аксіологічні маркери: радянських реалій, коли божественну суть людини замінювали атеїстичними деклараціями, та істинний аспект буття, який визначає віра в Бога, добро, справедливість. Таку істинну, сакральну семантику хліба підсилюють останні слова новели, винесені у заголовок: «<...> про хліб думав я, повторючи: *“Да святиться ім'я його!”*» (курсив автора – Т.Л.) (Чендей, 2003: 98).

Феномен добра розкривається не лише через морально-етичний аспект ставлення до хліба як до результату праці людини. Дитячі спогади, передчуття дива являють читачеві метафізичну площину, де добро корелює з вірою людини, визначає сенс буття. Таке осмислення І. Чендеєм добра підтверджує тезу Л. Тарнашинської про те, що в епоху шістдесятництва «мистецтво в умовах тоталітарної держави з її інституціями та відлагодженим механізмом насилля, попри декларовану безбожність, усе ж перебувало в «лоні» християнської традиції апелювання до совісті» (Тарнашинська, 2008: 180).

І. Чендей осмислює добро у тісному зв'язку з Богом і християнськими цінностями – любов'ю до ближнього, повагою до батьків і старших, співчуттям і милосердям до скривджених. Відповідно, вчинки його персонажів, що суперечать цим істинам, сприймаються як зло. Е. Корет, роздумовуючи про суть зла у метафізичному сенсі, веде мову про «фізичне зло (*malum physicum*)», яке криється в реальній (фізичній) влаштованості речей і подій, та «моральне зло (*malum morale*)», що полягає у вільному (моральному) виборі людини (Корет, 1998: 170). Саме перед таким моральним вибором часто ставить своїх персонажів І. Чендей. Автор наче дає їм право власного вибору і вже потім відображає його наслідки, сумні чи трагічні.

У новелі «Тестамент» Гаврило відступає від законів добра і християнських заповідей, не виконавши останньої волі помираючої матері. Він обманом і підкупом переробив її заповіт («тестамент»), щоб отримати по її смерті землю, яка була призначена його сестрі. Син несе помираючу матір на плечах до «нотарського уряду», попри

те, що така дорога завдавала їй важких мук. Тема нешанобливого ставлення дітей до батьків досить традиційна в українській новелі («Що записано в книгу життя» М. Коцюбинського», «Святий вечір» В. Стефаника, «Дід» Марка Черемшини, «Баба» І. Синюка). І. Чендей на тлі такого традиційного морально-етичного аспекту осмислює долю персонажа в онтологічній площині: чи можливе буття людини, котра, не виконавши материнського заповіту, заперечує родинні, а відтак – загальнолюдські цінності? Стара померла, згодом син отримає спадок, проте він не отримав найголовнішого – материнського благословення: «повисла голова старої, немов Семениха відвернула від сина» (Чендей, 2003: 38).

Добро є не лише духовним елементом життя, а й самим життям, природою, речами, які його наповнюють. Саме тому в новелах І. Чендея художні деталі і образи відіграють також аксіологічну роль. М. Жулинський відзначає такі образи-концепти у творах автора: «Верховина, Дім, Обійстя, Колиска, Гори, Майстер... Кожен із цих образів-концептів є своєрідним енергетичним патерном, універсальною субстанцією, що єднає світ реальний і світ духовний, сполучає матерію і свідомість, своєрідним ідейно-духовним і композиційним центром художньо-естетичної світобудови» (Жулинський, 1982: 13).

До ряду названих концептів поетичної аксіології І. Чендея можемо також віднести образ дерева. У новелі «Криниця діда Василя» старий горіх поєднує два протилежні аксіологічні підходи: цінність духовну і матеріальну. Старий Василь не давав рубати горіха. Проте після смерті діда сини продали його дім, горіха зрубали, криниця всохла. М. Жулинський називає цей вчинок нащадків Василя знищенням внутрішніх зв'язків зі своєю «родовою пам'яттю» (Жулинський, 1982: 15). Н. Мафтин підкреслює міфологічне наповнення образу дерева: «Горіх, що росте на садибі, посаджений далекими дідовими предками, у сприйнятті читача трансформується в міфічне дерево життя, дерево роду. <...> На зрізі ідейно-оцінного рівня композиції він також несе важливе навантаження: символізує духовність, зв'язок із рідною землею, вкоріненість у власну ідентичність» (Мафтин, 2022: 62).

Семантика образу дерева, яке не давав зрубати Василь і яке зрубали нові господарі, прояснює авторове розуміння добра і зла: добро – це збереження пам'яті, а отже існування духовне, існування поза часом і простором, самоідентифікація, натомість зло – руйнація, деструкція, небуття і забуття. Тому, коли зрубали горіха, всохла кри-

ниця – «символ чистоти й невичерпності народних джерел честі, совісті, благородства, вірності своїй землі, духовним і моральним заповітам народу» (Жулинський, 1982: 16).

Продовження мотиву руйнації у контексті аксіологічного дискурсу І. Чендея спостерігаємо в новелі «Сосна і баба». Цей твір можна назвати антитезою до новели «Криниця діда Василя». Якщо Василь за свого життя зберіг горіха і криницю як пам'ять свого роду для прийдешніх поколінь, то баба, навпаки, не відчуває краси і символіки дерева і незаконно рубає сосну, бо на її грядках нічого не росте. Автор наче протиставляє ницість баби Фені, що навіть зовні схожа на «сморчка», і велич сосни: «Диким було безглуздя зухвалої холодної і голодної ницісті, що повалило сосну – похилена кроною, крислату, покручену конарами в самому небі, проте могутню у своїй віковій силі і, здавалося, неминучості. <...> Не вистояла сосна, не збереглася, не залишилася для нових весен, літ, осей, зим. А скільки вранішніх сонць ласкало, пестило її, скільки зим казкових із білими інеями та сніговими завірюхами запам'ятала вона!.. Нема сосни!...» (Чендей, 2003: 102).

Висновки. І. Чендей творчо осмислив онтологічні модуси сучасного йому суспільства у гуманітарному, вселюдському контексті. Одним із таких універсальних феноменів для письменника стало добро, що є невід'ємною складовою буття його персонажів. Осмислення автором добра корелює з філософуванням Г. Сковороди,

Е. Фрома, котрі розглядали цей феномен як суть людського ества. Добро формує антропологічний аспект творчого мислення І. Чендея: воно – у вчинках людини, її ставленні до світу, сама людина є джерелом добра і повинна дарувати це благо іншим («Вікна у світ»).

Питання людської моралі та добра І. Чендей розглядає крізь призму метафізичного горизонту людського буття, що явлений у внутрішніх переживаннях, спогадах персонажів. У новелі «Син» феномен добра розкривається в екзистенційних пошуках людиною сенсу буття, усвідомленні персонажем зв'язку зі своєю малою батьківщиною, рідним домом. Феномен добра у новелах І. Чендея також корелює з дитячим світом, який є уособленням сакрального в душі людини («Жорно», «Да святиться ім'я його!»).

Письменник вбачає добро у тісному зв'язку з Богом і християнськими цінностями – любов'ю до ближнього, повагою до батьків і старших, співчутті й милосерді до скривджених. Відповідно, вчинки його персонажів, що суперечать цим цінностям, можна сприймати як зло. Автор часто ставить своїх персонажів перед моральним вибором, наслідки якого стають для них сумними або трагічними («Тестамент» «Криниця діда Василя», «Сосна і баба»).

Вивчення феномену добра в новелістиці Івана Чендея з'ясовує філософське бачення письменником людини у світі, спонукає до подальшого вивчення творчості автора та української новели ХХ століття у міждисциплінарному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Войтович В.М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
2. Жулинський М. Духовна свіча Івана Чендея. *Чендей І. Вибране: в 2 т. Ужгород: Карпати, 2003. Т. 1. Оповідання, повісті.* С. 5–14.
3. Жулинський М. Іван Чендей: художнє формування національного образу світу. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Вип. 11: Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті.* Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2007. С. 11–13.
4. Жулинський М. Історія його краю – в його творах. *Чендей І.М. Вибрані твори: В 2-х т. К.: Дніпро, 1982. Т. 1. Оповідання. Птахи полишають гнізда...: роман.* С. 5–18.
5. Козій О. Ідеал як складник художньої концепції Івана Чендея. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Вип. 11: Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті.* Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2007. С. 117–119.
6. Корет Э. Основы метафизики. К.: Тандем, 1998. 248 с.
7. Мафтин Н. Жанрово-стильові особливості малої прози Івана Чендея. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* Вип. 1(47). 2022. С. 59–66.
8. Мовчан Р. Творчість Івана Чендея в українському культурному просторі 1960-х років. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.* Вип. 1 (47). 21022. С. 67–74.
9. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні: курс лекцій. К.: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО, 1999. 543 с.
10. Тарнашинська Л. Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 534 с.
11. Філософський енциклопедичний словник/ ред. колегія: В.І. Шинкарук (гол.) та ін.; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2002. 744 с.
12. Фромм Э. Душа человека. М.: Республика, 1992. 430 с.

13. Хорошков М. Проза Івана Чендея в контексті морально-етичних пошуків літератури другої половини ХХ століття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 28. 2012. С. 166–168.
14. Чендей І.М. Вибране: в 2 т. Ужгород : Карпати, 2003. Т. 2. Оповідання, роман. 518 с.

REFERENCES

1. Voitovych V.M. *Ukrainska mifolohiia* [Ukrainian mythology]. Kyiv, 2002. 664 s. [in Ukrainian].
2. Zhulynskiy M. *Dukhovna svicha Ivana Chendeia* [Dukhovna svicha Ivana Chendeia.]. Chendei I. *Vybrane* [Selected works]: v 2 t. Uzhhorod, 2003. Т. 1. Оповідання, повісті. S. 5–14. [in Ukrainian].
3. Zhulynskiy M. *Ivan Chendei: khudozhnie formuvannya natsionalnoho obrazu svitu* [Ivan Chendei: artistic formation of the national image of the world]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Vyp. 11: *Tvorchist Ivana Chendeia v zahalnoukrainskomu literaturnomu konteksti*. Uzhhorod, 2007. S. 11–13. [in Ukrainian].
4. Zhulynskiy M. *Istoriia yoho kraiu – v yoho tvorakh* [The history of his region – in his works]. Chendei I.M. *Vybrani tvory* [Selected works]: V 2-kh t. K., 1982. Т. 1. Оповідання. *Ptaky polyshaiut hнизda...: roman*. S. 5–18. [in Ukrainian].
5. Kozii O. *Ideal yak skladnyk khudozhnoi kontseptsii Ivana Chendeia* [The ideal as a component of Ivan Chendei's artistic concept]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Vyp. 11: *Tvorchist Ivana Chendeia v zahalnoukrainskomu literaturnomu konteksti*. Uzhhorod, 2007. S. 117–119. [in Ukrainian].
6. Koret E. *Osnovy metafiziky* [Basis of metaphysics]. K., 1998. 248 s. [in Russian].
7. Maftyn N. *Zhanrovo-stylovi osoblyvosti maloi prozy Ivana Chendeia* [Genre and stylistic features of Ivan Chendei's short prose]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 1 (47). 2022. S. 59–66. [in Ukrainian].
8. Movchan R. *Tvorchist Ivana Chendeia v ukrainskomu kulturnomu prostori 1960-kh rokiv* [Works of Ivan Chendei in the Ukrainian culture of the 1960s]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 1 (47). 2022. S. 67–74. [in Ukrainian].
9. Ohorodnyk I.V., Ohorodnyk V.V. *Istoriia filosofskoi dumky v Ukraini: kurs lektsii* [History of philosophical thought in Ukraine: a course of lectures]. K., 1999. 543 s. [in Ukrainian].
10. Tarnashynska L. *Prezumptsiia dotsilnosti: Abrys suchasnoi literaturoznavchoi kontseptolohii* [Presumption of expediency: Outline of modern literary conceptualization]. K., 2008. 534 s. [in Ukrainian].
11. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv, 2002. 744 p. [in Ukrainian].
12. Fromm E. *Dusha cheloveka* [Soul of man]. M., 1992. 430 s. [in Russian].
13. Khoroshkov M. *Proza Ivana Chendeia v konteksti moralno-etychnykh poshukiv literatury druhoi polovyny XX stolittia* [Ivan Chendei's prose in the context of moral and ethical searches of the literature of the second half of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 28. 2012. S. 166–168. [in Ukrainian].
14. Chendei I.M. *Vybrane* [Selected]: v 2 t. Uzhhorod, 2003. Т. 2. Оповідання, роман. 518 с. [in Ukrainian].

ПЕДАГОГІКА

УДК 373. 3. 29(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-26>

Світлана ЄЛДІНОВА,

orcid.org/0000-0002-1759-3274

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
(Кропивницький, Україна) *eldinova-svetlana@ukr.net*

Наталія ЦУКАНОВА,

orcid.org/0000-0002-6480-8717

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
(Кропивницький, Україна) *tsukanova-nata@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Статтю присвячено проблемі формування соціальної компетентності в учнів молодших класів у навчально-виховному процесі початкової школи. Визначено, що ступінь розвитку соціальної компетентності є характеристикою освіченості людини й народу загалом. За допомогою соціальних компетентностей людина виражає себе, свій внутрішній світ, світобачення, свій естетичний, етичний, світоглядний та інтелектуальний розвиток.

Формування в учнів початкових класів соціальних компетентностей – основне завдання, яке постає перед закладом початкової освіти. У молодших школярів зростає роль аксіологічних засад виховання, адже індивід, який не має сформованих соціальних ціннісних орієнтацій, відчуває недовіру до суспільства, виявляє агресію, втрачає індивідуальність. Тому головне завдання виховання учнів в початковій школі – розкрити дітям соціальний світ і допомогти здобути соціальний досвід, зрозуміти свої місце в соціумі.

У процесі формування соціальної компетентності період молодшого шкільного віку надзвичайно важливий. Саме в цей час дитина набуває нових соціальних ролей і вже здатна до самостійної діяльності, розв'язання життєвих проблем, рефлексії, вироблення соціальних стратегій життєдіяльності, встановлення нових соціальних контактів.

Охарактеризовано, що молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку практично всіх психологічних утворень, що є значущими для позитивного розвитку в подальші вікові періоди. Учень початкової школи орієнтується на загальнокультурні зразки дії, які приймає в діалозі з іншими людьми, адже він швидко переймає моделі поведінки. Мотиви встановлення позитивних взаємин з іншими дітьми набувають великого значення для молодшого школяра, тому одним із головних стає його бажання заслужити схвалення і симпатію.

Молодший шкільний вік є сприятливим для виховання у дитини здібності цінувати особистість людини, що відкриває можливість формувати гуманне ставлення до інших людей. Тому для успішної соціалізації молодших школярів потрібні умови, які забезпечують їм можливість критично переосмислювати і відбирати те, що пропонує соціум. Учні молодших класів починають набувати соціальний досвід, який буде впливати на їхні дії, вчинки, на формування їхніх бажань та інтересів, тобто впливати на свідомість.

Визначено, що формування соціальної компетентності молодших школярів відбувається у процесі вивчення навчальних дисциплін і в позаурочний час. Найбільшою мірою сприяє цьому освітня галузь «Суспільствознавство». Навчальна дисципліна «Я досліджую світ», реалізована цією освітньою галуззю, має інтегрований характер і чітко виражену виховну суспільствознавчу спрямованість. Курс починає вивчатися школярами з першого класу, а тому враховує зростаючі інтелектуальні можливості учнів у засвоєнні і перетворенні інформації соціального спрямування, набутий досвід в оцінці фактів, подій, явищ навколишнього життя, стан вольової регуляції поведінки як основи привласнення морально правових норм.

Для того, щоб засвоєні учнями соціальні знання не залишалися на рівні формальної обізнаності з нормами поведінки, а втілювалися в життя, на уроках потрібно створювати такі ситуації, щоб дитина відчула необхідність застосовувати знання на практиці, збагачувала свій практичний досвід. Професійність вчителя виявляється у доцільності й адекватності апелювання до почуттів і досвіду дітей, тактовності та делікатності в обговоренні питань, що їх хвилюють, та вмінні ненав'язливо і точно допомагати дитині у ціннісному освоєнні світу людей.

Соціальні компетентності, набуті дитиною в молодших класах, визначають в подальшому весь життєвий шлях людини: входження у соціум, можливість працевлаштування, створення сім'ї, успішність кар'єри. Тому саме

робота по формуванню соціальної компетентності молодших школярів сприятиме виконанню головних завдань, поставлених перед сучасними вчителями, соціальними педагогами, які працюють у закладах початкової школи.

Ключові слова: соціальна компетентність, виховання, початкова школа, суспільство, соціальний досвід, місце в соціумі.

Svitlana YELDINOVA,

orcid.org/0000-0002-1759-3274

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) eldinova-svetlana@ukr.net

Nataliia TSUKANOVA,

orcid.org/0000-0002-6480-8717

Candidate of Pedagogical Science (Ph. D.),

Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

(Kropyvnytskyi, Ukraine) tsukanova_nata@ukr.net

FORMING OF SOCIAL COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL PUPILS

The article describes the problem of forming of social competence for primary school pupils in the educational-educator process of initial school. Certainly, that a degree of development of social competence is description of form of man and people on the whole. By means of social competences a man expresses itself, the inner world, attitude, aesthetic, ethic, world view and intellectual development. Forming for the primary school pupils of social competences – a basic task that appears before establishment of primary education. The role of principles of axiology of education grows for junior schoolchildren, in fact an individual that does not have the formed social valued orientations feels a mistrust to society, finds out aggression, loses individuality. Therefore main task of education primary school pupils – to expose to the children the social world and to help to get social experience, understand its place in society.

In the process of forming of social competence the period of childhood is extraordinarily important. Exactly at this time a child acquires new social roles and already apt at independent activity, decision of vital problems, reflection, making of social strategies of vital functions, establishment of new social contacts. It is described, that a childhood for development of practically all psychological formations that are meaningful for positive development in further age-old periods. The primary school pupils is oriented on the general standards of action, accepts that in a dialogue with other people, in fact he adopts the models of behavior quickly. Reasons of establishment of positive mutual relations with other children acquire a large value for a junior schoolboy, that is why one of main his desire to deserve approval and liking becomes.

A childhood is friendly to education for the child of ability to value personality of man that opens possibility to form humane attitude toward other people. Therefore for successful socialization of junior schoolchildren necessary terms, that provide possibilities critically to rethink and take away that offers society to them. Lower boys begin to acquire social experience, that will influence on their actions, acts, on forming of their desires and interests, to influence on consciousness.

Certainly, that forming of social competence of junior schoolchildren takes place in the process of study of educational disciplines and in extracurricular time. In a most degree educational industry assists it social “Science”. Educational discipline “I investigate the world”, realized by this educational industry, has the integrated character and clearly expressed educator social science orientation. A course begins to be studied by schoolchildren from the first form, and that is why takes into account growing intellectual possibilities of students in mastering and transformation of information of social aspiration, purchased experience in the estimation of facts, events, phenomena of surrounding life, state of the volitional adjusting of behavior as bases of appropriation morally of legal norms.

In order that social knowledge are mastered by students did not remain at the level of formal awareness with the codes of conduct, but made reality of, on lessons it is needed to create such situations, that a child felt compelled to apply knowledge in practice, enriched the practical experience. The professional of teacher appears in expediency and adequacy of appeal to feelings and experience of children, tactfulness and delicacy in the discussion of questions, that they are worried, and ability unobtrusively and exactly to help a child in the valued mastering of the world of people.

Social to the competence, purchased by a child in junior classes, determine in future all course of life of man: included in society, employment, creation of family opportunity, success of career. Therefore exactly work on forming of social competence of junior schoolchildren to promote to implementation of the main tasks, put before modern teachers social to the teachers, what work in establishments of initial school.

Key words: social competence, education, primary school, society, social experience, place in society.

Постановка проблеми. Розбудова незалежної Української держави пов'язана з формуванням громадянського суспільства, ключовою фігурою в якому має стати високоосвічена, культурна особистість, здатна усвідомлювати себе громадянином демократичної, правової країни зі своїми правами й обов'язками.

Стратегічним завданням, визначеним у Національній доктрині (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., 2021) розвитку освіти України у XXI столітті, є створення умов для формування освіченої людини, творчої особистості громадянина, реалізації його природних здібностей і можливостей в освітньому процесі. Проблема формування морального досвіду та формування соціальної компетентності у дітей молодшого шкільного віку є пріоритетною на даному етапі та викликана соціально-політичними й економічними змінами, які торкнулися усіх сфер життя нашої держави. Тому, починаючи з молодшого шкільного віку, завдання початкової школи – навчити дітей співжиттю з іншими людьми на гуманістичних засадах, виробляти вміння врегулювати різні соціальні, психологічні й міжнаціональні конфлікти з додержанням вимог культури та плюралізму думок, дотриманням соціальних норм і правил поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування соціальної компетентності в учнів початкових класів є відносно новою для української педагогіки, проте вона тісно пов'язана з теорією соціального виховання і проблемою соціалізації. Соціальний характер виховання людини розглядали у своїх працях Ш. Фур'є, Ж.-Ж. Руссо, М. Монтесорі. У роботах українських і зарубіжних педагогів Д. Беха, З. Зайцевої, А. Капської, А. Мудрик, О. Пилипенко вивчається процес соціалізації як системи, досліджується соціально-педагогічна природа системи соціалізації. Проблема ж соціальної компетентності та механізми її формування у дітей дошкільного віку і початкової школи досліджується у роботах А. Богуш, Л. Варяниці, М. Гончарової-Горянської, С. Демченко, Н. Завіниченко, С. Козак, Т. Поніманської, А. Оникович та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження формування соціальної компетентності в учнів молодших класів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Стратегічним завданням, визначеним у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, є створення умов для формування освіченої людини, творчої особистості громадянина, реалізації його

природних здібностей і можливостей в освітньому процесі. У Національній стратегії розвитку України на 2012–2021 роки зазначається: «Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., 2021).

Важливим завданням сучасної освіти є виховання духовно-морального, відповідального, ініціативного і компетентного громадянина. Тому основним ресурсом є створення сприятливих умов для розвитку особистості. Провідна роль в процесі формування ціннісного ставлення до світу, себе і до інших належить закладу загальної початкової та середньої освіти. Саме школа є ключовим елементом інтеграційного, соціокультурного, загальнонаціонального простору духовно-морального розвитку особистості.

У Державному стандарті початкової загальної освіти за новою редакцією вказується на ключові компетентності молодших школярів, серед яких чільне місце займає соціальна. Так, у Пояснювальній записці до програми навчального курсу «Я у світі» підкреслюється, що соціальна компетентність є міждисциплінарною та «інтегрується через всі освітні галузі і спрямовується на соціалізацію особистості, навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм і правил» (Бібік Н. М., 2004).

Соціальна компетентність є компонентом життєвої компетентності людини. За твердженням Н. Бібік, соціальна компетентність передбачає здатність жити в соціумі (враховувати інтереси й потреби різних груп, дотримуватись соціальних норм і правил, співпрацювати з різними партнерами), а також адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати коло питань на перетині всієї системи соціальних відносин суспільства і людини (Бібік Н. М., 2004).

У процесі формування соціальної компетентності період молодшого шкільного віку надзвичайно важливий. Саме в цей час дитина набуває нових соціальних ролей і вже здатна до самостійної діяльності, розв'язання життєвих проблем, рефлексії, вироблення соціальних стратегій життєдіяльності, встановлення нових соціальних контактів.

Молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку практично всіх психологічних утворень, що є значущими для позитивного розвитку в подальші вікові періоди. Учень початкової школи орієнтується на загальнокультурні зразки

дії, які приймає в діалозі з іншими людьми, адже він швидко переймає моделі поведінки. Мотиви встановлення позитивних взаємин з іншими дітьми набувають великого значення для молодшого школяра, тому одним із головних стає його бажання заслужити схвалення і симпатію.

Вступ дитини до школи є важливою подією у її житті, проте діти переживають її по-різному. Більшість дітей охоче йде до школи, відразу включається у навчальну діяльність, що стає головною у їхньому житті. Вимоги школи і вчителів стають першочерговими для дітей. Залежно від особливостей індивідуальної готовності до навчання діти по-різному реагують на вимоги вчителів. Важливим є індивідуальний підхід до дітей і допомога у процесі їх входження у шкільне життя з його новими формами, змістом та вимогами. Саме у цей час у дітей з'являється прагнення до навчання й успіхів у ньому, бажання працювати і дізнаватись, що із чого виникає, і як діє. Такий інтерес дорослим потрібно підтримувати та задовольняти.

Більшість дітей приходять до школи з бажанням вчитися і у перші дні навчання в школі сумлінно ставиться до навчання. Період молодшого шкільного віку психологи визначають як період народження соціального «Я»: у дитини формується «внутрішня позиція», яка потребує зайняти нове місце в житті та виконувати нову суспільно значиму діяльність, виступає важливим компонентом соціальних утворень зростаючої людини. Вступ до школи – це нова соціальна позиція для дитини, адже раніше дитина була захищена сім'єю, а в школі вступає в різнопланові міжособистісні стосунки та спілкування («дитина» – «дорослі», «дитина» – «діти», «дитина» – «вчитель»), де потрібно відстоювати власні думки, позиції, право на автономність. Новий світ соціальних стосунків дитини потребує організованості, відповідальності, сформованості контрольно-оцінних навичок. У цей час дитині важливо набути нових навичок соціальної взаємодії з групою ровесників та вміння заводити друзів.

Молодший шкільний вік є сприятливим для виховання у дитини здібності цінувати особистість людини, що відкриває можливість формувати гуманне ставлення до інших людей. Тому для успішної соціалізації молодших школярів потрібні умови, які забезпечують їм можливість критично переосмислювати і відбирати те, що пропонує соціум. Учні молодших класів починають набувати соціальний досвід, який буде впливати на їхні дії, вчинки, на формування їхніх бажань та інтересів, тобто впливати на свідомість.

Шкільне життя на кожному кроці ставить вимоги до формування соціальної компетентності учнів початкових класів, їх вміння вирізняти головне і другорядне, її гнучкості, її здатності до одного пристосовуватися, а іншому чинити опір, відстоюючи власну гідність. У житті класу щодня виникають непередбачувані ситуації, проблеми, що потребують негайного розв'язання і спонукають дитину приймати самостійні рішення. Виникає проблема формування в учнів пристосованості до життя як уміння контролювати свої почуття відповідно до вимог шкільного життя.

У молодшому шкільному віці закладається фундамент моральної поведінки, починає формуватися характер дитини, тому в цей період має бути сформована психологічна готовність дитини до школи, яка передбачає наявність інтелектуальної, емоційної та соціальної зрілості дитини. Молодший школяр відкриває для себе нове місце у соціальному просторі людських відносин. Засвоювані та використані дитиною засоби спілкування визначатимуть ставлення до неї оточуючих людей, адже спілкування є особливою школою соціальних відносин, що сприяє формуванню соціальної компетентності в учнів початкових класів.

Так, Коваленко В. В. наголошує, що на сучасному етапі важливо використовувати форми, методи і прийоми організації навчально-виховного процесу, спрямованих на формування соціалізованої особистості, здатної до творчого розв'язання соціально важливих завдань (Коваленко В. В., 2015). Під «моделлю соціальної дії» розуміється зразок, варіант соціальної взаємодії, що може мати як позитивний, так і негативний характер, оскільки суспільне життя має багато прикладів (негативних) вчинків людей, їх наслідків, з якими можуть зіткнутися діти у повсякденному житті. Тому важливо показати учням початкових класів уривки з мультфільмів чи фільмів, що демонструють різні моделі соціальної дії і зробити обговорення їх наслідків для дитини чи суспільства, оскільки це сприятиме формуванню соціальної компетентності учнів.

Формування соціальної компетентності молодших школярів відбувається у процесі вивчення навчальних дисциплін і в позааурочний час. Найбільшою мірою сприяє цьому освітня галузь «Суспільствознавство». Навчальна дисципліна «Я досліджую світ», реалізована цією освітньою галуззю. Має інтегрований характер і чітко виражену виховну суспільствознавчу спрямованість. Курс починає вивчатися школярами з першого класу, а тому враховує зростаючі інтелектуальні можливості учнів у засвоєнні й перетворенні

інформації соціального спрямування, набутий досвід в оцінці фактів, подій, явищ навколишнього життя, стан вольової регуляції поведінки як основи привласнення морально правових норм.

Особливість курсу полягає в тому, що зміст його багатоплановий: це і розвиток навичок взаємодії у сім'ї, колективі, суспільстві завдяки активному спілкуванню з соціальним оточенням, формування основ споживчої культури, уміння самостійно приймати рішення щодо власної поведінки у різних життєвих ситуаціях, оволодіння моделями поведінки, які відповідають чинному законодавству України, загальноприйнятим нормам моралі та права.

На уроках «Я досліджую світ» учні отримують інформацію щодо засвоєння норм і правил поведінки, теоретично знають, як вести себе, але на практиці іноді відбувається по-іншому. Це відбувається тому, що дорослі обмежуються словесними формами виховання, мало звертаючи увагу дітей на правильну соціальну поведінку. Тому в центрі уваги вчителя початкових класів має бути не лише зміст програм і підручників, а й форми і методи, які використовуються на уроках. Педагогу на уроках «Я досліджую світ» треба обирати методи, в яких поєднується активна інтелектуальна та практична діяльність учнів: етичні бесіди з елементами інсценізації, драматизації, ігри, аналіз ситуацій морального змісту, власного досвіду, колективно творчі вправи, уроки-екскурсії. При цьому важливо зважати на емоції дітей. Вчитель дає можливість учням відчувати задоволення від гарного вчинку, зрозуміти, наскільки принижує людину негідна поведінка, які переживання відчуває ображена людина.

Для того щоб засвоєні учнями соціальні знання не залишалися на рівні формальної обізнаності з нормами поведінки, а втілювалися в життя, на уроці потрібно створювати такі ситуації, щоб дитина відчула необхідність застосовувати знання на практиці, збагачувала свій практичний досвід. Професійність вчителя виявляється у доцільності й адекватності апелювання до почуттів і досвіду дітей, тактовності та делікатності в обговоренні питань, що їх хвилюють, та вмінні ненав'язливо та точно допомагати дитині у ціннісному освоєнні світу людей.

Доцільно починати урок із довірчої інформації: «Діти, давайте поговоримо про те, що вас сьогодні порадувало. Мені приємно, що сьогодні хороша погода, що ми разом, що почався новий день, який принесе багато цікавого й радісного кожному з нас. Починається новий урок. Що ви чекаєте від нього?»

Значну роль відіграють бесіди із залученням соціального досвіду дітей: пізнавального та особистісного змісту, які розширюють знання про довкілля, розвивають самосвідомість, уміння вступати в діалог, висловлювати власну думку та зіставляти її з думкою інших людей, враховувати їх побажання. Так, вивчаючи тему «Складання власного родоводу» (Грущинська І. В. «Я досліджую світ, 2018) потрібно щоб діти усвідомлювали, що члени сім'ї пов'язані родинними зв'язками не лише із самою дитиною, а й між собою, незалежно від неї. Пропоновані для обміркування ситуації можуть бути такими: «Уявіть собі сім'ю: мама, тато, бабуся, син 10 років, донечка 5 років. Як зробити так, щоб у вихідний день усі відпочили?» Слід надавати дітям можливість визначати своє місце і право у вирішенні сімейних справ: «Мама вважає так, тато – ось як. А як пропонуєш ти? Давайте порадимося. Порадитися – це означає, що кожен висловлює свою думку, а потім ці думки обговорюються і приймається спільне рішення».

Серед сучасних методів і технологій, які широко використовуються на уроках «Я досліджую світ», можна використовувати ситуації збагачення соціально-емоційного досвіду дітей, так як вони відображають певну життєву проблему, яка може бути осмислена дитиною на основі власного досвіду. Вербальні ситуації можуть мати вигляд розповіді про той чи інший випадок, або вимагати закінчення розповіді, або пропонувати кілька варіантів поведінки, можуть пропонувати дітям дати оцінку. При цьому потрібно уникати моралізування чи прямих аналогій із поведінкою конкретних учнів. Ігрові ситуації мають характер імітації, розігрування сценок чи казки за ролями та ін., на відміну від ігрових, для практичних (поведінкових) ситуацій характерним є реальне вирішення тієї чи іншої проблеми.

Розповіді вчителя початкових класів про взаємини людей мають бути зрозумілими і близькими досвіду дітей. Дитину потрібно вчити аналізувати і моделювати поведінку і взаємини людей, виходячи з її власного сприйняття. Заняття з використанням розповідей вчителя будуються на основі обговорення і висловлювання аналітичних суджень із залученням власного досвіду, включають аналіз літературних творів, роздуми про близьких і рідних, про добро і зло, про значення любові в житті людини, бесіди про свої вчинки і справи та пов'язані з ними переживання інших. Вчитель має підкреслювати віру дитини у свої сили, в те, що вона може робити добро для людей.

Висновки. Усвідомлення педагогом теоретичних аспектів проблеми формування соціальної компетентності, її показників у молодшому шкільному віці, врахування вікових психолого-педагогічних аспектів соціального розвитку молодшого школяра, а також добір ефективних методів і форм навчання на уроках забезпечать високу результативність навчально-виховної роботи. Соціальні компетентності, набуті дити-

ною в молодших класах, визначають в подальшому весь життєвий шлях людини: входження у соціум, можливість працевлаштування, створення сім'ї, успішність кар'єри. Тому саме робота по формуванню соціальної компетентності молодших школярів сприятиме виконанню головних завдань, поставлених перед сучасними вчителями, соціальними педагогами, які працюють у закладах початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українську перспективи*: Бібліотека з освітньої політики. К.: «К.І.С.», 2004. С.45–51.
3. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах сучасного інформаційного простору. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. К.: Освіта. 2015. № 6 (37). С. 37–40.
4. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дрорбязко І. І. «Я досліджую світ» Підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. К.: «Оріон». 2018. – 116 с. – Режим доступу: [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GruschynskaIV/1_kl_Ya_doslid_svit_part_1%20\(2\)%20\(1\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GruschynskaIV/1_kl_Ya_doslid_svit_part_1%20(2)%20(1).pdf)

REFERENCES

1. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky [National strategy of development of education is in Ukraine on 2012–2021]. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf [in Ukrainian].
2. Bibik N. M. Kompetentnisnyi pidkhid: refleksyvnyi analiz zastosuvannia [Competent approach: reflex analysis of application] *Competentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukrainsku perspektyvu*: Biblioteka z osvitoi polityky. K.: “K.I.S.”, 2004. P. 45–51. [in Ukrainian].
3. Kovalenko V. V. Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv v umovakh suchasnoho informatsiinoho prostoru [Forming of social competence of junior schoolchildren is in the conditions of modern informative space] *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. K.: Osvita. 2015. № 6 (37). P. 37–40. [in Ukrainian].
4. Hrushchynska I. V., Khytra Z. M., Drorbiazko I. I. “Ja doslidzhuiv svit” Pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u 2-kh chastynakh) [“I investigate the world” Textbook of the integrated course for a 1 class of establishments of universal middle education (in 2th parts)]. Ch. 1. K.: “Orion”. 2018. 116 p. URL: [https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GruschynskaIV/1_kl_Ya_doslid_svit_part_1%20\(2\)%20\(1\).pdf](https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books/Pidruchnuk-1kl-2018-pdf/08_YDS_1kl/GruschynskaIV/1_kl_Ya_doslid_svit_part_1%20(2)%20(1).pdf) [in Ukrainian].

УДК 373.2:316.613.434]:355.48(470+571):(477)»2022/...»(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-27>

Тетяна ЖУРАВКО,
orcid.org/0000-0003-0717-900X
викладач-стажист кафедри психології та педагогіки розвитку дитини
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Україна) tanazuravko1996@gmail.com

АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У статті розкрито теоретичні основи агресивної поведінки дітей старшого дошкільного віку під час війни. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми, доведено актуальність її. Агресивна дія – це прояв агресивності як ситуативної реакції. Якщо агресивні дії повторюються періодично, то в такому випадку ми говоримо про агресивну поведінку. Агресія – це насамперед реакція на блокування потреб. Вона притаманна всім людям і є інстинктивною природною силою людини. Вона активується, коли не враховуються чинники ризику, не задовольняються вікові потреби. Автор зазначає, що на прояви агресивної поведінки можуть впливати багато факторів, в тому числі вік, індивідуальні особливості, зовнішні фізичні та соціальні умови. Але вирішальну роль у формуванні агресивної поведінки особистості, на думку більшості дослідників, відіграє її безпосереднє соціальне оточення.

Агресія дітей дошкільного віку може бути викликана різними факторами. Однак в основі такої поведінки є лише одна з причин – дитина не відчуває себе комфортно в поточній ситуації. Неможливість змінити саму ситуацію, дитина виявляє невдоволення агресивною поведінкою.

Розкрито, що старший дошкільний вік важливий період у розвитку дитини, який формує майбутню поведінку, світогляд та характер. Це найголовніший вік для становлення особистості, це період статевої ідентифікації і відповідно до неї стилю поведінки. Також у дитини формується власне усвідомлення себе в часі в просторі, дитина знає минуле, розуміє сьогодні і має уявлення про майбутнє. Цей період є надважливий, бо це початкове становлення особистості. Дитина вчиться передбачати наслідки своєї поведінки, самооцінки, розширюється коло емоцій і почуттів і мотивів.

Ключові слова: агресія, агресивна поведінка, війна, особистісне зростання, внутрішні та зовнішні чинники, вміння долати агресію.

Tetiana ZHURAVKO,
orcid.org/0000-0003-0717-900X
Trainee teacher at the Department of Psychology and Psychology of Child Development
Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University
(Uman, Ukraine) tanazuravko1996@gmail.com

AGGRESSIVE BEHAVIOR OF CHILDREN SENIOR PRESCHOOL AGE DURING THE WAR

The article reveals the theoretical foundations of aggressive behavior of older preschool children during the war. An analysis of the psychological and pedagogical literature on the specified problem was carried out, and its relevance was proven. Aggressive action is a manifestation of aggressiveness as a situational reaction. If aggressive actions are repeated periodically, then in this case we are talking about aggressive behavior. Aggression is primarily a reaction to the blocking of needs. It belongs to all people and is an instinctive natural force of a person. It is activated when risk factors are not taken into account, age needs are not met. The author notes that manifestations of aggressive behavior can be influenced by many factors, including age, individual characteristics, external physical and social conditions. But the decisive role in the formation of an individual's aggressive behavior, according to most researchers, is played by his immediate social environment.

Aggression of preschool children can be caused by various factors. However, this behavior is based on only one reason – the child does not feel comfortable in the current situation. Inability to change the situation itself, the child shows dissatisfaction with aggressive behavior.

It was revealed that the older preschool age is an important period in the development of a child, which shapes future behavior, outlook and character. This is the most important age for personality development. This is the period of sexual identification and, in accordance with it, the style of behavior. Also, the child develops its own awareness of itself in time and space, the child knows the past, understands the present and has an idea about the future. This period is very important, because it is the initial formation of the personality. The child learns to predict the consequences of his behavior, self-esteem, the circle of emotions and feelings and motives expands.

Key words: aggression, aggressive behavior, war, personal growth, internal and external factors, ability to overcome aggression.

Постановка проблеми. Сьогодні дитина живе і формується як особистість в агресивному середовищі, яке надто жорстко унормовує життя, регламентує вимоги, визначає межі, контролює поведінку, використовує каральний інструментарій. Ускладнюється життя дитини XXI століття і тим, що з кожним днем набувають усе більшого значення конкурентні, змагальні тенденції в освіті, порівняння між собою різних за здібностями, темпераментами, ціннісними орієнтаціями осіб (Кононко, 2019: 80–85).

Проблема агресії у дитячому віці є актуальною за сучасних умов. Дитяча агресивність зачіпає не тільки навколишніх людей – батьків, вихователів, учителів, однолітків, вона, насамперед, створює труднощі і для самої дитини у її взаєминах з оточуючими (Карпінська, 2010: 87–96).

Аналіз статті. Агресивна поведінка визначає не тільки становище дитини в системі суспільних взаємин, але й розвиток особистості. Дослідження сучасних науковців із цієї проблеми (О. Бовть, Г. Бреслав, О. Дроздов, О. Дронова, Т. Мицкан, С. Русова, Т. Федорченко та інші) свідчать, що агресивна поведінка достатньо стабільна в часі, тому цілком можливо, що в дитинстві вона може перейти в стійку асоціальну чи антисоціальну поведінку в підлітковому та юнацькому віці. Зарубіжні науковці (А. Бандура, Р. Уолтерс, Г. Паренс, Дж. Паттерсон, М. Раттер) зосереджували увагу на пошуку окремих детермінант прояву агресії.

С. Русова розглядала агресивну поведінку дитини як один із проявів інстинкту боротьби, що сам по собі є позитивним фактором, але за певних обставин може набути й негативного спрямування. У своєму здоровому, нормальному розвитку цей інстинкт є міцне знаряддя, щоб перемогти й індивідуальні, й громадські перешкоди в житті.

Мета статті – розкрити теоретичні основи агресивної поведінки дітей старшого дошкільного віку під час війни. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Агресивна поведінка у дошкільників – один із видів поведінкових відхилень, що характеризуються специфічною формою взаємовідношень дитини дошкільного віку з батьками, педагогами, однолітками.

Причинами агресивної поведінки у дітей виявлені деякі соматичні хвороби, захворювання головного мозку, наслідки травм, відсутність базової довіри до світу, переживання страху та фрустрації, дитина не відчуває себе комфортно в поточній ситуації.

Враховуючи ситуацію, що склалася в Україні, надзвичайно актуальною є профілактика дитячої агресивності.

Під час війни діти дошкільного віку відносяться до самої вразливої категорії населення. Перебуваючи тривалий час у небезпеці, в стресовому стані дитина позбавлена нормальних умов для освіти, розвитку і проведенню вільного часу. Через почуття страху, жаху, напруження, тривоги, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Вимушено переміщені діти із зони активних бойових дій стикаються з проблемами соціальної адаптації знаходячись в нових соціальних умовах. Причини агресивності дітей пов'язані з воєнним станом, стресовими ситуаціями, погіршенням стану здоров'я батьків і дітей, несприятливою екологією, ситуацією невизначеності, прискоренням ритму життя, умов життя більшості населення. Проблема агресії як складного і важливого для вивчення психофізіологічного феномена викликає значний інтерес у дослідників у різних областях знань.

Агресивні діти дошкільного віку не мають таких навичок, як співчуття та розуміння. Вони не бачать почуттів інших, вони не можуть співчувати і допомогти. Натомість виникає жорстока поразка однолітків. Варто зазначити, що агресивні діти дошкільного віку зазвичай мають добре розроблений інтелект та логічне мислення. Вони справляються краще за інших із завданнями навчання та гри. Якщо батьки помічають ознаки агресивної поведінки (зовнішньої чи внутрішньої), потрібно знайти причину. Це єдиний спосіб вирішити ситуацію. Сама по собі (без стороннього втручання) проблема не вирішиться (Кравчук, 2002: 21).

Через конфліктність і примхливість діти намагаються знайти своє місце в обстановці, що змінилася, вибудувати новий тип комунікації з оточуючими. Прояв соматичного захворювання. Агресивна поведінка дитини може бути пов'язана з наявними у неї психічними або неврологічними захворюваннями. Погіршення самопочуття напередодні простудного захворювання. Дитина відчуває нездужання, але через вік не розуміє, що його турбує, і не може пояснити це дорослим. Він починає погано поводитися, намагаючись привернути увагу. Надмірна любов до одного з батьків. Об'єктом агресії стає другий батько. Сильний стрес, пов'язаний із втратою близької людини, тяжкою хворобою рідних, іншою серйозною сімейною проблемою. Так він знімає напругу, виплескує назовні страх, образу, злість. Нестача любові, байдужість з боку батьків. Дитина проявляє агресію, щоб отримати від них хоч якийсь емоційний відгук.

Агресія у дітей від 1,6 до 3 років. На півтора роки припадає перша криза. У малюка

з'являються нові бажання, емоції, інтереси, але немає змоги висловити їх словами. Агресія в дітей віком 1,6–2 років то, можливо пов'язані з надлишком почуттів. Так від припливу любові до матері малюк може почати бити її. Що робити у цьому випадку? Мамі слід перехопити руку дитини, із серйозним виразом на обличчі суворо та спокійно сказати: «Ні, не можна!». У жодному разі не варто усміхатися чи говорити ласкаво, малюк може вирішити, що мама грає. Якщо дитина намагається вкусити когось, потрібно підставити під його зуби напружену долоню. Чому? Тому що по ній зуби ковзатимуть. Малюк зробить ще кілька спроб вкусити, але швидко втратить інтерес до того, що в нього не виходить.

Агресивна поведінка дітей у 3 роки. Другий кризовий період: діти починають прагнути самостійності. Малюк відбирає чужі іграшки, виганяє інших дітей із пісочниці, не пускає їх на гірку. Улюблені фрази трирічки: «Я сам!», «Це моє!». Агресія у дошкільнят не проходить сама собою, але підкреслювати її не варто. Якщо мама надто емоційно реагує на незначні конфлікти, то може лише посилити ситуацію. Правильніше буде відійти з малюком убік, спокійно поговорити та запропонувати йому іншу гру. Приємна особливість цього віку: дошкільнята легко переключаються на інше заняття та забувають образи (Олексенко, 2015: 12–16).

Причини агресії у дітей віком від 4 до 6 років. У старшому дошкільному віці діти активно пізнають соціум. Вони вчаться шанобливо ставитись до вихователів, будувати стосунки з однолітками, перевіряють «на міцність» оточуючих людей. У 4 роки дошкільник починає вибудовувати свої особисті межі та ревно їх охороняти. Він стає агресивним, якщо хтось зазіхає на його територію. З 5 років дівчатка намагаються приховувати свою конфліктну поведінку. Вони переходять від фізичної агресії до мовленнєвої, що починає виявлятися у вигадуванні образливих прізвиськ, відмови дружити з кимось, настроюванні всіх проти «ворога» (Морева, 2008: 31–34).

Боротьба з психологічними травмами війни, була підкреслена резолюцією Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я в травні 2005 року, яка закликала членів держав «посилити дії для захисту дітей від збройних конфліктів» (Murthy, Lakshminarayana, 2006: 25–30).

Під час війни діти – в різній мірі – зіштовхуються з двома типами травматичних подій: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів.

У результаті діти значно частіше, ніж їх однолітки без досвіду перебування на війні, страждають від таких проблем як тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад, депресія, дисоціативні розлади. Всесвітня організація охорони здоров'я закликає до захисту дітей у збройних конфліктах. За її даними десять відсотків людей, які пережили травматичну подію, пізніше матимуть симптоми психологічної травми, а ще десять відсотків демонструватимуть поведінкові зміни або психологічні розлади, які стануть перешкодою для повноцінної участі в повсякденному житті (найпоширенішими розладами є тривожний розлад, депресія і психосоматичні розлади) (Вплив війни на психічне здоров'я дітей).

Важливим чинником агресії є страх бути травмованим, ображеним; страх піддатись нападу, отримати пошкодження, пережита образа або навіть напад. Інтенсивність страхів і, відповідно, агресії пов'язані з переживаннями, пов'язаними з минулими травмами (Дуткевич, 2012: 245).

Уміння дитини старшого дошкільного віку долати агресію засвідчує позитивну тенденцію її особистісного зростання – активного процесу становлення, в якому вона бере на себе доступну за віком відповідальність за власну життєдіяльність. Уміння долати агресію засвідчується здатністю дитини 5-7 років аналізувати ситуацію, власну поведінку та її наслідки; контролювати та регулювати емоції, висловлювання, дії; компетентно і у мирний спосіб розв'язувати конфлікт (Мицкан, 2013: 35).

Рекомендації щодо подолання дитячої агресивності :

– Слухати тиху музику. Музика викликає відчуття радості, спокою, любові, здатна гармонізувати емоційний стан дитини.

– Ліпка з пластиліну – такий вид творчості дуже дієвий метод вивільнити агресію, адже це дає можливість вивільнити агресивну енергію, розминаючи пластилін.

– Намалювати свій настрій. Психотехнічні етюди спілкування для передавання різних видів емоцій.

– Фізичні вправи та свіже повітря – найкращий спосіб розслабитись перше й основне, що згадують усі без винятку фахівці, є незначне фізичне навантаження на свіжому повітрі.

– Розповісти про свою злість близькій людині.

– Обійми – це один з ключових моментів, про який дорослі часто забувають. Дітям дуже потрібний тілесний контакт, щоб відчути себе у безпеці. Саме тому їм необхідні обійми.

– Перегорнути сімейний альбом або казки.

– Пограти з дитиною. Як не дивно, але діти використовують ігри, як спосіб самотерапії.

– Порвати аркуш паперу.

Спостереження агресивних дітей і робота з ними привели нас до висновку, що повністю збігається з думкою австралійського психотерапевта В. Оклендер: «Я сприймаю дитину, людину, якою рухає почуття гніву, відкинутості, тривоги, незахищеності, образи.... У неї часто простежується низька самооцінка. Вона не здатна або не хоче, або боїться виразити те, що відчуває, іншим способом, тому що якщо вона це зробить, то може втратити силу, що лежить в основі агресивної поведінки. Вона відчуває, що це єдиний шлях, який сприяє виживанню» (Oaklander, 1978: 201).

І на останок побажання від Вашої дитини:

1. Не давайте обіцянок: може виявитись, що вам не вдасться їх дотриматись. Це підірве мою довіру до Вас.

2. Не піддавайтесь на мої провокації, коли я навмисне говорю і роблю речі, що засмучують вас. Інакше я знову намагатимусь здобути таку «перемогу».

3. Не робіть за мене того, що я можу зробити сам. Інакше, я почуватимусь немовлям, вимагати, щоб мене обслуговували.

4. Не робіть мені зауважень в присутності інших людей. Я сприйму ці зауваження, якщо ви поговорите зі мною віч-на-віч.

5. Не звертайте занадто уваги на мої шкідливі звички. Зайва увага, лише сприяє їх закріпленню.

6. Не намагайтесь обговорювати мою поведінку під час конфлікту. Я не проти того, щоб обговорювати її, але давайте це зробимо потім.

7. Не намагайтесь навчити мене. Ви б дуже здивувались, якби дізнались, як досконало я знаю, що таке «добре» і що таке «погано».

8. Не примушуйте мене вважати, що мої помилки – злочин. Я повинен навчитися робити помилки, не зважаючи при цьому, що ні на що не здатний.

9. Не вимагайте від мене пояснень з приводу моєї поганої поведінки. Я справді не знаю, чому зробив те чи інше.

10. Не випробовуйте занадто мою чесність. Мене легко злякати при цьому і я починаю брехати.

11. Не оберегайте мене від наслідків моєї діяльності. Мені необхідно вчитися на власному досвіді.

12. Ніколи не вважайте, що вибачитись переді мною – нижче вашої гідності.

13. Не турбуйтеся про те, що ми проводимо разом дуже мало часу. Важливо те, як ми його проводимо.

14. Ставтесь до мене так, як ви ставитесь до своїх друзів. Тоді я теж буду вашим другом (Шерстюк).

Висновки. Отже, проблема вивчення агресії у старших дошкільників під час війни нині дуже актуальна у зв'язку з наростаючим напруженням на психіку дітей. Проблема подолання агресивності повинна посідати провідне місце у закладах дошкільної освіти. Агресія – поведінка, яка завдає шкоди іншим людям, істотам чи самій людині. Причиною агресії у старших дошкільників можуть бути різні фактори, але в їх основі лежить те, що дитина не відчуває себе комфортно в поточній ситуації. Для того, щоб навчити дитину долати агресію потрібно орієнтуватися на три основні сфери: емоційний розвиток, поведінковий та конструктивне вирішення конфліктів. Підтримка дитини під час війни – це те, про що не варто забувати чи ігнорувати. Саме по собі нічого не загоюється, треба допомогти малечі отримати якомога меншу травму від подій в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вплив війни на психічне здоров'я дітей. URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/> (Дата звернення 15.02.2023).
2. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2012. 424 с.
3. Карпінська Т. С. Аналіз психологічних теорій дитячої. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків : ХНПУ, 2010. Вип. 35. С. 87–96.
4. Кононко О. Л. Дитяча агресія: специфіка, причини виникнення, виховання вміння її долати. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3 (99). С. 80–85.
5. Кравчук С. Л. Особливості психологічних детермінант агресивних проявів особистості: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / С.Л. Кравчук. К., 2002. 21 с.
6. Мицкан Т. С. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку: причини виникнення та профілактика: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Мицкан Тетяна Степанівна. Івано-Франківськ, 2013. 239 с.
7. Морева Є. О. Дитяча агресивність та способи її подолання. *Виховання школярів*. 2008. № 5. С. 31–34.
8. Олексенко С. В. Намалюй свою агресію. *Психологія для вчителя. Шкільний світ*. № 18 (722). Вересень 2015. С. 12–16.
9. Шерстюк В. В. Дитяча агресія. URL: <http://surl.li/fbth> (Дата звернення 15.02.2023).
10. Murthy S. and R. Lakshminarayana Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry*. 5(1). 2006. Pp. 25–30.

11. Oaklander V. *Windows to Our Children: A Gestalt Approach to Children and Adolescents* Paperback. The Gestalt Journal Press; Reprint edition. January 1. 1978. 344 p.

REFERENCES

1. Vplyv viiny na psykhične zdorovia ditei. [The impact of war on children's mental health]. Retrieved from: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/> [in Ukrainian].
2. Dutkevych, T. V. *Dytiacha psykholohiia: [Child psychology] navch. posib.* Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 2012. 424 s. [in Ukrainian].
3. Karpinska T. S. *Analiz psykholohichnykh teorii dytiachoi.* [Analysis of psychological theories of kindergarten]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H.S. Skovorody. Psykholohiia.* Kharkiv : KhNPU, 2010. Vyp. 35. S. 87–96. [in Ukrainian].
4. Kononko O. L. *Dytiacha ahresiia: spetsyfika, prychny vynyknennia, vykhovannia vminnia yii dolaty.* [Children's aggression: specifics, causes of occurrence, education of the ability to overcome it]. *Nova pedahohichna dumka.* 2019. № 3(99). S. 80–85. [in Ukrainian].
5. Kravchuk S. L. *Osoblyvosti psykholohichnykh determinant ahresyvnykh proiaviv osobystosti:* [Peculiarities of psychological determinants of aggressive personality manifestations] avtoref. dys. kand. psykol. nauk: 19.00.01 / S.L. Kravchuk. K., 2002. 21 s. [in Ukrainian].
6. Mytskan T. S. *Ahresyvna povedinka ditei doskilnoho viku: prychny vynyknennia ta profilaktyka:* [Aggressive behavior of preschool children: causes and prevention] dys. ... kandydata psykol. nauk: 19.00.07 / Mytskan Tetiana Stepanivna. Ivano-Frankivsk, 2013. 239 s. [in Ukrainian].
7. Morieva Ye. O. *Dytiacha ahresyvnist ta sposoby yii podolannia.* [Children's aggressiveness and ways to overcome it]. *Vykhovannia shkoliariv.* 2008. № 5. S. 31–34. [in Ukrainian].
8. Oleksenko S. V. *Namaliui svoiu ahresiiu.* [Draw your aggression]. *Psykholohiia dlia vchytelia. Shkilnyi svit.* № 18(722). Veresen 2015. S. 12–16. [in Ukrainian].
9. Sherstiuk V. V. *Dytiacha ahresiia.* [Children's aggression]. Retrieved from: <http://surl.li/fbht> [in Ukrainian].
10. Murthy S. and R. Lakshminarayana *Mental health consequences of war: a brief review of research findings.* *World Psychiatry.* 5(1). 2006. Pp. 25–30.
11. Oaklander V. *Windows to Our Children: A Gestalt Approach to Children and Adolescents* Paperback. The Gestalt Journal Press; Reprint edition. January 1. 1978. 344 p.

UDC 378.016:004.774

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-28>

Roksolana ZAPOTICHNA,
orcid.org/0000-0002-5588-171X
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
and Culture of Professional Communication
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine) roksolana.zapotichna@gmail.com

SELF-ASSESSMENT AS THE ADDITIONAL ENGLISH LANGUAGE LEARNING TOOL

The present article aims to investigate the potential applications of self-assessment in the study of English language for professional purposes by economic students. The article categorizes self-assessment tools based on who designed the content and assessment criteria, and the format of the tools, including questionnaires with open-ended and close-ended questions, testing, and surveys. The literature review offers a comprehensive overview of the previous research on self-assessment in the context of teaching and learning English, highlighting its rising popularity among scholars and educators. The article discusses various aspects of self-assessment, including its connection with student-centered approaches and task-based methods. Furthermore, the study explores the advantages and disadvantages of self-assessment for students, educators, and higher education institutions. The article provides examples of self-assessment tasks that were developed for cadets and students of the «Law» specialty. These examples showcase how self-assessment can be practically applied in a professional setting to improve English language proficiency. The study concludes by offering suggestions for further research on the various facets of self-assessment in English language learning and teaching, highlighting the pedagogical implications of using self-assessment as an effective learning tool. Overall, this article highlights the potential benefits of self-assessment in the study of English language for professional purposes and provides insight into how self-assessment can be incorporated into language learning and teaching practices. The article emphasizes the importance of further research in this field to improve the effectiveness of English language instruction for professional purposes.

Key words: self-assessment, English language for professional purposes, questionnaire.

Роксолана ЗАПОТІЧНА,
orcid.org/0000-0002-5588-171X
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна) roksolana.zapotichna@gmail.com

САМООЦІНЮВАННЯ ЯК ДОПОМІЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розкрито особливості організації самоконтролю у навчанні іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти. У статті розглядається класифікація інструментів самоконтролю, яка базується на тому, хто розробляє зміст та критерії оцінювання завдань (викладач або здобувач вищої освіти), а також на форматі інструментів (тести з відкритими та закритими питаннями, анкетування, опитування). Досліджено раніше опубліковані дослідження самоконтролю у контексті навчання та вивчення англійської мови і виділено переваги та недоліки самоконтролю для здобувачів вищої освіти, викладачів та вищих навчальних закладів. У статті запропоновано приклади завдань для самоконтролю, розроблених для курсантів та студентів спеціальності «Право». Крім того, стаття містить рекомендації щодо можливих напрямків подальших досліджень різних аспектів самоконтролю у контексті навчання та вивчення англійської мови, які можуть бути педагогічно значимими для практики викладання та навчання мови. Дослідження самоконтролю у контексті навчання іноземної мови вказує на те, що цей підхід може бути корисним для здобувачів вищої освіти та викладачів. Для здобувачів вищої освіти самоконтроль може бути корисним інструментом для підвищення рівня мотивації та самодисципліни. Крім того, він може допомогти здобувачам вищої освіти зосередитися на тих аспектах навчання, які потребують додаткової уваги. Для викладачів інструменти самоконтролю можуть бути корисними для підвищення ефективності навчального процесу. Вони дозволяють викладачам перенаправляти увагу здобувачів вищої освіти на ті аспекти, які потребують додаткової уваги, а також забезпечують можливість надання здобувачам вищої освіти зворотного зв'язку щодо їхніх досягнень. Однак, у статті також вказано на недоліки самоконтролю. Наприклад, наявність завдань самоконтролю не завжди

гарантує, що здобувачі вищої освіти відповідатимуть на них чесно і точно. Крім того, недостатня мотивація та навички самоконтролю можуть спричинити падіння якості навчання.

Ключові слова: самоконтроль, англійська мова за професійним спрямуванням, анкетування.

Introduction. Giving and receiving feedback is an essential component of formative assessment. However, most educators struggle to provide feedback to students for a variety of reasons, including the large number of students in class. Students, fortunately, can be excellent sources of feedback through self-assessment, in which they reflect on the quality of their work, judge the extent to which their work reflects explicitly stated goals or criteria, and revise their work. Under the right circumstances, student self-assessment can provide precise and useful data to enhance the quality of education. Self-assessment can also be effective in English language learning for a variety of reasons, including motivating students to learn and reflect on their own English learning, promoting critical thinking and reflective practices in learning English, developing a sense of autonomy in their own English learning, and fostering commitment in learning English, among many others. Thus, the purpose of this article is to investigate the possibilities of using self-assessment in English language learning. The concept and underlying principles of self-assessment will be introduced in this paper. Following that, a review of previous studies on self-assessment in the context of teaching and learning English language for professional purposes will be provided. The benefits and drawbacks of using self-assessment in the classroom will be discussed. The article concludes with pedagogical implications and future research recommendations on various aspects of self-assessment in English language learning and teaching.

Literature review. The usefulness of employing self-assessment in language acquisition is still being researched by academics and researchers in the field of education since it is a relatively new concept. On the other hand, there are several research studies that demonstrate the effective use of self-assessment in language learning. C. Cuesta-Melo, M. Lucero-Zambrano, and L. Herrera-Mosquera in their research gather information from students' reflective journals, focus group discussion commentaries, and an interview in order to analyze their reflections on their English learning process. The findings reveal that students favored self-assessment. Self-assessment, according to their comments, assesses more profound aspects of the self, such as autonomy, self-recognition, critical thinking, persistence, and self-efficacy. They also emphasize on the importance of their first language, reflective journals, and focus

group discussions as tools for in-depth self-evaluation and collective reflection. Furthermore, the study revealed drawbacks such as difficulties in self-recognizing one's own learning performance and a lack of objectivity and honesty with oneself when reflecting. The researchers conclude that self-assessment activities must be performed on a continuous basis, with constant guidance for learners and the materials used. Simultaneously, learners must understand self-assessment in order to carry out this procedure, otherwise, they will dismiss it as meaningless or perform it incorrectly (Cuesta-Melo, Lucero-Zambrano, and Herrera-Mosquera, 2021: 100).

C. Larenas examines 205 assessment tools developed by the English language educators. They conclude that traditional assessment was preferred over authentic assessment, and four distinct clusters show that language assessment principles manifest to varying degrees in each type of instrument. Interestingly, despite the fact that language learning is primarily about how people attempt to communicate with others, educators continue to emphasize the assessment of grammar and vocabulary knowledge rather than assisting students in developing the skill of foreign language communication through key authentic assessment, self-assessment, and peer-assessment techniques and procedures (Larenas, 2021).

M. Hosseini, V. Nimehchisalem provide a comprehensive overview of relevant studies on the use of self-assessment for teaching and learning English using PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) analyses. They discovered 106 self-assessment-related studies published between 2010 and 2020. It was concluded that virtually all of the research on self-assessment revealed good benefits on students' learning processes, with only minor difficulties (Hosseini, Nimehchisalem, 2021: 866)

According to M. Jamrus and A. Razali, self-assessment is a novel idea with intriguing implications for education in general and English language acquisition in particular. Self-assessment may be utilized to address fundamental issues that instructors experience in the classroom, such as a shortage of time for assessment owing to classroom settings and a curriculum that must be completed. With correct execution, self-assessment can assist an educator manage his/her assessment effectively, allowing a big classroom to be tested without leaving any students behind. Self-assessment must be done correctly in

accordance with the main concepts and aspects, or it can be damaging to students' learning as they can cheat their way through their own evaluation. Furthermore, English language for professional purposes students' lack of metalanguage and metalinguistic expertise might result in erroneous evaluation of their own work. In this regard, there are numerous strategies for successfully implementing self-assessment in English language for professional purposes classroom settings, such as employing progress cards, report keeping devices, questionnaires, rating scales, and checklists. However, sufficient educator training is also required to guarantee that self-assessment utilizing these tools is carried out successfully (Jamrus and Razali, 2019: 70).

D. Gardner states that where a significant number of learners are likely to desire to utilize a specific assessment and where it may be used by new learners each year, the work spent by an educator in developing an educator-prepared assessment may be worthwhile. Learner-produced assessments are a reasonable alternative if learners are very motivated or may consider producing assessments as a learning experience, especially if they can be utilized by other learners. However, in the majority of circumstances, general evaluations are likely to be the most successful in terms of balancing the benefits of self-assessment against the drawbacks (Gardner, 2000: 58).

The purpose of the article. The goal of this article is to analyze the advantages and disadvantages of self-assessment, to reflect on the role of educators in the process, and to consider the students' involvement. The following tasks were set to meet the purpose of the article:

- to ascertain the roles and stages of the self-assessment mechanism's development in foreign language acquisition;
- to examine self-assessment techniques;
- to explain the roles and features of the language questionnaire as a tool for self-assessment and reflective language learning.

Presentation of the main material. The concept of self-assessment is widely used in education. In higher education institutions self-assessment should be included into the teaching process and be reflected in the curricula of disciplines, including foreign languages, according to the Council of Europe's guidelines. Self-assessment is a skill that may be taught through a variety of ways and strategies, each of which needs some planning on the side of the educators and the students. Unfortunately, most students have a tendency to disregard self-assessment, with excuses such a lack of time and specific language skills required for its application. To become an

independent learner, one must be able to evaluate their knowledge, learning, and performance.

In line with D. Gardner's assessment, we believe that there are three main groups of advantages to using self-assessment in the process of learning a foreign language for specific purposes: advantages for students, teachers, and higher education institutions themselves.

Individualizing learning is a key component of autonomous learning, and self-assessment enables students to keep track of their tailored development. Self-assessments assist students in tracking their degree of achievement in certain learning activities. A number of self-assessments can help track development toward certain learning objectives.

Self-assessment may also serve as a *motivating factor*. Confidence is bred by success. Even while self-assessment may not always show success, when it does, students' motivation will be raised. Educators must be aware of how well their students are progressing. They must assist students in their academic endeavors.

Self-assessments give students personalized feedback on the efficiency of their study techniques, learning tactics, and course materials. This feedback can be used by learners to assess their approach to language acquisition. This is a component of students' learning-related reflections. Students must unavoidably evaluate their objectives, plans, and successes while choosing, utilizing, and evaluating the outcomes of self-assessments. In the ongoing process of reflection that all independent learners are involved in, self-assessments serve as milestones.

Educators can improve their assistance of students by using assessment feedback. Learners can request assistance from educators or language counselors by using self-assessment to pinpoint particular areas where they require further guidance. When instructors and counselors are aware of the necessary supports, they may concentrate on the areas that demand their attention at the time when it is most required.

Self-assessments can contribute to formal assessment needs when properly managed. For students who desire or require certification to demonstrate their learning gain, this is advantageous.

Institutions that want to demonstrate the learning their students have accomplished might benefit from accreditation as well. The proof of the efficient use of resources that self-assessments provide to institutions is another advantage. This might help explain the use of money, resources, and educators' time while also giving reassurance that resources are being used effectively.

Concerns have been raised about a variety of difficulties experienced by students with self-

assessment. The issue of *reliability* is the most evident and maybe the one that will discourage educators and students the most. The other concerns center on how introducing self-assessment has altered the responsibilities of educators and students.

The extent to which a certain level of unreliability may be accepted depends on the intended applications of the assessment. Absolute dependability might not be as important when utilized for individual progress tracking. Many of the advantages mentioned above are still available with assessments that are not completely trustworthy. Reliability is crucial whenever assessments are to be utilized for accreditation. It is crucial to guarantee fairness and accurate assessment of standards. One technique to ensure the accuracy of each student's self-assessment is to have an educator randomly verify a sample of the findings. This would support accreditation by motivating students to be truthful and practical in their self-assessment.

Self-assessment suggests that the roles of students and educators may be switched. Depending on how independent the students are already, there will be a modification to a certain extent. Less independent students (and educators unfamiliar with working with autonomous students) will require comparatively more support. Many of the problems in this area are connected to perhaps unfavorable impressions. First, there is the idea of value. Only when assessments are acknowledged as valid can they be of any value. Many students expect teachers to create and administer tests, as well as teachers, administrators, and potentially even the general public. They could find self-administered assessment intolerable because they think it will be simple to cheat on them, therefore they might disregard their value. If self-assessment is not to have their face validity called into question, awareness of their value must be increased. The possibility that self-evaluation will disturb the apparent power dynamic is the second issue. Assessment can be perceived as the responsibility of the instructor by both teachers and students. If students think that self-assessment is a ploy to shift some of the educators' burden onto them, they may oppose the additional effort and lose respect for them. Self-assessment may cause educators to fear for their careers or at the very least feel less powerful. Finally, it's possible for students to feel unprepared or reluctant to create, administer, and evaluate their own tests. However, self-administration and self-creation of tests differ significantly from one another. The former serves as the basis for self-assessment, whilst the latter is a more significant objective. Educators can aid students in

developing the necessary abilities. As students ponder, interpreting exam findings will become second nature. The issue of self-consciousness is the last one. Similar to how some students experience self-consciousness while speaking a foreign language, others may have negative reactions to the thought of doing their own assessments. It's probable that this will transfer into immature behavior in younger students. It could encourage process resentment among older students (Gardner, 2000: 52-55).

In our study, we propose a classification of self-assessment methods according to the following criteria: who designed the content and assessment criteria (educator-prepared, student-prepared), and format of the tools (questionnaires with open-ended and close-ended questions, testing, surveys).

An educator-prepared assessment is one in which the educator develops the method of assessment, prepares the material, creates the answer key, and provides a set of usage instructions. The test is used by students. The educator should be in charge of those activities that students cannot evaluate independently. Sentence completion, topic-specific monologues, visual descriptions, dialogue composition, and other activities targeted at gauging the level of acquisition of productive abilities are mostly included in these exercises. If keys are available, such exercises like «multiple choice», «fill in the gaps», «brief answers to questions», «true or false» can be done by students without further educators' check.

The opposite of this is a student-prepared assessment, in which the students completes all of the work. In our opinion, the proper balance between the educator-prepared assessment and student-prepared assessment is crucial in this situation. Self-assessment test items created by students have proven to be very successful in practice. Students get familiar with testing ideas, techniques, test assignment formats, and evaluation techniques during the test development process. They also learn to anticipate and foresee their own mistakes. We provide an example of an educator-prepared assessment of a newspaper article reading comprehension that we offer to cadets and law students after they complete their English study of the «crime and criminals» unit:

Did you read the article in its entirety?

How well do you understand the main idea of the article?

How many new words or expressions did you encounter while reading the article?

Did you have difficulty understanding any particular parts of the article? If so, which parts?

Can you summarize the main points of the article in a few sentences?

The novelty of this self-assessment lies in its focus on reading comprehension, specifically related to a newspaper article about crime and criminals. This assessment allows for targeted evaluation of the effectiveness of English language instruction in developing reading comprehension skills related to law enforcement and criminal justice. Additionally, by including questions that focus on the cadets' and law students' level of understanding, vocabulary acquisition, and ability to summarize the main points of the article, this self-assessment provides a comprehensive evaluation of their reading comprehension abilities.

Students' individual language-learning issues, as well as their strengths and weaknesses, are to be identified through questionnaires as a self-assessment technique. We provide an example of a self-assessment questionnaire that we offer to cadets and law students after they complete their English study of the «crime and criminals» unit (Table 1).

Table 1

Questionnaire for assessing students' progress after completing a unit

Skills	True	False
I've learnt at least 20 new words related to the unit «crime and criminals» and I have no trouble defining them		
When communicating orally or in writing, I can employ new grammar appropriately		
I can modify words from the active vocabulary list by adding or removing certain affixes to form adjectives from nouns, adverbs from adjectives, verbs from adverbs, nouns from verbs or the other way around		
I can comprehend the new reading materials		
I can prepare a presentation of at least 10 slides pages on criminal law		
I've read at least 3 scientific articles related to the unit «crime and criminals» in English		
I can voice my opinion on the most crucial criminal justice topics		
I can engage in dialogue with the others on basic criminal law issues		
I feel confident in my ability to understand and use the English vocabulary related to crime and criminals		
I feel that I have developed my English language skills as a result of studying this unit		

The novelty of this questionnaire lies in its focus on the specific topic of crime and criminals, which

allows for targeted evaluation of the effectiveness of English language instruction in this area. Additionally, by including questions that focus on both the cadets' confidence in their language skills and their perception of the relevance and interest of the unit content, the questionnaire provides a more comprehensive assessment of the unit's impact on their language learning experience.

Unit test is employed as a self-assessment technique at the end of a particular module or section. This is a series of assignments created in accordance with guidelines and intended to assess students' development of linguistic and communicative skills. Keys and occasionally notes suggesting which part to reread if an erroneous response are provided with practice test items. They enable students to anticipate the outcomes of upcoming test controls, pinpoint knowledge gaps, and assess the viability and effectiveness of adopting particular test procedures.

Conclusions. The information presented above allows us to draw a number of conclusions. Firstly, students benefit the most and in the most diversified ways by using self-assessment techniques. The advantages to educators and institutions are less diversified, and the amount to which they may be realized is heavily dependent on their ability to access the findings of the self-assessments.

We concur with many academics who assert that the major advantage of self-assessment is that it encourages reflective thinking in language learners. The ability to exercise self-assessment is essential to the process of learning a foreign language. It may be done during the planning of students' autonomous extracurricular activities as well as in the foreign language classroom, and it can be complemented by educators control. The majority of approaches for maintaining self-assessment are similar to those employed by educators to maintain students' knowledge and abilities, including testing, questionnaires, surveys, and descriptive, rating, and monitoring procedures.

Students use the information and abilities they have learned to exercise self-assessment; they then assess how well their own educational activities have worked. They have a chance to consider their own accomplishments, issues, and strategies to do better. In light of the growing interest in educator assessment throughout the world, the study and analyses of self-assessment tools for educators of English can develop into a valuable subject for our future scientific research.

BIBLIOGRAPHY

1. Cuesta-Melo, C., and Lucero-Zambrano, M., Herrera-Mosquera, L. (2022). The Influence of Self-Assessment on the English Language Learning Process of students from a public university in Colombia. *Colomb. Appl. Linguistic. J.*, 24(1), p. 89–104.
2. Larenas C. (2021). Exploring the principles of English assessment instruments. *Avaliação e Políticas Públicas em Educação*, vol. 29, no. 111, p. 461–483.
3. Hosseini, M. and Nimehchisalem, V. (2021) Self-Assessment in English Language Teaching and Learning in the Current Decade (2010–2020): A Systematic Review. *Open Journal of Modern Linguistics*, 11, p. 854–872. doi: 10.4236/ojml.2021.116066
4. Jamrus M., Razali A. (2019). Using Self-Assessment as a Tool for English Language Learning. *English Language Teaching*, Vol. 12, No. 11.
5. Gardner D. (2000). Self-assessment for autonomous language learners. *Links & Letters* 7, p. 49–60/

REFERENCES

1. Cuesta-Melo, C., and Lucero-Zambrano, M., Herrera-Mosquera, L. (2022). The Influence of Self-Assessment on the English Language Learning Process of students from a public university in Colombia. *Colomb. Appl. Linguistic. J.*, 24(1), p. 89–104.
2. Larenas C. (2021). Exploring the principles of English assessment instruments. *Avaliação e Políticas Públicas em Educação*, vol. 29, no. 111, p. 461–483.
3. Hosseini, M. and Nimehchisalem, V. (2021) Self-Assessment in English Language Teaching and Learning in the Current Decade (2010–2020): A Systematic Review. *Open Journal of Modern Linguistics*, 11, p. 854–872. doi: 10.4236/ojml.2021.116066
4. Jamrus M., Razali A. (2019). Using Self-Assessment as a Tool for English Language Learning. *English Language Teaching*, Vol. 12, No. 11.
5. Gardner D. (2000). Self-assessment for autonomous language learners. *Links & Letters* 7, p. 49–60.

UDC 378.016:[37.011.3-051:81'243]:34
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-29>

Viktorija ZINCHENKO,

orcid.org/0000-0003-3080-4272

*Kandidat der Pädagogischen Wissenschaften,
Außerordentlicher Professor der Abteilung für Sozial- und Geisteswissenschaften und allgemeine
Rechtswissenschaften
Donetsk State University of Internal Affairs
(Kryvyi Rih, Gebiet Dnipropetrowsk, Ukraine) vicik-210898@ukr.net*

Iryna LOPATYNSKA,

orcid.org/0000-0003-4957-9845

*Kandidat der Pädagogischen Wissenschaften,
Außerordentlicher Professor der Abteilung für Sozial- und Geisteswissenschaften und allgemeine
Rechtswissenschaften
Donetsk State University of Internal Affairs
(Kryvyi Rih, Gebiet Dnipropetrowsk, Ukraine) irina.s.lopatynskaia@gmail.com*

Larisa DEVITSKA,

orcid.org/0000-0002-9093-7635

*Kandidat der Pädagogischen Wissenschaften,
Außerordentlicher Professor der Abteilung für Sozial- und Geisteswissenschaften und allgemeine
Rechtswissenschaften
Donetsk State University of Internal Affairs
(Kryvyi Rih, Gebiet Dnipropetrowsk, Ukraine) dsevickayalarisa@gmail.com*

DIE BESONDERHEITEN DER ENTWICKLUNG DES EURO- INTEGRATIONSPROZESSES IM UKRAINISCHEN BILDUNGSSYSTEM

Ein wichtiges Merkmal dieser Ära der Globalisierung ist die Wechselwirkung zwischen der Universalität, der Ähnlichkeit der Nationen, einerseits und der Einzigartigkeit, der Identität des Lebens jeder Nation, andererseits. Es ist unmöglich, sich eine Zivilisation eines Landes vorzustellen, die nicht mit dem Rest der Welt verbunden ist, den wichtigsten Indikatoren für die Vitalität seiner Kultur. Dies bereichert nicht nur die eigene Nation und veredelt sie, sondern ermöglicht es ihr auch, ihre geistigen Werte großzügig mit anderen zu teilen, was die menschliche Interaktion und das gegenseitige Verständnis gewährleistet.

Die weit verbreitete Entwicklung von Integrationsprozessen in der Welt ist auf tiefgreifende Veränderungen im sozialen, politischen und wirtschaftlichen Leben der Menschheit als Ganzes und im Bildungssystem im Besonderen zurückzuführen. Unter den neuen Bedingungen standen die fusionierenden Länder vor der Herausforderung einer engen wirtschaftlichen und politischen Integration bei gleichzeitiger Wahrung der kulturellen Traditionen und nationalen Identitäten. Dies wiederum spiegelt sich in den Besonderheiten der gegenwärtigen Entwicklungsphase der ukrainischen Pädagogik wider; die nicht länger eine geschlossene, von internationalen Erfahrungen isolierte Praxis ist.

Auf der Grundlage des oben Gesagten untersucht das Papier den Prozess der Anwendung pädagogischer Ansätze in der Bildung, die Auswirkungen der Eur-Integration auf die Entwicklung der Bildung; bietet ein Beispiel für die Bildung des Lernens und der kognitiven Kompetenzen und des Denkens der Studenten im Studium einer akademischen Disziplin auf der Grundlage der Integration von kompetenzbasierten, methodischen und handlungsbasierten Ansätzen, die es ermöglichen, die Entwicklung und die Lerneffektivität von Universitätsstudenten zu erhöhen.

Die Schlüsselwörter: *Pädagogische Ansätze, die Bildung, die Integration, das Lernen und die kognitive Kompetenz, das Denken, die methodischer Komplex, die Informationstechnologie.*

Вікторія ЗІНЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3080-4272

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ

(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) vicik-210898@ukr.net

Ірина ЛОПАТИНСЬКА,

orcid.org/0000-0003-4957-9845

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ

(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) irina.s.lopatinskaia@gmail.com

Лариса ДЗЕВИЦЬКА,

orcid.org/0000-0002-9093-7635

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ

(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) dsevickayalarisa@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Важливою особливістю епохи глобалізації, що настала, є взаємодія універсальності, подібності нації з одного боку, і унікальності, самобутності життя кожного народу з іншого. Не можна уявити жодну цивілізацію країни поза зв'язком з рештою світу. головних показників життєздатності його культури Це не лише збагачує свою націю, облагороджуючи її, а й дозволяє щедро ділитися своїми духовними цінностями з іншими, забезпечуючи взаємодію та взаєморозуміння людей.

Широкий розвиток інтеграційних процесів у світі відбувся у зв'язку з глибокими змінами в суспільному, політичному та економічному житті людства в цілому та системи освіти окремо. У нових умовах перед країнами, що об'єднуються, постала проблема тісної економічної та політичної інтеграції при одночасному збереженні культурних традицій та національних особливостей. Це, у свою чергу, знаходить відображення в особливостях сучасного етапу розвитку української педагогічної науки та практики, що перестала бути закритою, ізольованою від міжнародного досвіду.

В умовах Євроінтеграції особливого значення набувають питання, пов'язані з обґрунтуванням нових підходів до формування професійної освіти. Система професійної освіти на даний час спрямована на задоволення індивідуальних потреб особистості у здобутті сучасних і затребуваних на ринку праці кваліфікацій, підготовку конкурентоспроможних кваліфікованих робітників і молодих спеціалістів.

Виходячи з вищезгаданого, у роботі розглядається процес застосування педагогічних підходів в освіті, вплив Євроінтеграції на розвиток освіти; наводиться приклад формування навчально-пізнавальних компетенцій та мислення студентів при вивченні навчальних дисциплін на основі інтеграції компетентнісного, методичного та діяльнісного підходів, які дозволяють підвищити рівень розвитку та ефективність навчання студентів вузу.

Ключові слова: педагогічні підходи, освіта, інтеграція, навчально-пізнавальні компетенції, мислення, методичний комплекс, інформаційні технології.

Viktorii ZINCHENKO,

orcid.org/0000-0003-3080-4272

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Social Humanities and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of Donetsk State University of Internal Affairs
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) vicik-210898@ukr.net**Irina LOPATYNSKA,**

orcid.org/0000-0003-4957-9845

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Social Humanities and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of Donetsk State University of Internal Affairs
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) irina.s.lopatynskaia@gmail.com**Larysa DZEVITSKA,**

orcid.org/0000-0002-9093-7635

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Social Humanities and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of Donetsk State University of Internal Affairs
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) dsevickayalarisa@gmail.com

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EUROINTEGRATION PROCESSES IN THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE

An important feature of the era of globalization that has come is the interaction of universality, similarity of nations on the one hand, and uniqueness, originality of the life of each people, on the other. It is impossible to imagine any civilization of the country out of touch with the rest of the world. The main indicators of the vitality of his culture. It not only enriches his nation, ennobling it, but also allows him to generously share his spiritual values with others, ensuring interaction and mutual understanding between people.

The broad development of integration processes in the world took place in connection with deep changes in the social, political and economic life of humanity as a whole and the education system separately. In the new conditions, the unifying countries faced the problem of close economic and political integration while simultaneously preserving cultural traditions and national characteristics. This, in turn, is reflected in the features of the modern stage of development of Ukrainian pedagogical science and practice, which has ceased to be closed and isolated from international experience.

In the conditions of European integration, issues related to the justification of new approaches to the formation of professional education acquire special importance. The system of professional education is currently aimed at meeting the individual needs of the individual in obtaining modern and in-demand qualifications on the labor market, training competitive skilled workers and young specialists.

Based on the above, the work examines the process of using pedagogical approaches in education, the impact of European integration on the development of education; an example of the formation of educational and cognitive competencies and thinking of students when studying an academic discipline is given based on the integration of competence, methodical and activity approaches, which allow to increase the level of development and the effectiveness of education of university students.

Key words: pedagogical approaches, education, integration, educational and cognitive competencies, thinking, methodical complex, information technologies.

Formulierung des Problems. Das soziale Bewusstsein der Gesellschaft, das Niveau der beruflichen Kenntnisse und Fähigkeiten sowie das Niveau der allgemeinen Kultur bleiben nicht nur hinter dem Tempo des wissenschaftlichen und technologischen Fortschritts zurück, sondern verlieren leider auch immer mehr an Bedeutung für die neuen Bedingungen des menschlichen Lebens im Allgemeinen. Es geht nicht nur darum, das Bildungsniveau anzuheben, sondern auch darum, Fachleute kontinuierlich auszubilden und ihr Denken an die sich rasch verändernden wirtschaftlichen, methodischen, sozialen

und informationellen Prozesse in der modernen Welt anzupassen.

Forschungsanalyse. Der Umfang der Kenntnisse, Fähigkeiten und Kompetenzen, die von einem modernen, hochqualifizierten Fachmann verlangt werden, nimmt aufgrund der ständigen Verbesserung der Ausbildungsmethodik ständig zu.

Das Ziel des modernen ukrainischen Bildungssystems ist es, sich in den produktiven Bildungsraum der Welt einzureihen. Dieser Prozess wird von bedeutenden Veränderungen in der pädagogischen Theorie und Praxis des Lehr- und Lernprozesses begleitet.

Genau, unter Lehrmethodik versteht man die Gesamtheit der Probleme im Zusammenhang mit den Zielen, dem Inhalt, der Organisation und der Durchführung des Lernprozesses (Вавренюк, 2018: 3), den Prinzipien und Techniken seiner Optimierung und Handhabbarkeit, der Verbesserung der Effizienz (9), einem System von methodischen, didaktischen, psychologischen und pädagogischen Verfahren, die die notwendigen Veränderungen in den Aktivitäten der Studenten umsetzen (15); spezielle Kombinationen von Lehrmethoden und -techniken, die das Erreichen der geplanten Ergebnisse garantieren (Андрущенко, 2016: 1). Die Erfahrung mit Bildungsmethoden und -technologien hat sich in den Hochschulinrichtungen über Jahrhunderte angesammelt (Титаренко, 2016: 8).

Der Zweck des Artikels. Die Lösung dieses Problems erfordert eine Änderung der pädagogischen Ansätze, zu denen auch die Verwendung verschiedener methodischer Ansätze in der Bildung gehört (12).

Hauptmaterial präsentieren. Die pädagogische Gestaltung des Lernens beschreibt, dass der Prozess der Identitätsbildung der Studenten die diagnostischen Ziele der Lerninhalte, die didaktischen Prozesse und die organisatorischen Formen des Lernens umfassen sollte. Die Komponenten des didaktischen Prozesses sind Motivation als die Schaffung eines nachhaltigen Interesses einer zukünftigen Fachkraft am Lernen und an kognitiven Aktivitäten, denn nur durch eine hohe freiwillige Motivation findet das Lernen von neuem Wissen statt (11). Die Integrität der didaktischen Unterrichtstechnik wird durch die Umsetzung der drei Komponenten des didaktischen Systems gewährleistet: didaktische Prozesse, Organisationsformen und die Qualifikation der Lehrkräfte (VIPФР, 2017: 5).

In der weltweiten pädagogischen Praxis lassen sich alle Lernansätze in zwei Richtungen unterteilen (10): Die erste ist das Lernen in traditioneller Form mit einer erfolgreichen Organisation des Lernens nach bestimmten Mustern und mit dem Erreichen bestimmter Standards. Die Umsetzung einer permanenten Umstrukturierung des Lernprozesses konzentriert sich auf die traditionellen Ziele des allgemein reproduktiven Lernens. Der charakteristische Begriff des Lernens als „methodischer Prozess“ mit deutlich verstärkten, detaillierten erwarteten Ergebnissen [10]; der zweite ist die obligatorische Anwendung eines innovativen Ansatzes für den Lernprozess, bei dem das Ziel des Unterrichts für die Studenten die Fähigkeit ist, neue Erfahrungen durch die Entwicklung von Lern- und kognitiven Kompetenzen und die Ausbildung von analytischem (Бондарук, 2017: 2), kritischem, kreativem und technischem Denken unter Verwendung von Infor-

mations- und Kommunikationstechnologien (Супіна, 2019: 7) zu bewältigen. Damit verbunden ist die Entwicklung eines Systems von Lernmodellen, wie die Organisation von kognitivem Lernen, Forschung, kreativen Aktivitäten usw., die ihrerseits einen ständigen aktiven Austausch von Wissen, Fähigkeiten und Erfahrungen organisieren (10).

Ein modernes System zur Ausbildung von Hochschulstudenten, die in der Lage sind, ihre innovativen Ideen zu verstehen und anzuwenden, relevante Lernprobleme eigenständig zu lösen und so zur Organisation des Prozesses der Ausbildung ihrer Denktätigkeit und schließlich zur Entwicklung ihrer Denkkultur im Allgemeinen beizutragen, sollte auf speziellen pädagogischen und didaktischen Ansätzen aufbauen können, die zur Ausbildung von Lern- und kognitiven Kompetenzen beitragen. Damit die Lernergebnisse an den Hochschulen entsprechend den gesetzten Zielen deutlich gesteigert werden können, sollten methodische Ansätze angewandt und mit anderen pädagogischen Ansätzen integriert werden können.

Auch der Begriff „Integration“, der auf den Lernprozess anwendbar ist, hatte folgende Bedeutung: „...Integration ist der Prozess und das Ergebnis der Schaffung eines untrennbaren, einheitlichen Ganzen. In der Ausbildung erfolgt sie durch das Zusammenwirken von Elementen verschiedener Fächer in einem synthetischen Kurs (im Thema, im Programmteil), durch die Verschmelzung wissenschaftlicher Konzepte und Methoden verschiedener Disziplinen zu allgemeinen wissenschaftlichen Konzepten und Methoden der Erkenntnis, durch die Kombination und Zusammenstellung wissenschaftlicher Grundlagen unter Offenlegung interdisziplinärer Verbindungen...“, (Садова, 2019: 6). Wie wir sehen, unterscheidet sich diese Definition inhaltlich von der Definition des Fremdwörterbuchs, so dass sie in unserer Studie besser anwendbar ist.

Gleichzeitig besteht das Wesen des Integrationsprinzips in der Möglichkeit, einige Regelmäßigkeiten bei der Entwicklung eines Systems mehrerer didaktischer Bedingungen für die Unterrichtung der Studenten zu erkennen, und zwar nicht nur diese oder andere spezifische Formen des Lernens im Institut, sondern auch ihre effektive Umsetzung in der Praxis. Die Integration eröffnet neue Möglichkeiten für die Organisation des studentischen Lernens, das später zu einem Prozess des Selbstlernens wird, was im heutigen Bildungskontext besonders wichtig ist.

In der gegenwärtigen Phase der Bildungsentwicklung wird der Ausbildungsprozess häufig aus einer kompetenzorientierten Perspektive betrachtet. Die Anwendung des kompetenzbasierten Ansatzes ohne Integration mit anderen pädagogischen Konzepten

führt jedoch zu einer Minimierung der Disziplinen. Dies ist eine der Voraussetzungen für die Umsetzung des methodischen Prozesses der Bildung.

Ja, es ist notwendig, dass die Hochschullehrer selbst engstirnige berufliche Auffassungen über die Ziele der Lehre und die Rolle ihrer Disziplinen überwinden. Sie müssen über eine integrierte Basis von fundamental-technischen, ökonomisch-ökologischen, geisteswissenschaftlich-psychologisch-pädagogischen wissenschaftlichen Erkenntnissen verfügen. Die modernen Innovations-, Informations- und Kommunikationstechnologien bieten immer mehr Möglichkeiten, denn sie durchdringen zunehmend Wissenschaft, Bildung, Kultur, Wirtschaft, Politik und andere Bereiche.

Darüber hinaus ist ein ständiger Dialog und ein ständiges Feedback zwischen Lehrern und Studenten erforderlich, was durch die Qualitäten des Lehrers erleichtert wird: „die angenehme Kommunikation“, „die Fähigkeit, das Material klar, qualitativ und deutlich zu präsentieren“, „die Kommunikationsfähigkeit“, „die Fähigkeit, sich auf das Publikum einzustellen“, es ist wichtig, dass die Lehrer „interessant, breit gefächert und als Person tiefgründig“ sind, „mit klarer Diktion“ und „gebildeter Sprache“. Ein solcher Lehrer wird von der Studenten als „intelligent“, „objektiv in der Beurteilung“, „am Erfolg des Studenten interessiert“, „fachlich kompetent“ und notwendigerweise „mit Sinn für Humor“ (Титаренко, 2016: 8) wahrgenommen.

Auch die Aktualisierung der Inhalte der Hochschulbildung, die Entwicklung oder Gestaltung der Kenntnisse, Fähigkeiten und Fertigkeiten der Studierenden durch Informations- und Kommunikationstechnologien unter Verwendung eines methodischen Ansatzes werden die wichtigsten Ziele des Prozesses sein.

Um die Wirksamkeit dieser Arbeit zu erhöhen, ist es wichtig, den methodischen Ansatz mit Konzepten wie dem tätigkeitsbezogenen Ansatz zu verbinden. Integration kann als Komplementarität der oben erwähnten pädagogischen und didaktischen Ansätze verstanden werden. Bei der Anwendung der Hauptpunkte dieser Ansätze ist es wichtig, die grundlegenden und wichtigsten Maßnahmen im Prozess der Gestaltung und Unterrichtung von Hochschulstudenten durchzuführen.

Wenn wir nur den methodischen Ansatz zur Analyse heranziehen, können wir feststellen, dass es ohne ihn unmöglich ist, ein qualifizierter Spezialist zu werden. „Ein didaktisches System, das nach dem Prinzip der Wissensreproduktion arbeitet, sorgt für einen kontinuierlichen Wissensaufbau im Kopf des Studenten. Bei der Anwendung des methodischen Ansatzes entwickelt sich ein Bewusstsein, das recht umfas-

send, d. h. quantitativer Charakter ist: Das Bewusstsein erweitert sich durch den konsequenten Konsum von Innovationen von außen. Der quantitative Informationszuwachs ist eine wichtige, aber nicht hinreichende Bedingung für die qualitative Entwicklung des Bewusstseins“ (Садова, 2019: 6), daher ist es notwendig, andere Ansätze auf den Ausbildungsprozess der Studenten anzuwenden, wie z.B. den handlungsorientierten Ansatz.

Der handlungsorientierte Ansatz beinhaltet ein Verständnis der methodischen Ausrichtung der Forschung auf der Grundlage der Kategorie der Subjektivität. Der handlungsorientierte Ansatz bezieht sich auf die Notwendigkeit, den modernen Studenten dazu anzuleiten, sich in Selbstentwicklungsaktivitäten mit positivem, kreativem Denken im Bereich der verschiedenen Technologien zu engagieren. Das ist zukunftsorientiert, das ist modellhaftes Denken. Der Grundgedanke: Es ist notwendig, eine neue Ebene des Denkens zu erreichen (einige neue Projekte im Kopf zu fixieren) und somit Lern- und kognitive Kompetenzen zu entwickeln, um einen wettbewerbsfähigen Spezialisten hervorzubringen.

Der handlungsorientierte Ansatz für die Organisation der selbstständigen Arbeit der Studenten wird in engem Zusammenhang mit dem methodischen Ansatz erforscht.

Aus der Perspektive des handlungsorientierten Ansatzes zielen die Lernziele darauf ab, Informationen in Wissen, Fertigkeiten und Fähigkeiten umzusetzen, „um stereotype Aufgaben zu lösen, ein logisches Gedächtnis und logisches (diskursives) Denken zu entwickeln“ (Годованик, 2015: 4), d. h. auf reale Situationen, in denen die Studenten Kenntnisse in einem bestimmten Fachgebiet ermitteln müssen – eine gebildete persönliche Qualität der Unabhängigkeit, die durch das Lösen von Aufgaben aller Arten von Lern- und kognitiven Aktivitäten vervollständigt wird.

Der Grundsatz des handlungsorientierten Ansatzes wird als Strategie erläutert, bei der die Lehrkräfte die Merkmale der Art von Tätigkeit berücksichtigen sollten, die sie mit den Studenten organisieren und auf deren Grundlage ihr Lernen, ihre Bildung und ihre Entwicklung stattfinden. Je nach Art der Tätigkeit, die sich aus den Zielen, dem Inhalt, der Form, den Methoden, den Mitteln und den Bedingungen ergibt, ändert sich die Methodik und Technologie des Bildungsprozesses selbst“ (Годованик, 2015: 4).

Jeder der vorgestellten Ansätze hat seine eigenen Besonderheiten in Bezug auf das Lernsystem und die Methodik, den konzeptionellen Rahmen und die Methodik der Umsetzung im Lernprozess. Die vorgestellte Analyse der Integration pädagogischer

Ansätze zeigt, dass eine getrennte Betrachtung dieser Ansätze die Möglichkeiten eines ganzheitlichen pädagogischen Systems zur Vorbereitung der Studenten auf weitere produktive Tätigkeiten in der modernen Welt einschränkt. Es wurde ein Experiment durchgeführt, um die Lern- und kognitiven Kompetenzen der Studenten durch den Einsatz von Informations- und Computertechnologie auf der Grundlage der Integration pädagogischer Ansätze zu entwickeln. Der Entwicklungsstand der Lern- und kognitiven Kompetenzen der Studenten verschiedener Fakultäten der Universität wurde anhand eines Systems komplizierter Aufgaben und Aufgaben, die in Übereinstimmung mit den Indikatoren für die Entwicklung von Lern- und kognitiven Kompetenzen entwickelt wurden, ermittelt. Die Ergebnisse der Versuchsgruppe, die auf der Grundlage der vorgeschlagenen Methodik studierte und einen Physikkurs belegte, wurden mit den Ergebnissen der Kontrollgruppe von Studenten verglichen, die einen Physikkurs mit traditionellen Unterrichtsformen belegten. Die Grundgesamtheit bestand aus 880 Personen und die Stichprobe der Studenten, die an dem formativen Experiment teilnahmen, aus über 100 Personen.

Als Ergebnis wurden die Etappen der Umsetzung des Lernens und der kognitiven Kompetenzen aufgedeckt, ein Prozess beschrieben, eine Beschreibung des durchgeführten pädagogischen Experiments gegeben und die Ergebnisse ausgewertet. Mit Hilfe der Methodik des Autors, die in dem entwickelten elektronischen didaktischen und methodischen Handbuch „Information und pädagogische Aspekte des Einsatzes der Input-Kontrolle des Wissensniveaus in der Physik von Studenten im Grundstudium“ vorgestellt wurde, wurde eine Input-Kontrolle des Niveaus der Entwicklung von pädagogisch-kognitiven Kompetenzen bei Studenten unter Verwendung von Computern durchgeführt (11; 12). Nach der Überprüfung des Entwicklungsniveaus der Lern- und kognitiven Kompetenzen erhielt jeder Student die notwendigen Empfehlungen zur Verbesserung seiner schulischen Leistungen. Auf diese Weise war es möglich, den Erfolg der Studenten relativ schnell zu beurteilen und den Lernprozess entsprechend den erzielten Ergebnissen so anzupassen, dass die Entwicklung der Lern- und kognitiven Kompetenzen ihre endgültige Bewertungsnote bestimmt.

Die Einführung der Input-Kontrolle in den Lernprozess trug dazu bei, den Entwicklungsstand der Lern- und kognitiven Kompetenzen der Studenten zu bestimmen. Die Ergebnisse der Inspektion lieferten die notwendigen Informationen und halfen bei der Anpassung des Systems der kognitiven Aufgaben. Der Entwicklungsstand der Lern- und kognitiven

Kompetenzen der Studenten in den Versuchsgruppen zeigte bessere Ergebnisse als in den Kontrollgruppen. Dies hängt in erster Linie von den Vorkenntnissen der Studenten ab, die einen erheblichen Einfluss auf die Aneignung des Wissens und die Entwicklung der Fähigkeiten und Fertigkeiten der Studenten haben. Die statistischen Daten haben folgendes Muster gezeigt: Je bedeutender und fortgeschrittener das Wissen eines Studenten ist, desto tiefer und breiter ist seine geistige Erfahrung, desto klarer und präziser ist er sich der Art der Denkaufgaben und der Aufgaben bewusst, mit denen er konfrontiert wird, und umgekehrt hat ein Student mit einem niedrigen Entwicklungsniveau des Denkens mehr Schwierigkeiten zu erkennen, welche Maßnahmen zur Lösung der Lernaufgabe ergriffen werden müssen, und daher erweisen sich seine Lern- und kognitiven Kompetenzen als weniger gut entwickelt.

Bei der Suche nach der idealen Methode, eine Sprache zu lernen, müssen Sie Ihre spezifischen Vorstellungen berücksichtigen. Die Stärken können hier wie folgt sein:

Lesen: Das Lesen macht es Ihnen leicht, zu verstehen, wo, wann und wie Sie die gelernten Regeln anwenden können.

Schreiben: Sie können sich Wörter und Grammatik leicht merken, indem sie einfach mit ihrer eigenen Hand schreiben.

Video: Nichts ist einfacher für Sie als Videos/Filme anzusehen. Sowohl die Situation als auch das Gefühl, mit dem der Ausdruck/die Regel/die Phrase verbunden ist, sind sofort klar.

Audio: kann ohne Video auskommen, nach Gehör – am leichtesten zu merken.

Wenn Sie diesen Ansatz nicht befürworten, können Sie mit dem beginnen, womit Sie sich schwer tun:

Gespräche – es ist beängstigend, etwas zu sagen, weil die Möglichkeit besteht, einen Fehler zu machen oder nicht zu verstehen, wie man diese bestimmte Idee vermitteln soll.

Grammatik – sprechen und schreiben Sie alle Wörter, die Sie kennen; ob andere Sie verstehen, ist deren Problem.

Hörverstehen – nichts oder katastrophal wenig verstehen, um sich sicher zu fühlen, wenn man Deutsch hört.

Wortschatz – man versteht nicht, welche Wörter man einsetzen soll, als ob man viel weiß, aber in Wirklichkeit weiß man es nicht; es ist schwer zu lesen, zu schreiben, und das Sprechen ist eine Katastrophe.

Effektive Methoden zum Erlernen einer Sprache

Es ist wichtig, von Anfang an festzulegen, worauf sich Ihre Ausbildung stützen soll: Stärken oder

Schwächen, denn davon hängt ab, wie Sie lernen werden. Dies gilt nicht nur für Erwachsene, sondern auch für Kinder. Um es Ihnen leichter zu machen, haben wir ein „Fernweh“ vorbereitet, das Ihnen helfen soll, die für Sie persönlich passenden Wege zum Erlernen einer Sprache zu finden.

Es wurden also Methoden zur Entwicklung künftiger Fachkräfte eingeführt, die auf der Integration pädagogischer Ansätze beruhen, die auf der Aktualisierung der Ausbildungsinhalte durch neues (gerichtetes) Material beruhen und die es ermöglichen, bestimmte Komponenten des Denkens bei den Studenten zu entwickeln, was zur Entwicklung von Lern- und kognitiven Kompetenzen beiträgt. Durch die aktive Anwendung von Multimedia, programmierte Kolloquium, Fernunterricht in den

Bildungsprozess, einen Beitrag zum Lernen, Entwicklungs- und kreative Funktion der Computer- und Informationstechnologie, pädagogische Unterstützung für Studenten in der Anwendung von Informations- und Computertechnologie. Während der Ausbildung gab es mehr als einen Dialog zwischen Lehrern und Studenten. Die Lehrkraft überwachte ständig den Prozess der Problemlösung (sie kontrollierte, ob der Student aktiv war oder nicht).

Die Methoden des Autors ermöglichen es also, den Entwicklungsstand des Lernens, der kognitiven Kompetenzen und des Denkens der Studenten zu überwachen, was sicherlich auf der Anwendung und Integration pädagogischer Ansätze in der Bildung beruht und zur Verbesserung der Entwicklung und der Lerneffizienz der Universitätsstudenten beiträgt.

VERWEISE

1. Андрущенко Т.В. Ціннісна палітра європейського простору освіти (український вимір) : Київ : Наук. часоп. нац. пед. унту ім. М.П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки Вип. 4, 2016. С. 107–113.
2. Бондарук Л.М., Щерба Л.М. Роль міжкультурної освіти у процесі інтеграції України в європейський простір : Київ : Пед. пошук. № 2. 2017. С. 32–35.
3. Вавренюк С.А. Сучасний стан та проблеми дворівневої структури в системі вищої освіти України : Запоріжжя : Право та державне управління: збірник наукових праць. Видво Класичний приватний університет, вип. 3 (2). 2018. С. 11–15.
4. Годованик С.В. Проблеми ефективного впровадження європейських освітніх стандартів в Україні : Маріуполь : Вісн. Маріупол. держ. унту. Серія: Право. 2015. Вип. 9/10. С. 135–141.
5. Концепція діяльності центрів освіти третього віку в Україні : Київ : УІРФР, 2017.
6. Садова У. Я. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання : Львів: ДУ «Ін-т регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». 2019. С. 263
7. Спуріна С. О. Тенденції освітньої міграції та її вплив на інституційне середовище в Україні. : Мукачеве : Вісник Мукачівського держ. ун-ту. № 1. 2019. С. 505.
8. Титаренко Т. М. Можливості підтримання та відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах довготривалої травматизації Особистість в умовах кризових викликів сучасності : матер. методол. семінару НАПН України. 2016. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/704987/>
9. Титаренко Т.М. Індикатори психологічного здоров'я особистості : Київ : Психологічні науки: проблеми і здобутки: зб. наук. статей. К. : КиМУ. Вип. 9. 2016. С. 11.
10. Шульгіна В. Д., Рябінко С. М. Творча діяльність особистості у системі мистецької освіти України: європейський контекст : Київ : Вісн. Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. № 1. 2017. С. 80–85.
11. Apolinário-Hagen J., Kemper J., Stürmer C. Public acceptability of E-mental health treatment services for psychological problems: A scoping review [Електронний ресурс] JMIR Mental Health. 2017.
12. Nyman L. Happiness; Understanding Narratives and Discourses, PalgraveMacmillan, 2014.
13. Ott J. C. Perception of the Nature of Happiness: Cultural, but Related to the Dynamics of the Human Mind and the Gratification of General Needs Volume 18, Issue 1. 2017. P. 313–319.

REFERENCES

1. Andrushchenko T.V. Tsinnisna palitra yevropeiskoho prostoru osvity (ukrainskyi vymir) [Value palette of the European space of education (Ukrainian dimension)]. : Kyiv : Nauk. magazine national ped. National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova. Series 12, Psychological Sciences Vol. 4, 2016. pp. 107–113 [in Ukrainian].
2. Bondaruk L.M., Shcherba L.M. Rol mizhkulturnoi osvity u protsesi intehratsii Ukrainy v yevropeyskyi prostir [The role of intercultural education in the process of Ukraine's integration into the European space] : Kyiv : Ped. search. No. 2. 2017. pp. 32–35 [in Ukrainian].
3. Vavreniuk S.A. Suchasnyi stan ta problemy dvorivnevoi struktury v systemi vyshchoi osvity Ukrainy [The current state and problems of the two-level structure in the higher education system of Ukraine]. : Zaporizhzhia : Law and public administration: a collection of scientific papers. Vidvo Classical Private University, Vol. 3 (2). 2018. pp. 11–15 [in Ukrainian]
4. Hodovanyk Ye.V. Problemy efektyvnoho vpro vadhennia yevropeyskykh osvitnikh standartiv v Ukraini [Problems of effective implementation of European educational standards in Ukraine]. : Mariupol : Visn. Mariupol state National Pedagogical University. Series: Law. 2015. Issue 9/10. pp. 135–141 [in Ukrainian]
5. Kontseptsiiia diialnosti tsentriv osvity tretoho viku v Ukraini [The concept of activity of centers of education of the third age in Ukraine]. : Kyiv : UIRFR, 2017. [in Ukrainian]

6. Sadova U. Ya. Migrants in the conditions of transformation of regional labor markets of Ukraine: mechanisms of regulation [Migration in the conditions of transformation of regional labor markets of Ukraine: mechanisms of regulation] : Lviv: State University "Institute of Regional Studies named after M. I. Dolibny National Academy of Sciences of Ukraine". 2019. pp. 263 [in Ukrainian]

7. Spurina S. O. Trends in educational migration and its impact on the institutional environment in Ukraine. [Trends in educational migration and its impact on the institutional environment in Ukraine]. : Mukacheve : Visnyk of the Mukacheve state university No. 1. 2019. pp. 505 [in Ukrainian]

8. Tytarenko T. M. Possibilities of maintaining and restoring the psychological health of an individual in conditions of long-term traumatization [Possibilities of maintaining and restoring the psychological health of an individual in conditions of long-term traumatization] : Personality in the conditions of modern crisis challenges: mater. methodol. seminar of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2016. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/704987/> [in Ukrainian]

9. Tytarenko T.M. Indicators of psychological health of the individual [Indicators of psychological health of the individual]. : Kyiv : Psychological sciences: problems and achievements: coll. of science articles. K.: KyMU. Vol. 9. 2016. pp. 11 [in Ukrainian]

10. Shulhina V. D., Riabinko S. M. Creative activity of the individual in the art education system of Ukraine [Creative activity of the individual in the art education system of Ukraine]. : yevropeyskyi kontekst : Kyiv : Visn. National Acad. led personnel of culture and arts. No. 1. 2017. pp. 80–85 [in Ukrainian]

11. Apolinário-Hagen J., Kemper J., Stürmer C. Public acceptability of E-mental health treatment services for psychological problems: A scoping review JMIR Mental Health. 2017.

12. Hyman L. Happiness; Understanding Narratives and Discourses, PalgraveMacmillan, 2014.

13. Ott J. C. Perception of the Nature of Happiness: Cultural, but Related to the Dynamics of the Human Mind and the Gratification of General Needs Volume 18, Issue 1. 2017. P. 313–319

UDC 37.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-30>**Oksana IVANYTSKA,***orcid.org/0000-0002-5947-314X**Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Institute of Humanities and Social Sciences of Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) Oksana.S.Ivanytska@lpnu.ua*

SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL COOPERATION BETWEEN LITHUANIA AND UKRAINE UNDER CONDITIONS OF WAR

In the article, based on the theoretical-methodological potential of the works of domestic and foreign political scientists, pedagogues and sociologists as well as national and international normative legal acts, a study of the peculiarities of scientific and educational cooperation between Lithuania and Ukraine under conditions of war is carried out.

It is noted that an important strategic partner in Ukraine's fight against the aggressor is Lithuania, which provides assistance and support not only in the military sphere, but also in the social and humanitarian direction in order to maintain the appropriate level of scientific and educational development and overcome crisis phenomena at all levels of educational services providing.

Educational and scientific cooperation between Ukraine and Lithuania during the war covers the most vulnerable areas, namely: peculiarities of children and youth adaptation to the educational process in Lithuania, psychological assistance, inclusive education, etc. Lithuanian partners, despite the war, are making every effort to continue and fully implement the started scientific and educational projects.

Attention is focused on the fact that the financing of current research projects is not only a significant material support for the students of our country, but also allows them to emotionally and psychologically adapt to the fact that the integration of Ukrainian youth into international scientific communities and educational institutions is important for the world community as sought-after future specialists who have proven themselves well on the labor market.

It is noted that despite the war, cooperation in the field of translation and linguistic studies is deepening, joint educational and scientific projects are being implemented in the fields of mechanical engineering, law, business, economics, management, chemical technologies, etc. There is the intensification of academic exchanges between the universities of the two countries, which is supported by the Embassy of the Republic of Lithuania.

Attention is focused on the cooperation deepening in the development of inclusive education in Ukraine. This issue was relevant before the war, but today we have a rather urgent need to support a certain category of people who study according to inclusive methods. The war exacerbated this problem, because it is much more difficult for persons with special needs to realize their right to education under conditions of occupation, direct military operations, or the impossibility of evacuation to safe regions.

Key words: *scientific research activity, war, inclusive education, multilingualism, international cooperation, educational process, European integration.*

Оксана ІВАНИЦЬКА,*orcid.org/0000-0002-5947-314X**доцент кафедри іноземних мов**Інституту гуманітарних та соціальних наук**Національного університету «Львівська політехніка»**(Львів, Україна) Oksana.S.Ivanytska@lpnu.ua*

НАУКОВО-ОСВІТНЯ СПІВПРАЦЯ ЛИТВИ ТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті на основі теоретико-методологічного потенціалу праць вітчизняних і зарубіжних учених-політологів, педагогів і соціологів та національних і міжнародних нормативно-правових актів здійснено дослідження особливостей науково-освітньої співпраці Литви і України в умовах війни.

Зазначено, що важливим стратегічним партнером у боротьбі України з агресором є Литва, котра надає допомогу і підтримку не лише у військовій сфері, а й у соціально-гуманітарному напрямі щодо збереження належного рівня науково-освітнього розвитку та подолання кризових явищ на усіх рівнях надання освітніх послуг.

Освітньо-наукова співпраця України і Литви під час війни охоплює найбільш вразливі сфери, а саме: особливості адаптації дітей та молоді в навчальний процес у Литві, психологічна допомога, інклюзивна освіта тощо. Литовські партнери, попри війну, усіляко намагаються продовжити і повноцінно реалізувати започатковані науково-освітні проекти.

Акцентовано увагу на тому, що фінансування актуальних науково-дослідних проектів є не лише вагомою матеріальною підтримкою для студентів нашої держави, а й дозволяє їм емоційно і психологічно налаштувати-

ся на те, що для світової спільноти важливим є інтегрування української молоді у міжнародні наукові співтовариства і навчальні заклади як затребуваних майбутніх фахівців, що добре зарекомендували себе на ринку праці.

Зазначено, що попри війну поглиблюється взаємодія у сфері перекладу та лінгвістичних студій, реалізуються спільні освітні і наукові проєкти у галузі машинобудування, права, бізнесу, економіки, менеджменту, хімічних технологій тощо. Інтенсифікація академічних обмінів між університетами двох країн, в чому Посольство Литовської Республіки максимально сприяє.

Акцентовано увагу на тому, що поглиблюється співпраця щодо розвитку інклюзивної освіти в Україні. Це питання було актуальним до війни, але сьогодні ми маємо досить нагальну потребу по підтримці певної категорії осіб, що навчаються за інклюзивними методиками. Війна загострила цю проблему, адже особам з особливими потребами значно складніше реалізувати своє право на освіту за умови окупації, прямих військових дій, або ж неможливості евакуації у безпечні регіони.

Ключові слова: науково-дослідна діяльність, війна, інклюзивна освіта, мультилінгвізм, міжнародна співпраця, освітній процес, євроінтеграція.

Formulation of the problem. European integration processes in Ukraine contributed to the international cooperation expansion in the interstate space not only in the political and economic environment, but also in the scientific and educational sphere.

Russia's war against Ukraine made corrections in the development of the domestic and international scientific and educational trajectory, shifting certain vectors of the mutual relations development in the direction of support and assistance to maintain the proper level of scientific and educational development as well as overcome crisis phenomena at all levels of educational services providing.

An important strategic partner in Ukraine's fight against the aggressor is Lithuania, which provides assistance and support not only in the military sphere, but also in the social and humanitarian direction.

Analysis of the main studies. For a comprehensive analysis and understanding of the indicated issues, it is advisable to rely on the theoretical and methodological potential of the works of domestic and foreign political scientists, pedagogues and sociologists, namely: A. Anisimova, P. Lisovskyi, Yu. Lisovska, N. Lohvinov, L. Movchan and others.

Their scientific concepts contributed to the following—that within the framework of political science, sociology, and pedagogy there is a new approach formation to the understanding of the educational environment, scientific research activities as well as features and challenges in the development of education and science under conditions of russia's armed aggression against Ukraine.

The aim of the article is to analyze, on the basis of axiological and praxeological approaches, those issues that are most relevant to the understanding of the peculiarities of scientific and educational cooperation between Lithuania and Ukraine under conditions of war.

Presentation of the main material. Scientific research activity is a complex scientific and creative process that involves theoretical knowledge deepening of the researched problem, analysis of research in this field, development of skills to apply own knowledge in practice, improvement of independent work skills

in accordance with the requirements of the medical specialists market (Vazhynskyi, 2016; Research work, 2022).

The Law of Ukraine «On Education» notes that the state promotes international cooperation of educational institutions and educational management bodies, provides appropriate currency allocations to them, exempts from taxation, payment of duties and customs fees for educational, scientific and industrial equipment and supplies received for them from abroad for educational and scientific purposes (Verkhovna Rada of Ukraine, 2017).

It is worth noting that educational and scientific cooperation between Ukraine and Lithuania during the war covers the most vulnerable areas, namely: peculiarities of children and youth adaptation to the educational process in Lithuania, psychological assistance, inclusive education, etc.

In particular, in June 2022, the Minister of Education and Science S. Shkarlet held a working meeting with the Minister of Education, Science and Sports of the Republic of Lithuania Ms. Yu. Šiugždinienė. The parties discussed the National Multi-Subject Test (NMT) conducting and the process of the Ukrainian children education organization who are temporarily in Lithuania in connection with russia's military aggression against Ukraine.

The ministers of Ukraine and Lithuania agreed on further cooperation, the creation of a joint working group to coordinate current educational issues. The Minister also informed that the teaching of 5 lessons of the Ukrainian language per week has been introduced at the Lithuanian schools and assured that the Ministry of Education, Science and Sports of Lithuania will continue to contribute to the creation of conditions for the Ukrainian children education (Ministry of Education and Science of Ukraine; 2022).

During the full-scale invasion of russia on the territory of Ukraine, Lithuania sheltered more than 20,000 Ukrainians. More than 10,000 children attend local kindergartens and schools. Out of 2,000 of

our teachers who were also forced to flee war, 500 are already employed at the Lithuanian schools and have the opportunity to simultaneously teach at their native Ukrainian schools. Ukrainian citizens are also provided with psychological support, non-formal education is available, summer camps accept Ukrainian children.

Applicants from Ukraine continue to arrive to Lithuania. Their number is constantly growing. The peculiarity of this situation is that these are young people who come not only to get an education, but also need psychological and sometimes medical help. Therefore, the relevant social services of Lithuania are also involved in the process of such applicants adaptation.

For example, Kaunas University of Applied Sciences is ready to support applicants arriving from Ukraine as a result of the war, providing: English and Lithuanian languages courses; free accommodation in dormitories; assistance in finding an internship or job; online training, if necessary; psychological support; Internet access and library services; support of applicants family members, etc. (Modern education in Ukraine and abroad, 2022).

The economic factor is also important, namely, quite often there is the exemption of Ukrainian citizens from payment for education, or payment deferral or other forms of loyalty in financial matters.

It should not be overlooked that Lithuanian partners, despite the war, are making every effort to continue and fully implement the scientific-educational projects that have been started.

Thus, in March 2021, a competition for joint Ukrainian-Lithuanian research projects was announced for implementation in 2022–2023. The organizers of the competition are the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Education, Science and Sports of the Republic of Lithuania and the Research Council of Lithuania.

The competition remained open to any scientific research groups of higher educational institutions, scientific institutions, enterprises charter of which includes the activity of conducting scientific research of Ukraine, and scientific-research groups of the Republic of Lithuania institutions. This will make it possible to continue the development of priority research directions in Ukraine, applying their results, in particular, to the process of reconstruction of Ukraine in the future, and also will not allow certain directions to stop progress in development (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2021).

In the context of Lithuania's support for Ukraine during the war, it is worth emphasizing that Lithuania has been providing such support since 2014, actively

participating in supporting educational processes in the east of our country.

The bilateral Lithuanian-Ukrainian project "Supporting education in the post-conflict territories of Eastern Ukraine. Ensuring the quality of non-formal education" became important in this process. Its purpose is to improve the quality of extracurricular education and introduce a new transparent principle of financing.

This work will be financed by the Lithuanian Fund for the Development of Cooperation and Promotion of Democracy under the Ministry of Foreign Affairs of Lithuania (Government Portal, 2018).

During his visit to Ukraine on February 24, 2021, Lithuanian Foreign Minister Gabrielius Landsbergis emphasized Lithuania's consistent support for Ukraine's territorial integrity and sovereignty, European and Euro-Atlantic integration, as well as the reform process (Lutsyshyn, 2021: 111).

The Republic of Lithuania conducts active grant cooperation with Ukraine in the field of higher education. Funding of current research projects is not only a significant material support for students of our country, but also allows them to emotionally and psychologically adjust to the fact that for the world community it is important to integrate Ukrainian youth into international scientific communities and educational institutions as sought-after future specialists, which have proven themselves well on the labor market.

Thus, as part of a joint project with the OSCE Project Coordinator in Ukraine, there was a meeting of NAQA with the Center for Quality Assessment of Higher Education (Republic of Lithuania) in June 2022. The participants continued the discussion of approaches to quality assurance in higher education, launched in April 2020. The OSCE supports cooperation between Ukrainian and Lithuanian agencies and promotes the development of relations between them (National Agency for Quality Assurance of Higher Education, 2022).

We should also note that Moody's Lithuania, a strategic partner of the Vilnius University Business School, has provided more than 40,000 euros to support nine Ukrainians studying at the Business School, as provided for in the support agreement. This financial aid will allow Ukrainian students who have faced financial difficulties due to the war to continue their studies (Vilnius University, 2022).

The fact that Lithuania gives priority to Ukrainian universities is evidenced by the statement of the Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of the Republic of Lithuania to Ukraine Marius Janukonis during his visit to the Oles Honchar Dnipro National University.

The main goal of the visit was the intensification of academic exchanges between the universities of the two countries, in which the Embassy of the Republic of Lithuania promises to provide assistance. Today, cooperation consists in the implementation of the Tempus project of the European Commission, which provides for the introduction of multilingual education at Ukrainian universities (Oles Honchar Dnipro National University, 2021).

Multilingualism is the use of several languages within a certain social community (primarily the state); the use by an individual (a group of people) of several languages, each of which is chosen according to a specific communicative situation (Ukrainian Language and Culture Portal, 2021).

As an example, it is appropriate to cite the signing of an agreement on long-term cooperation between Sumy State University and Kaunas University of Technology (Lithuania), which took place on June 30 in an online format.

The parties confirmed their intentions to deepen cooperation in the field of translation and linguistic studies, to implement joint educational and scientific projects in the fields of mechanical engineering, law, business, economics, management, chemical technologies, etc. (Sumy State University, 2022).

The cooperation of the Ministry of Education and Science of Ukraine is important regarding the unimpeded recognition by the Baltic states during the war of Ukrainian and foreign documents on education in the countries of the European Union.

In order to integrate Ukrainian children into the education system of European countries, in particular, the possibility of enrolling acquired knowledge, skills, assessments and mutual recognition in the education systems of EU countries and Ukraine, socialization of students, involvement of Ukrainian teachers who are outside Ukraine in EU countries, in the educational process Ministry of Education and Science, in cooperation with relevant departments of five countries, will create a working group on the synchronization of educational programs (Ukrinform, 2022). The parties confirmed their intentions to deepen cooperation in the field of translation and linguistic studies, to implement joint educational and scientific projects in the fields of mechanical engineering, law, business, economics, management, chemical technologies, etc. (Sumy State University, 2022).

Cooperation on the development of inclusive education in Ukraine is relevant. This issue was topical before the war, but today we have a rather urgent need to support a certain category of people who study according to inclusive methods.

The war exacerbated this problem, because it is much more difficult for persons with special needs to realize their right to education under conditions of occupation, direct military operations, or the impossibility of evacuation to safe regions.

The Law of Ukraine «On Education» states that inclusive education is a system of educational services guaranteed by the state, which is based on the principles of non-discrimination, consideration of the multifaceted nature of a person, effective involvement and inclusion of all its participants in the educational process (Law of Ukraine, 2017).

Tereza Aiduken, a specialist in the department of lifelong education at the Ministry of Education and Sports of the Republic of Lithuania, emphasized that the ideological direction for the implementation of inclusive education was taken immediately after the declaration of Lithuania's independence. One of the first laws was the law on education, which states that absolutely all children are capable of learning [<https://nus.org.ua/articles/transformatsiya-spetsialnoyi-osvity-v-lytvi-yak-tse-vidbuvalosya-j-shho-ye-zaraz/>].

Ukraine is trying to adopt the experience of training psychologists and special teachers, create projects and receive funding for the training of highly qualified personnel. Universities cooperate with regional educational support centers to retrain those teachers who currently work at secondary schools without leaving work.

Lithuania helps to resolve this issue with professional recommendations and financial investments, because difficulties in ensuring the proper level of inclusive education happen even today, and they have learned to overcome them by implementing high-quality modern educational methods at the level of national social policy.

Of course, we cannot forget that the war in Ukraine was preceded by the COVID-19 pandemic, which affected the educational process at educational institutions of all levels. But the Ministry of Education and Science emphasized the digitization of the educational process and fruitful Ukrainian-Lithuanian cooperation in the field of higher education, as well as the participation of higher educational institutions of Ukraine and Lithuania in the projects of the Erasmus+ program and partnership in research projects between universities and scientific organizations even in a difficult pandemic period (New Ukrainian School, 2021).

Lithuania, through authorized persons, made and continues to make repeated statements condemning the military actions of the Russian Federation against the independent state of Ukraine.

At the Conference of Rectors of Lithuanian Universities, Professor Rimvydas Petrauskas, who is the president of the aforementioned Conference, notes that Lithuanian universities show solidarity with Ukrainian universities, their employees, teachers, students and the entire Ukrainian people and are ready to use all available resources in this difficult time to help Ukrainian universities. Also, our partners express their readiness to help Ukrainians who come to seek asylum in Lithuania, allowing them to continue their studies or research and settle in Lithuania for a shorter or longer period (Vilnius University, 2022).

Conclusions. So, today there are challenges in Ukraine to all spheres of society's life. The scientific and educational environment is not an

exception, but rather, on the contrary, it needs support and stabilization the most, because we are talking about the young generation, the future of the nation, which needs quality and thorough knowledge and skills for the reconstruction and development of independent Ukraine after our victory over the aggressor.

In this difficult task, we receive strong support from international partners, in particular, the Republic of Lithuania, which not only continues scientific and educational partnership activities, implements joint agreements, carries out project and grant activities, but also provides invaluable assistance in the psychological and mental balance preservation of Ukrainian youth, children studying on its territory, or who are potential entrants.

BIBLIOGRAPHY

1. Вазинський С. Е. Методика та організація наукових досліджень : Навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
2. Житомирський аграрний коледж. *Науково-дослідна робота студентів Житомирського аграрного коледжу*. URL: <https://zhatk.zt.ua/naukovo-metodichna-robota/nauka/naukovo-doslidna-robota/>
3. Верховна Рада України. Законодавство України. *Закон України «Про освіту»*. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=1203>
4. Міністерство освіти і науки України. *Міністри освіти України і Литви створюють робочу групу для координації освітніх питань*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministri-osviti-ukrayini-i-litvi-stvoryat-robochu-grupu-dlya-koordinaciyi-osvitnih-pitan>
5. Сучасна освіта в Україні і за кордоном. *Каунаський університет прикладних наук*. URL: <https://osvita.in.net/university-abroad/68>
6. Міністерство освіти і науки України. *Старт конкурсу українсько-литовських проєктів*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/startuvav-konkurs-spilnih-ukrayinsko-litovskih-naukovo-doslidnih-proyektiv-na-2022-2023-roki>
7. Урядовий портал. *Україна і Литва співпрацюватимуть у розвитку позашикільної освіти на Донбасі*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-i-litva-spivpracyuvatimut-u-rozvitku-pozashkilnoyi-osviti-na-donbasi>
8. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. *Агентська зустріч між NAQA (Україна) та SKVC (Литва)*. URL: <https://en.naqa.gov.ua/?p=782>
9. Vilnius University. *Moody's Lithuania: Support for Ukrainian Students at the Business School of Vilnius University*. URL: <https://www.vu.lt/en/news-events/news/moody-s-lithuania-support-for-ukrainian-students-at-the-business-school-of-vilnius-university>
10. Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара. *Литва надає пріоритет українським університетам*. URL: <https://www.dnu.dp.ua/news/2089>
11. Портал української мови та культури. Словник. *Мультлінгвізм*. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%9C%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%98%D0%9B%D0%86%D0%9D%D0%93%D0%92%D0%86%D0%97%D0%9C>
12. Сумський державний університет. *СумДУ розгортає стратегічну співпрацю з Литвою*. URL: <https://news.sumdu.edu.ua/uk/news/12584-sumdu-rozgor-tae-strategichne-spivrobotitstvo-z-litvoyu.html>
13. Укрінформ. *Україна синхронізуватиме освітні програми з країнами ЄС*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3588626-ukraina-sinhronizuvati-osvitni-programi-z-krainami-es.html>
14. Нова українська школа. *Трансформація спеціальної освіти в Литві: як це відбувалося й що є зараз*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zmicnennya-ukrayinsko-litovskih-vidnosin-v-osvitnomu-prostori-klyuchova-tema-zustrichi-sergiya-shkarleta-z-poslom-litvi-v-ukrayini-valdemarasom-sarapinasom>
15. Vilnius University. *Statement of Lithuanian Higher Education Institutions on the Military Actions of the Russian Federation against the Independent State of Ukraine*. URL: <https://www.vu.lt/en/news-events/news/statement-of-lithuanian-higher-education-institutions-on-the-military-actions-of-the-russian-federation-against-the-independent-state-of-ukraine>

REFERENCES

1. Vazhynskyi S. E. *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen : Navchalnyi posibnyk*. [Methodology and organization of scientific research: Study guide]. Sumy: A. S. Makarenko SumDPU, 2016. 260 p. [in Ukrainian]
2. Zhytomirskyi ahrarnyi koledzh. *Naukovo-doslidna robota studentiv Zhytomirskoho ahrarnoho koledzhu*. [Research work of students of Zhytomyr Agrarian College]. URL: <https://zhatk.zt.ua/naukovo-metodichna-robota/nauka/naukovo-doslidna-robota/> [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». [Law of Ukraine «On Education»]. Information of the Verkhovna Rada (IVR), 2017, No. 38-39). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=1203> [in Ukrainian].

4. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Ministry osvity Ukrainy i Lytvy stvoriat robochu hrupu dlia koordynatsii osvitnikh pytan. [The Ministers of Education of Ukraine and Lithuania will create a working group to coordinate educational issues]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministri-osviti-ukrayini-i-litvi-stvoryat-robochu-grupu-dlya-koordinaciyi-osvitnih-pitan> [in Ukrainian].

5. Suchasna osvita v Ukraini i za kordonom. Kaunaskyi universytet prykladnykh nauk. [Kaunas University of Applied Sciences]. URL: <https://osvita.in.net/university-abroad/68> [in Ukrainian].

6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Start konkursu ukrainsko-lytovskykh proektiv. [Start of the competition of Ukrainian-Lithuanian projects]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/startuvav-konkurs-spilnih-ukrayinsko-litovskih-naukovo-doslidnih-proyektiv-na-2022-2023-roki> [in Ukrainian].

7. Uriadovyi portal. Ukraina i Lytva spivpratsiuvatymut u rozvytku pozashkilnoi osvity na Donbasi [Ukraine and Lithuania will cooperate in the development of extracurricular education in Donbas]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-i-litva-spivpracuyuvatymut-u-rozvitku-pozashkilnoyi-osviti-na-donbasi> [in Ukrainian].

8. Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. Ahentska zustrich mizh NAQA (Ukraina) ta SKVC (Lytva). [Agency meeting between NAQA (Ukraine) and SKVC (Lithuania)]. URL: <https://en.naqa.gov.ua/?p=782> [in Ukrainian].

9. Vilnius University. Moodys Lithuania: Support for Ukrainian Students at the Business School of Vilnius University. [Moody's Lithuania: Support for Ukrainian Students at the Business School of Vilnius University]. URL: <https://www.vu.lt/en/news-events/news/moody-s-lithuania-support-for-ukrainian-students-at-the-business-school-of-vilnius-university> [in Ukrainian].

10. Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytet imeni O. Honchara. Lytva nadaie priorytet ukrainskym universytetam. [Lithuania gives priority to Ukrainian universities]. URL: <https://www.dnu.dp.ua/news/2089> [in Ukrainian].

11. Portal ukrainskoi movy ta kultury. Slovnyk. Multilinhvizm. [Multilingualism]. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?srd=%D0%9C%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%98%D0%9B%D0%86%D0%9D%D0%93%D0%92%D0%86%D0%97%D0%9C> [in Ukrainian].

12. Sumskiy derzhavnyi universytet. SumDU rozghortaie stratehichnu spivpratsiu z Lytvoiu. [Sumy State University develops strategic cooperation with Lithuania]. URL: <https://news.sumdu.edu.ua/uk/news/12584-sumdu-rozghortae-strategichne-spivrobitnistvo-z-litvoyu.html> [in Ukrainian].

13. Ukrinform. Ukraina synkhronizuvatyme osvitni prohramy z krainamy YeS. [Ukraine will synchronize educational programs with EU countries]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3588626-ukraina-sinhronizuvatime-osvitni-programi-z-krainami-es.html> [in Ukrainian].

14. Nova ukrainska shkola. Transformatsiia spetsialnoi osvity v Lytvi: yak tse vidbuvalosia y shcho ye zaraz. [Transformation of special education in Lithuania: how it happened and what it is now]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zmicnennya-ukrayinsko-litovskih-vidnosin-v-osvitnomu-prostori-klyuchova-tema-zustrichi-sergiya-shkarleta-z-poslom-litvi-v-ukrayini-valdemarasom-sarapinasom> [in Ukrainian].

15. Vilnius University. Statement of Lithuanian Higher Education Institutions on the Military Actions of the Russian Federation against the Independent State of Ukraine. [Statement of Lithuanian Higher Education Institutions on the Military Actions of the Russian Federation against the Independent State of Ukraine]. URL: <https://www.vu.lt/en/news-events/news/statement-of-lithuanian-higher-education-institutions-on-the-military-actions-of-the-russian-federation-against-the-independent-state-of-ukraine> [in Ukrainian].

УДК 373.2.015.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-31>**Сабіна ІВАНЧУК,***orcid.org/0000-0002-9655-0634**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри дошкільної освіти**Державного вищого навчального закладу**«Донбаський державний педагогічний університет»**(Слов'янськ, Донецька область, Україна) ivanchuk.sabina@gmail.com*

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО

Сьогодні особлива увага приділяється проблемі особистісного розвитку та виховання дошкільнят, що є головним напрямом Державного стандарту дошкільної освіти (Базового компоненту дошкільної освіти). Підвищення уваги до проблем особистісного розвитку дитини дошкільного віку пов'язане із зміною соціально-політичних та соціально-економічних умов життя, з нестабільністю в суспільстві, війною на теренах нашої держави.

У статті обґрунтовується значимість та важливість дошкільного дитинства для розвитку особистості. Дано визначення поняттю «особистісний розвиток дитини дошкільного віку – складний соціокультурний розвиток, опосередкований освітньою діяльністю, в процесі якої дитина не тільки засвоює, «набуває» соціальний досвід, а й рефлектує його із змістом наявного досвіду, накопиченого в процесі попередньої взаємодії з дорослим. Означено низку нормативних документів та програм виховання та розвитку дітей дошкільного віку: Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі», «Українське дошкілля», «Впевнений старт», «Освіта і піклування / Education & Care». Визначено взаємозалежні етапи педагогічної технології соціально-особистісного розвитку. Наголошено, що успішність процесу соціально-особистісного розвитку дитини дошкільного віку залежить від рівня професіоналізму дорослих, які оточують дитину.

Дано визначення поняття «розвивальне середовище» з точки зору різних науковців. Надано поради щодо створення розвивального предметного середовища та перераховані принципи його побудови.

Зроблено висновок, що дошкільна освітня діяльність забезпечує особистісний розвиток дитини дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти та стимулює необхідні умови та передумови для цього процесу.

Ключові слова: особистісний розвиток, дитина дошкільного віку, освітнє середовище.

Sabina IVANCHUK,*orcid.org/0000-0002-9655-0634**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Preschool Education**Donbass State Pedagogical University**(Slavyansk, Donetsk region, Ukraine) ivanchuk.sabina@gmail.com*

PERSONAL DEVELOPMENT OF A PRESCHOOL CHILD IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Today, special attention is paid to the problem of personal development and upbringing of preschoolers, which is the main direction of the State Standard of Preschool Education (Basic Component of Preschool Education). Increasing attention to the problems of personal development of preschool children is connected with the change of socio-political and socio-economic conditions of life, with instability in society, war on the territory of our state.

The article substantiates the significance and importance of preschool childhood for personality development. The concept of "personal development of a preschool child" is defined as a complex socio-cultural development mediated by educational activities, in the process of which the child not only learns, "acquires" social experience, but also reflects it with the content of the existing experience accumulated in the process of previous interaction with an adult. A number of regulatory documents and programs for the education and development of preschool children have been identified: the Law of Ukraine "On Preschool Education", the Basic Component of Preschool Education, programs for the development of preschool children "I am in the World", "Ukrainian Preschool", "Confident Start", "Education and care". Interdependent stages of pedagogical technology of social and personal development are determined. It is emphasized that the success of the process of social and personal development of a preschool child depends on the level of professionalism of the adults who surround the child.

The concept of “developmental environment” is defined from the point of view of various scientists. Advice on creating a developmental subject environment is given and the principles of its construction are listed.

It was concluded that preschool educational activity ensures the personal development of a preschool child in the educational environment of a preschool education institution and stimulates the necessary conditions and prerequisites for this process.

Key words: *personal development, preschool child, educational environment.*

Постановка проблеми. Особистісний розвиток дитини – це формування якостей, цінностей, переконань, світоглядів, відносин із зовнішнім та внутрішнім світом. Цей процес триває все життя, але найактивніше становлення відбувається у дошкільний період.

Дошкільне виховання як перший рівень системи безперервної освіти створює умови для формування та розвитку особистості дитини, здатної успішно адаптуватися в сучасному світі. Гуманістична парадигма освіти актуалізувала інтерес до проблеми розвитку дитячої особистості.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз публікацій О. Гуменюк, Н. Ізай, В. Іванової, О. Косаревої, І. Лапченко, Л. Лупійко, С. Пенькової, Р. Петровської, О. Рейпольської, Л. Шелестової та власних досліджень дозволив визначити поняття особистісного розвитку – це відкрита система, ефективність розвитку якої визначається не лише її системними якостями, а й умовами середовища, які постійно змінюються. Для ефективного розвитку системи нею необхідно професійно керувати. Закономірності розвитку дитини дошкільного віку спричиняють таку особливість освіти, коли різні предметні галузі знання інтегруються з культурологічними.

Мета статті зацентувати увагу на необхідності та важливості розвитку особистості в дошкільному дитинстві та впливі розвивального середовища ЗДО на цей розвиток.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши різні підходи до розуміння природи особистісного розвитку в ранньому онтогенезі, відзначимо провідну ідею: дитяча особистість цілісна, її якості та характеристики не можна формувати «частинами»; кожна дитина унікальна, її розвиток, невіддільний від саморозвитку.

Аналіз філософських, психолого-педагогічних ідей допоміг визначити зміст поняття «особистісний розвиток дошкільника» під яким ми розуміємо складний соціокультурний розвиток, опосередкований освітньою діяльністю, в процесі якої дитина не тільки засвоює, «набуває» соціальний досвід, а й рефлектує його із змістом наявного досвіду, накопиченого в процесі попередньої взаємодії з дорослим. Таким чином, особистісний розвиток – це відображення логіки дитячого розвитку як «олюднення» через продуктивну діяльність

та в діяльності. У цілому нині розвиток особистості дошкільника пов'язаний з цілеспрямованою педагогічною діяльністю, орієнтованою на розуміння дитиною особистісних смислів своєї активності. Дитина як свідома істота прагне зрозуміти зміст того, що відбувається, осмислити побачене та почуте. Саме розуміння виступає процедурою осмислення, що ґрунтується на рефлексивній діяльності. Ці якісні зміни, що визначають стратегію подальшого розвитку системи дошкільної освіти, визначають образ відкритого освітнього простору в закладах дошкільної освіти.

Формування дитячої особистості у педагогічному процесі закладу дошкільної освіти пов'язана зі створення таких умов, які забезпечують становлення дитини як особистості. Осмислення проблем особистісного розвитку в ранньому онтогенезі пов'язане з пошуком нового змісту освіти.

На сучасному етапі особистісний розвиток дитини дошкільного віку відбувається у конкретному освітньому середовищі та регламентується основними документами, серед яких: Закон України «Про дошкільну освіту» (2016), Базовий компонент дошкільної освіти (2021), програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі» (2019), «Українське дошкілля» (2022), «Впевнений старт» (2020), «Освіта і піклування / Education & Care» (2021) тощо. В центрі уваги означених нормативних документів та програм перебуває дитина – з її потребами, віковими особливостями, можливостями та індивідуальними здібностями. Тому структуру побудови визначають такі освітні лінії розвитку дитини: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному доквіллі», «Дитина у світі культури», «Діяльність дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини». Провідними завданнями цих програм є реалізація особистісно-зорієнтованого навчання, сприяння формуванню системи цінностей дошкільників, розвиток життєвих компетенцій, збагачування загальної культури дітей, формування уявлень про цілісну картину світу.

Дошкільний вік це період первинного фактичного складу особистості. Саме в цей час відбувається становлення основних особистісних механізмів та утворень, які визначають наступний особистісний розвиток. При цьому головним визнається формування вільної, цілісної, компе-

тентної особистості з розвиненим мисленням, яка вміє зробити вибір, виявити волю, прийняти рішення, поважати вибір іншого.

Тому сучасна дошкільна освіта потребує нового підходу, який пов'язаний з життєвим самовизначенням дитини, емоційно-ціннісним ставленням до себе та інших людей, процесом пізнання свого фізичного та духовного потенціалу, своєї особистісної сутності. Педагогічно цінним є визнання у дошкільному віці пріоритетів розвитку, суверенності душевного життя дитини.

Дошкільна освіта розглядається нами як сфера соціокультурної людської діяльності, пов'язана з цілеспрямованим, спеціально організованим процесом становлення особистості, що зростає шляхом «введення» її в культуру та соціум. Враховуючи сказане, варто зауважити, що освіта у дошкільному віці має чітко спрямовану орієнтацію – розвивальну. Таким чином, саме розвивальна освіта повинна забезпечити кожній дитині умови, в яких вона зміцніє духовно та фізично, в потрібній мірі дозріє інтелектуально, отримує необхідний соціокультурний особистісний досвід. Дитина, що перебуває в закладі дошкільної освіти, включається в освітній процес, у повсякденне життя інших дітей, вступає у певні відносини з деякими з них, занурюється в атмосферу дитячого садка, у той «дух», який йому властивий. Тому дитячий садок значущий для особистісного зростання вихованців. Дошкільний заклад як соціальний інститут системи дошкільної освіти розглядається як середовище життя та реалізації базових потреб дитини на тлі становлення нових форм взаємовідносин з дорослими.

Розвиток дитини дошкільного віку відбувається дуже стрімко за безпосередньої участі дорослих, які створюють оптимальні умови для прояву індивідуальності кожної дитини, залучення до норм і традицій суспільства, набуття необхідного досвіду, становлення основ ціннісного ставлення до елементів соціальної культури. Означений віковий період є відповідальним за подальшу життєдіяльність людини, тому що тут інтенсивно формується особистість дитини через виховання найважливіших якостей (моральність, соціальна активність, самостійність, духовність, самопізнання, ініціатива тощо), що дозволяють орієнтуватися в мінливих умовах, тим самим сприяти його саморозвитку та самореалізації.

Соціально-особистісний розвиток дитини дошкільного віку, на нашу думку, розуміється як цілеспрямований організований процес формування ціннісного ставлення до себе та навколишнього світу, соціальних відносин з однолітками

та дорослими, які сприяють саморозвитку, самопізнанню та самореалізації самого дошкільника. Це досить тривалий процес, що вимагає чималих зусиль від дорослих та дотримання взаємозалежних етапів педагогічної технології соціально-особистісного розвитку:

- створення розвивального предметно-просторового освітнього середовища, що включає систему умов індивідуалізації, гендерних особливостей дітей та соціалізації;

- збір та аналіз інформації про індивідуальні особистісні особливості кожного вихованця (особистісні якості, вміння, потреби, особистий досвід дітей, взаємовідносини з оточуючими тощо);

- розробка перспективного планування роботи з дітьми із соціально-особистісного розвитку (основні напрями роботи);

- здійснення систематичної роботи з дітьми з соціально-особистісного розвитку (різноманітність форм, методів, засобів, прийомів та способів роботи);

- корекція наявних соціально-емоційних проблем.

Таким чином, у процесі реалізації означеної педагогічної технології соціально-особистісного розвитку успішність даного процесу залежатиме від рівня професіоналізму дорослих, що формують у дітей уявлення про соціальний світ, оточуючих людей, про себе, природу і рукотворний світ, соціальні навички, впевненість у собі, моральне свідомість, виховують соціальні почуття, активну життєву позицію, і закладає від власної мотивації дитини, що полягає у бажанні пізнавати навколишній світ, розпочинати спільну діяльність коїться з іншими дітьми і дорослими, виявляти свої здібності. Велике значення має розвиток самостійності мислення, комунікативно-мовленнєвих умінь і компетенцій, активізація пізнавальної та творчої діяльності. Дошкільник повинен бути співучасником подій, що відбуваються навколо нього, вміти раціонально вирішувати суперечки і управляти своїми емоціями, поведінкою в різних ситуаціях.

Особистісний розвиток ґрунтується на індивідуальних особливостях дитини, але не є розвитком особистості в традиційному розумінні. Суть цього виду діяльності полягає в розробці та обґрунтуванні комплексних і системних методик, орієнтованих на внутрішні механізми розвитку та функціонування особистості, тобто на персоналізацію та рефлексію. Важливою складовою організації особистісного розвитку дитини є врахування психології дитини, яка визначає специфіку та ефективність тієї чи іншої методики. Тобто,

створюються певні умови для особистісного розвитку, які враховують інтереси дитини і дають йому можливість самовиразитися. Таким чином, метою освітньої діяльності вихователя в системі дошкільної освіти є передача вихованцю соціокультурного змісту і досвіду освіти з урахуванням його індивідуальної компетентності та здібностей, а також створення цілісного середовища для становлення і розвитку особистості.

У педагогічній та психологічній літературі постійно йдеться про формування єдиного освітнього середовища як умови повноцінного особистісного розвитку дитини дошкільного віку. Найчастіше зі змістом даного поняття пов'язують заходи щодо створення взаємозалежних, узгоджених умов, методів та засобів навчання та виховання.

Видатна М. Монтессорі стверджувала що, середовище, у якому перебуває дитина, повинна пропонувати їй великий вибір мотивацій, які підштовхують до діяльності і провокують до набуття власного досвіду.

За визначенням Н. Гонтаровської, смисловим поняттям «освітнього середовища» є сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторовопредметному оточенні (Гонтаровська, 2012).

Цікавим є визначення К. Крутій, яка під розвивальним освітнім середовищем розуміє спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку й дорослішання особистості. Створення освітнього середовища дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявити ініціативу і всебічно реалізувати себе (Крутій, 2009).

Предметно-розвивальне середовище – це сукупність природних і соціально-культурних предметних засобів найближчого і перспективного розвитку дитини, становлення її творчих здібностей, що забезпечують різноманітність діяльності (Писарчук, 2014).

Створення розвивального предметного середовища – досить складний процес, що має кілька рівнів. Під час проектування необхідно розробити прототип цього середовища, а саме: його структуру, розміщення компонентів та їх правильне поєднання, можливості трансформації та переміщення окремих компонентів, комплектність обладнання та устаткування.

За допомогою моделювання створюються різні варіації розвивального предметного середовища. Але для успішного функціонування необхідно враховувати принципи створення освітнього середовища: урахування віку дітей та розвивальної спрямованості, ампліфікації та інтеграції різних видів діяльності, функціональності та культуровідповідності, діалогічності та динамічності, активності, самостійності і творчості, емоційного благополуччя і центрування, естетичності та безпеки (Педрада, 2023).

Висновки. Дошкільна освітня діяльність забезпечує особистісний розвиток дитини дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО та стимулює необхідні умови та передумови для цього процесу. Розвивальне середовище є умовою включення дитини до соціокультурних відносин, що дозволяє сформувати в нього цілісний образ буття, а в його межах – образ людини. Всі складові освітнього середовища взаємопов'язані, сприйнятливі один до одного, дозволяє інформації входити всередину та виходити за його межі, сприяє вирішенню цієї важливої педагогічної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня». Мандрівець, 2022. 216 с.
2. Гонтаровська Н. В., Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Київ. 2012 р.
3. Ізай Н. І., Іванова В. В. Особливості соціально-особистісного розвитку дошкільника. *Наука майбутнього* : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. колегії В.В. Гоблик; заст. гол. ред. І.І. Алмашій. Мукачево : РВВ МДУ, 2018. Вип. 2(2). С. 40–45.
4. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Ч. 1: Концепції, проектування технології створення. Запоріжжя : ЛППС, 2009. 320 с.
5. Писарчук О. Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2014. № 4. С. 9–17.
6. Рейпольська О. Розвиток старшого дошкільника в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти : методичні рекомендації. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 178 с.
7. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років (нова редакція) / О. П. Аксьонова, А. М. Анішук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко]. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.
8. Як створити інноваційне розвивальне предметне середовище. Педрада. Портал освітян України. URL: https://oplatforma.com.ua/article/2842-yak-stvoriti-nnovatsyne-rozvivvalne-predmetne-seredovishche?utm_

source=facebook&utm_medium=art_2842_22_02_2023&utm_id=social&fbclid=IwAR04sLynPWvXNt8YueertFifHxcpOKWyUZbodooliVj1xGritXAuRaltWyo

REFERENCES

1. Bilan O. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ukrainske doshkillia". [Preschool Child Development Program "Ukrainian Kindergarten"] Mandrivets, 2022. 216 s. [in Ukrainian].
2. Hontarovska N. V., Teoretychni ta metodychni zasady stvorennia osvithnoho seredovyshcha yak faktor rozvytku osobystosti shkoliara. [Theoretical and methodical principles of creating an educational environment as a factor in the development of a schoolboy's personality] Kyiv. 2012 r. [in Ukrainian].
3. Izai N. I., Ivanova V. V. Osoblyvosti sotsialno-osobystisnoho rozvytku doshkilnyka. [Peculiarities of social and personal development of a preschooler]. Nauka maibutnoho: zbirnyk naukovykh prats studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh / hol. red. kolehii V.V. Hoblyk; zast. hol. red. I.I. Almashii. Mukachevo: RVV MDU, 2018. Vyp. 2(2). S. 40–45 [in Ukrainian].
4. Krutii K. Osvitnii prostir doshkilnoho navchalnoho zakladu. Ch. 1: Kontseptsii, proiektuvannia tekhnolohii stvorennia. [Educational space of a preschool educational institution. Part 1: Concepts, design of creation technology] Zaporizhzhia: LIPS, 2009. 320 s. [in Ukrainian].
5. Pysarchuk O. T. Osoblyvosti formuvannia predmetno-rozvyvalnoho seredovyshcha doshkilnoho navchalnoho zakladu. [Peculiarities of the formation of the subject-developmental environment of a preschool educational institution.] Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya : Pedahohika. 2014. № 4. S. 9–17. [in Ukrainian].
6. Reipolska O. Rozvytok starshoho doshkilnyka v osvithnomu seredovyshchi zakladu doshkilnoi osvity : metodychni rekomendatsii [Development of a senior preschooler in the educational environment of a preschool education institution: methodological recommendations] Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, 2021. 178 s. [in Ukrainian].
7. Ia u Svit. Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhennia do shesty rokiv (nova redaktsiia) [I am in the World. Child development program from birth to six years (new edition)]. Kyiv : TOV "MTsFER-Ukraina", 2019. 488 s. [in Ukrainian].
8. Iak stvoryty innovatsiine rozvyvalne predmetne seredovyshche. [How to create an innovative developmental subject environment]. Pedrada. Portal osvitian Ukrainy. URL: https://oplatforma.com.ua/article/2842-yak-stvoriti-nnovatsyne-roz-vivalne-predmetne-seredovishche?utm_source=facebook&utm_medium=art_2842_22_02_2023&utm_id=social&fbclid=IwAR04sLynPWvXNt8YueertFifHxcpOKWyUZbodooliVj1xGritXAuRaltWyo [in Ukrainian].

УДК 378.147:78.071.2]:37.018.43+[37.015.3:005.32]
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-32>

Оксана ІГНАТОВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-3995-7187

*провідний концертмейстер кафедри хореографії та музичного мистецтва
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) oxignatovskaya@gmail.com*

Євген КАРПЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4867-9986

*доцент кафедри сценічного мистецтва, естради та методики режисерування
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Суми, Україна) eugen.karpenko@yahoo.com*

НАБУТТЯ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАВИЧОК ВИБОРУ ДИРИГЕНТСЬКИХ СХЕМ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ПОШУК ШЛЯХІВ ПОСИЛЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ

Автори статті розглядають сучасний рівень підготовки хорових диригентів у зв'язку з впровадженням дистанційного навчання та здійснюють спробу шляхів підвищення ефективності навчального процесу під час онлайн занять. Актуальність дослідження, на думку авторів, полягає в тому, що нові навчальні обставини вимагають переосмислення традиційних методів навчання та пошуку нових, які б дозволили максимально компенсувати відсутність особистого спілкування між студентом і педагогом. Проблема дослідження полягає в необхідності удосконалення традиційних, загальновідомих методик викладання хорового диригування в умовах дистанційної освіти. Необхідним елементом педагогічних пошуків має залишитися активізація спонукального мотиву до навчання у здобувачів вищої освіти. Мета дослідження – активізація мотивації до навчання в процесі усвідомлення здобувачами вищої освіти раціональних підходів вибору диригентських схем в залежності від темпу та співвідношення лічильних та метричних долей в умовах дистанційної освіти в результаті проведення творчих експериментів з диригування.

Є. Карпенко та О. Ігнатівська аналізують сучасний стан дослідницької роботи в галузі розробки методики дистанційного навчання, порівнюють ефективність дистанційних занять в галузі лекційних курсів та практичних занять. Зауважують, що дистанційне вивчення музичних дисциплін і хорового диригування зокрема, є наслідком складних обставин і не може повністю замінити традиційні форми занять в аудиторії.

Проте активізація навчального процесу завдяки застосуванню проблемного методу, творчих експериментів, здатна, як свідчить практика, певною мірою компенсувати недоліки дистанційних занять. Дуже важливо націлити студента на перспективу повернення до традиційного навчального процесу, відновлення діяльності хорового колективу, концертних виступів. Потужне теоретичне підґрунтя, створене в період дистанційної форми навчання, допоможе майбутнім фахівцям досить швидко підняти свою практичну майстерність на належний рівень.

Ключові слова: *дистанційне навчання, хорове диригування, вибір диригентської схеми, творчий експеримент, метрична доля, лічильна доля, удосконалення виконавської майстерності.*

Oksana IGNATOVSKA,

orcid.org/0000-0003-3995-7187

*Leading Concertmaster at the Department Choreography and Musical Art
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) oxignatovskaya@gmail.com*

Evgeny KARPENKO,

orcid.org/0000-0002-4867-9986

*Associate Professor at the Department of Stage Art, Variety and Directing Techniques
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
(Sumy, Ukraine) eugen.karpenko@yahoo.com*

ACQUISITION OF THE SKILLS OF CHOOSING CONDUCTING SCHEMES BY HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION AND THE SEARCH OF WAYS TO STRENGTHEN THE MOTIVATION TO STUDY

The authors of the article consider the current level of training of choral conductors in connection with the introduction of distance learning and attempt ways to increase the effectiveness of the educational process during online classes. The relevance of the research, according to the authors, is that the new educational circumstances require a rethinking of traditional teaching methods and the search for new ones that would make it possible to compensate as much as possible for the lack of personal communication between the student and the teacher. The research problem is the need to improve traditional, well-known methods of teaching choral conducting in the conditions of distance education. A necessary element of pedagogic research should be the activation of the motivation to study among students of higher education. The purpose of the research is to activate the motivation to study in the process of higher education students' awareness of rational approaches to the selection of conducting schemes depending on the tempo and ratio of numerical and metrical fractions in the conditions of distance education as a result of conducting creative experiments on conducting.

E. Karpenko and O. Ignatovska analyze the current state of research work in the field of distance learning methodology development, compare the effectiveness of distance learning in the branch of lecture courses and practical classes. It is noted that distance learning of musical disciplines and choral conducting in particular is a consequence of difficult circumstances and cannot completely replace traditional forms of classes in the classroom.

However, intensification of the educational process thanks to the application of the problem-based method and creative experiments can, as practice shows, to some extent compensate for the shortcomings of distance lessons. It is very important to aim the student at the prospect of returning to the traditional educational process, resuming the activities of the choral group, concert performances. A strong theoretical basis, created during the period of distance education, will help future specialists to quickly raise their practical skills to the appropriate level.

Key words: *distance learning, choral conducting, choice of conducting scheme, creative experiment, metric fraction, counting fraction, improvement of performance skills.*

Постановка проблеми. Впровадження дистанційної форми навчання, яке відбулося у вищих навчальних закладах України, торкнулося і мистецьких спеціальностей. Розгубленість, яка панувала в лавах педагогів і студентів в перший період відсутності оф-лайн занять, змінилася тепер розумінням необхідності пошуку раціональних шляхів вивчення мистецьких дисциплін, хорового диригування зокрема. Не зважаючи на те, що можливості колективного музикування дуже обмежені, здобувачі вищої освіти продовжують опановувати хорове диригування і вже можна говорити, що певна адаптація до мистецької онлайн освіти відбулася. Звичайно, особисте спілкування зі студентом, емоційно забарвлені покази викладача неможливо повноцінно відтворити на відстані, тим більше, що далеко не всі викладачі та студенти мають високоякісну техніку, здатну відтворювати зображення та звук.

Дистанційні заняття принесли певні проблеми в процес опанування мистецьких дисциплін, і хорового диригування зокрема. Вони часто викликані тим, що «при дистанційному навчанні відсутня можливість негайного практичного застосування отриманих знань із наступним обговоренням питань, що виникли з викладачем і роз'яснення ситуації на конкретних прикладах» (Гончаренко, 2016: 7). Досить часто в період дистанційного навчання у майбутніх хорових диригентів дещо знижується мотивація до навчання. В той же час, як зазначають К. О. Галацин та А. М. Фещун: «Мотивація є важливою складовою частиною навчального процесу, адже саме від неї значною мірою залежать його результати» (Галацин, Фещун, 2021: 58).

Тим не менш, варто зауважити, що, не зважаючи на всі проблеми, які пов'язані з дистанцій-

ною формою навчання, зацікавленість здобувачів вищої освіти у спеціалізації «Хорове диригування» не зникає, що, у свою чергу, надихає викладачів прикладати зусилля в напрямку удосконалення та активізацію навчального процесу.

Традиційні методи презентації, репродукції, обговорення, самоаналізу, синтезу наповнюються оновленим змістом і доповнюються новими. Серйозну допомогу в справі опанування диригентських прийомів надає метод відеофіксації. Розвиток самостійності студента, його здатності до аналізу та синтезу дозволяє впроваджувати метод творчого експерименту, який стосується не лише пошуку переконливої виконавської концепції, але й пошуку доречних диригентських прийомів, малюнку диригентської схеми зокрема.

Необхідно розуміти, що перехід на дистанційну форму занять має бути тимчасовим, бо навіть досконала техніка не надає можливості повноцінно оцінити майстерність майбутнього диригента, як це відбувається під час практичних занять в диригентському класі. Проте час дистанційного навчання не може проходити даремно, студент має не тільки здобути теоретичні знання, але й розвинути диригентські вміння та навички, зокрема такі, які стосуються правильного вибору диригентських схем. Під час повернення до традиційної форми проведення занять в диригентському класі, дистанційне навчання може залишитись допоміжним елементом навчального процесу, який дозволяє у будь-який час прослухати пояснення викладача, або продивитись необхідне відео.

Актуальність дослідження полягає в тому, що нові навчальні обставини вимагають переосмислення традиційних методів навчання та пошуку нових, які б дозволили максимально компенсувати відсутність особистого спілкування між студентом і педагогом. Неможливо сидіти склавши руки і чекати закінчення карантину або військового стану. В складних обставинах необхідно проявляти зібраність та максимально продуктивно використовувати час занять.

Здобувачі вищої освіти, які вивчають хорове диригування, мають свідомо підходити до навчального процесу, не обмежуватись методом репродукції. Дистанційне навчання має сприяти розвитку мислення та ініціативи студента, що дозволяє вирішувати складні навчально-творчі завдання та інтенсивно просуватися по шляху удосконалення виконавської майстерності.

Проблема дослідження полягає в необхідності удосконалення традиційних, загальновідомих методик викладання хорового диригування в умовах дистанційної освіти. Необхідним еле-

ментом педагогічних пошуків має залишатися активізація спонукального мотиву до навчання у здобувачів вищої освіти. Важливим напрямком дослідницької роботи є проблема набуття навичок вибору правильних диригентських схем в залежності від темпу та співвідношення лічильних та метричних долей, що є дуже важливим для формування повноцінного комплексу компетенцій майбутнього хормейстера.

Мета дослідження – активізація мотивації до навчання в процесі усвідомлення здобувачами вищої освіти раціональних підходів вибору диригентських схем в залежності від темпу та співвідношення лічильних та метричних долей в умовах дистанційної освіти в результаті проведення творчих експериментів з диригування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних дослідженнях, які торкаються питання удосконалення підготовки хорових диригентів, підкреслюється, зокрема, думка про необхідність підтримки та розвитку в Україні хорового мистецтва, яке в умовах карантину та військового стану відчуває серйозні труднощі у своїй діяльності. Припинити діяльність хорових колективів та, відповідно, відмовитись від підготовки хормейстерів було б невірною помилкою. Л. В. Качуринець зауважує: «Генеza української музичної культури тісно пов'язана з хоровим мистецтвом, бо хоровий спів – вагоме надбання в царині духовності народу» (Качуринець, 2020: 211).

Значна кількість науковців наголошує на проблемах, які спіткають майбутніх хорових диригентів в умовах дистанційної освіти. Наприклад, Т. Д. Пухальський стверджує, що «навіть досконале знання теорії та методики роботи не може замінити студенту вміння, навичок і досвіду виконавської діяльності, здобутих у живому спілкуванні з хоровим колективом у ролі керівника чи хориста, на індивідуальних практичних заняттях з основного музичного інструменту, постановки голосу та хорового диригування у ролі виконавця» (Пухальський, 2022, 99).

До цієї думки приєднується А. В. Алтухова: «Педагоги-практики наголошують на тому, що жоден електронний курс не замінить традиційного практичного заняття з обов'язковою присутністю на ньому студента, де він отримує методичні рекомендації щодо виконання вправ та має можливість відпрацювати навички правильного виконання під контролем викладача» (Алтухова, Ростовцева, 2021: 102).

Багрій Т. Є., Бондаренко А. І., Васильєва Л. Л., Горобець В. П. також наголошують на проблемах, які супроводжують дистанційне вивчення вико-

навських дисциплін. Басовська С. Ю., Лановенко-Мельник Н. В., Остапчук Л. О., Плакидюк О. Ю., Хохлан В. О., висловлюють думку, що дистанційна освіта для вокалістів може бути достатньо ефективною в разі поєднання з класичними формами викладання практичних дисциплін.

Проте наявність проблем у підготовці майбутніх хорових диригентів не означає припинення пошуків удосконалення навчального процесу, оновлення традиційних методик та розроблення нових. Крім того, дистанційне навчання розкриває перед здобувачем вищої освіти нові можливості, які не використовувалися в минулому.

Наприклад, Т. І. Головачук та І. З. Адамова стверджують: «Дистанційна форма навчання дає можливість створення систем масового безперервного самонавчання, загального обміну інформацією. Саме ця система може найбільш адекватно і гнучко реагувати на потреби суспільства щодо підготовки високопрофесійних фахівців» (Головачук, Адамова, 2012: 3). Л. В. Ткаченко та О. С. Хмельницька наголошують, що «Дистанційне навчання сприяє формуванню таких особистісних якостей як активність, самостійність, креативність, творчість, відповідальність, цілеспрямованість тощо» (Ткаченко, Хмельницька, 2021: 95)

Проблематику дистанційної освіти також досліджували А. Андреев, Т. Вахруцева, В. Кухаренко, В. Осадчий, Є. Полат, О. Рибалко, О. Рукавішнікова, О. Скубашевська, А. Хуторський та інші. Проаналізувавши праці вказаних авторів можна зробити висновок: мистецьке дистанційне навчання в Україні та світі знаходиться на етапі становлення. Не варто ставити за мету повністю перевести підготовку хорових диригентів на дистанційну форму. Проте слід докласти зусиль, щоб періоди дистанційного навчання для майбутніх хормейстерів стали не втраченим часом, а етапом професійного зростання.

Задачі дослідження:

1. Усвідомлення взаємозв'язку метричних та лічильних долей.
2. Закономірності вибору диригентської схеми в перемінних розмірах.
3. Творчий експеримент як метод пошуку правильного вибору диригентських прийомів.
4. Посилення мотивації до навчання в умовах дистанційної освіти – необхідний елемент виховання майбутнього хорового диригента.

Виклад основного матеріалу

1. Усвідомлення взаємозв'язку метричних та лічильних долей

На початку вивчення хорового диригування здобувач освіти має справу з розмірами $3/4$, $4/4$,

$2/4$, де числівник показника розміру знаменує кількість лічильних долей в такті, а знаменник – тривалість, якою ця доля виражена. Ці твердження зрозумілі і стосовно них у студентів-початківців питань, зазвичай не виникає. В перший період опанування хорового диригування здобувачі освіти навіть не стикаються з необхідністю усвідомлення такого поняття, як «внутрішньодольова пульсація». Трьохдольна схема у них асоціюється з розміром $3/4$, дводольна цілком відповідає розміру $2/4$ і т.д. Проте настає час вивчення шестидольного розміру. І, якщо в повільному або середньому темпах метрична та лічильна доля за своєю тривалістю збігаються, то у швидкому темпі здобувач освіти стикається з таким явищем, де кількість лічильних долей вже не збігається з показником числівника розміру. Крім того, наприклад, відлік лічильних долей у розмірі $6/8$ йде не за кожною восьмою тривалостями. Диригування зазвичай здійснюється за дводольною схемою, і кожна доля диригентської схеми містить по три восьмі тривалості, які студент бачить у знаменнику розміру. І тут майбутній хормейстер стикається з таким явищем, як різне наповнення лічильної долі в різних розмірах. І це наповнення виражене різною внутрішньодольовою пульсацією. Якщо в розмірі $2/4$ в кожній долі одна четвертна (або дві восьмих) тривалість, то в розмірі $6/8$, який зазвичай доречно тактувати за дводольною схемою, в кожній долі вже три восьмих тривалості. Крім того, приступаючи до розгляду розміра $6/8$, необхідно запитати студента: цей розмір є простим чи складним? Це просте питання, тим не менш, привертає увагу до розподілу сильних і слабких долей в такті. Про це необхідно завжди пам'ятати під час виконання музики. А внутрішньодольова пульсація накладає відбиток на структуру диригентського жесту. Якщо в розмірі $2/4$ вона дорівнює $1+1$ (падіння та відбиття рук рівні за тривалістю), то під час диригування музики в розмірі $6/8$ співвідношення падіння та відбиття вже дорівнює $1+2$, тобто відбиття вдвічі довше і остання восьма тривалість має співпадати з верхньою точкою жесту.

В умовах дистанційної освіти такий ретельний розбір дуже важливий. Хоч записи відеоуроків з диригування певною мірою замінюють живий показ викладача, проте ця міра неповна. І прогалини в інформуванні студента може певною мірою замінити вивчення теорії диригування. Під час занять в диригентському класі розглянуті вище питання співвідношення долей, внутрішньодольової пульсації вирішуються скоріше, цьому сприяє емоційне забарвлення інформації, живе спілкування студента та викладача.

2. Закономірності вибору диригентської схеми в перемінних розмірах

Поступово, в міру зростання майстерності студента, до його навчального репертуару потрапляють хорові твори, в яких використовуються перемінні розміри. В хоровій музиці перемінні розміри використовуються досить широко, проте зміна метра часом викликає у майбутніх хорових диригентів серйозні труднощі.

Найпростіший випадок – це застосування зміни розміру на межах побудов (частин, періодів тощо). Яскравим прикладом є пісня Івана Карабиця на вірші Володимира Губарця «Де вітер землю голубить». В наведеному прикладі розмір 6/8 змінюється на 4/4 на межі побудов. Сама по собі нова чотиридольна диригентська схема зазвичай не приносить проблем. Але проблеми приносять нове наповнення лічильної долі і, відповідно, пошук правильного темпу. Зміна темпу автором не вказана. І в такому епізоді можуть бути застосовані два варіанти визначення темпу в новому розділі. Перший варіант – зберегти незмінною тривалість кожної восьмої тривалості, взявши її за еталон нового темпу. Це було б доречно, якби в нотах на межі зміни розміру була авторська вказівка $\text{♩} = \text{♩}$, але такої вказівки в партитурі може не бути.

Другий варіант – зберегти тривалість лічильної диригентської долі. В першому випадку (в разі рівності восьмих тривалостей в різних розмірах) епізод «Щоб сонце зуміла взяти...» буде звучати досить швидко, навіть метушливо. Якщо ж зберегається тривалість лічильної диригентської долі – ця частина форми звучатиме урочисто, піднесено. Тобто другий варіант є більш привабливим. Подібна виконавська ситуація підкреслює важливість правильного обрання критерію темпу, яким тут є тривалість диригентської долі. Сама по собі зміна диригентської схеми на межах побудов не складна. На прикладі подібних змін розміру можна суттєво розвивати ступінь усвідомлення необхідності застосування певних диригентських прийомів.

Якщо в перемінному розмірі змінюються і чисельник, і знаменник, та ще й всередині музич-

ного речення, тут обрати правильний шлях подолання диригентської проблеми буває набагато складніше.

Музика Миколи Лисенка, вірші Тараса Шевченка. «Росли укупочці»

В наведеному прикладі чергується розмір 3/2 та 4/4. Деякі недосвідчені здобувачі освіти диригують розмір 3/2 за тридольною схемою, що само по собі не є порушенням авторської вказівки, але таким чином, що рух дрібних тривалостей в цьому такті уповільнюється вдвічі порівняно з тактом 4/4. Звичайно, це неправильно. В інших випадках окремі молоді диригенти правильно витримують єдиний темп, проте все ж-таки слідує «букві закону» і вдвічі збільшують лічильну одиницю (тривалість диригентської долі), виконуючи такт на 3/2. Як свідчить практика, набагато ефективніше тут не змінювати тривалість диригентської долі, а застосувати дублювання рухів на кожному долю. В такому випадку внутрішньодольова пульсація в цих тактах буде однаковою і темп буде підтримувати набагато легше. Подібний приклад свідчить про те, що зміна тривалості лічильної долі є небажаною, якщо відносно цього немає спеціальних вказівок автора (наприклад, зміна темпу). В умовах дистанційної освіти стає доречним вивчення ряду фрагментів хорових творів, в яких застосовано зміну розміру. Таким чином можна добитися глибокого усвідомлення студентом проблематики вибору схеми тактування в разі застосування перемінних розмірів. Стосовно критеріїв вибору диригентської схеми, то вони мають бути такі:

1. Зручність та передбачуваність жесту.
2. Врахування співвідношення метричних та лічильних долей.
3. Вибір темпу, який відповідає змістові хорового твору.

лічильних та метричних долей значно активізує студента. Головне, подібні творчі експерименти варто проводити з максимально можливим використанням відеозв'язку. В тому разі, якщо такий зв'язок недоступний, варто оперативно обмінюватися відео записами. Студент записує свій варіант вирішення проблеми, викладач переглядає цей запис і коментує. В разі необхідності, викладач записує відео-підказку, яке має навести студента на правильне рішення проблеми вибору, наприклад, схеми тактування. Важливо, щоб студент, навіть з підказками, знайшов правильне рішення сам. Поступово необхідність в підказках зменшується: студент опановує принципи жестотворення в різних темпах та розмірах. Як показала практика, посилення мотивації до вивчення хорошого диригування позитивно впливає на рівень зацікавленості у навчанні в цілому.

Висновки. Таким чином, в період дистанційного вивчення хорошого диригування, виникає ряд суттєвих проблем, які істотно впливають не тільки на якість навчального процесу, але й на рівень спонукального мотиву здобувача освіти до навчання. Це, безумовно, і якість зв'язку, наявність високопродуктивних гаджетів, необхідність диригувати під фонограму, відсутність живого спілкування з викладачем. Проте активізація навчального про-

цесу завдяки застосуванню проблемного методу, творчих експериментів, здатна, як свідчить практика, певною мірою компенсувати недоліки дистанційних занять. Дуже важливо націлити студента на перспективу повернення до традиційного навчального процесу, відновлення діяльності хорошого колективу, концертних виступів. Заради цього варто докладати зусиль до удосконалення навчального процесу. «є всі підстави стверджувати, що саме сьогодні формується дидактика дистанційного навчання і є потреба у створенні часткових методик дистанційного навчання в межах предметної підготовки студентів вищої школи» (Деміда, Сагайдак, Копіл, 2011: 101).

Здобувачі вищої освіти в період дистанційного навчання зміцнюють навички самостійної роботи. Вони отримують додатковий час та можливості продивитись в інтернеті записи виступів видатних диригентів, майстер-класи проведення репетицій, опрацювати навчально-методичну літературу. Потужне теоретичне підґрунтя, створене в період дистанційної форми навчання допоможе майбутнім фахівцям досить швидко підняти свою практичну майстерність на належний рівень. Таким чином час дистанційного навчання буде часом суттєвих творчих знахідок, які істотно переважають певні втрати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алтухова А. В., Ростовцева Н. С. Можливості використання дистанційного навчання у підготовці майбутніх вчителів образотворчого мистецтва. *Theory and practice of science: key aspects. Scientific collection "interconf"*, № 58. Rjme, Italy, 21–22. 05. 2021, С. 97–102.
2. Галацин К. О., Фещук А. М. Мотивація магістрів технічних спеціальностей до оволодіння іншомовною науковою комунікацією. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, Вип. 4, ч. 1, «Гельветика», Одеса, 2021, С. 57–64.
3. Головачук Т. І., Адамова І. З. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності: науковий журнал*, вип. 10, 2012, С. 3–6.
4. Гончаренко І. Б. Деякі проблеми, що ускладнюють використання дистанційного навчання у вищих навчальних закладах системи МВС України. *Науковий огляд: науковий журнал*, том 2 № 23, Київ, 2016, С. 109–121.
5. Деміда Б. А., Сагайдак С. М., Копіл І. Ю. Системи дистанційного навчання: огляд, аналіз, вибір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2011, С. 101. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*, URL: <http://ena.lp.edu.ua>
6. Качуринець Л. В. Віртуальний хор як необхідний педагогічний досвід в умовах дистанційного навчання. *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Випуск 34. Том 3, Видавничий дім «Гельветика», 2020, С. 211–218.
7. Колесса М. Ф. Основи техніки диригування. Київ, «Музична Україна», 1973, 200 с.
8. Пухальський Т. Д., Кузів М. П. Особливості організації дистанційного навчання у вокально-хоровій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва. *Молодь і ринок: науковий журнал*, № 6 (204), Дрогобич, 2022, С. 99–104.
9. Ткаченко Л. В., Хмельницька О. С. Особливості впровадження дистанційного навчання в освітній процес закладу вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: науковий журнал*, № 75, Т. 3., 2021 р., С. 91–96.

REFERENCES

1. Altukhova A. V., Rostovtseva N. S. Mozhyvosti vykorystannia dystantsiinoho navchannia u pidhotovtsi maibutnykh vchyteliv obrazotvorchoho mystetstva [Possibilities of using distance learning in the training of future teachers of fine arts]. *Theory and practice of science: key aspects. Scientific collection "interconf"*, № 58. Rjme, Italy, 21–22. 05. 2021, s. 97–102 [In Ukrainian].

2. Halatsyn K. O., Feshchuk A. M. Motyvatsiia mahistriv tekhnichnykh spetsialnostei do ovolodinnia inshomovnoiu naukovoiu komunikatsiieiu [Motivation of masters of technical specialties to master foreign language scientific communication]. *Akademichni studii. Seriia "Pedahohika"*, Vyp. 4, ch. 1, "Helvetyka", Odesa, 2021, s. 57-64 [In Ukrainian].
3. Holovachuk T. I., Adamova I. Z. Dystantsiine navchannia: suchasnyi pohliad na perevahy ta problemy [Distance learning: A contemporary perspective on benefits and challenges]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti: naukovyi zhurnal*, vyp. 10, 2012, S. 3–6 [In Ukrainian].
4. Honcharenko I. B. Deiaki problemy, shcho uskladniuut vykorystannia dystantsiinoho navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh systemy MVS Ukrainy [Some problems that complicate the use of distance learning in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Naukovyi ohliad: naukovyi zhurnal*, tom 2 № 23, Kyiv, 2016, s. 109–121 [In Ukrainian].
5. Demyda B. A., Sahaidak S. M., Kopyl I. Iu. Systemy dystantsiinoho navchannia: ohliad, analiz, vybir [Distance learning systems: review, analysis, selection]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnika"*, 2011, s. 101. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository <http://ena.lp.edu.ua> [In Ukrainian].
6. Kachurynets L. V. Virtualnyi khor yak neobkhidnyi pedahohichnyi dosvid v umovakh dystantsiinoho navchannia [Virtual choir as a necessary pedagogical experience in the conditions of distance learning]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: Mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Vypusk 34. Tom 3, Vydavnychiy dim "Helvetyka"*, 2020, S. 211–218 [In Ukrainian].
7. Kolessa M. F. Osnovy tekhniky dyryhuvannia [Fundamentals of conducting technique]. Kyiv, "Muzychna Ukraina", 1973, 200 s [In Ukrainian].
8. Pukhalskyi T. D., Kuziv M. P. Osoblyvosti orhanizatsii dystantsiinoho navchannia u vokalno-khorovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Peculiarities of distance learning organization in vocal and choral training of future music teachers]. *Molod i rynek: naukovyi zhurnal*, № 6 (204), Drohobych, 2022, s. 99–104 [In Ukrainian].
9. Tkachenko L. V., Khmelnytska O. S. Osoblyvosti vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia v osvittinii protses zakladu vyshchoi osvity [Peculiarities of the implementation of distance learning in the educational process of a higher education institution]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvittinii shkolakh: naukovyi zhurnal*, № 75, T. 3., 2021 r., S. 91–96 [In Ukrainian].

УДК 81'27:316.77:004.77

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-33>

Олена ІЛЬЄНКО,

orcid.org/0000-0002-6353-9332

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології та перекладу
Харківського національного університету імені О.М. Бекетова
(Харків, Україна) lenailiyenko@yahoo.com

Тетяна МИХАЙЛОВА,

orcid.org/0000-0001-6110-6405

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Харківського національного університету імені О.М. Бекетова
(Харків, Україна) tet.mikh@ukr.net

Людмила ШУМЕЙКО,

orcid.org/0000-0003-2410-3867

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Харківського національного університету імені О.М. Бекетова
(Харків, Україна) ludmyla.shumeiko@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ЯВИЩ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджено актуальні питання вивчення Інтернет-дискурсу з погляду функціонування в ньому мовних явищ і його характеристика як певного каналу спілкування. Стрімке поширення й постійне оновлення комунікаційних можливостей Інтернету надають фахівцям різних галузей дослідницький матеріал. Увагу в статті сфокусовано саме на ключових поняттях комунікативного акту в Інтернеті.

Виявлено, що Інтернет здатен поєднувати комунікантів як у реальному часі, так і дистанційно (у часі та просторі); комунікація в Інтернет-середовищі відбувається як міжособистісно, так і між особою та комп'ютером (за посередництва технологічного засобу). Зазначено, що Інтернет децю змінює класичну, притаманну будь-якій комунікації схему – відправник інформації, канал зв'язку, отримувач. Той факт, що відправником інформації в Інтернеті може стати одна людина, група людей зі спільними інтересами, вигадана особа, бот, штучний розум, порушує в дискурсології Інтернету питання виявлення мовної особистості користувача Інтернету. У статті надано загальну характеристику мовної особистості користувача Інтернету: це людина, яка має мовну, мовленнєву, інформаційну й технологічну компетентності. Підкреслено, що повідомлення в Інтернеті різняться змістом і формою, що зумовлює різноманіття видів спілкування в Інтернет-середовищі, репрезентованому в різних жанрах і стилях.

Доведено функціонування так званої мови Інтернету (*Internet Language*), яка поєднує традиційні та інноваційні коди спілкування. Наголошено, що отримувачем інформації в Інтернеті є як окрема особистість, так і узагальнена, яка цікавить насамперед маркетологів і політологів задля здійснення впливу лінгвістичними, психологічними та інформаційно-технологічними засобами.

Ключові слова: Інтернет-дискурс, комунікація, інформація, мовна особистість, мова Інтернету.

Olena ILYENKO,*orcid.org/0000-0002-6353-9332**Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Philology and Translation
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) lenailyenko@yahoo.com***Tetiana MYKHAILOVA,***orcid.org/0000-0001-6110-6405**Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) tet.mikh@ukr.net***Lyudmyla SHUMEIKO,***orcid.org/0000-0003-2410-3867**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) ludmyla.shumeiko@gmail.com*

CURRENT ISSUES OF STUDYING LANGUAGE PHENOMENA IN THE INTERNET ENVIRONMENT

The article highlights the topical issues of studying the Internet discourse from the point of view of the functioning of linguistic phenomena in it and its characteristics as a certain channel of communication. The rapid spread and constant updating of the Internet's communication capabilities provide research material for specialists in various fields. The article is focused precisely on the key concepts of the communicative act on the Internet.

It was found out that the Internet is able to connect communicators both in real time and remotely, in time and space; that communication in the Internet environment occurs both interpersonally and between a person and a computer, through the mediation of a technological tool. It is noted that the Internet somewhat changes the classic scheme inherent in any communication – the sender of information, the communication channel, the recipient. The fact that the sender of information on the Internet can be one person, a group of people with common interests, a fictional person, a bot, an artificial intelligence, poses the question of identifying the linguistic personality of the Internet user. The article provides a general description of the language personality of an Internet user – this is a person who has linguistic, communicative, informational and technological competence.

It is emphasized that the content of the message on the Internet differs in content and form, which means the variety of types of communication in the Internet environment, which, in turn, is presented in different genres and styles.

The article proves the functioning of the so-called Internet language, which combines both traditional and innovative communication codes.

It is emphasized that the recipient of information on the Internet can be a separate individual or a generalized person who is interesting, first of all, for the marketers and political scientists for making influence with the help of linguistic, psychological and information technology means.

Key words: *Internet-discourse, communication, information, language personality, Internet language.*

Постановка проблеми. Мова є насаперед засобом спілкування між людьми, а також виконує номінативну, інформативну, експресивну, гносеологічну, мислетворчу функції тощо. Глумачний словник української мови визначає мову як: 1) «здатність людини говорити, висловлювати свої думки»; 2) «сукупність доволіно відтворених, загальноприйнятих у межах певного суспільства звукових знаків для об'єктивно наявних явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок»; 3) «мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити» тощо (Словник української мови). Соціум

є середовищем, у якому мова реалізує свої функції, а сукупність загальноприйнятих у суспільстві мовних знаків, які позначають певні явища та поняття і правила їх уживання, становлять структуру мови. Процеси породження й сприйняття думок для висловлювання та безпосередньо висловлювання означають дію мови. Вивчення мови в діяльнісному аспекті зумовило появу поняття «дискурс», що передбачає багатоаспектний підхід до розгляду мовних явищ, зокрема процесів породження мови, її структури, умов застосування, учасників комунікативного процесу, а також процесів її сприйняття. У результаті такої

багатоаспектності поняття «дискурс» (у лінгвістиці зокрема) дослідники порушують численні методологічні питання щодо сфери, об'єкта, інструментарію вивчення мови в різних ситуаціях її функціонування.

Мета статті – визначити актуальні питання функціонування мовних явищ в Інтернет-дискурсі як сфері, що поєднує реальний і уявний світ, інституційний і побутовий дискурси, сфери, яка надає можливість реального персонального й анонімного спілкування людей між собою, а також людей і машини, сфери, у якій не лише мовні знаки виконують денотативну функцію.

Для досягнення мети використано загальнонаукові методи аналізу й синтезу, узагальнення, спостереження, застосовано лінгвістичний і стилістичний методи аналізу Інтернет-дискурсу.

Аналіз досліджень і виклад основного матеріалу. Реалізація мови в різноманітних сферах соціуму, ситуаціях мовлення, особистість мовця, обраний канал та адресат висловлювання, контекст – усі ці питання спричинили активне використання в лінгвістиці поняття «дискурс», який визначають як: «1) спосіб (чи умови) мовлення в поєднанні зі змістом висловлюваного; 2) спосіб мовлення, мова; 3) акт мовлення чи текст у контексті ситуації висловлювання» (Вільний тлумачний словник). Слід відзначити, що, починаючи від робіт З. Харріса, такі національні й зарубіжні лінгвісти, як Ф. С. Бацевич (Бацевич, 2002), А. П. Загнітко (Загнітко, 2008), К. С. Серажим (Серажим, 2002), D. Crystal (Crystal, 2001) та ін., намагалися подати найбільш чітку дефініцію цього поняття. Досить детально розвиток поняття «дискурс» у сучасній лінгвістиці описала, наприклад, І. В. Ситник (Ситник, 2020).

Дослідник Ф. С. Бацевич визнає багатозначність цього терміна, який у сучасній лінгвістиці «...вживають у різноманітних контекстах і який постає як «розмита категорія», «дрейфуючи» між текстом, контекстом, функціональним стилем, підмовою тощо» (Бацевич, 2002: 30). При цьому науковець виділяє два глобальні підходи, за першим із яких дискурс визначають як «текст, занурений у життя» з усіма відповідними «формами життя» (Там само). У такому розумінні дискурс існує насамперед і головним чином у текстах, за якими «закріплено» особливу граматику, лексику, семантику, правила слововживання і синтаксису, – і, зрештою, – особливий світ. Кожен дискурс – це один із можливих світів. Таке розуміння дискурсу як «мови в мові», «тексту в тексті», соціально зорієнтованого мовлення можна назвати «Дискурсом 1» (Там само). За другим під-

ходом, дискурс – це «тип комунікативної діяльності, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, внутрішню), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування, є синтезом когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психологічних тощо) чинників, залежних від тематики спілкування, а також має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» (Бацевич, 2002: 30).

Обидва ці підходи до визначення дискурсу можуть цілком характеризувати те, що зараз у лінгвістиці називають віртуальним дискурсом, Інтернет-дискурсом (Бойчук, 2019; Карпенко, 2016), дигітальним дискурсом (Приходько, 2022), дискурсом соціальних комунікацій (Присяник, 2019). Це сфера функціонування мови з особливостями вживання мовних одиниць у комп'ютерно-опосередкованому середовищі, яке має певні ознаки й відмінні риси, що визначають саме цей новітній спосіб спілкування і передавання інформації. Невипадково Інтернет-дискурс є об'єктом численних досліджень фахівців багатьох галузей науки і мовознавства зокрема. Як зазначає Н. Шкворченко, «віртуальний дискурс набуває численних відмінних рис, зберігаючи при цьому властивості, характерні для дискурсу в цілому» (Шкворченко, 2019: 64).

Хоча науковці вбачають різницю в термінології (віртуальний, Інтернет, електронний, комп'ютерний дискурс тощо) у різниці понять, які ці терміни означають, але в цілому йдеться про технологічну наявність специфічного середовища з притаманним йому особливим видом спілкування. Деякі наукові праці присвячені дослідженню Інтернету як соціокультурного та лінгвістичного явища (Бацевич, 2002; Загнітко, 2008; Карпенко, 2016; Приходько, 2022; Серажим, 2002; Шкворченко, 2019; Crystal, 2001) та ін. Специфіка Інтернету полягає в тому, що він здатен поєднати комунікантів не лише в реальному часі, але й дистанційно – у часі й просторі. Комунікація в Інтернет-середовищі відбувається як між особами, так і між особою та комп'ютером, наприклад, під час пошуку людиною певної інформації, через посередництво технологічного засобу. У будь-якому із цих випадків варто визнати наявність посередників між відправником та одержувачем повідомлення, тобто програмістів, які за допомогою спеціальних кодів реалізують таку можливість, адміністраторів, модераторів тощо. З огляду на те, що Інтернет-дискурс дещо змінює класичну, притаманну будь-якій комунікації схему («відправник інформації – канал зв'язку –

отримувач інформації»), вивчення виявів цих змін є одним із завдань такої наукової царини, як дискурсологія Інтернету.

Зміни в традиційній схемі комунікативного процесу в Інтернет-середовищі стосуються також і його учасників, насамперед відправника інформації, яким в Інтернет-середовищі може стати не одна людина, навіть не група людей, які мають спільні інтереси. Відправником інформації може стати й вигадана особа, бот, штучний розум.

Із поняттям відправника інформації в Інтернет-дискурсі корелюється поняття «мовна особистість». Питання мовної особистості цікавить дослідників ще з часів Вільгельма фон Гумбольдта. Різноманітні підходи й аспекти вивчення зазначеного поняття описані, наприклад, у працях І. Голубовської (Голубовська, 2008), О. Гриджук (Гриджук, 2016), С. Застровської та О. Застровського (Застровська, 2011), О. Ільєнко (Ільєнко, 2022), Мазепової (Мазепова, 2014) та ін. Узагальнюючи доробки науковців, визначимо мовну особистість як таку, що має комунікативну потребу, комунікативну здатність, а отже, виявляє комунікативну компетентність у процесі користування мовою. Комунікативна компетентність виявляється у виборі мовних засобів спілкування в конкретній ситуації спілкування, у нашому випадку – в Інтернеті. Уважаємо, що вивчення різноманітних виявів мовної особистості завжди є актуальним питанням лінгвістики й лінгвістики Інтернет-дискурсу зокрема.

У зв'язку із цим одним з актуальних питань вивчення Інтернет-дискурсу, на нашу думку, є саме виокремлення мовної особистості (чи це реальна особа: журналіст; відома особа, за профілем якої слідкують підписники її акаунту; людина, призначена вести акаунт офіційної установи чи організації; реальна особа з відкритим профілем і власною Інтернет-історією, чи бот; віртуальна анонімна особистість з запрограмованими певними завданнями). Відповідно, мовна особистість Інтернету може бути дійсно реальною особистістю, чий індивідуальний стиль цікавий для вивчення, оскільки є і унікальним, і носієм певної загальної традиції, яку, у свою чергу, також важливо досліджувати з погляду втілення в ній загальних соціальних, психологічних, політичних тенденцій сьогодення, які виявляються за допомогою мовно-візуальних засобів.

Уважаємо, що до власне мовної та мовленнєвої компетентностей мовної особистості в епоху Інтернету слід додати інформаційну та технологічну компетентності, які передбачають здатність працювати й обробляти величезний потік інформації, наявність в особистості критичного мис-

лення, володіння інструментарієм Інтернету та специфічними кодами передання інформації.

До таких кодів, на нашу думку, належать власне мовні (лексика, граматики, стилістика, графіка) і невербальні засоби (спеціальні зображення, смайлики, відео – гіфки, комбінації знаків). Здатність особи використовувати як вербальні, так і невербальні коди для відправлення й отримання інформації в Інтернет-середовищі тісно пов'язана зі знанням певних програм і вмінням застосовувати їх за призначенням, цілеспрямовано поводитися з гіпертекстом Інтернету. Поняття «гіпертекст Інтернету» означає, що, увівши пошуковий запит для здобуття певної інформації, людина отримує одночасно велику кількість посилань, які, у свою чергу, відсилають шукача до інших джерел інформації, що може відбуватися нескінченно. Додамо також, що необхідна для пошуку інформація може перебиватися рекламою, відеозображеннями тощо.

Варто зауважити, що повідомлення в Інтернет-середовищі різняться і змістом, і формою, а також наявними технологічними майданчиками для відправлення та отримання інформації. Так, існують майданчики для міжособистісного спілкування (соціальні мережі, е-пошта, sms, форуми, чати); для інформації, розрахованої для великої аудиторії (інформаційні канали, реклама, пости, блоги, продажі); для спілкування «людина – машина» – різні додатки, наприклад, Інтернет-банкінг. Різноманіття видів спілкування в Інтернет-середовищі зумовлює різноманіття жанрів, у яких комунікація здійснюється. Їх вивчення надає безкінечний матеріал для наукових лінгвістичних розвідок. При цьому слід постійно враховувати динамічний характер Інтернету, який є його онтологічною ознакою.

У мові Інтернет-дискурсу спостерігаємо різноманітні стилі – від наукового й науково-популярного до розмовного з відвертим сленгом (залежно від жанру та умов віртуальної комунікації), відповідно до яких комуніканти застосовують різноманітні мовні засоби, наприклад, для передання коротких повідомлень, глибокої аналітики, здійснення ділового листування чи професійного спілкування, обміну думками, вираження власної позиції, реклами та просування продукції тощо.

Інтернет-середовище постійно створює нові дискурсійні правила вживання мови, такі правила стосуються не лише розмовного, а й ділового стилю. Мову Інтернету часто називають Internet-language, e-talk, e-speak, netspeak. Мовна особистість епохи Інтернету повинна як знати традиційні коди Інтернет-спілкування, так і створювати нові. Уже стали традиційними засобами, так би мовити, Інтернет-узусу численні запозичення з англійської

мови, які позначають Інтернет-реалії (*есемеска, файл, чат, браузер, гуглити, скролити, запостити, лайкнути* тощо), абрєвіатури (*OMG, LOL, B2B, pdf, app* та ін.). За допомогою гри слів в Інтернет-середовищі часто утворюють неологізми.

Серед способів їх творення переважають такі:

а) застосування продуктивних словотворчих моделей (*стрілялка, бродилка, компік*), зокрема поєднання основ, скорочення частини слів (*соз* замість *because*);

б) асиміляція англїцизмів та їх уживання за моделями рідної мови (*smska, твітнути, лайкнути, забанити, юзер*);

в) навмисне порушення граматичних правил і норм (*how ya doin; hav* замість *have*);

г) одночасне поєднання букв, цифр і невербальних символів для оформлення висловлювання (*2morrow, 4u*) тощо.

Засобом гри слів і створення неологізмів виступає і метафоризація. Так, пам'ять комп'ютера і його програмне забезпечення називають *мізками*, а корпус з мікročіпами – *залізом*. Навіть символ @ називається то *собакою*, то *равликом*, то *хробаком*. Цікавим і корисним для дослідження є питання вторинної номінації. Так, наприклад, *hardware* у значенні «фізичні складники комп'ютера» (на відміну від *software* – його «програмне забезпечення») походить від терміна «залізна лавка» (*English Language and*).

Лінгвістичні та стилістичні особливості Інтернет-дискурсу, динаміка й різноманіття застосування яких оновлюється майже з такою самою швидкістю, як і сам Інтернет, – це завжди актуальний об'єкт дослідження дискурсології Інтернету.

Важливим об'єктом для вивчення є також мовна особистість отримувача інформації. Одержувач інформації в Інтернеті є членом конкретного суспільства, соціального прошарку, сучасником глобалізованого світу, світу технологій, а також індивідуальною особою зі своїми установками та інтересами, власним світосприйняттям, зокрема

й мовним. Узагальнена особистість отримувача інформації в Інтернеті цікавить насамперед маркетологів, політиків, які здійснюють вплив на потенційних споживачів свого продукту, а також і політичного продукту. Задля такого впливу обирають різноманітні засоби лінгвістичного, психологічного, інформаційного та інших впливів, що є також предметом численних досліджень фахівців. Індивідуальна мовна особистість отримувача інформації виявляється у його як миттєвої реакції на повідомлення (коментарі), так і відкладеної у часі (рішення приєднатися до групи за інтересами, придбання товару, ведення кореспонденції).

Висновки. Отже, в епоху Інтернету функціонування мови як універсального засобу спілкування між людьми набуло особливих рис, і ця специфіка постійно привертає увагу науковців різних галузей. Одним із можливих підходів до вивчення мовних явищ в Інтернеті є дослідження їх на основі теорії дискурсу, яка звертає увагу саме на функціональний характер мови. Специфіка відправника, отримувача інформації, власне інформаційного повідомлення та каналу передання інформації визначає те, що Інтернет-дискурс є синтезом інституціонального й побутового дискурсу, вербальних і невербальних засобів передавання інформації, сферою, у якій актуалізуються різні стилі та жанри і створюються нові правила вживання мови, сферою, у якій поєднані реальний і віртуальний світи та люди. Відправником інформації в Інтернеті може бути як реальна людина (індивід, особа, яка репрезентує організацію, групу, тощо), так і віртуальна, анонімна, запрограмована виконувати певні функції. Отримувачем інформації в Інтернеті є будь-яка людина, на яку здійснюють інформаційний, соціальний, політичний вплив. Специфікою Інтернет-дискурсу є його постійно оновлюваний, динамічний характер, що надає матеріал для наукових розвідок дослідників різних галузей, а також зумовлює зміни, які і стають перспективою подальших його досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 30–34.
2. Бойчук Н., Харкаців І. Особливості англійського Інтернет-дискурсу: прагматичні та соціолінгвістичні аспекти. *Проблеми гуманітарних наук: Збірник наукових праць Дрогобицького державного пед. університету імені Івана Франка*. Серія «Філологія», 2019, № 44. С. 19–27.
3. Вільний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/f/dyskurs>
4. Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен. *Studia Linguistica*. 36 наук.пр. Київ, 2008. Вип. 1. С. 25–33.
5. Гриджук О. Є. Мовна особистість як актуальний об'єкт дослідження в сучасній лінгводидактиці. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IV (42), Вип. 87, 2016. С. 24–27.
6. Загнітко А. П. Основи дискурсології. Донецьк: ДонНУ, 2008. 194 с.
7. Застровська С. О., Застровський О. А. Загальне поняття мовної особистості. *Науковий Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. С. 159–163.

8. Ільєнко О. Л. Аспекти вивчення мовної особистості в умовах мережевої комунікації / О. Л. Ільєнко, Т. В. Михайлова, Л. В. Шумейко. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 21. Том 1. С. 163–167. http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/21/part_1/30.pdf
9. Карпенко М. Ю. Лінгвістичні особливості Інтернет дискурсу. *Мова*, 2016, № 26. С. 5–11.
10. Мазєпова О. В. Еволюція поняття «мовна особистість» у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2014. Вип. 48. С. 274–286.
11. Приходько А., Лазєбна Н. Дигітальний дискурс серед близьких і споріднених явищ. *Cognition, communication, discourse*, 2022. № 25, с. 54–66.
12. Просяник О. П. Дискурс соціальних комунікацій в умовах інформаційного суспільства. *Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи*. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. 2019. С. 272–279.
13. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [на матеріалах сучасної газетної публіцистики]: монографія. Київ, 2002. 392 с.
14. Ситник І. В. Дискурс в сучасній лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2020. № 46. Том 2. С. 123–126.
15. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/mova>
16. Шкворченко Н. Інтернет-дискурс як лінгвістична категорія. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 23, Т. 3, 2019. С. 62–68.
17. Crystal, D. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
18. Harris Z. *Discourse analysis*. Language. 1952. Vol. 28. № 1. P. 1–30.
19. *English Language and Usage*. URL: <https://english.stackexchange.com/questions/171566/where-does-the-term-hardware-in-computer-science-come-from>

REFERENCES

1. Batsevych F. S. Terminolohiia komunikativnoi linhvistyky: aspekty dyskursyvnoho pidkhodu [Terminology of communicative linguistics: aspects of the discursive approach]. *Visnyk Nats. un-tu "Lvivska. politehnika"*. Seriya "Problemy ukrainnoi terminolohii" [Problems of Ukrainian Terminology]. 2002. № 453. S. 30–34 [in Ukrainian].
2. Boichuk N., Kharkatsiv I. Osoblyvosti anhlomovnoho Internet-dyskursu: prahmatychni ta sotsiolinhvistychni aspekty [Peculiarities of English-language Internet discourse: pragmatic and sociolinguistic aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: Zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho ped. universytetu imeni Ivana Franka*. Ser. "Filolohiia", 2019, № 44. S. 19–27 [in Ukrainian].
3. Vilnyi tlumachnyi slovnyk [Free explanatory dictionary]. [in Ukrainian]. URL: <http://sum.in.ua/f/dyskurs>
4. Holubovska I. O. Movna osobystist yak linhvokulturnyi fenomen [Linguistic personality as a linguistic and cultural phenomenon]. *Studia Linguistica. Zb nauk.pr. Kyiv*, 2008. Vyp. 1. S. 25–33 [in Ukrainian].
5. Hrydzhuk O. Ie. Movna osobystist yak aktualnyi ob'iekt doslidzhennia v suchasni linhvodydaktytsi [Linguistic personality as a relevant object of research in modern linguistic didactic]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IV (42), Vyp. 87, 2016. S. 24–27. [in Ukrainian].
6. Zahnitko A. P. Osnovy dyskursolohii [Basics of discourse science]. Donetsk: DonNU, 2008. 194 s. [in Ukrainian].
7. Zastrovska S. O., Zastrovskiy O. A. Zahalne poniattia movnoi osobystosti [The general concept of linguistic personality]. *Naukovyi Visnyk Volyn'skoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2011. S. 159–163 [in Ukrainian].
8. Ільєнко О. Л. Аспекти вивчення мовної особистості в умовах мережевої комунікації / О. Л. Ільєнко, Т. В. Михайлова, Л. В. Шумейко. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 21. Том 1. С. 163–167 [in Ukrainian]. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/21/part_1/30.pdf
9. Karpenko M. Iu. Linhvistychni osoblyvosti Internet dyskursu [Linguistic features of Internet discourse]. *Mova*, 2016, № 26. S. 5–11 [in Ukrainian].
10. Mazepova O. V. Evoliutsiia poniattia "movna osobystist" u suchasnykh linhvistychnykh doslidzhenniakh [The evolution of the concept of "linguistic personality" in modern linguistic research]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. 2014. Vyp. 48. S. 274–286 [in Ukrainian].
11. Prykhodko A., Lazebna N. (2022). Dyhitalnyi dyskurs sered blyzkykh i sporidnennykh yavyshech [Digital discourse among close and related phenomena]. *Cognition, communication, discourse*, 2022. № 25, S. 54–66 [in Ukrainian].
12. Prosiannyk O. P. Dyskurs sotsialnykh komunikatsii v umovakh informatsiinoho suspilstva [The discourse of social communications in the conditions of the information society]. *Inozemni movy u vyshchii osviti: linhvistychni, psykhologo-pedahohichni ta metodychni perspektyvy*. Materialy IV Vseukrainskoi nauково-praktychnoi Internet-konferentsii. 2019. S. 272–279 [in Ukrainian].
13. Serazhym K. Dyskurs yak sotsiolinhvalne yavysheche: metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist: [na materialakh such. hazetn. publitsystyky]: monohrafiia. [Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architectonics, variability: [based on the materials of S. newspaper journalists]: monograph. Kyiv, 2002. 392 s. [in Ukrainian].
14. Sytnyk I. V. Dyskurs v suchasni linhvistytsi [Discourse in modern linguistics]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser. Filolohiia. 2020. № 46. Том 2. S. 123–126 [in Ukrainian].
15. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. [in Ukrainian]. URL: <http://sum.in.ua/s/mova>
16. Shkvorchenko N. Internet-dyskurs yak linhvistychna katehoriia [Internet discourse as a linguistic category]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 23, T. 3, 2019. S. 62–68 [in Ukrainian].
17. Crystal, D. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
18. Harris Z. *Discourse analysis*. Language. 1952. Vol. 28. № 1. P. 1–30.
19. *English Language and Usage*. URL: <https://english.stackexchange.com/questions/171566/where-does-the-term-hardware-in-computer-science-come-from>

Оксана ІЛЬІНА,

orcid.org/0000-0001-6572-3785

*старший викладач кафедри іноземних мов факультету фінансів
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
(Київ, Україна) oksana.ilyina.kiev@gmail.com*

Лариса БЕРГЕР,

orcid.org/0000-0002-8587-588X

*старший викладач кафедри іноземних мов факультету фінансів
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
(Київ, Україна) lara.kasianova@gmail.com*

Аліна КОЛОМІЙЦЕВА,

orcid.org/0000-0002-2088-2771

*старший викладач кафедри іноземних мов факультету фінансів
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
(Київ, Україна) alinas1175@gmail.com*

ФАКТОРИ ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИЧНОГО ТА ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ВИКЛАДАННІ КУРСУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ ДИСТАНЦІЙНО

У статті надано аналіз показників успішності засвоєння граматичного та лексичного матеріалу при викладанні курсу англійської мови студентам дистанційно в 2020–2022р. Показано, що вимушене запровадження дистанційної форми навчання у ЗВО України в 2020–2022 роках, внаслідок епідемічних обмежень та війни росії проти України сприяло набуттю вільного часу студентами та викладачами, а також більш чіткій організації та структурованості навчального матеріалу. При викладанні курсу англійської мови студентам-фінансистам це сприяло загальному покращенню рівня знань граматики та лексики англійської мови, причому у порівнянні з 2018 роком, при аудиторному навчанні, дане покращення становило 0,4 бали 4-бальної шкали оцінювання. Показано однаково стрімке покращення рівня як граматичних, так і лексичних знань здобувачів-фінансистів дистанційного навчання. В статті надано показники вступного та випускного контролю показників рівня граматичних та лексичних знань англійської мови студентів-фінансистів 2018 року (аудиторного навчання) та 2022 (дистанційного). Також в статті зазначено, що у 2022 році жоден зі студентів не отримав незадовільної оцінки з курсу англійської мови, що свідчить про покращення свідомості студентів щодо вивчення англійської мови. Пошук інших факторів, які би визначали успішність засвоєння граматичного та лексичного матеріалу курсу англійської мови фінансистами, не виявив статистично значущих відмінностей між групами жінок і чоловіків, хоча в останній групі показники більше відрізнялись. В статті зазначено, що відсутність статистично значущої різниці може свідчити про неупереджене ставлення викладачів при оцінюванні, а також загальну згуртованість студентів-здобувачів освіти. Авторами було сформульовано припущення, що стресогенна ситуація сприяла активізації пізнавальної діяльності, а також усвідомленню важливості вивчення саме англійської мови як міжнародної, відтак, покращенню успішності.

Ключові слова: *дистанційне навчання, англійська мова, студенти фінансисти, фактори навчання.*

Oksana ILLYINA,*orcid.org/0000-0001-6572-3785**Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kyiv National Economic University after Vadym Hetman
(Kyiv, Ukraine) oksana.ilyina.kiev@gmail.com***Larisa BERGER,***orcid.org/0000-0002-8587-588X**Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kyiv National Economic University after Vadym Hetman
(Kyiv, Ukraine) lara.kasianova@gmail.com***Alina KOLOMIITSEVA,***orcid.org/0000-0002-2088-2771**Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Kyiv National Economic University after Vadym Hetman
(Kyiv, Ukraine) alinas1175@gmail.com*

GRAMMAR AND VOCABULARY LEARNING FACTORS OF DISTANCE ENGLISH COURSE

The article provides an analysis of performance indicators in the acquisition of grammatical and lexical material when teaching an English language course to distance-learning students in 2020–2022. It is shown that the forced implementation of distance learning in higher education institutions in Ukraine in 2020–2022 due to epidemic restrictions and Russia's war against Ukraine led to students and teachers having more free time, as well as clearer organization and structure of the educational material. For finance students taking the English language course, this led to a general improvement in their knowledge of English grammar and vocabulary, with the improvement compared to classroom learning in 2018 being 0.4 points on a 4-point scale. However, the article also shows equally rapid improvement in the level of both grammatical and lexical knowledge for finance students in distance learning. The article provides data on the entry and exit control indicators of the level of grammatical and lexical knowledge of finance students in 2018 (classroom learning) and 2022 (distance learning). The article also notes that in 2022, none of the students received an unsatisfactory grade for the English language course, indicating an improvement in students' awareness of learning the language. The search for other factors that could determine the success of learning the grammatical and lexical material of the English language course for finance students did not reveal any statistically significant differences between groups of women and men, although the indicators were more different in the latter group. The article notes that the absence of statistically significant differences may indicate unbiased evaluation by teachers, as well as overall cohesion among student learners. The authors formulated the hypothesis that the stressful situation contributed to the activation of cognitive activity and awareness of the importance of studying English as an international language, thus improving performance.

Key words: *distance learning, English language, finance students, learning factors.*

Постановка проблеми. Організація навчального процесу в сучасних закладах вищої освіти України підпорядковується ряду об'єктивних причин, які зумовлюють необхідність дистанційного навчання (навчання онлайн) : пандемія COVID 19, війна з росією. Це спричинює необхідність застосування нових методів навчання, які за умов такого дистанційного навчання сприятимуть кращому засвоєнню здобувачами освіти курсів. Викладання англійської мови, та англійської мови професійного спрямування для студентів фінансистів, починаючи з 2020 р. проводилось дистанційно. Зважаючи на комунікативний характер даного предмету та його значення для адаптації майбутніх фахівців у англійськомуні європейському фаховому середовищі, необхідність удосконалення методів та засобів дистанційного навчання англійської мови

є очевидною. Визначення політики дистанційного курсу англійської мови для студентів-фінансистів, які мають представляти Україну в світі та бути готовими до ефективної англійськомуні взаємодії на фахові фінансові теми має ґрунтуватись на чіткому розумінні факторів покращення чи погіршення показників успішності студентів з англійської мови, яку вони вивчають дистанційно. Відповідно, розуміння таких факторів сприятиме адаптації та корекції курсу за умови недостатньої мотивації студентів до навчання. Особливо актуальним є опанування студентами курсу англійської мови за умов війни з росією, можливостями взаємодії у світовому фінансовому просторі та чітким проєвропейським курсом нашої країни.

Аналіз літературних джерел. Проведений аналіз літературних джерел показав значний інтерес

авторів до саме дистанційного навчання. Більшість авторів у своєму науковому пошуку зосереджена на визначенні загальних особливостей дистанційного навчання англійської мови. Зайка С. описує основні організаційні засади дистанційного навчання англійської мови (С. Зайка, 2020), О. Сапрунова наголошує на інноваційності даного навчання іноземних мов у ЗВО (О. Сапрунова, 2020), Т. Філат та ін. сконцентровані на ролі викладача як головного організатора процесу навчання англійської мови (Т. Філат, 2022). Значна увага авторів приділена оптимізації дистанційного навчання іноземних мов у ЗВО, зокрема, визначенню недоліків та переваг такого навчання (Л. Лимар, 2022) та ефективним засобам дистанційного навчання англійської (І. Постоленко, 2021). Сучасні методики дистанційного навчання описано Дишлевою Ю (Ю. Дишлева, 2008). Більшість авторів погоджуються, що тема стала актуальною лише після пандемії 2020 р. та потребує емпіричного дослідження, з метою покращення методики. Дослідження особливостей дистанційного навчання англійської мови студентами нефілологічних спеціальностей у 2022 році, протягом війни з росією, не представлені на момент написання статті.

У зв'язку з переважанням досліджень теми теоретичного характеру та недостатнім інформаційним масивом кількісних показників ефективності дистанційного навчання іноземної (англійської) мови у ЗВО, зважаючи на персональний досвід авторок викладання курсу англійської мови у нелінгвістичному ЗВО дистанційно, було визначено тему дослідження:

Фактори засвоєння граматичного та лексичного матеріалу при викладанні курсу англійської мови студентам дистанційно.

Авторками було припущено, що стресогенність дистанційного навчання, та стресогенність факторів, які в 2020–2022 роках спричинили таке навчання у ЗВО, можуть сприяти активізації пізнавальної діяльності студентів, а також усвідомленню важливості вивчення англійської мови, що буде прямо пов'язано із показниками успішності останніх. Також було припущено, що можуть існувати чи бути відсутніми відмінності між особливостями засвоєння навчального матеріалу студентами-чоловіками та жінками, при дистанційному та аудиторному навчанні.

Мета дослідження – спираючись на власний досвід авторок, визначити фактори засвоєння лексичного та теоретичного матеріалу студентами нелінгвістичного ЗВО дистанційно.

Методи. Було досліджено показники успішності з курсу англійської мови студентів спеціаль-

ності «Фінанси, облік, та аудит», 1 курсу 2018 р. (які навчалися не дистанційно, аудиторно, відтак, можуть вважатись контрольною групою) та 1 курсу 2022 р. (які навчалися дистанційно) Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. Всього було опрацьовано показники 80 студентів 2018 р. (45 чоловіків та 35 жінок) та 76 студентів 2022 р. (28 чоловіків та 48 жінок). Студенти вивчали курс іноземної мови протягом року, в групі заняття проводили авторки. На початку та в кінці вивчення курсу студентам було запропоновано тестування відповідно вхідного та вихідного (підсумкового) рівнів знань лексики і граматики у вигляді письмової контрольної роботи офлайн та онлайн відповідно. Написання контрольної роботи онлайн проводилось із застосуванням методів, спрямованих на недопущення академічної недобросовісності здобувачів освіти. Отримані дані, для спрощення їх пред'явлення, було переведено в класичну 4-бальну шкалу, де 5 відповідає відмінному рівню, 4 – доброму, 3 – задовільному, та 2 – незадовільному рівню знань. Було вираховано середнє арифметичне показників по групах, порівняно показники груп студентів 2018 та 2022 років, які відповідно навчалися аудиторно та дистанційно. Також було проаналізовані вікові особливості засвоєння матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Дистанційна форма вивчення курсу англійської мови для студентів спеціальності «Фінанси, облік та аудит» була запроваджена в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана, як і в інших закладах ЗВО України, навесні 2020 р., у зв'язку зі стрімким поширенням епідемії COVID-19. Карантинні обмеження 2020–2021 рр., та обмеження внаслідок агресії росії проти України у 2022 р. зумовили необхідність дистанційного викладання дисципліни. Взаємодію викладачів зі студентами було організовано із застосуванням онлайн платформи ZOOM, поширення навчальних матеріалів та контрольних завдань відбувалось на електронну пошту. З метою вдосконалення курсу, викладачами було пропрацьовано комплекс вправ для читання, письма та аудіювання фахових текстів для студентів-фінансистів, а також фахові розмовні ситуації для спільного обговорення на заняттях онлайн. Авторками зазначено, що цілеспрямованість курсу та його систематична структурованість гарантували і гарантують позитивний результат навчання та формування навичок іншомовної комунікації у студентів при дистанційному навчанні. В цілому, авторками зазначено позитивний результат навчання дистанційно протягом всіх трьох років такого навчання, зокрема

Таблиця 1

Особливості засвоєння лексичних та граматичних форм при дистанційному та аудиторному вивченні курсу англійської мови студентами спеціальності «Фінанси, облік та аудит»

	Вступна оцінка 2022 р.	Підсумкова оцінка 2022 р.	Вступна оцінка 2018 р.	Підсумкова оцінка 2018 р.
Контроль лексичних тем	4,0	4,4	4,0	4,2
Контроль граматичних тем	3,9	4,3	4,1	4,3

у порівнянні з навчанням до 2020 р., за класичною схемою. Також зазначено, що у 2022 році за умов дистанційного вивчення курсу англійської мови показник незадовільної успішності студентів знизився до 0. Єдиним недоліком дистанційного навчання англійської мови в ЗВО студентами-фінансистами авторки вважають залежність такого навчання від наявності Інтернет зв'язку та технічного стану гаджетів, які дозволяють навчатися за умови відсутності електропостачання (зокрема, восени-взимку 2022 року, коли проблема залежності навчального процесу від електрики та Інтернет зв'язку стала особливо гостро).

Аудиторне навчання асоціюється у викладачів з більшими витратами часу на дорогу до аудиторії та підготовку до занять, а також більш високим показником відсутності слухачів на заняттях. Авторками виявлено, що дистанційне навчання сприяло вивільненню часу слухачів, а також ширшими можливостями опрацювання матеріалу при роботі з електронними аудіо- та відео-джерелами, та іншими посиланнями в Інтернет.

Авторами було висловлено гіпотезу, що ефективність навчання може залежати від гендерного фактору, та з метою підтвердження чи спростування даного припущення було оброблено показники успішності студентів до запровадження дистанційного навчання, у 2018 р., та після, у 2022 р. Показники було обраховано з урахуванням t-критерію Стьюдента. Всього було опрацьовано показники 80 студентів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана 2018 р. (45 чоловіків та 35 жінок) та 76 студентів цього ж університету 2022 р. (28 чоловіків та 48 жінок) навчання. При цьому підгрупи 2018 року навчання вважались за контрольні, коли підгрупи 2022 р. – експериментальні.

Аналіз показників студентів за рівнем засвоєння лексичного (окремий вступний та випускний-підсумковий тест) та граматичного (окремий вступний та випускний-підсумковий тест) контролю, показники якого для простоти підрахунку були переведені в 4-бальну шкалу, не показав статистично значущих відмінностей між групами чоловіків та жінок ($P \geq 0.05$), як показано в таблицях 1 та 2.

Таблиця 1 показує, що загальний рівень сформованості лексичних та граматичних знань англійської мови вступників у 2022 та 2018 роках майже не відрізнявся, проте різниця у випускних оцінках 2018 та 2022 р. суттєва. У 2018 році спостерігається покращення рівня знань студентів на 0,2 бали, коли в 2022 р. – на 0,4 бали, причому в 2022 році жоден студент не отримав неза-

довільної оцінки за курс. Це показує на кращу успішність та рівень засвоєння лексичних та граматичних знань з англійської мови студентами, незважаючи на велике нервово напруження під час війни, відтак, може свідчити про усвідомлення важливості курсу та підвищення мотивації студентів.

У таблиці 2 показано гендерні відмінності поміж групами. Як бачимо з таблиці 2, у 2022 році чоловіки краще засвоїли лексичний матеріал, ніж жінки (середня оцінка 4,8 проти 4,0) та граматичний матеріал (оцінка 4,6 проти 4,0), хоча дана різниця і не є статистично значущою. Різниця у 2018 році, за аудиторного навчання, була непомітною та складала від 0 до 0,4 бали. Вважаємо, що таку різницю можливо пояснити більш високою мотивацією респондентів-чоловіків внаслідок усвідомлення власної відповідальності перед державою під час війни.

Таблиця 2

Гендерні особливості засвоєння лексичних та граматичних форм при дистанційному та аудиторному вивченні курсу англійської мови студентами спеціальності «Фінанси, облік та аудит», ($P \geq 0.05$)

	Жінки 2022 р.	Чоловіки 2022 р.	Жінки 2018 р.	Чоловіки 2018 р.
Контроль лексичних тем (підсумковий)	4,0	4,8	4,2	4,2
Контроль граматичних тем (підсумковий)	4,0	4,6	4,1	4,5

Отже, проведений статистичний аналіз показників респондентів не показав статистично значущої відмінності в навчанні між жінками та чоловіками дистанційно, що може свідчити про неупереджене ставлення до всіх студентів педагогів, а також про усвідомлення важливості вивчення іноземної мови при важких обставинах в країні, як-то епідемія чи війна. Проте, аналіз показав відмінності в загальних показниках успішності студентів при дистанційному навчанні у порівнянні з аудиторним навчанням. Вищі показники різниці між рівнем вступних та випускних знань студентів-фінансистів при дистанційному навчанні, ніж при аудиторному вказують на позитивний ефект дистанційного навчання та його сприяння навчальній діяльності студентів. Також вважаємо, що стресова ситуація, як-то епідемія, та війна, сприяли усвідомленню значення вивчення англійської мови як міжнародної, внаслідок чого спостерігалось підвищення пізнавальної діяльності студентів, та покращення показників їх успішності.

Висновки. Дистанційне навчання англійської мови студентами-фінансистами було запроваджено в навчальний процес у 2020 році. Взаємодію викладачів зі студентами було організовано із застосуванням онлайн платформи ZOOM, поширення навчальних матеріалів та контрольних завдань відбувалось на електронну пошту. З метою вдосконалення курсу, викладачами було пропрацьовано комплекс вправ для читання, письма та

аудіювання фахових текстів для студентів-фінансистів, а також фахові розмовні ситуації для спільного обговорення на заняттях онлайн. Систематизованість та структурованість навчального матеріалу, а також постійна взаємодія викладачів зі студентами через засоби Інтернет зв'язку забезпечили кращі показники успішності. Порівняльний аналіз показників успішності 2018 року, при навчанні студентів аудиторно, та кінця 2022 р., при дистанційному навчанні, показав вищий прогрес (на 0,4 бали) дистанційного навчання. Також при дистанційному навчанні жоден студент не засвоїв програму курсу англійської мови на незадовільну оцінку. Проведений статистичний аналіз показників респондентів не показав статистично значущої відмінності в навчанні між жінками та чоловіками дистанційно, що може свідчити про неупереджене ставлення до всіх студентів педагогів, а також про усвідомлення важливості вивчення іноземної мови при важких обставинах в країні, як-то епідемія чи війна. Вважаємо стресову ситуацію пандемії та війни фактором, який зумовив усвідомлення студентами важливості знання саме англійської мови, відтак, сприяв покращенню успішності, що також було поєднано із дистанційним навчанням та збільшенням часового ресурсу як викладачів, так і студентів на опанування тем. Вважаємо перспективним проведення подальшого порівняльного дослідження показників успішності студентів при дистанційному навчанні в залежності від стресових зовнішніх ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дишлева Ю. В. Роль і місце сучасних методик у вивченні англійської мови в курсі дистанційного навчання. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*, Харків, 2008, № 13, С. 35-41.
2. Зайка С. Особливості викладання англійської мови в умовах дистанційної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020, 9 (103), С. 166–180. URL: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.09/166-180>
3. Конєва М.З. Викладання англійської мови в умовах дистанційного навчання. *The 13th International scientific and practical conference "Modern science: innovations and prospects" (September 18–20, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden*. 2022. 327 С.
4. Лимар Л.В. Основні переваги та недоліки дистанційного навчання іноземних мов у немовному закладі вищої освіти. *Український педагогічний журнал*, 2022, № 1, С. 24–29. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-1-24-29>
5. Постолєнко І. Ефективне навчання англійської мови дистанційно. *Studies in Comparative Education*, 2015 (1). URL: <https://doi.org/10.31499/2306-5532.1.2015.51201>
6. Сапрунова О.Г. Дистанційна форма навчання як інноваційний підхід до викладання англійської мови у закладах вищої освіти. *Проблеми сучасної освіти*, 2020, № 11. С. 91–94. Вилучено із <https://periodicals.karazin.ua/issuededu/article/view/17658>
7. Філат Т., Сидора М., Запорожець О. та Сербіненко Л. Роль викладача та його вплив на ефективність навчання в дистанційному форматі. *Society and science. Problems and prospects. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference*. International Science Group, London, England. 2022, С. 480–485. ISBN 978-1-68564-506-9

REFERENCES

1. Dyshleva Yu. V. (2008). Rol i mistse suchasnykh metodykh u vyvchenni anhliskoi movy v kursy dystantsiinoho navchannia. *Vykkladannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi* [Role and place of modern English study methods during distance training]. *Mizhpredmetni zviazky* [Interdisciplinary relations], Kharkiv, № 13, P. 35–41. [in Ukrainian].

2. Zaika S. (2020). Osoblyvosti vykladannia anhliiskoi movy v umovakh dystantsiinoi osvity [Peculiarities of teaching English under the distance training]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies], № 9 (103), P. 166–180. URL: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.09/166-180> [in Ukrainian].
3. Konieva M.Z. (2022). Vykladannia anhliiskoi movy v umovakh dystantsiinoho navchannia [Teaching English under the distance training]. The 13 th *International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects” (September 18–20)* SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 327. [in Ukrainian].
4. Lyvar L.V. (2022). Osnovni perevahy ta nedoliky dystantsiinoho navchannia inozemnykh mov u nemovnomu zakladi vyshchoi osvity [Main advantages and disadvantages of teaching foreign languages in non-linguistical undergraduate institution]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal* [Ukrainian pedagogical journal], № 1, P. 24–29. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-1-24-29> [in Ukrainian].
5. Postolenko I. (2015). Efektyvne navchannia anhliiskoi movy dystantsiino [Effective teaching English by distance methods]. *Studies in Comparative Education*, № 1. URL: <https://doi.org/10.31499/2306-5532.1.2015.51201> [in Ukrainian].
6. Saprunova O.H. (2020). Dystantsiina forma navchannia yak innovatsiinyi pidkhid do vykladannia anhliiskoi movy u zakladakh vyshchoi osvity [Distance training as innovative approach to teaching English in undergraduate institutions]. *Problemy suchasnoi osvity* [Problems of modern education], № 11. P. 91–94. Retrieved from Вилучено із <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/17658> [in Ukrainian].
7. Filat T., Sydora M., Zaporozhets O., and Serbinenko L. (2022). Rol vykladacha ta yoho vplyv na efektyvnist navchannia v dystantsiinomu formati [Role of a teacher and his influence on the learning effectiveness under the distance training]. *Society and science. Problems and prospects. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference. International Science Group*. P. 480–485. ISBN 978-1-68564-506-9/ [in Ukrainian].

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-35>

Марина КАБИШ,
orcid.org/0000-0002-0454-6065

кандидат філологічних наук,
докторантка

*Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України
(Київ, Україна) marinkabysh@gmail.com*

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У педагогіці, у педагогічній психології, соціології освіти безперервно ведуться активні пошуки, направлені на дослідження та виявлення шляхів удосконалення педагогічної майстерності викладача. Рівнем розвитку професійної компетентності та моральної культури педагога визначаються якість освіти та рівень компетентності випускника, і як наслідок, успіхи у розвитку суспільства загалом. У зв'язку з цим особливу актуальність набуває проблема розвитку педагогічної майстерності викладача. Для удосконалення педагогічної діяльності та підвищення професійної майстерності потрібно вміти грамотно діагностувати, бачити проблеми, усвідомлювати шляхи та способи підвищення результативності педагогічної праці.

Актуальність досліджуваної проблеми потребує розгляду організації і методики проведення дослідження розвитку педагогічної майстерності викладача загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Мета статті – проаналізувати організацію і методику дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

У результаті дослідження виокремлено та схарактеризовано етапи дисертаційного дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів, розроблена схема отримання наукових результатів у послідовності виконання дослідницьких завдань. Виявлені вимоги до методологічного рівня педагогічного дослідження, визначено мету, завдання, сформульовано об'єкт, предмет та гіпотезу, обґрунтовано вибір методів наукового пошуку.

Доведено, що для вдосконалення педагогічної майстерності викладача необхідно представляти структуру педагогічної діяльності та пов'язану з нею систему теоретичних знань, практичних умінь та навичок, детально дослідити процес розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів професійної освіти.

Подальші наукові матеріали будуть присвячені результатам проведеного педагогічного дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Ключові слова: педагогічна майстерність, професійна освіта, загальноосвітні дисципліни, методика, організація дослідження.

Maryna KABYSH,
orcid.org/0000-0002-0454-6065
Candidate of Philological Sciences,
Doctoral student

*Institute of the Professional Education of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Kyiv, Ukraine) marinkabysh@gmail.com*

ORGANIZING AND METHODICS OF RESEARCHING THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLFULNESS OF GENERAL EDUCATION SUBJECTS TEACHER IN THE VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTION

In pedagogics, in pedagogical psychology, sociology of education, active searches are continuously conducted, aimed at researching and identifying ways to improve teacher's pedagogical skillfulness. The level of development of teacher's professional competence and moral culture determines the quality of education and the level of competence of the graduate, and as a result, success in the development of the society in general. Therefore, the problem of developing teacher's pedagogical skillfulness becomes particularly relevant. In order to raise the pedagogical activity and improve professional skillfulness, one must be able to correctly diagnose, see problems, and be aware of the ways and methods of increasing the effectiveness of the pedagogical activity.

The urgency of the researched problem requires considering the organization and methodics of conducting research on developing the pedagogical skillfulness of the general education subjects teacher at the professional education institution.

The purpose of the article is to analyze the organization and methodics of researching the formation of the pedagogical skillfulness of the general education subjects teacher of the professional education institution.

As a result of the investigation, the stages of the dissertation study of teachers' pedagogical skillfulness were identified and characterized, the algorithm for obtaining the scientific results in the sequence of the research tasks was developed. The requirements for the methodological level of the pedagogical research were found out, the aim and tasks were defined, the object, subject and hypothesis were formulated, the choice of the scientific research methods were substantiated.

It was proven that in order to improve teacher's pedagogical skillfulness, it is necessary to realise the structure of the pedagogical activity and the related system of the theoretical knowledge and practical abilities and skills, to investigate in detail the process of developing the pedagogical skillfulness of teachers of the professional education institutions.

The further scientific materials will be related to the results of the conducted pedagogical research on developing the pedagogical skillfulness of general education subjects teachers of the professional education institution.

Key words: pedagogical skillfulness, professional education, general education subjects, methodics, research organization.

Постановка проблеми. Проблема формування та розвитку педагогічної майстерності викладача у педагогіці досліджується досить активно. Педагогічна майстерність проявляється, перш за все, у педагогічно доцільних діях та вчинках викладача, у відточеності умінь ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів та формуванні педагогічного спілкування з усіма учасниками навчально-виховного процесу, а також у вміннях та навичках самовдосконалення своїх педагогічних здібностей та якостей. Таке розуміння сутності педагогічної майстерності дозволяє осмислювати її як складний діяльнісно-особистісний феномен викладача, детальніше розкривати внутрішню структуру і правильно намічати шляхи її дієвого розвитку.

Вибір методологічних основ педагогічного дослідження є надзвичайно важливим для здобуття наукових, теоретичних та практичних результатів. Поняття методології в нашій роботі представляється як система загальних принципів та методів дослідження, що використовується для організації пізнавальної та практичної діяльності.

Аналіз досліджень. Ефективне вивчення педагогічних явищ передбачає проведення педагогічного експерименту як наукового методу дослідження, що застосовується з метою об'єктивної та доказової перевірки висунутих у ньому гіпотез. У проведенні нашого дослідно-експериментального дослідження методологічною основою виступили теоретичні положення організації педагогічного дослідження, представлені у працях А. Ашерова, С. Гончаренко, Н. Тверезовської, В. Сидоренко, Ю. Сурміна, Є. Хрикова та інших.

Проблема організації і методики дослідження сформованості інтегративних властивостей особистості детально розглядається у працях О. Дубасенюк, Г. Єльнікової, О. Зайченко, В. Іванової, О. Кошука, Н. Теличко та інших дослідників. Однак, на нашу думку, проблему визначення єдиної методології дослідження розвитку педагогічної майстерності педагога, зокрема викладача загальноосвітніх дисциплін, сьогодні не

вирішено остаточно. Таким чином, метою статті є аналіз актуальної інформації щодо цієї проблеми та обґрунтування організації і методики дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагогічне дослідження як спеціально організований науковий процес пізнання педагогічних фактів, об'єктів, явищ, особливостей педагогічної взаємодії в умовах освітньої діяльності має здійснюватися за визначеною послідовністю етапів, стадій та відповідати певним вимогам. Вимоги до методологічного рівня педагогічного дослідження досить чітко сформулював відомий методолог української педагогічної науки С. Гончаренко, зокрема: правильність конкретного визначення стратегії дослідження, його мети, завдань і предмета; організація і етапи проведення дослідження; вибір і реалізація тактичних засобів методологічного аналізу (методи дослідження, сучасні технічні засоби збирання й обробки емпіричних даних, комп'ютери, ЕОМ тощо); коректна понятійно-категоріальна основа дослідження; надмірне захоплення математичними й кібернетичними аналогіями відволікають від вивчення суті педагогічних проблем; вимоги до формулювання й оформлення результатів дослідження (актуальність, наукова новизна, теоретичне й практичне значення, апробація і стан впровадження, публікація результатів тощо) (Гончаренко, 2010: 19).

У «Методологічних порадах молодим науковцям» учений вказує, що не дивлячись на свою неповторну специфіку, всі педагогічні дослідження мають загальні особливості, що відображаються у таких послідовних етапах виконання наукового пошуку: вибір теми, визначення проблеми, обґрунтування її актуальності, визначення рівня розробленості, визначення об'єкта, предмета, формулювання мети і завдань наукового пошуку; опрацювання літератури задля нагромадження необхідної інформації, ознайомлення з наявними науковими працями за обраною тема-

тикою, визначення напрямів наукового пошуку; формулювання гіпотез, з'ясування тих теоретичних передумов, які будуть перевірятися; вибір методів дослідження як інструментів здобуття необхідних фактів, засобів досягнення поставлених завдань; проведення дослідження, оброблення й аналіз результатів експериментальної роботи; написання тексту роботи, формулювання висновків, оприлюднення результатів наукового пошуку; підготовка до захисту і захист педагогічного дослідження (Гончаренко, 2010: 20).

Природно, «жорсткої» послідовності етапів виконання педагогічного дослідження бути не може, вони інколи поєднуються чи навпаки, диференціюються на декілька, зберігаючи чітку логіку досягнення мети. Наприклад, вчені Н. Тверезовська і В. Сидоренко виділяють дещо іншу послідовність етапності досягнення наукових результатів (Тверезовська, Сидоренко, 2013: 20), зокрема: вибір (постановка) теми або проблеми дослідження; ознайомлення із станом обраної для дослідження проблеми; уточнення проблеми (теми) і складання програми дослідження; систематичне накопичення дослідних матеріалів; зведення (опрацювання) результатів дослідження; теоретичний аналіз результатів дослідження; літературне оформлення результатів дослідження; упровадження результатів дослідження у практику; оцінювання значущості результатів дослідження.

Погоджуючись у цілому із такою логікою дослідження зазначимо, що у даному разі автори не вказують на такий важливий етап педагогічного дослідження, як підготовка і проведення експериментів. Проте в історико-педагогічних, чи порівняльних дослідженнях експерименти можуть і не проводитися, а тому така послідовність етапів має право на реалізацію.

Нам імпонує послідовність виконання педагогічного (дисертаційного) дослідження, яку пропонує О. Кошук, детально характеризуючи зміст кожного етапу. Проте етап підготовки та проведення педагогічного експерименту учений також спеціально не виділяє, розглядаючи цей вид наукової роботи в межах «Систематичного накопичення дослідних матеріалів» (Кошук, 2018:115).

Узагальнивши підходи учених щодо організації науково-педагогічного пошуку, запропоновано структурно-логічну схему дисертаційного дослідження, яка складається із 9 послідовних етапів (рис. 1). При плануванні послідовності та змісту етапів орієнтувалися на підходи Ю. Сурміна (2006) до виконання якісного наукового дослідження.

Слід погодитися з точкою зору вченого, що для якісної дисертації характерні методологічна, науково-теоретична, практична та текстуальна цінності. Методологічну цінність дисертації складає: ступінь новизни понять, методів, прийомів, методик; складність та комплексність методів; їх актуальність і різноманітність. Науково-теоретична цінність об'єднує такі індикатори: ступінь новизни отриманого наукового результату; реалізація основних функцій науки: опис, пояснення, передбачення; ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків; достовірність отриманого нового наукового знання. Практичну цінність дисертації визначають: ступінь новизни й ефективності рекомендацій; рекомендації для подальших наукових досліджень; рекомендації для розвитку суспільства, народного господарства, управління, культури тощо; рівень технологічності рекомендацій. Текстуальна цінність дисертаційної роботи характеризується рівнем інформативності, оригінальністю викладу, відповідністю нормам і вимогам до тексту, а також якістю оформлення роботи (Сурмін, 2006).

Орієнтуючись на щойно вказані показники якісного педагогічного дослідження, зміст кожного етапу програми наукового пошуку конструювався таким порядком, щоб забезпечити логічність, системність дослідження, можливість отримання достовірних і об'єктивних наукових результатів при виконанні поставлених завдань. Зокрема, на *першому етапі* визначалася проблема («*категорія, яка означає, щось ще невідоме педагогічній науці, що треба відкрити, довести*») (Гончаренко, 2010: 38)) і тема («*наукова задача, що охоплює цілком конкретну галузь наукового дослідження*») (Тверезовська, Сидоренко, 2013: 75)) дослідження. Для визначення напрямів наукового пошуку основна увага зосереджувалася на вивченні інструктивно-нормативної документації щодо виконання досліджень на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, паспортів спеціальностей «011 – Освітні, педагогічні науки» і «015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями)» галузі знань «01 Освіта/Педагогіка», дисертаційних робіт, авторефератів, монографій тощо. Освіта авторки, досвід педагогічної діяльності, наукові інтереси спонукали зупинитися на проблемі *цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти*. Було встановлено, що розв'язання наголошеної проблеми: спрямоване на розв'язання вкрай гострої суперечності між *об'єктивною потребою суспільства у висококваліфікованих та конкурентоздатних*

Рис. 1. Структурно-логічна схема етапів дисертаційного дослідження

викладачах загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти з високим рівнем самоорганізації професійно-педагогічної діяльності та недостатнім рівнем їх підготовленості до творчого саморозвитку, неспроможністю усталеної роками методології підвищення кваліфікації забезпечити таку потребу; задовольняє запити освітньої практики у тому, що поки що вкрай обмеженим є наявне науково-методичне забезпечення процесу неперервного професійного саморозвитку педагогічних працівників; у педагогічній науці

лишаються недостатньо обґрунтованими теоретичні і методичні основи цього процесу, зокрема для викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти та ін.

Слід сказати, що проблема в її характерних рисах має відобразитися у темі дослідження (Хриков, 2017). У наявних наукових працях розвиток педагогічної майстерності викладачів закладів професійної освіти учені розглядають як неперервний багаторівневий циклічний процес. Учені демонструють єдність думок у тому, що в сучасній

освітній практиці має бути реалізована цілеспрямована система підвищення професійної кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної освіти, мета якої – перманентний розвиток педагогічної майстерності викладачів предметів загальноосвітньої, загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки. Крім цього, в освітній практиці розвиток професіоналізму педагогічних працівників здійснюється при виконанні науково-педагогічних досліджень, завдяки участі в заходах обласних навчально-методичних центрів, у роботі методичних об'єднань викладачів, при підготовці та проведенні навчальних занять та виховних заходів, при підготовці вихованців до олімпіад та конкурсів, безпосередньо засобами самоосвітньої діяльності тощо. Вказані напрями, на наше глибоке переконання, необхідно інтегрувати в єдину систему, що має упорядкувати цілі (стратегічні і тактичні), зміст, етапи, технології, методики тощо розвитку педагогічної майстерності в цілісний конструкт.

Відповідно до наголошених положень, тема дисертаційного дослідження сформульована у такій редакції: «*Система розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти*».

На другому етапі дослідження здійснювалися подальший аналіз нормативних і патентних документів, вивчення навчально-методичної літератури, наявних наукових праць, визначалися напрями наукового пошуку. За результатами цього етапу дослідження зроблено висновок, що проблема цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти вивчена не достатньо і потребує систематизації та теоретичного узагальнення, використання нових наукових підходів до її розв'язання.

Третій етап дослідження був присвячений складанню плану роботи (організація дослідження, постановка мети, завдань, формулювання об'єкта, предмета, гіпотези, вибір методів наукового пошуку).

Орієнтуючись на зміст сформульованої наукової проблеми, об'єктом дослідження виділено професійний розвиток педагогічних працівників закладів професійної освіти. Зважаючи на те, що як категорії наукового процесу об'єкт і предмет дослідження співвідносяться між собою «як загальне і часткове» (Гончаренко, 2010: 29), предметом дослідження визначено систему розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти у міжкурсовий період підвищення кваліфікації.

Мета дослідження як запланований результат наукового пошуку сформульована у такій редакції: науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити систему цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти для підвищення ефективності їхньої професійно-педагогічної діяльності.

Багатоаспектність системи цілеспрямованого розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти як предмета дослідження зумовила здійснення комплексного педагогічного дослідження, що відобразилося у змісті і послідовності дослідницьких завдань. Відповідно до логіки наукового пошуку, визначено основні завдання дослідження, відображені на схемі отримання наукових результатів у послідовності виконання дослідницьких завдань подані на рис. 2.

Згідно програми (див. рис. 1) на третьому етапі дослідження було сформульовано гіпотезу у такій редакції: рівень розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін суттєво підвищиться, якщо у закладі професійної освіти впровадити методичну систему розвитку досліджуваного явища, яка:

- структурно і функціонально передбачає поетапну реалізацію цілей розвитку досліджуваної особистісної властивості за рахунок поєднання обґрунтованих компонентів – змісту, методів, форм, технологій, засобів розвитку професійних знань, педагогічної техніки, культури, моральності, професійно значущих якостей – в єдиний методичний конструкт;

- побудована на теоретичних засадах, що враховують принципи, педагогічні умови, засоби та чинники розвитку творчої професійно-педагогічної діяльності викладачів;

- забезпечується методикою перманентного включення викладачів предметів загальноосвітньої підготовки учнів в різновиди напрямів підвищення кваліфікації в міжкурсовий період, у яких технологічні можливості закладів професійної освіти, обласних навчально-методичних центрів, Інституту професійної освіти НАПН України щодо професійного розвитку педагогічних працівників поєднуються з їх неперервним професійно-педагогічним саморозвитком.

Сформульована гіпотеза є пояснювальною і як певне передбачення, має підтверджуватися науковими результатами. Послугуючись схемою (див. рис. 2) коротко зупинимося на суті прогнозованих наукових результатів.

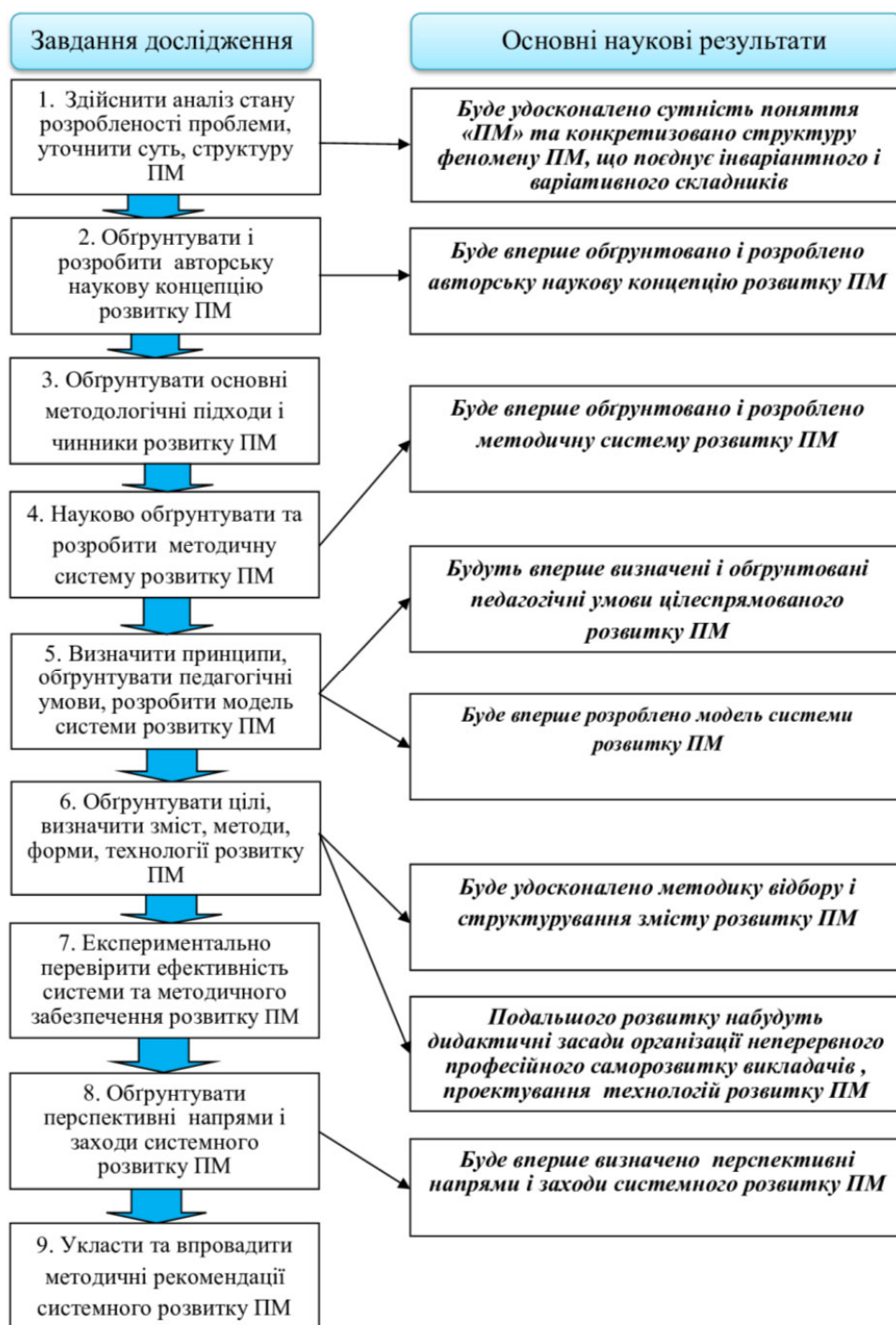

Рис. 2. Прогнозована послідовність отримання наукових результатів при виконанні завдань дисертаційного дослідження

Відтак, при дотриманні послідовності виконання завдань дисертаційного дослідження прогнозуємо отримати такі результати наукового пошуку:

– перший науковий результат отримаємо за формою наукової новизни «удосконалено»: буде удосконалено сутність поняття та конкретизовано структуру педагогічної майстерності викла-

дача загальноосвітніх дисциплін, аспект введення нової ознаки: за формулами формальної логіки (Ашеро́в, 2002): *було $A + B$, стало $A + B + C$* ;

– другий науковий результат – буде обґрунтовано і розроблено авторську наукову концепцію розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін – отримаємо за формою наукової новизни «вперше»;

– третій науковий результат отримаємо за наслідками розв'язання 4-го дослідницького завдання, яке полягає у тому, що *вперше* буде обґрунтовано і розроблено методичну систему розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін у закладі професійної освіти;

– четвертий і п'ятий наукові результати (обґрунтовані педагогічні умови та розроблена модель системи розвитку педагогічної майстерності викладачів) прогнозуємо отримати після виконання п'ятого завдання дослідження за формою наукової новизни «*вперше*»;

– шостий науковий результат плануємо отримати після розв'язання 6-го завдання (рівень наукової новизни «*удосконалено*»): буде удосконалено методику відбору і структурування змісту розвитку педагогічної майстерності викладачів; форма наукової новизни визначається аспектом введення нової ознаки (було $A + B$, стало $A + B + C$);

– сьомий науковий результат – набудуть подальшого розвитку дидактичні засади організації неперервного професійного саморозвитку викладачів, проєктування технологій розвитку їх педагогічної майстерності; у даному разі форма наукової новизни визначається новим кількісним співвідношенням ознак (було $A + B + C$, стало $k1A + k2B + k3C$) (Ашерів, 2002: 61);

– восьмий науковий результат прогнозуємо отримати після розв'язання восьмого дослідницького завдання на рівні наукової новизни «*вперше*»: буде вперше визначено перспективні напрями і заходи системного розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін.

На *четвертому етапі* дослідження застосовувався комплекс методів (теоретичні, емпіричні, статистичні) наукового пошуку задля накопичення наукових матеріалів: розроблялася концепція, висвітлювалися методологічні підходи, визначалися чинники, обґрунтовувалися основні теоретичні положення щодо розвитку феномену (система, принципи, педагогічні умови, критерії, показники, моделі тощо); розроблялося науково-методичне забезпечення системи розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвіт-

ніх дисциплін; проводилися експериментальні дослідження.

На *п'ятому етапі* виконання програми дослідження планувалися опрацювання, систематизація наукових матеріалів, перевірка наукових результатів. Було передбачено перевірку наукових результатів за критеріями новизни, достовірності, практичної значущості і опублікованості. Крім цього, цей етап передбачав побудову графіків, таблиць, діаграм, матриць, проведення додаткових досліджень (за потреби).

Шостий етап дослідження присвячено всебічному вивченню і аналізу зведених результатів дослідження, порівнянню їх з висунутою гіпотезою, формулюванню висновків та рекомендацій. На завершення цього етапу заплановано опублікування методичних рекомендацій «Розвиток педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладів професійної освіти» для широкого ознайомлення педагогічних працівників з методиками та педагогічними технологіями розвитку досліджуваної властивості особистості.

Організація та методика проведення решти етапів дисертаційного дослідження (упровадження результатів наукового пошуку в освітню практику; оформлення результатів дисертаційного дослідження; захист дисертаційної роботи) є типовими, їх докладно виписано в наукових працях.

Висновки. Удосконалення педагогічної майстерності педагога – процес, що триває протягом усього професійного шляху, тому однією з характеристик цієї інтегративної властивості особистості є постійний динамізм і незавершеність. Для вдосконалення педагогічної майстерності викладача необхідно представляти структуру педагогічної діяльності та пов'язану з нею систему теоретичних знань, практичних умінь та навичок, детально дослідити процес розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів професійної освіти.

Подальші наукові матеріали будуть присвячені результатам проведеного педагогічного дослідження розвитку педагогічної майстерності викладачів загальноосвітніх дисциплін закладу професійної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашерів А. Т. Подготовка, экспертиза и защита диссертаций: учебное пособие. Харьков : Изд. УИПА, 2002. 135 с.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Плавер», 2010. 308 с.
3. Кошук О. Б. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців із агроінженерії: теорія і методика: монографія. Київ : Компрінт, 2018. 596 с.
4. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підруч. для науковця. Київ : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.

-
5. Тверезовська Н. Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 440 с.
  6. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків : ФОП Панов А. М. 2017. 237 с.

REFERENCES

1. Asherov A. T. Podgotovka, ekspertiza i zashchita dissertatsiy: uchebnoye posobiye [Preparing, examining and defending dissertations: manual]. Kharkov: Yzd. UYPA, 2002. 135 p. [in Russian].
2. Honcharenko S. U. Pedagogichni doslidzhennia. Metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical studies. Methodological advice to young scientists]. Kyiv-Vinnytsia: TOV firma "Plaver", 2010. 308 p. [in Ukrainian].
3. Koshuk O. B. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv iz ahroinzhenerii: teoriia i metodyka: monohrafiia [Forming professional competence of future specialists in agricultural engineering: theory and methodology: monograph]. Kyiv: Kompynt, 2018. 596 p. [in Ukrainian].
4. Surmin Yu. P. Maisternia vchenoho: pidruch. dlia naukovtsia [Scientist's workshop: textbook for a researcher]. Kyiv : Navch.-metod. tsentr "Konsortsium iz udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini", 2006. 302 p. [in Ukrainian].
5. Tverezovska N. T., Sydorenko V. K. Metodolohiia pedagogichnoho doslidzhennia: navch. posib [Methodology of the pedagogical research: manual]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury, 2013. 440 p. [in Ukrainian].
6. Khrykov Ye. M. Metodolohiia pedagogichnoho doslidzhennia [Methodology of the pedagogical research]: monohrafiia. Kharkiv. FOP Panov A. M. 2017. 237 p. [in Ukrainian].

УДК 316.614:305-053.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-36>

Юлія КАХІАНИ,

orcid.org/0000-0002-1484-324X

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної освіти

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

(Дніпро, Україна) *kakhiani.yulia@ukr.net*

Оксана АЛЕКО,

orcid.org/0000-0002-4935-1093

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри дошкільної освіти

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

(Дніпро, Україна) *aleko.oksana@gmail.com*

Тетяна ШУЛЬГА,

orcid.org/0000-0001-7008-4615

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної освіти

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

(Дніпро, Україна) *shulha.tetiana90@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються різні підходи до визначення цілей і завдань гендерного виховання дошкільників. Розкрито сутність поняття «гендерна соціалізація», яке розглядається як процес наслідування, прийняття й відтворення чоловіком чи жінкою тих культурно-нормативних стандартів, які суспільство вважає відповідними до їх гендерних ролей. Визначено основні аспекти соціалізації: присвоєння та опредмечування. Проаналізовано вплив родини на формування гендерної поведінки дитини. Доведено, що гендерна соціалізація відбувається під впливом різних соціальних чинників (однолітки, дитячі іграшки, дитяча література та телебачення). Визначено, що для кожної дитини є характерною своя соціальна ситуація гендерного розвитку, що визначається специфікою соціального оточення. Описано чотири стадії становлення гендерної ідентичності. Представлені гендерні відмінності, що виявляються у формуванні типових для статі інтересів та переваг, особливо в ігровій діяльності, а також у зображувальній, музичній, у проявах до оточення. Сформульовано психологічні та педагогічні вимоги щодо створення гендерно-орієнтованого середовища спрямованого на розв'язання таких завдань: створення сприятливих умов для становлення гендерної ідентичності дитини, формування відповідної моделі гендерної поведінки, якостей мужності та жіночості; сприяння підвищенню ефективності освітнього процесу, вирішенню завдань фізичного, пізнавально-мовленнєвого, соціально-особистісного, естетичного розвитку дитини. Визначено, що гендерне виховання здійснюється за допомогою різноманітних засобів (фольклор, дитяча художня література, різні види ігор, праця, народні традиції), методів (етичні бесіди на гендерну тематику, рольові ігри, ігри-драматизації, дидактичні ігри; розв'язання проблемних ситуацій) та технології гендерного виховання. Доведено, що головним у застосуванні методів гендерного виховання є забезпечення комплексності у їх використанні, вплив методів на когнітивну, емоційну та поведінкову сферу.

Ключові слова: гендерна ідентичність, гендерні ролі, гендерний розвиток, гендерна соціалізація.

Yulia KAKHIANI,*orcid.org/0000-0002-1484-324X**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Pre-school Education**State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"**(Dnipro, Ukraine) kakhiani.yulia@ukr.net***Oksana ALIEKO,***orcid.org/0000-0002-4935-1093**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Pre-school Education**State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"**(Dnipro, Ukraine) aleko.oksana@gmail.com***Tetiana SHULHA,***orcid.org/0000-0001-7008-4615**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor of the Department of Pre-school Education**State Higher Educational Institution "Donbas State Pedagogical University"**(Dnipro, Ukraine) shulha.tetiana90@gmail.com*

PECULIARITIES OF GENDER SOCIALIZATION OF PRESCHOOL CHILDREN

The article examines different approaches to defining the goals and objectives of gender education for preschoolers. The essence of the concept of «gender socialization» is revealed, which is considered as a process of imitation, acceptance and reproduction by a man or woman of those cultural and normative standards that society considers appropriate to their gender roles. The main aspects of socialization are identified: appropriation and objectification. The influence of the family on the formation of a child's gender behavior is analyzed. It is proved that gender socialization takes place under the influence of various social factors (peers, children's toys, children's literature and television). It is determined that each child has its own social situation of gender development, which is determined by the specifics of the social environment. Four stages of gender identity formation are described. Gender differences are presented, which are manifested in the formation of gender-typical interests and preferences, especially in play activities, as well as in visual, musical, and social activities. The author formulates psychological and pedagogical requirements for creating a gender-oriented environment aimed at solving the following tasks: creating favorable conditions for the formation of a child's gender identity, forming an appropriate model of gender behavior, qualities of masculinity and femininity; promoting the effectiveness of the educational process, solving problems of physical, cognitive and speech, social and personal, aesthetic development of the child. It is determined that gender education is carried out with the help of various means (folklore, children's fiction, various types of games, work, folk traditions), methods (ethical conversations on gender issues, role-playing games, dramatization games, didactic games; solving problem situations) and gender education technology. It is proved that the main thing in the application of gender education methods is to ensure the comprehensiveness of their use, the impact of methods on the cognitive, emotional and behavioral spheres.

Key words: *gender identity, gender roles, gender development, gender socialization.*

Постановка проблеми. Сучасне українське дошкільня сьогодні знаходиться на визначальному етапі свого розвитку, що характеризується різноманіттям інноваційних підходів і педагогічних концепцій (принципів, уявлень, ідей і методів), покликаних сприяти цілісному та гармонійному розвитку особистості, створенню сприятливих умов для її формування, проголошуючи гуманізм основою побудови своєї наукової парадигми. Посилення гуманістичних тенденцій у сучасній дошкільній освіті трактується дослідниками як своєрідна реакція на колишній антигуманізм, відсутність свободи та можливості вільної творчості в галузі освіти. У руслі цих тенденцій свій оригінальний розвиток набувають новітні педагогічні

ідеї, у тому числі й європейської педагогіки. До цих тенденцій відносимо виникнення на вітчизняному ґрунті ідей гендерної психології та педагогіки.

Аналіз досліджень. Аналіз науково-методичних матеріалів свідчить про різні підходи до визначення цілей і завдань гендерного виховання дошкільників. Представники першої точки зору (В. Кравець, І. Товкач та ін.) головною метою гендерного виховання називають підготовку дітей до виконання майбутніх соціальних ролей, формування якостей мужності та жіночості. Визнаючи тенденцію зближення традиційних ролей чоловіків і жінок, представники даного напрямку стверджують, що відсутність чітких орієнтирів у

змісті соціальних ролей негативно позначається на формуванні рис мужності та жіночості, тобто необхідно зберегти орієнтацію на традиційні ролі і формувати при цьому уявлення про цінність та значущість обох ролей (Наливайко, 2018).

Відзначимо, що у сучасній дошкільній освіті існує й інший підхід (Т. Говорун, О. Кікінежди та ін.). Його представники вважають, що існуючі у суспільстві гендерні стереотипи обмежують розвиток особистісного потенціалу дитини. Тож головною метою гендерного виховання має бути не формування чоловічої або жіночої ролі із заданими якостями, а створення умов для розвитку особистості та індивідуальності. Вчені роблять акцент на гнучкості гендерної поведінки (Наливайко, 2018).

Мета статті визначити особливості гендерної соціалізації дітей дошкільного віку, схарактеризувати основні чинники, які впливають на гендерну поведінку дитини, розглянути вимоги до створення гендерно-орієнтованого середовища в ЗДО, визначити засоби та методи гендерного виховання дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняна дошкільна освіта розуміє гендерну соціалізацію як формування особистості певної статі. Поняття «гендерної соціалізації» не нове. Найпопулярнішим є визначення її як процесу спрямованого і спонтанного впливу на особистість, що допомагає їй стати повноцінним чоловіком чи жінкою, прилучає її до прийнятої в суспільстві системи гендерних ролей і взаємин між статями у житті. Гендерна соціалізація при цьому розглядається як процес наслідування, прийняття й відтворення чоловіком чи жінкою тих культурно-нормативних стандартів, які суспільство вважає відповідними до їх гендерних ролей (Лебідь, 2015).

Основними аспектами соціалізації є: присвоєння (процес засвоєння соціального досвіду, тобто вплив середовища на індивіда) та опредмечування (процес відтворення соціального досвіду, тобто вплив людини на середовище). У рамках гендерної соціалізації під присвоєнням ми розуміємо те, що змалку дитина засвоює, що означає бути хлопцем чи дівчиною, чоловіком чи жінкою. Опредмечування – це реалізація на практиці засвоєних гендерних схем. Вітчизняна педагогічна наука розуміє гендерну соціалізацію як формування особистості певної статі. Гендерна ідентичність означає відчуття своєї приналежності до певної статі / гендеру, усвідомлення себе чоловіком або жінкою. Гендерна ідентичність передбачає: психологічне ототожнення себе з певною статтю; емоційні мотиваційні вибори, пов'язані з певним

гендером; емоційно-ціннісне ставлення по відношенню до певних гендерів (Наливайко, 2018).

Ш. Берн описує чотири стадії становлення гендерної ідентичності: гендерна ідентифікація – віднесення себе до тієї чи іншої статі; гендерна константність – розуміння того, що гендер є незворотним; диференційоване наслідування – хлопці наслідують чоловіків, дівчата – жінок; гендерна саморегуляція – дитина контролює свою поведінку, застосовуючи санкції до себе (Вовк, 2018).

Статева приналежність – перша категорія, в якій дитина осмислює своє власне «Я». У будь-якому суспільстві від різних статей вимагають різної поведінки і по-різному ставляться до них, у відповідності до цього хлопці та дівчата ведуть себе по-різному. З моменту народження дитині приписується паспортна стать. Вона сигналізує у відповідності до якої ролі треба виховувати дитину. Тобто гендерна соціалізація починається з моменту народження.

Первинні уявлення про себе з огляду на стать дитина має у 1,5 роки. З віком гендерна ідентичність розвивається, поширюється її обсяг та ускладнюється структура. Дворічна дитина знає свою стать, проте не може визначити причини свого вибору. У три-чотири роки дитина здатна усвідомлено визначати стать оточуючих. Незворотність статевої належності усвідомлюється дітьми приблизно у 5–6 років (Наливайко, 2018).

Формування жіночої або чоловічої гендерної ідентичності не означає, що всі хлопці наділені маскулініями, а дівчата фемінними якостями у рівній мірі. У цьому контексті виокремлюють чотири типи гендерної поведінки: маскуліний, фемінний, андрогінний, недиференційований. Тип гендерної поведінки формується вже у дошкільному дитинстві (Гендер в деталях).

Процес гендерної соціалізації характеризується проявом анатомо-фізіологічних, психологічних та особистісних відмінностей хлопців і дівчат. Зарубіжні та вітчизняні дослідження виявили певні особливості у суто фізичних параметрах, у розвитку мозку, у показниках фізичного розвитку (рухова активність), у розвитку пізнавальних психічних процесів (сприйняття, пам'ять, увага, мовлення, інтелектуальні здібності); у готовності дітей різної статі до шкільного навчання. Виявлено різну роль емоцій в організації складних видів діяльності. Одним з найбільш значущих показників є більша агресивність хлопців у порівнянні з дівчатами. Достатньо суперечливими є результати досліджень щодо виявлення таких особистісних якостей, як залежність, тривожність, боязкість. Відмінності у прояві емоцій багато дослідників

пов'язують з особливостями виховання та впливом стереотипів. Відзначають більшу соціальну орієнтованість дівчат, їхню високу соціальну активність, а також превалювання ділової орієнтації у хлопців. Відмінності виявляються в системі самооцінки (хлоп'ята відзначають свої фізичні можливості, дівчата – соціальну компетентність) (Гендерні стандарти сучасної освіти, 2010).

Гендерні відмінності виявляються також у формуванні типових для статі інтересів та переваг, особливо в ігровій діяльності, а також у зображувальній, музичній, у проявах до оточення тощо. Не дивлячись на значну кількість експериментальних досліджень, не існує єдиної точки зору щодо природи гендерних відмінностей (вплив або біологічних, або соціальних чинників). Обидві статі є рівноцінними та демонструють переваги у певних стосунках або ситуаціях.

Науковцями визначені завдання гендерного виховання: формування первинних ідеалів сімейних стосунків та початкових уявлень про жіночість та мужність; навчання реалізації цих уявлень у реальній взаємодії з людьми різної статі; подолання роз'єднаності між хлопцями та дівчатами в групі дошкільного освітнього закладу (Вовк, 2018).

Зразки гендерної поведінки, гендерні орієнтири демонструються в родині, у спілкуванні з однолітками, у змісті ігрового матеріалу, дитячій літературі, ЗМІ, у процесі виховання в освітніх закладах. Сім'я – це перший найближчий світ для дитини, що дає початкові уявлення про гендерну роль, про «чоловіче» та «жіноче». Батьки та інші члени родини усвідомлено або не усвідомлено контролюють відповідність поведінки дитини гендерним вимогам. За допомогою механізму ідентифікації зі значущими іншими (з батьком або матір'ю) формується психологічна стать дитини. Гендерна соціалізація в родині розглядається вченими не як сума впливів, а як складна система взаємних впливів дорослих і дитини (Кравець, 2013).

У науковій літературі розглядається ціла низка чинників сімейного виховання, що впливають на формування гендерної поведінки дитини (склад родини, соціальні очікування батьків, єдність виховних підходів тощо). Виключно важливу роль відіграють перш за все батько і мати. До 3-х років дитина ідентифікує себе з матір'ю, а далі з представником своєї статі. Дослідження свідчать про те, що батьки по-різному виховують дітей різної статі (татусі більш диференційовано ставляться до дітей різної статі, ніж матері). На гендерну поведінку впливає положення дитини в сім'ї (єдина дитина, старша або молодша).

Проблема гендерної ідентичності є особливо значущою для дитини, що виховується у неповній родині (немає зразка для наслідування). Існує безліч даних стосовно того, що відсутність батька у родині негативно впливає на гендерний розвиток та формування особистісних якостей дитини (особливо це стосується хлопців). Роль батька для дівчинки є важливою з точки зору формування уявлень про стосунки в сім'ї, уявлень про майбутнього чоловіка (Кравець, 2013).

Однолітки активно впливають один на одного у процесі повсякденного життя та спілкування, спільних ігор. Психологи відзначають різну роль групи однолітків для хлопців і дівчат (хлопці більш чутливі до соціального тиску з боку однолітків). Важливу роль відіграють дитячі ігри та іграшки. На формування уявлень дітей щодо вибору іграшок впливає соціальне оточення (спочатку батьки, потім однолітки, телереклама). Вплив іграшок оцінюється по-різному: традиційні іграшки сприяють закріпленню традиційних гендерних ролей; орієнтація на традиційний набір іграшок обмежує свободу дитини і закріплює гендерну нерівність у суспільстві. Інформацію щодо гендерної поведінки діти отримують через дитячу літературу та телебачення. Вчені стверджують, що читання дитячих книжок, у змісті яких простежуються гендерні стереотипи, приводить до статево типової поведінки у дитячих іграх (Галустян, 2004).

Таким чином, гендерна соціалізація відбувається під впливом різних соціальних чинників. Для кожної дитини є характерною своя соціальна ситуація гендерного розвитку, що визначається специфікою соціального оточення.

Загалом, ефективність гендерного виховання обумовлена низкою психолого-педагогічних умов: врахування психофізіологічних особливостей дошкільників різної статі; наявність програмно-методичного забезпечення в ЗДО; взаємодія з родинами вихованців ЗДО, а також створення гендерно-орієнтованого середовища в умовах закладу дошкільної освіти.

Вимоги до побудови гендерно-орієнтованого середовища були конкретизовані в роботах І. Товкач, О. Кікінежді та ін. Створення гендерно-орієнтованого середовища спрямоване на розв'язання таких завдань: створення сприятливих умов для становлення гендерної ідентичності дитини, формування відповідної моделі гендерної поведінки, якостей мужності та жіночості; сприяння підвищенню ефективності освітнього процесу, вирішенню завдань фізичного, пізнавально-мовленнєвого, соціально-особистісного, естетичного розвитку дитини (Кравець, 2013).

Організація гендерно-орієнтованого середовища передбачає: забезпечення рівного положення хлопців і дівчат у групі за умови доступу до ігрового матеріалу та посібників, атрибутів; врахування психофізіологічних особливостей хлопців і дівчат в організації освітнього процесу (збереження фізичного, психічного та духовно-морального здоров'я обох статей). Також визначені важливі елементи гендерно-орієнтованого середовища: куточки ігор для хлопців і дівчат з певними атрибутами, атрибутами для ігор-драматизацій з чоловічими та жіночими ролями, атрибутами для будівельних ігор, для режисерської гри, дидактичних ігор; куточки праці з урахуванням інтересів гендеру. У групі повинен бути різноманітний наочно-ілюстративний матеріал для збагачення гендерних уявлень, моделей гендерної поведінки, формування емоційного ставлення до гендерної ролі. Рекомендовано створювати міні-середовище зі вправлення у нормах та правилах світського етикету. Підкреслимо, що створення середовища з урахуванням гендеру повинно максимально задовольняти інтереси та потреби дошкільників різної статі і не обмежувати їх бажання навчитися будь-якій справі (Колодій, 2020).

Гендерне виховання в умовах закладу дошкільної освіти здійснюється за допомогою

різноманітних засобів, методів та прийомів. До найбільш важливих засобів гендерного виховання відносять фольклор, дитячу художню літературу, різні види ігор, працю, народні традиції. Існують різні підходи до класифікації методів гендерного виховання дошкільників, наприклад: сприйняття творів художньої літератури та етичні бесіди за ними на гендерну тематику; рольові ігри, ігри-драматизації за сюжетами літературних творів; дидактичні ігри; розв'язання проблемних ситуацій; спеціально створені ситуації реальної взаємодії дітей у різних видах діяльності. Головним у застосуванні методів гендерного виховання є забезпечення комплексності у їх використанні, вплив методів на когнітивну сферу (формування уявлень), емоційну сферу (формування ціннісних орієнтацій), поведінкову (формування гендерної поведінки) (Марущенко, 2018).

Висновки. Отже, гендерна соціалізація дітей дошкільного віку це процес багатовимірний та динамічний, на який впливають: народні традиції, сімейне виховання, спілкування з однолітками, зміст ігрового матеріалу, дитяча література, ЗМІ та створення гендерно-орієнтованого середовища в закладі дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк Л. Специфіка становлення гендерної ідентичності дошкільників. *Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвізівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка»*, Том 18, 2018. № 18. С. 58–66.
2. Галустян Ю., Новицька В. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості. *Український соціум*. 2004. № 1 (3). С. 7–13.
3. Гендер в деталях: [сайт]. URL: <http://genderindetail.org.ua/>
4. Гендерна педагогіка. Навчально-методичний посібник / автор упорядник І.Ю. Лебідь. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. 130 с.
5. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / [В.П. Кравець, Т.В. Говорун, О.М. Кікінежди та ін.] ; за наук. ред. В.П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
6. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 1. 2010. 330 с. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/4_1.pdf
7. Гендерний педагогічний альманах / за ред. О. Марущенко, О. Андрусик, Т. Дрожжиної. Харків: Планета – Принт, 2018. 68 с. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/gendernii-almanach.pdf>
8. Застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі : навч. посіб. / М. Колодій, О. Кисельова, Н. Рябушенко, О. Цюпа. Київ : Віваріо, 2020. 132 с.
9. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.; ред. Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай. Київ : «Хай-Тек Прес», 2018. 348 с.
10. Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10-11 вересня 2020 р. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка ; за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежди. Тернопіль : ТНПУ, 2020. 288 с.

REFERENCES

1. Vovk L. Spetsyfyka stanovlennia gendernoi identychnosti doshkylnykyv [The specifics of the formation of gender identity of preschoolers]. *Naukovyi zbirnyk "Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka"*, Tom 18, 2018, № 18. S. 58–66. [in Ukrainian]
2. Halustian Yu., Novytska V. Deiaki aspekty gendernoi identyfikatsii ta sotsializatsii osobystosti [Some aspects of gender identification and socialization of the individual]. *Ukrainskyi sotsium*, 2004, № 1 (3), S. 7–13. [in Ukrainian]
3. Gender v detaliakh [Gender is in the details]: [sait]. URL: <http://genderindetail.org.ua/> [in Ukrainian]

4. Genderna pedahohika. Navchalno-metodychnyi posibnyk / avtor uporiadnyk I.Yu. Lebid [Gender pedagogy. Educational and methodological manual / author, compiler I.Yu. Lebid]. Kamianets-Podilskyi : TOV “Drukarnia “Ruta”, 2015. 130 s. [in Ukrainian]
5. Genderni doslidzhennia : prykladni aspekty : monohrafiia [Gender studies: applied aspects: monograph] / [V.P. Kravets, T.V. Hovorun, O.M. Kikinezhdi ta in.]; za nauk. red. V.P. Kravtsia. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2013. 448 s. [in Ukrainian]
6. Genderni standarty suchasnoi osvity: zbirka rekomendatsii. [Gender standards of modern education: a collection of recommendations], Chastyna 1, 2010. 330 s. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/4_1.pdf [in Ukrainian]
7. Gendernyi pedahohichnyi almanakh [Gender pedagogical almanac] / za red. O. Marushchenka, O. Andrusyk, T. Drozhzhynoi. Kharkiv : Planeta – Prynt, 2018. 68 s. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/gendernii-almanach.pdf> [in Ukrainian]
8. Zastosuvannia genderno oriientovanoho pidkhodu v biudzhetnomu protsesi: navch. posib. [Application of a gender-oriented approach in the budget process: a study guide] / M. Kolodii, O. Kyselova, N. Riabushenko, O. Tsiupa. Kyiv : Vivario, 2020. 132 s. [in Ukrainian]
9. Osnovy teorii genderu: yurydychni, politolohichni, filosofski, pedahohichni, linhvistychni ta kulturolohichni zasady: monohrafiia [Basics of gender theory: legal, political, philosophical, pedagogical, linguistic and cultural foundations: monograph] / kol. avt.; red. L. R. Nalyvaiko, I. O. Hrytsai. Kyiv : “Khai-Tek Pres”, 2018. 348 s. [in Ukrainian]
10. Suchasni stratehii gendernoi osvity v umovakh yevrointehratsii [Modern strategies of gender education in the conditions of European integration] : zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 10–11 veresnia 2020 r. / Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka ; za zah. red. V. P. Kravtsia, O. M. Kikinezhdi. Ternopil : TNPU, 2020. 288 s. [in Ukrainian].

УДК 378:81.243

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-37>

Мар'яна КАЩУК,

orcid.org/0000-0001-5881-3280

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення

Львівського державного університету внутрішніх справ

(Львів, Україна) m_kashchuk@ukr.net

Тетяна ЛИПЧЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0173-3372

викладачка кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення

Львівського державного університету внутрішніх справ

(Львів, Україна) tetyanalypchenko@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

У процесі вивчення іноземної мови взагалі і професійного спрямування зокрема вважаємо доцільним поряд з базовим підручником використовувати автентичні матеріали різного характеру, які пов'язані з темами професійного спрямування, але водночас вирізняються своєю функціональністю, актуальністю, реальним застосуванням у ситуаціях повсякденного життя, позаяк вони надають можливість здобувачам вищої освіти відчувати атмосферу реального середовища серед носіїв мови. Це матеріал, взятий з реального життя, з оригінальних джерел, який характеризується природністю лексичного наповнення та граматичних форм, показує колорит та особливості народу, мова якого вивчається. Багата мова, що міститься в автентичних матеріалах, є джерелом вхідного мовного матеріалу, необхідного для засвоєння здобувачами вищої освіти.

У статті розкрито деякі особливості використання автентичних текстів та інших автентичних матеріалів у процесі вивчення іноземної мови, в тому числі іноземної мови професійного спрямування. Проаналізовано різні види автентичних матеріалів. Визначено поняття «автентичний матеріал». Розкрито значення автентичних матеріалів під час вивчення іноземної мови. Наголошено на можливості застосування автентичних матеріалів для удосконалення усіх видів мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, аудіювання, написання). Наведено численні переваги автентичних матеріалів, що свідчить про доцільність їх використання у навчальному процесі (автентичні матеріали надають точні приклади того, як мову використовують її носії; вони є з реального життя, більш неформальні, соціально орієнтовані та широко вживані, і можуть бути цінним доповненням до навчального матеріалу у підручниках; автентичні матеріали мають неабияку освітню і просвітницьку цінність, оскільки вони інформують здобувачів вищої освіти про те, що відбувається у світі загалом і у їх професійній сфері зокрема; вони позитивно впливають на здобувачів вищої освіти, таким чином підвищуючи їх мотивацію до вивчення іноземної мови).

Ключові слова: *автентичний матеріал, автентичний текст, іноземна мова, здобувач вищої освіти.*

Maryana KASHCHUK,

orcid.org/0000-0001-5881-3280

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Culture of Professional Speech

Lviv State University of Internal Affairs

(Lviv, Ukraine) m_kashchuk@ukr.net

Tetiana LYPCHENKO,

orcid.org/0000-0003-0173-3372

Lecturer at the Department of Foreign Languages and Culture of Professional Speech

Lviv State University of Internal Affairs

(Lviv, Ukraine) tetyanalypchenko@ukr.net

PECULIARITIES OF USING AUTHENTIC TEXTS WHEN LEARNING A PROFESSIONALLY-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE

In the process of learning a foreign language in general and a professionally-oriented language in particular, we consider it expedient to use, along with the basic textbook, authentic materials of a different nature, which are related

to the topics of the professional direction, but at the same time are distinguished by their functionality, relevance, real application in everyday life situations, since they provide the applicants for higher education with the opportunity to experience the atmosphere of a real environment among native speakers. This is material taken from real life, from original sources, which is characterized by the naturalness of lexical content and grammatical forms, shows the color and peculiarities of the people whose language is being studied. The rich language contained in authentic materials is a source of input language material necessary for acquisition by higher education applicants.

The article reveals some features of the use of authentic texts and other authentic materials in the process of learning a foreign language, including a foreign language of professional orientation. Various types of authentic materials are analyzed. The concept of "authentic material" is defined. The importance of authentic materials during foreign language learning is revealed. Emphasis is placed on the possibility of using authentic materials to improve all types of speech activity (reading, speaking, listening, writing). Numerous advantages of authentic materials are given, which indicates the expediency of their use in the educational process (authentic materials provide accurate examples of how the language is used by its speakers; they are from real life, more informal, socially oriented and widely used, and can be a valuable addition to educational material in textbooks; authentic materials have great educational value, as they inform applicants for higher education about what is happening in the world in general and in their professional field in particular; they have a positive effect on higher education applicants, thus increasing their motivation to study a foreign language).

Key words: authentic material, authentic text, foreign language, applicant for higher education.

Постановка проблеми. У практиці викладання іноземної мови, зокрема професійного спрямування, у закладах вищої освіти викладачі доволі часто стикаються з проблемою, коли здобувачі вищої освіти не сприймають тексти із запропонованих їм підручників і навчальних посібників, вважаючи їх неактуальними і нецікавими. Як наслідок, вони не проявляють ентузіазму в читанні та подальших обговореннях проблематики текстів. Повністю знайти альтернативу підручникам і посібникам, укладеним відповідно до Програми навчальної дисципліни, неможливо, адже укладачі враховують усі аспекти мови, включаючи граматику і необхідну фахову лексику, а також розробляють численні типи завдань, які спрямовані на удосконалення різних видів мовленнєвої діяльності. Проблема пошуку цікавих методів викладання і вивчення іноземної мови професійного спрямування була і надалі залишається відкритою у методиці викладання іноземних мов у закладах вищої освіти, що і зумовлює актуальність нашого дослідження. У зв'язку з цим, вважаємо доцільним поряд з базовим підручником використовувати в навчальному процесі автентичні матеріали різного характеру, які пов'язані з темами професійного спрямування, але водночас вирізняються своєю функціональністю, актуальністю, реальним застосуванням у ситуаціях повсякденного життя, позаяк вони надають можливість здобувачам вищої освіти відчутти атмосферу реального середовища серед носіїв мови. На нашу думку, саме почергово використовуючи автентичні матеріали і підручники, можна найкраще досягти цілей, викладених у навчальній програмі.

Аналіз досліджень. Чимало вітчизняних і зарубіжних науковців досліджували і надалі продовжують досліджувати методичні аспекти використання автентичних текстів при вивченні

іноземної мови взагалі, так і іноземної мови професійного спрямування.

Зокрема, А. Нипадимка і Н. Сарновська обґрунтовують важливість автентичних текстів в навчанні іноземним мовам майбутніх фахівців-міжнародників, розкриваючи переваги автентичних вправ для розвитку вільної і живої комунікації (Нипадимка, Сарновська, 2016: 84).

І. Коломійчук розглядає автентичні матеріали як ефективний засіб забезпечення соціокультурного спрямування процесу навчання іноземної мови (Коломійчук, 2017).

Функції, види і змістові аспекти автентичності навчальних текстів у процесі формування іншомовної компетенції студентів закладів вищої освіти описали у своїх дослідженнях О. Загородня, Т. Лугова і М. Михайлюк. До того ж, дослідниці виділяють етапи роботи з автентичним текстом, кожен з яких передбачає виконання різноманітних завдань і досягнення певних цілей (Загородня, Лугова, Михайлюк, 2021).

К. Daskalos і J.-J. Ling акцентують на важливості правильного відбору текстів відповідно до мотивації студентів. На основі опитувань, проведених серед студентів щодо їх ставлення до автентичних текстів та до навчальних підручників, дослідники зробили висновок, що перевага залишається за автентичними текстами, які сприяють активній атмосфері в навчальному процесі (Daskalos, Ling, 2005: 3).

Метою досліджень S.-I. Ciornei та T.-A. Dina є встановлення зв'язку між використанням автентичних текстів і вдосконаленням комунікативних здібностей, а також визначення типів автентичних текстів, які сприяють успішному навчанню учнів та розумінню цільової культури (Ciornei, Dina, 2015).

Метою нашого дослідження є розкрити особливості використання автентичних текстів та

інших автентичних матеріалів у процесі вивчення іноземної мови, в тому числі іноземної мови професійного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Методика викладання іноземних мов відстоює необхідність викладати мову в контексті, адже контекст – це "загальне середовище, в якому розгортається мова", тобто його п'ять вимірів – лінгвістичний, ситуативний, інтерактивний, культурний та інтертекстуальний – формуються людьми в діалозі, в "різноманітних ролях і статусах" (Ciornei, Dina, 2015: 274). Вивчення будь-якої іноземної мови не зводиться лише до заучування великого обсягу навчального матеріалу, а повинне бути орієнтоване на оволодіння навичками «живої» мови, мови, яка використовується у ситуаціях повсякденного побутового чи фахового спілкування.

Власне автентичний матеріал – це той матеріал іноземною мовою, який не створювався спеціально для вивчення іноземної мови і для проведення занять з іноземної мови. Це матеріал, взятий з реального життя, з оригінальних джерел, які характеризуються природністю лексичного наповнення та граматичних форм, показують колорит та особливості народу, мова якого вивчається. Автентичні матеріали можуть слугувати нагадуванням учням чи здобувачам вищої освіти про те, що існує ціла група населення, яка використовує мову, що вивчається, у повсякденному житті. Багата мова, що міститься в автентичних матеріалах, є джерелом вхідного мовного матеріалу, необхідного для засвоєння здобувачами вищої освіти.

Автентичні тексти слід вводити в навчальний процес, оскільки мова автентичного матеріалу не спрощена жодним чином. Згідно з Оксфордським словником англійської мови, термін "автентичний" має таке значення: "з безперечного джерела або оригінального походження, а не копія; справжній" (The Oxford Dictionary of English, 2005).

Термін "автентичний" був використаний як реакція на сфабриковану штучну мову, яка здебільшого використовується в навчальних діалогах та підручниках, які використовують у навчальному процесі. Цей термін означає використання мови таким способом, який природно зустрічається в суспільстві і відображає культуру країни, мова якої вивчається. Наприклад, сленг та ідіоми, які рідко використовуються в підручниках, можуть з'являтися в автентичному матеріалі (Daskalos, Ling, 2005: 11).

Автентичні матеріали – це матеріали, які природним чином виникли в результаті взаємодії між носіями мови, що вивчається, і можуть бути використані для покращення навичок читання студен-

тів, а також для створення навчальних матеріалів, що покращують навички розуміння прочитаного та знайомлять їх з реальною мовою, з якою вони зіткнуться в реальному світі (Nazifah, 2016: 8).

На нашу думку, автентичні тексти можна ефективно використовувати не лише для розвитку навичок читання, як зазначено вище, але й для удосконалення інших видів мовленнєвої діяльності, зокрема аудіювання і говоріння.

Вибір тексту дуже важливий і велика роль у правильному відборі автентичного матеріалу покладається на професіоналізм викладача, його вміння мотивувати і підготувати здобувачів вищої освіти до так званого «навчання із задоволенням». Сьогодні багато викладачів усвідомили, що автентичні тексти мають мотивуючий вплив на студентів. Наприклад, газетна стаття чи інтерв'ю можуть сприйматися як більш яскраві або "реальніші", ніж тексти, які можна знайти в підручниках. З нашого практичного досвіду, як один із видів автентичних матеріалів, можемо рекомендувати використання відео матеріалів TED Talks, які пропонують короткі лекції-доповіді на актуальні проблеми сьогодення з різних галузей життя за участю експертів-доповідачів. На нашу думку, це один з найефективніших методів удосконалення аудіювання, оскільки це не просто аудіо-запис навчального матеріалу у підручнику, це приклад живої англійської мови з її темпом, словником, акцентом, наголосами, мімікою і жестами спікерів, які доповідають. До того ж, доповіді TED Talks мають значний мотиваційний вплив на здобувачів вищої освіти, оскільки дають багато можливостей для навчання публічним виступам, розвивають критичне мислення, а також мають значний інформативний характер, що надає можливість здобувачам вищої освіти дізнатися багато нового і цікавого у царині їх професійного спрямування (Кашук, Липченко, 2022: 180). У своїй педагогічній практиці ми широко використовуємо відео матеріали TED Talks на заняттях із здобувачами вищої освіти різних спеціальностей, добираючи відповідний матеріал для кожного фаху, і обов'язково враховуючи рівень іноземної мови в кожній окремій академічній групі.

У процесі відбору автентичних текстів з навчальною метою, ми вважаємо доречним звертати увагу не лише на змістовне наповнення тексту, але й на лексичне наповнення. Оволодіння хорошим словниковим запасом, в тому числі зі свого фаху, допоможе здобувачам вищої освіти у всіх аспектах спілкування, покращить їхнє читання та аудіювання, і дозволить їм краще говорити і писати, а також допоможе їм досягти успіху

у професійній сфері. Тому використання автентичних матеріалів є незамінним способом засвоєння нових слів і збагачення словникового запасу взагалі (Ruiz, Molinero: 189).

Окрім вище зазначених відео матеріалів TED Talks, існує чимало різних джерел автентичних матеріалів, які можна знайти у літературі, в мережі Інтернет, в засобах масової інформації тощо.

Сюди належать, зокрема, книги та журнальні статті, написані дослідниками з метою інформування фахівців про останні досягнення в їхній конкретній галузі. Звичайно, викладачеві доведеться вибирати певний розділ, параграф чи уривок, оскільки в іншому випадку робота з ними на занятті займе дуже багато часу і може сприяти демотивації здобувачів вищої освіти. Також викладачі мають у своєму розпорядженні WWW як джерело інформації, де міжкультурна обізнаність відіграє важливу роль в обміні інформацією. У ньому міститься велика кількість текстів і джерел, які часто є дуже корисними, але які потрібно ретельно відбирати, щоб створити цікавий і корисний матеріал. Працюючи з Інтернетом, важливо розробляти завдання, в яких сенс є центральним, а не просто пропонувати здобувачам вищої освіти тексти для читання. Цікавими та цінними з нашого практичного досвіду є оголошення та телевізійні рекламні ролики з певного фаху, оскільки вони короткі і не містять великої кількості надлишкової інформації (Ruiz, Molinero: 187-188). До того ж, такі види автентичних матеріалів можна використовувати різними способами, розробивши до них численні вправи, спрямовані на розвиток комунікативних навичок (наприклад, обговорити зі здобувачами вищої освіти, на яку б рекламу чи оголошення вони б звернули увагу і чому; провести рольову гру між рекламодавцем і тим, хто зацікавлений у даному оголошенні; на базі поданих оголошень і реклам придумати свою рекламу чи оголошення з того чи іншого фаху тощо). До інших видів автентичних матеріалів належать також аудіо матеріали (радіопередачі, пісні тощо), відео матеріали (фільми, інтерактивні відео, телепередачі, інтерв'ю тощо).

Враховуючи різноманітність автентичних матеріалів і їх застосування в процесі вивчення іноземних мов, можемо виділити їх значні пере-

ваги, які сприяють ефективному і результативному удосконаленню мови здобувачами вищої освіти.

По-перше, автентичні матеріали надають точні приклади того, як мову використовують її носії. З автентичними текстами здобувачі вищої освіти отримують слова та вирази, які використовуються в реальних життєвих контекстах. Тому, коли вони стикаються з подібними ситуаціями, вони краще справляються в неформальному спілкуванні.

По-друге, матеріали з реального життя є більш неформальними, соціально орієнтованими та широко вживані. Вони можуть бути цінним доповненням до навчального матеріалу у підручниках.

По-третє, використання автентичних текстів має неабияке значення при навчанні аудіюванню, оскільки розуміння "автентичної мови є метою практично всіх тих, хто вивчає мову" (Ciornei, Dina, 2015: 277).

Автентичні матеріали мають неабияку освітню і просвітницьку цінність, оскільки вони інформують здобувачів вищої освіти про те, що відбувається у світі загалом і у їх професійній сфері зокрема.

Автентичні матеріали позитивно впливають на здобувачів вищої освіти, таким чином підвищуючи їх мотивацію до вивчення іноземної мови, оскільки викладачі здебільшого стараються добирати такі матеріали, які відповідають вподобанням, інтересам і потребам здобувачів вищої освіти.

Крім того, автентичні матеріали допомагають викладачам творчо підійти до методики викладання, надають їм більше можливостей для розробки різних поетапних типів завдань і вправ.

Висновки. Безперечно, розглянувши деякі особливості використання автентичних текстів та інших автентичних матеріалів у процесі вивчення іноземної мови, ми вважаємо, що такий прийом у навчанні іноземній мові доповнює заняття, занурює здобувачів вищої освіти в атмосферу реального мовного середовища, сприяє більш позитивному ставленню до навчання, розширює комунікативні здібності та культурні надбання здобувачів вищої освіти. Щодо перспективи подальших досліджень, пропонуємо детальніше дослідити і розробити методи використання автентичних матеріалів для вивчення іноземної мови професійного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ciornei S.-I., Dina T.-A. Authentic texts in teaching English. *Social and Behavioral Sciences*. 180. 2015. pp. 274–279.
2. Daskalos K., Ling J.-J. Authentic texts or adapted texts – That is the question! *Höstterminen* 2005. 38 p.
3. Nazifah I. Applying authentic texts to improve students' reading comprehension skill. Thesis. 2016. 71 p.
4. Ruiz L.-P., Molinero C.-S. Benefits of using authentic materials in an EST class. pp. 183–192. URL: <https://dialnet.unirioja.es>
5. The Offord Dictionary of English. 2005.

6. Загородня О., Лугова Т., Михайлюк М. Автентичний текст – невід’ємний компонент формування комунікативної іношомовної компетенції студентів закладів вищої освіти. Сучасні дослідження з іноземної філології. Том 19. № 1. 2021. С. 211–220.

7. Кашук М., Липченко Т. Використання відеоматеріалів TED Talks у навчанні англійської мови майбутніх спеціалістів у сфері ІТ. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених. Дрогобич, 2022. Вип. 55, том 2. С. 179–182.

8. Коломійчук І.М. Автентичні матеріали як ефективний засіб забезпечення соціокультурного спрямування процесу навчання іноземної мови. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Педагогічні науки». 2017. № 1(13). С. 102–105.

9. Нипадимка А., Сарновська Н. Роль автентичних текстів в навчанні іноземним мовам майбутніх фахівців-міжнародників. Молодий вчений. № 4.1 (31.1). 2016. С. 84–87.

REFERENCES

1. Ciornei S.-I., Dina T.-A. Authentic texts in teaching English. *Social and Behavioral Sciences*. 180. 2015. pp. 274–279.
2. Daskalos K., Ling J.-J. Authentic texts or adapted texts – That is the question! *Höstterminen* 2005. 38 p.
3. Nazifah I. Applying authentic texts to improve students’ reading comprehension skill. Thesis. 2016. 71 p.
4. Ruiz L.-P., Molinero C.-S. Benefits of using authentic materials in an EST class. pp. 183–192. URL: <https://dialnet.unirioja.es>
5. The Offord Dictionary of English. 2005.
6. Zahorodnia O., Luhova T., Mykhailiuk M. Avtentychnyi tekst – nevidiemnyi komponent formuvannia komunikatyvnoi inshomovnoi kompetentsii studentiv zakladiv vyshchoi osvity. [An authentic text is an integral component of the formation of communicative foreign language competence of students of higher education institutions]. *Modern research on foreign philology*. Tom 19. № 1. 2021. pp. 211–220 [in Ukrainian].
7. Kashchuk M., Lypchenko T. Vykorystannia videomaterialiv TED Talks u navchanni anhliiskoi movy maibutnikh spetsialistiv u sferi IT. [The use of TED Talks video materials in teaching English to future specialists in the field of IT]. *Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists, Drohobych*, 2022. Vyp. 55, tom 2. pp. 179–182 [in Ukrainian].
8. Kolomiichuk I.M. Avtentychni materialy yak efektyvnyi zasib zabezpechennia sotsiokulturnoho spriamuvannia protsesu navchannia inozemnoi movy. [Authentic materials as an effective means of ensuring the socio-cultural direction of the foreign language learning process]. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series “Pedagogy and psychology. Pedagogical sciences”*. 2017. № 1(13). pp. 102–105 [in Ukrainian].
9. Nypadymka A., Sarnovska N. Rol avtentychnykh tekstiv v navchanni inozemnym movam maibutnikh fakhivtsiv-mizhnarodnykiv. [The role of authentic texts in teaching foreign languages to future international specialists]. *A young scientist*. № 4.1 (31.1). 2016. pp. 84–87 [in Ukrainian].

УДК 355.233:796(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-38>**Євгеній КИРПЕНКО,***orcid.org/0000-0002-2167-6136*

*ад'юнкт кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського
(Київ, Україна) wkirpa69@gmail.com*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

У статті проаналізовано та узагальнено наукові підходи до формування методичної компетентності у майбутніх фахівців. З'ясовано, що зміст методичної компетентності майбутніх офіцерів складають цінності та мотивація методичної діяльності як суб'єктів військового управління, їх методичні знання, навички, вміння, здатності, професійно важливі методичні якості, а також готовність до методичної діяльності як в повсякденних, так і в бойових умовах.

Предметом дослідження є методична компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту, яка потребує уваги та не має свого обґрунтування в педагогічній науці.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми методичної компетентності у майбутніх офіцерів, з'ясувати науково-теоретичні аспекти її формування у психолого-педагогічній науці та дати визначення поняття методична компетентність офіцера – фахівця фізичного виховання і спорту.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, присвячених тематиці нашої проблеми, дає змогу наголошувати про те, що, по-перше, методична компетентність є важливою складовою професійної компетентності майбутніх фахівців різних галузей, у тому числі й військових фахівців; по-друге, що ця проблема відносно офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту не була предметом наукового обґрунтування. У педагогічній літературі (особливо вітчизняній) відсутнє єдине розуміння значення базових положень і понять компетентнісного підходу до формування методичної компетентності військових фахівців.

Проведений теоретичний аналіз проблеми методичної компетентності різних фахівців у сучасних наукових джерелах дав можливість з'ясувати основні наукові підходи дослідників у сучасній науковій літературі до поняття «методична компетентність» та визначити структуру методичної компетентності офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту, яка складається з ціннісно-мотиваційного, когнітивного, індивідуально-психічного, професійно-методичного та суб'єктного компонентів.

Ключові слова: *методична компетентність, майбутні офіцери, фахівці фізичного виховання, методика, компетентність, компетенція, аналіз, синтез.*

Yevhenii KYRPENKO,*orcid.org/0000-0002-2167-6136*

*PhD Candidate at the Department of Physical Education, Special Physical Training and Sport
Educational and Scientific Institute of Physical Culture and Sports and Health Technologies
of National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskiy
(Kyiv, Ukraine) wkirpa69@gmail.com*

THE PROBLEM OF FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE OFFICERS AND ITS FORMATION IN PEDAGOGICAL SCIENCE

The article analyzes and summarizes scientific approaches for the formation of methodical competence in future specialists. It has been found that the content of methodical competence of future officers consists of values and motivation of methodical activity as subjects of military administration. Their methodical knowledge, skills, abilities, professionally important methodical qualities, as well as readiness for methodical activity both in everyday and in combat conditions.

The subject of the study is the methodical competence of future officers – specialists in physical education and sports, which needs attention and does not have its justification in pedagogical science.

The main purpose of the article is to carry out a theoretical analysis of the problem of methodical competence among future officers, to find out the scientific and theoretical aspects of its formation in psychological and pedagogical science, and to define the concept of methodical competence of an officer – a specialist in physical education and sports.

The analysis of the latest scientific research and publications devoted to the topic of our problem allows us to emphasize that, firstly, methodical competence is an important component of the professional competence of future specialists in various fields, including military specialists; secondly, that this problem in relation to officers – specialists in physical

education and sports was not the subject of scientific justification. In pedagogical literature (especially domestic), there is no unified understanding of the meaning of the basic provisions and concepts of the competence approach to the formation of methodical competence of military specialists.

The conducted theoretical analysis of the problem of methodical competence of various specialists in modern scientific sources made it possible to find out the main scientific approaches of researchers in modern scientific literature to the concept of "methodical competence" and to determine the structure of methodical competence of officers – specialists in physical education and sports, which consists of a value-motivational, cognitive, individual-psychological, professional-methodical and subject components.

Key words: methodical competence, future officers, physical education specialists, methodology, competence, analysis, synthesis.

Постановка проблеми. У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію нашої держави відбуваються швидкі зміни в системі професійної підготовки фахівців Збройних сил (далі – ЗС) України з орієнтацією на стандарти держав-членів НАТО. Зростає необхідність поліпшити та осучаснити військово-професійну діяльність офіцерів, від яких безпосередньо залежить підготовка підрозділів до ведення бойових завдань, а отже й ефективність їх виконання. Повномасштабне вторгнення російського агресора показало важливість фізичної підготовленості військовослужбовців і військових підрозділів (частин), що в свою чергу безпосередньо залежить від професійної навченості командирів – офіцерів, які за це безпосередньо відповідають. Водночас безперервне ведення бойових дій військовими підрозділами (частинами), їх стале бойове злагодження поза місцями постійної дислокації та за умов відсутності необхідної матеріально-технічної бази ускладнили завдання щодо покращення та підтримання фізичної підготовленості та готовності військовослужбовців та підрозділів (частин) до ведення бойових дій. Протягом останніх років було проведено низку заходів щодо приведення змісту та організації фізичної підготовки військ у відповідний стан згідно із реаліями постійного ведення бойових дій ЗС України, сучасного військового мистецтва, практики проведення міжнародних миротворчих операцій. Менеджером таких заходів є висококваліфікований офіцер – фахівець фізичної підготовки та спорту.

Фахівець фізичної підготовки і спорту – офіцер, який організовує та проводить навчальні заняття з фізичної підготовки, фізкультурно-оздоровчі, спортивно-масові заходи з військовослужбовцями і має фахову освіту та відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень; до цих осіб належать: начальники, інструктори фізичної підготовки і спорту військових частин; науково-педагогічні (педагогічні) працівники, викладачі, інструктори, тренери кафедр фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту.

А отже він має здійснювати контроль за фізичною підготовкою і спортивними заходами в підрозділах та за фізичним розвитком особового складу; надавати командирам підрозділів полку допомогу щодо організації та методики проведення всіх заходів з фізичної підготовки і спорту; проводити підготовку нештатних спортивних організаторів підрозділів, контролювати їх роботу; розробляти плани спортивної роботи, організувати і проводити змагання та інші спортивні заходи, відбирати кандидатів до спортивних команд і керувати їх тренуванням.

Основною проблемою організації фізичної підготовки особового складу є ведення активних бойових дій по всій лінії фронту, залучення великої кількості військових підрозділів до них, різкі зміни планів та обстановки ведення бойових дій, що не дає можливість реалізовувати перспективні плани для забезпечення їх фізичної підготовленості та готовності до ведення бойових дій.

Відтак, в сучасних умовах постає проблема – офіцери – фахівці фізичного виховання та спорту мають бути теоретично та методично підготовлені до роботи в кризовій обстановці та максимально реалізовувати свої посадові обов'язки для покращення фізичної підготовленості військовослужбовців, військових підрозділів і частин, що безпосередньо впливає на ефективність виконання ними бойових завдань. У зв'язку з цим постає проблема щодо формування методичної компетентності в майбутніх офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту, які були би методично підготовлені та здатні якісно реалізовувати службові функції.

Аналіз досліджень. Узагальнення та аналіз наявних теоретичних джерел із проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що у психолого-педагогічної науки не має узгодженого визначення поняття «методична компетентність фахівців» і виокремлення компонентів цієї компетентності. Так само важливим постає проблема аналізу та узагальнення набутого досвіду й розв'язання проблеми структурування методичної компетентності у майбутнього офіцера – фахівця

фізичного виховання та спорту, яка є вкрай актуальною в його професійній самоактуалізації. Важливим є той факт, що методична компетентність продовжує залишатися у статусі обов'язкових складових професійної компетентності педагогів, у тому числі й безпосередньо військових.

Проблема формування та розвитку методичної компетентності педагогів є предметом дослідження різних науковців. Так, Ю. Присяжнюк досліджує методичну компетентність викладачів гуманітарного циклу, О. Бігич – вчителів іноземної мови, А. Кузьминський, С. Скворцова – вчителів математики, О. Мартиненко – вчителів математики та економіки, О. Семенов, Л. Сімошенко – викладачів української мови та літератури, Л. Черчага – майбутнього вчителя-філолога, Н. Цюлюпа – вчителів музики тощо. У контексті нашої наукової роботи важливими є дослідження методологічних основ компетентнісного підходу до професійної підготовки офіцерів запасу – В. Ягупов. Методику розвитку методичної компетентності, критерії та показники діагностування рівнів розвиненості методичної компетентності викладачів військово-спеціальних дисциплін у вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) досліджує В. Остапенко. Проте слід наголосити про незначну кількість досліджень про важливість методичної компетентності офіцера, відсутності єдиного розуміння сутності, змісту та структури методичної компетентності військового фахівця.

Серед військових науковців даною проблемою займався Л. Олійник. Він обґрунтував зміст поняття «методична компетентність» як систему психологічних, педагогічних і предметних загальновійськових та військово-спеціальних знань, професійно-методичних вмінь і навичок майбутніх офіцерів, які базуються на практичній підготовці та реалізують особистісно-творчий потенціал у процесі військово-професійної діяльності. Методична компетентність – це не тільки кінцевий результат, але також процес актуалізації своїх можливостей, це розвиток розумової здібності засобами інтелектуальних занять у процесі професійного становлення військовослужбовця (Олійник, 2010: 216). Таке визначення надзвичайно широке, яке не конкретизує контури і специфіку поняття «методична компетентність».

Проведений аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, присвячених тематиці нашої проблеми, дає змогу наголошувати про те, що, по-перше, методична компетентність є важливою складовою професійної компетентності майбутніх фахівців різних галузей, у тому числі й військових

фахівців; по-друге, що ця проблема відносно офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту не була предметом наукового обґрунтування.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми методичної компетентності різних фахівців у сучасних наукових джерелах, дати визначення поняттю «методична компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту».

Матеріали і методи. Предметом дослідження є методична компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту, яка потребує уваги та не має свого обґрунтування в педагогічній науці. Зауважимо, що нині у процесі їх професійної підготовки у ВВНЗ приділяється, з одного боку, достатньо уваги до формуванню їх методичної компетентності зі різних напрямів фізичної підготовки та спорту, але, з іншого – приділяється недостатньо уваги до її цілеспрямованого формування, оскільки немає інтегрованої навчальної дисципліни, орієнтованої на її формування. Наслідком цього є те, що у молодих офіцерів часто виникають методичні труднощі в військово-педагогічній діяльності, які пов'язані саме з слабкою сформованістю методичної компетентності. Відповідно визначення поняття «методична компетентність майбутніх офіцерів – фахівців фізичного виховання» є науково і практично затребуваним.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній літературі (особливо вітчизняній) відсутнє єдине розуміння значення базових положень і понять компетентнісного підходу до формування професійної компетентності військових фахівців. Об'єктивне усвідомлення призначення цього підходу в освіті та методологічне обґрунтування його використання в процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів безпосередньо залежить від розуміння сутності та змісту понять «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід», які для української педагогіки є відносно новими, і тому спостерігається різне їх тлумачення суб'єктами освіти (Свистун, Ягупов, Кришталь, Король, 2013: 295).

Ці поняття з'явилися у вітчизняному педагогічному лексиконі шляхом запозичення із зарубіжної педагогіки. Поняття «компетентність» і «компетенція» походять від латинських “competentia”, від “competentis”) – належний, відповідний, здібний, досвідчений, знаючий; а також “competentia”, від “competo” – досягаю, відповідаю, підходжу (Словник іншомовних слів, 2000).

Згідно зі Законом України «Про вищу освіту», «компетентність» це – здатність особи успішно

соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей.

У Національній рамці кваліфікацій «компетентність» трактується як здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, вміння, цінності й інші особистісні якості.

Поняття «компетентність», на думку польських науковців, – це не тільки «знання та уміння, але також відповідальність за результат діяльності згідно з колом повноважень, що чітко простежується на прикладі професійної компетентності» (Matusz, 2008:192); а на думку українських науковців, – це не тільки професійні знання, навички і досвід діяльності в певній сфері, але й ставлення до справи, позитивні схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння в професійній діяльності, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці за певної виробничої ситуації (Ничкало, 2002). Але таке визначення недостатньо коректне, оскільки в процесі професійної діяльності використовуються не особистісні якості, а професійно важливі, які забезпечують результат.

Аналіз наукових робіт, узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, урахування провідних видів діяльності особи дав змогу класифікувати її компетентність на три провідні види:

– *ключові*: необхідні для буття особи в соціумі, набуття нею освіти та активної поведінки в суспільстві як соціального суб'єкта; вона формується в загальноосвітній школі та означає готовність випускника до повноцінного життя в суспільстві; вони базові, оскільки забезпечують, з одного боку, соціальну суб'єктність особи, а з іншого – опанування та реалізацію інших видів компетентності особи як суб'єкта професійної діяльності;

– *професійну* – для професійного буття фахівця як професійного суб'єкта; вона набувається особою, як правило, у професійних навчальних закладах як майбутнього фахівця (спеціальність);

– *фахову* – для фахового буття спеціаліста як фахового суб'єкта, тобто це спеціалізація кожного фахівця.

Одноставної думки щодо визначення поняття «методична компетентність», у тому числі й офіцера – фахівця фізичного виховання та спорту, досі не існує. Зокрема наявні такі його розуміння – «методична компетентність», «дидактико-методична компетентність» і «професійно-методична компетентність». Отже, науковці обґрунтовують

методичну компетентність через теоретичну і практичну готовність до професійної діяльності, що виявляється в наявності дидактико-психологічних знань, умінь та досвіду розв'язування методичних задач.

Бігич О. переконана в тому, що методична компетентність є сукупністю методичних знань, навичок, вмінь та індивідуальних, суб'єктивних й особистісних якостей. Ця сукупність функціонує як здатність проектувати, адаптувати, організувати, вмотивувати, досліджувати й контролювати навчання, освіти, розвиток школярів засобами навчального предмету (Бігич, 2003: 131).

Акуленко І., Кузьминський А., Тарасенкова Н. вважають, що саме яскраво виражений прикладний характер методичної компетентності поєднує систему спеціально-наукових, психолого-педагогічних, дидактико-методичних знань, умінь й особистісного досвіду та їх застосування (Кузьминський, Тарасенкова, Акуленко, 2009: 320), а Н. Цюлюпа її вважає як систему знань, умінь і практичного досвіду, розвинених загальних здібностей також досліджує підкреслює здатність до самореалізації і постійного самовдосконалення педагога (Цюлюпа, 2009: 213).

Хатунцева С. орієнтується на поняття «методична компетентність» як категорії теорії особистості; як категорії теорії діяльності; як категорії теорії професійно-педагогічної підготовки. Вона наголошує, що методична компетентність майбутнього вчителя має відповідати вимогам відкритої категорії, тобто набувати нового змістового наповнення шляхом накопичення професійного досвіду в порівнянні з уже наявними напрацюваннями (Хатунцева, 2017: 15). Таке розуміння надто широке та не конкретне.

Відповідно вищезазначених визначень «методична компетентність» відображає здатність майбутніх педагогів ефективно здійснювати методичну діяльність, творчо реалізувати набутий методичний досвід, залучати дієві технології навчання, виховання й розвитку, що свідчить про їхню здатність до неперервного методичного самовдосконалення.

Але такі визначення недостатньо коректні, оскільки не відповідають вимогам термінологічного принципу загальнонаукової методології, а саме ці поняття не є чіткими та однозначними, у них відсутній суб'єкт методичної діяльності, його цінності та мотивація, тобто ціннісно-мотиваційний компонент методичної компетентності та її суб'єктний компонент.

Артемов В., Серіков В. вважають, що методична компетентність викладача ВВНЗ у засобах

формування знань, умінь і навичок включає засвоєння викладачем-військовослужбовцем нових методичних і педагогічних ідей, освітніх підходів (компетентнісного, особистісно зорієнтованого, комунікативно-діяльнісного, соціокультурного) і технологій (інтерактивних, розвивальних та ін.), володіння інноваційними методами, формами і способами організації навчання. Крім загально-методичної компетентності, викладач-майстер має оперувати частковими, конкретними методами зі спеціальних дисциплін (Артемов, Серіков, 2017: 5). Отже, відсутнє, з одного боку, системне розуміння цього поняття, а з іншого – надмірно широке трактування.

Аналіз наукових досліджень фахівців із різних сфер діяльності, визначення структури та компонентів методичної компетентності, узагальнення напрацьованого матеріалу та наукових робіт дозволило нам дати визначення поняттю «методична компетентність офіцера – фахівця фізичного виховання» як складне інтегроване професійно важливе психічне утворення, яке складається з професійної та методичної підготовленості, здатності та готовності реалізовувати свою методичну діяльність.

Ягуповим В. з'ясовано та охарактеризовано такі провідні характеристики військово-професійної компетентності офіцера, які творчо можна адаптувати до його методичної компетентності:

- багатогранність (існують багато варіантів її актуалізації в військово-професійній діяльності);
- багатокомпонентність (складається з певних обов'язкових мінімально необхідних компонентів і ситуативних компонентів, що зумовлені конкретною посадою);
- багатовимірність (для діагностування її сформованості необхідно чітко виокремити конкретні критерії і показники);
- надпредметність і міждисциплінарність (вона є інтегральним результатом опанування ним військовим фахом);
- різнофункціональність (вона дає можливість офіцерові обіймати перелік певних посад у військах і силах) (Ягупов, 2011: 28).

Ним обґрунтовано провідний методологічний підхід до визначення компетентності будь-якого фахівця, який називається – суб'єктно-діяльнісний підхід. Відповідно до нього виокремлюється такі мінімально необхідні компоненти професійної компетентності для будь-якого фахівця, у тому числі й безпосередньо начальника фізичної підготовки та спорту військової частини:

- ціннісно-мотиваційний;
- інтелектуальний (когнітивний);

- діяльнісний (фаховий);
- індивідуально-психічний (професійно важливої якості);
- суб'єктний (Ягупов, 2019: 326).

Компоненти військово-професійної компетентності також досліджував В. Веретільник, який у структурі військово-спеціальних компетентностей, до яких також відноситься методична компетентність офіцерів-прикордонників, виділяє декілька складових, зокрема «ціннісно-особистісний компонент (цінності, інтереси, мотиви, професійно значущі якості), когнітивно-інформаційний (знання) та діялісно-результативний (навички, уміння, результати діяльності) компонент» [3, с. 28]. На нашу думку в запропонованій автором структурі не вистачає низки компонентів.

Чистовська І. педагогічну компетентність майбутніх магістрів військового управління, яка необхідна майбутнім офіцерам – фахівцям фізичного виховання та спорту, представляє в єдності чотирьох компонентів – мотиваційно-ціннісного, когнітивного, комунікативного і рефлексивного [27]. У цьому випадку є суттєве упущення, оскільки відсутній як суб'єктний, так і діялісний компонент.

Олійник Л. методичну компетентність магістрів військового управління обґрунтовує як сукупність цілеспрямованих закономірно пов'язаних між собою компонентів (мотиваційно-цільового, змістовного, операційно-діялісного, діагностичного), які сприяють отриманню інтегрального результату в разі оптимальної реалізації своїх обов'язків (Олійник, 2014: 100). Цьому визначенню бракує конкретності.

Цимбалюк Я. структуру методичної компетентності педагога включає взаємозумовлені мотиваційний, професійно-особистісний, гносеологічний, когнітивний, професійно-діялісний і рефлексивно-оцінний компоненти (Цимбалюк, 2013). Тут можна помітити відсутність суб'єктного компоненту та наявність двох однакових компонентів – гносеологічного та когнітивного.

Таким чином, на основі проведеного дослідження, визначення змісту поняття «методична компетентність офіцера – фахівця фізичного виховання та спорту» нами запропоновано такі компоненти методичної компетентності – ціннісно-мотиваційний, когнітивний, професійно-методичний, індивідуально-психічний і суб'єктний (рис. 1).

Аналіз та узагальнення вітчизняних і закордонних науковців свідчать про те, що методична компетентність майбутнього офіцера – фахівця фізичного виховання та спорту є однією з основних його професійно важливих психічних утворень, яка складається з методичної підготовле-

Рис. 1. Структура методичної компетентності офіцера – фахівця фізичного виховання та спорту

ності, здатності і готовності реалізовувати свою методичну діяльність.

Висновки. Проведено теоретичний аналіз проблеми методичної компетентності різних фахівців у сучасних наукових джерелах. З'ясовано основні наукові підходи дослідників у сучасній науковій літературі до поняття «методична компетентність». Це поняття до майбутніх офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту” представляє складне, інтегроване професійно важливе психічне утворення, зміст якого складають цінності та мотивація методичної діяльності як суб'єктів військового управління, їх методичні знання, навички, вміння, професійні здатності, а також

готовність до реалізації методичної діяльності як в повсякденних, так і в бойових умовах.

Визначено структуру методичної компетентності офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту, яка складається з ціннісно-мотиваційного, когнітивного, індивідуально-психічного, професійно-методичного та суб'єктного компонентів.

Перспективні напрями подальших наукових пошуків. визначення методологічних підвалин обґрунтування змісту методичної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців фізичного виховання та спорту та її формування у процесі військово-професійної підготовки в ВВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемов В., Серіков В. Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання. *Військова освіта* : зб. наук. пр. 2017. № 50. С. 3–11.
2. Бігич О. Б. Передумови та складники системи методичної освіти майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи. *Вісник Житомирського педагогічного університету, педагогічні науки*. 2003. № 12. С. 129–132.
3. Веретільник В. Особливості змісту і структура військово-спеціальної компетентності офіцера-прикордонника. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*: електронне наукове фахове видання. серія педагогіка. 2016. № 4. С. 26–38.
4. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Хмельницький, 2002. 334 с.
5. Кузьминський А. І., Тарасенкова Н. А., Акуленко І. А. Наукові засади методичної підготовки майбутнього вчителя математики. *Теоретико-практичні проблеми педагогіки вищої школи* : монографія. Черкаси, 2009. С. 17–20.
6. Олійник Л. В. Методична компетентність майбутніх офіцерів військ зв'язку як педагогічна проблема. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2010. Вип 1. С. 214–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadsps_2010_1_16 (дата звернення: 11.01.2023).
7. Олійник Л. В. Технологія розвитку військово-спеціальної компетентності магістрів військово-соціального управління. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. № 2 (71). С. 95–107
8. Свистун В. І., Ягупов В. В., Кришталь М. А., Король В. М. Управлінська культура і компетентність керівників як системна психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*: наукове видання. 2013. № 4(69). С. 291–301. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/2747/> (дата звернення: 03.01.2023).
9. Словник іншомовних слів / за ред.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.
10. Хатунцева С. М. Формування у майбутніх учителів готовності до самовдосконалення у процесі індивідуалізації професійної підготовки. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»* : збірник наукових праць. 2017. № 58. С. 167–179.
11. Цимбалюк Я. С. Структура методичної компетентності вчителя. *Наука і освіта* : науково прикладний журнал. 2011. № 4. С. 457–461.
12. Цюлюпа Н. Л. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 213 с.
13. Черчата Л. М. Методична компетентність майбутнього вчителя-філолога: аспекти формування. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 16. С. 295–296.

14. Чистовська І. П. Формування педагогічної компетентності майбутніх магістрів військового управління : дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 04. Київ, 2006. 223 с.
15. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у системі професійно-технічної освіти. *Креативна педагогіка* : наук.-метод. журнал. 2011. Вип. 4. С. 28–35.
16. Ягупов В. В. Методологічні основи компетентнісного підходу до професійної підготовки офіцерів запасу. *Проблеми освіти* : зб. наук. пр. 2019. № 92. С. 325–331.
17. Matusz M. Kompetencje informacyjne nauczycieli i uczniw. *Edukacja technika – informatyka – edukacja*. 2008. S. 189–200.

REFERENCES

1. Artemov V., Serikov V. Rozvitok pedagogichnoi maysternosti vykladacha vyshchogo navchalnogo zakladu zi specefichnymy umovamy navchanya [Development of pedagogical skill of a teacher of a higher educational institution with specific learning conditions]. *Military education: coll. of science pr.* 2017. No. 50. pp. 3–11 [in Ukrainian].
2. Bigich O. B. Peredumovy ta skladniki systemy metodichnoi osvity maybutniogo vchytelya inozemnoyi movy pochatkovoyi shkoly [Prerequisites and components of the methodical education system of the future foreign language teacher of primary school]. *Announcer of the Zhytomyr Pedagogical University, Pedagogical Sciences*. 2003. No. 12. pp. 129–132 [in Ukrainian].
3. Veretilnyk V. Osoblyvosti zmistu i struktura viyskovo-specialnoyi kompetentnosti oficera-prykordonnyka [Features of the content and structure of military special competence of a border guard officer]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine: electronic scientific publication. Pedagogy series*. 2016. No. 4. pp. 26–38 [in Ukrainian].
4. Nychkalo N. G. Derzhavni standarty profesynoyi osvity [State standards of vocational education]. theory and methodology: monograph. Khmelnytskyi, 2002. 334 p. [in Ukrainian].
5. Kuzminskyi A.I., Tarasenkova N.A., Akulenko I.A. Naukovi zasady metodichnoyi pidgotovky maybutnyogo vchytelya matematyky [Scientific principles of methodical training of the future teacher of mathematics]. *Theoretical and practical problems of higher school pedagogy: monograph*. Cherkasy, 2009. pp. 17–20 [in Ukrainian].
6. Oliinyk L. V. Metodichna kompetentnist maybutnih oficeriv viysk zvyazku yak pedagogichna problema. [Methodical competence of future officers of signal troops as a pedagogical problem] *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Pedagogical sciences*. 2010. No. 1. pp. 214–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_1_16 (11.01.2023) [in Ukrainian].
7. Oliinyk L. V. Tehnologiyi rozvytku viyskovo-specialnoyi kompetentnosti magistriv viyskovo-socialnogo upravlinnya. [Technology of development of military-special competence of masters of military-social management]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine*. 2014. No. 2 (71). pp. 95–107 [in Ukrainian].
8. Svistun V.I., Yagupov V.V., Kryshal M.A., Korol V.M. Upravlinska kultura i kompetentnist kerivnykiv yak systemna psykologo-pedagogichna problema. [Managerial culture and competence of managers as a systemic psychological and pedagogical problem]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine: scientific edition*. 2013. No. 4(69). pp. 291–301. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/2747/> (access date: 03.01.2023) [in Ukrainian].
9. Morozov M.M., Shkaraputa L.M. Slovník inshomovnyh sliv [Dictionary of foreign words]: Naukova dumka. Kyiv, 2000. 680 p. [in Ukrainian].
10. Khatuntseva S. M. Formuvannya u maybutnih uchyteliv gotovnosti do samovdoskonalennya u procesi indyvidualizatsiyi profesynoyi pidgotovky. [Formation of future teachers' readiness for self-improvement in the process of individualization of professional training]. *Collection of scientific works "Pedagogy and psychology"*: collection of scientific works. 2017. No. 58. pp. 167–179 [in Ukrainian].
11. Tsybalyuk Y. S. Struktura metodychnoyi kompetentnosti vchytelya. [The structure of teacher's methodical competence]. *Science and education: scientific and applied journal*. 2011. No. 4. pp. 457–461 [in Ukrainian].
12. Tsyulyupa N.L. Pedagogichni umovy formuvannya metodychnoyi kompetentnosti maybutnyogo vchytelya muzyky v procesi instrumentalnoyi pidgotovky. [Pedagogical conditions for the formation of methodical competence of the future music teacher in the process of instrumental training: diss.... candidate ped. Sciences: 13.00.02. Kyiv, 2009. 213 p. [in Ukrainian].
13. Cherchata L.M. Metodichna kompetentnist maybutnyogo vchytelya filologa: aspekty formuvannya. [Methodical competence of the future philology teacher: aspects of formation]. *Origins of pedagogical skill: collection of science works*. 2015. Issue 16. pp. 295–296 [in Ukrainian].
14. Chistovska I. P. Formuvannya pedagogichnoyi kompetencyi maybutnih magistriv viyskovogo upravlinnya [Formation of pedagogical competence of future masters of military administration]: diss. ... Ph.D. ped. sciences: 13.00.04. Kyiv, 2006. 223 p. [in Ukrainian].
15. Yagupov V. V. Kompetentisnyy pidhid do profesynoyi pidgotovky maybutnih fahivciv u systemi profesynno-tehnicnoyi osvity. [Competency approach to professional training of future specialists in the system of professional and technical education]. *Creative pedagogy: science and method. magazine*. 2011. Issue 4. pp. 28–35 [in Ukrainian].
16. Yagupov V. V. Metodologichni osnovy kompetentnisnogo pidhodu do profesynoyi pidgotovky oficeriv zapasu. [Methodological basis of the competence approach to the professional training of reserve officers]. *Problems of education: coll. of science* 2019. No. 92. pp. 325–331 [in Ukrainian].
17. Matusz M. Kompetencje informacyjne nauczycieli i uczniw. [Information competences of teachers and students]. *Education technology – computer science – education*. 2008. pp. 189–200 [in Polish].

Світлана КОВАЛЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5981-9203

кандидат педагогічних, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

(Суми, Україна) *svittlanakk@gmail.com*

Любов КОЛОТ,

orcid.org/0000-0003-4491-9169

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Державного торговельно-економічного університету

(Київ, Україна) *l.kolot@knute.edu.ua*

Ольга ДУБІНІНА,

orcid.org/0000-0001-5688-6806

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу

Державного торговельно-економічного університету

(Київ, Україна) *o.dubinina@knute.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття стосується особливостей вивчення іноземної мови в епоху діджиталізації. Цифрова ера не означає, що традиційні підходи не використовуються або навіть не приносять користі. Це епоха, в якій традиційна та цифрова культури співіснують. Розвиток людства впливає і на мовне спілкування. Електронні комунікаційні пристрої, такі як комп'ютери, ноутбуки, мобільні телефони, Інтернет, відео- та аудіоконференції, відеотелефонія, вебтрансляції та чати стали невід'ємною частиною в процесі опанування іноземної мови. Мета статті – окреслити значення явища діджиталізації у процесі вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти як особливого руху до альтернативних моделей навчання та діяльності з метою уникнення навчання замкнутих просторів. Предмет – особливості діджиталізованого опанування іноземної мови. Об'єкт – процес діджиталізації на заняттях з вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти. Іноземна мова також набуває нового значення в епоху цифрових технологій. Наші всесвіт стає набагато меншим завдяки онлайн спілкуванню, а населення стає багатомовним і багатокультурним. Викладачі повинні розглядати попередні лінгвістичні та культурні знання здобувачів світи як потенційні ресурси для підтримки мови та автентичної взаємодії, які можуть доповнювати формальне вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти. Програми для вивчення мов повинні мати можливість вийти за межі традиційних і жорстких бар'єрів традиційного навчання мови. До ключових аспектів, що сприяють успішному навчанню здобувачів освіти в технологічному середовищі, потрібно віднести: підтримка закладу освіти щодо використання технологій для задоволення потреб в середовищі вивчення мови (наприклад, вимоги до програмного та апаратного забезпечення, високошвидкісний Інтернет); спеціальні інструкції та вказівки, що забезпечать безперервне опанування мови; автентичні цифрові можливості для мовної взаємодії між бажаними вивчати мову. Однак, варто пам'ятати і про ризики надмірного використання цифрових засобів (наприклад, втрата когнітивних компетенцій, соціальна атомізація, проблеми зі здоров'ям, розвиток цифрової залежності порушення приватності, кібершахрайство). Стає очевидним, мовна освіта в епоху цифрових технологій відображає зміну парадигми, коли здобувачі отримують інструменти, щоб стати творцями ефективною взаємодії у майбутньому. Перспектива подальших досліджень передбачає аналіз інтерактивних платформ з вивчення іноземних мов, що можуть використовуватися на заняттях у закладах вищої освіти.

Ключові слова: діджиталізація, цифрові технології, іноземна мова, студент, заклад вищої освіти.

Svitlana KOVALENKO,*orcid.org/0000-0001-5981-9203**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University
(Sumy, Ukraine) svittlanakk@gmail.com***Liubov KOLOT,***orcid.org/0000-0003-4491-9169**Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation
State University of Trade and Economics
(Kyiv, Ukraine) l.kolot@knute.edu.ua***Olha DUBININA,***orcid.org/0000-0001-5688-6806**Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology and Translation
State University of Trade and Economics
(Kyiv, Ukraine) o.dubinina@knute.edu.ua*

SPECIAL LEARNING OF THE FOREIGN LANGUAGE IN THE AGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES

The article deals with the peculiarities of learning a foreign language in the era of digitalization. The digital age does not mean that traditional approaches are no longer used or even useful. It is the era where traditional and digital cultures coexist. The development of humanity also affects language communication. Electronic communication devices such as computers, laptops, mobile phones, the Internet, video and audio conferences, video telephony, webcasts and chats have become an integral part of learning a foreign language. The purpose of the article is to outline the significance of the digitalization phenomenon in the process of learning a foreign language in institutions of higher education as a special movement towards alternative models of learning and activity to avoid learning in closed spaces. The subject is the peculiarities of digitized learning of a foreign language. The object is the process of digitization in foreign language classes in institutions of higher education. A foreign language also takes on a new meaning in the age of digital technologies. Our universe is becoming much smaller thanks to online communication, and the population is becoming multilingual and multicultural. Educators should consider language learners' prior linguistic and cultural knowledge as potential resources for language support and authentic interaction that can complete formal foreign language learning in higher education institutions. Language learning programs must be able to transcend the traditional and rigid barriers of traditional language learning. Key aspects contributing to the successful learning of students in a technological environment include: supporting the educational institution in using technology to meet the needs of the language learning environment (for example, software and hardware requirements, high-speed Internet); special instructions and guidelines that will ensure continuous language acquisition; authentic digital opportunities for language interaction between language learners. However, it is worth remembering the risks of excessive use of digital tools (for example, loss of cognitive competencies, social atomization, problems with health, development of digital addiction, privacy absence, and cyber fraud). It is becoming clear that language education in the digital age reflects a paradigm shift where learners are given the tools to become the creators of effective interactions in the future. The perspective of further research involves the analysis of interactive platforms for learning foreign languages that can be used in classes in higher education institutions.

Key words: digitization, digital technologies, foreign language, student, higher education institution.

Постановка проблеми. Мова – це засіб передачі ідей і думок. Технологічний прогрес сприяв процесам мовного спілкування. Коли говоримо про технології, то зазвичай маємо на увазі комп'ютери та цифрові форми. Однак *технологія* відноситься до всього, що полегшує життя, наприклад, зошит, ручка чи олівець. Очевидно, що розвиток людства впливав і на мовне спілкування. Синхронна мовна комунікація з часом пов'язана із фізичною, конкретною, письмовою цілеспрямованою, офіційною та історичною комунікацією на

стінах єгипетських пірамід і пірамід майя. Згодом, з появою більш портативних джерел комунікаційних матеріалів, таких як паперу, люди змогли спілкуватися один з одним за допомогою брошур та книг. Ці технології прискорили розповсюдження мови через фізичні форми. Технологічний прогрес у транспорті та будівництві також сприяв швидкості доставки повідомлень. З розвитком телеграфу, телефону, Інтернету виникла зорова та усна синхронна комунікація – миттєве спілкування відбувається між різними народами, краї-

нами та націями. Цей візуальний, але віддалений аудіо- та відеозв'язок скеровує нас до автентичної розмови. Безкоштовний доступ до портативних та глобальних міжкультурних і багатомовних режимів чату, аудіо- та візуальної мовної взаємодії існує в більшості країн світу сьогодні. Це сприяє виникненню формального та неформального середовища вивчення мови. Більш широкий доступ до знань дозволяє усім охочим самостійно вчитися.

Аналіз досліджень. Питаннями вивчення іноземної мови в умовах розвитку технологій займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, О. Головка, С. Клепка, М. Лукашевич, В. Краснопольський, Л. Морська, Є. Полат, П. Сердюков, І. Варжанський, Н. Гончарова, Р. Гуревич, І. Мазурок, В. Сіпій, Г. Скрипка, С. Бакс (S. Bax), С. Берсталл (C. Burstall), М. Бірам (M. Byram), Дж. Корбетт (J. Corbett), Д. Кристал (D. Crystal), М. Дулі (M. Dooly), М. Флемінг (M. Fleming), С. Гут (S. Guth), Ф. Хелм (F. Helm), Дж. Хіггінс (J. Higgins), М. Джуел (M. Jewell), Ю. Лам (Y. Lam), Н. Рассоол (N. Rassool), М. Свен (M. Swain), М. Пегрума (M. Pegrum), А. Перкінс (A. Perkins), М. Варшауер (M. Warschauer) та інші. Однак питання щодо використання діджиталізації на заняттях з вивчення іноземної мови у закладах вищої світи залишається недостатньо вивченим, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – окреслити значення явища діджиталізації у процесі вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти як особливого руху до альтернативних моделей навчання та діяльності з метою уникнення навчання замкнених просторів. Предмет – особливості діджиталізованого опанування іноземної мови. Об'єкт – процес діджиталізації на заняттях з вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти.

Методи дослідження: основний метод – описовий, з прийомами класифікації, узагальнення, інтерпретації та контекстуального аналізу, що дало змогу описати теоретичний матеріал стосовно досліджуваної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Мова – це складне явище, що залежить від різних способів дослідження, вивчення та використання в епоху цифрових технологій. Це явище може включати будь-яку форму синхронної чи асинхронної комунікації.

Цифрова компетентність – це здатність зрозуміти та використовувати інформацію в різних форматах з великої кількості джерел, коли це презентується через комп'ютер» (Gilster, 1998: 1). Компетентність включає в себе здатність читати

та інтерпретувати медіа, відтворювати дані та зображення за допомогою цифрових маніпуляцій, а також оцінювати та використовувати нові знання, які отримані з цифрового середовища (Jones-Kavalier & Flannigan, 2006); цифрова компетентність в XXI столітті передбачає більш мультимодальний (поєднання слів, зображень та звуку) підхід тому, що «мультимодальність більш всепроникна, різноманітна, і важливіша сьогодні, ніж будь-коли раніше» (Gee & Hayes, 2011: 5).

Іноземна мова також набуває нового значення в епоху цифрових технологій. Наш всесвіт стає набагато меншим завдяки онлайн-спілкуванню, а населення стає багатомовним і багатокультурним. Відповідно, і межі, які дослідники створили між іноземною мовою, другою мовою, рідною мовою і подвійною мовою, стають розмитими і часто накладаються.

Зі збільшенням доступу до комп'ютера та можливістю виходу в Інтернет практика очного навчання в закладі вищої освіти змінилася. Збільшене використання технологій відкриває можливості для різноманітних стилів навчання та різних способів спілкування, взаємодії та розуміння. Стає очевидним, що змінюється і процес вивчення мови. Швидкість технологічних інновацій настільки йде вперед, що інколи технології застарівають ще до того, як людина може до них адаптуватися.

Очевидно, що роль інструктора піддається сумніву в академічному середовищі. Більше того, викладачі по всьому світу відчувають себе менш підготовленими до навчання за допомогою технологій (Bilbatua & Herrero de Haro, 2014).

Позитивний вплив мультимедійних і цифрових технологій в підвищенні ефективності навчання іноземних мов визнається абсолютною більшістю дослідників, так серед «дисциплін, що вивчаються..., важко, мабуть, знайти іншу таку дисципліну, при викладанні якої ідея використання різного роду технічних засобів навчання знаходила б настільки ж активний відгук як у практиці викладання іноземних мов» (Соломаха, 2020: 124).

Цифрові пристрої (ноутбуки, смартфони, диктофони, iPadi), які використовуються для нотаток у процесі вивчення іноземної мови, підвищили важливість навичок друкування. Студенти також можуть використовувати портативні комп'ютери для проектів, презентацій та демонстрацій.

Використовуючи Google Docs, студенти та викладачі можуть редагувати той самий документ онлайн одночасно або асинхронно, заощаджуючи час, енергію та усуваючи потребу фізичних зустрічей (Hubbard, 2009). З доступністю цифро-

вих і відеокамер, а також камер мобільного телефону, студенти створюють фільми та драми. Програмне забезпечення для редагування відео також сприяє навичкам грамотності, коли вони створюють аудіо, відео та графіку, а також додають субтитри, переходи та анімації. Різноманітні веб-сайти та програмне забезпечення, наприклад, Animoto, дозволяють студентам створити 3D власні анімації (Wang & Winstead, 2016).

Варто згадати про Smartboard – інтерактивну дошку, що мотивує студентів навчатися через взаємодію та сприяє бажанню брати участь різної активності. Нотатки на смарт-дошці можна зберегти на комп'ютері в цифровому форматі.

Невід'ємну роль у вивченні іноземної мови відіграє смартфон. На даний момент використання смартфонів надає користувачеві як переваги, так і недоліки. Переваги: портативність, легкість у використанні та швидкість роботи. Недоліки: технічні труднощі, ціна на пристрій, а також політика навчального закладу. Зростання шаленої популярності мобільних телефонів пояснюється тим, що при їх використанні не виникає потреби у створенні нового навчального приміщення, придбанні нового обладнання, а також наявність послуги коротких повідомлень, що дозволяє бути постійно на зв'язку.

У епоху цифрових технологій географічні відстані, які колись були перешкодою для очних занять іноземними мовами, можна подолати за допомогою онлайн- та дистанційного навчання. Викладачі та студенти можуть відвідувати одне заняття, не перебуваючи в одному географічному місці. Технології змінюють відчуття дистанції у людей і наближають один одного. Програмне забезпечення для відеоконференцій (Adobe Connect, Zoom, Skype) зробило революцію у викладанні та вивченні іноземних мов. Відеоконференції надають віртуальні платформи, які можна використовувати для практики та закріплення того, що вивчено спільно в аудиторії. Це дозволяє автентично вивчати мову в тандемі зі здобувачами освіти з різних країн (Hubbard, 2009). Відеоконференції зв'язок розширює сферу міжмовного спілкування і взаємодії людей, а також збільшує швидкість передачі мови (нові слова і вирази).

Для мережевого навчання, пов'язаного з саморегульованим навчанням, спільною діяльністю та співпрацею були розроблені, так звані масові відкриті онлайн-курси (MOOCs) (McAuley, Stewart, Siemens & Cormier, 2010). Вони дозволяють необмеженій кількості користувачів отримати безкоштовний доступ до курсу онлайн для вивчення

конкретних тем, а також пропонують широке розмаїття, зв'язок і можливості для обміну знаннями» (Mackness, Mak, & Williams, 2010: 266). Коли мовні заняття стають глобальними завдяки Інтернет-технологіям, розробники курсів і викладачі повинні враховувати фактори доступності при розробці навчальних програм. Онлайн-технології мають потенціал для забезпечення доступу до мови для тих, хто навчається віддалено; доступ у віддалених місцях через бездротову мережу чи Інтернет звужує розрив між тими, хто перебуває у привілейованих обставинах, і тими, хто перебуває у невідгданому становищі (Wang & Winstead, 2016).

Вважаємо, що викладачі повинні розглядати попередні лінгвістичні та культурні знання здобувачів світи як потенційні ресурси для підтримки мови та автентичної взаємодії, які можуть доповнювати формальне вивчення іноземної мови у закладі вищої освіти. Програми для вивчення мов повинні мати можливість вийти за межі традиційних і жорстких бар'єрів традиційного навчання мови. Натомість мова має віддзеркалювати їхні неформальні режими навчання через Інтернет технології, комп'ютерні ігри, соціальні мережі та мобільні пристрої.

А. Соломаха вважає, що впровадження цифрових технологій може вирішити низку важливих проблем навчального процесу, зокрема скоротити часовий розрив між знайомством з новими явищами і контролем результатів, вирішити проблему недостатньої диференційованості навчання, врахування індивідуальних особливостей студентів та учнів, налагодити процес цілеспрямованого навчання студентів та учнів прийомом самостійної роботи” (Соломаха, 2020: 124).

А. Черненко звертає увагу на те, що з використанням засобів цифрових технологій заняття більш наочні та цікаві; підвищується інтенсивність навчального процесу; з'являється миттєвий зворотній зв'язок; формується стійка мотивація до пізнавальної діяльності; активізуються розумові здібності; відбувається залучення до роботи пасивних студентів; формуються вміння і навички для забезпечення інформаційно-цифрової компетентності; формується елементи абстрактного та логічного мислення; сприяє індивідуалізації та інтенсифікації навчання; привчає студентів до самостійної роботи з цифровими ресурсами і засобами та інше (Черненко, 2019: 197).

І. Колесникова виокремлює наступні позитивні моменти: – використання сучасних ІТ-технологій, комп'ютерно-інформаційних систем забезпечення освітнього процесу, численних Інтернет-ресурсів та освітніх інформаційних цифрових платформ

обумовлюють формування більш економічного та раціонального мислення здобувачів освіти (так званого алгоритмічного), розвивають логічні здібності, вміння планувати власну діяльність, здійснювати контроль і самоконтроль, моделювати різноманітні явища та процеси. Тому таке навчання сприятиме формуванню загальної інформаційної культури мислення особистості; – формування активної життєвої позиції особистості, залучення її до системи суспільних відносин; – широкий доступ до різноманітних інформаційно-пошукових систем, що сприяє розвитку активності, самостійності, ініціативності, творчих здібностей особистості (Колеснікова, 2021: 143).

На нашу думку, до ключових аспектів, що сприяють успішному навчанню здобувачів освіти в технологічному середовищі, потрібно віднести:

- підтримка закладу освіти щодо використання технологій для задоволення потреб в середовищі вивчення мови (наприклад, вимоги до програмного та апаратного забезпечення, високошвидкісний Інтернет);

- спеціальні інструкції та вказівки, що забезпечать безперервне опанування мови;

- автентичні цифрові можливості для мовної взаємодії між бажаними вивчати мову.

Однак, не варто забувати і про негативні сторони діджиталізації у процесі навчання іноземні мові. Зокрема, це надання великого обсягу автентичної інформації; це вплив одночасно на всі канали сприйняття за рахунок використання мультимедійних технологій (текст, графіка, звук, мультиплікація, відео); адаптивність; нелінійність надання інформації; висока включеність в навчальний процес (Соломаха, 2020: 124).

Надмірне використання цифрових засобів може призвести таких ризиків як психологічних (втрата базових когнітивних компетенцій), соціальних (посилення соціальної атомізації, відчуження як всередині студентської спільноти, так і між студентами та викладачами), а також ризиків для здоров'я (порушення зору, розвиток гіподинамії, депресивні стани), ризиків екзистенційно-етичного порядку (віртуалізація життя, розвиток цифрової залежності) та інформаційних ризиків (порушення приватності, ігнорування авторських прав, цифрова нерівність, кібер шахрайство).

Наш досвід свідчить, що вивчення іноземної мови за допомогою засобів діджиталізації скоро-

вує до опанування так званої цифрової мови. Цифрова/віртуальна універсальна мова відноситься до мови, яка є ефективною для взаємодії людей у віртуальному світі, а також мови, яка є легкою та ефективною для спілкування між людиною та роботом. Ця мова може деконструювати та поєднувати сутності багатьох людських мов (Wang & Winstead, 2016).

Нова грамотність передбачає володіння комп'ютерною мовою, формування навичок роботи із цифровими носіями та навички створення інформації, редагування цифрових відео, 3D моделювання, анімації та інше. Тому і не дивно, що низький рівень опанування цифрової мови прямо впливає на активне використання цифрових технологій у процесі вивчення іноземної мови.

Отже, стає очевидним, мовна освіта в епоху цифрових технологій відображає зміну парадигми, коли здобувачі отримують інструменти, щоб стати творцями, які передбачають проблеми майбутнього та реалізують своє бачення через практику. Цифровий доступ дозволяє цим творчим провидцям створити нові знання для ефектної взаємодії у майбутньому.

Висновки. Цифрова ера не означає, що традиційні підходи не використовуються або навіть не приносять користі. Це епоха, в якій традиційна та цифрова культури співіснують. Електронні комунікаційні пристрої, такі як комп'ютери, ноутбуки, мобільні телефони, Інтернет, відео- та аудіоконференції, відеотелефонія, веб-трансляції та чати, стали невід'ємною частиною в усіх сферах життя людини. Не залишилася осторонь і освіта. Процес навчання за допомогою електронних технологій суттєво розширює можливості вивчення мови. Так, інноваційні цифрові пристрої та платформи покращують викладання та вивчення іноземних мов, а також створюють нові простори всередині та за межами аудиторії. Автентичний мовний обмін став доступним через сучасні цифрові носії та пристрої, які надають вікна у віртуальні сфери, що об'єднує студентів з усього світу. Технології мають стати інструментом для вдосконалення, а не засобом для забезпечення навчального процесу. Перспектива подальших досліджень передбачає аналіз інтерактивних платформ з вивчення іноземних мов, що можуть використовуватися на заняттях у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колеснікова І. Цифрові технології в освітній діяльності закладу післядипломної педагогічної освіти: перспективи та виклики. *Нові технології навчання*. 2021. № 95. С. 141–147.

2. Соломаха А. В. застосування цифрових технологій для формування іншомовної граматичної компетенції у процесі раннього навчання іноземних мов (на прикладі німецької мови). *Open educational e-environment of modern University*, 8 (2020). С. 121–135.
3. Черненко А. В. Цифрові технології у процесі навчання майбутніх учителів іноземних мов. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2019. Вип. 61. С. 193–200.
4. Bilbatua L., Herrero de Haro, A. Teachers' attitudes towards computer-assisted language learning in Australia and Spain. *Círculo De Lingüística Aplicada a La Comunicación*, 2014. 57(57), 3–44.
5. Gee J. P., Hayes R. Language and learning in the digital age. London: Routledge, 2011. 168 p.
6. Gilster P. Digital literacy. New York: Wiley, 1998. 276 p.
7. Hubbard P. Computer Assisted Language Learning: Vol. 1–4. (Critical Concepts in Linguistics Series). London, UK: Routledge, 2009.
8. Jones-Kavalier B. R., Flannigan S. L. Connecting the digital dots: Literacy of the 21st Century. *Educause Quarterly*. 2006. Vol. 29, 2. P. 8–10. URL: <https://er.educause.edu/media/files/articles/2006/4/eqm0621.pdf?la=en&hash=072FD518E173153E68975F73DA646847D9736291>
9. Mackness J., Mak S., Williams R. The ideals and reality of participating in a MOOC. In L. Dirckinck-Holmfeld, V. Hodgson, C. Jones, M. De Laat, D. McConnell, & T. Ryberg (Eds.), *Proceedings of the 7th International Conference on Networked Learning*. 2010. Lancaster, UK: University of Lancaster Press. Pp. 266–275.
10. McAuley A., Stewart B., Siemens G., Cormier, D. (). The MOOC model for digital practice. 2010. URL: http://www.davecormier.com/edblog/wp-content/uploads/MOOC_Final.pdf
11. Wang C., Winstead L. Foreign Language Education in the Digital Age. 2016. Publisher: IGI Global. URL: https://www.researchgate.net/publication/305961374_Foreign_Language_Education_in_the_Digital_Age

REFERENCES

1. Kolesnikova, I. (2021). Tsyfrovі tekhnolohii v osvītnii diālnoṣti zakladu pīslīadyplomnoi pedahohichnoi osvīty: perspektyvy ta vyklyky [Digital technologies in the educational activities of the institution of postgraduate pedagogical education: prospects and challenges]. *Novi tekhnolohii navchannia*. 2021. № 95. 141–147 [in Ukrainian].
2. Solomakha, A. V. (2020). Zastosuvannia tsyfrovyykh tekhnolohii dlīa formuvannia inshomovnoi hramatychnoi kompetensii u protsesi rannoho navchannia inozemnykh mov (na prykladi nimetskoi movy) [The use of digital technologies for the formation of foreign language grammatical competence in the process of early learning of foreign languages (on the example of the German language)]. *Open educational e-environment of modern University*, 8. 121–135 [in Ukrainian].
3. Chernenko, A. V. (2019). Tsyfrovі tekhnolohii u protsesi navchannia maibutnykh uchyteliv inozemnykh mov [Digital technologies in the process of training future teachers of foreign languages]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohika ta psykholohiia»*. Vyp. 61. 193–200 [in Ukrainian].
4. Bilbatua, L. & Herrero de Haro, A. (2014). Teachers' attitudes towards computer-assisted language learning in Australia and Spain. *Círculo De Lingüística Aplicada a La Comunicación*, 57(57), 3–44 [in English].
5. Gee, J. P. & Hayes R. (2011). Language and learning in the digital age. London: Routledge. 168 p. [in English].
6. Gilster, P. (1998). Digital literacy. New York: Wiley. 276 p. [in English].
7. Hubbard, P. (Ed.). (2009). Computer Assisted Language Learning: Vol. 1–4. (Critical Concepts in Linguistics Series). London, UK: Routledge [in English].
8. Jones-Kavalier, B. R. & Flannigan, S. L. (2006). Connecting the digital dots: Literacy of the 21st Century. *Educause Quarterly*. Vol. 29, 2. P. 8–10. URL: <https://er.educause.edu/media/files/articles/2006/4/eqm0621.pdf?la=en&hash=072FD518E173153E68975F73DA646847D9736291> [in English].
9. Mackness, J., Mak, S., & Williams, R. (2010). The ideals and reality of participating in a MOOC. In L. Dirckinck-Holmfeld, V. Hodgson, C. Jones, M. De Laat, D. McConnell, & T. Ryberg (Eds.), *Proceedings of the 7th International Conference on Networked Learning* (pp. 266–275). Lancaster, UK: University of Lancaster Press [in English].
10. McAuley, A., Stewart, B., Siemens, G., & Cormier, D. (2010). The MOOC model for digital practice. Retrieved from http://www.davecormier.com/edblog/wp-content/uploads/MOOC_Final.pdf [in English].
11. Wang, C. & Winstead, L. (2016). Foreign Language Education in the Digital Age. Publisher: IGI Global. URL: https://www.researchgate.net/publication/305961374_Foreign_Language_Education_in_the_Digital_Age [in English].

УДК 378.018:373.011.3-051:7]:378.018.43:001.895(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-40>

Ольга КОЗІЙ,
orcid.org/0000-0002-3225-991X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музикознавства та вокально-хорового мистецтва
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) olgakozii19@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДТРИМКИ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ АРТИСТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (ХОРОВЕ ДИРИГУВАННЯ)

Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – пошуку інструментів забезпечення якості надання освітніх послуг здобувачам освіти мистецьких спеціальностей в умовах дистанційного навчання. Сучасна мистецька освіта потребує впровадження інноваційних методів для забезпечення якості підготовки фахівців нової генерації.

Зокрема, у статті охарактеризовано та проаналізовано сучасні інноваційні методи підтримки процесів розвитку артистизму здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей в умовах дистанційного навчання під час вивчення предмету «Хорове диригування» та їх значення у формуванні артистизму, як необхідної складової професійної компетенції майбутніх учителів музичного мистецтва. Детально розглядаються складові артистизму диригента та на основі цих складових запропоновані інноваційні методи його розвитку під час роботи над художнім образом у класі «Хорового диригування». Артистизм розглядається як компонент готовності до практичної роботи з хором. Мета статті полягає у пошуку інноваційних методів та засобів розвитку артистизму, висвітленні практичних аспектів розвитку артистизму здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. Зокрема, вказано, що використання ілюстративного, репродуктивного, порівняльного, аналітичного, пошукового, дискусійного методів в класі диригування дає змогу розвивати конструктивно-критичне мислення, артистичні здібності, власний творчий почерк студента і пошук власного стилю диригентського виконання.

Автор зазначає, що в професійній підготовці майбутнього вчителя мистецьких дисциплін артистизм є невід'ємною складовою професійної компетентності. Впроваджуючи інноваційні методи до навчально-виховного процесу необхідно стимулювати здобувачів освіти до ефективної самостійної роботи, яка удосконалює знання, уміння й навички, знаходити методи заохочення для професійного зростання майбутнього вчителя мистецьких дисциплін.

Ключові слова: артистизм, міміка, інноваційні методи, дистанційне навчання, здобувачі вищої освіти, хорове диригування.

Olga KOZII,
orcid.org/0000-0002-3225-991X
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Musicology and Vocal and Choral Arts
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) olgakozii19@gmail.com

INNOVATIVE METHODS OF SUPPORTING THE PROCESSES OF ARTISTIC DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION ACQUISITIONERS OF ART SPECIALTIES IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION (CHORAL CONDUCTING)

The article is devoted to the urgent problem of today – the search for tools to ensure the quality of the provision of educational services to students of art specialties in the conditions of distance learning. Modern art education requires the introduction of innovative methods to ensure the quality of training of the new generation of specialists.

In particular, the article characterizes and analyzes modern innovative methods of supporting the processes of artistry development of students of higher education in art specialties in the conditions of distance learning during the study of the subject “Choir Conducting” and their importance in the formation of artistry, as a necessary component of the professional competence of future music teachers. The components of the conductor’s artistry are considered in detail and, based on these components, innovative methods of its development during work on an artistic image in the class of “Choral Conducting” are proposed. Artistry is considered as a component of readiness for practical work with the choir. The purpose of the article is to find innovative methods and means of developing artistry, to highlight the practical aspects

of developing the artistry of students of higher education in the conditions of distance learning. In particular, it is indicated that the use of illustrative, reproductive, comparative, analytical, search, and discussion methods in the conducting class makes it possible to develop constructive and critical thinking, artistic abilities, the student's own creative path and the search for his own style of conducting performance.

The author notes that artistry is an integral component of professional competence in the professional training of a future art teacher. By introducing innovative methods to the educational process, it is necessary to stimulate education seekers to effective independent work that improves knowledge, abilities and skills, to find methods of encouragement for the professional growth of the future teacher of art disciplines.

Key words: *artistry, mimicry, innovative methods, distance learning, students of higher education, choral conducting.*

Постановка проблеми. Інтенсивне реформування та курс України на євроінтеграцію ставлять нові задачі перед мистецькою освітою, не зважаючи на війну. Саме тому, сучасний освітньо-педагогічний процес в Україні неможливий без застосування інформаційно-комунікаційних технологій, особливо під час дистанційного навчання. З метою створення комфортного освітнього середовища, успішної реалізації освітніх програм, планування та проведення освітнього процесу, пошуку інноваційних моделей навчання, що виходять за рамки традиційної організації освітнього середовища (проектна діяльність, веб-квести, тренінги, воркшопи, музично-педагогічні кейси, мистецькі конкурси тощо) сучасна система освіти та науково-педагогічні працівники знаходяться у постійному пошуку новітніх прийомів та методів педагогічних технологій, що допомагають оволодіти сучасними техніками і прийомами стабілізації емоційного стану здобувачів освіти та забезпечення якості засвоєння практичних знань освітніх компонентів, оволодіння загальними та спеціальними компетенціями відповідно до Стандартів вищої освіти.

В умовах повномасштабної війни, міграційної, економічної, енергетичної ситуацій в країні інформаційні технології стають базою сучасної мистецької освіти, яка гарантує необхідний рівень якості, варіативності, диференціації та індивідуалізації освітнього процесу. Використання комп'ютерних технологій в мистецькій освіті відкривають безпрецедентні можливості, розширюють межі творчості, креативної діяльності, сприяють виникненню нових видів мистецтва, забезпечують можливості для освіти та самоосвіти. Сучасна мистецька освіта на всіх рівнях вимагає впровадження інноваційних методів для забезпечення якості підготовки висококваліфікованих фахівців нової генерації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливої уваги заслуговують праці науковців: В. Бикова, З. Дубового, Л. Масол, Г. Падалки, О. Олексюк, Т. Турчина та ін., які спрямовані на впровадження інноваційних педагогічних технологій та виявлення їх цінності на заняттях

музичного мистецтва. До проблем пошуку інновацій при вивченні диригентсько-хорових дисциплін у ЗВО звертались педагоги-практики: Т. Бондарь, С. Горбенко, Н. Гребенюк, Ю. Іванова, Є. Карпенко, Л. Качуринець, А. Козир, С. Клубкова, А. Мартинюк, Л. Теряєва, Л. Шумська та ін. Питання формування артистизму як необхідної якості диригента висвітлені в роботах видатних практиків: С. Казачкова, І. Мусіна, П. Муравського, К. Ольхова, С. Турчака та ін. Л. Мержева досліджувала проблему формування артистизму як особистісного виміру музично-педагогічного професіоналізму майбутніх педагогів-музикантів в умовах здобуття професійної підготовки. Т. Шуть у своєму дослідженні приділяла увагу сучасному підходу до формування педагогічного артистизму здобувачів освіти на заняттях з «Хорового класу».

Нині проблема розвитку артистизму здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання на заняттях з «Хорового диригування» не знайшла належного висвітлення у науково-методичних матеріалах, що і визначило тему нашого дослідження.

Мета статті полягає у пошуку інноваційних методів, засобів та висвітленні практичних аспектів розвитку артистизму здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання під час вивчення предмету «Хорове диригування».

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему розвитку артистизму здобувачів вищої освіти, нашу увагу привернула стаття С. Клубкової, де авторка детально розглядає дефініцію «артистизм» з точки зору філософії, психології, педагогіки, театрального та музичного мистецтва: «артистизм учителя музичного мистецтва проявляється у творчій діяльності й характеризує його професіоналізм і майстерність, служить показником ефективності та фахової зрілості в хормейстерській роботі» (Актуальні питання, 2019: 183). В своїй статті авторка трактує артистизм як складну систему якостей особистості, що включає уміння, навички, спеціальні здібності перевтілюватися в нові образи при високій професійній майстерності, сприяє вільному творчому самовираженню (Актуальні питання, 2019: 185).

На заняттях спеціального циклу підготовки вчителя музичного мистецтва використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій є цінним джерелом енциклопедичних та бібліографічних відомостей у процесі підготовки до лекційних та практичних занять, таких як методика музичного виховання, хорознавство, хорове аранжування, хорове диригування тощо. Базою для дистанційного навчання є сучасні інформаційні технології та засоби комунікації – сервіси, програми, додатки, платформи, служби мережі Інтернет (Zoom, Google Meet, Skype, Viber, Telegram, Moodle, електронна пошта, електронні бібліотеки тощо) (Кушнір та ін., 2021: 5).

Дистанційне навчання, З. Дубовий, трактує як сукупність сучасних інноваційних педагогічних та інформаційних технологій (зокрема, мультимедійних, мережевих, музично-комп'ютерних, технологій електронного, комбінованого й змішаного навчання), що забезпечують передачу інформації в інтерактивному режимі від тих, хто навчає, до тих, хто навчається (Дубовий, 2019: 200). Дистанційне навчання відбувається у синхронному, асинхронному та змішаному форматах.

У підготовці здобувачів вищої освіти мистецьких спеціальностей невід'ємною складовою успішної реалізації освітньої програми є використання довідників, що містять звукові файли, які дозволяють прослуховувати та аналізувати хорові твори, що вивчаються на заняттях з хорового аранжування та програм, що дозволяють створювати та редагувати файли з нотним текстом, готувати до друку хоровий твір а cappella або із супроводом фортепіано, партитуру для вокального чи інструментального ансамблю будь-якого складу. Використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у поєднанні з відеоапаратурою є одним із елементів ефективної підготовки до занять з «Хорового диригування».

Слід зауважити, що традиційно перші заняття у класі хорового диригування відбуваються у вигляді евристичної бесіди, яка зосереджена на питаннях історії диригування, роз'ясненні значення мануальної техніки, міміки та розвитку особистісно-вольової сфери, а також ролі такого важливого компоненту як артистизм для професійного розвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва. Під час занять багато часу приділяється розвитку диригентської техніки та звільненню диригентського апарату від м'язової напруги. Значна роль відводиться самостійній роботі здобувачів вищої освіти на виконання вправ для розвитку диригентської техніки. Інколи, недостатня увага при самостійній роботі над тренуванням м'язової

пам'яті, концентрації та розвитку координації рук, осмисленого використання диригентського апарату призводить до примітивного виконання творів (тактування).

У проблемах пошуку методів розвитку артистизму та передачі емоцій корисно аналізувати їх виявлення в інших видах мистецтва, чи то живописі, чи скульптурі, де художник використовуючи специфічні засоби зображення передає емоції у поставі, виразі обличчя та рухах. При постанові хореографічних композицій поєднується багато складових для відображення певного образу – це і костюми, і музика, і світло, а також невід'ємною складовою є техніка та емоційність виконання артистами танцю.

Науковиця Ю. Іванова зазначила, що значну роль у яскравості передачі образу в акторському мистецтві відіграють рухи тіла та міміки, а стосовно диригентів висловила таку думку: «наявність артистизму – одна з найголовніших якостей професійної підготовки фахівця хорової справи, а застосування методів та принципів розвитку артистизму в процесі підготовки хормейстера відіграє провідну роль» (Культура України, 2018: 130).

На заняттях з «Хорового диригування» має панувати творча атмосфера, яка спонукає до пошуку креативного волевиявлення та результативного засвоєння теоретичних і практичних знань. Для глибшого сприйняття хорового твору необхідно розвивати у здобувача вищої освіти музичну уяву, образно-інтонаційне мислення, інтелект, творчу фантазію, технологію виконавського процесу через удосконалення техніки диригування, підпорядкованої образному змісту. Детальний аналіз і глибинне дослідження історії написання літературного тексту та музичного матеріалу допомагає визначити стильові особливості виконання та образного змісту твору.

Складний процес передачі образного змісту твору диригентом до виконавців, а від виконавців – слухачам і глядачам, залежить від артистизму як диригента так і співаків, а артистизм без відтворення яскравих емоцій неможливий. Для передачі емоцій важлива виразна міміка, володіння поглядом, м'язами обличчя. Міміку диригента і виразність диригентського жесту можна віднести до найважливіших диригентських засобів тому, кропітка робота над опануванням виразної, рухливої міміки проводиться як на заняттях, так і при самостійній роботі здобувача вищої освіти. Безліч корисних вправ для розвитку міміки можна знайти в підручниках з театральної педагогіки. Робота над правильною і розбірливою артикуляцією допомагає активізувати певні м'язи обличчя.

Мелодекламація віршів дозволяє прискорити результат виразності та емоційності вимови. При групових дистанційних заняттях диригентів-початківців кожен здобувач освіти беззвучно артикулює текст свого твору, а іншим учасникам освітнього процесу необхідно відтворити текст «по губах», що спонукає до більш виразного, емоційного артикулювання та підключення міміки. Ця форма роботи розвиває міміку, артистизм, емоційність та комунікативність.

Артистизм та жести – інструмент реалізації творчих ідей диригента. Американський психолог Т. Шибутані стверджує, що «міміці і жестикуляції не вчать так, як правильній вимові слів. Це швидше інтуїтивний процес, який виражає індивідуальність психіки кожної людини». З цією думкою можна посперечатися, тому що під час кропіткої регулярної роботи пропрацьовується і вимова та жести, які відшліфовуються і стають досконалими, емоційно-виразними. Жоден погляд та жест диригента не може бути випадковим і неосмисленим.

Виконуючи вправи для активізації міміки одночасно відпрацьовуються й інші засоби невербального спілкування диригента (постава, жест, рухи корпусу). Можна запропонувати диригенту спробувати керувати хором майже не використовуючи руки, а задіювати тільки погляд, легкі рухи корпусу і голови, що спонукатиме диригента до виявлення емоцій, енергетичного посилення, артистизму, виразності міміки.

Знання викладачем мистецьких дисциплін специфіки психічних процесів дозволяє йому краще зрозуміти психологічні механізми художньо-творчої діяльності та впливу мистецтва на особистість вихованців (Зязюн та ін., 2013: 71).

Розвиваючи диригентську техніку, свободу диригентського апарату, інформаційність та мінімалізм диригентського жесту, виразність міміки й артистизм варто звернути увагу також і на розвиток здатності чути уявний хор, що дозволить у подальшому майстерно керувати хором колективом. Хор завжди має відчувати в диригентському жесті наміри і задум, емоційну волю керівника. Під час початкової роботи над хором жести диригента дещо збільшені, надмірні, таким чином диригент намагається прости мулювати емоційність виконання, тоді як співаки слідкують за нотним текстом. Диригент одночасно повинен чітко керувати технічним виконанням твору та викликати потрібні емоції у співаків, уловити їх відгук на свій жест і контролювати якість виконання. Таким чином розвиваються нові виконавські навички, які доводяться до авто-

матизму і диригент оволодіває здатністю усвідомлено управляти хором колективом і передавати задум композитора.

У процесі звукового втілення музичного твору диригентом, К. Ольхов виділяє чотири основні стадії: моделювання, інформування, контролювання та коригування. На першій стадії диригенту необхідно досконало вивчити партитуру, уявити її звучання в хорі, проаналізувати складності виконання та презентувати уявну модель виконавцям. Інформування полягає в особливості переконання виконати твір саме так, як уявляє собі диригент, співпрацюючи з виконавцями. На третій стадії диригент співставляє звучання уявної моделі з реальним звучанням, тому контролювання поступово переходить в коригування. Під час цієї стадії відбувається творче становлення як диригента так і колективу (Ольхов, 1979: 17-18).

Маючи гарний музичний потенціал та розуміючи всі тонкощі художнього образу твору, диригент не може його передати хором колективу тільки за допомогою жестів, які не доповнені виразним поглядом та мімікою. Реалізація виконавської інтерпретації, артистизм диригента безпосередньо залежать від його енергетики. Енергетика для диригента – це вміння впливати на хор, передавати йому власний емоційний стан та привертати увагу не тільки колективу виконавців, а й слухачів. Сильна енергетика заохочує та викликає співпереживання. Якщо енергетика диригента слабка, то його виконання, залишить глядачів байдужими (Культура України, 2022: 134).

Під час дистанційного навчання використання ілюстративного, репродуктивного, порівняльного, аналітичного, пошукового, дискусійного методів в роботі над хором творами дають змогу розвивати власний творчий стиль диригентського виконання (метод моделювання).

Найчастіше під час групових занять використовується метод дискусії, який дає змогу переглянути виконання одного і того ж хором твору студентами класу у відеозаписах та надає можливість проаналізувати засоби виразності, артистизм, техніку диригування своїх опонентів. Здобувачі освіти приймають участь у обговоренні та вирішенні поставлених завдань та цілей заняття. Технологія проблемного навчання формує тісний взаємозв'язок між хором твором, який вивчається і різними засобами музично-виконавської виразності та різними видами художньої культури.

«Завдяки новітнім онлайн платформам та сервісам відвідувати тренінги, майстер-класи, вебінари стало можливо кожному здобувачу освіти,

де можна отримати нові знання та досвід з певної проблематики. Участь у творчих проектах спрямовує навчання на усвідомлене засвоєння набутого ними досвіду, залучає їх до творчої діяльності, сприяє професійному становленню майбутніх педагогів, що розкриває дидактичний потенціал творчих проектів та дозволяє використовувати їх як комплексний засіб формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва» (Естетичні засади, 2020: 178).

Дослідження інноваційних принципів навчання студентів з диригентсько-хорової підготовки у своїй статті висвітлила Л. Теряєва. Авторка пропонує на заняттях з диригування використовувати такі принципи для інтенсифікації навчального процесу: принцип індивідуалізації, національної ідентичності, наукового пізнання, інтерактивного навчання інноваційної наочності, креативного розвитку, підвищення рівня інноваційності, міждисциплінарних зав'язків, оптимізації навчального процесу (Музичне мистецтво, 2016: 120). На нашу думку, використання означених принципів

доречні і для розвитку артистизму в класі «Хорошого диригування».

Висновки. Отже, характеризуючи особливості розвитку артистизму в класі «Хорошого диригування» ми дійшли висновку у доцільності застосування інноваційних методів, які сприяють розвитку артистизму, особливо під час дистанційної форми навчання. Впроваджуючи інноваційні методи до навчально-виховного процесу підготовки вчителя музичного мистецтва при дистанційній формі навчання потрібно використовувати особистісно зорієнтований підхід: стимулювати здобувачів освіти до ефективної самостійної роботи, яка удосконалює знання, уміння й навички; спонукати до самоосвіти, творчого розвитку; знаходити методи заохочення для професійного зростання майбутнього фахівця.

З'ясовано, що сформованість артистизму належить до професійної компетентності майбутнього вчителя мистецтва і наші подальші наукові розвідки будуть вивчати питання, пов'язані з удосконаленням та реформуванням мистецької освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубовий З. С. Формування самостійності майбутніх вчителів музики у процесі дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Кривий Ріг, 2019. 260 с.
2. Іванова Ю. М. Артистизм у контексті фахової підготовки студента-хормейстера. *Культура України* : зб. наук. пр. / М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. Шейка. Харків : ХДАК, 2022. Вип. 61. С. 128–137.
3. Карпенко Є., Крамська С. Вивчення хорового диригування в умовах дистанційної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 1 (105). С. 402–414.
4. Козій О. М. Творчі проекти як засіб формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Умань, 9–10 квіт. 2020 р. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т мистецтв. Умань : Візаві, 2020. С. 176–180.
5. Клубкова С. А. Артистизм майбутнього вчителя музичного мистецтва як компонент готовності до хормейстерської діяльності. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2019. Вип. 1–2 (13–14), С. 184–185.
6. Кушнір К., Кравченко І, Щербаківа Л. Дистанційна форма навчання студентів ЗВО в сучасних умовах мистецької освіти в період пандемії. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society. Pedagogy*. 2021. С. 3–8.
7. Ольхов К. А. Вопросы теории дирижерской техники и обучения хоровых дирижеров. Ленинград : Музыка, 1979. 200 с.
8. Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності : навч.-метод. посіб. / за наук. ред., передм. і післямова О. М. Отич. Бердянськ : Бердянський держ. пед. ун-т, 2013. 340 с.
9. Теряєва Л. А. Інноваційні принципи навчання у формуванні методичної компетентності майбутніх учителів музики на заняттях з хорового диригування. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі*. Київ.: Київський пед. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. № 1. С. 117–122.

REFERENCES

1. Dubovyi, Z. S. (2019). *Formuvannia samostiinosti maibutnikh vchyteliv muzyky u protsesi dystantsiinoho navchannia [Formation of independence of future music teachers in the distance learning process]* (Candidate's thesis). Kryvyi Rih [in Ukrainian].
2. Ivanova, Yu. M. (2022). Artystyzm u konteksti fakhovoi pidhotovky studenta-khormeistera [Artistry in the context of professional training of a choirmaster student]. *Kultura Ukrainy*, 61, 128–137 [in Ukrainian].
3. Karpenko, Ye. & Kramska, S. (2021). Vyvchennia khorovoho dyryhuvannia v umovakh dystantsiinoi osvity [Studying choral conducting in the conditions of distance education]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 1(105), 402–414 [in Ukrainian].
4. Kozii, O. M. (2020). Tvorchi proieky yak zasib formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Creative projects as a means of forming the professional competence of future music teachers]. *Estetychni zasady rozvytku pedahohichnoi maisternosti vykladachiv mystetskykh dystsypli*, materialy III Mizhnar. nauk.-

prakt. konf. [Aesthetic principles of the development of pedagogical skills of art teachers, Proceedings of the 3rd International Conference], (pp. 176–180) Uman: Vizavi [in Ukrainian].

5. Klubkova, S. A. (2019). Artystyzm maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva yak komponent hotovnosti do khormeisterstskoi diialnosti [Artistry of the future music teacher as a component of readiness for choirmaster activity. Current]. *Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia*, 1–2 (13–14), 184–185. [in Ukrainian].

6. Kushnir, K., Kravchenko, I & Shcherbakova, L. (2021). Dystantsiina forma navchannia studentiv ZVO v suchasnykh umovakh mystetskoï osvity v period pandemii [Distance education of students of higher education institutions in modern conditions of art education during the pandemic]. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society. Pedagogy*, (pp. 3–8). [in Ukrainian].

7. Ol'hov, K. A. (1979). *Voprosy teorii dirizherskoï tehniki i obuchenija horovykh dirizherov [Questions of the theory of conducting technique and the training of choral conductors]*. Leningrad: Muzyka [in Russian].

8. Otych, O. M. (Eds.). (2013). *Uchytel mystetskykh dystsyplin u dyskursi pedahohichnoi maïsternosti [The teacher of artistic disciplines in the discourse of pedagogical mastery]*. Berdiansk: Berdianskyi derzh. ped. un-t [in Ukrainian].

9. Teriaieva, L. A. (2016). Innovatsiini pryntsyipy navchannia u formuvanni metodychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzyky na zaniattiakh z khorovoho dyryhuvannia [Innovative teaching principles in the formation of methodological competence of future music teachers in choral conducting classes]. *Muzychne mystetstvo v osvitolohichnomu dyskursi*, 1, 117–122. [in Ukrainian].

Людмила КОЛБІНА,

orcid.org/0000-0001-6249-9546

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) Kolbina.ludmila79@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Стаття присвячена актуальній проблемі формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів. Мета статті полягає у вивченні й обґрунтуванні методики формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів. Обумовлено важливість процесу формування соціально-правової компетентності у фахівців спеціальної освіти в умовах сучасної політичної та соціально-економічної ситуації нашої країни, великою кількістю дітей з особливими освітніми потребами, які потребують не тільки логопедичної, соціально-психологічної допомоги, але і соціально-правової підтримки, допомоги та захисту задля вирішення існуючих проблем та покращення загального рівня їхнього життя. Уточнено сутність понять, які відносяться до даного дослідження. Розкриті особливості змісту поняття «соціально-правова компетентність» та розуміння специфіки її формування. Визначено, що процес формування професійної компетентності майбутніх спеціальних педагогів, будується на системі отриманих знань, умінь, особистих якостей, а також набутому досвіді, результатом якого є готовність до професійної діяльності з високим рівнем результативності. Вказано, що соціально-правова компетентність фахівців спеціальної освіти – це особистісна характеристика, яка поєднує в собі комплекс соціально-правових знань, умінь, навичок та якостей, які виражаються активною позицією в правовому просторі та забезпечують успішність здійснення охоронно-захисної, попереджувально-профілактичної та посередницької функцій у процесі виконання професійних завдань. Доведено, що соціальна компетентність та правова обізнаність є важливою умовою професійного росту спеціальних педагогів, яка дозволить їм у першу чергу у засвоєні теоретичних знань для самостійного вирішення поставлених завдань, а головне, бути мобільним у мінливих умовах сучасного суспільства. На основі систематизації та аналізу науково-методичної літератури з метою визначення рівня сформованості соціально-правової компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти було розроблено модель формування соціально-правової компетентності та етапи її реалізації.

Ключові слова: *майбутні спеціальні педагоги, компетентність, соціальна компетентність, правова компетентність, соціально-правова компетентність.*

Lyudmila KOLBINA,

orcid.org/0000-0001-6249-9546

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies in Primary Education

State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky"

(Odesa, Ukraine) Kolbina.ludmila79@gmail.com

FORMING SOCIAL AND LEGAL COMPETENCE IN FUTURE SPECIAL EDUCATORS

The article is devoted to the urgent problem of the formation of socio-legal competence in future special educators. The aim of the article is to study and substantiate the methodology of forming socio-legal competence in future special teachers. The author justifies the importance of the process of socio-legal competence formation in special education specialists in the conditions of the modern political and socio-economic situation of our country, a large number of children with special educational needs, who need not only speech therapy or socio-psychological assistance, but also socio-legal support, assistance and protection to solve existing problems and improve their general standard of living. The essence of the concepts related to this research is specified. The peculiarities of the content of "social and legal competence" and the understanding of the specifics of its formation are revealed. It is determined that the process of forming the professional competence of future special teachers is based on the system of acquired knowledge, skills, personal qualities, as well as acquired experience, the result of which is readiness for professional activity with a high level of effectiveness. It is indicated that the socio-legal competence of special education specialists is a personal characteristic

that combines a complex of socio-legal knowledge, abilities, skills and qualities expressed by an active position in the legal space and ensuring the successful implementation of protective, preventive, mediating functions in the process of performing professional tasks. It was proven that social competence and legal awareness are an important condition for the professional growth of special educators, which will allow them, first of all, to acquire theoretical knowledge to independently solve the assigned tasks, and most importantly, to be mobile in the changing conditions of modern society. Based on the systematization and analysis of the scientific and methodological literature aimed at determining the level of the socio-legal competence formation in future specialists of special education, a model of the formation of the socio-legal competence and the stages of its implementation are developed.

Key words: *future special educators, competence, social competence, legal competence, socio-legal competence.*

Постановка проблеми. Аналізуючи становище сучасного українського суспільства можна помітити, що на тлі змін в державі відбуваються зміни, які впливають на рівень життя його громадян. В усі часи є гострим питання соціально-правових проблем, що актуалізує необхідність підготовки компетентних фахівців, які зможуть надавати допомогу у вирішенні проблем даного напрямку.

Важливість процесу формування соціально-правової компетентності у фахівців спеціальної освіти в умовах сучасної політичної та соціально-економічної ситуації нашої країни обумовлено великою кількістю дітей з особливими освітніми потребами, які потребують не тільки логопедичної, соціально-психологічної допомоги, але і соціально-правової підтримки, допомоги та захисту задля вирішення існуючих проблем та покращення загального рівня їхнього життя.

Соціальна компетентність та правова обізнаність є важливою умовою професійного росту, яка дозволяє фахівцям даної сфери у засвоєні теоретичних знань та вмінні їх самостійно застосовувати для вирішення поставлених задач, бути мобільним в мінливих умовах сучасного суспільства.

Враховуючи те, що сфери, напрями та функції діяльності спеціального педагога досить різноманітні, то під час професійної діяльності він може виконувати різні професійні ролі. Зокрема, у ролі помічника спеціальний педагог допомагає клієнтам розширити свою компетентність з різних питань; розвинути здатність знаходити оптимальне рішення у складній ситуації; активізувати свої внутрішні ресурси тощо.

Аналіз досліджень. Проблемою формування соціально-правової компетентності займається велика кількість науковців, про це свідчить ряд різнопланових праць, у яких висвітлюються різні аспекти соціально-правової компетентності, а саме: аналіз проблематики професійної компетентності соціальних працівників було висвітлено в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: Л. Анциферова, Ю. Варданян, П. Вейла, І. Клімкович, О. Маркова, Ф. Мерна та інших; проблеми формування правової сві-

домості, правової культури, питання правової освіти й виховання досліджували такі вчені, як: А. Алексєєв, А. Овчинніков, В. Оксамитний, М. Орзих, Т. Соловійова та інші; основні стадії, етапи процесу виховання правосвідомості висвітлені у наукових працях А. Капської, Л. Кузьменко, В. Оржеховської, Н. Ткачової та інших); проблеми формування соціальної компетентності стали предметом вивчення таких дослідників, як: Т. Алексєєнко, М. Докторович, А. Капської, С. Нікітіної, та інших; авторами наукових доробків щодо формування правової компетентності особистості стали: С. Воеводіна, С. Гурін, Я. Кічук, І. Огороднійчук, І. Смагін та інші; визначення поняття та ролі соціально-правової компетентності особистості висвітлили у своїх працях: Т. Волох, О. Мартинюк, А. Медведєв, І. Панькова, В. Симоненко, О. Соловійова та інші.

Мета статті вивчення й обґрунтування методики формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб розкрити особливості змісту поняття «соціально-правова компетентність» та розуміння специфіки її формування, необхідно теоретично обґрунтувати наступні поняття: «компетентність», «соціальна» і «правова» компетентності та «соціально-правова компетентність».

Поняття «компетентність» в словнику професійної освіти визначається, як «сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» (Гончаренко, 2000: 78).

Розширене визначення поняття «компетентність» дає Н. Брюханова, яка під компетентністю розуміє властивість професіонала, що вказує на його спроможність доцільно і ефективно діяти за певних обставин, тобто реалізовувати певні групи досвідних надбань стосовно тих чи інших напрямів чи етапів здійснення діяльності, зокрема професійної діяльності (Брюханова, 2007: 41). Згідно з науковими розвідками можна стверджувати, що поняття «компетентність» включає в себе ще такі складові, як: вміння критично оцінювати власний

досвід, творчо мислити, а також вміти достойно виходити з різних ситуацій, особливо непередбачуваних. За допомогою даного поняття, можна визначити рівень особистісного розвитку та професійної підготовки.

Важливим є те, що компетентність визначає якість і рівень професійної готовності до будь якої діяльності, це досить яскраво виражається і в характері праці, і в здатності в умовах різних труднощів знаходити раціональне рішення виниклої проблеми тощо. Адже, з набуттям компетентності, яка є сполученням із самоаналізом й самооцінкою особистості, виникає стимул професійного самовизначення.

Не менше важливим є дослідження Н. Болюбаш, авторка у своєму науковому доробку з даної проблеми, аналізує поняття «професійної компетентності», як «інтегральну характеристику особистості, що визначає здатність фахівця вирішувати професійні проблеми й типові професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, професійного й життєвого досвіду, цінностей та нахилів» (Болюбаш, 2009: 90).

У ході досліджень було визначено, що процес формування професійної компетентності майбутніх спеціальних педагогів, будується на системі отриманих знань, умінь, особистих якостях, а також набутому досвіді, результатом якого є готовність до професійної діяльності з високим рівнем результативності.

Особливу увагу доцільно приділити вивченню, узагальненню і систематизації поняття «соціальної компетентності», запропонованого І. Зарубінською, яка його визначає, як «складну, інтегративну характеристику, сукупність певних якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які дають їй можливість активно взаємодіяти із соціумом, налагоджувати контакти з різними групами й індивідами, брати участь у соціально значущих проєктах і продуктивно виконувати різні соціальні ролі» (Зарубінською, 2011: 92). Узагальнюючи підходи даного дослідження, ми вбачаємо важливість даного наукового доробку у тому, що у ньому досить чітко схарактеризовані здатності, які передбачаються за допомогою сформованості соціальної компетентності, які є необхідними на наш погляд для спеціальних педагогів, а саме для їх роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, такі як: продуктивна співпраця з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі та функції в колективі, проявляти ініціативу, підтриму-

вати та керувати власними взаєминами з іншими; застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; визначати цілі діяльності, планувати, розробляти; застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з дітьми з особливими потребами та родинами, які їх виховують; вміти прогнозувати виникнення проблемної ситуації та володіння конструктивними методами її попередження та подолання тощо.

У своїх наукових дослідженнях А. Якименко під поняттям «правової компетентності» як складової професійної компетентності, розуміє глибину і характер поінформованості працівника щодо правових засад професійної діяльності, а також його здатність до ефективної реалізації права в практичній діяльності. У вузькому сенсі правова компетентність включає знання, уміння, навички, а також способи їхньої реалізації в професійній діяльності, спілкуванні та саморозвитку особистості (Якименко, 2009). Тобто з відси слідує, що структура правової компетентності, складається зі: знань, умінь, навичок, мотивів, інтересів, набутого ціннісного досвіду, без яких неможлива подальша практична діяльність спеціальних педагогів.

Процес формування правової компетентності передбачає засвоєння майбутніми спеціальними педагогами не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та навичок професійних і особистісних якостей, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер, та передбачають пріоритетні завдання.

Провідне місце в даному дослідженні, посідає визначення «соціально-правова компетентність» за О. Ткачук. Вчений, розуміє його як: важливу інтегровану властивість особистості, основою якої є система знань, мотивів, умінь та навичок, виявом якої є – соціальна захищеність та активізація соціально-правового досвіду; ефективну взаємодію із соціальним середовищем на шляху до успішної правової соціалізації (Ткачук, 2010: 33). Адже процес формування, становлення та розвитку соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів й починається з моменту їхнього входження в соціальне середовище – навчання в закладі вищої освіти та триває протягом усього життя, а точніше, протягом професійної діяльності. При цьому, на різних життє-

вих етапах, домінування тої чи іншої компетентності, може відбуватися по-різному, в залежності від ситуації та поставленої перед собою мети.

Можна стверджувати, що для досягнення успішності у професійній діяльності фахівців спеціальної освіти, а саме в процесі здійснення соціально-правового захисту, важливим є високий рівень сформованості соціально-правової компетентності, яка буде спрямована, перш за все на захист прав та інтересів дітей з особливими освітніми потребами.

Підводячи підсумки проведених досліджень, стало зрозумілим, що соціально-правова компетентність фахівців спеціальної освіти – це особистісна характеристика, яка поєднує в собі комплекс соціально-правових знань, умінь, навичок та якостей, які виражаються активною позицією в правовому просторі та забезпечують успішність здійснення охоронно-захисної, попереджувально-профілактичної та посередницької функцій у процесі виконання професійних завдань.

Соціальна компетентність та правова обізнаність є важливою умовою професійного росту спеціальних педагогів, яка дозволить їм у першу чергу у засвоєні теоретичних знань для самостійного вирішення поставлених завдань, а головне, бути мобільним у мінливих умовах сучасного суспільства.

Під час аналізу науково-методичної літератури стосовно нашого дослідження, нам вдалося виокремити погляди деяких вчених щодо специфіки формування соціально-правової компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти.

У процесі аналізу наукових джерел, ми зупинилися на дослідженні особливостей системного підходу, який найбільше на наш погляд сприяє процесу формування соціально-правової компетентності майбутніх спеціальних педагогів в умовах університетської освіти.

Слушною є думка О. Лісовець, науковцем зазначено, що з позиції системного підходу, компетентність розглядається як системна сукупність соціально і професійно значимих властивостей, якостей особистості, які набуваються в освітньому процесі. На його думку, саме тому системний підхід в організації освітнього процесу дає змогу викладачеві вести викладання свого предмету в нерозривному зв'язку з іншими фаховими дисциплінами, чітко визначати пріоритетні напрямки викладання, структурувати навчальні завдання (Лісовець, 2018: 91). Аналізуючи даний підхід за О. Лісовець, можна стверджувати, що він (системний підхід) є необхідним саме для формування соціально-правової компетентності у майбутніх

спеціальних педагогів, хоча якщо бути більш точними то автор (О. Лісовець) у своєму науковому доробку, системний підхід розглядав у більшій мірі для соціальних педагогів/працівників, а не для спеціальних педагогів, загалом. Але, якщо проаналізувати різні джерела з приводу даного феномену, то вважаємо за необхідне уточнити, що за допомогою використання системного підходу в організації освітнього процесу щодо формування соціально-правової компетентності відбувається і формулювання мети; і виявлення рівня компетентності майбутніх спеціальних педагогів; і виявлення їхньої обізнаності; відбір змісту необхідного матеріалу, спочатку під час навчання у ЗВО, а вже далі під час своєї діяльності; розробка та реалізація конкретних технологій для організації освітнього процесу; проведення контрольних замірів, аналіз та оцінка результатів тощо.

Тобто, в даному випадку важливості набуває можливість навчання через практику, продуктивну роботу в малих групах, побудову індивідуальних навчальних траєкторій, використання міжпредметних зв'язків, розвиток самостійності студентів і особистої відповідальності за прийняття рішень. Саме на практиці студент в умовах закладу розвивається та самовдосконалює власні професійні навички (Лісовець, 2018).

На основі систематизації та аналізу наукової літератури з метою визначення рівня сформованості соціально-правової компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти було розроблено модель формування соціально-правової компетентності та етапи її реалізації:

1. Постановка цілей. Має на меті формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів. Передбачає виконання таких завдань:

- планування освітнього процесу з метою формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів;
- вироблення у студентів, майбутніх спеціальних педагогів стійкої думки щодо важливості соціально-правових знань, а також стимулювання зацікавленості до соціально-правової діяльності та розвитку соціально-правової компетентності;
- забезпечення комплексу необхідних знань, вироблення умінь та навичок, що слугуватиме основою формування соціально-правової компетентності, задля успішного виконання професійних функцій в процесі професійної діяльності.

2. Технологічне виконання. Характеризується змістом процесу формування соціально-правової компетентності майбутніх фахівців спеціальної освіти та виражається наступними складовими:

- когнітивно-рефлексивна складова;
- комунікативна складова;
- практично-діяльнісна.

3. Отримання результатів. Передбачає виявлення рівня сформованості соціально-правової компетентності у майбутніх фахівців спеціальної освіти.

Висновки. Отже, процес формування соціально-правової компетентності у майбутніх спеціальних педагогів, має мати цілеспрямований характер, та включати в себе: правову підготовку в межах навчальних дисциплін, дотримання прав у процесі життєдіяльності, формування чіткої соціально-правової позиції та досвіду, а також здійснення правової соціалізації, засвоєння і дотримання норм, правил та цінностей в сфері права.

Таким чином, головною умовою досягнення успішності у професійній діяльності спеціаль-

них педагогів у процесі здійснення соціально-правової підтримки, захисту та допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їх родинам є високий рівень сформованості соціально-правової компетентності. Саме професійна підготовка майбутніх фахівців спеціальної освіти із захисту прав осіб із зазначеної категорії в умовах закладу освіти має здійснюватися шляхом передачі інформації про законодавчо визначені соціальні норми, формування на основі цих знань, навичок, для подальшого впровадження їх у соціальне середовище.

Подальший напрямок роботи пов'язаний з експериментальною перевіркою у майбутніх спеціальних педагогів рівня сформованості даної компетентності, яка є передумовою для успішного здійснення зазначеного виду діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болюбаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів. Наукові праці : [науково-методичний журнал]. 2009. Вип. 99, Т. 112. С. 88–95.
2. Брюханова Н. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2007. № 4. С. 40–49.
3. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Зарубінська Ірина Борисівна. Київ. 2011. 505 с.
4. Лісовець О.В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників : монографія/ Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2018. 344 с.
5. Професійна освіта : словник. Навч. посібник / [уклад. С. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Ничкало. Київ. Вища школа. 2000. 149 с.
6. Ткачук О.В. Соціально-правова компетентність: співвідношення наукових категорій. Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 14, кн. 2. С. 28–36.
7. Якименко А. А. Психологічні особливості формування правової свідомості студентської молоді : зб. наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій; за заг. ред. М.Є. Чайковського. Хмельницький : ХІСТ, 2009. С. 90.

REFERENCES

1. Boliubash N. M. Teoretychni zasady formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnix ekonomistiv [Theoretical foundations of forming professional competence in future economists]. Scientific works, 2009, Nr. 99, Vol. 112, pp. 88–95 [in Ukrainian].
2. Briukhanova N. Pidkhody do rozuminnia kompetentnosti ta kompetentsii v osviti [Approaches to understanding competence and competency in education]. Pedagogy and psychology of professional education, 2007, Nr. 4, pp. 40–49 [in Ukrainian].
3. Zarubinska I. B. Teoretyko-metodychni osnovy formuvannya sotsialnoi kompetentnosti studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv ekonomichnoho profilu [Theoretical and methodological foundations of forming social competence in students of higher educational institutions of the economic profile]. Candidate's thesis, Kyiv. 2011 [in Ukrainian].
4. Lisovets O.V. Formuvannya sotsialno-pravovoi kompetentnosti maibutnix sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of socio-legal competence of future social workers]. Kyiv; Nizhyn, 2018 [in Ukrainian].
5. Honcharenko S. (Eds.) Profesiina osvita : slovnyk. [Professional education: dictionary]. Kyiv, 2000 [in Ukrainian].
6. Tkachuk O. V. Sotsialno-pravova kompetentnist: spivvidnoshennia naukovykh katehorii [Socio-legal Competence: ratio of scientific categories]. Theoretical and Methodological Problems of Educating Children and Young People, 2010, Vol. 14, Book. 2, pp. 28–36 [in Ukrainian].
7. Iakymenko A. A. Psykholohichni osobylyvosti formuvannya pravovoi svidomosti studentskoi molodi [Psychological peculiarities of forming legal consciousness of student youth]. Collection of scientific works, Khmelnytskyi, 2009, p. 90 [in Ukrainian].

UDC 378.4-057.87]:004.77-049.7(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-42>

Malvina KOLOMIETS,

orcid.org/0000-0002-6891-6061

*Lecturer at the Department of English and methods of its Teaching
Uman State Pavlo Tychyna Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) m.kolomiets@udpu.edu.ua*

Yulia BILENKA,

orcid.org/0000-0001-7909-5070

*Lecturer at the Department of English and methods of its Teaching
Uman State Pavlo Tychyna Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) yuliabil91@gmail.com*

PRACTICAL USAGE OF INTERNET RESOURCES FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The issue of improving the methods and forms of teaching foreign languages is always important for education in the light of improving the quality and efficiency of foreign language professional training of specialists in any field. In the article it is claimed that in the modern methodology of teaching foreign languages, the emphasis has shifted from the formation of students strong systematized knowledge to form the ability to act independently. Internet resources help in foreign language classes to implement personal-oriented approach to education, to ensure individualization and differentiation of education, take into account students' abilities, their level of education, inclinations, interests, etc. The main aim of this article is to define forms and methods of using Internet resources in the process of learning English with students and during their own practice.

Such tasks as determination of the means of Internet resources, establishing the main directions of using Internet resources for the formation of language competences; characterization the directions of using Internet resources for the formation of reading and writing competencies are stated in the scientific work.

The expediency is substantiated and the experience of using various Internet sources as a means of intensifying foreign language learning is presented in the article. The variability of the use of different Internet sources with direct filling is described, which can be used not only in the training of foreign language students, but also in practice in general secondary education institutions and directly independently in the process of self-education and practice at schools.

The results of an experiment conducted among university teachers and students while using the same sites are presented and their effectiveness is determined.

Key words: website, resource, education, student, language.

Мальвіна КОЛОМІЄЦЬ,

orcid.org/0000-0002-6891-6061

*викладач кафедри англійської мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) m.kolomiets@udpu.edu.ua*

Юлія БІЛЕНЬКА,

orcid.org/0000-0001-7909-5070

*викладач кафедри англійської мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) yuliabil91@gmail.com*

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Питання вдосконалення методів і форм навчання іноземних мов завжди є актуальним для освіти в світлі підвищення якості та ефективності ініціативної професійної підготовки фахівців будь-якого профілю. У статті стверджується, що в сучасній методиці викладання іноземних мов акцент зміщено з формування в учнів міцних систематизованих знань на формування вміння діяти самостійно. Інтернет-ресурси допомагають на заняттях з іноземної мови реалізувати особистісно-орієнтований підхід до навчання, забезпечити індивідуалізацію та диференціацію навчання, врахувати здібності студентів, їх освітній рівень, нахили, інтереси тощо. Основна

мета статті – визначити форми та методи використання Інтернет-ресурсів у процесі вивчення англійської мови зі студентами та під час власної практики у закладах загальної середньої освіти чи приватній практиці.

Такі завдання, як визначення засобів Інтернет-ресурсів, встановлення основних напрямів використання Інтернет-ресурсів для формування мовних компетенцій; характеристику напрямів використання Інтернет-ресурсів для формування компетенцій читання та письма викладено у науковій роботі.

У статті обґрунтовано доцільність та представлено досвід використання різноманітних Інтернет-джерел як засобу інтенсифікації вивчення іноземної мови. Описано варіативність використання різних Інтернет-джерел з прямим наповненням, які можна використовувати не тільки в навчанні іноземної мови учнів, а й на практиці в закладах загальної середньої освіти та безпосередньо самостійно в процесі самоосвіти та практики в школах.

Наведено результати експерименту, проведеного серед викладачів і студентів університету на базі використання одних і тих же сайтів, та визначено їх ефективність. Вказано ймовірні причини різниці результатів між вчителями та студентами. Визначено більш популярні види завдань для здобувачів освіти.

Ключові слова: вебсайт, навчання, студент, освіта, ресурс, мова.

Formulation of the problem. The issue of improving the methods and forms of teaching foreign languages is always important for education in the light of improving the quality and efficiency of foreign language professional training of specialists in any field. It is worth paying attention to the fact that in the modern methodology of teaching a foreign language, the emphasis has shifted from the formation of students strong systematized knowledge to form in them the ability to active independent activity. Achieving this goal is facilitated by the rapid development of Internet resources, which makes it possible to involve a wide variety of authentic content in the language learning process. This is relevant precisely because nowadays the priority in learning foreign languages is given to learning the language in cultures context, communicativeness and interactivity of learning, the use of information and communication technologies that contribute not only to the formation of speaking, reading, and listening skills and written speech, but also become the main means of developing independent cognitive activity of students.

In recent years, the question of use of Internet resources for learning foreign languages has risen. Internet resources help in foreign language classes to implement personal-oriented approach to education, to ensure individualization and differentiation of education, take into account students' abilities, their level of education, inclinations, interests, etc.

The possibilities of using Internet resources are enormous. Special attention acquires the use of Internet resources in English classes. You can use Internet resources in English classes to solve a number of didactic tasks: to form competences of all kinds speech activity – listening, reading, writing, speaking, form and deepen, develop phonetic, lexical, grammatical competences, using the materials of the global network; form students have stable motivation, interest in learning English. In addition, such work is aimed at studying the possibilities of Internet resources to expand the horizons of students, the skills to adjust and maintain business connections

and contacts with young people in English-speaking countries.

Analysis of the latest research and publications. The issue of introducing modern information technologies into the process of teaching a foreign language in institutions of higher education was in focus researches of such scientists as M. Akopova, G. Baranova, N. Hez, I. Gritchenko, E. Zaitseva, O. Kryukova. B. Lapud, I. Podlasy, L. Podymova, E. Polat, M. Rogers, P. Sysoev, N. Talizina, and others. Scientists emphasize the undeniable role of information technologies in the intensification of the process teaching a foreign language in both methodological and presentational aspects. Recently, there has been an interest of researchers in the possibilities of using podcasting technology in teaching a foreign language. The works of compatriots (Zh. Anikna, O. Betsko, O. Danylyuk) are devoted to the consideration of this very issue (Pidlasyy, 2010).

Modern leading scientists on the use of Internet resources emphasize the necessity their implementation to accelerate and facilitate the study of the English language. Some usage experiences have been highlighted in recent studies Internet resources in the process of learning various aspects of the English language. However, the analysis of the use of Internet resources remains unresolved in the process of learning English.

The purpose of the article is to define forms and methods of using Internet resources in the process of learning English with students. In order to solve the specified goal, the following **tasks** arose: to determine the means of Internet resources, to establish the main directions of using Internet resources for the formation of language competences; to characterize the directions of using Internet resources for the formation of reading and writing competencies.

Presenting main material. As an information system, the Internet offers its users a variety of information and resources. Modern teaching of the English language is provided by means of the Internet. The main means of the Internet can include various

communication channels, for example, e-mail, Viber, etc.; video conference; creating your own home page and placing it on the Web server; access to information resources; reference catalogs; search engines.

There are many different online resources and courses that you can use to learn English. We consider that there is a problem of selecting the right material. We shall observe resources that, on the one hand, can be used for communicative purposes in class, and on the other – as references (with copyright protection) when creating your own training courses for the Internet.

1. SPEECH REPOSITORY INTERNATIONAL

The description of the site gives information about the usage of resources given. In this bank of speeches you can find hundreds of specially selected videos of real-life speeches and tailor-made pedagogical material. The Speech Repository is a free resource exclusively for non-commercial purposes. If you are an interpretation student or teacher at a DG SCIC partner university, a member of a partner organisation or a professional conference interpreter working for the European Institutions.

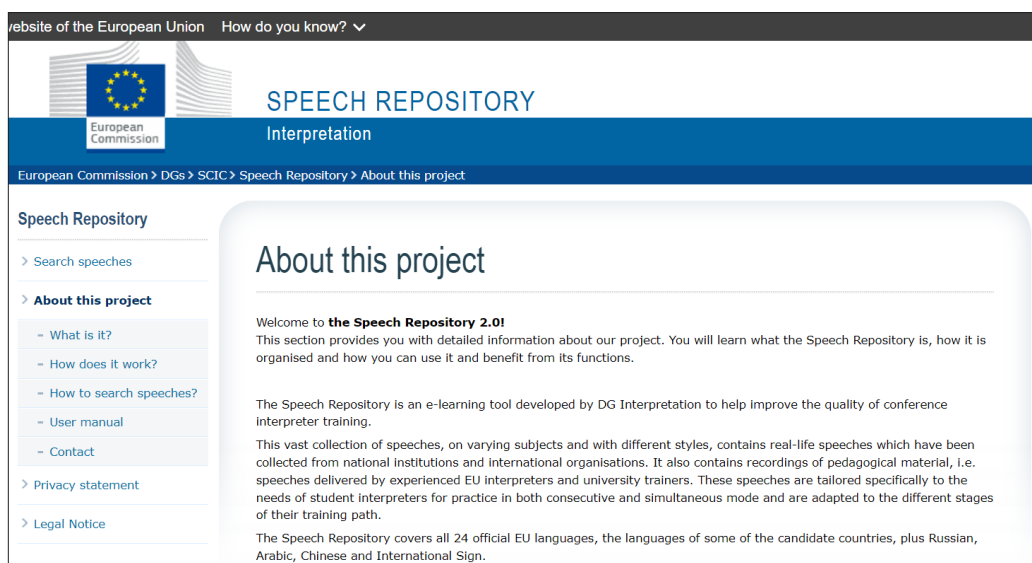
The activities presented can be used in the point of level, usage, domain, real-life situations or pedagogical materials. Different videos can be used through

topics. For example you have students of second or fourth year of bachelor's degree. Let's take topic "Tourism". On the interface of the website you can choose all characteristics of your students and after you will be given different videos. There is a variety of materials that can be used during educational process in the engaged topic in any relevant way.

2. ALL THINGS TOPICS

This website contains quality English speaking language audio files, videos, interactive quizzes and printable worksheets (3). All things topics has its own alphabetical list of topics that simplifies teacher's search and preparation for the lessons. Furthermore, this resource depicts the level of each activity (from beginner to advanced). All materials are free. The teacher chooses the topic from the list and there are a lot of activities that can be used during the lesson. Every activity includes a short description, a level and time the students need to cope with it. Additionally some exercises have suggestions from the authors how to use them more productively.

This Internet resource makes the lessons interactive, interesting, useful and entertaining. 85% of the 4th year students use it during their pedagogical practice at school, while teaching English.

Pic. 1. Homepage of the Speech Repository (2)

Pic. 2. Homepage of the Allthingsttopics

3. LINGUAHOUSE

This website contains resources and tools for teachers and students. There are 3563 ESL worksheets, 4392 multimedia resources and more than 855 686 users all over the world. The teacher can choose the type of English: business or general, American or British English, IELTS exam preparation, English for special purposes, medical English, legal English, English for kids, English for teenagers. To find an appropriate material you just need to type keywords, lesson time, a level, a type of English. Every lesson has a general description. For example: the lesson “Why do people love?”. “This lesson focuses on a TED-Ed video which explores the reasoning behind love and why humans feel such an emotion. Students will discuss love in relation to their own lives and watch a video that offers philosophical arguments for why humans experience romantic love. Exercises will focus on useful and interesting vocabulary and there will be a debate task where students try to explain the meaning of love”, told Peter Clarkin (Clarkin, 2023).

4. ALL THINGS GRAMMAR

This website supports your attempts in studying and teaching English grammar. It includes different topics

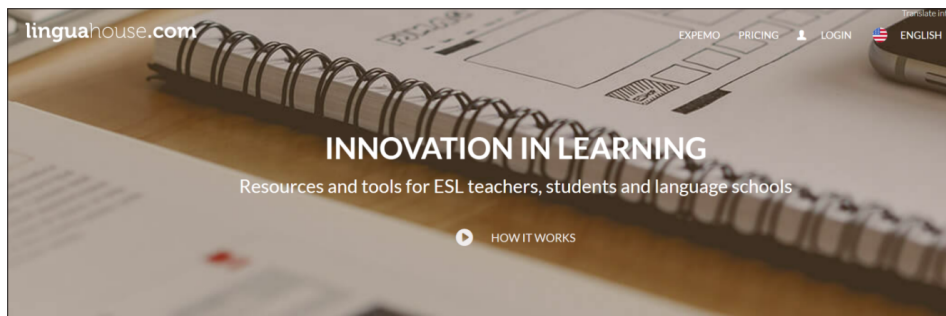
from adjectives and adverbs to zero conditionals. There are various activities: exercises, word searches, crosswords, tests, quizzes, board games, grammar games, videos, worksheets (6).

5. ENGLISH-PRACTICE

This website provides you with free downloadable practice material for students and teachers. All worksheets are in PDF format and can be viewed and printed on all devices. Worksheets are divided into B1 (Intermediate) and B2 (Upper-Intermediate) levels. There are the following sections: Grammar, Vocabulary, Articles for reading tasks, Writing. This Internet resource will be useful for high school students and university students. It can be also used for a self-studying as it contains answers to all exercises. Teachers can take it as a part of test for checking grammar and vocabulary (7).

6. ENGLISH-PRACTICE.NET

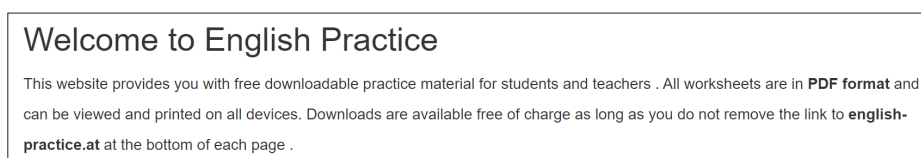
It is a useful resource for improving listening, speaking, reading and writing skills. There are four levels: Elementary, Pre-intermediate, Intermediate and Upper-Intermediate. This website provides you and your students with materials for preparation to the KET, PET and FCE exams. It contains tests with answers and audio scripts.

Pic. 3. Homepage of Linguahouse Website (5)

Pic. 4. Homepage of All Things Grammar Website

Pic. 5. Homepage of English-Practice Website

7. EDUCATION.NET

This website includes materials for different grades: preschool, kindergarten, from 1st to 8th grade. It has categories: Printable Worksheets, Games, Guided Lessons, Lessons Plans and More (Hands-on Activities, Interactive Stories, Online Exercises, Printable Workbooks, Science Projects, Song Videos). All materials you can sort by popularity, most recent, title, relevance.

8. GRAMMAR QUIZ.NET

Grammar tests are available. A teacher or a student types keywords and the site presents a grammar test. This resource is excellent for exam preparation. A student gets an immediate answer.

According to our resource we propose to your attention two diagrams to compare the popularity of websites among students and teachers. We asked 80 students of the 4th year of studying at the Faculty

of Foreign Languages and 80 teachers from schools to put the websites in order they used them at their school practice and work.

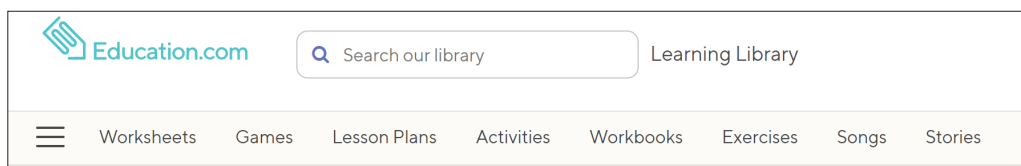
The list of the websites are the following:

1. All Things Topics
2. Linguahouse
3. All Things Grammar
4. English Practice
5. English-Practic.net
6. Education.com
7. Grammar Quiz.net

The results presented in the diagrams can give us information about the popularity of using presented resources. We may follow that there are some websites that are interesting for both students and teachers practically the same. Our interest is focused on the issue of the difference. As it can be seen teachers more often use some materials for grammar activi-

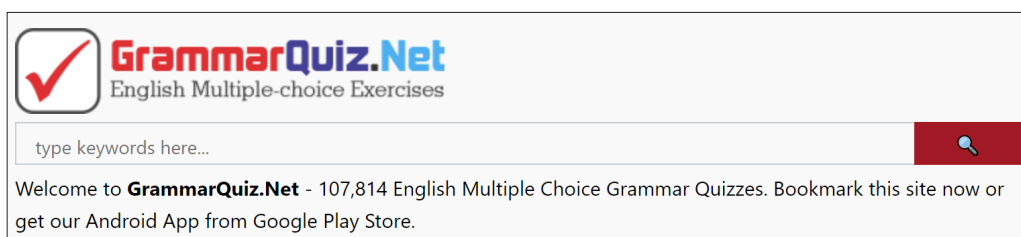

Pic. 6. Homepage of ENGLISH-PRACTICE.NET

Pic. 7. Homepage of

<https://www.education.com/>

Pic. 8. Homepage of GrammarQuiz.Net

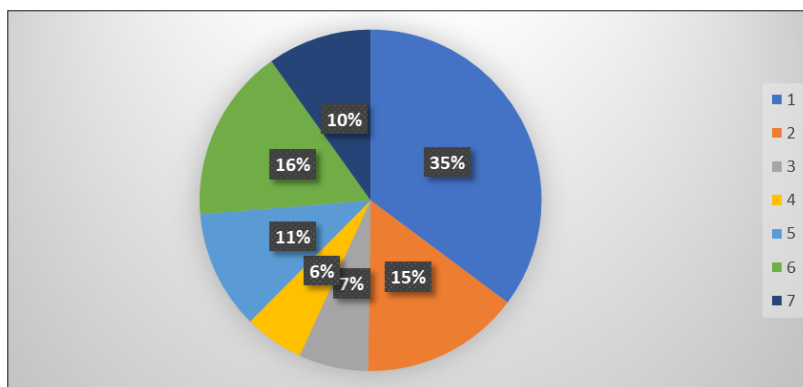

Fig. 1. The popularity among students

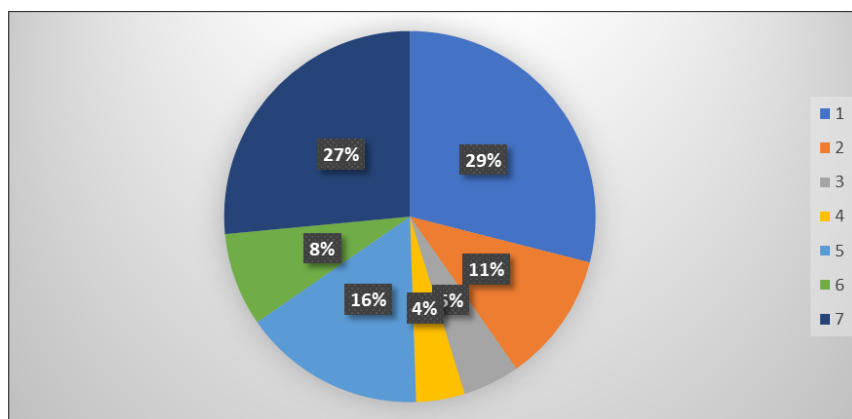

Fig. 2. The popularity among teachers

ties than students and it is not strange. Approximately 60% of students of different age range prefer rather doing some reading or listening tests than grammar.

Speaking of “Education.com” website we were surprised a lot to find such a big difference in using it by students and teachers. Students used it twice more often that can be caused by different reasons. We may find some objective reasons but there were not any negative feedback from teachers. There can be such an easy thing that sometimes we just get used to take some resources from several websites and just then there is no reason to find more and use wide variety of links in preparing some topics and activities for students.

Conclusions. Recent four years have brought people new trials. Firstly we supposed to find new ways of improving online education sitting in isolation, then we were forced to cope with military and politi-

cal situation in the question of education. The process of gaining skills and knowledge cannot be influenced negatively, despite of all the troubles. However, our main goal is to provide students with high-quality materials and access to getting knowledge.

Taking the results, presented in our research, there can be made a conclusion of efficiency of sources that are given. Based on the calendar planning, subject matter and own objective reasons, the teacher should choose those materials or websites that will be most effective at a certain stage of learning.

The use of convenient and effective “Google Meet”, “Google Classroom”, “Zoom” in combination with sources filled with useful and functional materials will bring effective learning results at a high level. It is also very convenient way as student have the access both during classes and at home preparing their homework.

BIBLIOGRAPHY

1. Підласий І. П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Х.: Основа, 2010. 360 с.
2. Speech Repository. URL: <https://webgate.ec.europa.eu/sr/>
3. Allthingstopics Website. URL: <https://www.allthingstopics.com/>
4. Lesson plan for english teachers “WHY DO WE LOVE?” URL: <https://www.linguahouse.com/esl-lesson-plans/general-english/why-do-we-love>
5. INNOVATION IN LEARNING. Resources and tools for ESL teachers, students and language schools. URL: <https://www.linguahouse.com/>
6. All Things Grammar Website. URL: <https://www.allthingsgrammar.com/>
7. English-Practice Website. URL: <https://www.english-practice.at/>
8. English-Practice.net Website. URL: <https://english-practice.net/>
9. GrammarQuizz.Net Website. URL: <https://grammarquiz.net/>

REFERENCES

1. Pidlasyy, I. P. Produktyvnyy pedagog. Nastil'na knyga vchytelya [The Productive Teacher. Tabletop Teacher's Book]. Kharkiv, 2010, 360 p. [In Ukrainian]
2. Speech Repository. URL: <https://webgate.ec.europa.eu/sr/>
3. Allthingstopics Website. URL: <https://www.allthingstopics.com/>
4. Lesson plan for english teachers “WHY DO WE LOVE?” URL: <https://www.linguahouse.com/esl-lesson-plans/general-english/why-do-we-love>
5. INNOVATION IN LEARNING. Resources and tools for ESL teachers, students and language schools. URL: <https://www.linguahouse.com/>
6. All Things Grammar Website. URL: <https://www.allthingsgrammar.com/>
7. English-Practice Website. URL: <https://www.english-practice.at/>
8. English-Practice.net Website. URL: <https://english-practice.net/>
9. GrammarQuizz.Net Website. URL: <https://grammarquiz.net/>

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-43>**Ганна КОЛОСОВА,***orcid.org/0000-0003-4224-0371*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) *plakyda@ukr.net***Олена ЛИТВИН,***orcid.org/0000-0003-3437-2067*

кандидат економічних наук, доцент,

викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

(Київ, Україна) *kafedra_mt@ukr.net*

ТРЕНІНГИ З ESP ДЛЯ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ

У нашому дослідженні мова піде про те, чим відрізняється тренінг від традиційного заняття з вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах та чи можна повністю замінити пари з англійської для спеціальних цілей (*English for specific purposes* – далі ESP) на тренінги. Ми маємо розібратись, чи потрібні тренінги в стандартному навчальному процесі, чи можливо їх краще винести на позааудиторну практику. Якими навичками має володіти викладач, щоб підготувати тренінг з ESP, щоб він відрізнявся від традиційного заняття. Поняття «тренінгу» ми будемо розглядати як альтернативу практичному заняттю в аудиторії або як доповнення до основної програми навчального плану ESP. Актуальність нашої роботи розкривається через акцент на важливості удосконалення курсів з вивчення іноземної мови в університетах шляхом інтеграції практичних занять, де буде приділятися достатня увага розвитку *soft skills* або гнучких навичок у майбутніх спеціалістів. Такі параметри як інноваційність, ігрові методи, емоційність та творчість під час навчання допоможуть зрозуміти як максимально ефективно вплинути на процедуру проведення заняття для найкращого засвоєння матеріалу студентами. Але головним параметром, що ми маємо розглянути, буде саме удосконалення практичних знань викладачів ESP для подальшого їх застосування з метою покращення *soft skills* у студентів вищих навчальних закладів. Об'єктом нашого дослідження є поняття «тренінгу» як альтернативи або доповнення до традиційних занять з ESP в університетах. Предметом нашого доробку є удосконалення практичних знань викладачів для подальшого їх застосування на заняттях з англійської мови для спеціальних цілей. За мету ми визначаємо дослідження актуальності та ефективності тренінгів з ESP як доцільного та продуктивного методу розвитку *soft skills* у студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: англійська мова для спеціальних цілей (ESP), *soft skills*, тренінг, практичні знання.

Hanna KOLOSOVA,
orcid.org/0000-0003-4224-0371
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language for Humanities
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) plakyda@ukr.net

Olena LYTVYN,
orcid.org/0000-0003-3437-2067
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lecturer at the Department of English Language for Humanities
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
(Kyiv, Ukraine) kafedra_mm@ukr.net

ESP TRAININGS FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOFT SKILLS

In our study, we will talk about how training differs from a traditional foreign language class in higher education institutions and whether it is possible to completely replace pairs of English for Specific Purposes (hereinafter ESP) with trainings. We need to figure out whether trainings are needed in the standard educational process, or whether it is better to carry them out to extracurricular practice. What skills should a teacher possess in order to prepare an ESP training so that it differs from a traditional class. We will consider the concept of «training» as an alternative to practical lessons in the classroom or as a supplement to the basic program of the ESP curriculum. The relevance of our work is revealed through the emphasis on the importance of improving foreign language courses at universities by integrating practical classes, where sufficient attention will be paid to the development of soft skills of the future specialists. Such parameters as innovativeness, game methods, emotionality and creativity during learning will help to understand how to most effectively influence the procedure of the lesson for the best assimilation of the material by students. But the main parameter that we have to consider will be the improvement of the practical knowledge of ESP teachers for their further application in order to advance the soft skills of students of higher educational institutions. The object of our research is the concept of «training» as an alternative or supplement to traditional ESP classes at universities. The subject of our work is the improvement of teachers' practical knowledge for their further application in English classes for Specific Purposes. As a goal, we determine the study of relevance and effectiveness of ESP trainings as an appropriate and productive method of developing soft skills among students of higher educational institutions.

Key words: English for Specific Purposes (ESP), soft skills, training, practical knowledge.

Постановка проблеми та аналіз досліджень.

Сучасні вимоги суспільства та постійні зміни впливають на творчий, емоційний та інноваційний потенціал в освіті. Дослідниця Тетяна Чемі зазначає, що для дослідників, які є частиною освітньої системи, важливим є визнання зростання політичного попиту на інновації та креативність, що стануть результатом освіти. Інноваційність та креативність є тими навичками, яким можна і треба навчати майбутніх спеціалістів (Chemi et al., 2017: 1). Але креативність та інноваційність не можна розвивати в студентах без наявності тих самих навичок у викладачів, які є необхідністю на сьогоднішній день. Априорі можливо розглядати всіх здобувачів освіти як здатних до творчості. Проте, така навичка часто залежить саме від освіти, яку вони отримують. Тобто, такі soft skills можна розвивати через творче навчання та креативне викладання (Ferrari et al., 2009: 47). В такому випадку, практична сторона знань та умінь викладачів відіграє дуже важливу роль. Вивчення іноземної мови передбачає багато практики, але вивчення мови без творчості та новітніх

методик вказує на відсутність практичних знань у самих викладачів.

Дослідник Тор Відар Ейлертсен та його колеги розкривають поняття «режим практичних знань» як ідею в педагогіці, що акцентує свою увагу на автономії та розвитку викладачів з обов'язковою професійною практикою. Професійні знання повинні розвиватись через освітню практику з акцентом на продуктивності. Сумісне навчання, особливо за допомогою професійних тренінгів є одним з основних засобів для запуску режиму практичних знань (Eilertsen et al., 2014: 13-14). Ще в кінці минулого століття психологічна та педагогічна практики почали інтенсивніше використовувати групові види діяльності, зокрема тренінги як метод соціально-професійної взаємодії та «соціально-психологічного навчання». Завдяки результативності групової роботи під час тренінгу, така практика дозволяє ефективніше управляти емоціями (Федорчук, 2014: 6). Тренінг як метод інтенсивного навчання націлений в першу чергу на швидкість та якість розв'язання поставлених задач, а отже і на можливість навчитись стрімко

орієнтуватись у заданих ситуаціях, взаємодіючи саме у групах. А така взаємодія, відповідно, неможлива без тренування soft skills.

У випадку, коли взаємодія між теорією та практикою залишається на розсуд теоретиків, роль викладачів починає зводитись до помічників без необхідності застосовувати знання локальні або контекстуальні (Dale, 2005: 114). За Ларсом Ловлі, досвід базується на щоденній освітній практиці, а не тільки на теоретичних знаннях, і як наслідок, педагогіка має стати повністю автономною дисципліною з базою знань, що не буде залежати від допоміжних наук. Теорія та практика вже мають той зв'язок, який не потрібно постійно підтверджувати. Теорія концентрується на різниці між істиною та брехнею, а практика на тому, що може бути корисним, а що не може (Løvlie, 1974: 19-36).

Практична діяльність представляє собою не лише дії у прямому їх розумінні, але вона є складною системою з багатьма рівнями та параметрами (Lauvås, Handal, 2000: 176). Фактори обмежень, такі як часові, структурні, соціальні та ін. завжди мають місце під час занять і мають безпосередній вплив на його хід. А саме фактори обмеженості часу та перенавантаження програми можуть призводити до того, що викладач починає виправляти студентів, не даючи їм можливостей для пошуків власних рішень (Lundgren, 1972).

Режим практичних знань не здає свої позиції навіть через багато років і продовжує залишатись актуальним питанням сучасної педагогічної освіти. Наразі надзвичайно важливим етапом для досягнення певного рівня професіоналізму залишається перехід викладачів «споживачів академічних знань до автономних професіоналів», які можуть поєднувати наукові результати із досвідом, застосовуючи їх у повсякденній практиці (Eilertsen et al., 2014: 27).

Щоденність практики викладачів ВУЗів та постійний контакт з колегами може мати дуже сильний вплив на те, в якому напрямку викладачі мислять з приводу процесу викладання та навчання студентів (Mårtensson, Roxå, 2016: 185). Проте, важливим залишається критичний підхід до пошуку контакту з колегами, як між надійними союзниками та критично налаштованими людьми, щоб в подальшому знайти власний гнучкий підхід до викладання (Kinchin, 2017: 1-2). Певний дискомфорт пов'язаний з постійними змінами у вищій освіті та необхідністю контактувати з колегами є невід'ємною частиною еволюції викладача як практика. Багато робіт написано про те, як саме покращити досвід навчання студентів, але робіт

про практичний досвід викладання існує набагато менше (Kinchin, 2017: 4-5).

Одним з факторів що безпосередньо впливає на розвиток педагогічної слабкості є встановлення контакту між викладачем та органами, що контролюють процес навчання (Kinchin, 2017: 6). Це, в свою чергу, позначається на професійній автономії, яку цінує кожен педагог. Проте, навіть автономія має базуватись на достойному рівні викладацьких навичок, на якості практичних та теоретичних знань, що будуть в першу чергу поглиблювати мислення студентів та розширювати горизонти їх усвідомлення як локальних так і глобальних проблем. Внутрішня мотивація викладача безпосередньо впливає на мотивацію студентів, на їх бажання досягати цілей, навіть на їх емоційний стан. Саме тому, розвиток soft skills у студентів має іти пліч о пліч із розвитком практичних знань викладачів, як мотиваторів та гарних прикладів для наслідування.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, одним з найефективніших способів проведення практичних занять з ESP може стати формат тренінгу. Така форма заняття поєднує в собі інтенсивність, групову роботу, значний акцент на практиці, творчості, інноваційності, тобто, все те, що важливо для розвитку soft skills у студентів. Більш того, підготовка та проведення тренінгу допомагає викладачу застосувати свої теоретичні знання на практиці з максимальною ефективністю як для себе, так і для студентів. З власного досвіду проведення тренінгів з ESP ми можемо сказати, що підготовка та проведення заняття такого формату допомагає викладачу максимально проявити себе як професіонала-практика.

Порівняймо проведення стандартної пари з ESP та тренінгу. Для цього ми виокремимо такі параметри як час на підготовку заняття, об'єм матеріалу, інтенсивність, ступінь залученості студентів, отримані результати. Зважатимемо на те, що стандартне заняття як і тренінг в середньому тривають 1,5 години.

Вдалим прикладом для опису параметрів тренінгу може слугувати тема "Debates". Ця тема також розглядається у програмі ESP для підготовки майбутніх випускників Факультету менеджменту та маркетингу КПП ім. Ігоря Сікорського. Тема базується на ідеї, що підтримка студентами думок, які не обов'язково є їхніми під час дебатів, може допомогти покращити гнучкі навички. Таке заняття стимулює студентів до зосередження на правильності використання влучної лексики та корисних виразів, а не на прагненні перемогти у дебатах. Завдяки такому тренінгу студенти змо-

Параметри тренінгу та заняття з ESP

Параметри	Тренінг з ESP	Заняття з ESP
Час на підготовку	3–4 години	1–2 години
Об'єм матеріалу	Охоплює тему заняття з усіма видами діяльності та максимальною кількістю додаткових вправ. Тема має бути розкрита за одне заняття.	Охоплює тему заняття з усіма видами діяльності та можливістю продовжити тему на наступній парі.
Темп заняття	Прискорений	Стандартний
Ступінь залученості студентів	Кожен студент приймає участь у кожній вправі.	Залежить від бажання студентів приймати активну участь у вправах.
Отримані результати	Відсутність можливості продовжити тему на наступному занятті, а тому, підвищена мотивація до отримання максимально можливої кількості знань та навичок з теми.	Можливість продовжити тему на наступному занятті, а тому, понижена мотивація отримати максимальну кількість знань та навичок за одне заняття.

жуть розвинути впевненість в своєму рівні володіння іноземної мови для аргументації власних думок. Розглянемо приблизний план тренінгу з можливими варіантами вправ:

1. Ознайомлення лексику, яка використовується під час висловлення думок, незгоди, коментування точки зору тощо. Можливі вправи: *впишіть слова у відповідну групу (за відповідною темою); ознайомтеся з повним списком влучної лексики; поєднайте думку з аргументом та контраргументом тощо.*

2. Обговорення відмінності між тим, що вважається... Можливі вправи: *прогляньте відео та скажіть чи згодні ви з твердженням; прогляньте відео та занотуйте відмінності в твердженнях мовців А та В; прогляньте відео та дайте відповіді на такі запитання; прочитайте твердження та аргументуйте чи згодні ви з ним чи ні; прочитайте твердження та дайте відповіді на такі запитання.*

3. Згідно з висловленими думками, студенти розділяються на дві групи. Перша група підтримує..., друга група не підтримує... . Можливо використати коротку додаткову вправу на опитування для більш чіткого розділення на групи.

4. Розгляд роздаткового матеріалу з ідеями «за» і «проти». Студенти висловлюють аргументи, використовуючи ідеї на роздаткових матеріалах як базис для подальшого обговорення. Можливі вправи: *потрібно свідомо вибрати одну ідею для кожного члена групи «за» та групи «проти» і на ній базувати свої аргументи; зробити «сліпий» вибір ідеї для кожного; вибрати одну ідею на кожну групу тощо.* Роздатковий матеріал можливо замінити на аудіо чи відео матеріал з ідеями.

5. Після продумування студентами аргументів, починаються дебати. Кожна команда має 5 хвилин на презентацію своїх основних ідей.

Варіанти форми вправи: *групове висловлення ідей по-черзі; висловлення ідей обраним представником або представниками групи.*

6. Студенти занотують думки суперників та після цього спростовують їх. NB! *Нотувати мають всі члени опозиційної групи і кожен має коротко висловити свою думку з приводу того, з чим він не згоден чи згоден.*

7. Обговорення помилок, що виникли у студентів під час дебатів.

8. Перегляд відео із вдалими та невдалими дебатами. Варіанти: *перегляньте кумедне відео про невдалі дебати (використовується для розрядження напруженої атмосфери після запеклих суперечок); скажіть, чому ви вважаєте такі дебати невдалими – що було не так; перегляньте відео із дебатами та скажіть, що, на вашу думку, було вдалим, а що ні під час дискусії тощо.*

9. Підведення підсумків та запрошення на наступний тренінг.

Чому на підготовку тренінгу часу витрачається в середньому в два рази більше ніж на підготовку стандартного заняття з ESP? Тренінг має бути насиченим великою кількістю вправ, на які студенти не будуть витрачати багато часу. Підготувати, наприклад, три короткі, але різні вправи забере більше часу ніж підготувати одну, але довгу. Також дуже важливо включати в тренінг відео із різними типами вправ та обов'язковим обговоренням. В ідеальному варіанті, це має бути не одне відео, а декілька коротких, але розділених у часі. Наприклад, можна використати одне коротке відео ближче до початку заняття, та одне ближче до кінця. Підготовка оригінальних вправ до кожного відео завжди займає значну кількість часу у викладача.

Об'єм матеріалу для тренінгу завжди є більшим, через необхідність максимально розкрити

тему за одне заняття. Тобто, охоплення всіх можливих видів діяльності та швидкий темп є невідмінними вимогами для ефективного тренінгу. Для стандартного заняття з ESP передбачається можливість розкриття теми за декілька занять, а отже необхідність у великій кількості коротких та швидких вправ не є обов'язковою вимогою. Через великий об'єм матеріалу, який треба охопити на тренінгу відповідно має прискорюватись і темп роботи студентів. Тобто, можливості довго розмірковувати над одним завданням в студентів немає. Викладач має підштовхувати студентів до швидкої реакції на усі поставлені задачі.

Особливістю тренінгів є те, що кожен студент має приймати участь. Для цього тренінги робляться максимально інтенсивними, але в той же час і максимально цікавими для кожного. Тому, тренінг має включати значну кількість вправ на взаємодію студентів одне з одним, де кожен член групи має відчувати свою важливість у прийнятті рішень з приводу тих чи інших завдань. А це означає, що потрібно застосовувати вправи орієнтовані на командну роботу.

Після закінчення тренінгу студенти мають відчувати «насиченість» темою, що обговорювалась. Тобто, потрібно максимально навантажувати студентів вправами з постійною зміною видів діяльності. Треба зробити так, щоб кожен в кінці зрозумів, що тему закрито.

Через те, що тренінг насичено великою кількістю завдань зі зміною видів діяльності, залученістю кожного студента до групової роботи, вимогою бути постійно сконцентрованим, такий вид занять є емоційно та фізично непростим для викладача. Тому, на нашу думку, тренінги не можуть повністю замінити стандартні заняття з

ESP. Проте, тренінги можуть стати ефективним доповненням до стандартної програми з вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах. Якщо, наприклад, заняття з ESP проводиться раз на тиждень у студентів бакалаврів, то тренінгом можливо замінити кожне четверте заняття, а отже проводити такий інтенсив раз на місяць. Цей вид заняття стимулюватиме студентів до більшої концентрації на темі, дозволить посилено практикувати групові види діяльності, а це в свою чергу допоможе у розвитку soft skills у майбутніх спеціалістів.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, ми можемо стверджувати, що попит на розвиненість soft skills у майбутніх спеціалістів є і буде актуальним питанням для усіх освітян, що прагнуть застосувати свої практичні навички на заняттях з ESP з максимальною користю. Такий вид соціально-професійної діяльності як тренінги є особливо ефективним засобом для запуску режиму практичних знань як у викладача, так і у студента. Інтенсивна груповою робота, творчий та інноваційний підхід до вирішення поставлених задач є невід'ємною частиною тренінгів з ESP. При організації тренінгу викладачу важливо пам'ятати: 1) підготовка тренінгу займає більше часу ніж підготовка стандартного заняття; 2) матеріал, який має бути охоплений є об'ємнішим через важливість завершення теми за одне заняття; 3) участь має приймати кожен студент без виключення – для цього потрібно застосовувати велику кількість вправ орієнтованих на групову роботу. Саме такий формат занять найефективніше націлюється на розвиток soft skills у студентів та дозволяє викладачу проявити всі свої професійні навички на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 249 с.
2. Chemi T., Grams S. D, Lund B. Emotions and Pedagogical Innovation: Introduction. *Innovative Pedagogy* / ed. by T. Chemi, S. D. Grams, B. Lund. Sense Publishers, 2017. P. 1–7.
3. Dale E. L. Kunnskapsregimer i pedagogikk og utdanningsvitenskap. Oslo : Abstrakt Forlag, 2005. 381 p.
4. Eilertsen T. V., Jakhelln R. The practical knowledge regime, teachers' professionalism and professional development. *Lost in Practice: Transforming Nordic Educational* / ed. by K. Rønnerman, P. Salo. Sense Publishers, 2014. P. 13–30.
5. Ferrari A., Cachia R., Punie, P. Innovation and creativity in education and training in the EU member states: Fostering creative learning and supporting innovative teaching : literature review on Innovation and Creativity in E&T in the EU Member States (ICEAC). Publication of the European Community, 2009. 55 p.
6. Kinchin I. M. Mapping the terrain of pedagogic frailty. *Pedagogic Frailty and Resilience in the University* / ed. by I. M. Kinchin, N. E. Winstone. Sense Publishers, 2017. P. 1–16.
7. Lauvås, P., Handal G. Veiledning og praktisk yrketeori. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2000. 378 p.
8. Løvlie L. Universitetspedagogikk – eller debatten som ble vekkt. *Etablert pedagogikk: makt eller avmakt?* / ed. by S. Haga. Oslo: Gyldendal, 1972. P. 29–35.
9. Løvlie L. Pedagogisk filosofi i vitenskapens tidsalder. *Pedagogisk periferi – noen sentrale problemer* / ed. by E. Befring. Oslo: Gyldendal, 1973. P. 99–137.
10. Løvlie L. Pedagogisk filosofi for praktiserende lærere. *Pedagogen*. 1974. Vol. 1, No 22. P. 19–36.

11. Lundgren U. Frame factors and the teaching process. A contribution to curriculum theory and theory on teaching. Göteborg Studies in Educational Sciences. Almqvist & Wiksell, 1972. Vol. 8. 379 p.
12. Mårtensson K., Roxå T. Working with networks, microcultures and communities. *Advancing practice in academic development* / ed. by D. Baume, C. Popovic. London: Routledge, 2016. P. 174–187.

REFERENCES

1. Fedorchuk V. M. Treninh osobystisnoho zrostannya : navchal'nyy posibnyk [Personal growth training: a study guide]. Kyiv : Tsentr uchbovoyi literatury. 249 p. [in Ukrainian].
2. Chemi T., Grams S. D, Lund B. Emotions and Pedagogical Innovation: Introduction. *Innovative Pedagogy* / ed. by T. Chemi, S. D. Grams, B. Lund. Sense Publishers, 2017. P. 1–7.
3. Dale E. L. Kunnskapsregimer i pedagogikk og utdanningsvitenskap [Knowledge regimes in education and educational science]. Oslo : Abstrakt Forlag, 2005. 381 p. [in Norwegian].
4. Eilertsen T. V., Jakhelln R. The practical knowledge regime, teachers' professionalism and professional development. *Lost in Practice: Transforming Nordic Educational* / ed. by K. Rönnerman, P. Salo. Sense Publishers, 2014. P. 13–30.
5. Ferrari A., Cachia R., Punie, P. Innovation and creativity in education and training in the EU member states: Fostering creative learning and supporting innovative teaching : literature review on Innovation and Creativity in E&T in the EU Member States (ICEAC). Publication of the European Community, 2009. 55 p.
6. Kinchin I. M. Mapping the terrain of pedagogic frailty. *Pedagogic Frailty and Resilience in the University* / ed. by I. M. Kinchin, N. E. Winstone. Sense Publishers, 2017. P. 1–16.
7. Lauvås, P., Handal G. Veiledning og praktisk yrkest teori [Guidance and practical professional theory]. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2000. 378 p. [in Norwegian].
8. Løvlie L. Universitetspedagogikk – eller debatten som ble vekk [Education as an academic discipline – or the debate that went missing]. *Etablert pedagogikk: makt eller avmakt?* / ed. by S. Haga. Oslo: Gyldendal, 1972. P. 29–35. [in Norwegian].
9. Løvlie L. Pedagogisk filosofi i vitenskapens tidsalder [Educational philosophy in the era of science]. *Pedagogisk periferi – noen sentrale problemer* / ed. by E. Befring. Oslo: Gyldendal, 1973. P. 99–137. [in Norwegian].
10. Løvlie L. Pedagogisk filosofi for praktiserende lærere [Educational philosophy for practising teachers]. *Pedagogen*. 1974. Vol. 1, No 22. P. 19–36. [in Norwegian].
11. Lundgren U. Frame factors and the teaching process. A contribution to curriculum theory and theory on teaching. Göteborg Studies in Educational Sciences. Almqvist & Wiksell, 1972. Vol. 8. 379 p.
12. Mårtensson K., Roxå T. Working with networks, microcultures and communities. *Advancing practice in academic development* / ed. by D. Baume, C. Popovic. London: Routledge, 2016. P. 174–187.

УДК 378.091.011.3.015.3-051-057.21:005.32:664]:001.891.5
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-44>

Олена КРИВИЛЬОВА,
orcid.org/0000-0003-2542-0506
докторка педагогічних наук, доцентка,
професорка кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій
Бердянського державного педагогічного університету
(Запоріжжя, Україна) krivileva.lena@gmail.com

Ольга КУРИЛО,
orcid.org/0000-0002-8344-869X
аспірантка, старша викладачка кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій
Бердянського державного педагогічного університету
(Запоріжжя, Україна) olgakurilo_1990@ukr.net

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ

У статті визначено зміст мотиваційно-ціннісного компонента як складника готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності; обрано та схарактеризовано діагностичний інструментарій сформованості готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності; встановлено наукову достовірність отриманих результатів експериментального дослідження.

Визначено, що зміст мотиваційно-ціннісного компоненту готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності відображає внутрішнє прийняття цілей професійної діяльності, спрямованість на виконання її завдань, основних професійних функцій, що відповідають певним видам професійної діяльності у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та вирізняються креативним наповненням; інтерес до пошуку нестандартних способів розв'язання спеціалізованих задач та практичних проблем у сфері професійної діяльності; стійке прагнення досягати очікуваних результатів на основі ціннісних орієнтирів, етичних норм, переконань та професійних установок.

Встановлено, що оцінку сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності можна здійснити за двома критеріями – мотиваційним та етико-професійним – шляхом використання опитувальника «Шкала академічної мотивації» та психодіагностичного тесту «Добро і зло».

Доведено, що результати педагогічного експерименту вказують на позитивну динаміку в експериментальних групах щодо збільшення кількості майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, які на творчому рівні демонструють сформованість мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до творчої професійної діяльності (на 16,8%), зменшення кількості майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, у яких рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності до творчої професійної діяльності характеризується як інтуїтивний (на 11,2%).

Ключові слова: мотиваційно-ціннісний компонент, готовність, інженер-педагог, харчова галузь.

Olena KRYVYLOVA,

orcid.org/0000-0003-2542-0506

*Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Professional Education, Labor Training and Technologies
Berdiansk State Pedagogical University
(Zaporizhia, Ukraine) krivileva.lena@gmail.com*

Olga KURILO,

orcid.org/0000-0002-8344-869X

*Postgraduate Student, Senior Lecturer at the Department of Vocational Education,
Labor Training and Technology
Berdiansk State Pedagogical University
(Zaporizhia, Ukraine) olgakurilo1990@gmail.com*

EXPERIMENTAL STUDY OF THE FORMATION OF THE MOTIVATION-VALUE COMPONENT OF THE READINESS OF FUTURE FOOD INDUSTRY ENGINEERS-TEACHERS

The article defines the content of the motivational and value component as a component of the readiness of future food industry engineers-teachers for creative professional activity; the diagnostic toolkit of the formation of readiness of future food industry engineers-teachers for creative professional activity was selected and characterized; the scientific reliability of the obtained results of the experimental research has been established.

It was determined that the content of the motivational and value component of the readiness of future food industry engineers-teachers for creative professional activity reflects the internal acceptance of the goals of professional activity, the focus on fulfilling its tasks, the main professional functions corresponding to certain types of professional activity in professional (vocational-technical) educational institutions and are distinguished by creative content; interest in finding non-standard ways of solving specialized tasks and practical problems in the field of professional activity; persistent desire to achieve expected results based on value guidelines, ethical norms, beliefs and professional attitudes.

It was established that the assessment of the formation of the motivational and value component of the readiness of future food industry engineers-teachers for creative professional activity can be carried out according to two criteria – motivational and ethical-professional – by using the questionnaire «Academic Motivation Scale» and the psychodiagnostic test «Good and Evil».

It is proved that the results of the pedagogical experiment indicate a positive dynamic in the experimental groups regarding an increase in the number of future food industry engineers-teachers, who at the creative level demonstrate the formation of the motivational and value component of readiness for creative professional activity (by 16,8%); a decrease in the number of future food industry engineers-teachers, in which the level of formation of the motivational and value component of readiness for creative professional activity is characterized as intuitive (by 11,2%).

Key words: *motivational and value component, readiness, engineer-teacher, food industry.*

Постановка проблеми. У концепції розвитку педагогічної освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2018) визначено низку проблем, що заважають забезпеченню умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей безперервного професійного та особистісного розвитку педагогів. До них, окрім інших, віднесено недосконалі методики професійного розвитку педагогічних працівників, які зорієнтовані на формальне дотримання встановлених вимог, а не на особистісне та професійне зростання педагогічних працівників. Шляхом вирішення означеної проблеми є вдосконалення системи педагогічної освіти для створення бази підготовки мотивованих педагогічних працівників нової генерації, зокрема інженерів-педагогів харчової галузі.

Аналіз досліджень. У науковій літературі під мотивом розуміють: підставу, привід для

якої-небудь дії або вчинку (Бусел, 2005) стан схильності до дії, який стимулює активність особистості та надає сенсу окремим її діям, цілям і умовам їх досягнення (Дворецька, 2001: 154); складне психологічне утворення, усвідомлення причин конкретної поведінки, що має цільову спрямованість, пов'язану із задоволенням певних благ, реалізацією інтересів, ціннісних орієнтацій, настанов, очікувань індивіда (Кіріченко, 2016); предметний зміст потреби, для задоволення якої суб'єкт здійснює активну, спрямовану діяльність (Дубічинський, 2012: 66). Ціннісні орієнтації та професійні мотиви, є вихідними засадами професійного становлення особистості (Алексеева, 2013).

В структурі особистості рушійною силою зовнішньої і внутрішньої активності є мотивація (Нечипоренко, 2017), що спонукає її до діяль-

ності, пов'язаної із задоволенням певних потреб (Дубічинський, 2012: 66).

Мотивація є регуляторним компонентом навчальної діяльності, який забезпечує високу результативність навчання унаслідок педагогічного впливу та прогнозує пізнавальну активність здобувачів вищої освіти і перетворює зовнішню регуляцію на саморегуляцію (Войтович, 2014).

Мотивацію розуміємо як систему мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки (Гончаренко, Нічкало, 2000). Отже, мотивація майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі зумовлена їх професійними інтересами, ціннісними орієнтаціями та ідеалами.

Дослідники (О. Акімова (Акімова, 2011), І. Войтович (Войтович, 2014), В. Климчук і В. Горбунова (Климчук, Горбунова, 2014), М. Кот (Кот, 2017), О. Мірошніченко (Мірошніченко, 2016), В. Семиченко (Семиченко, 2004)) відзначають полідетермінованість і полімотивованість процесу професійної підготовки, багаторівневість і особистісно-діяльну репрезентованість, компенсаторність мотиваційно-ціннісної структури особистості. Встановлюється взаємозв'язок цінностей, мотивів та активності, який визначає ефективність професійної підготовки за рахунок зростання компетентності (Войтович, 2014). Зокрема, мотиваційно-ціннісний компонент являє собою сукупність соціальних установок, мотивів, нахилів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій і сформованих психологічних властивостей, які визначають рівень розвитку мотиваційної сфери майбутніх педагогів до вирішення педагогічних проблем та спонукають здійснювати професійну діяльність, спрямовану на вирішення цих проблем (Акімова, 2011).

Водночас слід констатувати, що бракує наукових досліджень, які спрямовані на перевірку сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності.

Метою статті є висвітлення результатів експериментальної перевірки сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності.

Відповідно до мети визначено такі завдання: визначити зміст мотиваційно-ціннісного компонента як складника готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності; обрати та схарактеризувати діагностичний інструментарій сформованості готовності майбутніх інженерів-педагогів харчо-

вої галузі до творчої професійної діяльності; встановити наукову достовірність отриманих результатів експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових компонентів готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності є мотиваційно-ціннісний компонент, який характеризуємо як: внутрішнє прийняття цілей професійної діяльності, спрямованість на виконання її завдань, основних професійних функцій, що відповідають певним видам професійної діяльності у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та вирізняються креативним наповненням; інтерес до пошуку нестандартних способів розв'язання спеціалізованих задач та практичних проблем у сфері професійної діяльності; стійке прагнення досягати очікуваних результатів на основі ціннісних орієнтирів, етичних норм, переконань та професійних установок (Kurilo, Kryvylova, Alieksieieva, 2022)

Мотивація визначає організованість, активність і стійкість поведінки майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі; активує потреби по відношенню до майбутньої професійної діяльності та допомагає оцінити можливості її успішної реалізації. Ефективність професійної діяльності значною мірою залежить від безпосереднього ставлення до неї майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі. Саме це ставлення відображається в мотивах професійної діяльності, що може реалізуватися у низці форм: інтересах, тобто позитивно забарвленому емоційному процесі, пов'язаному з потребою дізнатися щось нове про об'єкт інтересу, підвищеною увагою до нього; прагненнях, тобто наполегливому бажанні чогось досягти або щось здійснити, в силу чого на перший план виступає динамічна сторона діяльності та прикладання вольових зусиль спрямованих на досягнення значущих цілей; переконаннях, які становлять основу соціогенних мотивів і втілюють усвідомлені потреби здобувачів освіти діяти відповідно до своєї внутрішньої позиції, поглядів, теоретичних принципів, тобто виконують роль орієнтирів та направляють поведінку і вольові дії; установках, стійких схильностей до певних форм реагування, тобто до певної програми поведінки в конкретній ситуації, що базується на попередньому досвіді та може бути закладена в очікуваних результатах діяльності. Під моральними якостями розуміємо етичні норми та правила поведінки, що визначаються цими якостями (Курило, 2021)

З оцінки сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх інженерів-

педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності обрано два критерія: мотиваційний (стійкість прагнення досягти успіху в професійній діяльності; усвідомлення власних потреб щодо успішного творчого вирішення спеціалізованих задач і практичних проблем професійної діяльності засобами творчого підходу; цілепокладання, що задовольняє вимоги мотивації до творчої професійної діяльності); етико-професійний (усвідомлення істинності моральних цінностей до явищ навколишньої дійсності, інших людей та їх вчинків, моральних відносин у творчій професійній діяльності).

Рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності вимірювався за допомогою опитувальника «Шкала академічної мотивації» (Кузнецов, Фоменко, Жданюк, 2019) та психодіагностичного тесту «Добро і зло» (Клочек, 2018).

Опитувальник «Шкала академічної мотивації» (Кузнецов, Фоменко, Жданюк, 2019) було зорієнтовано на дослідження професійної спрямованості, що стимулює певні дії. Знання про її зміст та характер надає можливість зрозуміти причини, що становлять підґрунтя проблем навчальної активності здобувачів вищої освіти, і реалізувати відповідний психолого-педагогічний супровід становлення майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі.

Опитувальник містить 28 тверджень, щодо яких досліджувані висловлюють міру своєї згоди за 5-бальною шкалою. Твердження групуються за 7 шкалами. З них три шкали відносяться до внутрішньої мотивації: пізнавальна мотивація, мотивація досягнення, мотивація саморозвитку. Наступні три шкали вимірюють зовнішню мотивацію: мотивація самоповаги, інтроєційована мотивація та екстернальна. Особливою шкалою є шкала амотивації.

На початковому етапі педагогічного експерименту результати засвідчили наявність відмінностей у проявах внутрішньої та зовнішньої шкал мотивації у досліджуваних групах, що пояснюється домінуванням шкали зовнішньої мотивації над внутрішньою. Зокрема, шкала зовнішньої мотивації: мотивація самоповаги (вимірює бажання вчитися заради відчуття власної значущості і підвищення самооцінки за рахунок досягнень в навчанні) – 17,0% контрольна група та 16,8% експериментальна група; інтроєційована мотивація (вимірює спонування до навчання, обумовлене відчуттям сорому і почуття обов'язку перед собою та іншими значущими

людьми) – 14,7% контрольна група та 14,5% експериментальна група; екстернальна мотивація (оцінює ситуацію вимушеності навчальної діяльності, обумовлену необхідністю для здобувача вищої освіти слідувати вимогам, які диктуються соціумом: він вчиться, щоб уникнути можливих проблем, при цьому потреба в автономії максимально фруструється) – 16,4% контрольна група та 16,3% експериментальна група; шкала внутрішньої мотивації: пізнавальна мотивація (спрямована на діагностику прагнення пізнати нове, зрозуміти досліджуваний предмет, пов'язана з переживанням інтересу і задоволення в процесі пізнання) – 15% контрольна група та 13,5% експериментальна група; мотивація досягнення (вимірює намагання у досягненні максимально високих результатів в навчанні, відчуття задоволення в процесі вирішення складних завдань) – 13,3% контрольна група та 13,7% експериментальна група; мотивація саморозвитку (вимірює вираженість прагнення до розвитку своїх здібностей, свого потенціалу в рамках навчальної діяльності, досягнення відчуття майстерності і компетентності) – 11,6% контрольна група та 10% експериментальна група; окремою шкалою є шкала амотивації (вимірює відсутність інтересу і відчуття усвідомленості навчальної діяльності) – 12,0% контрольна група та 15,2% експериментальна група.

Психодіагностичний тест «Добро і зло» (Клочек, 2018) було зорієнтовано на дослідження ціннісних орієнтирів, етичних норм, переконань та професійних установок майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, завдяки яким відбувається конструктивне налагодження їх взаємовідносин як суб'єктів освітнього процесу. Метою психодіагностичного тесту «Добро і зло» була оцінка двох протилежних якостей майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі за функціями добра та зла, які водночас є їх цінностями. Вони перебувають на різних полюсах моральної сфери майбутніх фахівців та відображають її тяжіння до високого, морального, духовного чи низького – такого, що суперечить нормам загальнолюдської моралі. Цінності добра та зла підтримуються переконаннями особистостей, що спонукає до амбівалентних мотиваційних тенденцій і поведінкових проявів.

Під час застосування психодіагностичного тесту «Добро і зло» ми отримали інформацію про моральні настанови та переконання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, які спрямовують поведінку до побудови стосунків з учасниками освітнього процесу. Виявили на який

особистий і професійний досвід спиралися здобувачі вищої освіти, які знання про моральні якості стали основою для моральних переконань.

На початковому етапі педагогічного експерименту виявлено, що лише 13,2% (КГ) та 11,9% (ЕГ) майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі мають високий рівень розвитку моральних переконань, що свідчить про те, що вони мають тверду впевненість щодо необхідності дотримання соціальних і моральних норм як у житті загалом, так і в педагогічній діяльності зокрема; в їхніх поглядах на учня, на своє та його місце в системі педагогічної взаємодії виявляється переконаність в істинності моральних ідей добра, чесності, справедливості, добропорядності. Соціальні та моральні переконання педагогів стають основою їхньої моральної настанови максимально виявляти гуманність щодо учнів, що втілюється в справедливих діях і вчинках. 61,8% (КГ) та 59,3% (ЕГ) майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі мають переважно середній та низький рівень розвитку моральних переконань, що свідчить про те, що моральні цінності, до яких належить і справедливість, не мають альтернативи, оскільки слідування моральним ідеалам гармонізує професійний простір учителя і виводить на найвищий рівень його професійної самореалізації. Однак ситуативно, за певних обставин, педагоги цього рівня можуть дещо відходити від загальноприйнятих норм, а тому моральні переконання поступаються мотивам простішого і зручнішого вирішення педагогічної ситуації. Засвоєні впродовж професійної освіти та набуття педагогічного досвіду моральні знання не піддаються творчій переробці вчителями, а тому розглядаються більше як догма, аніж як керівництво щодо взаємодії з учнями. 25% (КГ) та 28,8% (ЕГ) майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі мають низький рівень розвитку моральних переконань, що свідчить про те, що вони переважно нехтують соціальними і моральними нормами. Їм не притаманні тверді переконання в необхідності моральних якостей у педагога. Часто ці переконання, які, безумовно, їм властиві, поступаються безпринципному баченню вирішення педагогічної ситуації. Нестійкі моральні принципи ґрунтуються на моральних знаннях, які поверхово були засвоєні вчителями, не пропущені крізь світоглядні інстанції, а тому не дозволяють обрати правильне рішення в педагогічній ситуації і конструктивно вибудувати стосунки з учнями.

За результатами дослідження, початковий рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх інженерів-

педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності переважно відповідав репродуктивному рівню (45,4% КГ та 48,8% ЕГ).

Отже, майбутні інженери-педагоги харчової галузі потребували допомоги в узгодженні розуміння специфіки напряму підготовки із спеціальності, особливостей роботи в галузі освіти або промисловості та уявлень щодо творчої професійної діяльності.

На етапі формувального експерименту у процесі впровадження психолого-педагогічних умов (посилення креативного наповнення практико-орієнтованого змісту навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі; використання елементів творчої діяльності у формах організації освітнього процесу, методах та засобах навчання майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі; психолого-педагогічний супровід індивідуально-креативного професійного становлення майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі) здійснено вплив на мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності.

Після проведення формувального експерименту спостерігається позитивна динаміка в експериментальних групах: збільшилася кількість майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, які на творчому рівні демонструють сформованість мотиваційно-ціннісного компонента готовності до творчої професійної діяльності (на 16,8%), а саме: яскраво виявлене стійке прагнення досягти успіху в професійній діяльності (творча мотивація – наявність мотивів, що актуалізують креативність знаходяться на високому рівні, сформованість потреби бути креативним у професійній реалізації); усвідомлення власних потреб щодо успішного творчого вирішення спеціалізованих задач і практичних проблем професійної діяльності засобами творчого підходу з високим ступенем позитивної мотивації; цілепокладання, що задовольняє вимогам мотивації до творчої професійної діяльності (творче ставлення до майбутньої професії на високому рівні); стійке прийняття істинності моральних цінностей до явищ навколишньої дійсності, інших людей та їх вчинків, моральних відносин у творчій професійній діяльності (норм і принципів педагогічної моралі, культури та етики).

Наприкінці педагогічного експерименту зменшилася кількість майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, у яких рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності до творчої професійної діяльності характеризується як інтуїтивний (на 11,2%).

Отримані дані підтверджено використанням методів математичної статистики, зокрема розрахунку t -критерію Стюдента та непараметричного критерію Пірсона – χ^2 . Так, одержане значення t -критерію Стюдента ($t_{\text{табл.}}(1,96) < t_{\text{розрах.}}(7,38)$) свідчить про відмінність рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності до творчої професійної діяльності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі експериментальної й контрольної груп з імовірністю 95 %. Значення критерію Пірсона ($\chi^2_{\text{експ.}} > \chi^2_{\text{крит.}}(12,02 > 7,8)$) при рівні значущості 0,05 свідчить про вплив психолого-педагогічних умов структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності на формування мотиваційно-ціннісного компонента готовності.

Висновки. Зміст мотиваційно-ціннісного компоненту готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності відображає внутрішнє прийняття цілей професійної діяльності, спрямованість на виконання її завдань, основних професійних функцій, що відповідають певним видам професійної діяльності у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та вирізняються креативним наповне-

нням; інтерес до пошуку нестандартних способів розв'язання спеціалізованих задач та практичних проблем у сфері професійної діяльності; стійке прагнення досягати очікуваних результатів на основі ціннісних орієнтирів, етичних норм, переконань та професійних установок.

Оцінку сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності можна здійснити за двома критеріями – мотиваційним та етико-професійним – шляхом використання опитувальника «Шкала академічної мотивації» та психодіагностичного тесту «Добро і зло».

Результати педагогічного експерименту вказують на позитивну динаміку в експериментальних групах щодо збільшення кількості майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, які на творчому рівні демонструють сформованість мотиваційно-ціннісного компоненту готовності до творчої професійної діяльності (на 16,8%), зменшення кількості майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі, у яких рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності до творчої професійної діяльності характеризується як інтуїтивний (на 11,2%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kurilo Olga, Kryvylova Olena, Aliksieieva Ganna. Strengthening the Human Resources Potential of the Food Industry in the Context of Professional Creativity. World Research Society International Conference, 16th–17th July 2022. Puerto Plata, Dominican Republic: Institute for Technology and Research (ITRESERCH). 2022. pp. 49–56.
2. Акімова О.В. Теоретико-методичні засади формування творчого мислення майбутнього вчителя в умовах університетської освіти: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2011. 534 с.
3. Алексеева Т.В. Професійне становлення особистості в системі вузівської підготовки: теоретико-методологічний аналіз проблеми. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки. 2013. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_4_18 (дата звернення: 14.12.2022).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. С. 392.
5. Войтович І.С. Мотивація навчання майбутніх учителів у процесі їх підготовки до професійної діяльності. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2014. № 4. С. 47–59.
6. Дворецька Г.В. Соціологія праці: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2001. С. 154.
7. Кіріченко О.В. Сутність, структура та формування мотивів трудової діяльності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск 9. 2016. С. 80–83.
8. Климчук В.О., Горбунова В.В. Внутрішня мотивація учбової діяльності молоді: теорія, методика, програма розвитку: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 110 с.
9. Клочек Л.В. Методи діагностики когнітивно-інформаційної складової соціальної справедливості особистості педагога. Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 2. С. 129–133.
10. Кот М.І. Професійна мотивація студентів як спосіб активізації навчання. Педагогічні науки. 2017. Випуск LXXV. Том 1. С. 130–132.
11. Кузнецов М.А., Фоменко К.І., Жданюк Л.О. Ставлення до навчання студентів з низьким рівнем академічної мотивації. Харків: ХНПУ, 2019. 154 с.
12. Курило О.Ю. Мотиваційно-ціннісні орієнтири формування готовності майбутніх інженерів-педагогів харчової галузі до творчої професійної діяльності. Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації: матер. II Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф., 25–27 травня 2021 р. / ред. кол.: В.М. Кюрчев, Н.Л. Сосницька, М.І. Шут та ін. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. С. 129–133.
13. Мірошниченко О.А. Види мотивації особистості до професійної діяльності. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2016. № 25. С. 87–93.

14. Нечипоренко М. Мотивація як ключовий фактор майбутніх учителів іноземних мов до професійно особистісного саморозвитку. Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2017. № 2. С. 102–109.
15. Про концепцію розвитку педагогічної освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 03.12.2022).
16. Професійна освіта: словник: навч. посіб. / уклад. С.У. Гончаренко та ін.; ред. Н.Г. Ничкало. К.: Вища школа, 2000. 380 с.
17. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. К.: Вища школа, 2004. 335 с.
18. Сучасний тлумачний словник: 65 000 слів / за заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків: Школа, 2012. С. 66.

REFERENCES

1. Kurilo Olga, Kryvylova, Olena Aliksieieva Ganna. Strengthening the Human Resources Potential of the Food Industry in the Context of Professional Creativity. World Research Society International Conference, 16th–17th July 2022. Puerto Plata, Dominican Republic: Institute for Technology and Research (ITRESERCH), 2022, pp. 49–56 [in English].
2. Akimova O.V. Teoretyko-metodychni zasady formuvannya tvorchoho myslennia maibutnoho vchytelia v umovakh universytetskoï osvity [Theoretical and methodological principles of the formation of creative thinking of the future teacher in the conditions of university education]. Thesis ... doctor of pedagogy Sciences: 13.00.04 / Vinnytsia. state ped. University named after M. Kotsyubynskyi. Vinnytsia, 2011, 534 p. [in Ukrainian].
3. Aleksiieva T.V. Profesiine stanovlennia osobystosti v systemi vuzivskoï pidhotovky: teoretyko-metodolohichni analiz problemy [Professional development of personality in the system of university training: theoretical and methodological analysis of the problem]. Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Psychological sciences, 2013, Issue 4, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_4_18 (date of application: 14.12.2022) [in Ukrainian].
4. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoï ukrainskoï movy (z dod. i dopov.) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with supplements and supplements)]. Structure. and goal ed. V.T. Busel K.; Irpin: Perun, 2005, pp. 392 [in Ukrainian].
5. Voitovych I.S. Motyvatsiia navchannia maibutnikh uchyteliv u protsesi yikh pidhotovky do profesiinoï diialnosti [Training motivation of future teachers in the process of their preparation for professional activity]. Proceedings. Series: Pedagogy, 2014, No. 4, pp. 47–59 [in Ukrainian].
6. Dvoretzka H.V. Sotsiolohiia pratsi: navchalnyi posibnyk [Sociology of work: a study guide]. K.: KNEU, 2001, pp. 154 [in Ukrainian].
7. Kirichenko O.V. Sutnist, struktura ta formuvannya motyviv trudovoi diialnosti [The essence, structure and formation of labor motives]. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy, Issue 9, 2016, pp. 80–83 [in Ukrainian].
8. Klymchuk V.O., Horbunova V.V. Vnutrishnia motyvatsiia uchbovoi diialnosti molodi: teoriia, metodyka, prohrama rozvytku: monohrafiï [Internal motivation of educational activity of youth: theory, methodology, development program: monograph]. Zhytomyr: Publication of ZhDU named after I. Franka, 2014, 110 p. [in Ukrainian].
9. Klochek L.V. Metody diahnozy kohnityvno-informatsiinoï skladovoi sotsialnoi spravlydlyvosti osobystosti pedahoha [Methods of diagnosing the cognitive and informational component of the social justice of the teacher's personality]. Theory and practice of modern psychology, 2018, No. 2, pp 129–133 [in Ukrainian].
10. Kot M.I. Profesiina motyvatsiia studentiv yak sposib aktyvizatsii navchannia [Professional motivation of students as a way to activate learning]. Pedagogical sciences, 2017, Issue LXXV, Volume 1, pp 130–132 [in Ukrainian].
11. Kuznietsov M.A., Fomenko K.I., Zhdaniuk L.O. Stavlennia do navchannia studentiv z nyzkym rivnem akademichnoi motyvatsii [Attitudes towards learning of students with a low level of academic motivation]. Kharkiv: KhNPU, 2019, 154 p. [in Ukrainian].
12. Kurylo O.Iu. Motyvatsiino-tsinnisni oriientyry formuvannia hotovnosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kharchovoi haluzi do tvorchoï profesiinoï diialnosti [Motivational and value guidelines for the formation of readiness of future engineers-pedagogues of the food industry for creative professional activity]. Development of modern science and education: realities, quality problems, innovations: Mater. II International Science-Pract. Internet conference, 25th-27th May 2021 / ed. coll.: V.M. Kyurchev, N.L. Sosnytska, M.I. Shut et al. Melitopol: TDATU, 2021, pp 129–133 [in Ukrainian].
13. Miroshnychenko O.A. Vydy motyvatsii osobystosti do profesiinoï diialnosti [Types of personal motivation for professional activity]. Pedagogical education: theory and practice/ Psychology. Pedagogy, 2016, No. 25, pp. 87–93 [in Ukrainian].
14. Nечypоренко М. Мотивація як ключовий фактор майбутніх учителів іноземних мов до професійно особистісного саморозвитку [Motivation as a key factor for future teachers of foreign languages for professional and personal self-development]. Proceedings. Series: Pedagogy, 2017, No. 2, pp, 102–109 [in Ukrainian].
15. Про концепцію розвитку педагогічної освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. [On the concept of development of pedagogical education: order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 16 July 2018]. No. 776, URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (date of application: 03.12.2022) [in Ukrainian].
16. Професійна освіта: словник: навч. посіб. [Professional education: dictionary: education. manual]. Structure. S.U. Honcharenko and others; ed. N.G. Nychkalo. K.: Higher School, 2000, 380 p. [in Ukrainian].
17. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. [Psychology of pedagogical activity: teaching. manual]. K.: Higher School, 2004, 335 p. [in Ukrainian].
18. Сучасний тлумачний словник: 65 000 слів [Contemporary explanatory dictionary: 65,000 words]. In general ed. V.V. Dubichinsky. Kharkiv: School, 2012, pp. 66 [in Ukrainian].

УДК 37.014.3:81'243

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-45>

Тамара ЛИТНЄВА,
orcid.org/0000-0001-5150-467X
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) tomalytzdul@gmail.com

Тетяна БІЛОШИЦЬКА,
orcid.org/0000-0003-0576-7342
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) belyu@ukr.net

СТРАТЕГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СКЛАДІ ЦІЛЕЙ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ІНОШОМОВНОЇ ОСВІТИ

У статті порушується проблема формування іношомовної комунікативної компетентності учнів. Мета статті полягає в аналізі змісту стратегічної компетентності у складі цілей сучасної шкільної іношомовної освіти. Використано хронологічний, порівняльно-зіставний методи дослідження. З'ясовано сутність стратегічної компетентності та особливості її визначення у шкільних програмах з іноземних мов. Розкрито види комунікативних і навчальних стратегій. Висловлено думку, що оволодіння певними комунікативними стратегіями дозволяє учням успішно здійснювати різні види комунікативної мовленнєвої діяльності: сприймання (рецептивні стратегії), продукування (продуктивні стратегії), інтеракцію (інтерактивні стратегії), медіацію (посередницькі стратегії). Розглянуто комунікативні стратегії, необхідні для поетапного здійснення видів комунікативної діяльності. Проаналізовано прямі і непрямі навчальні стратегії, що підкреслюють важливість свідомого ставлення учнів до навчального процесу і своїх навчальних дій. Обґрунтовано необхідність розвитку як комунікативних, так і навчальних стратегій задля успішного вирішення комунікативних завдань. Розглянуто методичні принципи, на яких ґрунтується формування стратегічної компетентності учнів у процесі навчання іноземної мови. Дотримання методичних принципів зумовлює здатність учнів удосконалитися у ході здійснення міжкультурної комунікації та компенсувати недостатній рівень володіння мовленнєвим і соціальним досвідом спілкування іноземною мовою. Стратегічна компетентність позиціонується як компонент іношомовної комунікативної компетентності. Доведено, що стратегічна компетентність спрямована на формування загальнонавчальних умінь і навичок, опанування стратегій вивчення і використання іноземної мови, що допомагають учням оволодіти іношомовною комунікативною компетентністю.

Ключові слова: стратегічна компетентність, іношомовна освіта, міжкультурна компетентність, навчальні стратегії, комунікативні стратегії.

Tamara LYTNIOVA,

orcid.org/0000-0001-5150-467X

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Head of the Department of Foreign Languages and Modern Teaching Techniques

Zhytomyr Ivan Franko State University

(Zhytomyr, Ukraine) tomalytzdul@gmail.com

Tetiana BILOSHYTSKA,

orcid.org/0000-0003-0576-7342

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Teacher at the Department of Foreign Languages and Modern Teaching Techniques

Zhytomyr Ivan Franko State University

(Zhytomyr, Ukraine) beltyu@ukr.net

STRATEGIC COMPETENCE AS A PART OF THE AIMS OF MODERN SCHOOL FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

The article deals with the problem of forming students' foreign language communicative competence. The purpose of the article is to analyze the contents of strategic competence as a part of the aims of modern school foreign language education. The chronological and comparative methods of the research have been used. The essence of strategic competence and the peculiarities of its formulating in school foreign language curricula are clarified. The types of communicative and learning strategies are revealed. It has been stated that mastering certain communicative strategies allows students to successfully carry out various types of communicative speech activities: perception (receptive strategies), production (productive strategies), interaction (interactive strategies), mediation (mediating strategies). The communicative strategies necessary for the phased implementation of communicative activities are considered. Direct and indirect learning strategies that emphasize the importance of students' conscious attitude to the educational process and their learning actions have been analyzed. The necessity of developing both communicative and learning strategies for the successful solution of communicative tasks is substantiated. The article considers the methodological principles on which developing students' strategic competence while learning a foreign language is based. Following the methodological principles determines the students' ability to improve their intercultural communication and compensate for the insufficient level of proficiency in the language and social experience of communication in a foreign language. Strategic competence is positioned as a component of foreign language communicative competence. It has been proved that strategic competence is aimed at developing general learning skills and habits, mastering strategies for learning and using a foreign language, which help students to master foreign language communicative competence.

Key words: strategic competence, foreign language education, intercultural competence, learning strategies, communicative strategies.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світовий освітній і науковий простір, нові політичні, соціально-економічні і культурні реалії, а також урахування Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти зумовили суттєві зміни в галузі викладання іноземних мов. Іноземна мова виступає нині важливим засобом не тільки міжособистісної комунікації, а й (що не менш важливо) міжкультурного спілкування. Вона сприяє вербальному порозумінню громадян різних країн, забезпечує такий рівень їхнього культурного розвитку, який дозволяє вільно і комфортно почуватись у країні, мова якої вивчається. У зв'язку з цим учні повинні не просто практично оволодіти іноземною мовою як засобом спілкування, а діяти як соціальні агенти, тобто члени суспільства, котрі здатні виконувати певні завдання у життєвих умовах і соціокультурному оточенні, брати участь у міжкультурній комунікації. Тому виникає потреба у використанні ефективних комунікативних стра-

тегій і сформованості діяльній (стратегічній) компетентності учнів в умовах міжкультурного підходу до навчання іноземної мови.

Аналіз досліджень. Упродовж останніх десятиліть проблема цілей сучасної іншомовної освіти загалом та формування діяльній (стратегічній) компетентності в комунікативній діяльності вивчалася зарубіжними та українськими вченими у різних аспектах: розвиток міжкультурної компетентності та готовності до здійснення міжкультурної комунікації як мета іншомовної освіти (Ф. Бацевич, В. Манакін, М. Вугат); формування мовних і мовленнєвих, соціокультурних і соціолінгвістичних, дискурсивних і стратегічних компетенцій як складових іншомовної комунікативної компетентності учнів (О. Бернацька, П. Бех, О. Бігич, Н. Бориско, О. Задорожна, М. Каленик, О. Місечко, С. Ніколаєва, В. Редько, Н. Скляренко, І. Тонконог, Т. Труханова, Т. Рідель, О. Цепкало, Н. Щерба, S. Rich).

Опрацювання публікацій зазначених авторів дає підстави стверджувати, що в науковій літературі значна увага приділяється змісту іншомовної освіти загалом та формуванню комунікативної компетентності зокрема. Водночас сутність стратегічної компетентності у навчанні іноземної мови учнів потребує більш детального розгляду, що зумовлює вибір проблеми і робить цю публікацію актуальною.

Мета статті – проаналізувати зміст стратегічної компетентності у складі цілей сучасної шкільної іншомовної освіти.

Виклад основного матеріалу. Термін «стратегічна компетентність» уперше було описано в працях М. Canale та М. Swain ще на початку 80-х років ХХ століття. Учені вбачали у цьому понятті навчально-стратегічну компетентність і тлумачили її як «досконале володіння стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяними, щоб компенсувати у ньому зрив, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю в одній або декількох сферах комунікативної компетенції, і щоб підвищити ефективність процесу спілкування» (Canale та Swain, 1980: 16).

У сучасних дослідженнях навчально-стратегічна компетентність складається з двох компонентів: навчальної і стратегічної компетентностей. Навчальна компетентність визначається як здатність і готовність особистості до усвідомленого й ефективного самостійного управління навчальною діяльністю від постановки цілей до самоконтролю та самооцінки результатів. Щодо стратегічної компетентності, то вона передбачає наявність знань вербальних і невербальних засобів компенсації у спілкуванні прогалін у володінні іноземною мовою, знань про словотворення, граматичні форми, які сприяють використанню обґрунтованої здогадки; моделей мовленнєвої поведінки та набору мовленнєвих дій для досягнення поставленої комунікативної задачі; відповідних навичок і вмінь, що дозволяють використовувати ці стратегії (Методика, 2013: 444).

Як бачимо, значення стратегічної компетентності полягає в тому, що вона дозволяє учням долати мовний бар'єр, труднощі, які виникають у процесі реального спілкування іноземною мовою.

Погоджуємося з думкою О. Цепкало, який підкреслює, що стратегічна компетентність як здатність особистості використовувати вербальні й невербальні комунікативні стратегії у процесі спілкування має на меті не лише компенсувати труднощі у спілкуванні та недостатню комуніка-

тивну компетентність, а й досягти цілей і завдань спілкування, підвищити його ефективність, запобігти зриву у спілкуванні, краще вивчити мову й отримати мовленнєвий і соціальний досвід спілкування (Цепкало, 2011: 4).

Здатність поповнювати у процесі комунікації недостатні знання з мови, а також набувати мовленнєвий і соціальний досвід спілкування, уміння брати у ньому активну участь, добираючи правильну стратегію і тактику, є однією з провідних ідей стратегічної компетентності (Рябоконе, 2016: 49).

Більшість сучасних науковців визначають стратегічну компетентність як компонент комунікативної компетентності (П. Бех, О. Бігич, А. Палмер, С. Ніколаєва, В. Топалова та інші) і розглядають її як опанування стратегій вивчення і використання іноземної мови, які допомагають учням оволодіти іншомовною комунікативною компетентністю.

На сучасному етапі розвитку іншомовної освіти поняття стратегічної компетентності розвивається у двох напрямках: як комунікативні стратегії та як навчальні стратегії. У Рекомендаціях Ради Європи з мовної освіти головна увага спрямована на комунікативні стратегії, що розглядаються як спосіб виконання комунікативних завдань (Common European Framework, 2001). Оволодіння певними комунікативними стратегіями дозволяє учням успішно здійснювати різні види комунікативної мовленнєвої діяльності: сприймання (рецептивні стратегії), продукування (продуктивні стратегії), інтеракцію (інтерактивні стратегії), медіацію (посередницькі стратегії), а отже, створює умови для опанування іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування. Крім того, в контексті сучасного підходу до мовної освіти вибір стратегії, на думку О. Місечко, залежить не лише від виду комунікативної мовленнєвої діяльності, а й від «етапів, за якими будується будь-яка діяльність: планування, виконання, оцінювання результату, корекція» (О. Місечко, 2004: 175). Різноманітні комунікативні стратегії, необхідні для поетапного здійснення виділених у Загальноєвропейських Рекомендаціях видів комунікативної діяльності, науковець дослідила і систематизувала у такому вигляді:

1. Етап планування:

1) продуктивні стратегії (усне і письмове монологічне мовлення): активізація внутрішніх ресурсів з можливою свідомою попередньою підготовкою; урахування особливостей аудиторії при виборі стилю, структури дискурсу, формулювань; підготовка допоміжних засобів; при наявності

необхідних засобів – розширення завдання; уточнення комунікативного наміру;

2) рецептивні стратегії (аудіювання, читання): активізація лінгвістичних та загальнокультурних знань; імовірнісне передбачення організаційної структури та змісту інформації;

3) інтерактивні стратегії (усне і письмове діалогічне мовлення): активізація можливих варіантів розгортання комунікативної взаємодії; визначення прогалін у точках зору та наявній інформації між співрозмовниками; планування своїх дій;

4) посередницькі стратегії (усний та письмовий переклад, реферування, переказ): попередня організація та максималізація ресурсів; підбір опор; підготовка тематичного словника (госарія); урахування потреб співрозмовників; встановлення одиниці об'єму інтерпретованого матеріалу.

2. Етап виконання:

1) продуктивні стратегії: використання стратегії ухияння та компенсаторних стратегій: спрощення, наближене висловлювання, перефразування, описове формулювання, уподібнення рідної мови іноземній; використання традиційних кліше; експериментування з мовними одиницями, у яких не зовсім впевнений;

2) рецептивні стратегії: ідентифікація отриманої лінгвістичної та екстралінгвістичної інформації; виведення з отриманої інформації загального розуміння; побудова гіпотези стосовно комунікативного наміру контексту;

3) інтерактивні стратегії: передача черги іншому учаснику взаємодії; міжособистісна співпраця для отримання комунікативної взаємодії; досягнення взаємного розуміння; апелювання до співрозмовника по допомогу;

4) посередницькі стратегії: одночасна переробка отриманого об'єму інформації й спрямування уваги на наступний; занотовування можливих варіантів, еквівалентів; ліквідація прогалін.

3. Етап оцінювання результату:

1) продуктивні стратегії: моніторинг успішності висловлювання за допомогою виразу обличчя, жестів і дій слухача;

2) рецептивні стратегії: перевірка гіпотези;

3) інтерактивні стратегії: моніторинг відповідності взаємодії першочерговому задуму; моніторинг результативності й успішності взаємодії;

4) посередницькі стратегії: перевірка смислової узгодженості оригінального варіанту й інтерпретації; перевірка адекватності використаних мовних засобів.

4. Етап корекції:

1) продуктивні стратегії: самокорекція;

2) рецептивні стратегії: повернення до початкового етапу з метою повторного перегляду гіпотез;

3) інтерактивні стратегії: надання чи запит роз'яснення на смислового чи лінгвістичному рівні; розв'язання непорозуміння; відновлення спілкування;

4) посередницькі стратегії: уточнення з використанням словників, тезаурусів; консультації з експертами, джерелами (О. Місечко, 2004: 175–176).

Зауважимо, що загалом стратегії не завжди можна чітко розмежувати на навчальні та комунікативні, оскільки та ж сама стратегія може вважатись навчальною під час вивчення іноземної мови і комунікативною при користуванні нею в реальному спілкуванні. Так, перепитування з метою уточнення інформації можна використовувати як на уроках, так і в реальному спілкуванні; при виникненні мовних труднощів на уроці можна попросити допомоги в учителя чи однокласників, а під час реального спілкування іноземною мовою – у співрозмовника.

Зважаючи на запропоновані у західній літературі класифікації навчальних стратегій (Rubin, 1987; Wenden, 1987; O'Malley & Chamot, 1990; Stern, 1992; Gu, 1996), сучасні дослідники більше схиляються до класифікації Oxford (1990), у якій виділяються дві групи: прямі навчальні стратегії та непрямі (Oxford, 1990). До прямих навчальних стратегій належать: 1) стратегії запам'ятовування (або мнемічні); 2) пізнавальні (когнітивні) стратегії; 3) компенсаторні стратегії.

Стратегії запам'ятовування можуть використовуватись як для вивчення мовного матеріалу (нових лексичних одиниць, граматичних правил), так і для формування мовленнєвих компетенцій учнів (запам'ятовування почутої чи прочитаної інформації). Вони включають стратегії створення ментальних зв'язків: класифікацію, групування, об'єднання, застосування різних способів візуалізації, використання ключових слів (Методика, 2013: 446). Для запам'ятовування, наприклад, лексичного матеріалу можна використати його групування за певною ознакою (тематикою, алфавітом, словотворчими елементами).

Пізнавальні стратегії стосуються безпосередньо аналізу і трансформації навчального матеріалу. Так, для формування компетентності учнів у говорінні доцільно використовувати такі пізнавальні стратегії, як відбір лексичного і граматичного матеріалу, необхідного для певного повідомлення; складання плану; формулювання тез; застосування клішованих фраз.

Компенсаторні стратегії передбачають використання здогадки, подолання утруднень в усному та письмовому мовленні. Так, під час говоріння найбільш уживаним є пристосування висловлювань учнів до своїх можливостей, тобто використання простих речень, формулювання своєї думки у граматично і лексично спрощеному вигляді.

До складу непрямих навчальних стратегій належать: 1) метакогнітивні стратегії (визначення мети навчання, організація і планування свого навчального процесу, самооцінка); 2) емоційні стратегії (зниження рівня стурбованості, підвищення власної мотивації, володіння емоціями); 3) соціальні стратегії (емпатія, кооперація, розпитування тощо) (Oxford, 1990).

Метакогнітивні стратегії включають не лише концентрацію учнів на навчанні, а й можуть використовуватися і в реальному спілкуванні іноземною мовою (продумування можливих реплік майбутнього діалогу або підготовка тексту виступу). Емоційні стратегії допомагають подолати страх, виступають засобом самозаохочення. Соціальні стратегії передбачають звернення по допомогу та роз'яснення, запитування з метою уточнення чи підтвердження інформації, створення невеликих груп з ровесниками для спільного навчання, спілкування через Інтернет.

Як бачимо, навчальні стратегії виділяються в окремий напрям дослідження, що засвідчує важливість свідомого ставлення учнів до навчального процесу і своїх навчальних дій.

Таким чином, суттєвим у контексті формування стратегічної компетентності учнів є необхідність розвитку як комунікативних, так і навчальних стратегій задля успішного вирішення комунікативних завдань. Саме це передбачається шкільною програмою з іноземної мови, виданою 2001 року з урахуванням Рекомендацій Ради Європи. Стратегічна компетентність у цій програмі трактується як:

1) «уміння вибирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань», тобто наголошується на активності того, хто вивчає мову, як користувача у здійсненні своїх комунікативних намірів;

2) «уміння самостійно здобувати та використовувати знання, планувати навчальний процес і оцінювати свої знання» (Програми, 2001: 5), тобто підкреслюється важливість уміння вчитися.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2004) термін «стратегічна компетентність» взагалі не вживається, натомість використовується поняття «діяльнісна (стратегічна) змістова лінія». Діяльнісна лінія названа

в стандарті стратегічною не випадково, оскільки передбачає опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем. Ця лінія включає уміння сприймати новий досвід і застосовувати інші компетенції, щоб на основі спостереження, аналізу, узагальнення, запам'ятовування адекватно діяти в навчальних та життєвих ситуаціях (Державний стандарт, 2004). Зауважимо, що зміст діяльнісної (стратегічної) змістової лінії у Державному стандарті 2011 року, порівняно із стандартом 2004 року, розширився опануванням стратегій, що визначають мовленнєву діяльність і соціально-комунікативну поведінку учнів.

У редакції програми 2005 р. не знаходимо жодного пояснення сутності стратегічної компетентності. Вона віднесена вже до групи загальних компетенцій, які включають знання, безпосередньо не пов'язані з мовою, а також різного роду вміння і навички, що корелюються з певними аспектами освітньої і розвивальної цілей навчання іноземних мов. Так, загальні компетенції у своєму складі охоплюють: 1) декларативні знання, які включають знання світу, соціокультурні знання і міжкультурне усвідомлення; 2) практичні та міжкультурні уміння і навички, такі як соціальні вміння, навички повсякденного життя тощо; 3) «компетенції існування», які пов'язані з індивідуальними особливостями поведінки, мотивацій, цінностей, ідеалів та типу особистості; 4) загальнонавчальні компетенції (уміння вчитися), що сприяють оволодінню учнями стратегіями мовленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем (Програми, 2005: 4).

У навчальній програмі з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів (2017) і модельній навчальній програмі для закладів загальної середньої освіти «Іноземна мова 5–9 класи» (2021) уміння обирати й ефективно застосовувати комунікативні і навчальні стратегії розглядається як одне із завдань навчання іноземної мови, що зумовлюються метою шкільної іншомовної освіти. Щодо сутності навчально-стратегічної компетентності, то поряд із мовною, мовленнєвою і лінгвосціологічною вона виступає компонентом міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності учнів в умовах компетентнісно спрямованого навчання.

Таким чином, основою стратегічної компетентності є знання, навички й уміння застосовувати як навчальні стратегії оволодіння мовними та мовленнєвими компетентностями, так і кому-

нікативні стратегії використання іноземної мови у спілкуванні.

Для формування навчально-стратегічної компетентності учнів існує декілька моделей, які ґрунтуються на наступних принципах:

1. Стратегії навчання включають інформування учнів про важливість очікуваних результатів стратегії. Для того щоб стратегія була ефективно реалізована, необхідно пояснити не тільки значення та важливість стратегії, але й те, коли її можна використовувати.

2. Стратегічне навчання має проводитися в конкретному контексті, тобто в контексті набуття специфічних комунікативних навичок.

3. Інтерактивний принцип, відповідно до якого стратегічна підготовка здійснюється до того часу, поки учень не продемонструє свою здатність регулювати її застосування.

4. Ефективне навчання стратегії базується на визначенні початкового рівня її засвоєння, що дає можливість підбирати потрібні для учнів стратегії і персоналізувати їх (Труханова, 2011: 721).

У процесі навчання іноземної мови формування стратегічної компетентності, як підкреслюють сучасні дослідники, повинне ґрунтуватися на трьох важливих методичних принципах:

1) навчання іноземної мови має бути орієнтоване на розвиток рис полікультурної мовної особистості, що дозволяють рівноправно й автономно брати участь у міжкультурному спілкуванні;

2) засвоєння іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування можливе лише в умовах спілкування, що наближаються за своїми основними характеристиками до реального спілкування;

3) навчання іноземної мови в контексті міжкультурної парадигми буде успішним за умови його орієнтації на рідну лінгвокультуру учнів (Рідель, 2020: 219).

Формування стратегічної компетентності із урахуванням зазначених принципів зумовлює здатність учнів удосконалитися у ході здійснення міжкультурної комунікації та компенсувати недостатній рівень володіння мовленнєвим і соціальним досвідом спілкування іноземною мовою.

Висновки. В умовах сучасної шкільної іншомовної освіти зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати різні способи пізнавальної і творчої діяльності. Це потребує формування в учнів стратегічної компетентності. Поряд з мовною, мовленнєвою і лінгвосоціокультурною вона спрямована на формування загальнонавчальних умінь і навичок, опанування стратегій вивчення і використання іноземної мови, що допомагають учням оволодіти іншомовною комунікативною компетентністю. Застосування деяких стратегій вимагає від учнів не тільки інтуїції чи мовленнєвої компетентності, але й аналізу та рефлексії. Тому важливо спрямувати увагу учнів на можливість використання різноманітних стратегій і необхідність свідомого ставлення до організації своєї мовленнєвої діяльності.

Розглянуті в запропонованій статті загальні контури проблеми змісту стратегічної компетентності у сучасній шкільній іншомовній освіті відкривають широке поле для подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2004. № 1–2. С. 5–60.
2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. / О. Б. Бігич та ін. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2013. 590 с.
3. Мисечко О. Є. Поняття стратегічної компетенції у змісті сучасної професійної підготовки вчителя іноземної мови у ВНЗ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. Вип. 19. С. 174–178.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Англійська мова. 2–12 класи / за ред. проф. П. Беха. К. : Шкільний світ, 2001. 44 с.
5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Іноземні мови. 2–12 класи. К. : Перун, 2005. 207 с.
6. Рідель Т. М., Кириченко Т. О. Формування стратегічної компетенції у студентів нелінгвістичних спеціальностей під час вивчення іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 3. С. 217–221.
7. Рябоконт В. В. Формування діяльнісної (стратегічної) компетентності в учнів на уроках української мови в основній школі : дис. ... канд. пед. наук. Черкаси, 2016. 227 с.
8. Труханова Т. Формування стратегічної компетенції в учнів старшої школи у процесі навчання читання. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2011. Випуск 187. С. 718–724.
9. Цепкало О. В. Роль стратегічної компетенції у формуванні іншомовного професійного спілкування студентів технічного ВНЗ. 2011. URL: <http://vuzlib.com/content/view/283/84> (дата звернення: 30.01.2023).
10. Canale M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. *Language and Communication* / Ed. J. C. Richards, R. W. Schmidt. London and New York: Longman, 1983. P. 2–27.

11. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : Council of Europe, 2001. 260 p.
12. Oxford R. L. Language Learning Strategies. What every teacher should know. New York : Newbury House Publishers, 1990. 192 p.

REFERENCES

1. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity [State standard of the general secondary education]. Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Informational journal of Ministry of education and science of Ukraine]. 2004, Nr 1–2, pp. 5–60 [in Ukrainian].
2. Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice] : pidruch. / O. B. Bihych ta in. / Edited by S. Yu. Nikolaieva. Kyiv: Lenvit, 2013. 590 p. [in Ukrainian].
3. Mysechko O. Ye. Poniattia stratehichnoi kompetentsii u zmisti suchasnoi profesiinnoi pidhotovky vchytelia inozemnoi movy u VNZ [The concept of strategic competence in the contents of modern professional training of foreign language teachers in higher educational institutions]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal]. 2004, Vyp. 19, pp. 174–178 [in Ukrainian].
4. Prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Anhliiska mova. 2–12 klasy [The curricula for secondary schools. English. 2–12 forms]. Edited by prof. P. Bekh. Kyiv: Shkilnyi svit, 2001. 44 p. [in Ukrainian].
5. Prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv ta spetsializovanukh shkil z pohlyblenym vyvchenniam inozemnykh mov. Inozemni movy. 2–12 klasy [The curricula for secondary schools and specialized schools with profound study of foreign languages. Foreign languages. 2–12 forms]. Kyiv: Perun, 2005. 207 p. [in Ukrainian].
6. Ridel T. M., Kyrychenko T. O. Formuvannia stratehichnoi kompetentsii u studentiv nelinhvistychnykh spetsialnostei pid chas vyvchennia inozemnoi movy [Developing strategic competence of the students of non-linguistic specialities while learning a foreign language]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools]. 2020, Nr 70, T. 3, pp. 217–221 [in Ukrainian].
7. Riabokon V. V. Formuvannia diialnisnoi (stratehichnoi) kompetentnosti v uchniv na urokakh ukrainskoi movy v osnovnii shkoli [Developing activity (strategic) competence of secondary school pupils at Ukrainian language lessons] : dys. ... kand. ped. nauk. Cherkasy, 2016. 227 p. [in Ukrainian].
8. Trukhanova T. Formuvannia stratehichnoi kompetentsii v uchniv starshoi shkoly u protsesi navchannia chytannia [Developing strategic competence of senior school pupils while teaching reading]. Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky [Academic writings. Series: philology]. 2011, Vyp. 187, pp. 718–724 [in Ukrainian].
9. Tsepkalo O. V. Rol stratehichnoi kompetentsii u formuvanni inshomovnoho profesiinoho spilkuvannia studentiv tekhnichnoho VNZ [The role of strategic competence in developing foreign language professional communication of the students of a technical higher educational institution]. 2011. URL: <http://vuzlib.com/content/view/283/84> (data zvernennia: 30.01.2023) [in Ukrainian].
10. Canale M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. Language and Communication / Ed. J. C. Richards, R. W. Schmidt. London and New York: Longman, 1983. P. 2–27
11. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : Council of Europe, 2001. 260 p.
12. Oxford R. L. Language Learning Strategies. What every teacher should know. New York : Newbury House Publishers, 1990. 192 p.

UDC 37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-46>**Olena LUTSENKO,***orcid.org/0000-0002-6864-908X**Candidate of Pedagogic Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences Faculties**Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv**(Kyiv, Ukraine) olenzialu@gmail.com***Natalia SEMINIKHYNA,***orcid.org/0000-0001-6246-4132**Assistant Lecturer at the Department of Foreign Languages**Taras Shevchenko National University of Kyiv**(Kyiv, Ukraine) nseminikhyna@gmail.com***Tetiana SVYRYDIUK,***orcid.org/0000-0001-9482-8228**Candidate of Philological Sciences,**Associate Professor at the Department of Foreign Languages**Taras Shevchenko National University of Kyiv**(Kyiv, Ukraine) svyrydiuk.t@gmail.com*

TEACHERS' PERSPECTIVES ON TEACHING AND LEARNING METHODS IN A CHANGING WORLD

As the world changes, teaching and learning methods will continue to play an increasingly important role in education. With the right tools and technologies, educators can help to prepare students for a rapidly evolving workforce and equip them with the skills they need to succeed in the 21st century.

The world of education is changing, and educators must keep up with the latest trends and technologies to provide students with the best possible learning experience. The future of education is likely characterized by greater flexibility, mobility, and interactivity as learners seek to access educational resources and activities whenever and wherever they need them. As a result, teachers will be more facilitative, helping students develop their skills and guiding them toward their goals. The study's primary objective is to assess teachers' perspectives on teaching and learning methods to meet the needs of the school population in the 21st century. The study's participants were 14 teachers from different schools in Ukraine. The data were collected using an open-ended question form designed by the authors during the autumn of the 2021–2022 academic year. The findings revealed that teaching and learning methods should be tailored to the needs of each student to help them reach their full potential. The study suggests that teachers should prepare students to develop transferable skills such as collaboration, reflection, strengthening critical and creative thinking, showing initiative, and exploring analytical skills. In addition, teachers should be aware of how to keep students motivated in the ever-changing world of education. By providing personalized and engaging learning experiences, connecting learning to the real world, and creating a positive and inclusive learning environment, they can equip students with the skills needed in a changing world.

Key words: *global competence, future education, teaching and learning methods, teaching aids, classroom culture.*

Олена ЛУЦЕНКО,
orcid.org/0000-0002-6864-908X
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) olenzialu@gmail.com

Наталія СЕМІНІХІНА,
orcid.org/0000-0001-6246-4132
асистент кафедри іноземних мов
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) nseminikhyna@gmail.com

Тетяна СВІРИДЮК,
orcid.org/0000-0001-9482-8228
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) svyrydiuk.t@gmail.com

ПОГЛЯДИ ВЧИТЕЛІВ НА МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ТА НАВЧАННЯ В МІНЛИВОМУ СВІТІ

Оскільки світ продовжує змінюватися, методи викладання та навчання продовжуватимуть відігравати все більшу роль в освіті. За допомогою правильних інструментів і технологій викладачі можуть допомогти озброїти їх навичками, необхідними для досягнення успіху в 21 столітті. Світ освіти швидко змінюється, і для викладачів важливо йти в ногу з останніми тенденціями та технологіями, щоб забезпечити студентам найкращий досвід навчання. Майбутнє освіти, ймовірно, характеризуватиметься більшою гнучкістю, мобільністю та інтерактивністю, оскільки учні прагнуть отримати доступ до освітніх ресурсів і заходів, коли і де вони їм потрібні. Вчителі візьмуть на себе роль фасилітаторів, допомагаючи учням розвивати власні навички та зосереджуватись на досягненні власних цілей. Основною метою дослідження було оцінити погляди вчителів на методи викладання та навчання, які відповідають потребам 21 століття. Учасниками дослідження стали 14 вчителів з різних шкіл України. Дані були зібрані за допомогою форми відкритих запитань, розробленої авторами протягом осені 2021–2022 навчального року. Висновки показали, що навчання має бути адаптоване до потреб кожного учня, щоб допомогти йому повністю розкрити свій потенціал. Дослідження передбачає, що вчителі повинні готувати учнів до розвитку таких навичок, як співпраця, рефлексія, зміцнення критичного та творчого мислення, прояв ініціативи та вивчення аналітичних навичок. Вчителі повинні знати, як підтримувати мотивацію учнів у світі освіти, що постійно змінюється. Забезпечуючи персоналізований та захоплюючий досвід навчання, пов'язуючи навчання з реальним світом і створюючи позитивне та інклюзивне навчальне середовище, вчителі можуть розвинути у студентів навички, необхідні в мінливому світі.

Ключові слова: глобальна компетентність, освіта майбутнього, методи викладання та навчання, засоби навчання, культура класу.

Introduction. Teaching and learning methods are crucial in today's rapidly changing world. With the advent of new technologies and the increased demand for innovative approaches to education, it is essential to adapt teaching and learning methods to keep pace with the changing times. The OECD has used the concept of VUCA (volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity) to describe the challenges individuals and societies face in a rapidly changing world. In a VUCA world, the future is unpredictable, and the traditional ways of doing things may no longer be effective. As a result, individuals and organizations must be agile, adaptable, and innovative to navigate the complexities and uncertainties of the world. The

OECD has emphasized the need for education systems to prepare students for a VUCA world by developing their critical thinking, creativity, communication, and collaboration skills. These essential skills enable individuals to navigate complex and ambiguous situations, work effectively with others, and innovate in response to changing circumstances (OECD, 2017).

One prominent framework for understanding factors that impact the activity and method of teaching and learning is the Input-Process-Output (IPO) model. According to this model, input factors include teachers as critical input factors in the education process (Scheerens, 2015). Their knowledge, skills,

and attitudes can significantly impact student learning outcomes; facilities such as the physical environment in which teaching and learning occur can also impact student learning outcomes. The model also includes process factors: teaching methods, learning strategies, feedback mechanisms, and assessment tools. Output factors include student achievement, retention, satisfaction, and progress which are also considered in the analysis of teaching and learning activities. These factors are interdependent and should be aligned to achieve the best outcomes for students. By aligning these factors, teachers, administrators, and policymakers can create practical and impactful teaching and learning experiences that prepare students for success in the 21st century.

Theoretical framework and research methods.

The issue of teaching and learning methods in a rapidly changing world has been of substantial interest to many scientists and pedagogues all over the world. Particular attention should be paid to the works of (Willingham, Riley, Prosser, Trigwell, Ogbulogo, Olukanni, Joseph, Ericsson, Sun, Anderson, Lin, Morris, Willingham, Riley).

The traditional view of teaching has been based on transmission, with teachers seen as the primary source of knowledge who transmit information to students. However, in recent years, there has been a growing understanding that teaching involves much more than just transmitting the information. Instead, effective teaching involves helping students develop a deep understanding of concepts and ideas and developing critical thinking and problem-solving skills. Transmitting concepts and understandings, rather than just information, involves using various instructional strategies beyond simple lecture-style teaching. For example, teachers might use active learning strategies such as group work, discussions, and problem-based learning to help students engage and apply the material meaningfully (Prosser, Trigwell, 1999).

There could be various reasons why students may exhibit poor interest in learning and need help recalling what has been taught. Some possible factors could include teaching methods; learning environment; curriculum; personal issues, and lack of motivation: To address these issues, it may be necessary to implement changes in the teaching methods, the learning environment, or the curriculum to make it more engaging and relevant to the students. Teachers can also provide support and encouragement to help students overcome personal issues and improve their learning motivation (Joseph, 2015).

There is a growing consensus among education experts and practitioners that future educational

systems will need to emphasize learning more than simply teaching. This shift reflects a recognition that students need to be active participants in their learning process and that the traditional model of one-way communication from teacher to student is no longer sufficient. Instead, future educational systems will need to create environments that foster active, collaborative learning. Students will be encouraged to work together, share ideas and knowledge, and engage in hands-on activities and projects that allow them to apply what they have learned meaningfully. At the same time, teachers will play a critical role as facilitators and guides rather than simply dispensers of knowledge. They will need to be skilled at creating learning experiences tailored to individual student's needs and interests and providing feedback and support to help them achieve their goals (Scott, 2015).

The idea that the role of teachers will shift from subject experts to guides and coaches has been proposed by various educators and researchers, including Ericsson. The traditional view of a teacher is someone who possesses the knowledge and imparts it to students through lectures and other instructional methods. However, as education has evolved, there is an increasing recognition that this model may not be the most effective for helping students learn and develop skills that will serve them in the long term. According to the proposed transformation, teachers will be more facilitative, helping students develop their skills and guiding them toward their goals. Rather than providing answers and information, teachers will encourage critical thinking, problem-solving, and self-reflection. They will work closely with students to help them identify their strengths and weaknesses and provide individualized support to help them reach their full potential. This approach is rooted in the belief that students learn best when actively engaged in learning and are free to explore and experiment. Teachers will therefore act as coaches, providing feedback, support, and encouragement to help students build confidence, hone their skills, and overcome challenges. Overall, the transformation of the role of teachers from subject experts to guides and coaches represents a shift in educational philosophy from teacher-centred to student-centred learning and is seen as a positive development for creating a more effective and empowering educational experience (Ericsson, 2016).

Gijsbers and van Schoonhoven's study «The future of learning: a foresight study on new ways to learn new skills for future jobs» explored the changing landscape of work and the skills that will be required and how these changes will impact learning and education. The study identified several

trends likely to shape the future of work and learning, including globalization, digitalization, demographic changes, and the increasing importance of creativity, innovation, and problem-solving skills. To succeed in this changing landscape, the study argued that learners must develop various skills and competencies, including digital literacy, social and emotional skills, critical thinking, and the ability to collaborate and work in teams. The study also emphasized the importance of lifelong learning, as individuals must continually adapt and update their skills throughout their careers. Finally, the authors suggested that traditional education models may need to be reimagined to meet the changing needs of learners and the job market. They proposed several possible solutions, including using technology to create more personalized and flexible learning experiences, integrating work-based learning into education, and developing new models of education that combine formal and informal learning (Gijsbers, Schoonhoven, 2012).

Researchers Sun, Anderson, Lin, and Morris examined the relationship between collaborative reasoning and social and cognitive development in children. Collaborative reasoning refers to working with peers to solve a problem or complete a task that requires reasoning and critical thinking. A focus on learning is essential for teachers because it enables them to understand the cognitive processes that underlie learning, such as attention, memory, motivation, and problem-solving. This knowledge helps teachers to design effective learning environments and instructional strategies that support student learning. In addition, a focus on learning also helps teachers to adapt to changing circumstances and to be flexible in their approach to teaching. The study explores the benefits of collaborative reasoning in promoting social and cognitive development in children. The authors argue that collaborative reasoning can enhance social skills, such as communication, cooperation, and conflict resolution, as well as cognitive skills, such as reasoning, problem-solving, and metacognition. The chapter presents several case studies that illustrate the impact of collaborative reasoning on social and cognitive development. The case studies show that collaborative reasoning can help students develop a deeper understanding of the subject matter and the ability to think critically and analyze information from multiple perspectives. Collaborative reasoning also promotes the development of positive social skills, such as listening, sharing, and negotiating. The chapter concludes that collaborative reasoning is a practical approach to promoting social and cognitive development in children. The authors emphasize the

importance of creating a supportive and collaborative learning environment that encourages students to work together to solve problems and develop critical thinking skills. They also highlight the need for ongoing teacher support and guidance to ensure the success of collaborative reasoning activities in the classroom (Sun et al, 2015).

Therefore, this study sought to answer the following research question: What are teachers' perspectives on teaching and learning methods to meet the needs of the school population in the 21st century?

The aim of the study. The paper aims to study teachers' perspectives on teaching and learning methods to meet the needs of the school population in the 21st century to outline ideas, tendencies and trends that can be productive in education.

Results. Teachers were to identify and explain the most significant changes in teaching and learning methods to meet the needs of changing school population. This open-ended question was qualitatively analyzed to determine categories and themes. Findings included three categories and five themes. In addition, one central question was investigated in this study using an open-ended questionnaire format. The question reads: What are teachers' perspectives on teaching and learning methods to meet the needs of the school population in the 21st century? The question was designed to identify teachers' perceptions and offer additional insight. Findings revealed three categories and five themes in teachers' questionnaires.

Category 1. Global competence

Theme 1. Capacity to critically examine and solve global issues

Theme 2. Think critically and understand different perspectives and world views, collaboration across cultures

Category 2. Classroom culture

Theme 4. Stimulation of discussion or debates among students

Theme 5. Availability of any time/anywhere learning

Category 3. Teaching aids

Theme 6. Non-conventional teaching aids, emerging teaching aids involving more than one sense organ

The answers received were categorized and comprised five themes. The first category referred to global competence, which is about the ability to understand and engage with complex global issues and think critically and collaborate effectively across cultures and perspectives. Teachers reported two main themes underpinning global competence:

These theme emphasize the importance of analyzing and understanding complex global issues, such as climate change, poverty, conflict, and inequality. It also involves developing the skills to address these issues and find practical solutions. This requires a deep understanding of different social, cultural, economic, and political contexts, as well as an ability to evaluate information from various sources and perspectives- the importance of thinking critically and understanding different perspectives and worldviews. Theme 2 involves developing the skills to collaborate effectively with people from diverse cultural backgrounds. This requires an openness to different ideas and perspectives and an ability to communicate effectively across cultural and linguistic boundaries. In today's interconnected and rapidly changing world, global competence is becoming an increasingly important skill set. It enables individuals to navigate complex global challenges and to work collaboratively with people from diverse backgrounds to create positive change.

In the second category, teachers reported on classroom culture that highlights the importance of stimulating discussion or debates among students. The following strategies can be helpful to create a safe and respectful classroom environment, encouraging active participation, providing feedback and reinforcement, and promoting anytime/anywhere learning, the following strategies can be helpful here: use technology, provide flexible learning options, encourage self-directed learning, foster a culture of continuous learning: This can help students develop a growth mindset and become motivated to pursue learning beyond the classroom.

The third category was identified as teaching aids, which was reported to be a contemporary trend in changing teaching methods that lead to motivation increase and self-study. With the rapid advancement of technology, there has been a significant increase in the availability of non-conventional or modern teaching aids for teachers and students. Some examples found in the teachers' answers: Interactive Whiteboards(they provide a dynamic and engaging learning experience for students, augmented reality (AR) and virtual reality (VR): AR and VR technologies can bring lessons to life by creating immersive environments that allow students to explore concepts in three dimensions, podcasts and webinars (teachers can create their podcasts or webinars, or they can use existing resources available on the internet), gamification of the teaching and learning (educational games and simulations can help students learn complex concepts in a more interactive and stimulating way). By leveraging these

tools, teachers can create a more dynamic, engaging, and effective learning experience for their students. Overall, the transformation of 21st-century learning is motivated by a recognition of the need to prepare students for the demands of the modern world, to engage and motivate them in their learning, and to equip them with the skills and competencies they need to be globally competent and thriving in the 21st century.

Conclusion. We conclude from this study that surveyed teachers perceive teaching and learning methods as crucial in helping students to learn in a rapidly changing world. By adapting to new technologies and adopting innovative approaches, educators help ensure that students are prepared for the challenges and opportunities of the future. Helping learners make sense of the vast amount of information they encounter and teaching them critical thinking skills. This involves helping students develop the ability to evaluate information sources, question the authenticity and accuracy of the information, and connect new knowledge with prior knowledge. In addition, teachers can help learners make sense of information by providing opportunities for collaboration and discussion. This can help students compare and contrast different sources of information, identify common themes and patterns, and develop their interpretations. It is important for teachers to recognize the challenges posed by the explosion of information available to learners and develop strategies to help students navigate and make sense of it. The future education system is likely to focus more on personalized learning, online and hybrid models, soft skills, continuous learning, and global education. They are teaching global competence and equipping students with the knowledge, skills, and attitudes necessary to thrive in an interconnected world. Creating an effective classroom culture is essential to fostering global competence in students. A classroom culture that encourages open communication, respect for diverse perspectives, and critical thinking can help students develop the skills and attitudes necessary to thrive in an interconnected world. A key aspect of an effective classroom culture is allowing students to respectfully express their opinions and perspectives. Teachers can facilitate this by modelling respectful dialogue, encouraging active listening, and providing opportunities for students to engage in collaborative discussions and group work. Educators and educational institutions are increasingly adopting new approaches to teaching and learning that are more flexible, interactive, and responsive to the needs of learners. Overall, the future of education is likely to be characterized by greater flexibility,

mobility, and interactivity, as learners seek to access educational resources and activities whenever and wherever they need them. Consequently, educators must adapt to this changing landscape by adopting new technologies, pedagogies, and practices better suited to today's learners' needs.

BIBLIOGRAPHY

1. Ericsson A. Learning and Education in the Networked Society. Stockholm. 2012. URL: www.ericsson.com/res/docs/2012/learning-education-in-networked-society-report-201121022.pdf
2. Gijsbers G., van Schoonhoven, B. The future of learning: a foresight study on new ways to learn new skills for future jobs. 2012. URL: www.foresight-platform.eu/wp-content/uploads/2012/08/EFP-Brief-No.-222_Future-of-Learning.pdf
3. Joseph O. Teaching Aids: a unique pedagogy of brain development in school children, interest and academic achievement to enhance future technology. *Journal of Education and Practice*. 2015.Vol. 6, no. 29, P. 92–101. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1081258.pdf>
4. OECD. Future of Education and Skills 2030: Reflections on Transformative Competencies 2030.. Paris, France: Organization for Economic Cooperation and Development. 2017 URL: https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/transformative-competencies/Transformative_Competencies_for_2030_concept_note.pdf
5. Ogbulogo C., George, T. & Olukanni, D. Teaching aids, quality delivery, and effective learning outcomes in a Nigerian private university. 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/274371053_TEACHING_AIDS_QUALITY_DELIVERY_AND_EFFECTIVE_LEARNING_OUTCOMES_IN_A_NIGERIAN_PRIVATE_UNIVERSITY
6. Prosser M. Trigwel K., Waterhouse F. Relations between teachers' approaches to teaching and students' approaches to learning. 1999. URL: <http://edmeasurement.net/5245/Trigwell-1999-cluster-anal.pdf>
7. Scott C. The futures of learning. What kind of pedagogies for the 21st century? 2015. URL: www.unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243126e.pdf
8. Scheerens J. The conceptual framework for measuring quality. EFA Global Monitoring Report. 2004. URL: <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28040/03chapters3-4.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
9. Sun J., Anderson R., Lin T., Morris J. Social and cognitive development during collaborative reasoning. 2015. pp. 63–76. URL: <https://doi.org/10.1177/209653112095100>

REFERENCES

1. Ericsson A. Learning and Education in the Networked Society. Stockholm. 2012. URL: www.ericsson.com/res/docs/2012/learning-education-in-networked-society-report-201121022.pdf
2. Gijsbers G., van Schoonhoven, B. The future of learning: a foresight study on new ways to learn new skills for future jobs. 2012. URL: www.foresight-platform.eu/wp-content/uploads/2012/08/EFP-Brief-No.-222_Future-of-Learning.pdf
3. Joseph O. Teaching Aids: a unique pedagogy of brain development in school children, interest and academic achievement to enhance future technology. *Journal of Education and Practice*. 2015.Vol. 6, no. 29, P. 92–101. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1081258.pdf>
4. OECD. Future of Education and Skills 2030: Reflections on Transformative Competencies 2030.. Paris, France: Organization for Economic Cooperation and Development. 2017 URL: https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/transformative-competencies/Transformative_Competencies_for_2030_concept_note.pdf
5. Ogbulogo C., George, T. & Olukanni, D. Teaching aids, quality delivery, and effective learning outcomes in a Nigerian private university. 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/274371053_TEACHING_AIDS_QUALITY_DELIVERY_AND_EFFECTIVE_LEARNING_OUTCOMES_IN_A_NIGERIAN_PRIVATE_UNIVERSITY
6. Prosser M. Trigwel K., Waterhouse F. Relations between teachers' approaches to teaching and students' approaches to learning. 1999. URL: <http://edmeasurement.net/5245/Trigwell-1999-cluster-anal.pdf>
7. Scott C. The futures of learning. What kind of pedagogies for the 21st century? 2015. URL: www.unesdoc.unesco.org/images/0024/002431/243126e.pdf
8. Scheerens J. The conceptual framework for measuring quality. EFA Global Monitoring Report. 2004. URL: <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/28040/03chapters3-4.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
9. Sun J., Anderson R., Lin T., Morris J. Social and cognitive development during collaborative reasoning. 2015. pp. 63–76. URL: <https://doi.org/10.1177/209653112095100>

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Людмила ГОРДІЄНКО КИЇВСЬКЕ ПОЛІТЕХНІЧНЕ ТОВАРИСТВО ІНЖЕНЕРІВ І АГРОНОМІВ (1911–1916 РР.): ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	4
Олена ГУРСЬКА, Ілля ПАРШИН ПІДРУЧНИКИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ 1991–2001 РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ ПОСТАТІ КОРОЛЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА).....	12
Михайло ЖУРБА, Дмитро ТРЕЙТЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ГРЕЦЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ МЕНШИНИ В УКРАЇНІ У МІЖВОЄННУ ДОБУ.....	19
Alina IVANENKO THE PLACE OF LEGAL DEPARTMENTS OF LOCAL GOVERNMENTS IN THE SYSTEM OF THE OCCUPATION REGIME OF THE REICHSKOMMISSARIAT “UKRAINE” AND THE MILITARY ZONE OF OCCUPATION (1941–1944).....	26
Вячеслав КОБА, Ірина ТАРНОВСЬКА, Валентина ВЛАСОВА СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: УРАХУВАННЯ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС.....	33

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Олександр ДУБКА СОНАТА ДЛЯ ТРОМБОНА, 12 СТРУННИХ І ФОРТЕПІАНО Й. МАТЕЯ: МОНУМЕНТАЛЬНО-КОНЦЕРТНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖАНРУ.....	40
Андрій ДУШНИЙ, Наталія СТОРОНСЬКА, Володимир САЛІЙ КОРИФЕЇ ДРОГОБИЦЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ СЦЕНИ КОРНЕЛІЙ СЯТЕЦЬКИЙ ТА БОГДАН БАЗИЛИКУТ: ВИКОНАВСЬКИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ.....	47
Olga ZAYTSEVA, Elina GRODSKAYA COMPARATIVE ANALYSIS OF DICTIONARY DEFINITIONS AND LEXICAL-SEMANTIC VARIANTS OF THE NOUN ‘SYSTEM’ FUNCTIONING IN THE TEXT CORPUS “CHEMICAL ENGINEERING”.....	55
Павло ЗІБРОВ, Владислав ЗАЙЦЕВ РЕТРО ЕСТЕТИКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОП-МУЗИКИ.....	61
Ольга ЗОСІМ, Олена СПОЛЬСЬКА ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВНИХ РІЗДВЯНИХ ПІСЕНЬ У ФОРТЕПІАННИХ ОБРОБКАХ ДЕНИСА СІЧИНСЬКОГО, ВАСИЛЯ БЕЗКОРОВАЙНОГО ТА ВАСИЛЯ БАРВІНСЬКОГО.....	66
Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ХОРЕОГРАФІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	78
Юлія КАПЛІЄНКО-ІЛЮК НАРОДНОПІСЕННА ТВОРЧІСТЬ БУКОВИНЦІВ ЯК ЯВИЩЕ ПОЛНАЦІОНАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРИЗМУ.....	84
Михайло КУЖБА ЦИМБАЛЬНА ТВОРЧІСТЬ ОЛЕКСАНДРА ТИМОФЄЄВА: ВИКОНАВСЬКИЙ АСПЕКТ.....	90
Любомира ЛАСТОВЕЦЬКА, Зоряна ЛАСТОВЕЦЬКА-СОЛАНСЬКА, Степан СОЛАНСЬКИЙ ПОЕТИЧНО-СЮЖЕТНІ РЕФЛЕКСІЇ У ХОРОВІЙ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ЛАСТОВЕЦЬКОГО.....	96

Лідія ОСТАПЧУК, Людмила ВАСИЛЕВСЬКА-СКУПА, Світлана БАСОВСЬКА ШЛЯХИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОПІСЕННОЇ ТРАДИЦІЇ.....	104
---	-----

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Наталія ГОРБАЧ, Софія МЩЕНКО ЕЛЕМЕНТИ КІНОПОЕТИКИ В ЕСЕЇ І. СЛАВІНСЬКОЇ «ПОБАЧИМОСЬ У БАХЧИСАРАЇ»	111
Андрій ГУРДУЗ ОБРАЗИ «ДИВНИХ ДІТЕЙ» У РОМАННИХ ЦИКЛАХ РЕНСОМА РІГГЗА І АРТУРА ЗАКОРДОНЦЯ: СВОЄРІДНІСТЬ І РОЛЬ.....	116
Маргарита ЖАДЛУН, Катерина САРЖИНСЬКА ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОРІВНЯНЬ У ПОВІСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПЛІКУ».....	122
Ivan ZYOMRYA, Iryna REVA PECULIARITIES OF INDIVIDUALISM IN THE POETIC WORKS OF G. BYRON AND S. VRAZ.....	129
Мирослава ІВАНИШИН СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ОБРАЗУ ЛІТНЬОЇ ЛЮДИНИ В РОМАНАХ Ф. БАКМАНА В АКсіОЛОГІЇ СЬОГОДЕННЯ.....	136
Марія ІВАНЧЕНКО, Тетяна БОТВИН ЛЕКСИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ІНСТРУКЦІЇ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНОГО ОБЛАДНАННЯ).....	142
Оксана КИРИЛЬЧУК ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК БАЗОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	147
Віктор КОЗЛОВСЬКИЙ КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ГРАМАТИЧНОЇ ФОРМИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	152
Дар'я ЛУГОВА СТРУКТУРНІ ТИПИ АНТРОПОФОРМУЛ МЕТРИЧНИХ КНИГ ОЛЕКСАНДРІВСЬКА ХVІІІ СТ.....	157
Тетяна ЛЯХ «ВСЕ МИНАЄТЬСЯ. ЗАЛИШАЄТЬСЯ ТІЛЬКИ ЛЮДСЬКЕ ДОБРО...»: ФЕНОМЕН ДОБРА В НОВЕЛІСТИЦІ ІВАНА ЧЕНДЕЯ.....	165

ПЕДАГОГІКА

Світлана ЄЛДІНОВА, Наталія ЦУКАНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.....	173
Тетяна ЖУРАВКО АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	179
Roksolana ZAROTICHNA SELF-ASSESSMENT AS THE ADDITIONAL ENGLISH LANGUAGE LEARNING TOOL.....	184
Viktorija ZINCHENKO, Iryna LOPATYNSKA, Larisa DEVITSKA DIE BESONDERHEITEN DER ENTWICKLUNG DES EURO-INTEGRATIONSPROZESSES IM UKRAINISCHEN BILDUNGSSYSTEM.....	190
Oksana IVANYTSKA SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL COOPERATION BETWEEN LITHUANIA AND UKRAINE UNDER CONDITIONS OF WAR.....	198
Сабіна ІВАНЧУК ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО.....	204

Оксана ІГНАТОВСЬКА, Євген КАРПЕНКО НАБУТТЯ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАВИЧОК ВИБОРУ ДИРИГЕНТСЬКИХ СХЕМ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ПОШУК ШЛЯХІВ ПОСИЛЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ.....	209
Олена ІЛЬСНКО, Тетяна МИХАЙЛОВА, Людмила ШУМЕЙКО АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ЯВИЩ В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ.....	217
Оксана ІЛЬІНА, Лариса БЕРГЕР, Аліна КОЛОМІЙЦЕВА ФАКТОРИ ЗАСВОСННЯ ГРАМАТИЧНОГО ТА ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ВИКЛАДАННІ КУРСУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ ДИСТАНЦІЙНО.....	223
Марина КАБИШ ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ДИСЦИПЛІН ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.....	229
Юлія КАХІАНІ, Оксана АЛЄКО, Тетяна ШУЛЬГА ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	237
Мар'яна КАЩУК, Тетяна ЛИПЧЕНКО ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТЕНТИЧНИХ ТЕКСТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	243
Євгеній КИРПЕНКО ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ.....	248
Світлана КОВАЛЕНКО, Любов КОЛОТ, Ольга ДУБІНІНА ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	255
Ольга КОЗІЙ ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДТРИМКИ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ АРТИСТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (ХОРОВЕ ДИРИГУВАННЯ).....	261
Людмила КОЛБІНА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ	267
Malvina KOLOMETS, Yulia BILENKA PRACTICAL USAGE OF INTERNET RESOURCES FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS.....	272
Ганна КОЛОСОВА, Олена ЛИТВИН ТРЕНІНГИ З ESP ДЛЯ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS У СТУДЕНТІВ	278
Олена КРИВИЛЬОВА, Ольга КУРИЛО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ХАРЧОВОЇ ГАЛУЗІ.....	284
Тамара ЛИТНЬОВА, Тетяна БІЛОШИЦЬКА СТРАТЕГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СКЛАДІ ЦІЛЕЙ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ.....	291
Olena LUTSENKO, Natalia SEMINIKHUNA, Tetiana SVYRYDIUK TEACHERS' PERSPECTIVES ON TEACHING AND LEARNING METHODS IN A CHANGING WORLD.....	298

CONTENTS

HISTORY

Liudmyla HORDIENKO

KYIV POLYTECHNIC SOCIETY OF ENGINEERS AND AGRONOMISTS (1911–1916):
SOURCE BASE AND RESEARCH METHODOLOGY.....4

Olena HURSKA, Illia PARSHYN

TEXTBOOKS ON THE HISTORY OF UKRAINE AS AN ELEMENT OF THE FORMATION
OF HISTORICAL MEMORY 1991–2001
(USING THE FIGURE OF KING DANYLO ROMANOVYCH AS AN EXAMPLE).....13

Mykhailo ZURBA, Dmytro TREITIAK

SOURCE BASE FOR THE STUDY OF EVERYDAY LIFE OF THE GREEK ETHNIC
MINORITY IN UKRAINE IN THE INTERWAR PERIOD.....19

Alina IVANENKO

THE PLACE OF LEGAL DEPARTMENTS OF LOCAL GOVERNMENTS
IN THE SYSTEM OF THE OCCUPATION REGIME OF THE REICHSKOMMISSARIAT
“UKRAINE” AND THE MILITARY ZONE OF OCCUPATION (1941–1944).....26

Viacheslav KOPA, Iryna TARNOVSKA, Valentyna VLASOVA

SOCIO-CULTURAL ACTIVITIES IN UKRAINE:
TAKING INTO ACCOUNT THE EXPERIENCE OF EU COUNTRIES.....33

ART STUDIES

Olexandr DUBKA

SONATA FOR TROMBONE, 12 STRINGS AND PIANO BY J. MATEJ:
A MONUMENTAL CONCERT REPRESENTATION OF THE GENRE.....40

Andriy DUSHNIY, Nataliia STORONSKA, Volodymyr SALII

BRIGHTS OF THE DROHOBYTSKA VOCAL SCENE CORNELIJ SYETETSKY
AND BOHDAN BAZILYKUT: EXECUTIVE AND PEDAGOGICAL ASPECTS
OF THE ACTIVITY.....47

Olga ZAYTSEVA, Elina GRODSKAYA

COMPARATIVE ANALYSIS OF DICTIONARY DEFINITIONS
AND LEXICAL-SEMANTIC VARIANTS OF THE NOUN ‘SYSTEM’ FUNCTIONING
IN THE TEXT CORPUS “CHEMICAL ENGINEERING”.....54

Pavlo ZIBROV, Vladyslav ZAITSEV

RETRO AESTHETICS IN THE CONTEXT OF MODERN UKRAINIAN POP MUSIC.....61

Olga ZOSIM, Olena SPOLSKA

FEATURES OF THE PERCEPTION OF UKRAINIAN CHURCH CHRISTMAS SONGS
IN THE PIANO ARRANGEMENTS BY DENYS SICHYNSKYI,
VASYL BEZKOROVAINYI AND VASYL BARVINSKYI.....67

Kostiantyn KALIEVSKYI

NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF CHOREOGRAPHERS AT HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS.....78

Yuliya KAPLIYENKO-ILIUK

FOLK SONG ARTISTIC WORK OF THE PEOPLE OF BUKOVYNA
AS A PHENOMENON OF POLYNATIONAL FOLKLORISM.....84

Mykhailo KUZHBA

DULCIMER CREATIVITY OF ALEXANDER TIMOFEEV: THE PERFORMING ASPECT.....90

Lyubomyra LASTOVETSKA, Zoryana LASTOVETSKA-SOLANSKA, Stepan SOLANSKYI

POETIC AND PLOT REFLECTIONS IN THE CHORAL CREATIVITY
OF MYKOLA LASTOVETSKYI.....96

Lidiia OSTAPCHUK, Liudmyla VASYLEVSKA-SKUPA, Svitlana BASOVSKA WAYS OF PROFESSIONALIZATION OF THE UKRAINIAN FOLK-LIKE TRADITION.....	104
--	-----

LINGUISTICS. LITERATURE STUDIES

Natalia HORBACH, Sophia MISHCHENKO ELEMENTS OF CINEMA POETICS IN THE ESSAY OF I. SLAVINSKA “SEE YOU IN BAKHCHISARAY”.....	111
Andriy GURDUZ IMAGES OF “PECULIAR CHILDREN” IN THE CYCLES OF NOVELS BY RANSOM RIGGS AND ARTHUR ZAKORDONETS: SPECIFIC AND ROLE.....	116
Marharyta ZHADLUN, Kateryna SARZHYNKA EXPLICATION OF COMPARISONS IN THE NOVEL “THE TALE OF THE GUELDER-ROSE FLUTE” BY OKSANA ZABUZHKO.....	122
Ivan ZYMOMRYA, Iryna REVA PECULIARITIES OF INDIVIDUALISM IN THE POETIC WORKS OF G. BYRON AND S. VRAZ.....	129
Myroslava IVANYSHYN THE SOCIAL DIMENSION OF THE IMAGE OF THE ELDERLY IN F. BACHMANN’S NOVELS IN THE AXIOLOGY OF THE PRESENT.....	136
Maria IVANCHENKO, Tetyana BOTVYN LEXICAL ASPECTS OF THE TRANSLATION OF TECHNICAL LITERATURE (ON THE MATERIAL OF THE INSTRUCTIONS FOR THE OPERATION OF FIRE-FIGHTING EQUIPMENT).....	142
Oksana KYRYLCHUK INNOVATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION AS A BASIC COMPETENCE OF STUDENTS OF PHILOLOGICAL SPECIALTIES.....	147
Viktor KOZLOVSKYI COGNITIVE ASPECT OF THE GRAMMAR FORM (BASED ON THE MATERIAL OF MODERN GERMAN).....	152
Daria LUHOVA STRUCTURAL TYPES OF THE ANTHROPONYMIC FORMULAS OF THE METRIC BOOKS OF OLEKSANDRIVSK XVIII CENTURY.....	157
Tetiana LIAKH “EVERYTHING PASSES. ONLY HUMAN GOODNESS REMAINS...”: THE PHENOMENON OF GOODNESS IN THE SHORT STORIES OF IVAN CENDEI.....	165

PEDAGOGY

Svitlana YELDINOVA, Nataliia TSUKANOVA FORMING OF SOCIAL COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL PUPILS.....	173
Tetiana ZHURAVKO AGGRESSIVE BEHAVIOR OF CHILDREN SENIOR PRESCHOOL AGE DURING THE WAR.....	179
Roksolana ZAPOTICHNA SELF-ASSESSMENT AS THE ADDITIONAL ENGLISH LANGUAGE LEARNING TOOL.....	184
Viktoriia ZINCHENKO, Irina LOPATYNSKA, Larysa DZEVITSKA FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EUROINTEGRATION PROCESSES IN THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE.....	189
Oksana IVANYTSKA SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL COOPERATION BETWEEN LITHUANIA AND UKRAINE UNDER CONDITIONS OF WAR.....	198

Sabina IVANCHUK PERSONAL DEVELOPMENT OF A PRESCHOOL CHILD IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION.....	204
Oksana IGNATOVSKA, Evgeny KARPENKO ACQUISITION OF THE SKILLS OF CHOOSING CONDUCTING SCHEMES BY HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION AND THE SEARCH OF WAYS TO STRENGTHEN THE MOTIVATION TO STUDY.....	209
Olena ILYENKO, Tetiana MYKHAILOVA, Lyudmyla SHUMEIKO CURRENT ISSUES OF STUDYING LANGUAGE PHENOMENA IN THE INTERNET ENVIRONMENT.....	217
Oksana ILLYINA, Larisa BERGER, Alina KOLOMITSEVA GRAMMAR AND VOCABULARY LEARNING FACTORS OF DISTANCE ENGLISH COURSE.....	223
Maryna KABYSH ORGANIZING AND METHODICS OF RESEARCHING THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLFULNESS OF GENERAL EDUCATION SUBJECTS TEACHER IN THE VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTION.....	229
Yulia KAKHIANI, Oksana ALIEKO, Tetiana SHULHA PECULIARITIES OF GENDER SOCIALIZATION OF PRESCHOOL CHILDREN.....	237
Maryana KASHCHUK, Tetiana LYPCHENKO PECULIARITIES OF USING AUTHENTIC TEXTS WHEN LEARNING A PROFESSIONALLY-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE.....	243
Yevhenii KYRPENKO THE PROBLEM OF FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE OFFICERS AND ITS FORMATION IN PEDAGOGICAL SCIENCE.....	248
Svitlana KOVALENKO, Liubov KOLOT, Olha DUBININA SPECIAL LEARNING OF THE FOREIGN LANGUAGE IN THE AGE OF DIGITAL TECHNOLOGIES.....	255
Olga KOZII INNOVATIVE METHODS OF SUPPORTING THE PROCESSES OF ARTISTIC DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION ACQUISITIONERS OF ART SPECIALTIES IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION (CHORAL CONDUCTING).....	261
Lyudmila KOLBINA FORMING SOCIAL AND LEGAL COMPETENCE IN FUTURE SPECIAL EDUCATORS.....	267
Malvina KOLOMIETS, Yulia BILENKA PRACTICAL USAGE OF INTERNET RESOURCES FOR STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS.....	272
Hanna KOLOSOVA, Olena LYTVYN ESP TRAININGS FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SOFT SKILLS.....	278
Olena KRYVYLOVA, Olga KURILO EXPERIMENTAL STUDY OF THE FORMATION OF THE MOTIVATION-VALUE COMPONENT OF THE READINESS OF FUTURE FOOD INDUSTRY ENGINEERS-TEACHERS...	284
Tamara LYTNIOVA, Tetiana BILOSHYTSKA STRATEGIC COMPETENCE AS A PART OF THE AIMS OF MODERN SCHOOL FOREIGN LANGUAGE EDUCATION.....	291
Olena LUTSENKO, Natalia SEMINIKHYNA, Tetiana SVYRYDIUK TEACHERS' PERSPECTIVES ON TEACHING AND LEARNING METHODS IN A CHANGING WORLD.....	298

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 60. ТОМ 2
ISSUE 60. VOLUME 2**

Редактори-упорядники

Микола Пантюк

Андрій Душний

Василь Ільницький

Іван Зиморя

Здано до набору 03.02.2023 р. Підписано до друку 24.02.2023 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 43,94. Зам. № 0323/191. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.